

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

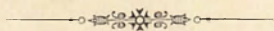
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DEN FØRSTE
SLESVIGSKE KRIG

1848-50

AF

N. P. JENSEN
OBERST

KØBENHAVN
VILHELM TRYDES FORLAG

I. COHENS BOGTRYKKERIER
- GEORG A. BACH -

1898

1848

Aarsagerne til Krigen.

Fra ældgammel Tid var Ejderen Grændsen mellem Danmark og Tyskland; Slesvig er derfor utvivlsomt et gammelt dansk Land. Men i Tiden løsnedes det fra Forbindelsen med Danmark og knyttedes til Holsten. Derfra stammer alle vore Ulykker.

Valdemar Sejr gjorde Begyndelsen ved 1232 at forlene sin Søn, Abel, med Slesvig. Denne stillede sig strax i fjendtligt Forhold til Danmark og sluttede sig til de holstenske Grever. Da han senere blev Konge, gjorde han Slesvig til et arveligt Len for sin ældste Søn, der saa vel som hans Efterkommere troligt fulgte Stamfaderens Exempel i Forholdet til Danmark. Da Slægten 1375 uddøde, tiltvang de holstenske Grever sig med Vaabenmagt Lenshøjhed over Slesvig, og derved blev dette Hertugdømme forenet med Holsten. Den holstenske Greveslægt uddøde i 1459, og Christian I, der i 1448 var bleven Konge i Danmark, havde nu Ret til at inddrage Slesvig som et hjemfaldent Len. Men, da han ogsaa ønskede at komme i Besiddelse af Holsten, lod han sig af de slesvigske og holstenske Stænder vælge til Hertug af Slesvig og Greve af Holsten og Stormarn. Valget foregik i Ribe den 2. Marts 1460, og tre Dage senere underskrev Kongen de Betingelser, Stænderne dikterede ham. Han erkendte derved, at han var valgt ikke som Konge af Danmark, men som Herre over de nævnte Lande, og han lovede, at han vilde holde disse i god Landefred, samt at de evig skulde blive sammen udelte. Kongen gav tillige det slesvig-holstenske Ridderskab, der allerede den Gang dannede en Enhed, saadanne Særrettigheder, at det kom til at danne en Stat i Staten. Disse saakaldte Landsprivilegier var ugyldige, fordi de ikke blev forelagte og godkendte af det danske Rigs-

raad, men desuagtet var det dem, hvorpaa Slesvigholstenerne henved 400 Aar senere støttede deres Ret.

Uagtet Kongen havde lovet, at Hertugdømmerne skulde blive udelte, foretog allerede Kong Hans i 1490 en Deling i to Grupper, en segebergsk og en gottorpsk, hver bestaaende af noget af Slesvig og noget af Holsten. Selv beholdt han den segebergske og gav sin Broder Frederik den gottorpske Del. Da Frederik i 1523 besteg Tronen, ophørte Delingen, men allerede i 1544 foretog Christian III en ny Udstykning mellem sine Brødre, og dette gentog sig 1580 under hans Efterfølger, saa at der blev en kongelig og en gottorpsk Del. Over den sidstnævnte fik Hertugerne af Holsten-Gottorp Lenshøjhed, men, da de tilstræbte Souveræneteten, slog de sig bestandig til Danmarks Fjender, og derved opnaede de for en Tid deres Hensigt. Efter lange Kampe kom det til et endeligt Opgør. Under den store nordiske Krig (1709—1720) havde Frederik IV erobret Hertugen af Holsten-Gottorps Lande, og ved Fredslutningen i Frederiksborg 1720 erhvervede Danmark hele Slesvig. Sverige lovede aldrig mere at ville støtte Hertugen i hans fremtidige Krav paa dette Land, og Frankrig og England gik i Borgen for, at Danmark til evig Tid skulde blive i ukrænket Besiddelse af hele Slesvig, en Garanti, der senere blev tiltraadt af Rusland og Østerrig.

Hertugen af Holsten-Gottorp var saaledes reduceret til Besiddelserne i Holsten, men ved Mageskifte og Køb blev i 1779 hele Holsten samlet under den danske Krone.

I 1721 blev Frederik IV hyldet paa Gottorp af de slesvigske Stænder, der lovede at være ham tro og huld som eneste souveræn Landsherre og at vise samme Troskab mod hans kongelige Arvefølgere efter Kongelovens Lydende.

Efter lange Tidens Kampe var Slesvig saaledes atter bleven inkorporeret i Danmark. Det gjalt nu om at løse det fra Forbindelsen med Holsten og knytte det fast og inderligt til Kongeriget, og dette kunde saa meget lettere være sket, som der kom en meget lang Fredsperiode. Men Regeringen opretholdt Tvedelingen og lod alt blive ved det gamle. Kun Finans- og Forsvarsvæsen blev fælles, i alle andre Henseender regeredes og

administreredes Hertugdømmerne, som om de var et fremmed Land. Værst var det dog, at der intet blev gjort for at skaffe det danske Sprog til sin Ret og derved styrke det nationale Baand mellem Kongeriget og Slesvig.

Ved Inkorporationen var Folkesproget nord for Slien Dansk undtagen i Kjøbstæderne, hvor det var Tysk og Dansk. Men trods dette var Dansk kun Skole- og Kirkesprog i 114 af Hertugdømmernes 274 Sogne, og Regerings- samt Retssproget var udelukkende Højtysk. Der var derfor Fare for, at Tyskeriet vilde brede sig mere og mere, men det var saa langt fra, at Regeringen søgte at sætte Bom derfor, at endog en Mand som Statsminister A. P. Bernstorff forespurgte Overkonsistoriet, »om der ikke alle Steder, hvor Gudstjeneste og Skolesprog var Dansk, burde læres Børnene saa meget Tysk, at de kunde forstaa de tyske Forordninger«. Følgen blev, at »den store tyske Sprogmaskine sattes i Gang«.

Saaledes gik Tiden til under Frederik VI. Han søgte ved forskellige Bestemmelser at gøre Ret og Skæl mellem Dansk og Tysk. Den vigtigste af disse var Reskriptet af 10. December 1810, hvorved det bestemtes, at hvor Folkesproget var Dansk, skulde det tyske Sprog afskaffes ved Gudstjeneste, Skoleundervisning og Rettergang og afløses af det danske Sprog. Men det slesvig-holstenske — eller som det folkeligt og med Rette kaldtes — det tyske Kancelli forhindrede, at Bestemmelsen kom til Udførelse.

Under Napoleons Krige blev ogsaa vort Fædreland draget med ind i Kampen. Krigen, i Forbindelse med en uheldig Politik, førte til en Række Ulykker — Flaadens Tab, Statsbanke-rotten i 1813, Felttoget i Holsten — som naaede deres Højdepunkt i Norges Tab.

Under Krigen var det tyske Forbund bleven sprængt i 1806, men efter Napoleons Fald blev det genoprettet i 1815, og Kongen, der havde ombyttet svensk Pommern, som han havde faaet i Erstatning for Norge, med Lauenborg, tiltraadte i Wien Forbundet for Holstens og Lauenborgs Vedkommende. Derimod negtede han at lade Slesvig tiltræde Forbundet, »da Slesvig hører til det danske Rige og er næsten aldeles dansk«.

Havde man end i Hertugdømmerne baaret Ulykkerne som en fælles Sorg, der ramte Monarkiet, saa havde dog Holsten paa Grund af stadige Troppesamlinger og Slutningsfelttoget følt Trykket i endnu højere Grad end de øvrige Landsdele. Dette Tryk forøgedes ved Finansernes mere end sørgelige Tilstand. Desuden var Folkestemningen i Hertugdømmerne ikke bleven upaavirket af, at medens hele det tyske Folk havde rejst sig til Befrielseskampen mod Napoleon, havde Holstenerne mod deres Ønske maattet kæmpe for Kejseren.

Norges Tab havde svækket det nordiske Element i Monarkiet, og samtidig var det tyske bleven forøget ved Erhvervelsen af Lauenborg. Betydningen deraf saae man strax i Hertugdømmerne. Thi den kielske Professor Falck skrev 1815: »Nu, efter at vi har faaet Lauenborg med, udgør Hertugdømmernes Folkemængde næsten Halvdelen af Monarkiets, og ved indre Kraft er Hertugdømmerne vel lige saa vigtige for dette som Kongeriget.« Denne Anskuelse i Forbindelse med de ovenberørte Forhold fremkaldte en Bevægelse, der udgik fra det slesvig-holstenske Ridderskab.

Ved Forbundsakten for Tyskland var der tilsagt Holsten en Forfatning. Dette Hertugdømme havde altsaa et retmæssigt Krav, men, da man ogsaa vilde have Slesvig med, søgte man ad historisk Vej at begrunde det berettigede heri. Professor Falck og en kielsk Kollega, Dahlmann, opgravede derfor Landsprivilegierne af 1460, hævdede deres Gyldighed som Hertugdømmernes Grundlov og bortfortolkede Betydningen af, hvad der var sket ved Slesvigs Inkorporation i 1720 og 1721.

Støttet paa disse Privilegier og Forbundsakten optraadte nu Ridderskabet overfor Kongen med Klager over Forurettelse og krævede en fri Forfatning for begge Hertugdømmer med Skattebevillingsret. Da Kongen svarede, at Holsten var et tysk Forbundsland, og at der derfor ikke kunde være Tale om at give det Fællesrepræsentation med Slesvig, henvendte Ridderskabet sig i 1822 med Besværing til det tyske Forbund. Svaret, der kom næste Aar, bestod i en Afvisning, og ved Forhandlingerne derom i Forbundsraadet udtalte Preussens Gesandt, at Forbundet umulig kunde kræve en Fællesforfatning for Slesvig

og Holsten, da Slesvig ikke havde det mindste med Forbundet at gøre.

Der var nu Ro, indtil Julirevolutionen, der udbrød i Paris 1830, trindt om i Evropa fremkaldte Forlangendet om fri Forfatninger. Dens Virkninger naaede ogsaa til os og gjorde sig især gældende i Hertugdømmerne, hvor Jordbunden var forberedt. Hidtil var det kun Ridderskabet, der havde ført an. Nu optraadte en Mand, der forstod at tale til Befolkningen og vække den til politisk Bevidsthed.

Uve Jens Lornsen var født paa Syld, altsaa en Slesviger. Da Landfogedembedet paa denne Ø blev ledigt i 1830, blev han efter Ønske forflyttet dertil. Samme Efteraar udgav han et lille Skrift — »Om Slesvig-Holstens Forfatningsværk« —, hvori han forlangte en fri Forfatning for Hertugdømmerne, og hvori han udtalte: »Vi Slesvig-Holstenere har ikke Aarsag til at ønske, hvad vi ikke har Ret til at forlange. Vi danner et selvstændigt Statsvæsen ved Siden af Danmark med Ret til en selvstændig Forfatning og Forvaltning. Efter Valgkapitulationerne og Arvefølgeordenen, efter Forbundsoverenskomsterne og øvrige Statsakter har vi kun Fyrste og Fjende fælles. Vi vil ærligt holde de Danske, hvad vi er forpligtede til, men vi forlanger ogsaa af dem vor fulde Ret, og vi vil søge at komme til Forstaaelse med dem om et folkeretligt Forhundsforlig, svarende til de nuværende Forhold.«

Skriftet gjorde stor Opsigt, men det tændte ikke som en Brandfakkel og blev strax mødt med en Protest fra Ridderskabet. Dette havde nok villet kæmpe for en Forfatning, dog kun naar dets Særrettigheder blev bevarede, men Lornsen vilde en Forfatning med demokratisk Tilsnit, og en saadan vilde Ridderskabet ikke være med til. Derfor indgav det en Adresse til Kongen, hvori Lornsens Optræden blev misbilliget i stærke Udtryk, men samtidig fornyede det sin tidligere Anmodning om en Fællesforfatning for Hertugdømmerne. Kongen svarede, at noget saadant kunde han ikke tilstede.

Den Bevægelse, Julirevolutionen havde skabt, saa vel som den, Lornsens Skrift fremkaldte, var medvirkende Aarsager til, at Frederik VI den 28. Maj 1831 kundgjorde, at han agtede at

indføre raadgivende Provinsialstænder for Kongeriget samt for Slesvig og Holsten. Løftet blev indfriet den 15. Maj 1834. Der blev oprettet en Stænderforsamling for Øerne (Roskilde), en for Nørrejylland (Viborg), en for Slesvig (Slesvig) og en for Holsten (Itzehoe), der skulde møde hvert andet Aar. Stænderne fik Ret til at fremsætte Forslag om Forandringer i de almindelige Love, og Kongen lovede, at han ikke vilde udgive nogen Lov, der greb ind i Undersaaternes personlige Rettigheder eller Ejendomsretten, eller som angik Skatterne og de offentlige Byrder, uden forinden at have forelagt Stænderne et Lovudkast. Da der blev oprettet en Stænderforsamling i hvert af Hertugdømmerne, havde Kongen derved taget bestemt Stilling overfor dem, der krævede en Fællesrepræsentation for begge, men beklageligvis gav Kongen netop samme Dag Bestemmelser, der gik i den stik modsatte Retning, og som kun kunde bidrage til at knytte Hertugdømmerne yderligere sammen. Der blev nemlig oprettet en fælles Regering, en fælles Højesteret og fælles Examenskollegier for Slesvig og Holsten.

Lornsens Tilhængere sluttede sig sammen til et Parti, Slesvig-Holstenerne, der vilde arbejde for Forfatningskravet, men fra Begyndelsen var man ingenlunde klar over de Vanskeligheder, der skulde overvindes. Det eneste, man strax havde Øje for, var, at det maatte komme til Kamp med det enevældige Kongedømme. Men, da der ogsaa i Kongeriget var rejst en Bevægelse for at opnaa en fri Forfatning, og denne for at opnaa Maalet maatte bekæmpe samme Modstand, mente Slesvig-Holstenerne det rettest at søge at komme til Forstaaelse med de Liberale i Kongeriget.

Tscherning havde allerede i 1831, efter at Reskriptet af 28. Maj 1830 var udkommet, udgivet et lille Skrift om de preussiske Provinssialstænders Historie, hvori han paaviste det uheldige i at ville tage Preussen som Forbillede og henviste til den norske Grundlov som det Maal, der burde efterstræbes. Hans Skrift blev oversat paa Tysk af den samme Professor Falck, der var optraadt i 1815, og nu blev Parolen i Hertugdømmerne som i Kongeriget en Forfatning efter det norske Mønster. Paa samme Tid satte de slesvig-holstenske Ledere og ikke mindst

de kielske Professorer sig i Forbindelse med Liberalismens Forkæmpere i Kongeriget. Vil man have et Indtryk af, hvor intimt Forholdene udviklede sig i de første Aar, behøver man kun at læse i Tschernings efterladte Papirer om hans Besøg i Kiel i Juni Maaned 1833, hvor han næsten udelukkende var sammen med de kielske Professorer, der, paa to nær, var ivrige Slesvig-Holstenere. Han traf ved samme Lejlighed sammen med Advokat Olshausen, som han skildrer som en lille, meget hentæret ung Mand, determineret Antiroyalist, levende, oprigtig og forekommende. Denne Olshausen, der senere blev vort Fædrelands argeste Fjende, havde den Gang begyndt at udgive »Kieler Korrespondenzblatt«, der var Slesvig-Holstenernes Organ, og han stod i meget nær Forbindelse med den københavnske liberale Presse. Det vil heraf fremgaa, at Slesvig-Holstenerne fra første Færd ikke stillede sig i et fjendtligt Forhold til Danmark, men troede, at det kunde lykkes at komme til Forstaaelse ad fredelig Vej. De fulgte derved Lornsens Raad, thi han udtalte, at de Danskes Medvirken var uundværlig, hvis det, han kaldte den gode Sag, skulde trives, og han fraraadede bestemt at tale for meget om Landsprivilegierne og om en Fællesforfatning for Hertugdømmerne, før de Danske var gennemtrængte af Frihedsideerne. At der var Vanskeligheder af en ganske anden Natur at overvinde end det enevældige Kongedømme, det lærte Slesvig-Holstenerne først at indse under Kampens Udvikling.

Foreløbig havde man Stænderinstitutionen, og man vilde nu fra slesvig-holstensk Side gøre et Forsøg paa derigennem at naa fremad. De første Stænderforsamlinger, som afholdtes i Hertugdømmerne i 1836 og 1838, tørte ikke til noget Resultat. Om nogen Styrkeprøve mellem politiske Partier, kunde der ikke være Tale, thi alle Medlemmer saavel i Slesvig som i Itzehoe var Slesvig-Holstenere, for saa vidt at de ønskede en Fællesforfatning for Hertugdømmerne, dog vilde Slesvigerne, at den skulde gennemføres, uden at Slesvig blev indlemmet i det tyske Forbund. Naar desuagtet de Forslag, der blev indbragte i disse Forsamlinger om Fællesrepræsentation, om Skattebevillingsret, om Adskillelse af Kongerigets og Hertugdømmernes Finanser, enten blev begravede i Udvalg eller for-

kastede, maa Grunden søges paa et andet Sted. Alt tegnede til, at den gamle Konges Liv nærmede sig Enden, og af Pietetshensyn vilde man ikke foretage stærke oppositionelle Skridt.

En Undtagelse dannede dog Kongens Søstersønner, Hertugen af Augustenborg og hans Broder, Prins Friederich af Nør, der begge var Medlemmer af den slesvigske Stænderforsamling, og som benyttede enhver Lejlighed til at vise deres oppositionelle Sindelag mod Regeringen. Slesvig-Holstenerne begyndte derfor i dem at se deres kommende Førere, og Hertugen nærede denne Anskuelse ved i 1837, foranlediget af en Debat, der var rejst om Arvefølgen, anonymt at udgive et Skrift, hvori han meldte sig som den retmæssige Arvtager til Slesvig og Holsten, naar Frederik III's kongelige Mandstamme uddøde. Han benegtede nemlig Gyldigheden af, hvad der var sket ved Hyldingen paa Gottorp i 1721 og dermed, at Kongelovens Arvegang gjaldt for Slesvig.

Forinden den slesvigske Stænderforsamling gik fra hinanden i 1838, var der i den truffen en Afgørelse, der i sine Følger fik den største Betydning.

Den nordslesvigske Bonde Nis Lorenzen foreslog at andrage Kongen om at indføre dansk Regerings- og Retssprog i de Distrikter af Slesvig, hvor Kirke- og Skolesproget var Dansk. Forslaget blev vedtaget, men Hertugen og Prinsen stemte derimod og indgav tilligemed det øvrige Mindretal et Votum, hvori de i de stærkeste Udtryk fraraadede Kongen at gaa ind paa Andragendet.

I Nis Lorenzens Forslag maa man ikke se et Udslag af dansk Nationalitetsfølelse, og hvorfra skulde ogsaa den komme. Regeringen havde jo ikke alene intet gjort for at vække den, men langt mere gjort alt for at trænge den tilbage. Man behøver jo som Bevis kun at se paa den Kendsgerning, at det, skønt Slesvig havde været inkorporeret i Danmark i over 100 Aar, var Nis Lorenzen, der krævede en saa simpel Retfærdighedshandling, som det havde været Regeringens Pligt at gennemføre umiddelbart efter Inkorporationen. Det var derfor ikke Kærlighed til det danske Sprog og endnu mindre Kærlighed til

Danmark, der bragte Nis Lorenzen til at stille Forslaget; det var et Billighedskrav, han forlangte, og det var samme Bevæggrund, der skaffede ham Tilslutning, saa at Forslaget blev vedtaget.

Advokat Olshausen havde fulgt Begivenhederne og var misfornøjet med, at det ikke var lykkedes at gøre et Skridt fremad mod Forfatningen. Efter hans Mening var det Slesvigerne, der skabte Vanskelighederne for Gennemførelsen deraf, thi de modsatte sig bestemt Slesvigs Indlemmelse i det tyske Forbund, og hvorledes skulde det saa blive muligt at faa en Fællesforfatning for Hertugdømmerne. Derfor fandt han, at man burde overlade Slesvig til sig selv og, støttet paa Tilsagnet i Forbundsakten af 1815, arbejde paa at faa en fri Forfatning med Skattebevillingsret for Holsten. Det maatte da overlades Slesvig selv at bestemme, om det vilde slutte sig til Danmark eller til Holsten. Denne Plan, der havde den store Fordel at være ren og klar, fremsatte Olshausen i sit Blad i Begyndelsen af 1839, og om den samledes det ny-holstenske Parti. Men Partiet fandt ikke tilstrækkelig Tilslutning, og efter forgæves at have søgt at vinde Indfyldelse i den efterfølgende holstenske Stænderforsamling vendte det tilbage til Slesvig-Holstenerne, for Olshausens Vedkommende med den faste Beslutning at ville fremtvinge Slesvigs Indlemmelse i det tyske Forbund.

Den haderslevske Købmand Peter Hjort Lorenzen, der var Medlem af den slesvigske Stænderforsamling, stod som Slesviger netop paa det slesvig-holstenske Stade, som Olshausen brød med. Mere end nogen anden havde Lorenzen i Slesvig kæmpet for at bringe Forfatningssagen fremad. Da det ikke lykkedes ham, besluttede han at forsøge at naa Maalet gennem en Forstaaelse med Kongeriget. Fra Begyndelsen af 1839 begyndte han derfor en alvorlig Tankeudvexling i Breve med Orla Lehmann, med hvem han allerede fra tidligere Tid stod i Forbindelse, og den førte efterhaanden Lorenzen til Omslaget. Ligesom Olshausen opgav Slesvig for Holstens Skyld, saaledes opgav nu Lorenzen Holsten for at arbejde for Slesvig. For dem begge var det Frihedskærligheden, der var Drivfjedren, men for Lorenzen gjorde Omslaget tillige den Virkning, at han blev Dansk. Da han var

valgt paa et andet Program, nedlagde han sit Mandat og meddelte i en offentlig Redegørelse, at det skete, fordi han var kommen til Overbevisning om, at Holstens Forhold til Forbundet gjorde en slesvig-holstensk Forfatning til en Umulighed, med mindre man vilde indlemme Slesvig i det tyske Forbund, og dertil kunde han aldrig beslutte sig.

Den 3. December 1839 døde Kong Frederik VI. Døden kom ikke uventet, og allerede i flere Aar havde man knyttet Haabet til hans Efterfølger, Christian VIII. Af ham ventede man en fri Forfatning, fordi det var hans Navn, der stod under den norske Grundlov.

Man havde ventet, at Kongen ved sin Tronbestigelse vilde give et Tilsagn om en saadan Forfatning. Da det ikke skete, strømmede der snart Adresser ind fra alle Egne af Landet, hvori man bad derom og mindede om Eidsvold og 1814. Men Kongen henviste til Stænderinstitutionen og nøjedes med at udtale, at han vilde indføre de Forbedringer i Forvaltningen, som Erfaringen maatte tilraade.

Den slesvigske Stænderforsamlings Andragende i Sprogsagen henstod endnu uafgjort, men den 14. Maj 1840 udkom Sprogreskriptet, hvorved Dansk blev indført som Regerings- og Retsprog i de Distrikter af Slesvig, hvor Kirke- og Skolesproget var Dansk.

Sprogreskriptet vakte stor Glæde i Nordslesvig, men omvendt vakte det den største Forbitrelse blandt Slesvig-Holsterne, og Hertugen af Augustenborg gik endog saa vidt, at han nedlagde en højtidelig Protest imod, at Reskriptet blev bragt til Anvendelse paa hans Godser.

I Oktober 1840 samledes den slesvigske Stænderforsamling. Mange af dem, der havde stemt for Nis Lorenzens Forslag, var blevne tvungne til at falde fra, og en af dem indgav endog Andragende om Sprogreskriptets Ophævelse. Dette Spørgsmaal blev nu Forhandlingernes Hovedpunkt. Forsamlingen besluttede at andrage Kongen om at ophæve Reskriptet. Nis Lorenzen selvniende stemte derimod og indgav et Mindretalsvotum, hvori der blandt andet blev udtalt, at den dansktalende Slesviger kun

vilde have sit Sprog og intet uden dette, at han hverken ønskede eller havde ønsket nogen anden Forening med Kongeriget end den nu bestaaende, og at han ikke ønskede nogen dansk Ret eller nogen dansk Retsforfatning.

Allerede inden Stænderforsamlingen blev sluttet, lod Kongen den meddele, at han ikke vilde foretage nogen Forandring i Sprogskriptet.

Sprogsagen traadte nu i Forgrunden, og Kampen om den blev ført med Lidenskabelighed fra begge Sider. Fandt de dansktalende Slesvigere i denne en Støtte i Kongeriget, saa fandt Slesvig-Holstenerne snart en endnu vægtigere Støtte i det store tyske Fædreland.

Regeringen gik ud fra, at den Bevægelse, Sagen havde fremkaldt, nærmest var foranlediget ved Agitation fra Kongeriget. Den saae ikke, at det var den dansktalende Slesviger, som hidtil havde haft dansk Maal uden dansk Bevidsthed, der nu begyndte at vaagne til Nationalitetsfølelse. Den saae ikke, at denne Skabelsesproces kun kunde komme fra Slesvigerne selv, at det var dem, der maatte finde det Fødeland, som Regeringen havde gjort alt muligt for at faa dem til at glemme.

Som Regeringen ikke havde det rette Syn paa Forholdene, saaledes saae den lige saa urigtigt paa Personerne.

Den 26. Marts 1842 ansattes Prinsen af Nør som Statholder i Hertugdømmerne, en Post, hvormed var forbunden Kommandoen over Tropperne og Overpræsidiets i Fællesregeringen. Kongen havde vel haft Betænkeligheder ved Ansættelsen, men havde beroliget sig med, at Prinsen inden denne ved en Samtale havde lovet Konge at ville handle i Regeringens Aand. Vel erklærede Prinsen under Samtalen, at han ikke delte Kongens Anskuelse om Arvespørgsmaalet og i denne Henseende stod paa sin Broders Side, men det tillagde Kongen mindre Betydning.

Tilskyndet af Prinsen af Nør ansatte Kongen kort Tid efter Grev J. Reventlow-Criminil som Præsident i det tyske Kancelli og skriver derom i sin Skrivekalender for 3. April 1842: »Jeg tror at have truffet et saare godt Valg«. Af alle andre blev Greven betragtet som Slesvig-Holstener af det reneste Vand.

Dét varede ikke længe, før Kongen lærte ham at kende paa samme Maade, thi den 3. Februar 1843 skrev han i Kalenderen: »Set Kancelli-Præsident Grev Reventlow-Criminil, der er fuldkommen Slesvig-Holstener«. Men desuagtet lod Kongen ham blive i Embedet.

Prinsen af Nørs og Grev J. Reventlow-Criminils Udnævnelse vakte saa stor Glæde i den slesvig-holstenske Lejr, at den slesvigske Stænderforsamling udtalte sin Tak derfor, men i Kongeriget samt hos alle dem i Hertugdømmerne, der ønskede en rolig Udvikling, fremkaldte disse Ansættelser den dybeste Bekymring. Hvor godt kendt Prinsen af Nør allerede den Gang var, vil man se af, at P. H. Lorenzen, da han erfarede Udnævnelserne, sagde: »Se saa, nu har Kongen da sat Lovlighedens Stempel paa Oprøret ved at give det en Chef. Udbruddet er kun et Tidsspørgsmaal.«

Hertugen af Augustenborg havde allerede under Frederik VI eftertragtet Statholderembedet og fortsatte disse Bestræbelser under Christian VIII. Det var ham derfor en Skuffelse, at Broderen blev ham foretrukket, og, da han gennem et Brev fra Kongen fik Efterretning om Prinsens Udnævnelse, svarede han »meget koldt«.

I Løbet af Sommeren 1842 besøgte Hertugen Kongen. Under Opholdet fremkaldte han en Samtale, der nærmest havde til Hensigt at overbevise Kongen om, at han var en forfulgt Uskyldighed. Han spurgte Kongen, om han havde noget imod ham eller noget at bebrejde ham, da han vidste med sig selv, at han hverken i sin Tanke eller Handlemaade fortjente det. I Svaret bebrejdede Kongen ham det Forhold, hvori han havde stillet sig til det slesvig-holstenske Parti, som var han dets Overhoved, samt hans Optræden i Sprogsagen. Samtalens Hovedindhold angik dog Arvefølgespørgsmaalet. Om dette udtalte Kongen, at Hertugen i Udlandet udgav anonyme Skrifter, hvori han hævdede, at han var den rette Arvtager til Slesvig. Men, da Slesvig ikke burde skilles fra Danmark, burde Hertugen være villig til at søge en Forstaaelse om Erstatning for sine formentlige Rettigheder. Paa dette Punkt erklærede Hertugen ikke at ville gøre nogen Indrømmelse, blandt andet fordi hans Fader havde paalagt ham og hans Broder aldrig at give Afkald

paa det augustenborgske Hus Rettigheder. Kongen, der i sin Skrivekalender har givet en udførlig Fremstilling af Samtalen, slutter med: »Vi skiltes som Venner, men denne Samtale har ikke bragt Sagen, Forstaaelsen om Arvefølgen, nærmere.« Man kunde med mere Ret sige, at denne Samtale i Forbindelse med Prinsen af Nørs Udtalelser om samme Genstand maatte have overbevist Kongen om, at en Forstaaelse med Augustenborgerne var en Umulighed, og at han maatte være forberedt paa, at Hertugen saavel som hans Broder vilde arbejde paa at formaa Slesvig-Holstenerne til at forøge Stridspunkterne ved at optage Hertugens Arvekrav paa deres Program.

Stænderforsamlingerne for Hertugdømmerne skulde atter træde sammen i 1842. Aaret forinden var der foretaget nye Valg, ved hvilke P. H. Lorenzen atter havde faaet Sæde i den slesvigske Stænderforsamling.

Lorenzen, der var den selvskrevne Fører for den lille Flok — ham selv iberegnet 7 Medlemmer, hvoraf 2 tvivlsomme —, der skulde tale de danske Nordslesvigeres Sag, havde med disse Meningsfæller drøftet, om de ikke nu burde benytte det danske Sprog i Stændersalen. Indtil da var der i ganske enkelte Tilfælde bleven talt Dansk af nordslesvigske Bønder. Havde end Slesvig-Holstenerne knurret derover, saa havde dog saavel Præsidenten som Prinsen af Nør udtalt, at man burde tillade det, dog havde Prinsen dertil føjet den spydige Bemærkning, at det maatte overlades ethvert Medlem selv at bestemme, om han vilde forstaaes eller ikke. Nogen lovlig Adkomst til at tale Dansk var der ikke, thi, da Stænderinstitutionen blev indført, var det officielle Sprog Tysk. Der var derfor delte Meninger blandt de danske Deputerede om, hvorvidt Tidspunktet var kommet til ogsaa at bringe denne Side af Sprogsagen frem. Til sidst enedes de om som hidtil at tale Tysk, hvis ikke Slesvig-Holstenerne gennem deres haanende Udtalelser fremtvang en anden Optræden. At disse i saa Fald vilde møde Dansk med en bestemt Protest, det var de danske Deputerede forberedte paa, men de satte deres Lid til, at Kongen, der havde givet Sprogskriptet, ogsaa vilde vide at skaffe det danske Sprog Ret paa Tinge.

Kongen havde besluttet at gøre en lille Indrømmelse i frisindet Retning ved at foreslaa Indførelsen af Stænderkomiteer. Hver Stænderforsamling skulde vælge en saadan Komite, og de fire Komiteer skulde saa træde sammen for i Fællig at drøfte Monarkiets Fællesanliggender. Det var det første Skridt henimod den Fællesforfatning, Kongen tilstræbte. I Kongeriget gik man ind derpaa.

Hertugdømmernes Stænderforsamling, der behandlede Forslaget i 1842, forkastede det, og saavel i Itzehoe som i Slesvig indtog de nyvalgte Forsamlinger en mere og mere kras Holdning, der gav sig Udtryk i mangfoldige Andragender, som indsendtes til Kongen.

Som Slesvig-Holstenerne ved de Forslag, de selv stillede i Forsamlingerne, søgte at paavirke Befolkningen, saaledes sørgede de ogsaa for gennem Agitationer at foranledige, at der blev indsendt Petitioner fra Befolkningen, der kunde bære Vidnesbyrd om, at ogsaa den var greben af Slesvig-Holsteinismen og arbejdede for dens Fremme.

En saadan Petition var i 1842 bleven indbragt i den slesvigske Stænderforsamling fra nogle Skibsredere og Skibsførere i Aabenraa. Den gik ud paa, at Mærket »Dansk Ejendom« i Hertugdømmernes Skibe skulde udslettes, og at der skulde indføres et slesvig-holstensk Flag i Stedet for Dannebrog. Andragendet, der for den sidste Halvdels Vedkommende mødte Modstand af praktiske Grunde, blev vel forkastet, men en af Slesvig-Holstenernes Ledere, Advokat Güllich, optog senere den første Halvdel, om Udslettelsen af »Dansk Ejendom«, og det blev vedtaget.

Forhandlingen om denne Sag foretoges den 11. November 1842. P. H. Lorenzen havde bekæmpet Forslaget og stemte med sine Meningsfæller derimod. Da Mødet var endt, bad han om Ordet og meddelte paa Dansk, at han for Fremtiden agtede at tale dette Sprog, og at han forlangte, at hans Foredrag skulde tages til Protokols i samme Sprog.

Lorenzen, der med Færdighed udtrykte sig i begge Sprog, havde hidtil udelukkende benyttet det tyske Sprog. Man kunde derfor ikke være i Tvivl om Betydningen af hans Optræden.

Det var den danske Nationalitet, der løftede sit Hoved i Stænderforsamlingen. Det virkede som en Bombe.

Saavel i dette som i de nærmest paafølgende Møder benyttede Slesvig-Holstenerne ethvert Middel til at standse Lorenzen, men han erklærede at ville vedblive med at tale Dansk af Pligt mod sit Fædreland og mod det undertrykte dansk-slesvigske Folk, indtil Kongen forbød ham det. »Han vedblev at tale Dansk«, som der staar paa det Drikkehorn, Fædrelandsvenner overrakte ham det følgende Aar. Da intet vilde frugte, befalede Præsidenten ham at forlade Stændersalen, men han svarede, at han kun veg for fysisk Magt, og den turde man ikke anvende imod ham.

En Forhandling udenfor Stændersalen førte til en Overenskomst. Lorenzen indgav en Klage til Kongen, hvori han paa kaldte Kongens Beskyttelse og bad om, at Kongen vilde tillade, »at det halve Hertugdømmes Modersmaal nød samme Ret i den slesvigske Stænderforsamling som det andet halve«. Præsidenten lovede, at indsende denne Klage til Kongens Afgørelse, og Lorenzen lovede at tie, til Afgørelsen forelaa.

Kongen svarede med et Reskript af 2. December. At han tilkendegav sin Misbilligelse af Lorenzens Opræden, var naturligt, men det var af mindre Betydning. Hovedsagen var, at Kongen udtalte, at det ikke var Forsamlingen, der kunde bestemme, om en Deputeret skulde have Ret til at benytte det danske Sprog, fordi det vilde krænke de danske Deputeredes naturlige Rettigheder. Men, da der savnedes en udtrykkelig Lovbestemmelse, opfordrede Kongen samtidig Forsamlingen til at afgive en Betænkning om, hvorledes der kunde sikres de dansktalende Medlemmer en virksom Deltagelse i Forhandlingerne samt om Midlerne til, at de kunde faa deres Foredrag protokolleret i tro Oversættelse.

Et saadant Svar havde Forsamlingens Flertal ikke ventet. Det var en Indrømmelse til det danske Sprog, og den vilde man modsætte sig af al Magt. Betænkningen gik derfor ud paa, at Forsamlingen indstændigt fraaadede Lovbestemmelser, der indrømmede dens dansktalende Medlemmer positiv Ret til at benytte det danske Sprog ved Møderne, og som gav dem

Ret til at faa deres Foredrag protokolleret. Under Forhandlingerne om Betænkningen tog P. H. Lorenzen flere Gange Ordet, bestandig talende Dansk, men i Protokollen nøjedes man med at referere: »Den Deputerede P. H. Lorenzen vedblev at tale Dansk.« Lorenzen og fire af hans Meningsfæller stemte imod Betænkningen og foreslog, at det danske Sprog i enhver Henseende burde nyde lige Ret med det tyske.

De Liberale i Kongeriget havde den Gang forlængst opgivet Haabet om at komme til Forstaaelse med Slesvig-Holsternerne og var begyndte paa at støtte den danske Sag i Slesvig. Orla Lehmann har Fortjenesten af at være den første, der tog fat ved i 1836 med den ham egne Varme at formaa Trykkefrihedsselskabet til at sende Slesvigerne gode danske Bøger, af hvilke der senere oprettedes Folkebiblioteker. Efterhaanden tog flere og flere Haand med i Arbejdet. Pressen i Slesvig, der indtil da kun forfægtede Slesvig-Holsternerens Lære, var alt fra Juni 1838 bleven forøget med Ugebladet »Dannevirke«, der udkom i Haderslev, hvortil senere kom »Flensburger Zeitung«, der begge redigeredes i dansk Aand. Derimod havde Kongerigets Stænderforsamlinger hidtil været Tilskuere til Begivenhederne i Slesvig. Nu indsendte den nørrejske Forsamling et Andragende, hvori den bad Kongen beskytte det danske Sprog og den danske Nationalitet i Slesvig.

Lorenzens Optræden fandt stor Tilslutning saavel i Nord-slesvig som i Kongeriget, og den gav Anledning til, at der den 18. Maj 1843 afholdtes det første Møde paa Skamlingsbanke, hvor Spiren lagdes til Ejderpolitiken. Samme Aar oprettedes den slesvigske Forening i Haderslev og Foreninger i Kjøbenhavn, alle med det Formaal at støtte den danske Sag i Nord-slesvig.

1843 var saaledes et godt Aar for den danske Sag i Slesvig, og det var med frejdigt Haab, at man imødesaa Kongens Afgørelse af Retten til at tale Dansk i Stændersalen.

Hertugen af Augustenborg benyttede Sommeren til en Rejse i Tyskland for hos Fyrsterne at vinde Tilslutning for sine Arvekrav og give Presseagitationen yderligere Impuls. Det »politisk-dialektiske« Felttog, han havde begyndt i Hertugdøm-

mernes Presse 1838, og hvis skjulte Traade lededes af ham gennem en Mængde Hjælpere, der fortrinsvis tilhørte Embedsstanden, fortsattes i 1843 med den største Iver og tog især P. H. Lorenzens Optræden og Sprogsagen som Maal.

Da Reskriptet af 2. December 1842 blev oplæst i den slesvigske Stænderforsamling, skrev P. H. Lorenzen hjem: »Slaget er vundet!«

Han havde jublet for tidligt.

Efter lange Overvejelser udkom den 29. Marts 1844 det saakaldte Sprogpatent, hvori Kongen bestemte, at kun de Medlemmer af den slesvigske Stænderforsamling maatte ved Forhandlingerne tale Dansk, som bestemt erklærede, at de ikke tiltroede sig at være det tyske Sprog tilstrækkelig mægtigt, og deres Foredrag skulde tages til Protokols paa Tysk.

Det tyske Kancelli havde sejret. Den dansktalende Slesvigers »naturlige Rettigheder«, som hævdedes i Reskriptet af 2. December 1842, var altsaa ikke, at han havde Ret til paa Tinge at tale sit Modersmaal, men at han var forpligtiget til at benytte Tysk, hvis han kunde tale dette Sprog. Var det da underligt, at Sprogpatentet saavel i Nordslesvig som i Kongeriget fremkaldte en Stemning, der bedst betegnes som en dybtfølt Harme?

P. H. Lorenzen, Nis Lorenzen og to andre Medlemmer af den slesvigske Stænderforsamling nedlagde deres Mandater. Den slesvigske Forening sendte Kongen et Bønskrift, hvori den bad om Ophævelse af Patentet, og, da det ikke hjalp, offentliggjorde den et Protokoluddrag, hvori den i stærke Ord paatalte den Uret, den danske Nationalitet havde lidt. Samtidig udstedte den Indbydelse til et Møde paa Skamlingsbanke. Uddragets Offentliggørelse foranledigede, at den slesvigske Forenings Møder blev forbudte, og dens Formand sat under Tiltale. Men Mødet paa Skamlingsbanke turde Regeringen ikke forbyde. Det blev afholdt den 17. Juli 1844. Forsamlingen talte 10—15,000 Mennesker, og Fordømmelsen af Regeringens Færd kom saa stærkt til Orde, at det blev forbudt Bladene at meddele Referater. I Kjøbenhavn indgav man Adresser til Kongen; en af dem havde 20,000 Underskrifter. Skønt man kun bad om den simple Ret-

færdighedshandling, at det danske Sprog i Slesvig maatte nyde samme Ret som det tyske, opnaaede man af Kongen kun Brejdelser, fordi man ved at samle Underskrifter paa Adressen, »foruroligede i Stedet for at berolige Gemytterne«.

Den 9. Juli 1844 mødtes Stænderforsamlingerne for Nørrejylland og for Slesvig.

I Viborg blev Forsamlingen modtagen med en Tilkendegivelse af, at den ikke maatte andrage om Foranstaltninger i de andre Landsdele, da det kun fremkaldte Ophidselse. Kongen skulde desuden nok vide selv at hævde Statens Enhed og sine Undersaatters Ret. Det var Svar paa Forsamlingens Andragende fra 1842. Men den lod sig ikke skræmme. I Adressen til Kongen, som kort efter indsendtes, gjorde Forsamlingen sig til Tolk for den Utilfredshed og Sorg, Sprogpatentet havde fremkaldt. Kongen svarede med en alvorlig Tilrettevisning, men desuagtet vedtoges enstemmigt et Andragende om Ophævelse af Sprogpatentet af 29. Marts 1844, samt et Andragende om, at Kongen vilde omgive sig med andre Raadgivere. Dette var navnlig møntet paa, at Ministrene ikke havde modsat sig Prinsen af Nørs Udnævnelse til Statholder.

Den slesvigske Stænderforsamling nedlagde gennem sin Præsident en i meget stærke Udtryk holdt Indsigelse imod, at Viborgerne havde blandet sig i Forhold, der angik Slesvig.

Hovedpunktet i Forsamlingens Forhandlinger i denne Samling var Sprogpatentet, som blev indstillet til at faa Lovkraft i uforandret Skikkelse. Iøvrigt demonstrerede man som tidligere gennem Andragender i slesvig-holstensk Aand, og det fandt ingen Modstand, thi den danske Sags Forkæmpere havde Sprogpatentet stænget ude.

Kongen havde ikke tænkt sig Muligheden af, at Sprogpatentet vilde fremkalde en saadan Bevægelse. Han gik ud fra, at det var Kjøbenhavn og Kongeriget, som var dens egentlige Arnested. Om Tilstanden i Nordslesvig var han i Tvivl, thi Embedsmændenes Indberetninger stod i bestemt Modstrid med de Oplysninger, han fik af Slesvigere, der søgte Fortræde hos ham, og da navnlig Laurids Skau. Kongen havde, som det synes meget pludselig, bestemt at ville foretage en Baderejse til

Før. Han fastsatte Rejseruten, saaledes at han derved kunde faa Lejlighed til at lære Nordslesvigerne at kende. Derved fik han et andet Syn paa Sagen. Han kom til Overbevisning om, at den nordslesvigske Befolkning var dansk, og skrev derom til Grev J. Reventlow-Criminil, at han ikke havde hørt et tysk Ord af Almuens Mund, og at det var Uret at kalde denne Del af Landet et tysk Hertugdømme. Overalt formanede Kongen Befolkningen til Ro og advarede den mod de Røster, der kom fra Kongeriget. Men han fik paa Rejsen det bestemte Indtryk, at Befolkningen betragtede Sprogpattentet som en Uret mod det danske Sprog. Ogsaa dette meddelte han en af Ministrene og tilføjede: »Gid man kunde finde et Middel til at mildne dette Indtryk«.

Hertugen af Augustenborg og hans Broder var meget urolige for Virkningerne af denne Rejse. Deres Hjælpere blev derfor instruerede om at formaa Befolkningen til, hvor den kom i Berøring med Kongen, at udtale Tilfredshed med den bestaaende Tingenes Tilstand og særlig med Sprogpattentet. Disse Hjælpere troede, at deres Virksomhed havde frugtet, og en af dem, Amtsforvalter Krogh, skrev den 7. August 1844 til Hertugen, at Bestræbelserne var lykkedes »over al Beskrivelse«, saa »at Kongen utvivlsomt har maattet indse, at alt, hvad den infame L. Skau har forebragt, er lutter Løgn«. Prinsen af Nør, der havde ledsaget Kongen paa en Del af Rejsen, var af en anden Anskuelse og søgte derfor at finde Midler til at faa Kongen til at forkorte Rejsen. Den 30. August 1844 skrev han derfor til Kongen, at han fra forskellige Sider havde faaet Efterretning om, at »P. H. Lorenzen & Consorter« forberedte en Bevægelse mod Kongen under dennes Ophold paa Gram, samt at Kandidat Ploug, »Skandinavismens Formand«, ledede denne Bevægelse. Derfor havde der under Amtsforvalter Krogh dannet sig en Garde af velsindede Mænd, der »ligesom ogsaa det tyske Parti havde forbundet sig til at afværge enhver Voldsomhed«. Prinsen mente dog, at dette ikke var tilstrækkelig Betyggelse for Kongens Person og foreslog, at der skulde sendes en Eskadron Dragoner fra Slesvig til Haderslev. Kongen lod sig dog ikke fange, men svarede, at han ikke behøvede nogen militær Eskorte. Omgiven

af det danske nordslesvigiske Folk følte han sig lige saa tryk, som om han var omgiven af sin Garde.

Paa Rejsen havde Kongen dog set Ting, som ikke huede ham, men de udgik fra Slesvig-Holstenerne. Ved et Fakkeltog, der bragtes ham i Haderslev, saae man den slesvig-holstenske Fane ved Siden af Dannebrog. »Det skal ikke ske oftere«, skrev Kongen, men Forbudet kom først det følgende Aar.

Slesvig-Holstenerne havde faaet Øje for Betydningen af de Folkemøder, der blev afholdte paa Skamlingsbanke, og satte lignende Møder i Scene. Ved et saadant, der blev afholdt i Slesvig i Efteraaret 1844, saae man ikke alene den slesvig-holstenske Fane — blaa, rød, hvid — men det var ved samme Lejlighed, at den senere slesvig-holstenske Nationalsang, »Schleswig-Holstein meerumschlungen«, for første Gang blev afsungen.

Da Slesvig-Holstenerne betragtede Sprogpatentet som en Sejr, kunde Sprogsagen ikke længere benyttes som Agitationsmiddel. Hertugen af Augustenborg formaaede derfor Advokat Samwer til at udgive et Skrift — »Die Staatserbfolge« —, hvori førtes Bevis for, at Hertugen var den lovlige Arvtager til Slesvig-Holsten.

Stænderforsamlingerne for Øerne og for Holsten traadte sammen i November 1844.

I Roskilde vilde man ikke længere holde sig tilbage. Man vedtog et Andragende til Kongen om Ophævelse af Sprogpatentet, og, for at sætte Bøin for Hertugen af Augustenborgs Agitation om Arvefølgen, bad man Kongen at udstede en højtidelig Erklæring om, at det danske Monarki dannede et samlet udeleligt Rige, der gik i Arv efter Kongelovens Bestemmelser.

Nu var Øjeblikket kommet, da Slesvig-Holstenerne havde Brug for Arvefølgespørgsmaalet. Det blev sat paa Programmet, og som Svar paa, hvad der var sket i Roskilde, vedtog den holstenske Stænderforsamling den 20. December 1844 en Adresse til Kongen — den saakaldte »Verwahrungsakt« — hvori udtaltes:

1. at kun Mandsstammen regerede i Hertugdømmerne,
2. at Hertugdømmerne var selvstændige Stater, og

3. at Hertugdømmerne Slesvig og Holsten var fast med hinanden forbundne Stater.

Kongen var meget opbragt over dette Skridt og skrev ved Begyndelsen af 1845 i sin Kalender: »Hvorledes saadanne ufor- skammede Fordringer skal tilbagevises, maa nøje overvejes, men det maa visselig ske snart og med Kraft«. Desuagtet hengik der 1½ Aar, inden man fandt en Løsning.

I Mellemtiden blev der dog optraadt med mere Bestemthed overfor Slesvig-Holstenerne, uagtet de bestandig fandt en For- svarer i Statholderen. Thi, da Kongen vilde forbyde Brugen af den slesvig-holstenske Fane, skrev Statholderen, at det var en ganske uskyldig Ting, som var opstaaet ved, at man havde taget de gamle Regimentsfaner, og, for at bevare de gamle Farver, sammensat disse i den nye saakaldte slesvig-holstenske Fane. Det hjalp ikke, Fanen blev forbudt. En anden Sag var langt alvorligere. Ved en Revy i Rendsborg overfaldt Mandskab af det borgerlige Artillerikorps en Linieofficer, Artilleriløjtnant Schau. Statholderen var personlig til Stede og gav Kongen en meget lang Beretning om det passerede, som han sluttede med: »Jeg har givet Dig denne lange Beskrivelse om en egentlig Bagatel, fordi jeg formoder, at mange Fortællinger vil opstaa derom«. Men denne Bagatel blev undersøgt ved Krigsret. Resultatet blev, at Korpset blev opløst, og at Kongen afslog en Ansøgning fra Officererne om at blive afskedigede i Naade.

Den 8. Juli 1846 kom det længe imødesete aabne Brev, der skulde afgøre Arvefølgespørgsmaalet.

Kongen erklærede deri, at efter at en Kommission grundigt havde undersøgt alle Aktstykkerne, var han bleven bestyrket i Overbevisningen om, at det var utvivlsomt, at Kongelovens Arvegang gjaldt for Lauenborg ifølge Traktaterne ved dets Indlemmelse og for Slesvig ved, hvad der var sket ved Hyldingen 1721 under Garanti af England og Frankrig og ifølge Traktat med Rusland. Derimod var der Tvivl om Arvegangen i enkelte Dele af Holsten. Disse Tvivl vilde Kongen søge at faa fjernet for derefter at søge tilvejebragt en Anerkendelse af det danske Monarkis Integritet. Kongen erklærede tillige, at det ikke var hans Hensigt at træde Slesvigs Selvstændighed for nær eller at

gøre nogen Forandring i de øvrige Forhold, som i Øjeblikket forbandt det med Holsten. Slesvig skulde som hidtil udgøre en med Monarkiet uadskillelig forenet, men samtidig selvstændig Landsdel.

Da det aabne Brev ikke indeholdt noget om Holstens og Lauenborgs Forhold til det tyske Forbund, blev dette opfattet, som om det var Kongens Hensigt at inkorporere disse Hertugdømmer i Monarkiet. Derfor offentliggjorde Kongen den 18. September et nyt Brev, hvori udtaltes, at det hverken havde været hans Hensigt at krænke Hertugdømmernes eller et af disses Rettigheder. Han havde tilsagt Slesvig, at det skulde forblive i det nuværende Forhold til Holsten, og deraf fulgte, at Holsten heller ikke skulde skilles fra Slesvig. Lige saa lidt havde det været Hensigten med det aabne Brev at gøre nogen Forandring i Holstens og Lauenborgs Forhold til det tyske Forbund.

Hertugen af Augustenborg, Hertug Carl af Glücksborg og Storhertugen af Oldenburg nedlagde hos det tyske Forbund Protest mod det aabne Brev, og Sachsen, Anhalt, Hannover og Brunsvig reserverede deres Arvekrav med Hensyn til Lauenborg.

Prinsen af Nør vilde gerne bevare sin Post og forholdt sig derfor rolig; men, da han paa Opfordring negtede at afgive en skriftlig Erklæring om, at han tiltraadte Kongens Udtalelser i det aabne Brev, blev han efter Ansøgning afskediget. Præsidenten i det tyske Kancelli, Grev J. Reventlow-Criminil blev ligeledes afskediget og erstattet af Grev Carl Moltke. Prinsens Afskedigelse gav Anledning til, at Statholderposten blev nedlagt, at Posten som kommanderende General i Hertugdømmerne midlertidig blev overdraget Generalmajor Lützwow, og at Fællesregeringen paa Gottorp blev omorganiseret med Amtmanden over Gottorp, L. N. Scheel — senere antog han Navnet Scheele — som Præsident. At Hertugen af Glücksborg ligeledes blev afskediget af Hæren, var en naturlig Følge af hans Protest. Hans Brødre, Prinserne Friedrich og Christian sluttede sig til det aabne Brev ved at forny deres Troskabsed.

Den første Følge af det aabne Brev var, at der den 10.

Juli 1846 blev afholdt et stort Folkemøde ved Neumünster, hvor man vedtog en Adresse til den holstenske Stænderforsamling. Udtalelserne paa dette Møde gik i den Grad ud over alle Grændser, at Olshausen, der havde været en af Hovedtalerne, senere blev arresteret. Hermed mente Slesvig-Holstenerne dog ikke at have gjort nok. Der blev indvarslet et stort Protestmøde, der skulde afholdes ved Nortof den 14. December s. A. Regeringen forbød Mødet, og for at hævde Forbudet sendtes Militær til Stedet. Da der desuagtet samledes en stor Folkemasse, skred Militæret ind og splittede Forsamlingen ad.

Den holstenske Stænderforsamling, der traadte sammen den 15. Juli 1846, vedtog en Adresse, hvori den protesterede mod det aabne Brev. Da Kommisarius negtede at modtage den, besluttede Forsamlingen den 3. August at sende den til Forbundet, og derpaa nedlagde omtrent samtlige Deputerede deres Mandater.

Forbundet, som derved blev blandet ind i Sagen, modtog den 7. September en Erklæring fra den danske Gesandt, hvori udtaltes, at Kongen ikke tilsigtede at bringe Holsten i en nærmere Forbindelse med Kongeriget end tidligere eller at fremkalde nogen Forandring i det bestaaende Forhold mellem Slesvig og Holsten. Som Følge heraf udtalte Forbundet i en Beslutning af 17. September, at det i Henhold til denne Erklæring følte sig overbevist om, at Kongen af Danmark ved den endelige Fastsættelse af de i det aabne Brev omtalte Forhold vilde respektere de alle og enhver, men især det tyske Forbund, de arveberettigede Agnater og Holstens lovlige Repræsentation tilkommende Rettigheder.

Det blev den slesvigske Stænderforsamling, der fik det sidste Ord. Den mødtes den 21. Oktober 1846 og vedtog kort efter en Adresse, hvori ogsaa den protesterede mod det aabne Brev. Skønt Kommisarius negtede at modtage Adressen, blev Forsamlingen dog siddende og vedtog Andragender om Slesvigs Indlemmelse i det tyske Forbund, om Delingen af Finanserne og Forsvarsvæsenet, Afskedigelse af Grev Carl Moltke, osv. Desuden indbragte Hertugen af Augustenborg i god Konsekvens af »Verwahrungsakten« og som sit Program et Forslag til en

Forfatning for Hertugdømmerne. Forsamlingen beskæftigede sig saaledes kun med Sager, der var at betragte som Demonstrationer. Kommissarius stillede derfor det Forlangende, at Forsamlingen skulde behandle de af Regeringen forelagte Sager, og først derefter vilde han modtage dens Andragender. Man svarede ved at fortsætte paa samme Maade, og, da Kommissarius negtede at tage imod Andragender, forlod 33 Deputerede med Hertugen af Augustenborg i Spidsen Stændersalen. Det førte til, at Forsamlingen blev opløst den 14. December 1846.

Som hele Stillingen var, maatte man være forberedt paa, at den Gæring, der var blandt Befolkningen, de Udtalelser, der faldt paa Folkemøderne og de politiske Uroligheder, der fandt Sted i enkelte af Købstæderne, navnlig Kiel, vilde føre til Uroligheder af større Omfang, som kun kunde dæmpes ved Militærets Hjælp. Da der netop i 1846 afholdtes Troppesamling i Holsten, androg derfor den kommanderende General, Generalmajor Lützwow, om ved Hjemsendelsen at maatte holde en større Styrke tilbage. Men det blev ham kun tilladt at beholde 60 Mand pr. Eskadron og 80 Mand pr. Kompagni til Tjeneste, og dermed kunde der ikke udrettes meget.

Da Muligheden af, at Urolighederne kunde gaa over til Oprør, ikke var udelukket, paalaa det Generalkommandoens som en naturlig Pligt at overveje, hvad der kunde gøres for at forhindre Udbrudet.

Generalkommandoens Stabschef, Oberst Rømeling, som havde Kongens fulde Tillid, stod i et meget fortroligt Forhold til Kongens Generaladjutant, General Ewald, og mellem dem blev der fra Begyndelsen af 1847 ført en Brevvexling om forebyggende Foranstaltninger.

Den 3die Januar 1847 skrev Rømeling, at han ikke tvivlede om, at Slesvig-Holstenerne vilde gribe til Vaaben for at sætte deres Fordringer igennem, hvis de ikke kunde naa deres Maal ad fredelig Vej. Prinsen af Nør, der følte sig løst fra enhver Forpligtelse overfor Kongen af Danmark, vilde, hvis det kom til Kamp, sætte sig i Spidsen for Slesvig-Holstenerne, thi hans Ærgerrighed drev ham fremad, fordi han havde meget store Tanker om sin egen Dygtighed i militær og administrativ Hen-

seende. Slesvig-Holstenerne havde altsaa en Anfører, og, greb de til Vaaben, vilde de begynde med at bemægtige sig Fæstningen Rendsborg, for derved at komme i Besiddelse af et fast Støttepunkt, samt af Fæstningens Forraad af Ammunition og Vaaben. Da Rendsborg kun havde en svag Garnison, som man under saadanne Forhold ikke kunde sætte sin Lid til, og, da Slesvig-Holstenerne var i Stand til ved Jernbanernes Hjælp pludselig at staa med et Par Tusind Mand foran, ja næsten i Rendsborg, vilde Byens Erobring være »eine grosse Kleinigkeit«. Det var derfor af den største Vigtighed for Danmark, at Rendsborg fik en paalidelig Garnison paa 5000 Mand.

General Ewald havde udarbejdet et Udkast til en Instrux for Generalkommandoerne, hvis der skulde udbryde Uroligheder i Hertugdømmerne. Forinden han forelagde den for Kongen, sendte han den til Oberst Rømeling for at høre hans Mening. Dette Udkast var bygget paa, at Tropperne i Hertugdømmerne vilde holde deres Ed, i hvad der saa end skete, thi i denne Tro levede saavel Kongen som alle hans Omgivelser. Rømeling var af den stik modsatte Anskuelse, og derfor svarede han Ewald den 5te Januar, at naar det Øjeblik kom, da det slesvig-holstenske Parti greb til Vaaben, kunde man ikke gøre Regning paa de tysktalende Tropper; de vilde da være saa godt bearbejdede, at de vilde forlade deres Fane og Officerer. Derfor burde man, naar man vilde gaa sikkert, saa snart Skibsfarten aabnedes, sende 5000 Mand søværts fra Sælland til Kiel og Ekernførde og lade dem besætte Rendsborg.

Dette Forslag blev dog ikke fulgt i den Instrux, der under 16de Januar 1847 blev given Generalkommandoerne. Man vilde i København ikke godkende Rømelings Opfattelse af Forholdene, fordi man troede, at han malede med for stærke Farver. Da Ewald underrettede ham herom, svarede han den 19de Januar, at der var andre, der saae Tingene endnu sortere end han, og krævede paany, at den af ham forlangte Besætning til Rendsborg blev afsendt. Han tilføjede Ønsket om, at der i Jylland holdtes 10,000 Mand i Beredskab for i fornødent Fald at rykke ind i Hertugdømmerne, og at der udrustedes en Eskadre, der, hvis

det behøvedes, kunde holde Havnestæderne paa Hertugdømmernes Østkyst i Tømme.

Den 31. Januar 1847 gjorde Rømeling paa ny opmærksom paa Faren ved at slaa sig til Ro uden at gøre noget. »Det kunde ikke nytte, at man mødte ham med den Indvending, at hvad han havde udtalt, kun var muligt, men ingenlunde sikkert, thi derpaa vilde han svare, at den Regering, som ikke vilde lade sig advare af Muligheder af den Betydning som dem, der for Tiden forelaa, utvivlsomt gik sin Undergang i Møde«. Da denne Skrivelse ikke gjorde mere Virkning end de foregaaende, skrev han den 4. Februar, at det gjaldt for Danmark om at sikre sig Rendsborg, fordi Besiddelsen af denne Fæstning i visse Maader for Slesvig-Holstenerne var Betingelsen for, at de kunde gennemføre deres Planer. Derfor maatte der gøres noget, hvorved Sandsynligheden af en saadan Ulykke blev forhindret.

Heller ikke denne Skrivelse førte til et Resultat, og, da der hengik flere Maaneder, uden at Roligheden i Hertugdømmerne blev forstyrret, kom Regeringen i Kjøbenhavn til Overbevisning om, at Rømeling havde slaaet blind Allarm. Obersten tog deraf Anledning til i et Brev af 27. April 1847 at udtale, at man maatte vogte sig for at lade sig bedrage af Skindet. Slesvig-Holstenerne havde ikke opgivet deres Planer; deres Ledere og Førere laa paa Lur for øjeblikkeligt at benytte enhver Blottelse, Regeringen maatte give sig, for da med Kraft at naa Maalet, og de vidste fast og bestemt, hvad de vilde gøre.

Tiden viste, at Oberst Rømeling havde set rigtigt paa Forholdene, og at Oprørets Udbrud vilde være blevet forhindret, naar man havde fulgt hans Raad. Men Kongen, der kendte hele den mellem Ewald og Rømeling førte Brevvexling, tænkte sig ikke Muligheden af et Oprør, og, da der end ikke viste sig Uroligheder i Hertugdømmerne, troede Regeringen, at dette var begrundet i, at den stærke Ophidselse, der var bleven fremkaldt ved det aabne Brev, var bleven afløst af en Slappelse. Det havde været naturligare, om man ogsaa i denne Henseende havde troet Oberst Rømeling og netop i den tilsyneladende Stilstand set et Vidnesbyrd om, at der hos Slesvig-Holstenerne var baade Ledelse og Plan.

Kongen havde gennem hele sin Regering ført Helstatspolitik, og efter at han i det aabne Brev havde erklæret, at han vilde søge fuldstændig Anerkendelse af det danske Monarkis Integritet, laa det nær at gøre et Forsøg paa først at samle Riget gennem en Forfatning. Kronprinsen havde alt i Begyndelsen af 1847 indgivet et Forslag til en konstitutionel Forfatning, udarbejdet af Stiftamtmand Bardenfleth, og i Løbet af Aaret blev Forfatningsspørgsmaalet drøftet i Statsraadet. I December 1847 kaldte Kongen Etatsraad V. G. Bang, der var ansat i Finansstyrelsen, til sig og beordrede ham til at gøre et Udkast til en Fællesforfatning. Arbejdet blev fremmet med stor Iver, men under det blev Kongen syg, og Sygdommen endte med Døden.

Den 20de Januar 1848 døde Kongen. Den næste Morgen Kl. 9 proklamerede Statsminister Stemann fra Altanen paa Kristiansborg Slot: »Kong Christian VIII er død! Længe leve Kong Frederik VII!«

Det var en vanskelig Arv, den nye Konge gik ind til. Nogle Dage før sin Død havde Christian VIII skrevet et Brev til ham, hvori han anbefalede ham ved Tronbestigelsen at tilsige sit Folk en fri Forfatning, samt at følge Statsminister Stemanns Raad. Dette Brev maatte først afleveres efter Kongens Død.

Frederik VII beholdt Stemann, og, da denne raadede ham til ikke at begynde sin Regering med Løfter, udstedte Kongen den 21de Januar et aabent Brev, hvori udtaltes, at Kongen vilde fortsætte de af Faderen begyndte Forbedringer i Forvaltningen. Denne Proklamation var en Skuffelse, der gjorde dybt Indtryk paa Befolkningen, men de Uroligheder, som Stemann havde ventet vilde blive Følgen deraf, og som han agtede at kue ved Vaabenmagt, kom ikke til Udbrud.

Professorerne H. N. Clausen og J. F. Schouw, der maatte betragtes som Hovedlederne for det national-liberale Parti, havde allerede ved Efterretningen om, at Christian VIII's Sygdom tog en farlig Vending, udarbejdet et Skrift, »Ved Tronskiftet«, og det udkom den 21. Januar om Aftenen. Heri forlangtes — af særligt Hensyn til Slesvigernes Ønsker — ikke nogen Inkorporation af dette Hertugdømme i Danmark, men kun, at Kongeriget og Slesvig fik et Fællesting for Forsvarsvæsen, Finanser og Uden-

rigsstyrelse, og hvert af dem sin egen lovgivende Forsamling (Særtning) for de særlige Anliggender. Tillige forlangtes samme Ret for det danske som for det tyske Sprog i Slesvig. Holsten skulde have en selvstændig Stilling med en fri Forfatning. Dette Skrift fandt stor Tilslutning fra alle Sider.

Kongen havde ved sin Tronbestigelse udnævnt Grev Carl Moltke til Minister. Ilde set af Slesvig-Holstenerne, fordi han var en bestemt Modstander af deres Planer, var han dog ikke velset i Kongeriget, fordi man i ham saae en Modstander af en fri Forfatning. Kravet herom var nemlig nu blevet saa stærkt, at Kongen indsaa, at der maatte gøres noget, og, da Stiftamtmand Bardenfleth, som omtalt, havde udarbejdet et Forfatningsudkast og desuden havde Kongens Tillid, blev han den 24. Januar udnævnt til Minister. Nu kom der Fart i Tingene, men det var næppe til Gavn for den rolige Udvikling. Man tog det af Etatsraad Bang under Christian VIII udarbejdede Udkast, og, trods Bardenfleths Modstand, fik Grev Carl Moltke ændret det, saa at det blev endnu mere utilfredsstillende, end det var i Forvejen. Den 28. Januar udkom det saa som et Reskript, hvorved Enevælden afskaffedes, og den Retning blev angiven, hvori Forfatningsforandringen skulde gaa. Stænderinstitutionen skulde bevares. Der skulde indføres en Fællesforsamling for hele Monarkiet, sammensat af lige saa mange Medlemmer fra Kongeriget som fra Hertugdømmerne, og disse skulde samles skiftevis i Kongeriget og i Hertugdømmerne. Den nye Forfatning skulde ikke gøre nogen Forandring i Hertugdømmerne Slesvigs og Holstens Forbindelse, og der skulde gives Bestemmelser til Beskyttelse saavel af det danske som det tyske Sprog i Slesvig. Naar Udkastet var nærmere udarbejdet i Lovsform af en dertil nedsat Kommission, skulde det forelægges for 52 »erfarne« Mænd, valgte af Kongen og Provinsialstænderne m. fl.

Reskriptet mødte Modstand fra alle Sider. I Kongeriget var man især misfornøjet med, at Befolkningen, der udgjorde $\frac{3}{5}$ af Monarkiets Indbyggere, ikke skulde have flere Repræsentanter end Hertugdømmernes, der kun talte $\frac{2}{5}$. Denne Bestemmelse, hvorved Hertugdømmerne stilledes som en Enhed ved Siden af Kongeriget, tilsigtede aabenbart at vinde dem,

men Slesvig-Holstenerne vilde ikke lade sig fange. De vilde vel en fri Forfatning, men kun paa den Betingelse, at Hertugdømmerne ved den knyttedes nøje sammen gennem en Fællesrepræsentation, og at Slesvig blev indlemmet i det tyske Forbund. Misfornøjelsen var derfor lige saa stærk i Kongeriget som i Hertugdømmerne og fandt sit Udtryk gennem Skrift og Tale. Blandt alle de Udtalelser, Adresser og Erklæringer, som fremkom i Kongeriget, er der navnlig én Erklæring, der maa fremhæves. Den udgik den 23. Februar, var underskrevet af 45 Mænd, der alle hørte til dem, der fra 1830 havde kæmpet for Friheden, Clausen, Hvidt, Schouw, Krieger, Lehmann, Ploug Madvig, Tscherning, Drewsen, Balthasar Christensen osv., og det var gennem den, at Ejdertanken for første Gang fik sit bestemte Udtryk. Erklæringen forlangte en Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig, særskilt Landdag til Varetagelsen af sine egne Forhold for Slesvig og en selvstændig Forfatning for Holsten, afpasset efter dette Hertugdømmes dobbelte Stilling som Del af Monarkiet og som tysk Forbundsland.

I Hertugdømmerne samledes den 27. Februar de holstenske Stænderdeputerede og Slesvig-Holstenerne af den slesvigske Stænderforsamling og vedtog, at de vel vilde foretage Valget paa »erfarne« Mænd, dog maatte Valget ikke betragtes som en Godkendelse af Forfatningsplanen af 28. Januar, og de, der valgte, skulde andrage paa, at der blev forelagt et Forslag til en konstitutionel Forfatning for begge Hertugdømmerne.

Saaledes stod Sagerne — hele Landet drøftende Forfatningsspørgsmaalet — da der indtraf Begivenheder i Evropa, som ogsaa kom til at berøre vort Fædreland.

I Januar Maaned havde Befolkningen ved en Opstand tvunget Kongen af Neapel til at give en fri Forfatning. Exemplet smittede og førte til Kamp i alle italienske Stater. Misfornøjelse med Kong Louis Philips Regering i Frankrig fremkaldte en Revolution i Paris i Dagene fra den 22. til den 27. Februar, som endte med, at Kongen blev forjaget, og at Frankrig erklæredes for en Republik. Den Frihedsbølge, dette fremkaldte, væltede sig ind gennem Tyskland til Østerrig, hvor Kejseren maatte give efter for en Opstand og love en fri Forfatning.

Bølgen bredte sig mere og mere i Tyskland, naaede Berlin og nærmede sig derved vore Grændser. Hvad der vilde komme, var umuligt at forudse, men sikkert var det, at Faren truede. Vi maatte være forberedte paa, at det kunde komme til en evropæisk Krig, men ikke mindre maatte vi være forberedte paa, at Slesvig-Holstenerne vilde benytte Lejligheden til at sætte deres Fordringer igennem med Vaabenmagt. Vel var der ingen i Kongeriget, der tvivlede om, at vi vilde være i Stand til at kue Oprøret, hvis det ikke fandt Understøttelse udefra. Men fik det Hjælp fra Tyskland, maatte vi gøre Regning paa at komme til at kæmpe med Overmagt uden rimelig Udsigt til at finde Hjælp hos andre Magter.

Ved Tronskiftet var Generalmajor Ewald frattraadt Posten som Generaladjutant, og den var bleven besat med Oberstløjtnant Schøller.

Urolighederne i Europa tvang til Handling.

Da Regeringen ikke lod høre fra sig, indberettede Generalkommandoen for Hertugdømmerne den 12. Marts 1848, at Faren nærmede sig mere og mere, at den Styrke, man raadede over, ikke var betryggende, og at der ikke kunde stoles paa de Menige, der var udskrevne fra Hertugdømmerne, selv mod Folkeforsamlinger. Roligheden kunde derfor kun betrygges ved Anvendelsen af danskfødte Tropper.

Denne Skrivelse krydsedes af et Brev fra Generaladjutanten, som Generalkommandoen modtog den 13. Marts, hvori den blev beordret til at undersøge og indberette, om Urolighederne i Tyskland havde udøvet nogen Indflydelse paa Stemningen blandt Tropperne i Hertugdømmerne. Men inden Svaret herpaa kunde naa Kjøbenhavn, havde Generaladjutanten af Generalkommandoens Indberetning af 12. Marts taget Anledning til at henvende sig til Kongen med en Indstilling.

Kongen sammenkaldte som Følge heraf Statsraadet til Møde den 15. Marts og lod Generaladjutanten fremsætte Indstillingen, der gik ud paa Gennemførelsen af de Foranstaltninger, som Oberst Rømeling havde foreslaaet i Januar 1847. Men Ministrene vilde ikke erkende, at der var nogen truende Fare, og hele Resultatet af Statsraadsmødet blev, at Generaladjutanten fik Ordre

til at træffe Forberedelser til Mobiliseringen af Forbundskontingentet og til Indkaldelsen af det hjemsendte Mandskab til fem af de københavnske Batailloner, der rekruteredes fra Kongeriget.

Slesvig-Holstenerne havde imidlertid begyndt at handle.

Rundt omkring i Hertugdømmernes Købstæder afholdtes politiske Møder, indvarslede af Borgerforeningerne. Da Udtalelserne paa disse blev mere og mere yderligtgaende, forbød Fællesregeringen paa Gottorp Afholdelsen af saadanne Møder. Men trods Forbudet afholdtes et Møde i Kiel den 7. Marts, og der indvarsledes et nyt til den 15. s. M. Generalkommandoen, der blev underrettet herom, gav den højstkommanderende i Kiel, Oberst Høgh, Ordre til at forhindre Mødet med Vaabenmagt. Men, da Ordren blev meddelt Officererne, negtede Premierløjtnant Bernstorff, der midlertidigt kommanderede en Eskadron Dragoner, at adlyde og indgav Ansøgning om Afsked. Dragonerne og Jægerne, der garnisonerede i Byen, fraterniserede samme Aften med Slesvig-Holstenerne. Mødet blev afholdt, og Forsamlingen vedtog en Beslutning, hvori den forlangte Presse-, Forsamlings- og Foreningsfrihed, Indførelse af Juryer, Folkevæbning og en fri Forfatning for Slesvig-Holsten med almindelig Valgret og Valgbarhed, Oprettelsen af et tysk Parlament, Slesvigs Indlemmelse i det tyske Forbund og Grev Carl Moltkes samt Regeringspræsident Scheels Afskedigelse.

Man holdt saaledes Møder trods Regeringens Forbud, og dermed var den lovløse Tilstand proklameret. Politiet vilde ikke lade sig bruge, og Militæret turde man ikke benytte, fordi man ikke kunde stole paa Soldaterne. Møderne blev derfor fortsatte.

Den 18. Marts om Aftenen samledes saaledes paa et Hotel i Rendsborg, der var udsmykket med tyske — sort-rød-gyldne — Flag, 70 Stænderdeputerede fra begge Hertugdømmernes Stænderforsamlinger. Advokat Beseler var Ordstyrer og Jernbanedirektør Olshausen — den tidligere Advokat — Hovedtaleren.

Olshausen mente ikke længere at behøve at lægge Baand paa sin Tunge. Han nøjedes derfor ikke alene med i stærke Ord at hævde Slesvig-Holstenernes Ret, men forlangte, at der, paa Grund af Regeringsavtoriteternes fuldstændige Magtesløshed, skulde vælges en Stænderkomite med udstrakt Fuldmagt, samt

at man af al Iver skulde virke for Folkevæbning. Det danske Folk kaldte han »dovent, dorsk og usammenhængende«, og som Parol angav han: »Venskab med Frankrig, saa længe det ikke vilde udvide sin Magt over Rhinen, Had mod Rusland og Fjendskab mod Danmark.« Havde det staaet til ham, vilde Oprøret strax være udbrudt, thi han erklærede, at han ikke frygtede Kampen, fordi han havde Overbevisningen om, »at Tyskland, særlig Preussen, vilde hjælpe Hertugdømmerne«. Fra anden Side blev det dog hævdet, at man burde gaa en mildere Vej, og denne, som fandt Tilslutning hos Forsamlingens Flertal, skulde bestaa i, at man sendte en Deputation til Kjøbenhavn for af »Kongehertugen« at fordre:

1. Indkaldelsen af en Fællesforsamling for Hertugdømmerne og Forelæggelsen for denne af en slesvig-holstensk Forfatning.

2. Foretagelsen af de fornødne Skridt for at faa Slesvig indlemmet i det tyske Forbund.

3. Indførelsen af en Folkevæbning.

4. Fuldstændig Presse- og Forsamlingsfrihed, og

5. Øjeblikkelig Afskedigelse af Regeringspræsident Scheel.

Den nordslesvigske Gaardejer Hans Krüger (Bevtoft), der i 1847 var bleven valgt ind i den slesvigske Stænderforsamling, havde overværet Mødet uden at deltage i Forhandlingerne. Da Beseler sluttede med at erklære, at Beslutningen var i Overensstemmelse med det slesvig-holstenske Folks Tanker, nedlagde Hans Krüger paa Dansk en bestemt Indsigelse mod, at det vedtagne stemmede med Nordslesvigernes Ønsker, thi de vilde ikke have Slesvig indlemmet i det tyske Forbund. At hans Udtalelser kun vilde fremkalde Haan fra Forsamlingens Side, var han forberedt paa, desuagtet havde han Mod til at tale, skønt han vidste, at han stod ene blandt Fjender.

Til at overbringe Kongen Fordringerne valgtes Godsejer Neergaard, Jernbanedirektør Olshausen, Advokaterne Güllich og Clausen samt Etatsraad Engel.

Desuden blev det besluttet, at en Komite, bestaaende af Grev Reventlow-Preetz og Advokaterne Beseler og Bargum skulde træffe Aftale om Sammenkaldelsen af de Stænderdeputerede, saa snart de maatte anse det fornødent.

Samtidig med dette Møde afholdtes et andet paa Teatret i Rendsborg. Det var en Forsamling af »Wühlere« fra By og Land; desuden deltog en betydelig Del af Rendsborg Garnison, navnlig Artillerister, deri. Efter Forhandling vedtog man en Adresse til de Stænderdeputerede, hvori man som »det slesvigholstenske Folk« udtalte sig i Overensstemmelse med Kieler-Mødets Beslutning af 15. Marts. Denne Adresse, der blandt Underskriverne talte ikke mindre end 100 Soldater, blev af en Deputation afleveret til de Stænderdeputerede paa Hôtellet.

Var end Oprøret ikke udbrudt, saa var det nu proklameret.

Prinsen af Nør begav sig Søndagen den 19. Marts fra sit Slot til Kiel for at erfare, hvad der var sket i Rendsborg. Da han blev bekendt med Beslutningen, stod det ham — saaledes fortæller han — strax klart, at Kongen umuligt kunde gaa ind paa Punkterne 2 og 3, fordi Regeringen derved underskrev sin egen Undergang. Ligeledes var han misfornøjet med Deputationens Sammensætning og fandt hele Skridtet forfejlet. Man opfordrede ham til at medgive Deputationen et Brev til Kongen; men han afslog det, fordi han ikke troede, at Kongen vilde lytte til hans Raad, og om Eftermiddagen vendte han tilbage til Nør. Næppe ankommen modtog han et Brev fra sin Broder, Hertugen, der meddelte, at han agtede at rejse til Berlin for at formaa den prøjssiske Konge til at give en offentlig Udtalelse om Hertugdømmernes Stilling. Forinden ønskede han at høre Prinsens Mening. Denne tilraadte Rejsen samt at tiltræde den uopholdeligt. Efter at have givet dette Raad besluttede Prinsen ogsaa selv at gribe ind. Han vilde henvende sig til Kong Frederik VII og foreslaa ham en Udvej, men han meddelte selvfølgelig ikke Kongen et Ord om Broderens Rejse. Dette karakteriserer Brevets Betydning.

Efter som Indledning at have udtalt, at blev der ikke truffen Modforanstaltninger, nærmede man sig med Stormskridt en Katastrofe, og stærkt fremhævet, at han personlig aldrig havde fulgt eller vilde følge en Vej, der førte ind paa det ulovlige, angav Prinsen de Midler, der kunde bidrage til at bringe alt i Hertugdømmerne ind i en rolig Gang. Hertugdømmerne maatte stilles under en Mand, der havde Folkets fulde Tillid og forstod at

udbytte denne med Kraft og paa rette Maade. Han var denne Mand. For at faa Orden burde der under ham som Statholder, kommanderende General og Præsident oprettes et Regeringskollegium med Grev Reventlow-Preetz og Advokaterne Bargum og Beseler som Medlemmer. Derved var der dannet en Avtoritet, der havde den fulde Tillid blandt Hertugdømmernes Befolkning, og dermed var Ordenens Opretholdelse sikret. Som Betingelse for at antage et saadant Statholderskab forlangte Prinsen, at Punkterne 1, 4 og 5 af Deputationens Fordringer blev opfyldte. Han forlangte tillige Fjernelsen af alle danske Officerer, hvis personlige Sikkerhed han end ikke turde garantere. Vilde Kongen ikke gaa ind paa disse Betingelser, vilde Prinsen hverken paatage sig Forpligtelser eller Ansvar, og han kunde kun vente paa Svar til den 24. Marts, fordi Begivenhederne kunde udvikle sig Slag i Slag. Som kommanderende General maatte han forlange at være uafhængig af Medlemmerne i Regeringskollegiet. Han indsaa godt, at Kongen, for at gaa ind paa hans Forslag, maatte have ubetinget Tillid til ham, og derom vilde han kun sige, at han troede at fortjene den og haabede at retfærdiggøre den. Ved den vilde han bevare Hertugdømmerne for Kongen, og den Støtte, han derved ydede, vilde ikke bidrage lidt til at sikre Kongen hans danske Trone.

Dette Brev afsendtes med Føreren for Dampskibet Skirner. Skibet forlod Kiel den 21. Marts og overførte tillige Deputationen fra Rendsborg. Tillige medbragte det et Brev fra Kaptajn Michelsen af 5. Jægerkorps. Han var Prinsens Fortrolige og Slesvig-Holstenernes Haab som vordende Krigsminister. I Brevet erklærede han at ville indestaa for de danske Officerer, der var i Hertugdømmerne, skulde komme uskadte om Bord i Skibene. Men hvor lidt denne Erklæring i Virkeligheden betød, vil man kunde se af, at Pøblen forhindrede, at nogle Matroser, der var indkaldte til Søværnet, maatte komme med Skibet.

Hvad var der imidlertid sket i Kjøbenhavn?

Besvarelsen af dette Spørgsmaal er saa meget nødvendigere, som Tyskere og Slesvig-Holstenere har været lige ivrige i at paastaa, at det var en revolutionær Bevægelse i Kjøbenhavn, der fremkaldte »die glorreiche Erhebung« den 24. Marts. Derfor er

det nødvendigt at gengive Hovedbegivenhederne i den saakaldte Martsbevægelse, for at man kan komme til fuld Klarhed med Hensyn til Aarsag og Virkning.

I Marts Maanedes Begyndelse forudsaa man vel Muligheden af en Krig, men der var delte Meninger om, hvorfra Faren truede.

Tscherning fortæller, at Lehmann i de første Dage af Marts havde sendt »Fædrelandets« Kontor et Opraab til Regering og Folk om at sætte Landet i Forsvarsstand. I dette henledte Lehmann især Opmærksomheden paa Kjøbenhavns Forsvarsløshed og paa Faren, der truede fra Rusland. Tscherning fraraadede paa det bestemteste Artiklens Optagelse i Bladet, fordi Indholdet pegede paa en indbildt Fare og derved ledede Blikket bort fra den virkelige, som truede fra Holstens og Tysklands Side. Desuagtet vilde Lehmann have Artiklen frem, og det skete ogsaa; den kom i et Følgeblad til »Fædrelandet« af 8. Marts. Dette Opraab og personlige Henvendelser til Kongen bevirkede, at der blev given Ordre til at sætte Kjøbenhavns Befæstning i Forsvarsstand, samt at der blev holdt det første Forsvarsmøde.

Dette udgik fra nogle Studenter, der indvarslede et almindeligt Studentermøde, som blev afholdt den 18. Marts. Paa dette vedtoges en Adresse til Kongen, hvori Studenterne bad om at faa Vaaben og blive indøvede i Vaabenbrug. Skønt der den Gang existerede et Studenterkorps — Kongens Livkorps — udtaltes det udtrykkeligt i Adressen, at Studenterne ikke ønskede at danne et særligt Korps, men at træde ind i Kjøbenhavns Borgervæbning. Samtidig bad de om, at nogle Studenter maatte faa en videregaaende Uddannelse, for at de kunde træde ind i Hæren og afhjælpe dens Mangel paa Underofficerer.

Samtidig begyndte Regeringen at bestykke Batterierne paa Langelinje.

Muligheden af et Oprør var dog tidligere kommen paa Tale. Den 11. Marts var der nemlig afholdt et Borgermøde i Kasino, indvarslet af Lederne for de liberale Partier for at drøfte Spørgsmaalet om, paa hvilken Maade der kunde virkes for »Slesvigs og Danmarks konstitutionelle Forening«. Paa Mødet blev der antydet Muligheden af et Oprør, og det foranledigede Professor

Clausen til at ytre, at selv om Slesvig-Holstenerne gjorde Oprør, behøvede vi ikke at frygte for at komme til at kæmpe mod Overmagt, thi det tyske Forbund vilde ikke blande sig i de slesvigske Forhold, eftersom de ikke vedkom Forbundet. Frygten for en saadan Indblanding betegnede han derfor som »Spøgelse-frygt«.

Man vil heraf se, at anede man end Faren, saa var man dog ikke paa det rene med, hvorfra den truede. Man tænkte nærmest paa Forfatningssagen, og, da der paa Mødet den 11. Marts ikke var bleven vedtaget nogen Beslutning, indvarslede Indbyderne et nyt Kasinomøde, der skulde afholdes den 22. Marts.

Saaledes stod Sagerne, da man den 20. Marts om Formiddagen fik de første Efterretninger om, hvad der var sket paa Møderne i Rendsborg den 18. Marts.

De liberale Ledere traadte straks sammen og besluttede, at der af Borgerrepræsentationen skulde indgives en Adresse til Kongen, og at det Møde, der skulde have være afholdt den 22. Marts, skulde afholdes samme Aften.

Mødet i Borgerrepræsentationen afholdtes om Eftermiddagen. Orla Lehmann, der var Medlem af denne, havde affattet følgende Adresse :

»Allernaadigste Konge !

De Raadgivere, Deres Majestæt har arvet fra Deres For-gængere, er ikke i Besiddelse af Folkets Tillid lige saa lidt i det egentlige Danmark som i Slesvig og Holsten; de dagligt fremtrædende sørgelige Frugter af deres Regeringssystem har maattet undergrave enhver Tro paa, at de nu skulde besidde Indsigt og Kraft til at frelse Landet.

Afgørelsens Time nærmer sig med Kæmpeskridt. Staten vil opløses, dersom Deres Majestæt ikke uopholdeligt omgiver Deres Trone med Mænd, som er Opgavens Storhed voxen, og som kan tilføre Regeringen en energisk Vilje og Nationens Bi-stand — Mænd, der kan redde Danmarks Ære og grundlægge Landets Frihed.

Vi anraaber Deres Majestæt om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp.«

Adressen blev paa Lehmanns Anbefaling vedtagen, og det blev besluttet, at man den følgende Dags Middag vilde overbringe den til Kongen, samt at hvert Medlem gennem sin Bekendtskabskreds skulde virke for, at saa mange af Byens Borgere som muligt mødte ved Raadhuset for at ledsage Repræsentationen, naar den gik til Kongen.

At Borgerrepræsentationen i Adressen bad Kongen om at foretage et Ministerskifte, var ifølge hele Stillingen baade naturligt og berettiget. Men den burde have strøget Slutningslinjerne om »Fortvivlelsens Selvhjælp«. Thi i dem laa der en Trusel, og den var der saa meget mindre Grund til at fremsætte, som man ikke vidste, om ikke Efterretningerne fra Rendsborg havde aabnet Kongens Øjne for Nødvendigheden af at tage andre Raadgivere. Desuden skal man aldrig true, naar man, som i dette Tilfælde, mangler Midler til at sætte Truslen igennem. Hvilken Skade disse Linjer iøvrigt kom til at gøre, vil senere blive omtalt.

Aftenmødet i Kasino blev indvarslet gennem følgende Op-slag paa Gadehjørnerne:

»Fædrelandet er i Fare. Hertugdømmerne er i Oprør. Enhver sand Fædrelandsven opfordres til i Aften at møde i Kasino«.

Mødet var berammet til Kl. 8. Men, da Borgerrepræsentationen endnu ikke var kommen til den Tid, og dens Formand, Etatsraad L. N. Hvidt, skulde indlede Mødet, forkortede man paa Forslag af en anden af Indbyderne Tiden ved at afsynge »Danmark dejligst Vang og Vænge.«

Kl. 8½ ankom Borgerrepræsentationen. Hvidt meddelte Forsamlingen den lige vedtagne Adresses Indhold, hvilket blev hilst med almindelig Tilslutning.

Ved Indgangen til Mødet var der bleven leveret enhver Deltager følgende Udkast til en Beslutning:

1. En slesvig-holstensk Forfatning er en Opgivelse af den danske Kronens Ret over Slesvig. Dertil er Kongen af Danmark uberettiget, og det kan det danske Folk ikke taale.

2. Det danske Folk tilsiger Kongen af Danmark sin ubegrændsede Bistand til Opfyldelsen af den helligste af hans Regent-

pligter, at værne om det dansk-slesvigske Riges ukrænkelige Op-retholdelse.

3. Danmarks og Slesvigs nuværende Forbindelse kan kun sikres ved en for begge fælles Rigsforsamling, bygget paa en i Sandhed folkelig Valglov.

4. Slesvigs nuværende provinsielle Selvstændighed og de deri værende Nationaliteters lige Ret bør betrygges ved en egen Provisiallanddag og tilsvarende provinsielle Indretninger i Forvaltning og Retspleje.

5. Danmarks Velfærd fordrer, at Kongen uopholdeligt omgiver Tronen med Mænd, hvis Indsigt, Energi og Fædrelandskærlighed kan give Regeringen Kraft og Nationen Tillid«.

Udkastet var underskrevet af Hvidt, Clausen, Schouw, Krieger, Lehmann, Tscherning, Monrad o. fl.

Det Udkastet vilde, var: Danmark til Ejderen, og til at være dette Programs Forsvarer var Orla Lehmann selvskreven. Derfor var ogsaa han Hovedtaleren. Stærkt paavirket af Situationens Alvor var hans Tale ved denne Lejlighed lidenskabelig og æggende. »Sagen haster,« sagde han, »og Tiden trænger; thi det danske Folk staar nu Ansigt til Ansigt med en Opgave, hvor det gælder Liv og Død, og det kan ikke betro sig selv til en Regering, som er forladt af Guder og Mennesker, paa hvem ingen tror, ikke en Gang den selv«.

Efter Lehmann fik Etatsraad Francke, Deputeret i General-toldkammeret, Ordet. Han var Holstener af Fødsel og begyndte sin Tale paa Tysk. Det vakte Uro, og ikke faa hyssede ad ham, men Lehmann stillede strax Stormen. Francke opfordrede Forsamlingen til ikke at tage nogen afgørende Beslutning paa Grundlag af de Efterretninger, man indtil da havde om Rendsborgmødet. I Følge et Brev, han havde modtaget, var der ikke dannet nogen provisorisk Regering, og der havde paa Mødet været Uenighed om, hvad der burde gøres. Monrad tog deraf Anledning til at spørge om, hvori Uenigheden havde bestaaet, og om der ikke fra Rendsborg var bleven afsendt en Deputation til Kongen. Francke, der paany fik Ordet, svarede paa meget ordentlig Dansk — hvilket vakte Munterhed — at han ikke vidste, hvori Uenigheden bestod, og at der vel var afsendt en

Deputation med visse Andragender, men han kendte ikke disses Indhold. Tscherning traadte nu frem og spurgte Francke, om det forholdt sig rigtigt, at Soldater af Rendsborg Garnison havde underskrevet en politisk Adresse. Francke bekræftede dette, dog med den Tilføjelse, at de ikke havde underskrevet som »Militære«, men som »private Personer«. Denne Erklæring gjorde det Indtryk paa Forsamlingen, at Francke vilde føre den bag Lyset, og dette blev yderligere bestyrket ved Oplysninger, der blev givne af en Tilstedeværende, der havde sin Hjemmel fra et Øjenvidne. Lehmann udtalte derfor, at et Systemskifte ikke kunde opsættes; det var den højeste Tid at foretage det, for at Deputationen fra Rendsborg, der hvert Øjeblik kunde ventes, kunde faa det rette Svar. Forhandlingen om Beslutningens sidste Punkt — Ministeriets Fjernelse — gav Anledning til nogen Drøftelse, idet Monrad, der i det hele tog Afstand fra Ejderpolitiken, udtalte, at Slesvigs Opgave burde være at danne Bindeleddet mellem Danmark og Holsten lige nær forbunden med begge, og at han for sit Vedkommende ikke havde noget at indvende imod, at enkelte af Ministrene gik over i et nyt Ministerium. Ogsaa Tscherning raadede til Sindighed og til ikke at fremskynde Ministerforandringer. Ploug hævdede, at det ikke var Forsamlingens Sag at udpege de Mænd, der skulde tage Sagernes Ledelse i deres Haand; dem maatte Kongen finde.

Beslutningen blev vedtagen punktvis, enstemmig eller mod enkelte Stemmer. Da det var sket, blev der fra flere Sider foreslaaet, at man — grundet paa Begivenhederne i Rendsborg — strax skulde overbringe Beslutningen til Kongen. Det mødte Modstand hos Tscherning, som indstændig fraraadede enhver Overilelse og tilraadede, at man først skulde sove paa Beslutningen. Ploug sluttede sig til Tscherning. Det, man vilde foretage sig, var — sagde han — ingen Mørkets Gerning; den burde udføres ved højlys Dag, for at enhver kunde se, at det var danske Mænd, der gik til deres Konge i en god Sag. Tillige opfordrede han Forsamlingen til at møde næste Formiddag Kl. 11 paa Raadhuspladsen for at ledsage Borgerrepræsentationen, naar den gik til Slottet. Opfordringen fandt Tilslutning, og dermed var Mødet endt.

Hvad der var bleven besluttet, blev snart bekendt i den store Folkemængde, der udenfor Kasino oppebiede Resultatet, samt af de Folkemøder, der samme Aften afholdtes paa andre Steder, og blev overalt modtaget med Jubel.

Imidlertid havde Efterretningerne fra Rendsborg endelig faaet Ministrene til at indse Nødvendigheden af at træffe militære Foranstaltninger.

Den 20. Marts fik Generalkommandoen for Hertugdømmerne Ordre til at forlægge sit Hovedkvarter fra Slesvig til Rendsborg og Ingeniørkorpset til at iværksætte Oversvømmelsen foran Rendsborg samt til at gøre Forslag om Fæstningernes Istandsættelse. Det blev endvidere bestemt, at det hjemsendte Mandskab af Linjen, der hørte til de Afdelinger, der blev udskrevne fra Kongeriget, skulde uopholdeligt indkaldes, og at Søudrustningerne skulde paaskyndes. Den 21. om Morgenen blev det endvidere besluttet, at den fornødne Udrustning skulde anskaffes til Fodfolkets Reserveafdelinger og til Artilleriets Batterier, og en Artilleriofficer sendtes til Frankrig for at indkøbe Geværer. For at hævde Besiddelsen af Rendsborg skulde der paa Dampskibene Skinner og Gejser overføres et Korps til Ekernførde, hvorfra det skulde marchere til Rendsborg. Korpset skulde bestaa af to Batailloner og et Batteri, der skulde formeres ved Kontingenter af alle de i Kjøbenhavn liggende Batailloner og Batterier.

Efterretningerne fra Hertugdømmet og Stemningen i Kongeriget havde bibragt Kongen Overbevisningen om, at der med Hensyn til Slesvigs Stilling maatte slaas ind paa en anden Politik. Han sammenkaldte derfor et Statsraad til den 21. Marts om Formiddagen Kl. 9. I dette udtalte han, hvad der var hans Hensigt, og tilføjede, at det vilde være ham kært, om Ministrene vilde gaa ind paa hans Planer, da han gerne ønskede at beholde dem. Minister Bardenfleth, der var Kongens Fortrolige, og som ikke var uden Skyld i Kongens Omslag, fremsatte derefter, i Følge Kongens Ordre, den Retning, hvori Politiken fremtidig skulde gaa. Det var Ejderpolitiken. Statsminister Stemmann var syg; af de øvrige Ministre udtalte Greverne Carl Moltke og H. Reventlow-Criminil samt A. S. Ørsted sig

bestemt imod Bardenfleth og forlangte deres Afsked. Grev A. W. Moltke sluttede sig til dem med samme Forlangende, men var dog ingen absolut Modstander af den nye Retning. Ministeriet var saaledes opløst.

Medens disse Begivenheder foregik paa Christiansborg Slot, samlede en uoverskuelig Folkemængde paa Raadhuspladsen for at ledsage Borgerrepræsentationen paa dens Vandring til Slottet.

Magistraten havde i første Øjeblik ikke villet deltage i dette Tog, og dens Overpræsident, Lange, havde endog om Natten stemplet, hvad der var besluttet i Kasino, som »Rebellion«. Men den 21. Marts tidlig om Morgenen vejrede han Forandring i Regeringens Politik. Derfor slog han om og fik Magistraten til at gøre Følge med Borgerrepræsentanterne; dog skulde disses Formand overrække Kongen Adressen.

Kl. 12^{1/2} satte Toget sig i Bevægelse. Forrest gik Overpræsidenten og Etatsraad Hvidt, efterfulgte af Magistraten og Borgerrepræsentanterne, to og to. Bagefter fulgte Folkemængden, der ordnede sig i Rækker paa sex, og, da Toget, der ad Vimmelskiftet, Amagertorv og over Højbro, svingede ind paa Slotspladsen, talte det 15—20,000 Mennesker, alle med blottede Hoveder.

Etatsraad Hvidt og Borgerrepræsentanterne fik Fortræde hos Kongen, der modtog dem staaende med Minister Bardenfleth ved sin Side.

Efter at Hvidt havde oplæst Adressen, svarede Kongen:

»Det glæder mig at kunne sige Dem, at jeg allerede har forekommet det, hvorom De beder mig. Det gamle Ministerium er opløst. Det har i Dag tilbagegivet mig deres Fuldmagter. Naar De, mine Herrer, vil have samme Tillid til Deres Konge, som jeg har til mit Folk, vil jeg være Dem en tro Leder til Ære og Frihed.«

Borgerrepræsentanterne svarede med et »Kongen leve!« Da Hvidt kort efter traadte ud af Slotsportalen og meddelte, at Ministeriet var opløst, brød Folkemængden ud i rungende Hurraer for Kongen.

Det gamle Ministerium eksisterede altsaa ikke mere, men

hvem der skulde danne det nye, vidste man ikke. Hele Dagen gik i Spænding og med Rygter, der ikke ganske samstemmede med de Ønsker, der deltes af den store Folkemængde, der færdedes i Hovedgaderne og i Slottets Nærhed.

Man vidste, at den slesvig-holstenske Deputation skulde ankomme den følgende Morgen, den 22. Marts. Studenterne, der frygtede for, at der skulde ske Deputationen Overlast, afholdt den 21. Marts om Formiddagen et Møde, hvori de besluttede at modvirke dette, og at Deputationen stod under den danske Nationalæres Beskyttelse.

Minister Bardenfleth skulde forsøge at danne det nye Ministerium. Forsøget begyndte den 21. om Formiddagen og fortsattes i Løbet af hele Dagen og Natten til den 22. Marts, uden at det lykkedes at komme til et Resultat. Kongen, der var bleven oppe hele Natten for at give sit Samtykke til, at der sendtes Bud snart efter et snart efter et andet Ministeræmne, havde Kl. 4 om Morgenen lagt sig til Ro, da det den Gang syntes, som om man var paa Veje til at faa dannet et Ministerium. Men allerede Kl. 6 maatte man vække ham med Meddelelse om, at den seneste Kombination ogsaa var bristet. Kongen kom i stærk Sindsbevægelse og talte endog om at nedlægge Kronen. Situationen forværredes ved, at Dampskibet Skirner, der ankom fra Kiel den 22. Marts mellem Kl. 8 og 9 F., medbragte Prinsen af Nørs Brev. Da Kongen havde læst det, kastede han det hen ad et Bord og sagde til sine Omgivelser: »Her er Beviset for, at Oprøret allerede er udbrudt.«

Folkemængden havde samme Morgen dels samlet sig paa Christiansborg Slotsplads, hvor den med ængstlig Forventning imødesaa Ministeriets Dannelse, og dels paa Toldbodpladsen, hvor man ventede paa den slesvig-holstenske Deputation.

Paa sidstnævnte Sted var der samlet flere tusinde Mennesker. Kl. 9 F. blev Deputationen landsat og kørte til Hôtel d'Angleterre, uden at der fra Befolkningens Side blev vist den være sig Trusler eller Haan.

Paa Slotspladsen blev man mere og mere urolig. Rygtet gik, hvad iøvrigt var Sandhed, at Kongen tænkte paa atter at tage sine gamle Ministre til Raadgivere. Men Kl. 11 blev der

paa Gadehjørnerne opslaaet følgende Bekendtgørelse: »I dette Øjeblik er d'Herrer Hvidt, Clausen, Lehmann, Monrad og Tscherning kaldte til Hans Majestæt. Kl. 10 F. den 22. Marts.« Nu følte man sig beroliget, thi det var jo netop de Mænd, som den almindelige Mening havde udpeget. Dette førte til, at Folkemængden efterhaanden trak sig hen paa Kongens Nytorv og pressesedes mere og mere sammen foran Hôtel d'Angleterre. Da man begyndte at frygte for Deputationens Sikkerhed, blev den Kl. 2, eskorteret af Studenterne, bragt ud til Konsul Alfred Hages Bolig i Kronprinsessegade, hvor en Vagt af Studenter stillede i Porten.

Kl. 3 om Eftermiddagen rygtedes det, at det nye Ministerium var dannet. Det var Grev A. W. Moltke Bregentved, hvis Fædrelandskærlighed havde overvundet alle Betænkeligheder, der havde dannet Ministeriet, og det var efter hans Tilskyndelse, at der var bleven sendt Bud efter nogle af de Mænd, der havde ledet Folkebevægelsen og faaet Kasinobeslutningen vedtaget. Selv overtog Moltke Posten som Konsejlspræsident og Finansminister samt midlertidig Marineminister; Bardenfleth blev Justitsminister, Grev Knuth Udenrigsminister, Monrad Kultusminister, Tscherning Krigsminister, og Lehmann samt Hvidt udnævntes til Ministre uden Portefølje. Senere paa Dagen udnævntes Baron Scheel Plessen til Minister for Hertugdømmerne og Bluhme til Handelsminister.

Kongen erklærede, at han fra det Øjeblik betragtede sig som konstitutionel Konge.

Den officielle Udnævnelse af Ministrene kom først til at foreligge den 24. Marts. Kort efter overtog Zahrtmann Marineministeriet.

Efterretningen om Ministeriets Dannelse vakte almindelig Glæde, og Kl. 6 om Eftermiddagen bragte en Folkemængde paa 15—20,000 Mennesker Kongen sin Tak.

Man maatte nu være forberedt paa Oprør i Hertugdømmerne, og det satte Liv i Forsvarsbevægelsen.

Studenterne, der havde dannet en Væbningskomite, tilbød den 22. Marts at overtage Vagten paa de kongelige Slotte, for at Kongen kunde faa fri Raadighed over Garden.

Byens Stadshauptmand, der var Chef for Borgervæbningen,

udstedte samme Dag en Proklamation, hvori han opfordrede Væbningen til at være rede, naar Kongen og Fædrelandet kaldte.

Men dermed var Dagens Gerning ikke endt.

I Løbet af Eftermiddagen blev der ved Opslag paa Gadehjørnerne indvarslet et Møde, der skulde afholdes i Hippodromet (det nuværende Folketeater). Opslaget var uden Underskrift, og det staar som et levende Vidnesbyrd om, hvor let det i de Dage var at faa Folket i Tale. Den patriotiske Stræng var stemt, og blev den kun slaet rigtig an, spurgte man ikke om, hvem det var, der fik Tonen til at klinge. Opfordringen staar derfor som et karakteristisk Udtryk for Aanden fra 1848:

»Danske Mænd! Øjeblikket er truende. Fædrelandet behøver alle sine Søønners Bistand! For at tilbyde denne møder de af Eder, som ikke er indrullerede i noget Korps, i Hippodromet i Aften Kl. 8^{1/2}.«

Mere behøvedes ikke for, da Timen kom, at faa Lokalet fyldt til Trængsel, og den Mængde, der maatte blive udenfor, blev paa Gaden, til Mødet var endt, for at være med til at udføre den Beslutning, der toges.

Finerskærer Frederiksen og Bøssesmager Georg Christensen, der havde udstedt Opraabet, fungerede i Mødet, den første som Ordstyrer, den sidste som Ordfører. Man vilde skaffe Tilgang til Borgervæbningen og Livjægerkorpset, thi selv om der ikke blev Brug for disse Afdelinger til Kjøbenhavns Forsvar, saa maatte de overtage den meget betydelige Vagttjeneste, naar Garnisonen rykkede ud. En Delegeret fra Studenterforeningen meddelte under Forsamlingens Bifald, at naar Studenterne ikke deltog i Mødet, var det, fordi de allerede havde tilbudt deres Tjeneste. Derefter forlangte en Haandværkssvend Ordet for at henlede Opmærksomheden paa, at man ogsaa kunde gøre Nytte ved at indtræde som Frivillig i Hæren. Det fandt Tilslutning, og der fremlagdes Lister, hvorpaa man tegnede sig som Frivillig til Borgervæbningen eller til Hæren. Disse Lister fremlagdes de paafølgende Dage i Bogladerne og sendtes derpaa til Krigsministeren.

En af de nye Ministre, Orla Lehmann, som var besvogret

med Konsul Hage, besøgte den 22. i Skumringen den slesvig-holstenske Deputation. Ved Samtale med denne syntes det næsten, som om det skulde komme til Forstaaelse paa Grundlag af Slesvigs Deling efter Nationaliteten, og paa Lehmanns Opfordring sendte flere af Deputationens Medlemmer Breve til deres Venner i Hjemmet om at afholde sig fra alle offensive Skridt.

Den 23. Marts ved Middagstid stedtes Deputationen for Kongen. Godsejer Neergaard, der var Ordfører, fik kun det foreløbige Svar, at man vilde stræbe efter at imødekomme Deputationens Fordringer, samt at Regeringspræsident Scheel var afskediget. Ministeren for Hertugdømmerne, Baron Scheel-Plessen, der var tilstede, lovede Deputationen det endelige Svar i Løbet af $\frac{1}{2}$ Time. Men Statsraadsmødet, hvori Svaret skulde vedtages, trak ud, og Deputationen blev anmodet om at vende tilbage til Konsul Hages Bolig. Paa Tilbagevejen var Stemningen blandt den tæt sammenpakkede Folkemængde saa ophidset, at den flere Steder gjorde Forsøg paa at vælte Vognene, hvori Deputationen kørte, men overalt lykkedes det Studenterne at berolige Mængden.

Hvad der ved denne Lejlighed skete fra Studenternes Side, var kun en Gentagelse af hele deres Optræden i alle disse bevægede Dage. Gadekommissærerne og Politibetjentene, der til daglig Brug var vant til at kommandere paa Kjøbenhavns Gader under en som oftest alt for ivrig Brug af Stokken, var fuldstændig forsvundne. Studenterne havde paataget sig at holde Ro og Orden, og Befolkningen bøjede sig villig for en Ungdom, som Øjeblikkets Alvor havde modnet til Mænd. Altid fandt Studenterne det Ord, der behøvedes, for at lede Strømmen paa rette Maade, og, hvor det undtagelsesvis kneb, reddede de Situationen ved at istemme en fædrelandsk Sang. Derfor var det ogsaa i taknemmelig Erkendelse af, hvad Studenterne havde udrettet i disse Dage, at en stor Folkemængde samledes udenfor Studenterforeningen den 24. Marts om Aftenen og bragte Studenterne et Leve og en Tak, som disse besvarede med et Hurra for Kongen.

Baron Scheel-Plessen havde udarbejdet Udkastet til det

Svar, der skulde gives Deputationen. Efter dette skulde man strax gaa ind paa de underordnede Punkter i dens Forlangender; Spørgsmaalet om Slesvigs Indlemmelse i det tyske Forbund skulde først afgøres senere, hvorimod det blev lovet, at Hertugdømmernes Stænderforsamlinger ufortøvet skulde sammenkaldes til en Fællesforsamling. Moltke og Bluhme var tilbøjelige til at slutte sig til Scheel-Plessen samt til at foreslaa Etatsraad Francke til Regeringspræsident i Stedet for Scheel. Men, da man kom sammen i Statsraadet, modsatte Lehmann sig paa det bestemteste at gaa ind paa det foreslaaede Svar og fik det gennem Ændringer omarbejdet i ejderpolitisk Retning. Scheel-Plessen protesterede ikke mod den endelige Affattelse, men tog det ændrede Udkast med for at faa det renskrevet.

Den 24. Marts om Formiddagen afholdtes et nyt Statsraads-møde, i hvilket Svaret skulde vedtages. Scheel-Plessen havde nu taget sin Beslutning. Han udeblev fra Mødet og forlangte sin Afsked.

Deputationen var bleven anmodet om at møde paa Christiansborg Slot om Formiddagen. Posten, der var ankommen samme Morgen, bragte gennem »Dannevirke« en nøjagtig Fremstilling af Begivenhederne paa Møderne i Rendsborg den 18. Marts. Derved blev Befolkningen bekendt med den Maade, hvorpaa Olshausen havde haanet Danmark og det danske Folk. Efterretningen derom forplantede sig i et Nu til den store Folkemængde, der var paa Benene mellem Hages Bolig og Slottet, og hvis Forbitrelse naaede Kogepunktet. Man blev derfor nødt til at bringe Deputationens Medlemmer enkeltvis gennem Kongens Have og over Volden til Slottet. Men endnu var Svaret ikke færdigt. Forgæves havde man sendt Bud til Scheel-Plessen for at faa det ændrede Udkast. Det blev derfor bestemt, at Deputationen skulde fra Slottet køres gennem Gammelholms-Kvarteret, der den Gang var afspærret for Publikum, til Nyhavns Færge og derfra sættes om Bord i Dampskibet Hekla, der laa paa Rheden, færdig til at afgaa. Her skulde den saa oppebie Svaret.

Deputationens Transport lykkedes uden Vanskelighed. Nu gjaldt det om hurtigt at skaffe den et Svar. Lehmann gjorde

i Hast et Udkast til dette. Det blev derpaa forelagt og vedtaget af de øvrige Ministre og godkendt af Kongen.

Svaret lød:

»Paa Deres Andragende har Vi at meddele Dem:

at det er Vor Agt at tilstaa Vort Hertugdømme Holsten som en selvstændig tysk Forbundsstat en paa en udstrakt Valgrets Grundlag bygget i Sandhed fri Forfatning, hvori navnlig ogsaa Folkevæbning, Trykkefrihed og Foreningsret vil finde deres Fyldestgørelse,

at som Følge deraf Vort Hertugdømme Holsten, ved Siden af en egen Regering og Militærforfatning, ogsaa vil erholde særlige Finanser, saa snart den gensidige Opgørelse ved Siden af de øvrige Betingelser for en Union med Danmark og Slesvig er fastsat,

at Vi tillige aabent vil slutte Os til Bestræbelserne for Oprettelsen af et kraftigt og folkeligt tysk Parlament,

at Vi hverken har Ret eller Magt eller Villie til at indlemme Vort Hertugdømme Slesvig i det tyske Forbund, hvorimod Vi vil styrke Slesvigs uopløselige Forbindelse med Danmark ved en fælles fri Forfatning,

men ved Siden deraf vil Vi kraftig beskærme Slesvigs Selvstændighed ved udstrakte provinsielle Institutioner, navnlig en egen Landdag og særskilt Forvaltning.

Tillige tilkendegiver Vi Dem:

at det er Vort alvorlige Ønske, i oprigtig Samvirken med Vore kære og tro Undersaatter, at grundlægge Fred og Frihed i Vore Lande,

og at Vi tillige erkender det som den lovlige Fyrstes helligste Pligt med al Magt at beskytte Lovens Herredømme og Landefredens Opretholdelse.«

Da Kongen havde godkendt Svaret, udstedte han en Hilsen til Kjøbenhavns Indvaanere:

»For 2 Dage siden takkede I Os jublende, fordi Vi havde forekommet Eders Ønsker. Nu takker Vi Eder for den Ro og Orden, som I har opretholdt i disse Dage.« Efter derpaa kort at have gjort Rede for det Svar, der vilde blive givet den slesvig-holstenske Deputation, fortsattes: »Vi har nu saaledes

gjort de Indrømmelser, Vi kan; modtages ikke Vort Tilbud, skal Vi med hele Vort danske Folk hævde Danmarks Værdighed. — De slesvig-holstenske Afsendinges Sikkerhed betror Vi Vort danske Folks Ære.«

Lehmann begav sig til »Hekla«, hvor han afleverede Kongens Svar til Deputationen. Klokkeren 4 Eftermiddag lettede Skibet samt Postdampskibet »Skirner« og afgik under Kommando af Kaptajn Steen Bille til Kiel. Paa Langelinie og Toldboden havde der samlet sig en uoverskuelig Menneskemængde, men, da Skibet lettede, var det ikke Haansord, men kun fædrelandske Sange, der tonede over til Deputationen.

Om Kongens Svar havde øvet en beroligende Indflydelse, hvis det var kommet i rette Tid, er mere end tvivlsomt. Men en Undersøgelse deraf er overflødig, fordi man i Hertugdømmerne end ikke havde villet afvente Svaret. Thi, da Dampskibet forlod Kjøbenhavn, var Oprøret i fuld Gang.

Oprørets Udbrud.

Den lovlige Ordens Opretholdelse i Hertugdømmerne paa hvilede Fællesregeringen under Regeringspræsident Scheel. Tropperne, der stod under Generalkommandoen, var kun beretigede til at skride ind, naar de civile Myndigheder forlangte Hjælp, eller hvis der blev erklæret Belejringstilstand. I saa Fald overtog den kommanderende General den højeste Myndighed.

Regeringspræsidenten skulde jo kunne danne sin Opfattelse af Forholdene efter de Indberetninger, han modtog fra Embedsmændene; men, da disse næsten alle uden Undtagelse var Slesvig-Holstenere, fortav de bestandig netop det, som Regeringen burde vide. Hvad der kom frem paa de offentlige Møder, kunde derimod ikke forties, thi det ansaa Bladene som Pligt at bringe til offentlig Kundskab for at paavirke Befolkningen. Derfor forbød Scheel Møderne, men Forbudet blev ikke respekteret. Fik Scheel saaledes ikke Indberetning om Alt, hvad han burde vide, var han dog ikke blind for Faren, der truede, og som efter hans Formening kun kunde afvendes ved, at der øjeblikkelig blev forlagt en paalidelig og tilstrækkelig Troppstyrke til Hertugdømmerne. Han stillede bestemt Forlangende derom i en Indberetning af 16. Marts, og, da den lige saa lidt blev tagen til Følge som hans øvrige Forslag om Foranstaltninger til den lovlige Ordens Opretholdelse, sendte han Regeringsraad Høpffner til Kjøbenhavn for mundtlig at berette om Tilstanden og bede om hurtig og kraftig Beslutning. Men man tog lige saa lidt Hensyn dertil som til de Indberetninger, der var komne fra Generalkommandoen. Grev Karl Moltke udtalte! »Scheel ser Spøgelser.« Derimod er det ikke

let at forstaa, at der, efter hvad Oberst Rømeling beretter, ikke fandt nogen Samvirken Sted mellem Scheel og den kommanderende General, uagtet de begge boede i Slesvig. Præsidenten tillod saaledes Borgerforeningerne i Slesvig og Kiel at oprette Borgervæbninger uden at meddele Generalkommandoen noget derom. Det var først, da den højstbefalende i Kiel, Oberst Høgh, forespurgte, om han maatte efterkomme en Anmodning fra Borgervæbningen om at udlevere den Geværer af 5. Jægerkorps Beholdninger, at Generalkommandoen kom til Kundskab om Væbningens Tilværelse. Oberst Høgh fik da ikke alene Ordre til ikke at udlevere Geværer, men tillige til ikke at yde nogen Hjælp ved Borgervæbningens Organisation.

Generalkommandoen havde, medens det var Tid, gjort Alt for at faa Regeringen til at træffe Foranstaltninger, der kunde forebygge saavel Uroligheder, som Oprør; dens Indstillinger var desværre ikke tagne til Følge. Dermed havde Generalkommandoen dog ikke friet sig for ethvert Ansvar, thi, hvor store Vanskeligheder den end havde at kæmpe med, maatte den for enhver Pris søge at opretholde Kongens Avtoritet ved energisk at gennemføre Kommandoen.

Den 19. Marts indberettede Kommandanten i Rendsborg, Oberst Seyffarth, at der den foregaaende Aften havde fundet to politiske Møder Sted, og at begge Forsamlinger »ikke havde voldet ringeste Uorden«, men bag efter havde han »tilfældigvis« erfaret, at en Del Menige af Garnisonen havde været til Stede i Folkeforsamlingen og underskrevet en Adresse. Generalkommandoen, der ikke følte sig tilfredsstillet ved Oberstens »næsten intetsigende Rapport«, sendte Major du Plat af Generalstaben til Rendsborg for at indhente nøjagtige Oplysninger. Da Kommandanten ikke kunde give disse, blev det ved Henvendelse til Afdelingscheferne bevist, at alle Afdelinger og navnlig Artilleriet havde været repræsenteret, og at mindst 100 Menige havde underskrevet Adressen. Afdelingscheferne udtalte ved samme Lejlighed, at deres Folk ubetinget vilde undertrykke Uordener i Rendsborg, derimod kunde man ikke stole paa dem, hvis de skulde anvendes overfor Landbefolkningen. De erklærede endvidere, at de ikke tvivlede paa Folkene overfor »ud-

vortes Fjender«. Men, siger Oberst Rømeling, »udvortes Fjender« var tvetydigt, »thi hver Dag maatte man høre, at Slesvig-Holstenerne betragtede Danskerne som deres Fjender.« Generalkommandoen indberettede dette som alt andet meget samvittighedsfuldt til Kongen og fremsatte Forslag om, hvorledes denne Sag burde, af Klogskabshensyn, afgøres saa lempeligt som muligt. Men, hvad ventede man sig af en saadan Eftergivenhed, og hvorledes kunde man forsvare at lade Oberst Seyffarth beholde Posten som Kommandant? Mandstugten maatte opretholdes, og det var Generalkommandoen, der burde sørge derfor, ikke ved at gøre Indstillinger til Kjøbenhavn, men ved at handle og indberette, hvad den havde gjort.

Den 21. Marts Kl. 3 $\frac{1}{2}$ Eft. modtoges Melding fra Oberst Høgh om, at Ophidselsen i Kiel var saa stor, at han troede Borgervæbningen bedre i Stand til at forhindre Uroligheder end den i Forhold til Befolkningens Størrelse ubetydelige Garnison. Han bad derfor om at maatte udlevere Vaaben til Borgervæbningen. Generalkommandoen svarede med et Afslag, udtalte, at der fra slesvig-holstensk Side næppe vilde ske noget, før Deputationen kom tilbage fra Kjøbenhavn, og instruerede Obersten om kun i Nødsfald at bruge skarpe Patroner.

Kl. 5 $\frac{1}{2}$ samme Eftermiddag fik Generalkommandoen den eneste Skrivelse fra Regeringspræsident Scheel, som den modtog i Tidsrummet fra 1. Januar 1848 indtil da.

I Skrivelsen udtalte Regeringspræsidenten Frygt for, at Tilstedeværelsen af Garnisonen i Kiel — 250 Jægere og 40 til 50 Dragoner — kunde, efter at Borgervæbningen var bleven organiseret, give Anledning til beklagelsesværdige Optrin. Spørgsmaalet blev derfor, om det ikke vilde være rigtigst at forlægge Garnisonen til et Kantonnement paa Landet. Afgørelsen heraf maatte efter Regeringspræsidentens Mening træffes af Byens Øvrighed, der bedst var i Stand til at bedømme Forholdene. Generalkommandoen blev derfor anmodet om at beordre Oberst Høgh til at afmarchere med Garnisonen til et Kantonnement, saa snart dette blev forlangt af Byens Politimester og Kurator for Universitetet.

Generalkommandoen efterkom Anmodningen og befalede,

at ved en eventuel Afmarche skulde Vaabnene fra Vaaben kamrene medtages.

Den 22. Marts modtog den kommanderende General følgende Ordre fra Kongen:

»Det er Vor allernaadigste Villie, at Du uopholdelig be- giver Dig til Rendsborg og dertil forlægger Generalkommandoens Hovedkvarter og Stab.«

Meningen hermed kunde umuligt være tvivlsom. Man var i Kjøbenhavn bleven alvorlig bekymret for, at Rendsborg ved udbrydende Uroligheder skulde falde i Oprørernes Hænder. Derfor beordrede man den kommanderende General dertil, for at han kunde træffe alle til Fæstningens Sikring fornødne Foranstaltninger, og det skulde ske »uopholdeligt«. Men Kongens Ordre blev ikke efterkommen; Generalen blev i Slesvig den 22. Marts. Oberst Rømeling siger derom, at det var nødvendigt først at give de fornødne Ordre angaaende den forandrede Tjenstgang, som Forlæggelsen bevirkede, og desuden mente man ikke, at det hastede, thi »Generalen havde ikke modtaget Melding om nogen som helst Urolighed i Rendsborg«. Men dermed kan Opsættelsen af Rejsen ikke forsvares. Thi Hensynet til Tjenstgangen var et underordnet Spørgsmaal, og Begivenhederne i Rendsborg den 18. Marts vidnede ikke alene om, at der var Gæring, men tillige om, at Kommandanten ikke var sin Post voxen. Desuden var Ordren peremptorisk og skulde derfor lystres efter Bogstaven.

Den 23. Marts om Morgenen ankom Politimesteren fra Kiel til Slesvig med en Skrivelse fra Oberst Høgh, hvori denne anmodede om ved en eventuel Afmarche at maatte aflevere Vaabenbeholdningerne til Byen. Borgervæbningen var nemlig ikke alene organiseret, men den havde faaet Vaaben fra Udlandet, og desuden fandtes der i Byen et fuldstændigt bevæbnet og indøvet Student- og Turnerkorps, og denne Styrke, der var Garnisonen betydeligt overlegen, vidste man, vilde med Vaabenmagt modsætte sig Transporten. Politimesteren anbefalede og støttede Oberstens Anmodning. Det skulde synes naturligt, om Generalkommandoen havde befalet, at under disse Omstændigheder skulde Geværerne gøres ubrugelige ved, at Laasene skruedes

fra og medtoges af Mandskabet ved Afmarchen, der var bleven fastsat til den følgende Dag. I Stedet for blev det tilladt, at Vaabnene maatte afleveres til Kiels Magistrat.

Desuden ankom en Skrivelse fra Kommandanten i Rendsborg med Melding om, at Byens Borgerforening havde anmodet om at faa udleveret 2000 Geværer til Bevæbning af Borgerskabet. Svaret herpaa blev opsat, til Generalkommandoen kom til Rendsborg.

Den 23. Marts om Eftermiddagen Kl. 2 naaede Generalkommandoen Fæstningen. Den havde ventet at finde en rolig By. Den fandt en By, hvor der fra næsten alle Huse vajede det tyske Flag, og paa hvis Gader færdedes en usædvanlig stor Menneskemængde, hvis Ansigter bar Vidnesbyrd om stærk Ophidselse. Generalkommandoen fik tillige Efterretning om, at der samme Eftermiddag Kl. 6 skulde afholdes et stort Borgermøde, hvis Beslutninger imødesaas med Uro.

Oberst Rømeling foreslog Generalen at udstede en Proklamation, der samtidig med at berolige kunde advare Befolkningen. Generalen gik ind paa Forslaget.

I Proklamationen henvistes tll, at Hertugdømmernes Sag ikke skulde afgøres i Rendsborg, men andensteds. Garnisonen var i Stand til at støtte Opretholdelsen af den offentlige Ro og Orden samt at beskytte Statsejendom. Det var derfor overflødigt at bevæbne Borgerne til Opfyldelsen af disse Øjemed. Desuden var Generalkommandoen ikke bemyndiget til at udlevere Vaaben fra Arsenalet, før den fik en kongelig Befaling dertil. Beboerne burde roligt og værdigt afvente Deputationens Tilbagekomst og Svar, for at Befalingsmændene over den væbnede Magt ikke skulde blive satte i den sørgelige Nødvendighed at maatte udgyde Borgerblod og det uden Nytte.

Proklamationen sendtes til Politimesteren, Etatsraad Berger, med Anmodning om, at han vilde foranledigede den trykt hurtigt og bekendtgjort over hele Byen.

Kommandanten og Afdelingskommandørerne var beordrede til at møde Kl. 4 $\frac{1}{2}$ Eft. i Gouvernementshuset, hvor Generalmajor Lützow havde taget Kvarter.

Ved dette Møde blev der given Ordre vedrørende Sikrin-

gen af Arsenalet og for Garnisonens Alarmstilling i Tilfælde af Uroligheder. Desuden blev det befaleet, at det Mandskab, der var indkvarteret hos Borgerne i Byen, skulde forlægges til de militære Barakker.

Befalingen om Forlæggelsen af Mandskabet fandt stærk Modstand hos Kommandøren for 16. Bataillon, Oberstløjtnant Grev Baudissin, og hos den midlertidige Kommandør for 15. Bataillon, Major Schrøder. Begge erklærede, at Barakkerne ikke kunde rumme Mandskabet, og at Befalingen vilde vække Misfornøjelse hos dette. Oberst Rømeling spurgte da, om Kommandørerne var bange for deres Folk og ikke vovede at fordre, hvad Tjenesten krævede, eller om de vilde forhindre, at den af Forholdene paabudte Foranstaltning blev udført. Grev Baudissin foreslog som Svar, at Generalen skulde erklære Fæstningen og Byen i Belejringsstilstand. Det var ogsaa det eneste, der fra Generalkommandoens Standpunkt burde have været gjort.

Rendsborg bestaar af to Dele, Alstadt og Neuwerk, der er skilte ved en Arm af Ejderen.

Alstadt ligger paa den nordlige Flodbred og var den Gang helt omgivet af en Vold. I denne fandtes to Porte. En, gennem hvilken Chausseen fra Slesvig nordfra førte gennem Kronværket ind i Fæstningen, og en, der laa i det sydostlige Hjørne af Volden, og fra hvilken en Bro over Ejderen førte ind i Neuwerk. Alstadt var stærkt sammenbygget og rummede den langt overvejende Del af Befolkningen. Man behøvede derfor kun at besætte Kronværket og dermed afspærre den nordlige Port og at besætte eller, om man foretrak det, gøre Ejderbroen impassabel, saa var Befolkningen i Alstadt fuldstændig indespærret, og den kunde ingen Ulykker gøre, fordi den manglede Vaaben.

Neuwerk, der laa paa den sydlige Bred, var omgivet af en Vold i en Halvbue, hvis Fløje støttede sig til Floden. I Volden fandtes der kun én Adgang, Neuthor, gennem hvilken Chausseen sydfra førte ind i Fæstningen. Men ved den østlige Del af Volden var man for at lette Adgangen til Banegaarden, der laa udenfor Fæstningen, begyndt paa at anlægge en Bro, der endnu ikke var fuldført, og som let kunde ødelægges. Denne Del af Byen var et rent militært Etablissement. Gouvernements-

huset, Proviantgaarden, Arsenalet, Hovedvagten, Barakkerne, hvori Mandskabet var indkvarteret osv. laa i den, og iøvrigt var den kun beboet af den mindre og mere velhavende Del af Befolkningen. Da ogsaa Centralkassen laa i denne Bydel, havde man her samlet alt det, der skulde bevogtes, og her burde derfor Tropperne være.

Det vil heraf ses, at intet var lettere end at etablere Belejringstilstand overfor Urostifterne, der væsenligst boede i Altstadt, navnlig naar man ser hen til, at Garnisonens Styrke udgjorde:

Ingeniører	53	Hoveder,
Artilleri	247	—
Infanteri	974	—

ialt 1274 Kombattanter,

iberegnet Befalingsmændene.

Hertil kommer, at Afdelingskommandørerne havde erklæret, at deres Folk ubetinget vilde undertrykke Uordener i Rendsborg.

Det er derfor ubegribeligt, at Oberst Rømeling, i Stedet for at diskutere Baudissins Forslag, benyttede Lejligheden til at træde meget skarpt op mod ham ved at svare, at det ikke var ham, der skulde foreslaa Generalen, hvad der skulde gøres, men at han var til Stede for at modtage Befalinger. Det foranledigede Baudissin til »et meget knudret Svar«, som, hvad der er meget at beklage, Rømeling ikke kunde erindre, da han den 2. Oktober 1848 afgav Beretning om Begivenhederne i Rendsborg.

Først, da Baudissin svarede ham, siger Rømeling, gik det op for ham, at det var muligt, at der var Officerer, der vilde støtte den slesvig-holstenske Sag, og naar han bragte det i Forbindelse med, hvad der var passeret fra Mandskabets Side den 18. Marts i Rendsborg, dalede hans Tillid til Garnisonens Paa-lidelighed meget betydeligt. Men dette er kun et Vidnesbyrd om, hvor lidt han i Virkeligheden kendte til Forholdene i Officerskorpserne ved Generalkommandoen. Prinsen af Nør vidste alt i December 1843, at der i Rendsborg var en saadan politisk Uenighed, at Officererne i Rendsborg var delte i to Lejre, der

ikke søgte selskabeligt Samkvem med hinanden. Var nu end denne Uenighed kun forbigaaende, saa er det dog sikkert, at efter Udstedelsen af det aabne Brev i 1846, og navnlig efter Frederik VII's Tronbestigelse, var der i alle Garnisoner i Hertugdømmerne en politisk Spaltning indenfor Officerskorpserne. Kom nu end Rømeling sent til Erkendelsen af, at ikke alt var, som det burde være i Rendsborg, saa burde han, i samme Øjeblik han fik Tanken, have formaaet Generalen til at forelægge Kommandanten saa vel som Afdelingskommandøerne enkeltvis Spørgsmaalet om, hvorvidt de, hvis Befolkningen greb til Vaaben for at sætte sine politiske Fordringer igennem, personlig vilde holde deres Troskabsed mod Kongen, og om de kunde stole paa, at deres Officerer vilde følge Exemplet. Thi paa dette Omraade maatte Generalkommandoen have fuld Klarhed. Men det skete ikke.

Mødet blev et Øjeblik afbrudt ved, at Byens kommunale Raad med Politimesteren som Ordfører indfandt sig for at tale med Generalen. Politimesteren erklærede, at Offentliggørelsen af Generalens Proklamation vilde gøre langt mere Skade end Gavn og kun bidrage til at oprirre Befolkningen, samt at Borgerne, naar de fik udleveret Geværer, lettere og bedre vilde kunne opretholde Ordenen end Garnisonen. Generalen gav efter paa begge Omraader. Han tog Proklamationen tilbage, og deri handlede han ubetinget rigtig; men, skønt han i denne havde udtalt, at han behøvede Kongens Ordre for at udlevere Vaaben, og at Garnisonen var i Stand til at opretholde Ordenen, gav han dog Befaling til, at der skulde udleveres 400 Geværer af Vaabenbeholdningen. Disse Geværer blev uddelte, og Befolkningen benyttede dem til at organisere den Borgervæbning, som Christian VIII havde opløst.

Stabsofficererne var blevne tilbage, til Generalen havde affærdiget Deputationen. Da de hørte Resultatet, udtalte de deres Tilfredshed med samme. Grev Baudissin knyttede dertil det Haab, som han udtalte for Rømeling, at man den følgende Dag vilde udlevere Borgerne endnu flere Vaaben.

Som sædvanligt indmeldte Generalkommandoen om Aftenen alt, hvad der var passeret denne Dag.

Kan man efter dette forbaves over, at man i Hertugdømmerne fik det bestemte Indtryk, at den lovlige Avtoritet ikke mere eksisterede? Kan man forbaves over, at man kom til det Resultat, at Øjeblikket til at sætte sine Fordringer igennem med Vaabenmagt var kommet, eftersom det var Avtoriteterne, som udleverede Vaabnene og derved skabte sig selv en bevæbnet Modstand?

Den 23. Marts om Morgenen fik man i Slesvig Efterretning om, hvad der var sket i Kjøbenhavn den 20. og 21. Marts. Efterretningen kom gennem Berlingske Tidendes Aftenavis af 21., som meddelte Borgerrepræsentanternes Adresse, Kasino-mødet, Toget til Kongen og Kongens Svar samt det gamle Ministeriums Afgang. Naar det tillige fortælles, at man fik Efterretning om, at Ejderpartiets Førere var blevne kaldte til Kongen for at danne et nyt Ministerium, saa fremgaar det med tiltrækkelig Klarhed af den første Proklamation, som den provisoriske Regering udstedte, at dette ikke er rigtigt. Thi havde man haft Efterretning derom, saa havde det været et Punkt af saa stor Betydning, at man ikke havde ladet det uomtalt.

Advokat Beseler, der var Medlem af den Komite, der naar Øjeblikket kom, skulde sammenkalde Stænderforsamlingen, boede i Slesvig. Da han fik de nævnte Efterretninger, der blev suplerede gennem Meddelelser, han modtog fra Herredsfoged Jacobsen, der kom fra Kjøbenhavn, begav han sig til Kiel, hvor han ankom Kl. 4^{1/2}. Han tog ind paa Brandts Hôtel, og snart rygtedes det i Byen, at han var kommen og bragte vigtige Efterretninger fra Kjøbenhavn.

Advokat Bargum, der som Beseler var Medlem af den staaende Stænderkomite, sendte Ilbud til det tredie Komite-medlem, Grev Reventlov-Preetz. Prinsen af Nør indtraf ligeledes i Kiel, tilkaldt af Advokat Samwer.

Strax efter Beselers Ankomst indfandt der sig hos ham et Par Medlemmer af det slesvig-holstenske Fremskridtsparti. Efter de Oplysninger, han gav, mente de, at Øjeblikket til at handle var kommet, og at det ikke gik an at afvente Deputationens Ankomst.

Fremskridtspartiet talte i Kiel fortrinsvis yngre, universitets-

dannede Mænd, Professorer, Docenter, Advokater osv. Ols-
hausen og Advokat Clausen var dets Førere; men de var som
Medlemmer af Deputationen i Kjøbenhavn. Partiet enedes om
at sætte sig i Besiddelse af Raadhussalen og indbyde ældre
og ansete Mænd, deriblandt Chefen for Borgervæbningen, Køb-
mand M. T. Schmidt, til at deltage i Raadslagningen samt at
formaa Kiels Student- og Turnerkorps til at støtte Forsam-
lingen, hvis det behøvedes.

Ved Mørkets Frembrud samledes saa en stor Del ældre
og yngre Mænd, hvoraf mange bevæbnede, ved Raadhuset og
lagde Beslag paa Raadhussalen. Der forhandlede for aabne
Døre under en uafbrudt Kommen og Gaaen. Hertug Carl af
Glücksborg var ogsaa til Stede et Øjeblik, men fjernede sig
strax. Forhandlingerne drejede sig om Dannelsen af en pro-
visorisk Regering, men Hovedpersonerne, der skulde danne den,
var ikke til Stede. Beseler, der havde lovet at møde, kom
ikke. Da fik man at vide, at der hos Advokat Bargum holdtes
et Møde af Prinsen af Nør, Grev Reventlow-Preetz og Beseler
med samme Formaal. Man besluttede derfor at anmode disse
om at komme til Stede paa Raadhuset for at deltage i For-
handlingerne og afsendte Professor Stein som Delegeret.

Beseler havde i Mellemtiden begivet sig til Bargum, hvor
han samledes med Prinsen og Greven, og man begyndte strax
at forhandle om Nødvendigheden af, at der blev dannet en
provisorisk Regering. Efter at det gamle Ministerium var
bleven afskediget, ventede man ikke, at det nye, der blev dannet,
vilde give Deputationen det Svar, man ønskede. Desuden havde
man faaet at vide, at Garnisonen i Kiel skulde afmarchere den
følgende Morgen, og at Generalkommandoen var bleven forlagt
fra Slesvig til Rendsborg. Man frygtede for, at det var Be-
gyndelsen til militære Foranstaltninger, der, hvis man ikke
skyndte sig, vilde forhindre, at man greb til Vaaben, og, da
man i Øjeblikket var Herre over Situationen, besluttede man
at handle.

Da ankom Professor Stein. Han fik en meget uhøflig
Modtagelse af Prinsen, der erklærede, at man ikke vilde have
noget at gøre med Forsamlingen paa Raadhuset.

Den Højtbefalende, Oberst Høgh, der var Kommandør for 5. Jægerkorps, havde faaet Efterretning om Beselers Ankomst, Gæringen i Byen og Forsamlingen paa Raadhuset. Han lod derfor Vagtmandskabet paa Hovedvagten forstærke Vagten ved Vaabenkamrene og Hovedvagten besætte med Premierløjtnant G. A. Falkenberg, og Korpsets 2det Kompagni, ca. 60 Mand. Dette Kompagni, hvis Mandskab endnu bar den danske Kokarde, ansaas for det paalideligste, og Falkenberg, der var dets Premierløjtnant, var ikke alene fuldt loyal, men besad tilige i høj Grad sine Undergivnes Hengivenhed.

Da der var en stor Folkemængde til Stede paa Torvet mellem Hovedvagten og Raadhuset, og man fra Borgernes Side vilde undgaa alt, hvad der kunde bevirke en Indskriden af Vagten, mødte der Kl. henimod 10 Aften 30 Borgere, alle med hvide Bind om Armen, for at kunne træde op overfor enhver Forstyrrelse.

Afset fra Ordren om Hovedvagtens Besættelse, blev der af Oberst Høgh ikke given yderligere Befalinger til Ordenens Opretholdelse; derimod lod han sig overtale til at kontramandere den til følgende Dag befalede Afmarche af Garnisonen og fandt sig i, at Folkemængden i Løbet af Natten bemægtigede sig Korpsets Vaabenbeholdninger.

Da Forsamlingen paa Raadhuset fik Prinsens Svar, brød der en Storm løs, der dog endte med, at man besluttede at sende en ny Delegeret, Dr. Ahlmann, til de Forhandlende hos Bargum. Han skulde meddele dem, at uden Raadhusforsamlingens Medvirken og Samtykke vilde der ikke blive dannet nogen provisorisk Regering, og derfor paany opfordre dem til at indfinde sig paa Raadhuset.

Foranlediget heraf begav Beseler sig Kl. 10 op paa Raadhuset og erklærede, at Prinsen af Nør, Grev Reventlow, Bargum og han var blevne enige om at ville danne en provisorisk Regering, samt at de, af Hensyn til Nordslesvig, tillige agtede at tage Advokat Bremer fra Flensborg til Medlem af Regeringen. Denne Sammensætning var Forsamlingen meget imod. Prinsen vilde man ikke have med, Bargum vilde man have ombyttet med Chefen for Kiels Borgervæbning, Kjøbmand M. T. Schmidt,

og desuden forlangte man Advokaterne Clausen og Olshausen optagne i Regeringen. Efter nogen Forhandling lykkedes det dog Beseler at sætte den af ham foreslaaede Liste igennem, men saaledes at Advokat Bargum ombyttedes med Købmand Schmidt. Beseler gav tillige Løfte om, at den endelige Installation af den provisoriske Regering skulde ske paa Raadhuset, og at den Proklamation, den vilde udstede, skulde forelægges Forsamlingen.

Da Beseler kom tilbage, mødte han Vanskeligheder, fordi hverken Prinsen eller Greven ønskede at faa Købmand Schmidt til Kollega. Tilsidst indsaa de dog Nødvendigheden af at gaa ind derpaa. Den provisoriske Regering var altsaa dannet. Dens første Gerning bestod i Udstedelsen af en Proklamation, der kundgjorde, at og hvorfor den tog Styret i sin Haand.

»Medborgere!«

Ved en Folkebevægelse i Kjøbenhavn er vor Hertug bleven tvungen til at afskedige sine hidtidige Raadgivere og til at indtage en fjendtlig Stilling overfor Hertugdømmerne.

Landsherrens Villie er ikke mere fri, og Landet er uden Regering.

Vi vil ikke taale, at tysk Land gives til Pris for de Dan-skes Rov. Store Farer kræver store Beslutninger; der behøves en styrende Myndighed til at forsvare Grændsen og opretholde Ordenen.

Idet vi bøjer os for den paatrængende Nødvendighed og føler os stærke ved den os hidtil viste Tillid, har vi ifølge den til os rettede Opfordring, foreløbig overtaget Regeringens Ledelse, som vi vil føre til Opretholdelsen af Landets saa vel som vor Hertugs Rettigheder i hans Navn. Vi vil strax sammenkalde den forenede Stænderforsamling og tilbagegive den Magt, vi har taget, saa snart Landsherren atter er fri, eller Stænderforsamlingen maatte betro Ledelsen af Landets Anliggender til andre Personer.

Vi vil med al Kraft slutte os til Tysklands Enheds- og Frihedsbestræbelser.

Vi opfordrer alle Landets velsindede Indvaanere til at forene

sig med os. Lad os med Fasthed og Orden give det tyske Fædreland et værdigt Bevis paa den patriotiske Aand, der fylder Slesvig-Holstens Indvaanere.

Den fraværende Advokat Bremer vil blive opfordret til at tiltræde den provisoriske Regering.«

Beseler. Friederich, Prins af Slesvig-Holsten.

F. Reventlow.

M. T. Schmidt.

At det var Lehmanns Slutningslinier i Borgerrepræsentationens Adresse, der hjalp til, at man kunde benytte Paaskudet om den »ufri« Landsherre, trænger ikke til Bevis, og derved kom de til at gøre ubodelig Skade. Thi satte i Forbindelse med Folketoget til Kongen kunde de paatrykke dette Karakteren af en revolutionær Bevægelse. Men netop fordi den provisoriske Regering vilde fuldt udbytte denne Side af Sagen, netop derfor bliver det ogsaa forstaaeligt, at Prinsen af Nør saavel som Grev Reventlow under Forhandlingerne om Proklamationens Indhold bestemte modsatte sig dens to næstsidste Stykker: »Vi vil med al Kraft« osv. Derved kom nemlig Hestefoden frem, thi en Regering, ført med det Formaal, kunde man ikke føre i »Landsherrens Navn«. Naar Prinsen og Reventlow alligevel gav efter, var det, fordi Beseler erklærede, at det var nødvendigt at beholde begge Stykker af Hensyn til Forsamlingen paa Raadhuset, og at de desuden var uden Betydning. Disse Linier fik saaledes Lov til at blive staaende, og det var godt, thi de staa som Vidnesbyrd om, at det, man vilde, var Oprør.

Efter at Proklamationen var bleven vedtaget, begav »den provisoriske Regering« sig, ledsaget af en Folkemængde paa 7—8000 Mennesker, der sang »Schleswig-Holstein meerumschlungen«, og hvoraf ikke faa var bevæbnede, til Raadhuset.

Da Toget kom ind paa Torvet, traadte Vagten i Gevær. Løjtnant Falkenberg vilde ikke gøre Honnør for Prinsen, der gik i Spidsen. Da traadte hans Næstkommanderende, en Sergeant, frem og erklærede i Mandskabets Navn, at det ikke længere kunde følge Løjtnanten.

Oberst Høgh, der havde faaet Meddelelse om den provi-

soriske Regerings Dannelse, afgav strax Kommandoen til Major Sachau, der var Slesvig-Holstener. Denne, der begav sig til Torvet, hvor han ankom samtidig med Toget, befalede, at Premierløjtnant Falkenberg skulde arresteres.

Forsamlingen paa Raadhuset, der blev gjort bekendt med Proklamationen, følte sig i høj Grad skuffet. En Advokat betegnede Udtrykket om den ufri Landsherre som en Frase, thi selv om Kongen var fri, vilde man ikke finde sig i noget Overgreb. Desuden var Udtalelserne om, at man vilde slutte sig til de tyske Frihedsbestræbelser altfor tamme; det burde siges med ganske anden Kraft. Det lykkedes dog Grev Reventlow at faa Forsamlingen til at falde til Føje. Beseler traadte derefter frem for den paa Torvet forsamlede Mængde og oplæste Proklamationen. Den saavel som den provisoriske Regering blev hilst med dundrende »Hochs«, hvorefter Folkemængden spredte sig.

Medens Beseler og Bargum var beskæftigede med at gøre Udkast til Proklamationen, havde Prinsen af Nør fundet Tid til konferere med Kaptajn Michelsen af 5. Jægerkorps.

Kaptajn Michelsen var født i Husum 1797, Officer fra 1811 og besvoret med Regeringspræsident Scheel. Bestandig havde han haft Garnison i Kiel, og, da han var i Besiddelse af Formue, førte han et meget selskabeligt Hus og samlede hyppigt sine Kammerater, som han søgte at paavirke i politisk Henseende. Tidligt vunden for den slesvig-holstenske Sag, arbejdede han fra 1846 utrættelig for dens Fremme, og det lykkedes ham at samle 11 af 5. Jægerkorps 16 Officerer om sine politiske Anskuelser. Sit Kompagni paavirkede han paa samme Maade, og det med saa stort Held, at Mandskabet aflagde den danske Kokarde flere Dage forinden Oprørets Udbrud. Ikke mindre havde han arbejdet for Folkevæbningen, thi ved Hjælp af hans Underofficerer var der bleven organiseret og uddannet et Student- og Turnerkorps i Kiel.

Den Virksomhed, Kaptajn Michelsen havde udfoldet, bestemte Prinsen af Nør, der anerkendte hans Dygtighed, til at benytte ham til et Foretagende, hvis heldige Udfald var en uundgaelig Betingelse for Oprøret.

Man maatte gøre sig til Herre over Rendsborg, thi kun derved kunde man komme i Besiddelse af de Munderingsbeholdninger og Vaaben, som behøvedes for at stille den slesvigholstenske Hær paa Benene og faa de til Krigsføringen fornødne Midler, thi Centralkassen i Rendsborg havde en Beholdning paa 5 Millioner Kroner. Desuden opnaaede man derved at komme i Besiddelse af et fast Støttepunkt, som man kunde ty til, hvis Krigslykken var ugunstig, indtil man fik Hjælp fra Tyskland; thi paa den og navnlig Hjælp fra Prøjsen stolede man fuldt og fast. Foretagendet saae vel tilsyneladende vanskeligt ud, men i Virkeligheden var Faren ikke stor, thi man var nøje kendt med Forholdene i Rendsborg, og vidste, at man vilde finde Tilslutning ikke alene hos Garnisonens Menige, men ogsaa hos Størstedelen af Officererne.

For at Kaptajn Michelsen kunde faa Kommandoen over 5. Jægerkorps, blev Major Sachau ansat som Pladskommandant i Kiel. Iberegnet Befalingsmændene talte Korpsset en Styrke paa ca. 300 Mand. Desuden gjorde Prinsen Regning paa Kiels Borgervæbning og Student- og Turnerkorpsset. Michelsen skulde udføre Expeditionen med denne Styrke, der skulde afgaa fra Kiel med Jernbanen den 24. Marts om Morgen, saa at den tidlig paa Formiddagen kunde være ved Rendsborg. At Michelsen havde Forbindelse med Officerer i Rendsborg Garnison og derigennem kendte Forholdene, er lige saa sikkert, som at han samme Nat gennem paalideligt Bud fik meddelt enkelte af disse og andre Indviede Underretning om hans Ankomst den følgende Dag, for at de kunde træffe Foranstaltninger til, at han let og uhindret kunde komme ind i Fæstningen.

Den 24. Marts Kl. 5^{3/4} Morgen ringede Kirkeklokkerne i Kiel Befolkningen sammen til Møde paa Torvet, hvor Garnisonen allerede var opstillet.

Kl. 6 mødte den provisoriske Regering. Beseler oplæste fra Raadhuset Proklamationen og sluttede med et Leve for Slesvig-Holsten, der blev besvaret med jublende »Hochs«. Det var det, man kalder »die glorreiche Erhebung«.

Prinsen af Nør, der var iført dansk Generalsuniform, begav sig derpaa til Jernbanen tilligemed Beseler.

De loyale Officerer, Oberst Høegh, 1 Kaptajn og 2 Premierløjtnanter af Jægerne, fik Tilladelse til samme Dag at afrejse til Kongeriget. Premierløjtnant Falkenberg var allerede om Natten bleven sat paa fri Fod og ilede, efter forgæves at have opfordret Obersten til at gøre Følgeskab, til Havnen, hvor han fandt en dansk Jagt, der førte ham til Kjøbenhavn, hvor han af lagde Kongen Beretning.

Et Detachement af Korpset under Løjtnant Frost, som laa i Ratzeburg, gjorde, efter flere Dages Betænkning, fælles Sag med Oprørerne. Løjtnanten undkom til Danmark.

5. Jægerkorps var ankommet til Jernbanen og var bleven indladet tilligemed 50 Mand af Kiels Borgervæbning. Derimod maatte Student- og Turnerkorps blive tilbage, da det endnu ikke havde modtaget Ammunition. Dragonerne, hvis Chef, Prins Friederich af Glücksborg, gik over til Oprørerne, skulde først følge efter næste Dag.

Da Prinsen af Nør manglede Stab, opfordrede han Ingeniørkaptajn Lesser, der var ansat ved Vejvæsnet, til at forrette Tjeneste hos ham som Adjutant, og denne gik ind derpaa.

Kl. 7. F. afgik Toget og naaede Neumünster. Her forøgede Prinsen sit Følge med en Søn af Oberst Krohn, der var nøje bekendt med Lokaliteterne i Rendsborg, og som fik Anmodning om umiddelbart efter Ankomsten til Fæstningen at begive sig til Klokkeren ved Garnisons Kirke og bede ham at klemte med Klokkerne, som om der var Ildebrand. I Neumünster fik Prinsen — saaledes fortæller han — af en Godsejer, der samme Nat var reden fra Kiel til Rendsborg, Meddelelse om, at alt i Fæstningen var roligt, og at man ikke anede, hvad der var sket i Kiel, samt at Jernbanedirektøren, som han havde sat ind i Forholdene, havde sørget for, at Toget kunde gaa lige til Byen, og at Broen, der fra Jernbanen førte ind i Fæstningen, blev gjort gangbar. Godsejeren meddelte endvidere, at Borgerne i Rendsborg om Morgenens havde faaet udleveret Vaaben fra Arsenalet og var beredt til at støtte Jægerkorpsen. At denne Godsejer var afsendt af Prinsen og Michelsen fra Kiel med Anmodning om, naar han havde udført det, man havde paalagt ham i

Rendsborg, at begive sig til Neumünster for at give Prinsen Beretning, er udenfor al Tvivl.

Paa Banegaarden forefandt Prinsen Oberstløjtnant Fabricius. Oprindelig Officer var Oberstløjtnanten bleven ansat som Postmester i Glückstadt. Han kom direkte fra Kjøbenhavn, som han havde forladt den 22. Marts om Eftermiddagen sammen med Kaptajn Raasløff, der efter Regeringens Ordre rejste til Frankrig for at købe Geværer. Fabricius havde først faaet et Kurerpas, men, da dette blev frataget ham, tilbød Raasløff, hvor ubegribeligt det end synes, at han kunde gøre Følgeskab med ham paa hans Kurerpas. Fabricius tilbød Prinsen sin Tjeneste. Denne ansatte ham som »Generaladjutant« og sendte ham til Glückstadt for at faa Garnisonen samme Steds til at slutte sig til Oprøret.

Forinden Afgangen ankom Advokat Koch fra Segeberg med 60 Mand, der var bevæbnede med Knipler, for at deltage i Expeditionen.

Kl. noget over 9 naaede Jernbanetoget hen til den under Arbejde værende Bro, der var gjort gangbar. Alle steg ud, og, da Vagtmesterløjtnanten i Fæstningen, der hørte til de Indviede, havde sørget for, at Broen ikke var bevogtet, kunde Styrken uhindret marchere ind i Fæstningen. Geværerne var blevne ladte inden Afgangen fra Neumünster.

Kaptejn Michelsen rykkede strax — Klokken var 9¹/₄ — med to Kompagnier til den paa Paradepladsen liggende Hovedvagt, et Kompagni gik langs den indvendige Side af Volden til de militære Barakker, der laa til begge Sider af den sydlige Port (Neuthor), og et Kompagni tillige med Kiels Borgervæbning fulgte Michelsens Kompagnier i nogen Afstand som Reserve. Hovedvagten gjorde ingen Modstand, thi en dansksindet Løjtnant, som var paa Vagt, var bleven afløst af en Slesvig-Holstener, og den skarpe Ammunition, som fandtes i Vagtbygningen, var tidlig om Morgenen bleven afleveret ifølge Kommandantskabets Ordre under Foregivende af, at den skulde ombyttes med ny Ammunition.

Prinsen af Nør og Beseler sluttede sig til Reservekompagniet. Ved Udstigningen havde Beseler spurgt Prinsen, hvorledes han

skulde forholde sig, da hans eneste Vaaben var en Paraply. Prinsen svarede, »at han kun skulde blive ved Siden af ham og, traf de paa Modstand, slaa Paraplyen op, saa at han ikke kunde se, at man skød paa ham.« Det er Prinsen sely, der fortæller denne Historie, og den vidner bedre end alt andet om, hvor ufarlig han betragtede hele Expeditionen, thi under virkelig alvorlige Forhold, hvor det gælder Kamp, der er man ikke oplagt til den Slags Galgenhumor.

Kirkeklokkerne klemtede.

Den kommanderende General, Oberst Rømeling og Major du Plat, der ikke anede det ringeste, var netop samlede i et Værelse i Gouvernementshuset, hvis Vinduer vendte ud mod Paradepladsen, da Generalen — Klokken var omtrent 9¹/₂ — ved at se ud opdagede, at et Jægerkorps tog Opstilling i Kolonne mellem Hovedvagten og Gouvernementshuset med Front mod dette. Samtidig hørte man Klokkerne klemte og, efter hvad Rømeling beretter, enkelte Stemmer raabe »Rebellion«.

Generalen, der troede, at det var 5. Jægerkorps, som havde anset det for rettest at marchere til Rendsborg, vilde begive sig ud til Korpset, men i Gadedøren stødte han paa Ingeniørkaptajn Lesser, der med dødblegt Ansigt overrakte Generalen et Papir, idet han sagde: »Jeg har Befaling fra Hans Durchlauchtighed Prins Friederich af Augustenborg til at overlevere Hr. Generalen denne Proklamation«.

Det var Proklamationen fra den provisoriske Regering.

Umiddelbart derefter ankom Kommandanten, Oberst Seyffarth, og meddelte, at Prinsen og Beseler var ankomne med 5. Jægerkorps fra Kiel paa Jernbane, og at Prinsen, som Seyffarth havde passeret paa Gaden, havde sagt til ham: »Seyffarth, bliv her, eller jeg arresterer Dem,« hvortil Kommandanten svarede: »Durchlaucht! Gør De Deres Pligt og lad mig gøre min.«

Omtrent paa dette Tidspunkt saae Oberst Rømeling, at Rendsborgs Borgervæbning, der nu var organiseret og bevæbnet, ankom til Paradepladsen og stillede sig ved Siden af 5. Jægerkorps. Samtidig traadte Prinsen og Beseler ind til Generalmajor Lützwow.

Prinsen udtalte sig om Proklamationen, men Lützwow afbrød

ham ved at sige: »Durchlaucht! Jeg ser, at jeg af de lige over for mig opstillede materielle Kræfter er forhindret i længere at føre min Kommando, og at jeg derfor maa opgive Tanken om at gøre Modstand med Vaabenmagt. Da jeg hverken kan eller vil underkaste mig den provisoriske Regering, bliver der ikke andet tilovers for mig end at nedlægge Kommandoen og at begive mig til mit Fædreland Danmark, for dér efter Evne at udføre min Konges Befalinger.« Oberst Rømeling erklærede derpaa, at heller ikke han anerkendte den provisoriske Regering, og at han agtede at blive tro mod sin Konge og sit Fædreland. Turen kom nu til Major du Plat. Han var dansk af Fødsel og Slægt, men hans Giftermaal havde bragt ham over paa Slesvig-holstenernes Side. Derfor erklærede han, at han efter sin Følelse ikke kunde kæmpe mod Hertugdømmerne, navnlig fordi den provisoriske Regering havde erklæret, at den overtog Hertugdømmernes Regering i Landsherrens Navn og kun agtede at føre den, til der ikke mere var paalagt Kongen nogen Tvang af et udelukkende dansk Parti. Derfor stillede han sig til den provisoriske Regerings Raadighed.

Kommandanten tav.

Dermed forlod Prinsen og Beseler Værelset.

Uagtet den kommanderende General havde nedlagt Kommandoen, gav han dog Kommandanten Ordre til at samle Tropperne paa Paradepladsen, men uden skarpe Patroner.

Garnisonen, der, paa Grund af Klemningen fra Kirketaarnene, troede, at der var Ildebrand, var netop i Færd med at rykke til Alarmpladsen, da den modtog Generalens Ordre, og Klokken omtrent 10^{1/2} havde 14., 15. og 16. Bataillon paa Paradepladsen formeret en aaben Karré, hvis Aabning vendte imod 5. Jægerkorps og Borgervæbningen. Artilleriet mødte ikke. Da 5. Jægerkorps og Rendsborgs Borgervæbning stod mellem Hovedvagten og Ejderen, var Karréen saaledes paa den ene Side afspærret af disse Tropper, og paa den anden Side af Gouvernementshuset og Arsenalet.

Efter at Karréen var bleven formeret, traadte Generalmajor Lützwow, ledsaget af sin Stabschef, ind i dens Midte og udtalte, at han, da han var i Prinsens Magt, havde været nødt til enten

at bryde sin Ed eller nedlægge Kommandoen. Valget havde ikke været ham vanskeligt. Han vilde vende tilbage til Danmark, hvorhen hans Pligt kaldte ham. Han maatte nu overlade det til Garnisonen at opløse sig, saa at enhver Mand vendte tilbage til sit Hjem eller underkastede sig den provisoriske Regering, da Modstand med Vaaben i Haanden for den lille Garnison i Rendsborg imod Bevægelsen i Hertugdømmerne ikke lovede noget heldigt Udfald.

Det er Oberst Rømeling, der har givet Beretning om Generalmajor Lützows Udtalelser og Optræden ved denne Lejlighed, og der kan derfor ikke være Tvivl om Beretningens Rigtighed. Men hvor gør den ikke et pinligt Indtryk.

Da Prinsen kom til Generalen, burde denne kun have haft et eneste Svar: »Jeg vil ikke tjene under den provisoriske Regering,« og derefter overladt til Prinsen at handle, som han fandt for godt, hvad saa end Følgen blev. Men til at nedlægge Kommandoen havde Generalen ingen Ret, thi den var given ham af Kongen, og den kunde kun fratages ham ved Vold. Endnu vanskeligere bliver det at forstaa, at han efter at have nedlagt Kommandoen dog udøvede den og sammenkaldte Garnisonen. Men, da der mærkeligt nok ikke blev lagt ham nogen Hindring i Vejen, saa benyttede han ikke Lejligheden til alvorligt at paalægge sine Undergivne at holde den Troskabsed, de nylig havde aflagt til Kongen, men han overlod den enkelte at gaa til sit Hjem eller underkaste sig den provisoriske Regering. Dermed var alt opgivet, og, hvad der senere paatulgte, var kun en naturlig Følge af Generalens Optræden.

Efter at Generalen havde fjernet sig, traadte Prinsen frem og udtalte, at Kongen ikke var fri, men i Hænderne paa et Parti i Kjøbenhavn. Da der saaledes ingen Regering var i Landet, havde han i Forening med andre Mænd overtaget Regeringen i Hertugdømmerne for at forhindre Lovløshed og Blodsudgydelse. Den provisoriske Regering vilde føre Regeringen i Kongens Navn og nedlægge Magten, saasnart han atter var fri. »De af Eder« — saaledes sluttede Prinsen — »der ikke vil tjene under mig, træde frem.« Da en stor Del Officerer deraf tog Anledning til at træde frem, sagde Prinsen: »Jeg mente

ikke de Herrer Officerer; overfor Dem vilde jeg naturligvis vælge mine Udtryk anderledes.« Da flere af Officererne betvivlede Rigtigheden af, hvad Prinsen havde anført om den »ufri« Konge, spurgte Oberst Koye af Artilleriet ham om, hvorfra han havde sine Efterretninger. Prinsen svarede, at det stod i Statstidenden, hvilket han, da man gjorde ham opmærksom paa, at der ikke eksisterede nogen saadan, rettede til Berlingske Tidende. Dette gav Anledning til en meget drøj Bemærkning fra en Officer, hvad der bragte Prinsen til at befale Officererne at gaa til deres Afdelinger. Disse blev af deres Kommandører opfordrede til at erklære, hvorvidt de vilde slutte sig til den provisoriske Regering. En Del af Officererne og samtlige Underofficerer og Menige erklærede, sig villige dertil, dog skal der ved 14. Bataillon have vist sig nogen Utilbøjelighed. De Officerer, der ikke strax vilde afgive Erklæring, fik Betænkningstid til Kl. 4 om Eftermiddagen.

Oberst Rømeling fortæller, at Prinsen, da han kom til Troppe, blev hilst med lydelige Hurraraab »af det til Rendsborgs Garnison hørende Infanteri«. Man kan derfor ikke sige, at dette forholdt sig »passivt« og »ligeegyldigt«. Om Artilleriet var mødt, turde maaske være tvivlsomt, for saa vidt angaar Underklasserne, thi Oberst Rømeling siger udtrykkeligt, at »Artilleriet kom ikke«. Derimod er det sikkert, at en Del af Artilleriofficererne var til Stede, og det er rimeligt nok, at en Del af Underofficererne og de Menige af sig selv har givet Møde og har demonstreret stærkt i slesvigholstensk Retning.

Efter at Kommandørerne havde adspurgt Bataillonerne, marcherede disse til deres Kvarterer. Kort efter trak Vagtparaden op, og Kommandøren for 16. Bataillon, Oberstløjtnant Grev Baudissin, foranledigede, at Brigademusiken marcherede i Spidsen, spillende »Schleswig-Holstein meerumschlungen«.

Kiels Student- og Turnerkorps ankom om Middagen Kl. 12 og benyttedes til Besættelsen af Voldene. Borgervæbningen besatte Centralkassen; Portvagterne blev stærkt besatte, og Portene lukkede, dog lykkedes det forinden enkelte loyale Officerer at slippe igennem.

Prinsen fortæller i sine Optegnelser, at medens General-

major Lützow talte med Infanteriet, stod han med korslagte Arme midt i Karréen ganske alene. Han fortsætter derpaa: »Jeg bebrejder endnu i Dag de danske Officerer, at ikke en eller flere af dem samtidig kom paa den Tanke at hugge mig ned. Man har senere sagt mig, at man ogsaa i Kjøbenhavn har bebrejdet dem dette, og at de havde undskyldt sig med, at jeg saae for imponerende ud.« Det sidste er aabenbart en Frase, der kun er fremsat, for at Prinsen dertil kunde føje: »Det imponerende kan dog vel kun have ligget i Udtrykket, der stedse er ejendommeligt for den, der føler, at han understøtter Retten, lige over for den, der godt véd, at han netop vil krænke denne Ret.«

Disse Udtalelser har i den nyere Tid givet Anledning til et meget stærkt Angreb paa de tilstedeværende danske Officerer, fordi ingen af dem dræbte Prinsen, som om der derved var bleven sat en Plet paa Hærens Ære. Dette Angreb trænger til Belysning.

Da Prinsen af Nør traadte ind i Karréen, var Oprøret udbrudt. 5. Jægerkorps, der stod paa Paradepladsen i Rendsborg med skarpladte Geværer, og som havde aflagt de Tegn, der knyttede Korpsen til den danske Hær, var kommet for langt til at kunne træde tilbage. De loyale Officerer i Rendsborgs Garnison vidste, at de ikke kunde stole paa deres Undergivne, og de indsaa, at den langt overvejende Del af deres Kammerater var Slesvig-Holstenerne. Selv om de nu var gaaede ud fra, at de stod overfor et Oprør, og at Prinsen af Nør var Hovedmanden, var det da en Grund til at berøve ham Livet? Ja, havde Oprøret derved kunnet standses, saa kunde der maaske have været Aarsag til at ofre sig. Men det var ikke Tilfældet, og at ofre Livet — og det vilde være blevet Følgen — i et Øjeblik, hvor det maatte komme til Kamp for Konge og Fædreland, det vilde have været uforsvarligt.

Hertil kommer et andet Moment, som heller ikke maa overses. Proklamationen blev ikke oplæst. Var det sket, og havde man hørt Slutningsbemærkningen om, at den provisoriske Regering af al Kraft vilde slutte sig til de tyske Enheds- og Frihedsbestræbelser, saa havde sikkert ikke en eneste været i Tvivl

om, at man stod over for et rent og skært Oprør. Nu var Sagen en anden. Hos ikke faa af de Officerer, der var til Stede paa Paradepladsen, var der Tvivl, og den blev først hævet, da de, efter at Bataillonerne var gaaede fra hinanden, fik Lejlighed til at blive bekendt med Proklamationen. Da de derfor om Eftermiddagen Kl. 4 mødte for at tilkendegive deres endelige Bestemmelse, svarede alle loyale Officerer, at de ikke vilde tjene under den provisoriske Regering og forlangte, tro mod deres Ed, at vende tilbage til Danmark. Nu betragtede man dem imidlertid som Fanger og stillede som Betingelse for deres Rejse, at de forinden skulde give et Revers paa ikke at tjene mod Slesvig-Holstenerne, og derigennem blev det jo utvivlsomt at Prinsen umuligt kunde handle i Kongens Navn. De udstedte paa faa nær Reverset. General Lützow og Oberst Rømeling maatte ligeledes udstede Revers, og de saa vel som de øvrige loyale Officerer afrejste derpaa fra Rendsborg.

Den danske Regering havde utvivlsomt haft Ret til at erklære, at Reverserne, som, givne til Oprørere, ikke var forpligtende, men den foretrak at overlade det til den enkelte selv at afgøre, om han vilde kæmpe mod Slesvig-Holstenerne eller ikke. De, der følte sig bundne, blev i det første Krigsjaar anvendte til Rekrutuddannelse og lignende Gerning, men i de to sidste Krigsjaar deltog alle uanset Reverset.

Oberstløjtnant Fabricius havde fra Neumünster begivet sig til Glükstadt. Prinsen havde medgivet ham en skriftlig Ordre til 17. Bataillon, som garnisonerede samme Steds, om at afmarchere til Rendsborg.

Fabricius naaede Glükstadt den 24. Marts om Formiddagen Klokken 10. Han gjorde et Forsøg paa at faa blæst Alarm, men det blev forpurret af Bataillonskommandøren, Oberst Lobedanz, som gav sin Bataillon Ordre til at møde i Exercerhuset.

Kort efter ankom Fabricius, der overbragte Lobedanz Prinsens Ordre og befalede ham at afgive de i Beholdningerne værende Vaaben til »Folket«. Lobedanz svarede, at han ikke kendte nogen anden Regering end Kongens, og at han kun lystrede Befalinger, der kom fra den kommanderende General. Vilde »Folket« have Vaaben, matte det selv hente dem, men

det kostede Livet. Fabricius henvendte sig derpaa til Kap-tajnerne, men de vendte ham Ryggen, og Obersten befalede ham at forlade Exercherhuset. Han begav sig til Raadhuset, hvor Borgerne og en Del Embedsmænd, deriblandt flere Medlemmer af Overretten, havde samlet sig. Her anerkendte man den provisoriske Regering, men Overretten har i alle de tre paafølgende Krigsjaar aldrig officielt anerkendt den.

Da Fabricius havde forladt Exercherhuset, kaldte Lobedanz Bataillonens Officerer sammen og meddelte, at Generalkommandoen var bleven forlagt til Rendsborg. Han underrettede dem tillige om, hvad der var passeret mellem ham og Fabricius, og at han agtede at sende en Officer til Rendsborg for at modtage Generalkommandoens Befalinger. Obersten henvendte sig derpaa til Bataillonens, sagde den, hvad der var passeret, og at han antog, at hvad der stod i Proklamationen, var opdigtet eller beroede paa Misforstaaelser. Sluttelig omtalte han Soldatens Pligter og Edens Hellighed og opfordrede enhver til at blive Kongen tro. Et kraftigt tredobbelt Hurra var Svaret.

Oberstløjtnant Fabricius blev derpaaa hentet, for at han kunde erfare Bataillonens Mening. Han mødte med en Komite, dannet af Embedsmænd og Borgere, og ledsaget af en brølende Folkehob. Kun Oberstløjtnanten og Komiteen fik Tilladelse til at komme ind i Exercherhuset, hvor Obersten gav dem Beretning. Fabricius fordrede Lydighed i Kongens Navn, og nogle af Komiteens Medlemmer søgte at forlede Soldaterne til Frafald. Kun Generalsuperintendenten formanede til Ro og raadede til at sende en Officer til Rendsborg og afvente hans Tilbagekomst, inden man tog endelig Beslutning. Fabricius gjorde derpaa et Forsøg paa at tale til Soldaterne, men de svarede ham: »Vi vil kun høre vor Kommandør!« og »Hans Majestæt Kongen leve!« En Underofficer sprang frem fra Geledet, satte Fabricius Bajonnetten for Brystet og spurgte sin Oberst: »Skal jeg stikke ham ihjel?« Det blev forhindret, og man enedes om, at Bataillonens Major, Bündiger, skulde afgaa med Extratog til Rendsborg. Da Stationsforstanderen ikke vilde befordre en enkelt Person, blev det bestemt, at Majoren skulde ledsages af 50 Mand og 2 Borgere.

Medens dette passerede, var Tiden gaaet. Mandskabet var sultent, og det fik Tilladelse til i mindre Hold at gaa til Byen for at spise. Soldaterne vendte tilbage, men øjensynligt meget paavirkede af stærke Drikke og gennemagiterede af Befolkningen.

Der var bleven fordelt skarpe Patroner til Mandskabet, og Exercerhuset indrettedes til Forsvar.

Kl. 8 Aften ankom en Embedsmand fra Kjøbenhavn og meddelte, at alt var roligt, at Deputationen var bleven godt modtaget, og at Olshausen havde skrevet til Kiel, at enhver Uorden burde forebygges. Man begyndte at se paa Forholdene med gunstige Øjne. Men Omslaget kom snart. Klokkeren 10 om Aftenen vendte Major Bündiger tilbage fra Rendsborg, kun medbringende 1 Mand. Majoren berettede, hvad der samme Dag var sket i Fæstningen, og medbragte Ordre til, at Bataillonens skulde afgaa dertil. De danskfødte Officerer, som ikke vilde tjene den provisoriske Regering, skulde indgive Revers. Bündiger havde gjort Prinsen opmærksom paa, at dette syntes at staa i Modstrid med, at han handlede i Kongens Navn, hvortil Prinsen havde svaret, at han gav sit fyrstelige Æresord i Pant paa, at det forholdt sig saaledes. Oberst Lobedanz, der var svækket af en langvarig Sygdom, og som var bleven stærkt rystet af Begivenhederne, erklærede, at han ikke vilde marchere til Rendsborg, og at han maatte overlade det til enhver af Officererne at handle, som han ansaa det for Pligt. 10 Officerer erklærede, at de hverken vilde tjene under den provisoriske Regering eller underskrive Revers, og 7 af dem gjorde endnu samme Nat et Forsøg paa at flygte. Enkeltvis og civilklædte sneg de sig ud af Byen og naaede ad Elbdiget et Værtshus, Bielenberg, $\frac{1}{2}$ Mil S. for Glückstadt. Her gik de i en Baad, paa hvilken den loyale Krovært vilde føre dem til Hamborg. Men Ebben tvang dem til i Baaden at opsætte Rejsen til næste Morgen. Flugten var imidlertid bleven opdaget. Man satte efter, omringede Baaden og førte Officererne i Land. For at redde Kroværten, maatte de saa underskrive et Revers, hvorefter Kroværten sejlede dem til Stade, hvorfra de over Hamborg naaede Kjøbenhavn.

Oberst Lobedanz flyttede til Altona og deltog ikke i Krigen. Major Bündinger førte den 25. Marts 17. Bataillon til Rendsborg.

I Altona garnisonerede et Detachement af 2. Dragonregiment under Løjtnant Bramhelft og et af 16 Bataillon under Løjtnant Baland.

Grev Josef Reventlow-Criminil var Overpræsident i Byen, og han havde paa saa mangfoldige Maader lagt sit Sindelag for Dagen, at han strax sluttede sig til den provisoriske Regering.

Garnisonen, der stod under ham, fik den 24. Marts Befaling til, at Infanterivagten skulde afløses af Borgervæbningen. Det skete, og begge Løjtnanter agtede nu at afmarchere med deres Soldater for at naa udenfor Overpræsidentens Rækkeevne. Men Infanteristerne var gennemagiterede af Borgerne og desuden drukne. Da de negtede Løjtnant Baland Lydighed, lykkedes det ham civilklædt at naa Lübeck og derfra Danmark.

Løjtnant Bramhelft samlede sine Dragoner og sagde dem, at han vilde føre dem til Regimentet i Itzehoe. De lovede at følge ham og paa Forespørgsel at svare, at deres Marche gik til Rendsborg. Borgerne hilste derfor Dragonerne med Jubel, da de rykkede ud af Kasernen. Den 25. om Morgenen ankom Løjtnanten til Itzehoe efter at have marcheret 8 Mil.

2. Dragonregiment havde med Staben og 2 Eskadroner Garnison i Itzehoe, 1 Eskadron laa i Kiel og 1 i Pløn.

At Eskadronen i Kiel gjorde fælles Sag med Oprørerne, er allerede omtalt. En loyal Løjtnant søgte at bringe Regimentet Efterretning derom, men han blev fangen undervejs, bragt til Rendsborg, og først efter at have udstedt et Revers fik han Tilladelse til at begive sig til Danmark.

Eskadronen i Pløn erklærede sig for den provisoriske Regering og marcherede til Rendsborg. Eskadronschefen flygtede til Danmark.

Oberstløjtnant Flindt, der kommanderede Regimentet, fik den 24. Marts af den civile Øvrighed Efterretning om, hvad der var sket i Kiel og Rendsborg. — I Itzehoe var Forholdene for den danske Sag saa gunstige som i ingen af de andre Garnisoner. Thi paa nogle af Løjtnanterne nær var alle de øvrige Officerer fuldstændig paalidelige. Man behøvede derfor kun at

give Ordre til Udrykning, saa var alt mødt, og naar man først var paa Marchen, som man for Borgernes Skyld godt kunde have fortalt gik til Rendsborg, vilde det ikke have været vanskelig at slaa ind i en anden Retning, saa at man var kommen tilbage. Var der blandt Underofficererne eller Mandskabet nogen, der ikke vilde følge med, saa maatte man lade dem fare. Det var i alle Tilfælde den naturlige Vej til at søge at frelse saa mange som muligt for Konge og Fædreland. Desuden var Oprøret jo udbrudt; hvad kunde man da opnaa ved at blive? Men Regimentskommandøren frygtede for, at Afmarchen vilde føre til en Spaltning mellem Underklasserne, der muligvis kunde føre til Kamp mellem disse, og derfor blev han.

Efter at Løjtnant Bramhelft var stødt til med sit Detachment, skulde det synes, at Oberstløjtnanten — paa Grundlag af de Erfaringer, Løjtnanten havde haft Lejlighed til at gøre — havde en fornyet Opfordring til at afmarchere. Men i Stedet for beordrede han samtlige Officerer til at møde hos sig den 25. Marts Kl. 9 F. Han gav dem da en Fremstilling af, hvad der var passeret i Kiel og Rendsborg, og efter selv at have erklæret, at han ikke vilde tjene under den provisoriske Regering, forlangte han en Erklæring af hver enkelt af Officererne, om de vilde tjene denne eller ej. En Løjtnant svarede Ja, to Løjtnanter erklærede, at de vilde søge deres Afsked, 3 Ritmestre og 6 Løjtnanter svarede Nej.

Senere paa Dagen ankom Oberstløjtnant Fabricius fra Glückstadt og meldte sig som Prinsen af Nørs Generaladjutant.

Regimentskommandøren sammenkaldte paany Officererne til et Møde Kl. 3 Eft. I dette oplæste Fabricius en Skrivelse fra Prinsen, hvori han opfordrede Regimentet til at anerkende den provisoriske Regering. De Officerer, der ikke vilde gaa ind derpaa, fik Tilsagn om 100 Kroner og en Maanedes Gage i Rejsepenge, imod at de skulde udstede et Revers om ikke at tjene mod Hertugdømmerne. De samme Officerer, der om Morgenens havde erklæret sig mod den provisoriske Regering, fastholdt deres Erklæring og negtede at underskrive noget Revers. Fabricius lovede, at han hos Prinsen vilde udvirke, at de slap for at udstede et saadant, naar de vilde forpligte sig til at blive i deres

Kvarterer til næste Dags Morgen, da han haabede til den Tid at kunne bringe Svar. Løjtnant Bramhelft og en anden Løjtnant traadte da frem og opfordrede Regimentskommandøren til at give Ordre til Regimentets øjeblikkelige Afmarche, og Bramhelft tilføjede, idet han pegede paa Fabricius: »Den Karl tager vi med.« Men Oberstløjtnant Flindt vilde ikke give Ordren, og Resultatet blev, at han lovede paa egne og Officerernes Vegne at blive i Kvartererne til næste Morgen.

Den 26. Marts ventede man forgæves paa Fabricius Ankomst. En Skipperefterretning om, at man i Fredericia havde myrdet de Tyskere, der fandtes i Byen, ophidsede Stemningen i en saadan Grad, at Magistraten erklærede, at den ikke kunde indestaa for Officerernes Liv. Sent paa Aftenen sammenkaldtes de derfor til Regimentskommandøren, og den 27. Marts Kl. i Morgen lod Magistraten dem køre til Rendsborg. Vagtmester Noll bad om og fik Tilladelse til at følge Officererne. Hvordan Stemningen iøvrigt var hos Underklasserne, derom har man et Vidnesbyrd i, at flere af Underofficererne søgte Officererne for at sige Farvel til dem, og at en af dem sagde til sin Løjtnant med Taarer i Øjnene: »Det er Officererne, der har ladet os i Stikken.«

Fra Rendsborg bragtes Officererne først til Altona, senere til Segeberg og Pløn og derfra atter til Rendsborg, indtil de i September blev udvexlede tillige med Krigsfangerne.

Alle Garnisonerne i Holsten havde saaledes sluttet sig til Oprøret.

I Slesvig By garnisonerede 3. Kavaleribrigades Stab, 1. Dragonregiment og 4. Jægerkorps.

Generalmajor Castenschjold, der kommanderede Kavaleribrigaden, havde den 24. Marts om Morgenen faaet Efterretning om Begivenhederne i Kiel, og som den højstkommanderende i Slesvig beordrede han derfor Garnisonen til at stille til Parade i den Hensigt at ville afmarchere med Tropperne nord paa. Men forinden Paraden kunde samles, blev han arresteret af Befolkningen, der havde overdraget Herredsfoged Jacobsen og en afskediget Ritmester den højeste civile og militære Myndighed i Byen.

De oprørske Ledere henvendte sig om Morgenen til begge

Afdelingskommandørerne, Oberst Holstein og Oberstløjtnant Renouard. Den førstnævnte forpligtede sig til at oplæse den provisoriske Regerings Proklamation for Dragonregimentet, og den sidstnævnte lovede at forholde sig roligt.

I Henhold til Generalens Ordre samledes Tropperne Kl. 10 til Parade, Dragonregimentet paa Ridebanen ved Gottorp, 4. Jægerkorps ved Exercherhuset samme Steds.

Oberst Holstein oplæste Proklamationen for Dragonerne, tilføjede, at han ikke troede paa Rigtigheden af, hvad deri fremsattes, og at han ansaa det for Pligt at gaa nord paa, men at han iøvrigt vilde overlade enhver at gøre, hvad han ansaa for rigtigt. Ritmester Fürsen Bachmann erklærede, at han sluttede sig til den provisoriske Regering, og han lod strax sin Eskadron afmarchere til Rendsborg. Ritmester Nissen kunde ikke beslutte sig, men afgav Kommandoen over sin Eskadron til Premierløjtnanten, der lod Eskadronen følge efter Fürsen-Bachmanns. De to tilbageblivende Eskadronschefer, Ritmestrene Wedseltoft og Harbord, befalede Afmarche nord paa. Befalingen blev efterkommen, men en Del af Harbords Eskadron, der blev sendt tilbage for at afhente Haandheste m. m., lod sig af Borgerne forlokke til Frafald.

Regimentskommandøren red, ledsaget af Eskadronen Wedseltoft, til sit Kvarter for at medtage Estandarterne. Hans Søn, der var Adjutant ved Regimentet, havde sluttet sig til Oprørerne og søgte at forhindre Faderen i at faa Estandarterne med, men blev tvungen til at opgive sin Modstand. Obersten marcherede derpaa med den Styrke, der ikke vilde svigte sin Ed, ialt 10 Officerer og 43 Underofficerer og Dragoner, ad Vejen til Flensborg, men gik vesten om denne By og naaede den 25. Marts Aabenraa, hvorpaa Marchen fortsattes til Jylland.

Den Del af Regimentet, der faldt fra, og hvoriblandt fandtes 10 Officerer, hvoraf to var Sønner af Oberst Holstein, naaede Rendsborg den 24. Marts.

Oberstløjtnant Renouard, der kommanderede 4. Jægerkorps, modtog den 24. Marts om Morgen en Skrivelse fra Prinsen af Nør med Ordre til strax at afmarchere til Rendsborg og indkalde det hjemsendte Mandskab. Men Oberstløjtnanten, der var

Holstener af Fødsel, vilde ikke svigte sin Troskabsed. Han begav sig til Exercerhuset og meddelte sit Korps, at han agtede at føre det nord paa, foreløbig til Flensborg. Da man var mødt til Parade og derfor ikke forberedt paa strax at afmarchere, vilde Oberstløjtnanten fastsætte Afmarchetiden til et senere Klokkeslet, for at enhver kunde træffe sine Forberedelser. Gjort opmærksom paa Faren ved at lade Mandskabet komme i Berøring med de ildesindede Borgere, besluttede han dog at afmarchere øjeblikkelig. Marchen blev tiltraadt. Inden Korpset var kommen bort fra Byen, skete en Standsning ved, at Kaptajn Lange, der hørte til Prinsen af Nørs Fortrolige, gjorde Holdt med sit Kompagni og erklærede ikke at ville følge med længere. Kaptajn Løvenfeldt marcherede da forbi med sit Kompagni, de to andre Kompagnier fulgte efter, og overtalt af Majoren, Ph. Ræder, besluttede ogsaa Kaptajn Lange at følge Trop. En Snes Mand havde dog benyttet Lejligheden til at forlade Korpset og begive sig ind til Byen.

Da Korpset naaede Flensborg, blev det modtaget af en fanatisk Hob, der brølede »Schleswig-Holstein meerumschlungen« og hujede. Oberstløjtnanten burde derfor næppe have rykket ind i Byen, men som 1ste Dragonregiment marcheret vesten om den. Desuagtet marcherede han ikke alene ind, men han fandt sig ogsaa i, at Korpset blev indkvarteret i den sydlige Del, der var Sædet for Tyskeriet i Byen. Følgen heraf blev, at den ildesindede Del af Befolkningen benyttede Aftenen og Natten til at ophidse Folkene med stærke Drikke.

Den 25. om Morgenen stillede Korpset for at fortsætte Marchen, men Størstedelen af Mandskabet var beruset og forlangte at føres tilbage til Slesvig. Oberstløjtnanten negtede at bøje sig for Mandskabet, nedlagde Kommandoen og spurgte først Majoren og senere to af Kaptajnerne, om de var villige til at overtage den. Paa et afslaaende Svar erklærede Kaptajn Lange sig rede til at føre Korpset til Slesvig. Men nu erklærede den fjerde Kaptajn, Løvenfeldt, at han vilde beholde sit Kompagni, og det agtede han at føre nord paa. Han befalede derpaa Afmarche, men kun 7 Underofficerer, 4 Spillemænd og 9 Jægere og Underjægere fulgte ham og naaede Kjøbenhavn.

Kaptajn Lange og en Løjtnant førte Korpset tilbage til

Slesvig, hvor Kaptajnen af Prinsen af Nør fik Ordre til at blive indtil videre, indkalde det hjemsendte Mandskab og organisere Korpset. Dette var saa meget nødvendigere, som kun Lange og to Premierløjtnanter traadte i Oprørernes Tjeneste. Oberstløjtnanten og 13 Officerer gik tilbage til Danmark.

Den arresterede General Castenschjold havde, efter at Tropperne var afmarcherede fra Slesvig, ved sin Adjutant, Løjtnant H. Castenschjolds Konduite faaet Tilladelse til at forlade Byen og begive sig til Kongeriget.

Saaledes var det Oprør udbrudt, som Grev Carl Moltke, da han, efter at den treaarige Krig var sluttet, var bleven Minister for Slesvig, karakteriserede som »det skammeligste Oprør, der nogensinde har fundet Sted, et Oprør, der blev forberedt ved de mest uforskammede Løgne og Bagvaskelser, paabegyndt med det sorteste Forræderi, fortsat med mageløs Haardnakkethed, Hovmod og Grusomhed og endt med Nederdrægtighed.«

Forberedelser til Kampen.

Fra det Øjeblik, da det stod klart, at Kampen var uundgaaelig, traadte hos os Frihedsbevægelsen tilbage for Forsvarsbevægelsen, og det var den, der skabte »Aanden fra 1848«. Thi nu var der kun en eneste Tanke, der samlede alle: Fædrelandet er i Fare.

Bevægelsen udgik fra Kjøbenhavn. Det var Hovedstaden, som var Danmarks Hoved og Hjerte, men Hjertet, Stemningen, havde Overhaand, derfor har H. P. Holst Ret, naar han siger: »Det var en skøn Begejstrings Tid.«

Værnepligten hvilede den Gang udelukkende paa Landbefolkningen. Ofte nok var der af Stænderne andraget paa Indførelsen af almindelig Værnepligt; men Christian VIII vilde ikke gaa ind derpaa.

Desuagtet forstummede dog ikke Ønskerne om at faa indført Almenvæbning. Tscherning, Orla Lehmann og Balthasar Christensen stod bestandig som Sagens ivrige Forkæmpere, og Forlangendet fremsattes stærkere og stærkere, jo mere Frihedskravet trængte sig frem. Thi hos os som overalt, hvor Folket forlangte konstitutionel Frihed, forlangte det ogsaa almindelig Værnepligt.

Frøet var altsaa lagt, og nu, da Faren kom, maatte det spire. Alle samledes i Erkendelsen af, at det var en Uret, at Pligten til at forsvare Fædrelandet hvilede som en personlig Skat paa Bondestanden, og denne Følelse fandt sit Udtryk.

Det er alt tidligere omtalt, at det var Studenterne, der gik i Spidsen ved den 18. Marts at erklære sig villige til at træde ind i Forsvarernes Rækker. Borgerne fulgte efter ved Hippodrommødet den 22. Marts, og lignende Forsvarsmøder blev nu afholdte i alle Landets Købstæder.

Landbefolkningen behøvede jo ikke at gøre Tilbud om at deltage i Forsvaret, det var dens Skattepligt, men den kunde støtte dette paa anden Maade. I Følge Opraab, der udstedtes til den, samledes Bønderne rundt omkring og tilbød Krigsministeriet frivilligt at stille de Heste, der behøvedes ved Hærens Mobilisering. Tilbudene var efter faa Dages Forløb saa talrige, at Ministeriet maatte bekendtgøre, at det ikke behøvede flere Heste.

Man vidste, at der var Mangler med Hensyn til Krigsmidler. Derfor dannede der sig overalt Komiteer for at indsamle Penge. I Kjøbenhavn vilde man begynde med at anskaffe et Dampskib; Kongen og Kongehuset gik i Spidsen med Bidrag. Snart var ikke alene det fornødne Beløb samlet, men man havde Overskud, der kunde anvendes i andre Øjemed; thi Bidragene indkom ikke alene fra Kjøbenhavn, men der var ikke en Plet i Landet, der ikke mødte med sin Skærv.

Man manglede alle Lazaretfornødenheder samt Midler til Syges og Saaredes Pleje. Hærens designerede Stabslæge, Professor Bendz, udsendte derfor en Opfordring, som han stiledede til »det smukke Køn«, om Tilvejebringelsen af saadanne Genstande. Mere behøvedes ikke for at sætte tusinder af Kvindehænder i Bevægelse for at skaffe det Fornødne.

Skoledrengene vilde ogsaa være med og sattes i Arbejde med at lave Patroner.

For at hjælpe paa de Familier, som mange Underofficerer og Værnepligtige maatte efterlade i trange Kaar, oprettedes Komiteer, der indsamlede Bidrag, og der var ingen, der kom til at lide Nød, fordi Forsørgerne var kaldede til at kæmpe.

At Digterne søgte at opflamme Fædrelandskærligheden og Begejstringen hos dem, der skulde kæmpe, var naturligt. Man kan ikke tage et kjøbenhavnsk Blad fra de Dage i Haanden, uden at træffe paa en Fædrelands- eller Krigssang. Desuden udgaves ikke faa Gadeviser. Øhlenschläger skrev ikke mindre end tre Krigssange og en Sang til Kongen, H. C. Andersen, Ingemann, Kaalund, H. P. Holst, H. C. Ørsted, Barfod, Overskou og mange andre Navngivne som Unavngivne skrev Sange, men af dem alle var der kun to, der fandt Indgang. Det var Kaalunds:

»Opmand dig, du Danske« og H. C. Andersens: »Jeg kan ikke blive, jeg har ingen Ro«. Det laa i, at Digterne ikke forstod at træffe den rette Streng, thi det, der rørte sig i Folket, det var det jævne, det brave, fri for al Opstyltethed. Da udkom den 10. April den Sang, der greb alle. Det var »Den tapre Landsoldat«, komponeret af Emil Hornemann og digtet af Peter Faber. Den kom som Bidrag til Underofficerers og Meniges trængende Efterladte og kostede 8 Sk. (16 Øre). Den blev »vor Marseillaise«.

Kaptajn Anton Frederik Tscherning var bleven Krigsminister.

Født den 12. December 1795 paa Frederiksværk, var Tscherning som ung Artilleriofficer kommen til Frankrig. Opdraget med Kjærlighed til Friheden fik hans Frihedsideer forøget Impuls under Opholdet, og det blev bestemmende for hele hans Liv. Da Frihedslængslerne begyndte at røre sig herhjemme, begyndte han at skrive, først anonymt og senere under Navn, om politiske og militære Spørgsmaal. Det tiltalte ikke Frederik VI, som sendte ham til Udlandet. Senere kom Tscherning atter til Tjeneste, og han blev afskediget i December 1841 paa Grund af et Sammenstød med Artilleriets Officerer. Derefter beskæftigede han sig med industrielle Foretagender, men tog samtidig ivrigt Del i de politiske Begivenheder, var med til at stifte Bondevennernes Selskab i 1840 og var dette Selskabs Formand, da han blev Minister. Han havde Stemningen imod sig, fordi han stod ene med sine Anskuelse om Folkevæbningen og paa Grund af Sammenstødet med Artilleriofficererne. Tscherning vidste dette og gjorde sig ingen Illusioner, thi, da man den 21. Marts sagde ham, at det var bleven fortalt paa Christiansborg Slot, at han var bleven Krigsminister, svarede han, at det var ikke sandt; »de Høje deroppe tog hellere Satan end ham, og da Antipatien var saa stor imod ham, saa vilde han ikke en Gang tage imod Posten.«

Saaledes var Stillingen, da han den 22. Marts om Formiddagen blev kaldet op paa Slottet.

Oberst Hansen, der var Medlem af Generalkommissariatskollegiet, kom netop fra Kongen. Tscherning gjorde alt for at overtale Hansen til at modtage Krigsministeriet, men fik et be-

stemt Afslag. Samtidig opfordrede Hansen ham til selv at overtage Ministeriet og lovede ham i saa Fald at ville støtte ham efter bedste Evne.

Grev A. W. Moltke, Clausen og Lehmann kom til og bad Tscherning overtage Krigsministeriet. Han vægrede sig længe, men erklærede til sidst, at han vilde gaa ind derpaa, naar han kom til at staa som konstitutionel og ansvarlig Minister, saa at Kongen ikke betragtede sig som Overhærfører, og at selv den Prins, der stod Tronen nærmest, maatte gaa af eller underordne sig, naar han ansaa noget saadant fornødent. Grev Moltke gik til Kongen, der gik ind paa Tschernings Betingelser og tog ham til Krigsminister.

Tiden viste, at man i Tscherning havde truffet den rette Mand. Ikke dermed sagt, at han ikke begik Fejl — hvem vilde overhovedet have været i Stand til at undgaa dem under de vanskelige Forhold — men han havde netop de Egenskaber, som Forholdene krævede, thi han var et klart Hoved, kunde let sætte sig ind i alt og hurtig tage en Beslutning uden nogensinde at føle sig trykket af Ansvar. Derimod strakte hans Alsidighed, erhvervet gennem Rejser og forskelligartet Virksomhed, sig over et alt for stort Felt, til at Kundskaberne paa hvert enkelt Omraade kunde være lige grundige. Hertil kom, at han i hened syv Aar havde staaet fuldstændig udenfor Hæren og i de forudgaaende tyve Aar kun havde gjort meget lidt Tjeneste nu og da, saa at han var ukendt med Administrationen og med de personelle Forhold.

Naar det desuagtet hurtigt lykkedes ham at vinde alles Tillid, laa det i, at man snart fik Indtrykket af, at det for ham altid gjalt Sagen og ikke Personen, og at han slet intet vilde for sig selv.

Tscherning maatte begynde sin Virksomhed med at træffe Afgørelse i en Sag, der ikke taalte Opsættelse.

Som det vil erindres, var det den 21. Marts bleven bestemt, at der af de københavnske Infanteri- og Artilleriafdelinger skulde formeres et Korps paa 2 Batailloner og 1 Batteri, der skulde sendes søværts til Ekernførde for derfra hurtigst muligt at naa Rendsborg. Havde man strax bragt Beslutningen til Udførelse,

vilde det maaaske have været muligt at bevare denne Fæstning. Men, da Tscherning den 22. om Eftermiddagen overtog Ministeriet, og der den Gang ikke var truffen den ringeste Bestemmelse om S sammensætningen og Formeringen af Styrken, var det for sent. Derfor opgav han Expeditionen, som han med Rette betegner som mere »drømt« end »tænkt«.

Blandt dem, Tscherning den 22. om Formiddagen traf i Kongens Forværelse, var Kaptajn Johannes Harbou. Han var 1842 afgaaet paa Vartpenge, havde saa gjort Tjeneste ved den franske Hær, og var derpaa vendt tilbage til Altona. Da Op-røret udbrød, forlod han Byen og naaede Kjøbenhavn med det samme Dampskib, der overførte den slesvig-holstenske Deputa-tion fra Kiel.

Strax efter Ankomsten begav han sig til Christiansborg Slot, og der traf han Tscherning, som kendte ham fra tidligere Tid.

Efter at Tscherning var bleven udnævnt til Krigsminister, tog han Harbou til Adjutant, og senere ansattes tillige Premier-løjtnant Lehmann i samme Egenskab.

Krigsministeren havde saaledes en Adjutantur, men endnu intet Krigsministerium.

Under Generaladjutanturen, der havde Kontorer paa Ama-lienborg, sorterede den Gang alt, hvad der angik Hærens Per-sonel og Kommando. Generalkvartermesteren sørgede for Marche- og Befordringsvæsnet, Generalstabsforretningerne og den topografiske Tjeneste og havde Lokaler i Amaliegade. Alt, hvad der angik Hærens Administration, Beklædning, Forplejning, Lønning osv., var underlagt Generalkommissariatskollegiet, der havde Kontorer i Kancellibygningen, og, hvad der vedrørte Hærens Forsyning med Vaaben, Materiel og Ammunition, sorterede under Artilleriet, der havde Kontorer paa Tøjhuset.

Alle disse forskellige Institutioner skulde centraliseres i Krigsministeriet. For at bringe Orden i dette sammensatte Maskineri ansaa Tscherning det fornødent at flytte sin Seng ud paa Amalienborg, og i mange Maaneder saae han kun sin Familie, naar han spiste til Middag.

Han blev strax bestormet af alle mulige Mennesker, der kom for at tilbyde deres Tjeneste eller give ham gode Raad

med Hensyn til Krigsføringen. For at faa Fred satte han sin Modtagelsestid til Klokken mellem 6 og 8 om Morgenen og udstedte den 24. Marts en Bekendtgørelse til Befolkningen. I denne udtalte han, at hans første Opgave maatte være at organisere Liniehæren. Det var med Glæde, han havde modtaget de mange Tilbud om at ville deltage i Forsvaret, men han maatte dog minde om, at det ikke var nok at samle Folk for at have en Hærmagt, men at der var mange, vigtige Elementer, som kom med i Betragtning, samt at letsindigt udførte Krigstog førte til egen Fordærv og Fjendens Fremgang. Han sluttede med: »For at jeg skal udrette noget, maa jeg have Tid. Paa et Par Dage lader sig ikke et saa besværligt Maskineri som det, jeg har forefundet, bringe i god Gang«.

Den Liniehær, Tscherning forefandt, bestod — efter Fra-faldet i Hertugdømmerne — af Garden til Fods, 13 Liniebataillon-er og 3 Jægerkorps, Garden til Hest og 4 Dragonregimenter (ialt 19 Eskadroner), et Artilleriregiment og et Ingeniørkorps.

Christian VIII havde i 1842 omorganiseret Hæren, men kun den Del af Organisationen, der angik Linien, blev gennemført, hvorimod Reserven og Forstærkningen kun stod paa Papiret. Først den 31. December 1847 blev der givet nærmere Bestem-melse for Organisationen af Reserven. Men, da Krigen kom, var man ikke kommen længere end til Bestemmelserne om Re-servens Dannelse; der var intet gjort for at gennemføre den. Derfor manglede Reserveafdelingerne ikke alene Beklædning og Vaaben, men de manglede ogsaa Befalingsmænd. For Under-officerernes Vedkommende kunde der bødes noget derpaa gen-nem den i 1842 indførte Underkorporalsklasse, men man havde ingen Officerer. Thi vel var der i 1842 givet Bestemmelser for Tilvejebringelsen af Reserveofficerer, men Bestemmelserne var saa uheldige, at man ved Krigens Udbrud kun raadede over 4 Reserveofficerer af Rytteriet og 8 af Fodfolket.

Den Reserve, Tscherning saaledes forefandt, bestod kun i vaabenøvet Mandskab, som han ikke kunde indkalde, fordi han ikke kunde mobilisere den.

Og hvordan var saa Liniehæren?

Christian VIII's Hær var ikke beregnet paa at rykke i Felten.

Linieafdelingerne var hver for sig godt uddannede og godt kommanderede, men de var ikke sammenarbejdede til en Hær. Thi i Aarene fra 1842—1848 blev der i Kongeriget kun én Gang afholdt Troppesamling. Kun i Kjøbenhavn, hvor der laa en større Garnison af alle Vaaben, kunde man give de højere Kommanderende et Kommando, der svarede nogenlunde til deres Grad, og give Afdelingscheferne Lejlighed til at føre kombinerede Kommandoer. I Provinsgarnisonerne, hvor der paa hvert Sted kun laa én Afdeling, var dette umuligt. Dertil kom, at man af Sparsommelighedshensyn enten undlod at indkalde eller indkaldte saa ringe Styrke til Efteraarsøvelserne, at ingen Kompagnichef eller Ligestillet, der rykkede ud i 1848, nogen- sinde havde set eller ført et Kompagni med fuld Krigsstyrke.

Linieinfanteriet var bevæbnet med glatløbende Geværer, der den Gang maatte betragtes som antikverede, og hele Fodfolket manglede Feltkapper.

Men en Hær bestaar ikke alene af Tropper. Skal den rykke i Felten, behøver den mange andre Institutioner, som, selv om de ikke er fuldstændigt organiserede paa Fredsfod, dog maa være til Stede paa en saadan Maade, at de hurtigt kan udvikles, naar Krigen kommer. Men dertil havde Organisationsplanen af 1842 og dens Tillæg fra 1847 ikke taget noget Hensyn.

Hæren var omtrent fuldstændig blottet for Ammunitions-, Forplejnings- og Troppetræn, og hverken Intendantur- eller Sanitetsvæsnet var ordnet. Paa disse Omraader skulde alt skabes.

Endnu et Punkt, som ogsaa maa berøres, fordi det ved Mobiliseringen og Koncentrationen spiller en saa stor Rolle, er Kommunikationsvæsnet.

Man havde allerede den Gang i Udlandet Telegraflinier; hos os existerede der kun en optisk Telegraf mellem Korsør og Nyborg. Jernbanevæsnet var ligeledes udviklet i Udlandet i en ikke ringe Grad; i Kongeriget var der kun en privat Jernbanelinie paa 4 Mil fra Kjøbenhavn til Roskilde. Ogsaa Dampskibsforbindelsen havde i Udlandet faaet et større og større Opsving; hos os var den endnu i sin Barndom, saa at For-

bindelsen over Belter og Sunde udførtes af Færger og Smakker, og Postforbindelsen besørgedes af Diligencer, der kun afleverede Posten i Købstæderne og kun fulgte Hovedruterne.

Der var saaledes Vanskeligheder at overvinde paa alle Omraader, og de fik en forøget Betydning gennem den Omstændighed, at der ikke var nogen Tid at spille. Hvad der skulde gøres, maatte gøres strax, fordi det gjaldt om at underkue Oprøret, men samtidig uden Overilelse, for ikke at kompromittere Resultatet.

Tscherning kastede sig energisk over dette Organisationsarbejde. Men paa samme Tid, som han satte Hæren paa Krigsfod, maatte han tænke paa dens Forøgelse, og, da denne var afhængig af, at der tilvejebragtes Befalingsmænd, maatte der uforøvet træffes Bestemmelser derom.

Den 26. Marts bemydigedes hvert Liniekompagni til at antage 4 unge Mennesker med den for at forfremmes til Officerer fornødne Dannelse. Efter 3—4 Ugers Uddannelse kunde de udnævnes til Underofficerer og efter 3—4 Maaneders Tjeneste som saadanne forfremmes til Officerer. Da disse Pladser strax blev besatte med »de første Frivillige«, blev Antallet forøget til 6 pr. Kompagni. Ogsaa disse Pladser blev hurtig optagne, men endnu var der mange, der meldte sig for at indtræde i Hæren. Desuden strømmede der uafbrudt alle Vegne fra Andragender ind om at faa Vaaben og Tilladelse til at drage med i Krigen. Det gav Anledning til, at Kongen den 28. Marts udstedte en Proklamation til Folket, hvori han takkede for dets patriotiske Iver og opfordrede til, at Folket ved egne Midler skulde danne frivillige, bevæbnede Korps. Proklamationen var paraferet af Konsejlspræsidenten, men Tscherning støttede den ved at befale Generalkommandoerne at yde Hjælp ved Dannelsen af saadanne Frikorps og ved at udsende Officerer for at instruere dem. Tscherning bestemte endvidere, at der af disse Frikorps skulde oprettes to Reservehære, en mellem Fredericia og Vejle og en mellem Assens og Faaborg.

Netop som denne Bevægelse begyndte, traadte der i Jylland en uventet Begivenhed til, som satte Skræk i Befolkningen og bragte den til at gribe til Vaaben.

Rejsende, som kom sydfra, fortalte, at tyske Frikorps var ankomne til Rendsborg; derfra var de rykkede ind i Slesvig, og nu nærmede de sig den jydsk Grændse. Rygtet forplantede sig videre; Frikorpserne blev først til Banditter og til sidst til Slaver fra Rendsborg, som den provisoriske Regering havde sluppet løs, og som var naaede ind over Grændsen. Dette gav Anledning til den saakaldte Slavekrig, som varede 5—6 Dage. Overalt greb man til Vaaben. Da man manglede Geværer, tyede man til Høtyve og Leer, som man, ved at sætte Bladet paa et lige Skaft, omdannede til Lanser. Man opstillede Vagter, udsendte Strøjkorps og Patrouiller, og, da det snart hed, at Slaverne var set et og snart et andet Sted, der laa i stik modsatte Retninger, var der intet Sted i det østlige og nordlige Jylland, hvor man følte sig tryk. Til sidst kom man dog til Erkendelse af, at det hele var en Fabel.

Den kommanderende General i Nørrejylland, Generalløjtnant Høgh-Guldberg, var over de halvfjerds, men han var Soldat med Liv og Sjæl og havde et tyve Aars Hjerte. Han tog med Iver fat paa at støtte Folkerejsningen og indberettede til Krigsministeriet, hvad han havde gjort, hvad han agtede at gøre, og hvilken Hjælp han behøvede.

Professor Flor, der efter eget Ønske var udsendt for at virke for Folkerejsningen, naaede den 27. Marts Kolding, hvor han udstedte et Opraab, der begyndte med: »Jyder og Fynboer, staar op!« Men allerede den 1. April var han kommen til en anden Anskuelse, thi da skrev han til Tscherning, at »den frivillige Bevægelse burde ikke støttes, men modarbejdes«. Hvordan han iøvrigt saae paa Forholdene, vil fremgaa af, at han i samme Brev udtalte, at han var vendt tilbage til sin gamle Tro, at hele Oprøret vilde blive en tysk Komædie, fordi Regeringen nu var bleven dansk. Kun frygtede han for, at den provisoriske Regering vilde smøre Haser, saa at vi ikke fik fat paa dens Medlemmer.

Da Tscherning fik dette Brev, havde Forholdene udadtil, som det senere vil ses, forandret sig i en væsentlig Grad, saa at vi maatte forberede os paa en mulig Krig med Tyskland. Skønt han ofte nok havde udtalt sig for en Alménvæbning, og

skønt dette var Motivet til hans Ordre om Oprettelse af Fri-korpser og Dannelsen af Reservehære af disse, saa kastede han resolut alle disse Idéer over Bord, thi nu, da han stod med Ansvaret, indsaa han godt, at der til Kampen behøvedes uddannede Soldater. Derfor lod han, og det er hans store Fortjeneste, hele Udviklingen ske paa Grundlag af den bestaaende Ordning.

Folkerejsningen blev standset ved, at der blev meddelt Generalkommandoerne, at Tanken om at danne Reservehære var bleven opgivet. De Officerer, der var udsendte, blev instruerede om, at det Formaal, der skulde tilstræbes, og som ikke maatte tabes af Sigte, »mere var at berolige den stærke Spænding af krigersk Patriotisme, som var vakt af Tidsonstændighederne, end at forøge den.«

Det blev forstaaet, saa at der kom Ro, og man indskrænkede sig til at fuldende Organisationen af de Frikorps, paa hvilke der var begyndt forinden Kongens Proklamation, og til hvilke man havde tidssvarende Vaaben.

En nøjagtig Fortegnelse over Frikorpserne vil vanskelig kunne gives, fordi Arkiverne kun giver faa Oplysninger om dem, men man kan dog komme Sandheden temmelig nær.

Kongens Livjægerkorps, der ikke var forpligtet til at tjene udenfor Sælland, organiserede et Detachement Frivillige paa 1 Overjæger og 40 Livjægere, der indlemmedes i 1. Jægerkorps.

Den 26. Marts udstedte 6 Godsejere Opfordring til at danne et beredent Korps, de saakaldte Herregaardsskytter. Det blev sammensat af unge Adelsmænd, Forstmænd, Landmænd og Skytter under Ritmester Haffner og med Baron Blixen Finecke som Næstkommanderende.

Ritmester Hegermann-Lindenchrone bad om at maatte danne en Reserveeskadron af det overskydende Mandskab ved Gardehusardivisionen. Han vilde, af Mangel paa Heste, benytte Eskadronen til Fods til Partigængerkrig og derved søge efterhaanden ved Erobring at gøre Mandskabet beredent. Krigsministeren gik ind paa Tanken, for saa vidt Ritmesteren kunde formaa Mandskabet til at møde frivilligt. Tillige henviste han denne til Overretsprokurator Balthazar Christensen, ved

hvis Hjælp han mente Eskadronen strax kunde blive bereden. Mandagen den 27. Marts gik Hegermann efter denne Anvisning. Christensen svarede, at han Fredagen den 30. skulde stille 400 Heste fra Landet til Raadighed. Uagtet Hegermann gjorde opmærksom paa, at han kun behøvede 150, mødte der dog om Fredagen 400 Heste. Han udtog, hvad han havde Brug for og skrev til Artilleriet, at han havde 250 Heste tilovers. Svaret lød, at man ikke alene havde, hvad man behøvede, men endog et Overskud. Da der ved Afleveringen var optaget Fortegnelse over Hesteejernes Navne, blev disse anmodede om at afhente de overflødige Heste. Men alle svarede, at de var skænkede til Fædrelandet og behøvede man dem ikke, kunde man sælge dem og bruge Pengene til andre Fornødenheder. Mandskabet var imidlertid mødt i Følge Opfordring i Bladene og paa Gadehjørnerne, og den 15. April afmarcherede Hegermann med sin frivillige Eskadron fra Kjøbenhavn.

I Kjøbenhavn var Tilstømningen af Frivillige saa stor, at man af dem, der ikke egnede sig til Befalingsmænd, oprettede »1. Bataillon danske Frivillige«. Bataillonens talte to Kompagnier, der var bevæbnede og beklædte som Linieinfanteriet, og kommanderedes af Major Wagner.

I Odense, Aarhus, Randers, Horsens, Vejle og Holstebro oprettedes Frikorps til Fods, og i Aarhus tillige de beredne Herregaardsskytter, der sammensattes som de sællandske og kommanderedes af Holstein-Rathlou. Af disse Afdelinger var vistnok Randers Frikorps først færdig med Organisationen, thi det deltog allerede i Kampen ved Bov.

Liniehærens Mobilisering var imidlertid bleven fremskyndet, for at Hæren hurtigst muligt kunde sammendrages. Det gjaldt nu om at finde en Overgeneral.

Hæren talte den Gang 19 Generaler, men der var ingen af dem, til hvem Tscherning vilde betro Overkommandoen. »Jeg besluttede,« siger han, »at kalde Kaptajn Læssøe af Generalstaben for at gøre ham til Stabschef og ved at betro Overbefalingen til en højere Officer, som vilde gaa ind derpaa, at gøre Læssøe til den egentlige Leder.«

En saadan Ordning er højst uheldig, thi den nedbryder det,

der altid skal vaages over: Avtoriteten. Mente Tscherning, at Læssøe var den, som bedst af alle egnede sig til at være Leder, burde han have udnævnt ham til kommanderende General, uanset at han kun var Kaptajn. Hæren havde med Glæde underordnet sig den unge Chef; men det er tvivlsomt, om han havde været at formaa til at overtage et saadant Hverv, thi Tscherning fortæller, at hans Beskedenhed maatte overvindes, inden han kunde faa ham til at overtage Posten som Stabschef.

Man foreslog Tscherning til Overgeneral at vælge enten Oberst Hedemann eller Major Schepelern. Begge var ansatte ved 1. Jægerkorps og bekendte som dygtige Officerer. Valget faldt efter Tilskyndelse af Oberst Hansen paa Hedemann, som blev udnævnt til Generalmajor.

At det uheldige i den fulgte Fremgangsmaade ikke kom til at øve nogen skadelig Virkning, skyldtes Læssøe; thi dels var han i Besiddelse af en høj Grad af Taktfølelse, og desuden var han for meget Soldat til nogensinde at ville optræde paa en Maade, der kunde stille Generalen i Skygge.

Tscherning maa dog have tænkt sig en anden Løsning.

I Paris havde han en intim Ven i den danske Generalkonsul Delong. Til ham henvendte Tscherning sig i Begyndelsen af April med Anmodning om at formaa en af Frankrigs dygtigste Hærførere til at gaa til Danmark og overtage Overkommandoen. Tschernings Brev har man ikke, derimod har man Delongs Svar, som er af 26. April 1848. Det hedder deri: »Lamoricière eller Bedeau« — det var to af Frankrigs dygtigste Generaler — »kan jeg ikke faa, men vel en anden dygtig Generaløjtnant.« Delong nævner derefter forskellige franske Generaler, som der kunde være Tale om. Foreløbig blev dog Sagen sillet i Bero og først genoptagen samme Efteraar.

Da Tscherning havde fundet en Overgeneral, skulde Felttogsplanen fastsættes. Han siger derom: »Jeg udkastede Planen til en dobbelt Troppesamling, paa den jydsk Grændse og paa Als. At sikre Als var efter min Mening af yderste Vigtighed.« Derfor formerede han Hæren i det nørrejydske Armékorps og det slesvigske venstre Flankekorpset. Meningen var altsaa den, at han vilde samle Armékorpsen ved den jydsk

Grændse og lade det rykke frem ad Chausseen over Haderslev og Aabenraa, og overføre Flankekorpsen til Als og derfra lade det rykke igennem Sundeved. Begge Hærafdelinger vilde saa mødes og kunde rykke samlet mod Syd for at opsøge Fjenden og slaa ham. Mod Planen er der intet at indvende, men det vilde have været naturligere at formere Hæren paa sædvanlig Maade under en samlet Overkommando, inddele den i Brigader og overlade den kommanderende General at bestemme, hvor stor en Styrke der skulde rykke frem ad hver af de nævnte Linier.

Det nørrejydske Armékorps under General Hedemann kom til at bestaa af 8 Batailloner, 15 Eskadroner, 24 Kanoner og en Ingeniøraftdeling.

Det slesvigske venstre Flankekorps talte 5 Batailloner, $\frac{1}{2}$ Eskadron Dragoner, 5 Kanoner og en Ingeniøraftdeling. Kommandoen over dette Korps var oprindelig tiltænkt Generalmajor Krogh, men man gjorde ham mistænkelig i anonyme Breve, fordi han var født Slesviger, og fordi hans nærmeste Slægtninge havde sluttet sig til Oprørerne. Derfor blev Kommandoen given til Kommandøren for 2. Jægerkorps, Oberst Schleppegrell.

Ordren til det hjemsendte Mandskab om at møde var udgaaet den 20. Marts. Hindringerne, som Kommunikationsmidlerne lagde i Vejen, kom man over ved fælles Bestræbelser fra de indkaldtes og Befolkningens Side. Saa snart det rygtedes, at Indkaldelsesordrerne var udstedte, ventede den enkelte Mand ikke paa, at Ordren skulde komme til ham, hvis han boede af-sides, men han hentede den selv, og overalt sørgede Landbefolkningen for, at de indkaldte blev kørt til deres Garnisoner. Kun de slesvigske Batailloner, 12te og 13de, dannede en Undtagelse; thi dels var der en Del Sydslesvigere, som udeblev, og dels gjorde de slesvig-holstenske Embedsmænd alt, hvad der var muligt, for at forhindre de indkaldte i at møde ved den danske Hær.

Koncentrationen maatte paabegyndes, inden alt var mødt. Ogsaa ved denne hjælp Landbefolkningen ved at køre Afdelingerne, og derved blev det muligt for flere af Troppaafde-

lingerne paa en enkelt Dag at tilbagelægge Vejstrækninger, hvortil ellers havde behøvedes 2—3 Dage.

Afdelingerne paa Fyn og i Jylland sattes først i Bevægelse mod den jydsk Grændse, og allerede den 28. Marts havde man faaet en Avantgarde, bestaaende af 12. Bataillon og 3. Jægerkorps, samlet i Kolding med 6. Dragonregiment fremskudt til Christiansfeld som Forpost. Men man havde intet Artilleri. Hele 1. Artilleriregiment garnisonerede i Kjøbenhavn, og vel fandtes der i Fredericia 8 Kanoner, men uden Personel, Heste eller Seletøj. Fra Kjøbenhavn afsendtes derfor Personel, og ved Hjælp af en improviseret BESPÆNDING med Bønderheste fik man formeret et Halvbatteri paa 4 Kanoner, som den 29. Marts stødte til Avantgarden.

Den 29. Marts fortsatte Avantgarden, over hvilken Generalmajor Wedell-Wedellsborg fik Kommandoen, Fremrykningen, og den 31. Marts naaede Styrken Aabenraa. Byen var besat af slesvig-holstenske Tropper, men de trak sig uden Kamp tilbage til Flensborg.

General Hedemann med Stab ankom den 28. Marts til Kolding, hvor Hovedkvarteret blev etableret, og hvorfra han udstedte følgende Proklamation til Hæren:

»Brave Soldater!

Et Parti, »Slesvig-Holstenerne« kaldet, har destoværre forledet nogle af Eders slesvigske og holstenske Brødre til at gøre Oprør mod deres retmæssige Herre og til at løs-rive sig fra Forbindelsen med Danmark. Ned med dette Parti og Ve over Forræderne! Hold den Ed, I som brave Soldater har aflagt, at værne om Landets og Kronens Rettigheder; svigt ikke gamle Danmark! Enhver ærekær Mand er altid villig til i Farens Stund at ofre Liv og Blod for Konge og Fædreland. Rigets Uforkrænkelighed imod indre og ydre Voldsmænd vil vi forsvare til sidste Blodsdraabe. Paa det alvorligste paalægger jeg Eder Overholdelsen af Disciplinen. Intet som helst Brud paa Eders Pligter som ærekære Soldater kan blive taalt. Enhver brav Handling vil blive belønnet af Eders retmæssige Herre.«

Samme Dag, den 28. Marts, begyndte de kjøbenhavnske Afdelinger at afmarchere til Korsør, hvorfra de af dem, der hørte til det nørrejydske Armékorps, dirigeredes over Fyn og Kolding, og de, der hørte til Flankekorpsen, transporteredes til Als.

Forinden Afmarchen tog Kongen den 27. Marts om Eftermiddagen Afsked med de Tropper, der først skulde afgaa. Paa den Kongen ejendommelige jævne Maade, der altid gjorde et saa stærkt Indtryk, udtalte han: »Om føje Tid kommer jeg med over til Eder. Jeg er vis paa, at I vil gøre mig og Fædrelandet Ære. Gud være med Jer.«

Det var første Gang, Kongen viste sig offentlig i Kjøbenhavn efter sin Tronbestigelse. Det rygtedes, at han var reden til Excercerpladsen, og, da han red tilbage, var alle Gader og Torve, han passerede, fyldte med Mennesker, der vilde hilse paa ham. Bleg og alvorlig sad han paa sin hvide Hest, medens Folket jublede omkring ham, som om de vilde sige ham, at i den Kamp, der nu forestod, sluttede hele det danske Folk Kreds om sin Konge.

Ved Afmarchen modtog Afdelingerne en kongelig Proklamation, der oplæstes for Tropperne:

»Soldater!

Hele det danske Folks Øjne er henvendte paa Eder. Et stort Hverv er overdraget Eder: at kæmpe for den retfærdige Sag. Eders Konge er overbevist om, at denne Følelse besjæler Eder alle. Saa antager da Eders Konges Løsen: Med Gud for Konge og Fødeland, og Kongens og Folkets Velsignelser følger Eder.«

General Hedemann forlagde den 1. April sit Hovedkvarter til Haderslev, hvorfra det den 4. April blev flyttet til Aabenraa. Artilleriet var bleven forøget med 4 Kanoner fra Fredericia, saa at der nu raadedes over et Batteri (Bruun), og de ankomne Afdelinger fik følgende foreløbige Inddeling:

Avantgarden: Oberstløjtnant Magius. 12. Bataillon, 3. Jægerkorps, en Gardehusareskadron og 4 Kanoner.

Infanteribrigaden: Oberst Bülow. I., 2., 4. og II. Bataillon.

Kavaleribriga'den: Generalmajor Wedell-Wedellsborg.
3. og 6. Dragonregiment samt 4 Kanoner.

Reserven under Overkommandoen: 13. Bataillon,
2. Eskadron af 4. Dragonregiment, 5. Dragonregiment og en
Ingeniøraftdeling.

Batterierne Jessen og Fuhrmann, der var paa Marchen fra
Kjøbenhavn og skulde støde til Korpset, naaede den 4. April
Kolding; 7. Bataillon naaede samme Dag Middelfart.

Den nordslesvigske Befolkning modtog de danske Soldater
med aabne Arme. Det samme skete ogsaa i Haderslev, men i
Christiansfeld og særligt i Aabenraa vistes en uvillig Stemning.

Søtransporterne til Als voldte Vanskeligheder, fordi Trans-
portflaaden først skulde organiseres.

Kaptajn Tegner af Marinen, der havde faaet dette Hverv,
begyndte med at lægge Beslag paa Jagter, Færger og Smakker
for at faa de fornødne Fartøjer, men han manglede Dampskibe
til at slæbe. Det var først, efter at det var lykkedes Kaptajn
Suenson med Briggen »St. Thomas« den 30. Marts at bemægtige
sig Dampskibet »Christian der Achte«, der laa i Aabenraa Havn,
at Kaptajn Tegner blev gunstigere stillet.

Flankekorpset blev overført fra Korsør til Als. Af dets
Afdelinger naaede 5. Bataillon Sønderborg den 30. Marts.
Hertugen af Augustenborgs Familie, der boede paa Slottet
Augustenborg, havde fra Hertugen modtaget en Seddel, hvorpaa
der stod: »Tscherning er bleven Krigsminister; han besætter
Als og gør Eder til Fanger.« Dette foranledigede, at Familien
flygtede over Hals og Hoved, saa at der ikke blev levnet Tid
til at medtage eller tilintetgøre de Papirer, der godtgjorde det
forræderske Spil, Hertugen havde ledet.

Paa Als blev Soldaterne modtagne som gode Venner af
den brave dansksindede Befolkning, der var i Færd med at
danne en Folkevæbning paa 2000 Mand, under Kommando af
Generalkrigskommissær Riegels, som blev udnævnt til Komman-
dant paa Øen.

Flankekorpsets øvrige Afdelinger ankom efterhaanden til
Als, hvor Oberst Schleppegrell den 2. April tog sit Hovedkvarter
i Sønderborg. Den følgende Dag rykkede 2. Jægerkorps og

3 Kompagnier af 5. Bataillon ind i Sundeved, og Hovedkvarteret blev forlagt til Nybøl. Den 4. forøgedes Styrken med 1. Jægerkorps, der rykkede frem til en Forpoststilling ved Ringenæs, og derved blev der tilvejebragt Forbindelse med de Forposter, der var fremskudte af det nørrejydske Armékorps.

Den 5. April mødtes General Hedemann og Oberst Schleppegrell i Felsted og regulerede Forpoststillingen, saaledes at den kom til at gaa fra Ringenæs over Tyrsebøl og Kvers og derfra nord for Hostrup og Hjulsø. Oberst Schleppegrell forlagde samme Dag sit Hovedkvarter til Graasten.

De Efterretninger, man havde om Fjenden, gik ud paa, at han stod i en Stilling ved Bov.

General Hedemann ønskede, at han skulde blive staaende i denne Stilling, fordi det vilde begunstige et Angreb. Derfor vilde han ikke skyde Forposterne længere frem, for at det ikke skulde foranledige Fjenden til at trække sig tilbage. Rykke frem til Angreb kunde han først, naar han fik Batterierne Jessen og Fuhrmann til sig.

Kongen, der havde lovet at komme til Hæren, forlod Kjøbenhavn den 5. April og naaede den følgende Dag Sønderborg, ledsaget af Garden til Fods.

I Garden tjente ikke faa, der var hjemmehørende i det sydlige Slesvig og Holsten. Den 28. Marts blev hver enkelt af disse forespurgt, om han vilde holde sin Ed. Alle gav et bekræftende Svar. Da saa Garden skulde afmarchere, blev det alligevel bestemt, at Holstenerne skulde blive tilbage. Saa snart de erfarede dette, forlangte de at komme med. Det blev sagt dem, at de i saa Fald ikke vilde blive skaanede, og at de derfor maatte være forberedte paa at komme til at kæmpe overfor Slægt, Venner og Bekendte. Desuagtet fastholdt de deres Beslutning, fik Tilladelse til at marchere med, og de svigtede ikke Tilliden, thi overalt, hvor Garden kæmpede i 1848, gjorde de deres Pligt som brave Soldater.

Medens Hæren var bleven mobiliseret, havde man med Iver arbejdet paa Flaadens Udrustning, der allerede var paabegyndt midt i Marts, og i Begyndelsen af April var efternævnte Skibe allerede i Søen som sejlklaare.

Korvetterne Najaden, Galathea og Flora, Briggerne St. Thomas, Mercurius og St. Croix, Dampskibene Skirner, Geiser, Hekla og Ægir samt en Kanonbaadsflotille paa 4 Fartøjer.

Foreløbig var det bleven bestemt, at der skulde dannes en Eskadre i Farvandene øst for Hertugdømmerne med Kommandør Paludan som Chef og Kaptajn Steen Bille som Næstkommanderende.

Var der saaledes i Kongeriget arbejdet med al Iver paa at faa rustet for at kunne dæmpe Oprøret, saa havde Slesvig-Holstenerne ikke mindre benyttet Tiden for at kunne optage Kampen og for at faa ordnet Regeringen.

Den 24. Marts om Aftenen ankom Grev Reventlow-Preetz og Købmand Schmidt til Rendsborg, hvor ogsaa Advokat Bremer indtraf den følgende Morgen. Regeringen var saaledes samlet og tog sit Sæde i Rendsborg.

Det første Skridt, Regeringen foretog sig, var i en Skrivelse til Kongen at søge at forsvare sin Handlemaade. Efter deri at have givet en Fremstilling af Forholdene i Hertugdømmerne ved Kongens Tronbestigelse og Aarsagerne til, at der blev afsendt en Deputation til Kjøbenhavn, udtaltes, at man med Længsel havde imødeset Dampskibets Ankomst til Kiel den 23. Marts, da man haabede, at Deputationen vilde vende tilbage paa denne Dag og bringe Kongens Svar. Men Dampskibet udeblev hele den 23., og Efterretninger fra Kjøbenhavn bebudede blandt andet, at der vilde blive sendt Tropper til Hertugdømmerne. Berlingske Tidende bekræftede i alle Tilfælde, at det gamle Ministerium var afskediget som Følge af en stor Folkebevægelse, og paalidelige Efterretninger udsagde, at det nye Ministerium skulde dannes af dem, der uafbrudt havde fordret Slesvigs Indlemmelse i Danmark. Da Dampskibet udeblev, vandt den Tanke Sandsynlighed, at det var bleven holdt tilbage for at overføre Tropper. Hertugdømmerne kunde derfor ikke tro, at Kongen var fri i sine Beslutninger. Hertil kom, at Borgerne i flere Købstæder og Flækker havde bevæbnet sig, uden at Politiet havde været i Stand til at forhindre det. At anvende Militærmagt vilde ikke alene have medført Blodsudgydelse, men tillige Mytteri. I Kiel havde man erfaret, at Vaabenbeholdningerne skulde bringes

bort; Oprøret truede med at bryde løs, og det blev kun undgaet ved, at Borgerne og Soldaterne i Forening besatte Posterne.

»Under disse Omstændigheder« — saaledes sluttede Skrivelsen — »troede de allerunderdanigst Undertegnede sig berettigede og forpligtede til at gøre det, som alene kunde gøres. Skulde Deres Majestæts tyske Hertugdømmer opretholdes, skulde Landet forskaanes for at blive et Bytte for fuldstændigt Anarki og Oprør, maatte der hurtigt træde en Regering ud i Livet, som besad Landets fulde Tillid og kunde støtte sig paa denne, men som var lige saa fast besluttet paa at staa som Talsmand for Landets Rettigheder og sikre dem den konstitutionelle og nationale Udvikling, som vi maatte forudsætte laa i Deres Majestæts, vor tyske Hertugs, retfærdige og vise Vilje.«

Skrivelsen var undertegnet af hele Regeringen. At den blev ubesvaret, er en Selvfølge. Derimod udstedte Kongen Proklamationer saa vel til Slesvigerne som til Holstenerne, hvori han opfordrede dem til at vise Troskab og imødegik Paastanden om, at han ikke havde haft Frihed til at tage sine Beslutninger.

I det samme Møde, hvor Skrivelsen blev vedtagen, forlangte Beseler, at der strax skulde sendes det størst mulige Antal Tropper til Slesvig for at yde Befolkningen Beskyttelse mod et pludseligt Angreb fra dansk Side. Prinsen af Nør modsatte sig bestemt, at Tropperne afsendtes, før de var organiserede. Desuagtet blev det besluttet, at alt, hvad der var formeret, skulde afsendes inden den 28. Marts.

Den 26. Marts om Morgen ankom Deputationen med Dampskibet til Kiel. Den sene Ankomst var begrundet i taaget Vejr. Svaret var nu for saa vidt ligegyldigt, som den provisoriske Regering mindst af alt tænkte paa at falde til Føje.

Deputationens Tilbagekomst gjorde Spørgsmaalet om Advokat Clausens og Jernbanedirektør Olshausens Optagelse i Regeringen aktuelt.

Prinsen og Grev Reventlow var meget derimod. Men Beseler forlangte deres Optagelse og henviste til, at hvis man ikke tog Olshausen med, vilde man i ham skabe en farlig Modstander, fordi han gennem Pressen øvede en stor Indflydelse paa Befolk-

ningen. Resultatet blev, at Olshausen blev Medlem af Regeringen, mod at Beseler lod Advokat Clausen falde.

Forretningerne ordnedes derpaa, saaledes at Beseler blev Præsident og overtog de indenrigske Anliggender, Reventlow fik de udenrigske Anliggender, og Krigs-, Justits-, Politi- og Finansvæsen overtoges henholdsvis af Prinsen, Bremer, Olshausen og Schmidt.

Umiddelbart efter Rendsborgs Besættelse var der bleven taget fat paa at organisere Forsvaret.

14. 15. 16. og 17. Bataillon, 4. og 5. Jægerkorps, 1. og 2. Dragonregiment, 2. Artilleriregiment og en Ingeniøraftdeling havde med 11 Stabsofficerer, 22 Kaptajner og Ritmestre samt 32 Løjtnanter svigtet Faneeden. Det var Grundlaget. Frembød end det ringe Antal Officerer store Vanskeligheder, var man iøvrigt heldigere stillet ved Mobiliseringen i Hertugdømmerne end i Kongeriget. Thi, da alle de Tropper, der udskreves i Holsten, hørte til det tyske Forbundscontingent, for hvilket der var fastsat Regler for Overgangen fra Freds- til Krigsformationen, hvis Overholdelse kontrolleredes af tyske Forbundsgeneraler, havde Regeringen været nødt til at rette sig derefter. Derfor fandtes der ikke alene Beklædningsgenstande, Vaaben og Skyts i rigelig Mængde, men man raadede tillige over Træn. Hertil kom, at Kommunikationsmidlerne var fortrinlige i Holsten. Man raadede over en Jernbane fra Kiel til Altona med Sidelinier fra Elmshorn til Glückstadt og fra Neumünster til Rendsborg, og Jernbanerne var forsynede med Telegrafinier. Desuden var der en Aargang mere til Tjeneste i Hertugdømmerne end i Kongeriget. Mobiliseringen og Koncentrationen kunde derfor foretages paa kort Tid. Den eneste Vanskelighed, som man havde ved Paaklædningen, var, at alle Afdelinger, Jægere og Ingeniørerne undtagne, bar ligesom i Kongeriget en rød Munderingskjole, hvilket under Kamp med danske Tropper kunde give Anledning til Forvekslinger. Det kom man over ved at lade disse Vaabenarter rykke ud i Baistrøjer med Feltkapperne over. Desuden anlagde hele Hæren et hvidt Bind om venstre Arm.

Den 24. Marts lod Prinsen 3. til 6. Aargang af det hjemsendte Mandskab indkalde. Nogle Dage senere indkaldtes ogsaa

7. og 8. Aargang. Distriktshestene blev ligeledes indkaldte, og det manglende Antal tilvejebragtes dels ad Frivillighedens Vej (300) og dels ved Køb.

Den danske Kokarde var bleven ombyttet med den slesvigholstenske, og den samme Regering, der havde overtaget Styret i Kongens Navn, vilde end ikke tillade, at Afdelingerne beholdt det Navn, som Kongen havde givet dem.

De 4 Liniebatailloner fik Numre fra I—IV og Jægerkorpsene omdøbtes til I og II Jægerkorps. Ved Dragonregimenterne behøvedes ingen Forandring, fordi Tilfældet havde medført, at det netop var I og II Dragonregiment, der gik over.

Desuden blev det bestemt, at der skulde oprettes tre nye Liniebatailloner, numererede fra V—VII.

For at faa Rytteriet og Artilleriet forøget skrev den provisoriske Regering den 26. Marts til Senatet i Hamborg og bad om Rytteri og Artilleri, men fik Afslag.

For at hjælpe paa Officersmanglen opfordrede Regeringen afskedigede Officerer til atter at tage Tjeneste. Der kom ikke mange, og de fleste af dem var ubrugelige. Da Manglen var størst i Artilleriet, blev man nødt til at udnævne nogle Underofficerer til Officerer. Desuden afsendte man diplomatiske Agenter til Berlin, Hannover, Brunsvig, Oldenburg og Meklenborg-Schwerin for at formaa Regeringerne til at hjælpe paa Officersmanglen. Agenterne fik ikke den bedste Modtagelse undtagen i Berlin, hvor Kongen efterkom Anmodningen ved strax at sende 25 Kaptajner og Løjtnanter, og i Løbet af den første Maaned forøgedes dette Antal til 50.

For yderligere at forøge Hæren udstedte Prinsen den 27. Marts et Opraab om Oprettelse af Frikorps. De Frivillige, der meldte sig, skulde have Lønning og Forplejning som Hærens Menige og Vaaben, for saa vidt de ikke mødte bevæbnede, men ingen Mundering. De blev stillede under de militære Love, men fik Tilladelse til selv at vælge deres Løjtnanter, hvorimod Kaptajner og Stabsofficerer udnævntes af Regeringen.

Af de Frivillige, der meldte sig, oprettedes tre Frikorps.

I. Frikorps under Kommando at en tidligere Artilleriofficer, Amtsforvalter Krogh, talte 550 Mand, hvoraf en Styrke paa

150 Skovbetjente og Forstmænd dannede et eget Kompagni under Skovrider Bracklow.

2. Frikorps kommanderedes af en Holstener, Grev Rantzau-Breitenburg, der havde været bayersk Officer. Det talte 600 Mand, hvoraf en Del Adelige og bedre stillede unge Mænd dannede en Afdeling for sig.

3. Frikorps talte 450 Mand, men, da de fleste af disse aldrig havde haft et Gevær i Haanden, maatte Korpsset foreløbig holdes tilbage for at blive indøvet. Det stod under Kommando af en afskediget Artillerikaptajn Wasmer.

Intet af disse Frikorps havde særlige Munderinger, om end mange bar en munderingslignende Paaklædning, men alt var anlagt paa det praktiske, og Manglen paa Kapper blev derfor erstattet af et Hestedækken, der blev baaret en bandoulière over Skulderen.

Desuden oprettedes et ridende Frikorps paa 100 Heste i Eiderstedt under Kommando af Løjtnant Bismarck. Det var fra først bestemt til at danne en Slags Livvagt for Prinsen af Nør.

Da Prinsen havde faaet oprettet disse Frikorps, var det hans Hensigt at standse, og han blev derfor meget ubehagelig overrasket ved, at der begyndte at strømme Frivillige og Frikorps til fra Tyskland.

Grunden dertil var, at Etatsraad Esmarch og Advokat Clausen havde i »Kölner Zeitung« udstedt et Opraab til hele Tyskland om at sende Frivillige til Hertugdømmernes Hjælp, uden at indhente den provisoriske Regerings Tilladelse dertil.

Opraabet førte til, at ikke alene en Mængde urolige Hoveder samt Barrikadehelte, der havde deltaget i Kampene i de større tyske Byer, mødte, men, efter hvad Prinsen beretter, udstyrede Kommunerne deres Fattige og Regeringerne deres Forbrydere og sendte dem til Hertugdømmerne for at blive af med dem. Mange af disse Frivillige sluttede sig sammen i mindre Korps, hvis Førere saa vel som adskillige af de Undergivne mødte i Kostumer, der mere egnede sig til Maskerade end til Feltbrug. Disse Korps, som overhovedet den Tilgang af Forsvarere, Hertugdømmerne fik ad denne Vej, maatte nærmest betragtes som

en Landeplage, som det kostede baade Penge og Anstrængelser at blive kvit.

Allerede i Neumünster havde Prinsen taget Oberstløjtnant Fabricius i sin Tjeneste. Han fik først Prædikat af Generaladjutant, senere blev han udnævnt til Stabschef. Det var et uheldigt Valg, thi han manglede militære Kundskaber og var opfarende og hensynsløs, hvad Prinsen dog først erfarede efter Ansættelsen. Kaptajn Lesser ansattes som Souschef, og prøjssiske Løjtnanter som Adjutanter.

Prinsen manglede Brigadegeneraler. Han formaaede derfor den provisoriske Regering til at rette en Opfordring til Hertug Carl af Glücksborg, om at træde ind i Hæren, og Hertugen erklærede sig villig dertil.

Oberst Krohn, der stod à la suite, boede paa Glücksborg. Prinsen sendte Sønnen, som han havde benyttet i Rendsborg, til Faderen for at anmode ham om at træde ind. Født i Tyskland var Krohn bleven opdragen i det slesvigske Jægerkorps hos Ewald, havde deltaget i Felttogene i Mecklenborg og i Holsten med Hæder og ansaas for en fremragende Officer. Men han havde i lange Tider været i Hofstilling, og derved var han bleven fremmed for Tjenesten. Desuagtet, og skønt han havde naaet Støvets Aar, efterkom han dog Anmodningen og blev udnævnt til Generalmajor.

Hæren fik derpaa følgende Inddeling:

1. Brigade: Generalmajor Krohn. I Bataillon, Major Zeska. III Batl., Oberstløjtnant, Grev Baudissin. II Jægerkorps Major Michelsen.

2. Brigade: Hertug Carl af Glücksborg. II Batl., Major Kindt. IV Batl., Major Bündinger. V Batl., Major Schrøder. I Jægerkorps, Major Lange.

Rytteri: I Dragonregiment, Major Fürsen-Bachmann og II Dragonregiment, Major Hansen.

Artilleri: Major Lesser. 1ste og 2det Feltbatteri, 16 Kanoner.

VI og VII Bataillon var under Organisation i Rendsborg, henholdsvis under Kommando af Major Hedemann og af Major

Zastrow, der var prøjssisk Officer. Alle de øvrige Afdelingskommandører var Slesvigholstenere.

At det var en vanskelig Opgave at faa en Hær stillet paa Benene i saa faa Dage, er en Selvfølge. Fortjenesten, hvis man i dette Tilfælde kan tale om Fortjeneste, for, at det lykkedes, skyldtes især Major Cæsar du Plat. Han var gaaet over til Oprørerne, men som danskfødt vilde han ikke bruge Sværd mod sit Fødeland. Han vilde nøjes med at slibe Sværdet for de andre, ret som om hans Skyld derved blev mindre. En Broder til ham, der var Kaptajn i Ingeniørkorpset, fulgte hans Exempel, men to andre Brødre kæmpede som Officerer i den danske Hær. Lignende Forhold, om end ikke slet saa grelle, fandt man i mange andre Familier, og det var jo overhovedet uundgaeligt efter Forholdenes Natur, at den forestaaende Kamp maatte føre til Brud paa Familie- og Venskabsforhold mellem Befolkningen i Kongeriget og i Hertugdømmerne.

Den slesvig-holstenske Hær var løst sammensat. Derfor ønskede Prinsen af Nør, at den skulde blive i og ved Rendsborg for at vinde Fasthed og Sammenhold, inden den førtes til Kamp. Men han blev overstemt af de øvrige Medlemmer af Regeringen og maatte give Ordre til Fremrykningen. Den 27. Marts udstedte han følgende Proklamation til Hæren:

»Soldater!

Hertugdømmernes Tillid kalder mig i Spidsen for Eder; jeg skatter mig lykkelig ved at være Eders Fører i denne hellige Kamp for Fædrelandet. Kampen er begyndt; den danske Soldat rykker mod Fædrelandets Grændser, slesvigholstensk Mod vil med Guds Hjælp vise ham Vejen over Belterne. Saml Eder med Tillid om Eders unge Førere, der, ligesom I, begejstrede af Fædrelandskærlighed vil føre Eder til Sejr. Fædrelandets ædleste Mænd og Ynglinge iler til Eders Faner — hele Tyskland sender Eder sine bedste Mænd. Derfor fremad med Gud! Lad os slaa de Danske, hvor vi finder dem, før fremmede Tropper tager Lavrbærerne fra os. Drag bort med Gud, mine Vaabenbrødre, paa Ærens Dag er jeg hos Eder«.

Lidt mindre Opstyltethed havde maaske fremkaldt større Virkning.

Selvfølgelig var det en Fejl, at Prinsen samtidig med at have Sæde i Regeringen og at overtage Krigsministeriet, tillige vilde være kommanderende General, thi i de to førstnævnte Egenskaber var hans Plads i Rendsborg, og som kommanderende General burde han være ved Hæren.

Foreløbig hjalp han sig med at give Kommandoen over Hæren til Generalmajor Krohn.

Den 26. Marts paabegyndtes Sammendragningen af Tropperne ved Flensborg, og den 31. var Styrken samlet. V Bataillon var sammensat af Mandskab, der hørte hjemme i den tidligere 17. Bataillon. Misfornøjede over ikke at komme til at tjene i denne forlod Mandskabet efter Ankomsten til Flensborg deres Afdeling og meldte sig ved deres gamle Kompagnier. General Krohn maatte finde sig deri; V Bataillon gik ud af Nummer, og VII fik Nr. V. Det lauenborgske Mandskab af II Jægerkorps negtede at deltage i Krigen og maatte sendes til Rendsborg.

En Del af Tropperne blev fra Flensborg sendt nordpaa for at foretage Rekognosceringer. Da de stødte paa det nørrejydske Armékorps Avantgarde og fik Efterretning om Flankekorpsets Fremrykning gennem Sundeved, trak de sig tilbage til Egnen ved Flensborg.

Endnu var det ikke kommet til Kamp, men de politiske Forhold havde allerede væsentligt forandret sig siden Oprørs Udbrud, saa at Slesvigholstenerne kunde gøre sikker Regning paa at faa Hjælp fra Tyskland i en nær Fremtid, og vi maatte belave os paa ikke alene at komme til at kæmpe med Oprørerne, men ogsaa med tyske Tropper.

Hertugen af Augustenborg var, som tidligere omtalt, den 21. Marts om Aftenen afrejst til Berlin, hvor han ankom den 23. om Morgen. Han kom som en frelsende Engel.

Den revolutionære Bevægelse, der fra Paris bredte sig over Tyskland, naaede Berlin midt i Marts. Dér, som overalt andendsteds, forlangte man Afskedigelsen af Ministeriet og Indførelsen af en fri Forfatning. Kongen spillede under disse Begivenheder en meget tvetydig Rolle. Han havde været istand til at op-

retholde Roligheden ved Vaabenmagt, og hans Broder, Prinsen af Prøjsen, den senere Kejser Wilhelm, gjorde alt for at formaa ham dertil. Men Kongen traf kun halve Foranstaltninger. Tilsyneladende gik han ind paa Folkets Ønsker, men, da han den 18. Marts fra Slottet meddelte dette til en Folkeforsamling, der stod udenfor, faldt der Skud, og en Afdeling Soldater trængte frem fra Slotsgaarden og angreb Folkemængden. Hvem, der har givet Ordren til Militærets Indskriden, er ikke bleven oplyst, men den vakte almindelig Forbitrelse blandt Befolkningen. Hele Byen genlød kun af et Skrig: Forræderi og Hævn. Overalt greb man til Vaaben, Barrikader rejstes, og Natten mellem den 18. og 19. Marts begyndte en forbitret Kamp mellem Befolkningen og Garnisonen, der fortrinsvis bestod af Gardetropper. Kongen, der i første Øjeblik besluttede at ville kue Oprøret, blev pludselig betænkelig, og hen paa Morgenstunden udstedte han en Proklamation — »Til mine kære Berlinere«, — hvori han søgte at berolige dem. Men de kære Berlinere svarede med at ophænge en Bombe ligeoverfor Slottet, paaklæbet Proklamationens Overskrift, og fortsatte Kampen. Saa faldt Kongen til Føje for Folket. I en ny Proklamation lovede han at sende Tropperne bort, afskedige Ministeriet og indføre en konstitutionel Forfatning.

Den 21. Marts udstedte Kongen en ny Proklamation, hvori han fuldstændig sluttede sig til den tyske Enhedstanke. Tyskland var i Fare, og Faren kunde kun afværges ved, at alle tyske Fyrster og Folk sluttede sig sammen under en fælles Ledelse, og den vilde han overtage. Han vilde antage de gamle tyske Farver og arbejde for Tilvejebringelsen af en folkelig Forbunds-hær, der kunde indgyde Evropa Agtelse »for det tyske Sprog og det tyske Navns og Landomraades Hellighed«. Efter at have udstedt Proklamationen red Kongen, for at besegle Pagten mellem sig og Folket, gennem Byen med et tysk Skærf over Skulderen, den tyske Fane baaren foran sig og efterfulgt af Prinser og Generaler; men ved siden af sig havde han et Folketribun, der var Dyr læge. Overalt blev han modtagen med Jubel, men det forhindrede ikke, at hans kære Berlinere tvang ham til at træde frem paa Slottet og med blottet Hoved se paa, at Offrene fra Kampen Natten til den 19. Marts blev baarne forbi. Prinsen

af Prøjssen var imidlertid bleven tvungen til at forlade Hovedstaden, og paa hans Palæ malede Befolkningen med store Bogstaver: »Nationaleigenthum«.

At Hertugen af Augustenborg under disse Vilkaar kom til Berlin, som var han kaldet, vil let kunne forstaaes. Ved at støtte Oprøret i Hertugdømmerne kunde Kongen give det Udseende af, at han vilde kæmpe for en tysk Sag, og derved kunde han haabe at genvinde sin tabte Popularitet. Samtidig kunde han berolige Stemningen indadtil ved at lede Opmærksomheden udadtil, og desuden kunde han derved faa Lejlighed til at opfylde Folkets Ønsker med Hensyn til Gardetroppernes Fjernelse fra Berlin. Han kunde lade dem udgøre en Del af det Troppeskorps, han sendte til Hertugdømmerne, og derved tillige fjerne dem paa en Maade, der ikke saarede Troppernes Æresfølelse.

Derfor besvarede Kongen Hertugen af Augustenborgs Anmodning om at komme Hertugdømmerne til Hjælp ved den 24. Marts at sende Hertugen følgende Brev:

»Paa Deres Durchlauchtigheds Skrivelse af i Dag med Hensyn til Hertugdømmerne Slesvig-Holstens truede Tilstand, meddeler jeg Dem herved følgende:

Jeg har erklæret mig villig til at værne om den tyske Sag, saalænge Farens Dage varer, ikke for at usurpere andres Ret, men for med Kraft at opretholde det bestaaende udadtil og indadtil.

Til saadanne bestaaende Rettigheder regner jeg Hertugdømmernes, som er udtalte i efterfølgende Punkter, der paa ingen Maade krænker Kongeriget Danmarks Rettigheder:

1) Hertugdømmerne er selvstændige Stater. 2) De er fast med hinanden forbundne Stater. 3) Mandsstammen hersker i Hertugdømmerne.

Jeg har allerede udtalt mig i Overensstemmelse hermed paa Forbundsdagen og er, paa Grundlag af disse bestaaende Retsforhold, beredt til i Henhold til Forbundsbeslutningen af 17. September 1846 at beskytte Hertugdømmerne Slesvig-Holsten imod mulige Overgreb og Angreb med de mest passende Midler.

Jeg haaber iøvrigt, at Hertugdømmernes Nationalitet ikke

trues af nogen alvorlig Fare og er i modsat Fald af den faste Overbevisning, at mine tyske Forbundsfæller, ligesom jeg, vil ile til deres Beskyttelse.«

Der er vel næppe nogen, der vil paastaa, at Kongen vilde have svaret paa samme Maade hvis han havde kuert Oprøret i sin egen Hovedstad uden at maatte gøre Indrømmelser.

Hertugen var ikke sen til at vende tilbage med Svaret og naaede Rendsborg den 25. Marts. Allerede i Hamborg lod han Svaret trykke og opslaa paa Gadehjørnerne, hvilket gav Anledning til, at det rygtevis blev fortalt i Kjøbenhavn den 27de Marts, at en prøjssisk Hær var rykket ind i Holsten.

Svaret fandt hurtig Udbredelse i Hertugdømmerne, og Hertugen udstedte tillige en Proklamation, hvori han meddelte, at han sluttede sig til den provisoriske Regering. At Svaret styrede Slesvig-Holstenernes Stemning, var naturligt; Hertugens Proklamation var der ingen, der brød sig om. Han havde aldrig været istand til at skabe sig noget Parti, »fordi han betragtede Intrigue som Politik«, og han forstod ikke, at det var Slesvigholstenerne, der brugte ham og ikke omvendt. Nu havde de ikke mere Brug for ham: »Han havde gjort sin Skyldighed, og derfor kunde han gaa«.

Da man i Berlin fik Efterretning om den provisoriske Regerings Dannelse og Oprørets Udbrud, befalede Kongen den 26. Marts, at der skulde koncentreres et prøjssisk Korps ved Havelberg, og samtidig opfordrede han Hannover og de øvrige tyske Stater, der stillede Tropper til det 10. Forbundsarmékorps, til at sammendrage Tropper ved Elben.

Korpset ved Havelberg, 4 Batailloner, 6 Eskadroner og 12 Kanoner under Oberst Bonin, kom dog kun til at danne en Reserve, thi den 31. Marts bestemte Kongen, at 6 Gardebatailloner og 6 Kanoner skulde pr. Jernbane transporteres over Hamborg til Rendsborg, hvor de ikke alene skulde belægge Altstadt, men ogsaa Landsbyer, der laa nord for Ejderen, hvorved de kom til at staa paa slesvigsk Grund.

Oberst Bonin havde samtidig faaet Ordre til at begive sig til Rendsborg for at sætte sig i Forbindelse med den provisoriske Regering. Han naaede Fæstningen den 3. April.

Prinsen af Nør søgte at formaa ham til at lade de prøjssiske Gardetropper rykke frem i Slesvig; Bonin svarede, at han var ikke bemyndiget til at give en saadan Befaling, før han fik Tilladelse fra Berlin. En Indberetning, hvori han bad om denne Tilladelse, blev foreløbig afslaaet.

Den 3. April erklærede den hannoveranske Regering paa 10. Forbundsarmékorps Vegne, at der vilde blive opstillet en Styrke paa 10,000 Mand til Opretholdelsen af Slesvigs Selvstændighed. General Halkett, der skulde have Overkommandoen med Hovedkvarter i Harburg, fik Befaling til at sætte sig i Forbindelse med den prøjssiske højstkommanderende; derimod maatte han ikke træde i Forhold til Prinsen af Nør eller den provisoriske Regering.

Den 4. April lod Forbundet høre fra sig gennem en Beslutning, hvori det erkendte, at der var Fare for, at Holsten vilde blive angreben, og at det derfor billigede de af Hannover trufne Foranstaltninger til at sikre Forbundsgrænsen, samt anmodede Prøjssen om at samvirke med 10. Forbundsarmékorps. Forbundet tilbød at ville overtage en Mæglerrolle mellem Kongen af Danmark og den provisoriske Regering, og overdrog det til Prøjssen at føre Mæglingen paa Grundlag af Holstens statsretslige Forbindelse med Slesvig.

Da den danske Regering fik Efterretning om Begivenhederne i Berlin, og at Kongen af Prøjssen havde stillet sig i Spidsen for de tyske Enheds- og Frihedsbestræbelser, maatte den forberede sig paa Muligheden af, at Oprøret vilde finde Støtte fra tysk Side. For at forhindre dette besluttede Regeringen at sætte sig i Forbindelse med Hoffet i Berlin. Lykkedes det ikke at komme til Forstaaelse, vilde den søge Understøttelse hos de Magter, der havde garanteret Danmark Slesvigs Besiddelse, ved først at paakalde Englands Hjælp.

Til at udføre dette Hverv krævedes en dygtig Diplomat. Man maa derfor i høj Grad forundres over, at Valget faldt paa Orla Lehmann. Thi, afset fra hans frejdige Aabenhed, der gjorde ham uskikket til at udfylde en saadan Post, saa var Valget ogsaa af den Grund uheldigt, at Slesvigholstenerne saa vel som Tyskerne havde samlet hele deres Had mod Danmark

i Lehmanns Person. Undersøger man nøjere, hvad der var Grunden til Valget, forundres man endnu mere. Tscherning fortæller derom: »Lehmann var noget heftig og fremfusende i Statsraadets Forhandlinger. Bluhme drog mig tilside og spurgte, om jeg ikke var istand til at moderere Lehmann lidt overfor vor Præsident blandt andet. Monrad udtrykte ogsaa sin Forlegenhed over ham. Vi enedes om at foreslaa ham en Sendelse over Berlin til London.« Bevæggrunden var altsaa, at man valgte Lehmann, fordi man vilde af med ham.

Den 27. Marts afrejste Lehmann til Berlin. Først efter Ankomsten til denne By blev han bekendt med Kongen af Prøjssens Brev til Hertugen af Augustenborg og Opstillingen af et Korps ved Havelberg. En Forhandling med Udenrigsministeren, Grev Arnim, overbeviste ham om, at Prøjssen vilde tage Parti for Slesvigholstenerne, og, da han, støttet af den russiske Afsending og engelske Diplomater, søgte at faa standset de tyske Tropper ved Elben, fik han til Svar, at Gardetropper havde faaet Ordre til at besætte Rendsborg. Han forlod strax Berlin og begav sig over Brüssel til London.

Den 31. Marts fik den danske Regering officiel Meddelelse om Opstillingen af Korpset ved Havelberg og Prøjssens Anmodning til Fyrsterne om at opstille 10. Forbundsarmékorps. Den danske Udenrigsminister erklærede, at Danmark vilde være villig til at fastsætte en Demarkationslinie for den danske Hær og Slesvigholstenerne mellem Ejderen og Ekerneförde, naar de tyske Tropper til Gengæld blev staaende syd for Elben.

Da dette Skridt blev frugtesløst, blev Kammerherre W. Oxholm sendt til St. Petersborg for at paakalde Ruslands Hjælp, og den danske Afsending i Berlin fik Ordre til at protestere mod Gardetroppernes Indrykning i Holsten og Besættelse af Rendsborg.

Den 3. April blev Protesten, der var meget skarp, afgiven. Den 5. April svarede Grev Arnim, at Protesten savnede enhver Grund, og at Prøjssen, for at vise sin fredelige Hensigt, endnu samme Dag vilde sende Major Wildenbruch til Kongen af Danmark for at give nærmere Forklaringer.

Major Wildenbruch naaede den 7. April de danske For-

poster foran Aabenraa og blev derfra ført til Sønderborg, hvor Kongen endnu opholdt sig. Da Udenrigsministeren først ankom til Sønderborg den 8. April om Eftermiddagen, maatte Wildenbruch afvente dennes Ankomst.

De Forklaringer, Majoren gav, gik ud paa, at Prøjssen fremfor alt vilde bevare Hertugdømmerne for deres Kongehertug og var lige langt fra at ville tjene sine egne som tredje Mands (Hertugen af Augustenborgs) Interesser eller Ærgærrighed. De prøjssiske Troppers Indrykning tilsigtede at sikre Forbunds-terrænet og forhindre, at Tysklands republikanske Elementer bemægtigede sig Sagen. Ideen om at danne en nordalbingisk Republik af begge Hertugdømmer, som var bleven fremsat, truede saavel Danmark som de tyske Nabolande, og derfor ventede Prøjssen, at Danmark vilde række Haand til en fredelig Løsning. Da Danmark som første Betingelse havde krævet, at de prøjssiske Tropper rømmede Altstadt og Landsbyerne nordfor Ejderen, vilde Wildenbruch virke for, at dette blev efterkommet. En fredelig Løsning var endnu mulig, men den vilde ophøre i samme Øjeblik, det kom til Kamp mellem Kongen af Danmark og hans tyske Undersaatter, og selv i det usandsynlige Tilfælde, at Danmark i en fortsat Kamp sejrede overfor hele Tyskland, vilde dette aldrig kunne danne Grundlaget for en varig og fredelig Besiddelse af Hertugdømmerne. Prøjssen havde sat sig Danmarks egen Interesse som Maal, fordi det vilde Danmarks Storhed og Uafhængighed, og den var truet, hvis Hertugdømmerne blev fraskilte. Det eneste mulige Grundlag var derfor en fuldstændig og hel Forbindelse mellem Slesvig og Holsten som en uafhængig og uadskillelig Stat, der anerkendte sin Arvehertug og ikke Kongen af Danmark som sin Hersker. Det stod til Danmark at sikre sig denne Union for Fremtiden, og Wildenbruch vilde dertil øve sin Medvirkning.

Den danske Udenrigsminister, der ikke kunde gaa ind paa dette Grundlag, svarede, at han vel ønskede at fortsætte Underhandlingerne, der bekvemtest kunde føres i Kjøbenhavn, men at han forinden maatte forlange, at de prøjssiske Tropper gik bag Ejderen og ikke blev forstærkede, være sig med prøjssiske eller Forbundstropper. Han sluttede med at meddele, at det

rimeligvis i de nærmeste Dage vilde komme til Kamp mellem Kongens Tropper og Oprørerne.

Med dette Svar forlod Major Wildenbruch Sønderborg den 9. April om Morgenen og sejlede til Kiel.

Den danske Hær var imidlertid bleven staaende overfor Oprørernes, over hvilken General Krohn endnu førte den midlertidige Kommando.

General Hedemann ventede paa sit Artilleri.

Flankekorpset, der stod i Sundeved med Undtagelse af et Kompagni af 5. Bataillon, der laa i Sønderborg, blev den 5. April forstærket med 3 Kompagnier af 9. Bataillon, som ankom til Als; det fjerde Kompagni ankom den følgende Dag. Med den første Transport ankom tillige Krigsministerens Adjutant, Kaptajn Harbou,

Under en Krig er det Krigsministerens Opgave bestandig at holde den kommanderende General underrettet om den politiske Stilling, forsaavidt den øver Indflydelse paa Operationerne. Men Maaden, hvorpaa disse udføres, og navnlig hvorledes Tropperne bør anvendes, naar det kommer til Kamp, bestemmes udelukkende af den kommanderende General, dels ifølge Sagens Natur, men tillige fordi han er paa Stedet og kender alle Forholdene, og endelig fordi han har Ansvaret.

Der var derfor god Grund for Krigsministeren til gennem Kaptajn Harbou at meddele General Hedemann, at de politiske Forhandlinger tillod, at han rykkede frem, men det var en Fejl, naar han samtidig lod Adjutanten overbringe Instruktioner om, hvorledes Ministeren mente, at Oprørerne burde angribes ved Flensborg. Denne Fejl voxede ved, at Adjutanten ikke alene overbragte Instruktioner til General Hedemann, men ogsaa til Oberst Schleppegrell, thi, da denne var underlagt den kommanderende General, burde alle Ordre til ham gaa igennem denne.

Instruktionerne gik ud paa, at Angrebet paa Flensborg og Bov burde støttes dels gennem Fremrykningen af en større Styrke over Holdnæs mod Lyksborg og dels ved Landsætning af Tropper i Flensborg Fjord umiddelbart ved Byen.

General Hedemann var Modstander af begge Foranstaltninger, fordi han vilde holde sin Styrke saa samlet som muligt, og

fordi Landgangsforetagendet i Flensborg Fjord blev fraaraadet af Kaptejn Steen-Bille af Marinen.

Generalen fastholdt derfor den Beslutning, han havde taget, uanset Krigsministerens Instruktioner.

Oberst Schleppegrell var af Kaptajn Harbou bleven instrueret om »at sende et passende Korps til Holdnæs«. Obersten havde alt paatænkt Besættelsen af dette Punkt med et Kompagni af 9. Bataillon. Dette blev overført den 6. April, landsattes om Eftermiddagen Kl. 5 og besatte Draget, hvor det forskansede sig. Videre agtede Obersten ikke at gaa, og derfor befalede han den 6. April, at den Styrke, der endnu stod paa Als, skulde støde til hans øvrige Tropper den følgende Dag.

Men Kongen opholdt sig i Sønderborg og, rimeligvis paavirket af Kaptajn Harbou, befalede han gennem sin Generaladjutant den 6. April, at Styrken paa Als — 2 Kompagnier af 9. og 1 Kompagni af 5. Bataillon — skulde overføres til Holdnæs.

General Krohn havde den 6. April ladet foretage en Rekognoscering mod Ringenæs, hvor det kom til en ubetydelig Fægtning med 1. Jægerkorps under Major Schepelern, hvorpaa Fjenden trak sig tilbage. Vi mistede 1 Mand. Da hans Navn var Sejr, gjorde det et mindre heldigt Indtryk paa Mandskabet, der betragtede det som et daarligt Varsel, men det fortog sig snart.

Da General Krohn havde faaet Melding om, at Holdnæs var bleven besat af danske Tropper, sendte han den 7. April en Styrke frem paa Rekognoscering. Det førte til en Artillerikamp mellem to slesvig-holstenske Kanoner og Dampskibet »Hekla« samt 4 Kanonbaade, der var posteret øst for Draget. I denne Kamp faldt Kvartermesteren paa »Hekla«, og Fjenden mistede 2 Mand.

Samme Morgen var et Kompagni af 5. Bataillon kommet fra Sønderborg til Holdnæs, og Kl. 1 Eftermiddag forøgedes Styrken med 2 Kompagnier af 9. Bataillon. Major Thestrup tog Kommandoen og lod fortsætte de paabegyndte Forskansningsarbejder. Det sidste Kompagni af 9. Bataillon, som ankom til Sønderborg, afmarcherede den 8. April til Flankekorpsets Hovedstyrke.

Da Oberst Schleppegrell erfarede Major Thestrups Ankomst

til Holdnæs, befalede han, at Majoren den 8. April skulde rykke frem til Lyksborg for om muligt at besætte Slottet. Efterladende et Kompagni ved Draget rykkede Thestrup frem med 3 Kompagnier, men han stødte paa overlegen Modstand og maatte trække sig tilbage til Draget. Desuagtet havde denne Fremrykning stor Betydning, thi den foranledigede General Krohn til at gøre betydelige Detacheringer til denne Side for at modvirke en Fremrykning over Lyksborg paa Flensborg.

Med Længsel imødesaa General Hedemann Ankomsten af de Tropper, han manglede. Den 7. April ankom 7. Bataillon samt Batteriet Fuhrmann, og Batteriet Jessen blev anmeldt at ville ankomme samme Aften. Det nørrejske Armékorps var saaledes samlet og fik følgende Slagorden:

Generalmajor Hedemann, kommanderende General; Kapitajn Læssøe, Stabschef; Major de Meza, højstkommanderende Artilleriofficer.

Avantgarden: Oberstløjtnant Magius. 12. Bataillon, 3. Jægerkorps, 2 Eskadroner og 4 Kanoner (Fuhrmann).

1ste Infanteribrigade: Oberst Bülow. 1. 2. og 11. Bataillon.

2den Infanteribrigade: Oberst Meyer. 4. og 7. Bataillon.

Kavaleribrigaden: Generalmajor Wedell-Wedellsborg. 3. og 6. Dragonregiment samt Batteriet Bruun.

Reserve under Overkommandoen: 13. Bataillon, 5. Dragonregiment, 4 Kanoner (Fuhrmann), Batteriet Jessen og et halvt Ingeniørkompagni.

Som Korpsintendant, Korpslæge og Korpsdyrlæge fungerede henholdsvis Overkrigskommissær v. Schmidten, Professor Bendz og Regimentsdyrlæge Ringheim.

Det slesvigske venstre Flankekorps under Oberst Schlegelgrell bestod af 5., 9. og 10 Bataillon, 1. og 2. Jægerkorps, 1½ Eskadron Dragoner, Batteriet Dinesen (6 Kanoner) og et Ingeniørdetachment.

Den samlede Styrke udgjorde henved 11,000 Mand, hvoraf det nørrejske Armékorps talte 7200 og Flankekorpset 3800 Mand.

General Hedemann havde besluttet at bryde op den 8. April for samme Dag at nærme sig den fjendtlige Stilling og derpaa gaa frem til Angreb den følgende Dag.

I Henhold til de i den Anledning givne Ordre naaede det nørrejske Armékorps den 8. April frem til en Linje fra Perbøl over Vilsbæk og Holbøl til Kjeldskov med Rytteriet paa højre Fløj. Avantgarden var i Øster Geil og Bommerlund, og Hovedkvarteret i Kliplev. Flankekorpsset naaede samtidig med Fortropperne Hønsnap og Sønderhave.

Efterat Hæren havde naaet de befalede Steder, foretoges om Eftermiddagen en Rekognoscering mod Bov med 2 Kompagnier, 2 Eskadroner og 2 Kanoner under Oberstløjtnant Magius. To fjendtlige Kompagnier, som havde besat Byen, forlod den efter en kort Fægtning, hvorpaa Rekognosceringskommandoen besatte Byen. Da Fjenden ikke rykkede frem, gik Oberstløjtnant Magius tilbage.

De højere Kommanderende samt Afdelingscheferne mødte efter Ordre samme Aften i Bommerlund Kro for at modtage Instruxer for Angrebet den følgende Dag.

Ifølge de Efterretninger, Hovedkvarteret ad forskellige Veje havde faaet, gik det ud fra, at Slesvig-Holstenerne med en Styrke af 8—10,000 Mand havde besat Bov, Passene over Krusaa og Flensborg. Bov paastodes at være stærkt besat, hvilket dog stred mod de Efterretninger, man havde faaet ved Rekognosceringen, og Lyksborg sagdes at være besat med 2 Batailloner og 4 Kanoner.

Overkommandoen havde derfor bestemt, at en Del af Flankekorpsset skulde føre et Skinangreb mod Passene ved Krusaa og Kobbermøllen for at fastholde de Tropper, Fjenden havde posteret sammesteds. Avantgarden og Resten af Flankekorpsset skulde rykke frem til Angreb paa Bov, og Brigaden Bülow, med Kavaleribrigaden paa sin højre Fløj, skulde omgaa Bov mod Vest og søge over Harreslev at naa ned mod Flensborg for at afskære saa mange fjendtlige Tropper som muligt.

Tropperne havde samme Eftermiddag faaet uddelt en Extraportion, bestaaende af Beskøjter, røget Flæsk og Brændevin. Det betød, at der skulde slaas næste Dag.

Paa Fjendens Side var Stemningen trykket.

Prinsen af Nør havde den 2. April aflagt et kort Besøg ved Hæren. Han medbragte en prøjssisk Kaptajn, Katzeler, der blev ansat som Stabschef hos General Krohn. Da den danske Hær paa det Tidspunkt ikke var kommen langt frem, vendte han strax tilbage til Rendsborg.

Efter at der den 6. April var bleven landsat danske Tropper paa Holdnæs, sendte General Krohn samme Dag Melding derom til Prinsen og tilføjede, at Stemningen blandt Tropperne blev paavirket af de danske Flensborgere. Generalen troede ikke at kunne blive staaende i Stillingen. Skulde den desuagtet holdes, bad han Prinsen om selv at komme tilstede for at overtage Kommandoen og dermed Ansvarret. Skrivelsen blev overbragt Prinsen i Rendsborg den 7. April om Natten Kl. 2 af Oberst Fabricius.

Prinsen svarede Krohn, at han endnu var bunden af Forhandlingerne med den prøjssiske Oberst Bonin, og at han derfor ikke kunde forlade Rendsborg. Kunde Krohn ikke holde Stillingen, bemyndigedes han til at gaa tilbage til en ny ved Smedeby eller Isted.

Krohn skrev tilbage, at han takkede for Bemyndigelsen, og at han vilde trække sig tilbage, naar han fandt det nødvendigt.

Den 8. April om Formiddagen meldte Krohn, at de danske Tropper ved Holdnæs var blevne forstærkede, og at han havde sendt Tropper til Lyksborg. Herpaa svarede Prinsen, at han den følgende Formiddag vilde indtræffe i Flensborg. Krohn opfattede dette som en Tilkendegivelse af, at han burde afvente Prinsens Ankomst, og derfor blev han staaende.

Prinsen forlod Rendsborg samme Dag, men overnattede i Slesvig. Her traf han V og VI Bataillon og beordrede Major Zastrow til med dem at indtage en forskanset Optagelsesstilling ved Isted, paa hvilken Hæren kunde gaa tilbage fra Flensborg.

Krohns Stilling blev vanskeligere og vanskeligere, thi nu fik han Efterretning om den danske Hærs Fremrykning. Natten mellem den 8. og 9. April Kl. 12 Midnat meldte han Prinsen, at han vel endnu var i Besiddelse af Lyksborg og vilde søge at holde igen til denne Side saa længe som muligt; men Fjenden begyndte ogsaa at trænge stærkt frem imod hans

venstre Flanke, og, da Fjenden intet foretog sig imod hans Front, men søgte at omgaa begge Flanker, stod det ham klart, at Fjenden vilde søge at omringe hans Hær. Dette i Forbindelse med, at han paa 4 Mils Afstand ikke havde nogen besat Stilling, paa hvilken han kunde trække sig tilbage, gjorde det nødvendigt for ham at opgive Flensborg for at naa Isted, inden det blev for silde. Natten over agtede han at lade Halvdelen af Styrken staa under Gevær.

Det havde under disse Forhold været rettest at tiltræde Tilbageslaget samme Nat, men det var sikkert Prinsens Tilsagn om at komme næste Dag, der holdt Krohn fast.

At Prinsen, da han fik Krohns Melding, øjeblikkelig burde have begivet sig til Flensborg, er en Selvfølge. Men Prinsen tilbragte Morgentimerne den 9. med Rekognoscering af en Stilling ved Isted og med at bestemme Beliggenheden af en Redoute, og, da han endelig naaede Flensborg, var det for sent.

Kampen ved Bov.

Stillingen ved Bov bestaar af 2 Dele: Bakkepartiet, hvorpaa Byen ligger, og som behersker Terrænet til alle Sider, og Bakkedraget, der fra Krusaa gaar bag Vandløbet af samme Navn i sydostlig Retning til Flensborg Fjord. Vandløbet kan paa denne Strækning kun passeres ad Broerne ved Krusaamølle og Kobbermøllen. Men, da det kommer sydfra og fra Nyhus Sø løber mod Nord til Krusaa By, deler det Stillingen i 2 Dele, fra hvilke en Tilbagegang maa gaa fra Stillingen ved Bov ad Oxevejen, der gaar midt gennem Byen, og fra Stillingen bag Krusaa ad Chausseen til Flensborg.

Begge Stillingens Fløje kan omgaas; den venstre maa derfor støttes ved Rytteri, og Lyksborg bør besættes med et Detachment for at sikre mod en Fremrykning fra Holdnæs mod Flensborg.

Fremrykningslinierne for en Angriber gaar ad Oxevejen mod Bov og ad Chausseen mod Krusaa Mølle.

Krohn havde ikke forstaaet at drage Fordel af Stillingen. Frygten for et Angreb, ført fra Holdnæs, havde bragt ham til at sende næsten Halvdelen af sit Linieinfanteri til Lyksborg. Derved havde han berøvet sig selv Midlerne til at kunne besætte Bov paa en forsvarlig Maade og maattet indskrænke sig til kun at benytte Byen som en fremskudt Post samt søge Forsvaret i Besættelsen af Overgangsstederne Nyhus, Krusaamølle og Kobbermøllen. Som Sikring mod en omgaaende Bevægelse i venstre Flanke havde han besat Harreslev og posteret Rytteriet V. for Oxevejen.

Tilbagetoget skulde ske paa Flensborg.

Slesvigholstenerne var den 9. April om Morgenen fordelte paa følgende Maade:

Major Michelsen havde besat Passene ved Krusaamølle og Kobbermøllen med II Jægerkorps, et Kompagni af IV Bataillon, et Rytterdetachment og 2 Kanoner.

Kaptajn Jess stod i Bov med 2 Kompagnier af II Bataillon. Resten af denne Bataillon samt 2 Kompagnier af III Bataillon og 2 Kanoner stod i Nyhuspasset under Oberstløjtnant Grev Baudissin.

Harreslev var besat med 2 Kompagnier af III Bataillon og 2 Kanoner under Kaptajn Schmidt, og for at dække Oxervejen var 6 Eskadroner og Kroghs Frikorps sendt til Ellevad, Frøslev og Volmerstoft.

I Egnen ved Lyksborg stod I Bataillon, I Jægerkorps, 3 Kompagnier af IV Bataillon, Braklows Jægere, et Rytterdetachment og 2 Kanoner.

I Flensborg var en Reserve, bestaaende af Rantzaus Frikorps og 8 Kanoner.

Hele Styrken udgjorde 6,500 Mand.

General Krohn var saaledes, da Angrebet kom, bedre forberedt til at trække sig tilbage end til at slaas.

Den 9. April var en Søndag; den blev ingen Hviledag.

Tidligt om Morgenen var de danske Tropper paa Benene for at naa efterfølgende Samlingspunkter:

Medelby: Kavaleribrigaden.

Bommerlund: Avantgarden, Bülow's Brigade og Reserven.

Holdbi: Brigaden Meyer og Oberst Schleppegrells Hovedstyrke, bestaaende af 10. Bataillon, 1. Jægerkorps, 1 Eskadron Dragoner og 4 Kanoner.

Hønsnap: 3 Kompagnier af 5. og 1 Kompagni af 9. Bataillon, 2. Jægerkorps og 2 Kanoner under Oberstløjtnant Haxthausen.

Herfra skulde Hæren rykke frem. Kavaleribrigaden og Bülow's Brigade skulde foretage den omgaaende Bevægelse, Avantgarden og Oberst Schleppegrells Styrke gaa mod Bov, efterfulgte af Brigaden Meyer og Overkommandoens Reseserve, og Oberst-

løjnant Haxthausen skulde føre Skinangrebet mod Krusaamølle og Kobbermøllen.

Eskadren paa Hertugdømmernes Østkyst, der de foregaaende Dage var bleven forenet under Kommandør Paludan, havde paa Overkommandoens Anmodning givet Tilsagn om at samle saa mange Skibe som muligt ved Oxøerne for at være rede til at støtte Angrebet.

Tropperne, der skulde foretage den omgaaende Bevægelse, havde den længste Vej, og derfor sattes de først i Bevægelse. Kavaleribrigaden afmarcherede Kl. 6 F. over Jarlund i Retning paa Frøslev, og Oberst Bülow afmarcherede Kl. 8. Da han naaede Lygtekro, gik han tvers over Markerne i sydlig Retning for at naa frem mellem Frøslev og Bov.

Derpaa afmarcherede Styrken, der skulde angribe Bov, Oberstløjtnant Magius med Avantgarden Kl. 8¹/₄ F., Oberst Schleppegrell Kl. 9. F.

Oberstløjtnant Magius havde 3. Jægerkorps foran, formeret med 2 Kompagnier i hver Linie og dækket af Skytter. Han ventede at blive modtagen af Artilleriild. Da dette ikke skete, rykkede hans Jægere rask frem fra Gærde til Gærde, og snart udspandt der sig en livlig Fægtning med Kaptajn Jess 2 Kompagnier, der havde besat den nordlige Udkant af Bov.

Kaptajn Hegermann Lindencrone, der kommanderede et af Kompagnierne i Iste Linie, førte personlig sin Kæde frem. Han blev det første Offer. En Kugle, der trængte ind i Underlivet, saarede ham til Døden. »Jeg har faaet Forfald,« sagde han. Det gjorde et smertelig Indtryk paa hans Undergivne, der hængte ved ham med Liv og Sjæl. Men under Kampen er der ingen Tid til at sørge; Pligten driver fremad, og Kuglerne, der surrer omkring Ørene, giver Tankerne en anden Retning. Jægerne saae i Kaptajns Fald en Spore til at rykke hurtigere frem. Snart var Slesvigholstenerne kastede tilbage, og den nordlige Del af Bov besat af 3. Jægerkorps.

Slesvigholstenerne søgte først at sætte sig fast ved Kirkegaardsmuren, senere i den sydlige Del af Byen, men 12. Bataillon kom til Hjælp. Den bestod af Slesvigere, der her fik Lejlighed til at vise, at de satte deres Ære i at holde deres Ed.

2 Kompagnier gik frem vestenom Byen og angreb fra denne Side, samtidig med at 3. Jægerkorps trængte frem i Fronten. Fjenden blev derfor nødt til at trække sig tilbage til Nyhus.

Oberstløjtnant Magius tog Stilling syd for Byen og lod 2 Kanoner beskyde den vigende Fjende.

Klokken var den Gang 9³/₄.

Paa dette Tidspunkt naaede Oberst Schleppegrell frem til den østlige Udkant af Bov. Han gjorde Holdt og lod Kaptajn Dinesen tage Stilling med sine 4 Kanoner for at beskyde det fjendtlige Artilleri ved Nyhus. Dette maatte snart trække sig ud af Fægtningslinjen, og hver Gang det senere forsøgte at lade høre fra sig, viste Dinesen det tilbage.

Noget efter Schleppegrells Ankomst naaede saavel Brigaden Meyer som Reserven Bov og stillede sig bag Byen.

Oberstløjtnant Haxthausen, der var rykket frem fra Hønsnap Kl. omtrent 9 F., sendte 2 Kompagnier af 5. Bataillon under Kaptajn Wørishøffer frem til Højderne nord for Krusaa By. Selv gik Oberstløjtnanten med Hovedstyrken mod Kollund Skov og tog Stilling 5—600 Alen fra Skoven. Hverken her eller ved Krusaa kom det til Kamp, thi ved Krusaa kunde man vel se Fjenden, men var for langt borte til at kunne aabne Ilden, og ved Kollund Skov var der ingen Fjende.

Klokken var omtrent 11 F.

Kavaleribrigaden, der var bleven staaende ved Frøslev, til Bov blev erobret, rykkede derefter frem ad Oxervejen. 2 Eskadroner sendtes forud mod Ellevad. Da denne By var besat af fjendtligt Rytteri og Infanteri, blev Brigaden staaende mellem Ellevad og Frøslev.

Oberst Bülow, der havde faaet Befaling til at fremskynde sin Marche, havde undervejs ladet sine Afdelinger formere Bataillonskolonner for at være forberedte paa Rytterangreb, men Marchen i denne Formation var meget besværlig, og Klokken blev derfor 11¹/₂, inden Obersten, efter en Frontforandring til Venstre, kunde rykke frem til Angreb paa Harreslev.

Den danske Overkommando var gaaet ud fra, at Fjenden havde besat Bov meget stærkt. Forudsætningen viste sig urigtig, og Følgen af de givne Dispositioner blev derfor, at en meget

betydelig Troppstyrke var bleven samlet ved Bov. Der maatte altsaa gives nye Befalinger for dens Anvendelse.

Der var disponeret over Kavaleribrigadens 8 Eskadroner og Brigaden Bülow's 3 Batailloner til den omgaaende Bevægelse, og Overkommandoen havde ved Bov fri Raadighed over 7 Batailloner og 7 Eskadroner foruden Artilleriet.

Denne Styrke fik følgende Anvendelse:

Kavaleribrigaden blev forstærket med 1 Eskadron og Oberst Schleppegrell's 4 Kanoner.

Avantgarden blev forøget med 5. Dragonregiment, Batteriet Fuhrmann og 10. Bataillon samt fik Befaling til at rykke frem over Nyhus.

Oberst Schleppegrell sendtes frem over Volmerstoft med 1. Jægerkorps og 1 Eskadron Dragoner for derpaa at rykke frem mellem Klus og Harreslev. Senere sendte Overkommandoen 4. Bataillon og Batteriet Jessen frem som Reserve for Schleppegrell og 7. Bataillon til Understøttelse for Kavaleribrigaden.

13. Bataillon blev staaende ved Bov.

Oberst Schleppegrell var saaledes bleven reduceret til kun at have en af sine egne Batailloner. Brigaden Meyer var bleven revent, og 5. Dragonregiment var sendt frem over Nyhus, hvor det ikke kunde finde Anvendelse, istedenfor at det burde have forstærket Kavaleribrigaden, som ikke kunde gøres for stærk.

Fremrykningen af de forskellige Kolonner skete Kl. 11¹/₂ F.

Medens dette foregik paa dansk Side, havde Forholdene udviklet sig hos Slesvigholstenerne paa den Maade, det var at forudse.

Prinsen af Nør havde lovet sine Soldater at være hos dem »paa Ærens Dag«. Han kom ogsaa. Selv angiver han Tiden for sin Ankomst til Kl. 9¹/₂. Af alle andre Kilder sættes dette Tidspunkt til Kl. henimod 12, og dette bestyrkes ved de Oplysninger, han selv giver.

Da Prinsen kom til Flensborg, begav han sig til General Krohn, der, uagtet han vidste, at Kampen var begyndt, ikke havde begivet sig til Valpladsen, men endnu opholdt sig i sit Kvarter. Der gik han — siger Prinsen — op og ned i sin Stue i stærk Ophidselse. Paa Prinsens Spørgsmål om, hvorledes

Sagerne stod, svarede han: »Slet! Hvad vil De, jeg skal gøre med Folk, som uafbrudt melder mig: Jeg bliver angreben og trækker mig tilbage.« Prinsen beordrede sin Adjutant, en prøjssisk Husarløjtnant Grüter, til at ride til Harreslev for at se, til hvilken Grad Stillingen var omgaaet. General Krohn fik Befaling til at trække alt tilbage, hvad der stod nord for Flensborg og lade det gaa gennem Byen, samt til at befale Styrken, der stod ved Lyksborg, at gaa tilbage til Slesvig.

Prinsen forlod derefter Flensborg og red sydpaa for at finde en Stilling, hvorfra Tilbagetoget kunde fortsættes.

Det var Prinsens Virksomhed ved Bov.

Da Løjtnant Grüter forlod Hovedkvarteret, maa Klokken have været 12. Han red til Harreslev for at undersøge Forholdene saavel der som ved Nyhus. I Nyhus førte Oberstløjtnant, Grev Baudissin Kommandoen. Da de to Kompagnier, der havde udgjort Besætningen i Bov, kom tilbage, blev den slesvigholstenske II Bataillon samlet, og dens Kommandør, Major Kindt, fik af Grev Baudissin Ordre til at tage Stilling med Bataillonon mellem Haraldsdal og Nyhus Sø for at forhindre en omgaaende Bevægelse til denne Side og hævde Stillingen, indtil Baudissin blev tvungen til at opgive Nyhus. Tilbagegangen skulde derefter ske paa Klus.

Major Kindt afmarcherede. Da han kom frem i Terrænet syd for Nyhus Sø, opdagede han Oberst Schleppegrells Fremrykning, vendte om, gik tilbage og rettede, imod Ordren, sin Marche paa Møllebakkerne ved Flensborg.

Kl. 11¹/₂ rykkede Oberstløjtnant Magius frem med den forstærkede Avantgarde mod Nyhus. Oberstløjtnant Baudissin forberedte sig paa et energisk Forsvar; men, som dette skulde begynde, fik han Melding om, at Major Kindt havde trukket sig tilbage til Flensborg. Han blev derfor nødt til at opgive Forsvaret. Under let Fægtning naaede han Klus. Da han derfra kom tilbage til Møllebakkerne, var Major Kindt gaaet gennem Flensborg, og selv fik Baudissin Ordre til at følge efter.

Vor Avantgarde kunde derfor uden Vanskelighed passere Nyhus, hvorfra den rykkede frem til Klus. Da Oberstløjtnant

Magius naaede denne By, hørtes der en heftig Kamp paa Vejen fra Harreslev til Flensborg, og derfor blev han staaende.

Klokken var mellem 11^{1/2} og 12, da Oberst Bülow skred til Angreb paa Harreslev. Adgangene til Byen var barrikaderede, Husene indrettede til Forsvar, og Kommandøren, Kaptajn Schmidt, fast besluttet paa et energisk Forsvar.

Bülow sendte 1. og 11. Bataillon mod Byens nordlige og vestlige Side, og 2. Bataillon mod den sydlige. Desuden støttedes Angrebet ved Ilden fra 2 Kanoner. Kaptajn Schmidt værgede sig tappert, men Overmagten var for stor; Byen maatte opgives. Han trak sig da under Kamp tilbage for at naa Teglværkerne. Under Tilbagegangen blev han dødelig saaret. Derved opstod ikke alene Uorden, men Mandskabet blev modløst over Tabet af Føreren og begyndte at flygte.

Klokken var mellem 12 og 1.

Ved dette Tidspunkt ankom Prinsen af Nørs Adjutant, Løjtnant Grüter. Han standsede de Flygtende, satte atter Mod i dem og fik dem til at besætte Teglværkerne. Næppe var dette sket, før Oberst Bülow, der var fulgt efter, rykkede frem til Angreb. Denne Gang udførtes det kun af 1. og 2. Bataillon, thi 11. Bataillon var saa overanstrengt, at Oberst Bülow maatte lade den blive tilbage for at hvile.

Med Skytterne foran stormede Bülow de foran Teglværkerne liggende Hegn, og derpaa rettedes Angrebet paa Teglværkerne. Fjenden blev sprængt i 2 Dele. Den ene flygtede tilbage til Flensborg, den anden tyede til Marieskoven, hvis nordlige Udkant den besatte. Oberst Bülow sendte 1. Bataillon, senere efterfulgt af 11. Bataillon, mod Skoven, og gik selv med 2. Bataillon mod Flensborg. Klokken var den Gang 1^{1/2}.

Oberst Schleppegrell, der imidlertid var rykket frem over Volmerstoft, naaede Harreslev, da Byen var erobret. Efter hele den foreliggende Situation besluttede han at gaa gennem Marieskoven for at naa den sydlige Udkant af Flensborg. Da Eskadronen Sauerbrey, der fulgte ham, ikke kunde benyttes i det gennemskaarne Terræn, afgav han den som Bedækning for Batteriet Jessen, og dette sendte han frem ad Vejen til Flens-

borg for at understøtte Oberst Bülow. 4. Bataillon fulgte Schleppegrell som Reserve.

Slesvigholstenernes Centrum og venstre Fløj var saaledes i fuld Tilbagegang; men højre Fløj under Major Michelsen, som man først burde have set at faa tilbage, havde ikke faaet nogen Ordre. Den Officer, der skulde overbringe den, naaede Kl. 12 den nordlige Indgang til Flensborg, hvor han spurgte Major Kindts Adjutant, om han troede det muligt at naa højre Fløj. Da han fik til Svar, at det kunde han nok, men at det var uvist, om han kunde komme tilbage, vendte han om.

Omtrent Kl. 12 erfarede Major Michelsen, at Nyhus var bleven opgivet, samt at danske Tropper trængte frem over dette Pas, saa at han stod Fare for at blive afskaaren. Allerede tidligere havde han, erkendende det mislige i hele Stillingen, samlet sin Hovedreserve ved Wassersleben og kun efterladt svage Posteringer ved Krusaamølle og Kobbermøllen. Nu begyndte han Tilbagegangen; men denne blev opdaget fra Krusaa-Mølle af Kaptajn Wørishøffer, og paa hans Melding til Oberstløjtnant Haxthausen gav denne Ordre til, at hele den ham underlagte Styrke skulde rykke frem. Da Fremrykningen skulde ske over 2 Broer, der delvis var ødelagte, kunde den ikke ske hurtigt, og derved undgik Major Michelsen at blive angreben af denne Styrke. Til Gengæld blev han angreben fra alle de andre Sider fra det Øjeblik, han fra Klusris Skov kom ud paa Chausseen.

Najaden, Galathea, St. Thomas og nogle Kanonbaade havde lagt sig i Stilling i Flensborg Fjord og begyndte strax at beskyde Michelsen. Efter et Forsøg paa at besvare Ilden med sine 2 Kanoner sendte Michelsen dem og Rytteriet i hurtig Gangart gennem Flensborg. Med sin øvrige Styrke søgte Michelsen at komme tilbage i Terrænet V. for Chausseen. Skydningen fra Skibene bevirkede, at Styrken opløste sig. For at faa alt samlet besatte derfor Michelsen Møllebakkerne N. for Flensborg og de nærmeste Huse i Byens Udkant. Næppe var dette sket, saa kom Oberst Bülow til med 2. Bataillon, og gik øjeblikkelig til Storm. Den blev afslaaet; han gik igen frem, men uden bedre Resultat, thi Michelsens Tropper, Jægerne saavelsom Friskaremændene, forsvarede sig med Fortvivlensens

Mod. Batteriet Jessen kom til. Batterichefen vilde gerne hjælpe, men det var ham umuligt at finde en Stilling, hvorfra han kunde komme til Skud. Da greb hans Bedækning, Dragonerne, ind.

Ritmester Sauerbrey, der var naaet frem til en Kløft ved Harreslevvejen, opdagede, at en Del Studenter og Turnere søgte langs Chausseegrøfterne at naa ind til Flensborg. Han jagede i fri Galop med sin Eskadron ind paa Chausseen og sprængte Fjenden til alle Sider. Hans Dragoner blev heftig beskudt fra Husene og et Jernstøberi, og det kom til Haandgemæng. Ritmesteren, der fik sin Hest skudt under sig, maatte væрге sig liggende, fordi han ikke kunde frigøre sig for Hesten; hans Hjelm blev sønderslaaet af Kolbeslag. Løjtnant Schultz fik sin Hest saaret af et Bajonnetstik og maatte til Fods bane sig en Vej mellem Fjenden med Sablen i Haand, og Eskadronens tredje Officer, Løjtnant Regenburg, blev dødelig saaret. Men Attaken havde gjort sin Virkning, og Dragonerne trak sig derpaa til Klusris Skov, hvor Eskadronen blev rallieret. Undervejs stødte den paa Oberstløjtnant Haxthausens Styrke, som, dækket af et Kompagni af 2. Jægerkorps, rykkede frem i Ilmarche. Da Jægerne kom udenfor Skoven, var det i første Øjeblik umuligt for vore Skibe at opdage, at det var vore egne Tropper, thi Michelsens Jægerkorps bar samme Mundering som vore. Nogle Projektiler fra Skibene faldt derfor i en højst ubehagelig Nærhed af vore Jægere uden dog at gøre Skade, men, da kort efter vort Infanteri viste sig i de røde Munderingskjoler, hørte Skydningen fra Skibene op.

Dragonernes Attake havde ført til, at en ikke ringe Del af Major Michelsens Styrke var bleven trængt sammen paa Møllebakkerne, at en Del havde søgt Tilflugt i Husene, en Del i Jernstøberiet, og at en Del søgte at komme tilbage ad Hovedgaden i Flensborg. 2. Bataillon fortsatte Angrebet, men havde ondt ved at fortrænge Fjenden fra Husene og Jernstøberiet. Da kom der Hjælp.

Oberst Schleppegrell havde passeret Marieskoven og derfra dirigeret 4. Bataillon mod den nordvestlige Del af Flensborg; han selv marcherede mod dens sydlige Del. 4. Bataillon rettede sit Angreb mod Husene i Forstaden, som det lykkedes at

erobre, Jernstøberiet undtagen. Bülow fik derved mere Frihed og vendte sig dels mod den Styrke, der havde besat Møllebakkerne, hvorved han blev støttet af enkelte Kompagnier, der var sendt frem af Avantgarden, og dels mod Jernstøberiet. Hvad der stod paa Møllebakkerne, strakte Gevær, og kun en lille Rest, der blev ført af Major Michelsen, søgte at naa tilbage dels gennem Hovedgaden og dels langs Stranden.

Marinen, der imidlertid havde ladet Dampskibe med Kanonbaade paa Slæb under Kommando af Kaptajn Steen Bille løbe ind i Havnen, beskød Michelsens Tropper og sendte en Styrke i Land, der kom til at deltage i den sidste Kamp, der nu paafulgte.

Oberstløjtnant Rye havde nemlig med 1. og 11. Bataillons Skytter, ca. 100 Mand, jaget Fjenden ud af Marieskoven og trængte derpaa frem mod den vestlige Del af Flensborg. Her traf han 1. Bataillon, og med denne Styrke og Marinen spærrede han Strækningen fra Hovedgaden til Stranden. Da der endnu faldt Skud i den nordlige Del af Byen, rykkede han frem mod denne ad Hovedgaden. Herved stødte han paa Major Michelsen, der var bleven dødelig saaret. Han saavel som det Mandskab, der fulgte ham, toges til Fange. Jernstøberiets Besætning forsvarede sig endnu, men, da den maatte opgive Haabet om Frelse, overgav den sig med en Styrke af 260 Mand. Desuden fangede Ryes Bataillon i Forening med 2. Bataillon en Del Studenter og Turnere, der havde skjult sig i Husene.

Oberst Schleppegrell havde imidlertid naaet Flensborgs søndre Port med 1. Jægerkorps og 11. Bataillon, der havde sluttet sig til ham, men den Gang var Slesvigholstenerne komne igennem, undtagen Major Michelsens Tropper. Disses Skæbne var afgjort, da Klokken var henimod 2¹/₂, og dermed var Dagens Gerning endt.

Kavaleribrigaden havde fortsat sin Fremrykning, men kun langsomt, fordi den foran sig opdagede saavel Ryttereri som Fodfolk. Hvad der viste sig, blev forjaget med Kanonild. Fjenden trak sig tilbage over Skæferhus, og General Wedell havde netop givet Befaling til 3. Dragonregiment om at forfølge, da han fra General Hedemann fik Ordre til at blive

staaende ved Skæferhus, til han blev understøttet af 7. Bataillon. Hedemann ankom selv med denne. Efter hans Ordre gik 6 Eskadroner og 12 Kanoner, med hvilke han selv fulgte, til den sydlige Udkant af Flensborg, men her kom Styrken for sent til at udrette noget. Kaptajn Læssøe gik samtidig frem med 3. Dragonregiment til Skovkro, hvorfra man paa Chausseen opdagede den slesvigholstenske Hær i Uorden og Flugt. En fortsat Forfølgelse maatte opgives, fordi Mandskab saavel som Heste var trætte.

Havde man fra første Færd samlet hele Rytteriet paa højre Fløj og var gaaet dristigt frem, vilde man være kommen Maalet nærmere. Thi det gjaldt ikke alene om at sejre, men ogsaa om at tilintetgøre Oprørshæren, for dermed tillige at berøve Prøjsserne Paaskudet om, at de var komne for at dæmpe Oprøret. Thi, var den slesvigholstenske Hær ødelagt, var Oprøret dermed besejret.

Den Opløsningstilstand, hvori de slesvigholstenske Tropper naaede den af Prinsen af Nør valgte Stilling syd for Flensborg, var saa stor, at Prinsen opgav enhver Tanke om en fornyet Kamp. Han lod desaa Tropperne gaa tilbage, som de selv fandt for godt. Styrken, der var sendt mod Holdnæs, gik tilbage dels paa Flensborg og dels gennem Angel for at naa Mysunde, men den førstnævnte Del fandt Flensborg besat af danske Tropper og maatte ogsaa marchere til Mysunde. En svag Bagdækning, der var efterladt ved Lyksborg, blev angreben af Major Thestrup.

Hverken fra Overkommandoen eller Flankekorpsset var der tilgaaet Major Thestrup nogen Ordre til Fremrykning. Men, da han Kl. 9 F. fik Meddelelse fra Kaptajn Bille af Marinen om, at Hæren rykkede frem for at angribe Stillingen ved Bov, satte han sig i Marche mod Lyksborg. Her traf han paa Fjendens Bagdækning der efter en kort Kamp trak sig tilbage, hvorpaa Lyksborg blev besat Kl. 2 Eft.

Da den dansksindede Del af Befolkningen i Flensborg netop boede i Forstaden, den nordlige Del af Byen og ved Havnen, var det Dannebrog, der overalt mødte Øjet, da Hærens Afdelinger rykkede ind i Byen, og der var Hjerte i den Mod-

tagelse, de fik. I Hæren var Glæden saa meget større, som mange troede, at Oprøret i Hovedsagen var kuert, fordi de var uvidende om de Farer, der truede fra Prøjsens og Forbundets Side.

Vort Tab beløb sig til 3 døde og 5 saarede Officerer samt 13 døde og 73 saarede Underofficerer og Menige. De faldne Officerer var Kaptajn Hegermann-Lindencrone og Løjtnanterne Regenburg og Wedege.

Fjenden mistede 4 døde og 8 saarede Officerer samt 30 døde og 135 saarede Underofficerer. Af Fanger faldt 7 Officerer, 2 Læger og 910 Underofficerer, Menige og Friskaremænd i vore Hænder, deri iberegnet de Saarede.

Prinsen af Nør og Resterne af hans Hær naaede den 9. April om Aftenen Kl. 7 Slesvig, hvor Prinsen tog sit Hovedkvarter. Den 10. om Morgenen besluttede han at kaste sig ind i Angel, for derfra at flankere en Fremrykning fra vor Side mod Slesvig. Inden Beslutningen kunde udføres, fik han Melding om, at Rytteriet paa egen Haand var gaet tilbage til Rendsborg. Samtidig erklærede hans Bataillonskommandører, at Mandskabet var saa demoraliseret, at det ikke kunde føres mod Fjenden, og at de kun kunde indestaa for Mandskabets Lydighed, hvis Tilbagetoget skete mod Syd.

Prinsen trak sig derfor den 10. tilbage til Wittensee; nogle af hans Batailloner foretrak paa egen Haand at marchere til Rendsborg. Den 11. April gik den Styrke, Prinsen endnu havde hos sig, over Ejderen. Hærens Linieafdelinger blev derefter samlede østenfor Rendsborg for at reorganiseres. Frikorpserne sendtes til Dänischwohld.

Fra Flensborg til Slesvig.

Sejrens Frugter bør høstes gennem en energisk Forfølgelse. Det var ikke sket den 9., og heller ikke den 10. gjordes noget Forsøg paa at naa Fjenden. Hæren brød først op mellem Kl. 9 og 10 F. og gjorde Holdt, da den havde marcheret $1\frac{1}{2}$ Mil i en Linie, der gik fra Oxager (Angel) over Hyrup og Store Solt til nord for Oversø med Rytteriet i Langsted og Eggebæk.

Det var Avantgarden, der stod ved Oversø, og fra den var Gardehusareskadronen under Ritmester Marcher sendt frem paa Forpost til Frørup.

Efterat have taget Stilling red Ritmester Marcher, ledsaget af Løjtnant Kjær og en Ordonnans, frem paa Rekognoscering ad Chausseen til Slesvig. Da Ritmesteren ikke opdagede noget fjendtligt, og Beboernes Udsagn gik ud paa, at Fjenden var gaaet tilbage i den største Uorden, fortsatte han Ridtet, og derved naaede han Slesvig By. Her henvendte han sig strax til Borgmesteren, hvem han forkyndte, at den danske Hær vilde rykke ind. Borgmesteren erklærede paa Forespørgsel, at der ikke fandtes andre fjendtlige i Slesvig end de saarede, der var indlagte paa Lazaretterne. Ritmesteren vendte derpaa tilbage til Frørup saa hurtigt, det var muligt, og sendte Løjtnant Kjær med Melding til Hovedkvarteret. Løjtnanten naaede dette om Natten, og der blev strax befaleet, at Hæren skulde fortsætte Fremrykningen.

Den 11. April om Aftenen naaede vor Hær Slesvig.

Overkommandoen havde i Flensborg faaet Efterretning om, at Stemningen blandt Befolkningen i Angel var ildesindet. Oberst Schleppegrell fik derfor Ordre til at sende 2. Jægerkorps

gennem Angel til Kappel. Under Fremrykningen til Slesvig maatte Obersten desuden afsende 5. Bataillon, et Dragondetachment og 2 Kanoner under Oberstløjtnant Haxthausen til Mysunde for at sikre Overgangsstedet over Slien.

Det forholdt sig rigtigt, at Stemningen i Angel var opbidset, og i Kappel var den ligefrem fanatisk. Aarsagen dertil var, at den provisoriske Regering havde udstedt en Proklamation — »Zu den Waffen« — hvori det blandt andet hed: »Overalt, hvor Fjenden nærmer sig, indtræder en Nødværgenkamp, som helliger alle ærbare Midler. De mest tilintetgørende Midler er de bedste, thi de føre hurtigst til den retfærdige Sags Sejr.«

2. Jægerkorps naaede Kappel og Arnæs den 12. April Kl. 7 Morgen. Kun ved Trusler fik man Befolkningen i Kappel til at aflevere Vaabnene. Efterat Geværerne var gjorte ubrugelige, afmarcherede Korpset allerede ved Middagstid paa en saa overilet Maade, at det fik Udseende af, at det ikke turde blive i Byen. Den 15. April naaede det Slesvig.

Oberstløjtnant Haxthausen var imidlertid ankommet til Mysunde med sin Styrke, og ifølge Overkommandoens Ordre detacherede han den 13. April Kompagniet Wørishøffer til Ekernförde. Vor Flotille, der allerede den foregaaende Dag havde besat Byen, forlod den, efterladende en Kanonbaad.

Kongen opholdt sig under Kampen ved Bov i Sønderborg, hvor Efterretningen indtraf sent paa Eftermiddagen. Krigsministeren ankom omtrent samtidig til Øen. Den første Efterretning synes at være kommen fra Oberstløjtnant Baggesen, der som Stabschef ved Generalkommandoen i Jylland kun havde spillet en Tilskuers Rolle under Kampen. Men til det ikke mindst mærkelige, der skete i 1848, hører ogsaa, at Oberstløjtnanten, da den første Modstand var brudt, begav sig op paa Raadhuset, tilkaldte Magistraten og spurgte den, paa hvilke Betingelser, den vilde overgive Byen. Den svarede paa Naade og Unaade. Dette indberettede Baggesen strax til Kongen tilligemed Efterretningen om Sejren, og han tilføjede, at blandt Fangerne var en tidligere Kammerat, Kaptajn Michelsen, for hvem han bad om Naade.

Kongen var kørt en Tur og fik Efterretningen, da han kom

tilbage. Han var, fortæller Tscherning, meget glad, men tillige meget exalteret, vistnok som Følge af Baggensens utidige Forbøn. Om Aftenen ankom en Del af Fangerne. Kongen vilde, at der skulde etableres Standret, og at hver 10. Mand skulde skydes. Hans Omgivelser sendte Bud efter Tscherning, og det lykkedes denne at berolige Kongen. Nu var der vel meget, der talte for, at man i dette Tilfælde ikke opfyldte Lovens strænge Fordring, men Kongen havde ubetinget Ret, thi han havde Loven paa sin Side, og der burde have været statueret et Exempel paa en af de fangne Officerer, thi ved ikke at gøre det paatrykte man Oprørerne en Slags Lovlighed som krigsførende Magt.

Den 10. April forlod Kongen Sønderborg, og samme Dag holdt han sit Indtog i Flensborg i Spidsen for Garden tilfods, hilst af den dansksindede Befolknings Jubel. Den 13. gjorde Kongen Hæren et Besøg i Slesvig og vendte samme Dag tilbage til Flensborg. Under Opholdet i denne By lod Kongen en Dag ved Taflet Generaladjutanten paasætte Tscherning Oberstepauletter og udnævnte ham derved til Oberst. Men Tscherning gjorde aldrig nogen Indstilling om denne Udnævnelse, og den blev først udfærdiget under hans Eftermand.

Skønt Forhandlingerne med Prøjssen ikke var afsluttede, havde Oberst Bonin faaet Bemyndigelse til, hvis han ansaa det for fornødent og tilraadeligt, at rykke frem til Flensborg og understøtte Slesvigholstenerne. Dog skulde han forinden underrette den danske Overkommando derom, forlange Afslutning af en Vaabenstilstand og erklære, at et Angreb, ført mod holstenske Tropper eller Prøjssere, vilde blive betragtet som en Krigserklæring saavel mod Prøjssen som mod det tyske Forbund. Major Wildenbruch havde naaet Rendsborg og var bleven ansat hos Bonin for at være behjælpelig med Forhandlingerne.

Inden Oberst Bonin havde foretaget noget Skridt i Overensstemmelse med sin Instrux, var den slesvigholstenske Hær bleven slaaet, og den Tilstand, hvori den befandt sig under Tilbagegangen, var af en saadan Natur, at han ikke følte sig fristet til at ile den til Hjælp. Han indskrænkede sig derfor til at skyde sine Forposter frem til Sorgfloden og at rette en

Henvendelse til den danske Forpostkommandør. I en Skrivelse, dateret Rendsborg den 11. April, underrettede han denne om, at han havde faaet Ordre til at betragte ethvert Angreb af danske paa holstenske Tropper, hvor disse saa end maatte befinde sig, som en Krigserklæring fra Danmark mod Prøjssen. Han sluttede med at bede Forpostkommandøren bringe denne Meddelelse til den danske Regerings Kundskab.

Den følgende Dag, den 12. April, afsendte Oberst Bonin en ny Skrivelse, stilet til Generalløjtnant Høegh-Guldberg, som han antog for højstkommanderende over den danske Hær. Han meddelte heri, at Forbundsbeslutningen af 4. April havde opfordret Kongen af Prøjssen til at overtage Mæglerrollen mellem Danmark og Hertugdømmerne og udtalt sin Billigelse af de af Prøjssen trufne Foranstaltninger, samt erklæret, at Fjendtlighedernes øjeblikkelige Ophør og Oprettelsen af status quo ante maatte være Betingelsen for Mæglingen. Men de seneste Dages krigerske Begivenheder havde bevirket, at status quo ante var gaaet tabt. Derfor kunde de prøjssiske Tropper ikke længere nøjes med kun at indtage en iagttagende Stilling ved Grænsen. De stod der ikke som fjendtlige Tropper, men kun for at give Prøjssens Mæglerrolle Eftertryk. I Kraft heraf forlangte han, at der øjeblikkeligt skulde afsluttes en 3 Dages Vaabenstilstand, under hvilken de danske Tropper maatte forpligte sig til ikke at rykke frem over den Stilling, de havde indtaget den 11. April Aften. Vedtoges ikke dette Forslag, vilde ethvert Angreb, foretaget paa prøjssiske eller holstenske Tropper, blive betragtet som en Krigserklæring, ikke alene mod Prøjssen, men mod hele Tyskland. Sluttelig anmodede han om, at der fra dansk Side maatte blive udnævnt en Befuldmægtiget, der kunde forhandle med en lignende, som han vilde udnævne, og at han maatte faa Svar ufortøvet.

Den første af Bonins Skrivelser blev sendt til Kongen i Flensborg, og det blev besluttet, at Kongen skulde svare.

Svaret, der var af 12. April, gik ud paa, at Meddelelsen utvivlsomt maatte bero paa en eller anden Misforstaaelse, thi de oprørske holstenske Hobe, der var trængte ind i Slesvig og havde ført Vaaben imod Kongen, kunde ikke erkendes som

holstenske Tropper. Kongen erklærede, at det var hans faste og uforanderlige Vilje at forsvare Hertugdømmet Slesvig til det Yderste, og at enhver Soldat, der overskred den af ham fastsatte Demarkationslinie, vilde blive betragtet som Fjende og behandlet derefter. Kongen kunde og vilde i de prøjssiske Troppers Indmarche i Holsten kun se en Demonstration, der tilsigtede den indre Ordens og Fredens Opretholdelse. Derfor opfordrede han Oberst Bonin — i Betragtning af at der under de forhaandenværende Forhold ikke var nogen anden Avtoritet, til hvem han kunde henvende sig i Holsten — til strax at paalægge den saakaldte provisoriske Regering at ophøre med enhver Regeringshandling og at henvise de lovlige af Kongen indsatte Myndigheder til i alt, hvad de ikke selv kunde afgøre, at henvende sig til Kongen som deres legitime og retmæssige Hertug. Det var Kongens ivrige Bestræbelse snarest muligt at føre de militære og civile Forhold i Holsten tilbage paa den lovlige Vej, og han havde det tillidsfulde Haab, at han heri vilde blive støttet af Oberst Bonin.

Bonins anden Skrivelse, der var stilet til General Høegh-Guldberg, blev den 13. besvaret af General Hedemann.

I Skrivelsen gjordes gældende, at Slesvig ikke var noget Forbundsland, og at Kongen hverken havde forlangt eller antaget nogen Mægling. Om Tilvejebringelsen af status quo ante i Slesvig kunde der saaledes ikke være Tale. Derimod var Kongen villig til at gaa ind paa, at hans Tropper ikke rykkede længere frem. Nogen formelig Vaabenstilstand kunde der ikke sluttes, da de prøjssiske Tropper ikke var komne ind i Landet som Fjender, og Kongen ikke af en fremmed Magt kunde lade sig binde til at respektere de Indvaanere, der havde gjort Oprør imod ham i hans eget Land. Generalen var villig til gennem Befuldmægtigede at forhandle om Forposternes Stilling under Operationernes Standsning. Da Standsningen maatte have til Maal gennem Prøjssens Mægling mellem Kongen af Danmark og det tyske Forbund at ordne og sikre Forholdene i Holsten og dette Hertugdømmes Forhold til Landsherren, Kongen af Danmark, maatte Forhandlingerne derom føres ad diplomatisk

Vej, og derfor foreslog Hedemann, ifølge Kongens Befaling, foreløbig at fastsætte Standsningen til 14 Dage.

Den 13. April svarede Bonin, at Indholdet af den Skrivelse, han havde modtaget fra Kongen, var uforeneligt med de Instruktioner, han havde faaet fra sin Regering. De holstenske Tropper maatte respekteres som saadanne, og de prøjssiske Tropper var ikke marcherede til Ejderen for at tilvejebringe Orden og Fred, men for at beskytte begge Hertugdømmers Rettigheder, der var anerkendte af Forbundet. Lige saa lidt var disse Tropper rykkede ind for at styrte den provisoriske Regering, men de var af Kongen af Prøjssen stillede til dennes Raadighed. Iøvrigt henviste han til sin Skrivelse til General Guldberg.

Svaret til General Hedemann afsendte Oberst Bonin den 15. April. Han erklærede heri, at Hedemanns Forslag var uforeneligt med hans Instruxer. Han var ikke bemyndiget til at tillægge den Omstændighed, at Kongen af Danmark hverken havde forlangt eller antaget Prøjssens Mægling, nogen Betydning. Heller ikke vedkom det Sagen, om de danske Tropper agtede at trænge ind i Holsten eller ikke. Diplomatiske Forhandlinger var det ikke hans Opgave at føre, da den alene gik ud paa at tilvejebringe status quo ante. Til Slutning meddelte han, at Major Wildenbruch vilde blive sendt til Kongen af Danmark i en særlig Mission fra Kongen af Prøjssen.

Majoren kom dog ikke, men sendte den 15. April en Skrivelse til den danske Udenrigsminister, Grev Knuth, hvori han — under Henvisning til Forhandlingerne i Sønderborg og de senere indtraadte Begivenheder — fremhævede, at Genstanden for Prøjssens Mægling var at beskytte Hertugdømmernes forfatningsmæssige Ret uden Fortrædigelse af Kongehertugens anerkendte Souverænetet. Som Basis for Underhandlingerne foreslog han, at den danske Hær skulde gaa tilbage til den Stilling, den havde haft nord for Flensborg og Tønder inden Fjendtlighedernes Udbrud, og Genoprettelsen af den paa det Tidspunkt bestaaende Tilstand. Prøjssen vilde i saa Fald lade sine Tropper blive staaende i de Stillinger, som de havde indtaget. Hvis man fra dansk Side ikke gik ind paa dette Forslag, vilde det ubetinget bevirke, at de prøjssiske Tropper rykkede ind i Slesvig og søgte at indtage saadanne

Stillinger, at Underhandlingerne blev muliggjorte paa den omtalte Basis.

Efter at Major Wildenbruch havde afsendt denne Skrivelse, der dog bevarede Skinet af, at man vilde søge at komme til en Forstaaelse, havde Oberst Bonin faaet nye Instruxer, og disse var foranledigede af, hvad der var sket i Frankfurt.

Den 12. April havde det tyske Forbund besluttet,

at hvis de danske Tropper ikke standsede Fjendtlighederne og øjeblikkelig rømmede Slesvig, skulde Rømningen fremtvinges med Vaabenmagt, og der skulde værnes om Forbundets Forpligtelse til at beskytte Holstens Ret til en Union med Slesvig;

at den sikreste Borgen for en saadan Union vilde være, at Slesvig indlemmedes i det tyske Forbund, og derfor burde Prøjssen ved Udførelsen af sin Mæglerrolle virke hen til, at dette kunde ske;

at Forbundet anerkendte den provisoriske Regering i Slesvig-holsten, der havde dannet sig for med Forbehold af Hertugens Rettigheder og i hans Navn at føre det nødtvungne Forsvar for Landets Rettigheder, som saadan og i denne Udstrækning, samt opfordrede Prøjssen til at beskytte den provisoriske Regering og dens Tilhængere.

Denne Beslutning gav Anledning til, at Oberst Bonin den 16. April skrev til General Hedemann, at Major Wildenbruch var bleven forhindret i at tiltræde sin Rejse, og derfor meddelte han den Erklæring, Majoren skulde have overbragt.

Status quo ante skulde genoprettes, forstaaet saaledes, at den danske Hær skulde rømme Slesvig, at den danske Flaade skulde forlade Havnene og Farvandene langs begge Hertugdømmer, og at alle de af den danske Hær siden Felttogets Begyndelse gjorde Fanger, militære som civile, skulde sættes paa fri Fod. Bonin vilde afvente Svaret paa disse Forslag, der maatte betragtes som et Ultimatum, til den 18. April, og, hvis det ikke kom til Forstaaelse til den Tid, vilde Fjendtlighederne blive paabegyndte.

Udenrigsministeren, Grev Knuth, modtog den 17. April Aften paa samme Tid saavel Major Wildenbruchs Skrivelse af 15. som Bonins Skrivelse til General Hedemann af 16. April.

Han svarede strax Major Wildenbruch og henledte Opmærksomheden paa den paafaldende Afvigelse, der var mellem hans og Oberst Bonins Forslag. Forudsættende at Bonins Erklæring hvilede paa en Misforstaaelse af de ham tildelte Instruktioner, erklærede Grev Knuth at ville forelægge Kongen Majorens Forslag, skønt han ikke turde udtale noget Haab om, at Kongen vilde gaa ind paa den foreslaaede Basis.

Sagen blev derefter forelagt Kongen, og den 18. April afsendtes det endelige Svar, som gik ud paa, at Kongen ikke havde antaget det stillede Forslag. Hvis de prøjssiske Tropper som Følge heraf rykkede ind i Slesvig, vilde det blive betragtet som et Overfald, og man vilde da fra dansk Side bruge ethvert til Raadighed staaende Forsvarsmiddel mod Prøjssen, navnlig mod dets Havne og dets Handelsflaade.

Dermed var Forhandlingerne afbrudte med Prøjssen, og vi maatte nu være forberedte paa ikke alene at optage Kampen med denne Magt, men ogsaa med det tyske Forbund.

I Henhold til den skete Opfordring havde de tyske Magter Hannover, Brunsvig og Meklenborg, der skulde stille Kontingenter til 10. Forbundsarmékorps, mobiliseret en Division ved Elben. Den var stillet under Kommando af den hannoveranske General Halkett. Generalen var fra første Færd kun instrueret om, at hans Troppstyrke skulde bidrage til at opretholde Holstens Selvstændighed; men den 14. April blev han bemyndiget til ogsaa at rykke ind i Slesvig for at operere sammen med de prøjssiske Tropper. Den 16. April fik han Overkommandoen over de Forbundstropper, der bestemtes til at beskytte Slesvig og Holsten, og Instrux om at rette sig efter de Opfordringer, der maatte blive rettede til ham fra den prøjssiske Regering, men dog indtil videre undgaa ethvert Angreb paa danske Tropper, med mindre der indløb andre Bestemmelser fra Berlin. Den 13. April paabegyndtes Overførelsen af hans Tropper, og den 16. var Størstedelen af Divisionen samlet i Omegnen af Altona.

Den 7. April fik man i Kjøbenhavn Efterretning om, at prøjssiske Tropper var rykkede ind i Altona. Det kunde altsaa ikke længere betvivles, at Slesvigholstenerne vilde faa Hjælp, hvis Danmark ikke godvilligt vilde udlevere Slesvig. Men ingen

tænkte paa at bringe et saadant Offer; saa maatte der kæmpes, hvor ringe saa end Chancerne var for et heldigt Udfald af Kampen. Men, da det gjaldt vor Ret, og da denne var bleven os garanteret i 1720, haabede vi paa, at Garantimagterne vilde yde Hjælp.

Som alt tidligere omtalt var Minister Orla Lehmann rejst til London, hvor han ankom den 6 April. Han havde en lang Samtale med den engelske Udenrigsminister, Lord Palmerston, men kom snart til Erkendelsen af, at England kun vilde yde Danmark Understøttelse gennem Noter. Han benyttede da Lejligheden til at paavirke den offentlige Mening gennem »Times«. Da ogsaa den prøjssiske Afsending i London arbejdede med samme Formaal for Øje, foranledigede det en Diskussion, i hvilken »Times« stillede sig paa Danmarks Side. Sympatien voxede paa Efterretningen om Kampen ved Bov, men om at bringe aktiv Hjælp var der ikke Tale. Den 20. April rejste Lehmann derfor tilbage til Kjøbenhavn. En stor Folkemængde var til Stede ved hans Ankomst og forlangte Oplysning om Udfaldet af hans Rejse. Rigtigst vilde det have været at svare, at den havde været resultatløs; men han mente at burde svare, at han medbragte »ret gode Efterretninger«, og det blev senere lagt ham til Last.

Den danske Regering havde imidlertid henvendt sig til den russiske og engelske Afsending i Kjøbenhavn. Den sidstnævnte tilbød i Følge Instruxer, han havde modtaget fra sin Regering, at denne vilde mægle i den mellem Danmark og Tyskland opstaaede Strid og gøre, hvad der var muligt, for at sikre den danske Krone Besiddelsen af Slesvig i Henhold til Traktaten af 1720. Dette Tilbud blev fremsat den 18. April, og samme Dag blev der i Berlin afleveret en engelsk Note, hvori der udtaltes Haabet om, at de prøjssiske Tropper ikke vilde rykke ind i Slesvig, og at, hvis dette allerede var sket, Tropperne da øjeblikkeligt vilde blive trukne tilbage. Med denne Note fremsendtes tillige en Afskrift af Garantitraktaten af 1720. Det prøjssiske Svar henviste til, at det var det tyske Forbund, der havde overdraget Prøjssen Mæglerrollen, og som havde forlangt Slesvigs Rømning af de danske Tropper som Betingelse for at

paabegynde Underhandlinger. Kunde England formaa Danmark til at gaa ind derpaa, vilde det tyske Forbund sikkert gerne modtage Englands Mægling. Dette blev bekræftet ved en Note fra Forbundet, til hvilket England havde rettet en direkte Henvendelse. Foreløbig var man altsaa ikke kommen et Hanebjerg fremad til Forstaaelse; thi efter at England havde stillet sig paa Standpunktet fra 1720, kunde det selvfølgelig ikke opfordre Danmark til at rømme Slesvig.

Efter at Prøjsen gennem Oberst Bonin havde stillet sit Ultimatum, og dette af den danske Regering den 18. April var bleven besvaret med en Afvisning, opfordrede denne samme Dag England og Rusland til at yde aktiv Understøttelse.

Under Opholdet i Slesvig var det nørrejske Armékorps bleven forstærket med Garden til Fods og Espingolbatteriet, og den 17. April blev der given en ny Slagorden:

Avantgarden: Oberstløjtnant Magius.

12. Bataillon, 3. Jægerkorps, en Gardehusareskadron og 4 Kanoner (Jessen).

1ste Brigade: Oberst Bülow.

1., 2. og 11. Bataillon, en Eskadron af 3. Dragonregiment og 2 Kanoner (Fuhrmann).

2den Brigade: Oberst Meyer.

4. og 7. Bataillon samt 2. Jægerkorps, en Eskadron af 5. Dragonregiment og 2 Kanoner (Bruun).

Flankekorps : Oberst Schleppegrell.

5., 9. og 10. Bataillon samt 1. Jægerkorps, en Eskadron af 4. Dragonregiment og 4 Kanoner (Dinesen).

Kavaleribrigaden: General Wedell-Wedellsborg. 3 Eskadroner af 3. Dragonregiment, 6. Dragonregiment og 4 Kanoner (Jessen).

Reserven: Oberst Juel.

Garden til Fods, 13. Bataillon, 3 Eskadroner af 5. Dragonregiment, 14 Kanoner (6 Fuhrmann, 6 Bruun og 2 Dinesen) og Espingolbatteriet.

Som det vil ses, var der bleven tildelt hver Infanterigruppe Ryttereri og Artilleri. Det vilde have været bedre, om dette var bleven undgaaet; thi, da Overkommandoen agtede at modtage

et Slag ved Slesvig, burde Rytteriet og Artilleriet have været holdt sammen, fordi man derved opnaar den bedste Vaaben-virkning.

Styrken udgjorde 14 Batailloner, 14 Eskadroner, 30 Kanoner, og et Espingolbatteri, ialt henved 12,000 Mand.

Prinsen af Nør vilde selvfølgelig ikke erkende, at det Nederlag, hans Hær havde lidt ved Bov, skyldtes ham. Han skød Skylden paa General Krohn, fordi denne ikke var gaaet tilbage i rette Tid, og paa Major Michelsen, fordi denne ikke havde opfattet Situationen paa rette Maade. Men hverken den provisoriske Regering eller den offentlige Mening vilde give Prinsen Medhold. Medlemmer af Regeringen henvendte sig til Oberst Bonin og spurgte ham, om det ikke vilde være rigtigst at fratage Prinsen Kommandoen. Da Obersten ikke vilde blande sig i denne Sag, begav Grev Reventlow-Preetz sig til Prinsens Hovedkvarter for venskabeligt at raade ham til at træde tilbage. Prinsen svarede, at han ikke vilde følge Raadet. Han smigrede sig med Tanken om, at Forbundet vilde udnævne ham til Overgeneral, og angiver som Grund til, at dette ikke skete, at hans Kolleger i Regeringen sværtede ham saavel i Frankfurt som i Berlin. Foreløbig beholdt han altsaa Kommandoen over den slesvigholstenske Hær og benyttede Tiden til at reorganisere den.

Som Syndebuk for de Fejl, der var blevne begaaede ved Bov, fratoges Major Kindt Kommandoen over II Bataillon. General Krohn fratraadte sin Kommando og blev ansat som Krigsminister. Stabschefen, Oberst Fabricius, blev ombyttet med prøjssisk Generalstabsmajor Leo. Bataillonernes Styrke blev bragt op til 700 Mand, men Jægerkorpserne reduceredes til 2 Divisioner, hver paa 2 Kompagnier. Rytteriet forøgedes med 2 Eskadroner, og Artilleriet bragtes op til 26 Kanoner. Fodfolket var inddelt i 2 Brigader, hver paa 3 Batailloner og 2 Jægerkompagnier. Oberst Fabricius førte Kommandoen over 1., Hertug Carl af Glücksborg over 2. Brigade. Frikorpserne forøgedes med et nyt, der oprindeligt bestod af 100—150 Hamborgere og senere forøgedes ved Tilgang fra Tyskland til 5—600 Mand. Den bajerske Major v. d. Tann, der tilligemed 5 andre bajerske Officerer ankom til Hæren den 10. April, fik Kommandoen

over dette Frikorps, og alle Frikorps stilledes under den prøjssiske Kaptajn Gersdorff.

Hele Styrken udgjorde den 18. April 9000 Mand, hvoraf henved 2400 Mand Friskarer.

Den prøjssiske Styrke i Holsten blev efterhaanden forøget og delt i en Gardebrigade under Generalmajor Møllendorf paa 7 Batailloner og 6 Kanoner, og en Linjebrigade paa 7 Batailloner under Bonin, som blev udnævnt til Generalmajor. Desuden talte Styrken 4 Eskadroner Kyradserer, 2 Eskadroner Husarer og 16 Kanoner. Generalløjtnant Fyrst Radziwill skulde føre Kommandoen over den samlede Styrke, der udgjorde 13—14,000 Mand.

Fyrst Radziwil ankom til Rendsborg den 18. April, og samme Dag indtraf ogsaa General Halkett.

Bonin havde forinden besluttet at ville begynde Operationerne, saa snart han havde en tilstrækkelig Styrke til Raadighed, og Fyrst Radziwil delte hans Anskuelse. Men General Halkett, der ikke havde Tilladelse til at rykke frem, vilde, at man foreløbig forholdt sig afventende. Den prøjssiske Regering havde forudset General Halketts Modstand og sendte derfor Fyrst Radziwil en Skrivelse, som han modtog den 18. April om Aftenen, og hvorved han bemyndigedes til, hvis General Halkett følte sig bunden, at handle, som han fandt det rettest.

Fjendtlighederne begyndte den 18. om Aftenen.

En dansk Feltvagt paa 1 Underofficer og 16 Ryttere stod ved Aschepel i et for Rytteri meget ugunstigt Terræn. Friskarerne i Dänischwohld havde faaet Underretning derom og udsendte en Styrke paa 60 Mand under den bajerske Premierløjtnant Aldosser for at overfalde Feltvagten. Denne stod ved en Gaard i den sydlige Udkant og havde udstillet 4 enkelte Poster.

Aldosser havde naaet en Skov, der ligger sydvest for Byen. Herfra rykkede han frem, besatte de nordlige og vestlige Adgange til Byen og rykkede derpaa frem til Angreb under Hurra og Skydning. Feltvagten søgte at komme bort, men stødte paa ufremkommeligt Terræn, blev omringet og fangen, hvorved vi mistede 1 Underofficer og 15 Ryttere. Fjendens Tab beløb sig til en saaret.

Den 19. April blev der fra vor Side fremsendt Rekognosceringer i sydlig og vestlig Retning. De førte ikke til noget Resultat, uden for saa vidt at Rekognosceringen, der var udsendt i vestlig Retning, naaede Husum, hvor en fra Kommandoet fremsendt Patrouille blev modtagen af en bevæbnet Folkehob, der ved Skydning tvang den til at trække sig tilbage. Da Rekognosceringskommandoet følte sig for svagt til at optage en Kamp, marcherede det til Sylvested og sendte Overkommandoen Melding om, hvad der var passeret.

For at opretholde den lovlige Orden, sendte Overkommandoen den 20. April Major J. Ræder med 2 Kompagnier, 1 Eskadron og 2 Kanoner til Husum. Borgervæbningen blev afvæbnet, de i Byen værende Geværer afleverede, og en Del vel-sindede Borgere dannede en ny Magistrat, der lovede at sørge for Ordenens Opretholdelse. Da Majoren om Aftenen forlod Byen, var den illumineret.

Samme Dag, den 20., afsendes en Expedition mod Egnen sydfør Ekernførde.

Kaptajn Wørishøffer, der med sit Kompagni af 5. Bataillon stod i Byen, havde indberettet, at der i Egnen ved Altenhof stod en betydelig Styrke af Friskarer. Før at overfalde den befalede Overkommandoen, at Major Schepelern d. 20. April skulde afmarchere over Mysunde til Ekernførde med 1. Jægerkorps, 9. Bataillon og et Rytterdetachment. Majoren naaede Byen samme Eftermiddag Kl. 4. Den følgende Morgen Kl. 4 rykkede han frem for at foretage Overfaldet.

Det var Hensigten at foretage et kombineret Manøvre, saa at Major Thestrup med 2 Kompagnier skulde bryde frem fra Ekernførde over Sandkrug, naar Major Schepelern med 6 Kompagnier havde omgaaet Fjenden ved at rykke frem ad Rendsborgvejen over Gosefeld. Schepelern havde anmodet Overkommandoen om at dække hans højre Flanke ved en Fremrykning fra Slesvig, men han fik først, da det var for sent, Meddelelse om, at det var sket. Derfor maatte han under Fremrykningen sikre sig ved Detacheringer, saa at han, da han stødte paa Fjenden, kun havde 3 Kompagnier hos sig. Fjenden blev kastet, men samlede sin Hovedstyrke ved Altenhof, og

Schepelern ansaa det derfor for rettest at vende tilbage og nøjes med de vundne Resultater. Fjenden havde et Tab af 20 døde, 52 saarede, hvoriblandt 3 Officerer, og ialt 58 Fanger. Vort Tab var 10 døde og 19 saarede. I den Kamp, der førtes ved Sandkrug, tæt syd for Ekernförde, saae det et Øjeblik betænkeligt ud. En Officer, der kun var Tilskuere, tog deraf Anledning til at sprænge til Slesvig, hvor han alarmerede i Alstadt. Det varede dog ikke længe, inden man fik at vide, at det kun var blind Alarm.

Den 22. April vendte Schepelern tilbage til Slesvig. Et Kompagni af 9. Bataillon blev i Ekernförde foruden Kompagniet Wørishøffer.

For at opretholde Ordenen i den vestlige Del af Slesvig havde Krigsministeren befaleet, at der skulde oprettes et højre Flankekorp under Kommando af General Wedell Wedellsborg. Det skulde samles den 23. April, men de paafølgende Begivenheder bevirkede, at dets Sammensætning blev forandret, og at Korpset fik en hel anden Bestemmelse end oprindelig paatænkt.

Flaaden havde ikke ligget ledig.

Eskadren paa Slesvigs Østkyst var efter Kampen ved Bov bleven fordelt til Stationerne Holdnæs, Flensborg og Ekernförde. Et af dens Skibe, Korvetten Najaden, blev sendt til Femern for at aflevere Breve, der indeholdt Instruktioner til Øens Embedsmænd. Den 15. April gik Skibschefen, Kaptajn Dirkinck-Holmfeld, i Land, ledsaget af 2 Mand for at aflevere disse Breve. Han traf vel paa bevæbnede Folk, men de modtog Brevene, og han vilde netop vende tilbage til Skibet, da en ildesindet Beboer, Justitsraad Leesen, kom til og fik ham overmandet og gjort til Fange. Af de 2 Mand, der ledsagede ham, blev den ene dræbt under Forsøget paa at frelse sin Chef, den anden reddede sig. Korvetten fik Melding om det skete, men vilde ikke vove en Landgang med det uøvede Mandskab, da man manglede tilstrækkelig Klarhed om Forholdene paa Øen.

Der var ogsaa ankommen en lille Eskadre til Slesvigs Vestkyst, som under Kommando af Kommandørkaptajn Ellbrecht tog Station ved Fanø.

Den danske Overkommando var efter den Vending, de diplomatiske Forhandlinger havde taget, forberedt paa et Angreb. Da saavel den som Krigsministeriet var paa det rene med, at dette vilde blive ført med Overmagt og derfor maatte føre til en Tilbagegang, havde Ministeriet instrueret om, at Hæren skulde gaa tilbage fra Stilling til Stilling, og at Modstanden ikke maatte drives saa vidt, at alt blev sat paa Spil i ét Slag. Der blev given Overkommandoen frit Valg mellem at gaa tilbage til Nørrejylland eller til Als.

Foreløbig gjaldt det altsaa om at vælge den Stilling, hvori man vilde optage den første Kamp.

Der findes tre Stillinger: Dannevirkestillingen, Stillingen paa Højderne mellem Gottorp og Hysby, og Stillingen mellem Arnholt Sø og Langsø.

Dannevirkestillingen har en Udstrækning af 2 Mil og kunde derfor ikke besættes af en Styrke paa 12,000 Mand. Men den Del deraf, som ligger nærmest ved Bustrup, kunde benyttes af en Fortræfning til Anbringelsen af et Standsningsstød.

Gottorp-Hysby Stillingen har en Udstrækning paa noget over en halv Mil og støtter sin venstre Fløj til Gottorp Sø, der ved en Dæmning adskilles fra Slien. Da den ikke har nogen Støtte for højre Fløj, vil en omgaaende Bevægelse til denne Side over Hysby og Skovby føre Fjenden lige ind paa Tilbage-togslinjen, der maa gaa over Lyrskov. Nødsages man til at opgive denne Stilling, kan man som Mellestilling besætte de nøgne Bakker mellem Taterkro og Nykro.

Stillingen mellem Arnholt Sø og Langsø har begge sine Fløje støttede, men den egner sig mere til en Arrièregardestilling, end til Optagelsen af en sejr og alvorlig Modstand.

Valget maatte væsentligst bestemmes af Fjendens Fremrykning, og derom kunde Overkommandoen ikke vide noget med afgjort Vished. Kun var den berettiget til at gaa ud fra, at Fjenden med sin Hovedstyrke vilde rykke frem fra Rendsborg mod Slesvig. Da Sandsynligheden talte for, at han vilde sende en mindre Styrke frem over Mysunde, maatte dette Punkt kunne forsvares, og det var der sørget for gennem Oberstløjtnant Haxthausens Postering.

Som Fremrykningslinjer for Hovedstyrken raadede Fjenden over tre Veje: 1) Den gamle Rendsborg Landevej over Breken-dorf og Selk, der i Bustrup støder sammen med 2) Rendsborg Chaussee over Jagel, og 3) Oxevejen, der $\frac{1}{4}$ Mil nord for Krop bøjer af fra Chausseen og gaar over Lille Dannevirke, Hysby, Skovby og Lyrskov til Chausseen, der fra Slesvig fører til Flensborg.

Fjenden kunde rykke frem paa en Dag og angribe samme Dag, og han kunde den første Dag rykke frem til en Linje fra Selk til Reidedalen for at angribe den følgende Dag.

Det var med disse Forhold for Øje, at Overkommandoen lod de højere Kommanderende og Afdelingscheferne møde i Hovedkvarteret paa Gottorp Slot den 17. April Kl. 6 Eftermid-dag for at modtage Instruktioner af Stabschefen. Disse gik ud paa, at, hvis Fjenden rykkede frem og angreb samme Dag, skulde Avantgarden optage Kampen i den østlige Del af Dannevirkestillingen ved Bustrup, og Hovedkampen skulde føres i Gottorp-Hysby Stillingen. Angreb Fjenden først den anden Dag, skulde Hæren modtage Kampen i Stillingen mellem Arnholt Sø og Langsø. For at Tropperne hurtigt kunde være til Raadighed i begge Tilfælde, fastsattes samtidig følgende Alarmstillinger:

- For Avantgarden: Dannevirkevold, sydfor Bustrup,
- Bülow's Brigade: Erdbeerenberg,
 - Meyers Brigade: Ziegelei,
 - Flankekorps: Hühnerhäuser,
 - Kavaleribrigaden: Lille Dannevirke, og
 - Reserven: Gottorp Slot.

At der ikke kunde være Tale om at anlægge Forskansninger i de forskellige Stillinger, er en Selvfølge. Man maatte nøjes med Anlægget af nogle Kanonpladser ved Lille Dannevirke Kro og ved Gottorp. Dæmningen, der fra Øen, hvorpaa Slottet ligger, fører til den sydlige Del af Slesvig (Friedrichsberg), blev forberedt til Afbrydning, og Dæmningen, der fra Friedrichsberg fører til den mellemste Del af Slesvig (Lollfusz) blev under-mineret.

Endnu havde Fjenden ikke sat sig i Bevægelse.

Fyrst Radziwil havde besluttet at gøre Brug af den Bemyndigelse, han havde faaet til at rykke frem den 22. April. Den 19. havde han derfor en Sammenkomst med General Halkett. Denne vilde ikke deltage i Fremrykningen, før han fik en bestemt Instruktion fra Berlin; desuden kunde Forbundsdivisionen til dette Tidspunkt ikke være kommen saa langt op, at den kunde virke med sin fulde Styrke. Fortsatte Forhandlinger førte dog til, at Halkett lovede at sikre Rendsborg og at medvirke med den Del af Styrken, som kunde naa frem. Men nu erklærede Prinsen af Nør, at de slesvig-holstenske Tropper først kunde være færdige til Fremrykning den 23. April, og man maatte derfor udsætte Operationernes Begyndelse til denne Dag.

Medens dette foregik, havde det tyske Forbund ved Beslutning af 15. April opfordret den prøjssiske Regering til at udnævne den højstkommanderende for de Tropper, der skulde operere i Hertugdømmerne, og samtidig opfordret de Stater, der skulde danne 10. Forbundsarmékorps, til at stille deres Kontingenter under den højstkommanderendes Befaling. Prøjssen udnævnte Kavalerigeneral F. Wrangel til kommanderende General.

Wrangel havde som ung Kavaleriofficer med Udmærkelse deltaget i Befrielseskrigen mod Napoleon og senere vist sig som en saa fremragende Officer, at han allerede i 1821, 37 Aar gammel, var bleven udnævnt til Generalmajor. Ved sin Udnævnelse i 1848 var han Kommandør for et Armékorps. Ivrig Tilhænger af det absolute Kongedømme var han uimodtagelig for alle Frihedsideer. Han var bekendt for den Omhu, hvormed han sørgede for sine Undergivne og havde en særlig Gave til at tale til Soldaterne og anspore dem til at gøre deres Pligt. Disse Egenskaber havde skaffet ham Navnet »Vater Wrangel«. Bogligt Studium tiltalte ham ikke, men han var en praktisk Soldat og fremfor alt Kavalerist med Liv og Sjæl. Om han havde Feltherreegenskaber maatte Tiden vise.

Den 21. April ankom Wrangel til Rendsborg. General Halkett, der samme Dag havde faaet Bemyndigelse fra Hannover til øjeblikkelig at rykke frem til Angreb, traadte tilbage og

overtog Kommandoen over Forbundsdivisionen, der kom til at tælle 11,000 Mand.

Den Styrke, General Wrangel raadede over, bestod af:

Forbundsdivisionen 13¹/₂ Batl. 19 Esk. 28 K.

Den prøjssiske Division 14 6 22

Slesvigholstenerne 7 10 26

Ialt 34¹/₂ Batl. 35 Esk. 76 K.

Hertil kom de 4 Frikorps. Hele Styrken udgjorde 33,000 Mand, men af Forbundsdivisionen kunde man den 23. April kun raade over en mindre Del, da Divisionen endnu var paa Marchen til Rendsborg.

Den 22. April udstedte General Wrangel følgende Dagsbefaling:

»Som Følge af en Beslutning af det tyske Forbund er Kommandoen over de nu i Hertugdømmet Holsten forsamlede tyske Tropper bleven overdraget til mig. Jeg har overtaget den i Dag.

Soldater!

Tysklands Rettigheder er blevne krænkede af de Danske, og I er bestemte til at opretholde dem. Udnævnt af det tyske Forbund til Eders Overgeneral betragter jeg det som en Lykke og som en særdeles Ære at være kaldet til at føre Eder i Kamp for dette Maal. Eders prøvede Førere og Eders Tapperhed er mig Borgen for Resultatet. Fremad for Tyskland! være fra nu af vort fælles Løsen, og med Gud i Hjertet vil da Sejren blive vor.

Leve vort fælles Fædreland! Leve Tyskland og nu fremad.

Den kongelig prøjssiske Kavalerigeneral
v. Wrangel.

Slaget ved Slesvig.

Da General Wrangel overtog Kommandoen, var der udarbejdet en Plan, som han i alt væsentligt gik ind paa. Efter den skulde Prøjsserne den 23. April Kl. 7 Formiddag rykke frem i 2 Kolonner, henholdsvis fra Stentenmühle og Sorgbrück. Den højre Kolonne, 7 Gardebatailloner, 2 Eskadroner og 12 Kanoner under General Möllendorf, skulde følge den gamle Rendsborg Landevej over Brekendorf; den venstre Kolonne, 7 Batailloner, 4 Eskadroner og 10 Kanoner under General Bonin, skulde følge Rendsborg Chaussee. Naar begge Kolonnens Avantgarder naaede Kurgraven, skulde Möllendorf besætte denne, og General Bonin samle sin Styrke ved Gr. Reide. Som Reserve skulde General Halkett lade $3\frac{1}{2}$ Bataillon, 3 Eskadroner og 6 Kanoner følge højre Kolonne, og Prinsen af Nør skulde med 4 Batailloner, 3 Jægerkompagnier, 9 Eskadroner Slesvigholstenere med 22 Kanoner samt Bracklows Frikorps følge efter General Bonin. Da General Halketts Tropper ikke kom langt nok frem den 23., udgjorde Styrken, der deltog i Slaget, 19,500 Mand.

For at operere i vor venstre Flanke og Ryg skulde en slesvigholstensk Styrke paa en Bataillon, et Jægerkompagni, et Dragondetachment og Frikorpsene — Bracklows undtagen — under Kommando af Major Zastrow samles Natten til den 22. April ved Gr. Wittensee. Herfra skulde Frikorpsene den 22. om Morgenen afmarchere til Stubbe, føres over Slien og marchere til Vedelspang. Samtidig skulde Zastrow med Hovedstyrken gaa mod Mysunde for at forcere Overgangen og derpaa marchere mod Vedelspang. Kunde han ikke komme over ved Mysunde, skulde ogsaa han gaa over Slien ved Stubbe.

Det egentlige Angreb skulde foretages den 24. April.

Vor Hær var forberedt, men Overkommandoen troede ikke, at Angrebet var saa nært forestaaende. Thi, uagtet Bonin var traadt op, som om han var færdig til øjeblikkeligt at rykke frem, var der hengaaet fire Dage, uden at han havde rørt sig. Der var derfor en Mulighed for, at Garantimagterne havde øvet et Tryk, der holdt ham tilbage. I alle Tilfælde fandt Overkommandoen ingen Anledning til at overanstrengte Tropperne ved uatbrudt at holde dem i Alarmstillinger, og, da Paaskedagen den 23. April, kom, blev der ikke given noget Forbud imod, at Mandskabet gik i Kirke. Der var vel den 22. April om Aftenen indtruffen Melding fra Forposterne ved Jagel, der tydede paa, at der var Røre hos Fjenden, men Overkommandoen vilde ikke skænke Meldingen Tiltro.

Den 23. April om Morgenens udsendtes de sædvanlige Patrouiller. En af disse, der fra Jagel var gaaet over Krop, vendte tilbage med Melding om, at Fjenden rykkede frem. Klokkeren var den Gang 8. Kort efter indtraf lignende Meldinger fra Lottorf og Over Selk. Meldingerne sendtes gennem Forpostkommandøren, Major Holm, til Overkommandoen.

Da Meldingerne indtraf i Jagel, var det netop Forposternes Afløsningstid. 2. Jægerkorps afløste den Dag 2. Bataillon, saa at Kompagniet Raasch ved Jagel blev afløst af Kompagniet Hveberg. Paa Grund af Meldingerne forblev det afløste Kompagni ved Forposterne, men, da Jagel ikke egnede sig til Forsvar, trak begge Kompagnier sig tilbage til Klosterkro.

Det var General Möllendorfs Fremrykning, der havde foranlediget Meldingerne. Hans Avantgarde, 2½ Bataillon, 2 Eskadroner og 2 Kanoner under Oberstløjtnant Grev Waldersee, rykkede frem over Brekendorf mod Over Selk. Denne Vej var fra vor Side ved Uagtsomhed kun iagttaget af en Rytterpostering, der paa denne Dag bestod af Overvagtmester Kloppenborg og 10 Dragoner. Alt, hvad Kloppenborg kunde udrette, bestod i, at han hurtigt jagede tilbage til Vedelsvang for at alarmere 2 Eskadroner Dragoner, der var indkvarterede samme Steds. Dragonerne maatte i Hui og Hast søge tilbage til Bustrup, hvorfra de, efter at være blevne samlede, i Forening med Avantgardeeskadronen sendtes til Lille Dannevirke.

Oberstløjtnant Waldersees Fortrop, 1^{1/2} Kompagni under Kaptajn Cosel, gik, efter at have naaet Over Selk, rask frem mod Vedelspang. Da den ikke stødte paa Fjenden, fortsatte den Bevægelsen og naaede over Saxarmene frem i Terrænet østenfor Bustrup. Først her stødte den paa Modstand.

Medens den gik frem, havde Waldersee rekognosceret. Derved opdagede han Tropper, der fra Jagel marcherede til Slesvig. Det var vore Forpostkompagnier, som paa Grund af Fjendens omgaaende Bevægelse i venstre Flanke, havde opgivet Klosterkro og trak sig tilbage til Dannevirkevold. Waldersee gav strax sine 2 Eskadroner Ordre til at attackere, men de kom for sent, og hans 2 Kanoner, der blev trukne frem til Kongshøj, opnaaede ikke anden Virkning, end at en Kanonkugle gik tværs igennem en Dragonhest.

Vor Overkommando havde modtaget Meldingerne fra Forposterne om, at Fjenden rykkede frem. Da det syntes, som om han vilde angribe samme Dag, skulde i Følge Dispositionen Avantgarden som Fortræfning optage Kampen i Bustrup, og Hovedkampen føres i Gottorp-Hysby Stillingen. Kommandøren for Avantgarden, Oberstløjtnant Magius, der tilfældig var tilstede i Hovedkvarteret, fik strax Ordre til at rykke frem og besætte Bustrup, og en af Hovedkvarterets Adjutanter, Premierløjtnant O. Bülow, sendtes ud for at undersøge Forholdene i nævnte By.

Premierløjtnant Bülow meldte Kl. 10, at Fægtningen var begyndt, men at der savnedes Kanoner. Det var Oberstløjtnant Magius, som havde været saa hurtig paa Færde, at hans Tête, 3. Jægerkorps, ved dette Klokkeslet rykkede frem gennem Bustrup og udviklede sig i Terrænet mellem begge Chausseer. Skytterne traf derved paa Kaptajn Cosels Styrke, der hurtig maatte gaa tilbage til Saxarmene, hvor den satte sig fast. 3. Jægerkorps tog Stilling i Terrænet øst for Bustrup og besatte Dannevirkevoldens Gennemskæring af Chausseen med et Kompagni. 12. Bataillon, der var fulgt efter, besatte Risbjerg med et Kompagni og stillede de 3 andre som Reserve for 3. Jægerkorps. Medens dette skete, indtraf Forpostkompagnierne fra Jagel og tog Stilling bag Gennemskæringen af Dannevirkevold.

Sammesteds ankom ligeledes Avantgardens 2 Kanoner, der optog Kampen med de fjendtlige Kanoner paa Kongshøj.

Oberstløjtnant Waldersee havde imidlertid, imod den givne Ordre om at blive staaende ved Over Selk, fortsat Fremrykningen med Avantgarden og havde i Ilmarche ladet 1 $\frac{1}{2}$ Kompagni rykke til Understøttelse for Kaptajn Cosel. De tog Stilling paa dennes venstre Fløj bag Saxarmene, og, da de derfra ikke alene enfilerede, men endog skød i Ryggen paa den Styrke, vi havde bag Dannevirke, maatte vi trække Kompagnierne tilbage til det sydlige Bustrup og lade Kanonerne gaa til hinsides Bustrup Dam.

Saa snart det kom til Fyrst Radziwills Kundskab, at Ordren for Fremrykningen var overtraadt, befalede han, at Oberstløjtnant Waldersee skulde gaa tilbage. Men denne henledte Opmærksomheden paa, at opgav man det, der nu var vundet, vilde dets Erobring den følgende Dag kræve store Tab. Derfor blev det ham tilladt paa eget Ansvar at fortsætte Offensiven, naar han kun dækkede General Möllendorfs Hovedstyrke, der skulde blive ved Over Selk. Waldersee sendte strax et Gardeskyttekompagni frem, der besatte Dannevirkevold, og forstærkede Kaptajn Cosels højre Fløj med 3 Kompagnier.

Premierløjtnant O. Bülow havde foranlediget, at 2 Kanoner (Fuhrmann) under Løjtnant Glud havde taget Stilling i Friedrichsberg ved Sammenstødet af begge Chausseer. Men denne Forstærkning forekom ikke Oberstløjtnant Magius tilstrækkelig, da han opdagede, at Fjendens Troppestykke vedblev at voxte, saa at han maatte forberede sig paa et alvorligt Angreb. Han anmodede derfor Overkommandoen om at blive forstærket. Anmodningen krydsedes af en Befaling til Oberstløjtnant Magius om ikke at fortsætte Forsvaret af Bustrup til det yderste. Da den sydlige Del af Bustrup var vanskelig at holde paa Grund af de mange tilstødende Gærder, sendte Magius Kompagnierne Neraae af 12. og Raasch af 2. Bataillon til Erdbeerenberg; Kompagnierne Hveberg af 2. og Lillienskjold af 3. Jægerkorps gik tilbage og besatte Galgebjerg samt Tjørnegærdet foran. De øvrige Kompagnier af 3. Jægerkorps besatte Risbjerg og det ved samme liggende Teglværk, og de tre resterende Kompagnier af 12. Ba-

taillon dannede Reserven. Waldersee besatte derfor uden Vanskelighed den sydlige Del af Bustrup, men Forsøg paa at komme længere frem blev vist tilbage med blodige Pander.

Klokken var dengang 11^{1/2}.

Vor Overkommando havde alarmeret Kl. 10. Brigaden Bülow stod paa Erdbeerenberg, Flankekorpsset ved Hühnerhäuser, Brigaden Meyer ved Falkenberg, og Kavaleribrigaden ved Lille Dannevirke. Af Reserven havde Garden og Espingolbatteriet besat Gottorp Slot; 13. Bataillon var sendt til Højderne nord for Bustrup Dam. 5. Dragonregiment var bleven glemt, men dets Regimentskommandør havde samlet det ved Isted Kro.

General Wrangel fulgte sin højre Kolonne. Da han fik Melding om, hvad der var sket ved Bustrup, befalede han, at General Bonin, i Stedet for at marchere til Gr. Reide, skulde marchere til Kl. Reide. Bonin havde den Gang naaet Jagel, og her efterlod han sit Rytteri, da han i Følge den nye Befaling bøjede af til Kl. Reide.

Efter Planen skulde Bonins Avantgarde blive ved Kurgraven, til den blev afløst af Möllendorfs Tropper. Oberst Wiesener, der kommanderede denne Avantgarde, som bestod af 2 Batailloner, 2 Eskadroner og 2 Kanoner, havde naaet Kurgraven, da han hørte Skydning ved Bustrup, der laa foran ham. Uden Ordre fortsatte han derfor Marchen efter Reglen »courir au canon«, og Kl. 11^{1/2} naaede han Dannevirkevoldens Gennemskæring af Chausseen. Her blev han staaende, men sendte 2 Kompagnier frem vest for den sydlige Del af Bustrup for at forlænge Fægtningslinjen. En Melding om, at der her fandtes en Bakke, der egnede sig til Skytsposition, fik Wiesener til at lade sine 2 Kanoner under Løjtnant Laval tage Stilling paa denne Bakke.

Næppe havde Løjtnant Laval faaet Stilling, før han saae 13. Bataillon staa sorgløs hinsides Bustrup Dam i Bataillonskolonne. En Granat, der faldt i Kolonnen og foranledigede et Tab af en Officer og nogle Menige, var nok til, at Bataillonen paa egen Haand flyttede sig bag nogle dækkende Huse i Friedrichsberg. Laval fik dog snart andet at tænke paa. 6 Kanoner, der delingsvis var opstillede paa forskellige Punkter vest for Bustrup Dam, samt Gluds 2 Kanoner tog ham under en saadan

Behandling, at han maatte søge Dækning for sine Kanoner i en Udgravning af Bakken.

Ved dette Tidspunkt ankom General Wrangel til Bustrup. Kampen var sket mod hans Vilje, og han besluttede at indskrænke den for denne Dag til Erobringen af Bustrup. For at være sikker med Hensyn til Resultatet befalede han Möllendorfs Hovedstyrke at rykke frem til Bustrup, og General Bonin fik Ordre til i Stedet for at marchere til Kl. Reide at fortsætte Fremrykningen ad Chausseen.

Têten af Möllendorfs Hovedstyrke naaede frem, da Klokken var omtrent 12. Ti Kanoner kørte efter General Wrangels Ordre op for at besætte den Stilling, Løjtnant Laval ikke havde kunnet hævde. Det kom nu til en heftig Artillerikamp, under hvilken Prøjsserne især rettede Ilden mod Løjtnant Gluds Kanoner. En af hans Forstillinger blev skudt i Brand, og Tabet af Betjeningsmandskab var saa stort, at han selv maatte tage Haand i Arbejdet; men trods dette, og uagtet hans Kanoner stod foran et hvidtmalet Hus og derfor afgav en fortræffelig Skive, hævdede han sin Stilling.

Vore Jægerkompagnier havde imidlertid fortsat Kampen mod Fjendens Styrke, der var voxet op til det dobbelte. Endnu var der ikke tabt Terræn, men en fortsat Kamp mod en Overmagt, der bestandig voxede, var mislig, ikke mindst fordi Tilbagegangen skulde ske over Dæmningen, der laa bag ved højre Flanke. Oberstløjtnant Magius besluttede derfor at gaa tilbage. Men inden han fik givet de fornødne Befalinger, ankom Løjtnant O. Bülow og meldte ham, at han vilde blive forstærket med 13. Bataillon for at kunne generobre hele Bustrup, og at Bülows Brigade havde faaet Ordre til at gaa frem vest for Bustrup Dam for at foretage et Flankeangreb.

Fjenden foretog netop paa dette Tidspunkt Fremstød. 2 Kompagnier, Kejser Franz, gik mod Galgebjerg, men modtoges af en saa heftig Ild fra dette og Tjørnegærdet foran, at de maatte fortrække. Det var Kompagniet Hveberg af 2. Jægerkorps, der havde afslaaet Angrebet, men Kaptajnen faldt, og Løjtnant Wolle overtog Kommandoen. Ogsaa paa den yderste højre Fløj søgte Prøjsserne at komme frem. Her var General Möllendorf person-

lig tilstede, men, uagtet han »tordnede og galede«, lykkedes Angrebet ikke. Et af hans Kompagnier mistede i et Nu en Officer og 17 Mand. Under denne Kamp blev Teglværket skudt i Brand, men det svækkede ikke Forsvaret, der førtes energisk af 3. Jægerkorps.

13. Bataillon kom til. Paa Grund af Artilleriilden maatte den passere Dæmningen i Rodemarche, og inden den var bleven ordentlig formeret, gik den frem til Angreb vesten om Galgebjerg og langs Bustrup Dam. Derved kom den mod Fjendens Kanoner og led saa meget, at den maatte gaa tilbage. Efter at den paany var bleven samlet, satte Magius Kompagniet Mechlenburg af 12. Bataillon i Spidsen, og nu rykkede hele Kolonnen, ført af Magius frem ad Chausseen mod den sydlige Del af Bustrup. Under Udviklingen blev den modtagen af en voldsom Ild. Kaptein Mechlenburg faldt, Kommandøren for 13., Oberstløjtnant Krabbe, blev saaret, og med dem maatte en Mængde bide i Græsset. Angrebet blev afslaaet. Oberstløjtnant Magius begav sig derpaa til sin højre Fløj, men, idet han langs Tjørnehækken red forbi Pavillonen, der laa paa Galgebjerg, blev han dødelig saaret. Forinden havde han sat sig et Minde, der for bestandig vil knytte hans Navn til Forsvaret af Bustrup.

Forpostkommandøren, Major Holm, overtog Kammandoen og besluttede at lægge hele Vægten paa Forsvaret af Galgebjerg og Risbjerg.

Oberst Bülow var imidlertid Kl. omtrent 12 $\frac{1}{2}$ rykket frem for at foretage Flankeangrebet med 1. og 11. Bataillon. Den førstnævnte udviklede sig i Kompagnikolonner, dækkede af Skytter, den sidstnævnte dannede Reserven. For at komme frem maatte 1. Bataillon passere et meget blødt Engdrag og derpaa stige op ad de meget stejle Skraaninger paa den modsatte Side. Bataillonen overvandt Hindringerne, og med Oberst Bülow og Oberstløjtnant Rye — begge til Fods — i Spidsen gik det fremad, saa at det venstre Fløjkompagni fulgte Dannevirkevolden; de 3 andre Kompagnier gik syd for samme.

I første Øjeblik traf man kun paa en prøjssisk Deling, der dog snart blev forstærket af Oberst Wiesener med 3 Kom-

pagnier. Men 1. Bataillon lod sig ikke standse: Dens Fane flagrede fra Dannevirkevolden og viste Vejen.

11. Bataillon havde haft noget vanskeligere ved at komme over Engdraget. Den sendte sine Skytter frem paa 1. Bataillons venstre Fløj. De stødte paa et af Wieseners Kompagnier. Det blev kastet tilbage til den sydlige Del af Bustrup; derved kom vore Skytter i Flanke og Ryg paa de prøjssiske Kanoner. De slap bort, men det var kun med den højeste Grad af Anstrængelse, thi vore Skytter naaede ind paa 50 Skridt fra de Kanoner, der sidst galoperede afsted. 1. og 11. Bataillon var nu paa samme Linje.

Wrangel blev saa betænkelig ved den Vending, Fægtningsforholdene tog — i sin Rapport betegner han Momentet som kritisk — at han ikke alene sendte, hvad han kunde undvære i Bustrup mod Bataillonerne, men han afsendte tillige sin Søn, der var Adjutant ved Hovedkvarteret, og senere Prins Friedrich Carl, der fulgte Hovedkvarteret for at lære Krigen at kende, i Galop til Bonins Kolonne for at paaskynde dens Fremrykning.

Den Befaling, der Kl. 12 blev afsendt til General Bonin, naaede hans Kolonne, efter at den fra Jagel var bøjet af for at naa til Kl. Reide. Befalingen blev afleveret til Kommandøren for Kongens Regiment, Major Steinmetz, der marcherede bagest, og lød saaledes: »Bustrup er taget, Fjenden viser Infanteri og Artilleri hinsides; Grosset skal fortsætte Marchen ad Chausseen til Slesvig.« Da Steinmetz gik ud fra, at General Bonin opholdt sig ved Avantgarden, og at det var ham, der, efter at have læst Befalingen, havde sendt den tilbage, lod han den gaa videre til Kommandøren for det foran ham marcherende 20. Regiment, kontramarcherede paa Vejen og rykkede frem for atter at komme ind paa Chausseen. Da han naaede denne, indtraf General Wrangels Afsendinge. For at paaskynde Fremrykningen satte Steinmetz sine 2 Batailloner i Løb og naaede op til Fægtningslinjen. Allerede om Morgenen havde han anmodet General Bonin om at maatte dele sine Batailloner i Halvbatailloner, fordi han fandt, at det var vanskeligt at manøvrere med Batailloner paa 1000 Mand. Bonin svarede Nej. Men nu, da det gik til Kamp under vanskelige Forhold, mente Steinmetz at kunne forsvare at handle paa

egen Haand, og derfor rykkede han, formeret i 4 Halvbataillonskolonner, der var dækkede af Skytter, frem i Oberst Bülow's højre Flanke.

Angrebet kom fuldstændigt overraskende, men Oberstløjtnant Rye satte sig tappert til Modværge ved at lade sin højre Fløj gaa tilbage, saa at den fik Front mod Syd. Fjenden trængte samtidig frem mod 11. Bataillons venstre Fløj; den begyndte at vige, men Oberst Bülow ilede til og fik den til at staa. Brigaden maatte saaledes kæmpe med Front mod Syd og Øst, og 11. Bataillon blev efterhaanden nødt til at udvikle 3 Kompagnier i en tæt Skyttekæde. Men Fjendens Overmagt var for stor. Fra Bustrup rykkede ikke mindre end 6 Kompagnier frem mod 11. Bataillon, og 1. Bataillon maatte foruden de 3 Kompagnier, den havde i Fronten, kæmpe med Steinmetz 2 Batailloner, der bestandig søgte at omfatte dens højre Fløj. Tilbagegangen blev en Nødvendighed. 1. Bataillons højre Fløj begyndte Bevægelsen saa langsomt som muligt. Da den naaede ned mod Engdraget, var ethvert fortsat Forsvar en Umulighed. Her gjaldt det kun om hurtigst muligt at naa Skraaningerne paa den modsatte Side. Officererne var bagest for at faa alle med. Da den tunge Bepakning lagde Hindringer i Vejen for Bevægeligheden, ofrede en stor Del af Mandskabet Tornystrene for at frelse Livet. Saa snart Bataillonen efter Overgangen naaede de nærmeste Gærder, søgte den at ordne sig til fornyet [Modstand. Fjenden havde imidlertid anvendt hele sin Kraft mod 11. Bataillon, og denne maatte, trængt i Front og begge Flanker, søge at komme tilbage. Dens Kommandør, Oberstløjtnant Staggemeyer, havde faaet sit ene Ben beskadiget, saa at han maatte bæres bort. Kaptajn Kurtzhals havde faaet et Saar i Armen, og, medens han blev forbunden, blev han dødelig saaret af en Kugle i Siden. 2 af hans Soldater vilde bringe ham tilbage. Den ene blev saaret under Vejs, og Kaptajnen bad da den anden om at sætte ham op til et Gærde og selv gaa tilbage og gøre sin Pligt. Løjtnant Stricker ramtes af 3 Kugler, hvoraf de 2 saarede ham dødeligt, og Løjtnanterne Rømeling og Høyer maatte ligeledes efterlades som dødeligt saarede. Desuden led Bataillonen et ikke ringe Tab af Underofficerer og Menige. Føringer og Sammenholdet

led stærkt derved, og nu skulde Bataillon passere Engdraget, uden at der fra nogen Side kunde rækkes den en hjælpende Haand. Uheldigvis maatte den atter passere Engdragets blødeste Sted. Mange sank i til Bæltestedet, og Fjendens Kugler, der regnede ned over den paa Tid værgeløse Bataillon, gjorde en rig Høst. Da det endelig lykkedes Bataillon at komme over, gik den tilbage i opløst Tilstand, og først paa et langt senere Tidspunkt lykkedes det atter at bringe den i Orden.

Klokken var lidt over 1 $\frac{1}{2}$, da Bülow's Flankeangreb var slaaet tilbage.

Avantgarden kunde ikke længere blive staaende i Bustrup; Major Holm gav den Ordre til at gaa tilbage.

13. Bataillon og Løjnant Glud's Kanoner sendtes gennem Friedrichsberg, Bataillon til Neuwerk, Kanonerne til Gottorp. 12. Bataillon fulgte efter og gik tilbage gennem Friedrichsberg til Erdbeerenberg. Endnu var altsaa Kompagniet Wolle af 2. og hele 3. Jægerkorps tilbage.

Da Fjenden opdagede Tilbagegangen, beordrede General Möllendorf en Bataillon af Kejser Franz Garderegiment til at forfølge. Den gik frem under Stormmarche med General Möllendorf i Spidsen. Major Holm blev nødt til at rømme Galgebjerg, som blev besat af en Del af den prøjssiske Gardebataillon, medens Resten rykkede frem over Dæmningen. Tilbageetog blev derved spærret for en Del af de Kompagnier af 3. Jægerkorps, der havde Stilling paa yderste venstre Fløj. Men Jægerne tabte ikke Modet. Uden Betænkning vovede de sig ud i den Sænkning, Odderkulen, der ligger mellem Dæmningen og Slien, og, skønt Vandet og Muderet paa enkelte Steder gik dem op til Brystet, hjalp de gensidig hinanden og naaede, for Størstedelen over Øre, til Friedrichsberg, hvor de forenede sig med Korpsets Hovedstyrke, der gik tilbage til Stampemøllen. Tilbageetog gennem Friedrichsberg blev dækket af Major Holm, der med Kompagniet Wolle og Dele af 3. Jægerkorps trak sig tilbage til Pulvermühle.

Klokken var den Gang 2.

Major Steinmetz var fulgt efter Bülow's Brigade. Da han havde passeret Engdraget og naaede Højderne hinsides, dirige-

rede han sine 4 Halvbataillonskolonner, saaledes at den højre gik mod Erdbeerenberg, og de andre mod Terrænet foran Annettenhöhe.

Wrangel befalede paa dette Tidspunkt, at Steinmetz skulde standse sin Bevægelse, og at Wiesener skulde rykke frem paa Steinmetz højre Fløj for at forbinde ham med Gardetropperne i Friedrichsberg. Dermed skulde Kampen være endt for denne Dag. Ordren naaede Steinmetz højre Fløjkolonne, og, som det synes, ogsaa ham selv. Men han fandt ingen Grund til at blive staaende, fortsatte Fremrykningen og gjorde, som noget selvfølgeligt, Regning paa, at kneb det for ham, vilde man sende ham Forstærkning.

Avantgarden under Oberstløjtnant Waldersee var med General Möllendorfs Tilladelse rykket ind i Friedrichsberg. En Bataillon Kejser Franz besatte Bjelkes Palæ, en Bataillon Kejser Alexander stod midt i Friedrichsberg, og bag denne stod 2 Gardeskyttekompagnier. En Styrke paa 1½ Kompagni under Kaptajn Blumenthal var detacheret vest om Friedrichsberg. Möllendorfs Hovedstyrke blev staaende ved Bustrup.

I den fortsatte Kamp deltog de preussiske Afdelinger, der stod i Friedrichsberg ikke, men Garden havde dog Tab. Thi 2 Gardeofficerer, der stod i Samtale paa Broen, der fører ind til Prinsens Palæ, blev ramte af en Del af Gelænderet, som en Kugle fra en af Gluds Kanoner paa Gottorp løsnede og slyngede imod dem. De fik Benene kvæstede, og det kostede dem Livet.

General Bonin havde imidlertid fortsat Marchen til Kl. Reide. Den Ordre, som Major Steinmetz havde sendt videre til Kommandøren for 20. Regiment, var hverken kommen denne eller Generalen i Hænde, og Bonin havde uafbrudt faaet et bekræftende Svar paa Spørgsmaalet om, hvorvidt alt fulgte med. Han blev derfor meget ubehagelig overrasket, da han under Op-marchen ved Kl. Reide erfarede, at han manglede sin bageste Træfning, og det ikke mindst, fordi han paa samme Tid opdagede fjendtlige Tropper af alle Vaabenarter foran sig ved Lille Dannevirke. Da ankom Kaptajn Delius af Wrangels Stab og overbragte ham mundtlig den Ordre om at rykke frem ad Rendsborg Chaussee, som var afsendt skriftlig. Bonin mente, at han i Øjeblikket

kunde gøre noget bedre ved at rykke frem mod den Fjende, han havde foran sin Front. Han bad derfor Kaptajn Delius om at give Major Steinmetz, som han antog ikke kunde være kommen langt bort, Befaling til at marchere til Kl. Reide og sendte Ordre til sit ved Jagel efterladte Rytteri om at støde til. Foreløbig blev han staaende for at afvente disse Forstærkninger.

Kaptajn Delius søgte forgæves Major Steinmetz, men syd for Bustrup traf han Prinsen af Nør, der Kl. 3 var ankommen dertil med sin Styrke. Delius forklarede Prinsen Forholdene paa venstre Fløj, og hvor nødvendigt det var, at General Bonin blev forstærket, hvilket foranledigede Prinsen til at afsende 2 Batailloner, 2 Jægerkompagnier og 4 Kanoner under Oberst Fabricius til Bonins Understøttelse.

Da Major Steinmetz højre Fløjkolonne naaede Erdbeerenberg stødte den paa Modstand. 12. Bataillon var bleven samlet her og havde derpaa fortsat Tilbageetog til Pulvermühle, men Bakken var endnu besat af 2 Kanoner under Løjtnant F. Moltke, dækket af Kompagniet Raasch af 2. Bataillon. Denne Styrke optog Kampen, skønt den prøjssiske Halvbataillon blev støttet af 1½ Gardekompagni under Kaptajn Blumenthal, der rykkede frem fra Friedrichsberg. Trods Faren holdt Moltke ud, til Fjenden kom saa nær, at han kun kunde anvende Blikkardætsker. Da Fjenden desuagtet ikke lod sig standse, lod Moltke protse paa for at køre bort. Uheld, der indtraf ved Bepændingen, blev afhjulpne med sjælden Uforfærdethed af hans Undergivne; thi Fjenden var kun 100 Skridt fra den Kanon, der sidst kørte bort. Kompagniet Raasch støttede efter Evne og dækkede Tilbagegangen til Pulvermühle.

Bülows Brigade havde imidlertid fortsat sin tilbagegaaende Bevægelse, til den naaede den syd for Annettenhöhe liggende Højde. Her traf den sammen med Avantgardens Afdelinger.

1. Bataillon besatte Højden syd for Annettenhöhe samt Vejgærdet fra Annettenhöhe til Pulvermühle. Løjtnant F. Moltkes Kanoner kom til og tog Stilling paa Højden. 11. Bataillon samledes bagved. 12. Bataillon samt den Styrke, Major Holm havde ført tilbage gennem Friedrichsberg, besatte Terrænet fra

Pulvermühle østenom Annettenhöhe mod Nord, saa at denne Styrke, der havde Front mod Øst, dækkede venstre Flanke.

Af de Kanoner, der under Kampen om Bustrup havde haft Stilling vest for Dammen, var 2 under Kommando af Løjtnant Schreiber gaaede tilbage og havde taget Stilling paa Schurbjerg, hvorfra de støttede Forsvaret af Stillingen.

Klokken var den Gang $2\frac{3}{4}$.

Steinmetz rykkede frem, men standsedes foran den af Bülow's Tropper besatte Højde, og led meget af vor Artilleriild, som han af Mangel paa Kanoner ikke kunde bringe til Tavshed. Han havde 3 Halvbatailloner hos sig, da den fjerde var bleven tilbage paa Grund af Kampen ved Erdbeerenberg, og han kunde ingen umiddelbar Understøttelse vente, fordi Oberst Wieseners 2 Batailloner endnu var for langt tilbage, til at de kunde bringe ham øjeblikkelig Hjælp. Hans Stilling var derfor kritisk, men han kom over den, fordi vi ikke strax havde Tropper nok ved Haanden til at straffe ham for hans Dristighed.

Vor Overkommando havde nemlig ikke kunnet give Obersterne Schleppegrell og Meyer Ordre til at sætte sig i Marche, før Forholdene havde klaret sig. Schleppegrell var først bleven dirigeret paa Ziegelei, og derfra sendtes han Kl. $2\frac{1}{2}$ til Annettenhöhe. 1. Jægerkorps stod den Gang ved Ziegelei, 10. Bataillon mellem denne Gaard og Husumvejen, og 9. Bataillon paa Husumvejen, saa at Afdelingerne først efterhaanden kunde indtræffe i Slaglinjen. Kl. $2\frac{1}{2}$ fik ligeledes Brigaden Meyer Ordre til at rykke frem fra Falkenberg til Ziegelei.

Inden Oberst Schleppegrell kunde indtræffe, blev Steinmetz forstærket. Hans højre Fløjkolonne og Kaptajn Blumenthals $1\frac{1}{2}$ Kompagni, der i Forening havde ført Angrebet mod Erdbeerenberg, rykkede ind paa Fægtningslinjens højre Fløj. hvorpaa Steinmetz gav Ordre til Angreb. 1. Bataillon blev nødt til at gaa tilbage til Annettenhöhe, og Løjtnant Moltke maatte føre sine Kanoner til Schurbjerg.

I dette Øjeblik kom 1. Jægerkorps til. Dets venstre Fløj gik paa Annettenhöhe, men Korpset havde ikke faaet Lejlighed til at blive bekendt med Forholdene, da det under Udviklingen blev angrebet. Steinmetz blev yderligere forstærket. Oberst

Wiesener kom til og forlængede Fægtningslinjen til Højre med en udviklet Bataillon, bag hvilken en anden fulgte som Reserve, og derpaa rettede Prøjsserne Angrebet mod Annettenhöhe. Bygningen blev erobret, og vore Skytter maatte gaa noget hovedkuld tilbage. Men 1. Jægerkorps kom snart i Orden og gik i Forening med Størstedelen af 1. Bataillon frem til Modangreb. Nu maatte Prøjsserne vige, dog hævdede de Besiddelsen af Annettenhöhe, og om denne Bygning udviklede der sig en blodig Kamp.

Kaptejn Zweifel tog Kommandoen over Prøjsserne, der havde besat Bygningen og dens Omgivelser.

1. Bataillons Skytter erobrede først Haven, saa Gaardspladsen og tvang Forsvarerne til at trække sig ind i Bygningen. Forsvarerne antog, at der i denne fandtes en Udgang imod Syd, men det var ikke Tilfældet. De spærrede derfor Adgangsdøren fra Gaarden og besatte Vinduerne.

Angriberne blev forstærkede med en Deling af 1. Jægerkorps under Sergent V. Larsen. Han i Forening med en Del Skytter af 1. Bataillon under Sergent Müller sprængte Adgangsdøren og trængte ind i Værelserne, hvor det nu kom til Kamp mellem Mand og Mand. Forgæves søgte Kaptajn Zweifel og en af hans Løjtnanter at gøre Modstand. Da Kaptajnen maatte opgive Haabet, reddede han Livet ved, skønt haardt saaret af en Kugle i Hoften, at springe ud af Vinduet. Løjtnanten fulgte hans Exempel, men det lykkedes kun ved, at hans Oppasser kylede en Vinflaske i Hovedet paa en dansk Soldat, der netop lagde an paa Løjtnanten. Kampen rasede med den yderste Forbitrelse, og derfor var der hverken Tale om at tage eller give Pardon. Klokken omtrent 3 $\frac{1}{2}$ var Kampen endt, og Annettenhöhe atter i vore Hænder.

Prøjsserne maatte gaa tilbage til Højden syd for Annettenhöhe, hvor de blev optagne af et Kompagni, som Oberst Wiesener havde sendt frem fra sin Reserve.

Under Kampen blev Kommandøren for 1. Jægerkorps, Major Schepelehn, haardt saaret.

For at sikre sin venstre Flanke havde Steinmetz besat den vestligste Kratbakke med en Halvbataillon. Oberst Schleppegrell, der netop nu ankom med 10. Bataillon, saae strax, at det var

ved at omgaa denne Flanke, at Fjenden skulde tvinges tilbage. Han beordrede derfor Major Ræder, der kommanderede Bataillon, til at udføre denne Bevægelse. Men Prøjsserne havde en fortræffelig Stilling, og fra den modtog de 10. Bataillon med en saa heftig Ild, at Bataillonskommandøren og 2 Officerer blev saarede, og 3 Officerer faldt. Desuden mistede Bataillon en saa stort Antal Underofficerer og Menige, at den maatte trække sig tilbage og tage Stilling vest for den angrebne Kratbakke.

Denne Kamp foranledigede, at der kom et Hul i vor Fægtningslinje mellem 10. Bataillon og 1. Jægerkorps. For at dække dette sendte Oberst Schleppegrell den netop ankommende 9. Bataillon mod Fjenden.

Major Thestrup, der kun raadede over 3 Kompagnier, da hans fjerde Kompagni var i Ekernefærde, rykkede frem mod den midterste Kratbakke, stormede den under Hurra, tvang Fjenden til at trække sig tilbage og tog Stilling, saa at Hullet blev dækket.

Kampen blev nu staaende paa hele Linien.

Det var lykkedes at standse Fjenden; men det gjaldt om at kaste ham. Klokkeren 4 gav Overkommandoen, der befandt sig paa den mellemste Kratbakke, Befaling til, at Brigaden Meyer og Batteriet Bruun skulde rykke frem fra Ziegelei for at foretage et Angreb i Fjendens venstre Flanke.

General Wrangel havde imidlertid taget sit Hovedkvarter i Friedrichsberg. Her indtraf Kaptajn Delius og bragte Melding om Forholdene hos General Bonin og dennes Hensigter. Samtidig fik Wrangel Efterretning om, at Major Steinmetz var gaaet udenfor Ordren og var bleven indviklet i en saa alvorlig Kamp, at Slaget maatte fortsættes. Prinsen af Nør fik derfor Befaling til at sende 1 Bataillon, Bracklows Jægere og 8 Kanoner til Steinmetz Understøttelse og Resten af sin Styrke, 1 Bataillon, 1 Jægerkompagni og 4 Kanoner, frem over Store Dannevirke. Wrangel agtede ogsaa at lade Gardebrigaden gaa mod Gottorp, men det blev opgivet paa General Möllendorfs Forestillinger.

Efter at dette var udført, steg Wrangel til Hest og red, fulgt af sin Stab, til Kamppladsen ved Annettenhöhe. Prinsen af Nør fulgte den Styrke, der skulde understøtte Steinmetz. Da han naaede Kamppladsen, lod han Bracklows Jægere ud-

vikle sig paa Fægtningslinjens yderste højre Fløj, og 4 Kanoner, dækkede af 2 Kompagnier, tage Stilling paa en Bakke østlig for Annettenhøhe. Resten af hans Styrke, 2 Kompagnier og 4 Kanoner, blev staaende som Reserve paa Erdbeerenberg.

General Bonin var i Mellemtiden greben ind i Kampen.

Den Styrke, han havde imod sig, bestod af Kavaleribrigaden under Oberst Juel, forøget med 2 Eskadroner, saa at den ialt talte 10 Eskadroner samt Batteriet Fuhrmanns 8 Kanoner. Hertil havde sluttet sig Kompagnierne Lange af 2. Bataillon og Branner af 2. Jægerkorps, der havde været paa Forpost. Kompagnierne Scharffenberg og Westergaard af samme Korps, der ogsaa havde været paa Forpost paa denne Fløj, havde trukket sig tilbage, det førstnævnte til Schurbjerg, det sidstnævnte var paa Vejen til Falkenberg.

Kl. hened 1 havde Oberst Juel taget Stilling ved Lille Dannevirke. Her modtog han Kl. 2 Melding om, at Fjenden rykkede frem mellem Store Dannevirke og Slesvig. Derfor tiltraadte han Tilbagetoget og naaede Hysby Kl. omtrent 4. Her indtraf en Adjutant fra Hovedkvarteret med Befaling om, at Oberst Juel skulde gøre en Diversion i østlig Retning for at støtte vort Fodfolk i Kampen ved Annettenhøhe. Tilbagegangen blev derfor standset, men Diversionen blev indskrænket til, at Oberst Juel lod 3. Dragonregiment, Kompagniet Branner af 2. Jægerkorps og 2 Kanoner tage Stilling paa Højderne østenfor Hysby, hvorfra Kanonerne rettede 15 Skud mod Steinmetz venstre Fløj,

Nu rykkede General Bonin frem. Klokkeren omtrent 3¹/₄ havde han faaet samlet 2 Batailloner, 4 Eskadroner Kyradsere, 5 Eskadroner slesvigholstenske Dragoner og 8 Kanoner. Den Understøttelse af slesvigholstenske Tropper under Oberst Fabricius, der var bleven ham tilsagt, kom ikke, fordi Obersten anvendte sine Tropper paa anden Maade. Bonin satte sig derfor i Marche og rykkede gennem Lille Dannevirke, som han naaede, da Klokkeren var omtrent 4³/₄. En Eskadron Kyradsere sendtes vestenom Sønderskov.

Oberst Fabricius var Kl. 4¹/₄ kommen til Store Dannevirke med 2 Batailloner, 2 Jægerkompagnier og 4 Kanoner. Her be-

sluttede han, istedenfor at støde til General Bonin, at marchere mod Pulverholz. Efter en halv Times Standsning begyndte han Fremrykningen. Jægerkompagnierne havde Têten og efterfulgtes af de to Batailloner; Kanonerne stilledes ved Vejsammenstødet N. for Dannevirke vold for at beskyde vore Kanoner paa Schurbjerg. Men Ilden gjorde ingen Virkning paa disse; den skabte kun Fare for de slesvigholstenske Tropper, thi Afstanden var bedømt saa urigtigt, at de første Projektiler faldt mellem Jægerne. Kanonilden blev derfor standset. Fodfolket fortsatte Fremrykningen uden at støde paa Modstand. Bevægelsen blev vel iagttagen af Kompagniet Branner, der stod ved Hysby, men Oberst Juels Opmærksomhed var dengang beslaglagt af General Bonins Fremrykning.

Juel havde faaet Melding om, at tjendtlige Ryttere — det var Kyradserseskadronen — rykkede vest om Sønderskov. Da han raadede over 10 Eskadroner, skulde det synes naturligt, om han havde sendt Rytteri frem mod de tjendtlige Ryttere. Men istedenfor beordrede han Løjtnant Gøtzsche til med 2 Kanoner at rykke frem gennem Hysby for at beskyde Fjenden, uden at medgive Løjtnanten Tropper som Bedækning.

Løjtnant Gøtzsche fandt en Stilling i den sydvestlige Del af Byen, hvorfra han ved nogle Skud tvang Kyradsernerne til at vende om.

Bonin kom nu frem ad Oxevejen med en Bataillon til hver Side, dækket af Skytter. Da disse nærmede sig Hysby, drev de Kompagniet Lange af 2. Bataillon, der stod foran Hysby, tilbage. Derpaa trak Bonin 4 Kanoner frem under Løjtnant Petzel. De to stilledes paa Oxevejen, de to vest for samme i en Afstand af 400 Alen fra Løjtnant Gøtzsches Stilling. Prøjsserne aabnede Ilden, men Gøtzsche blev dem ikke Svar skyldig.

Kaptajn Fuhrmann, der fra Højderne nord for Hysby fulgte Fægtningens Gang, blev ængstlig for sine 2 Kanoner. Han sendte derfor Løjtnanten Ordre til øjeblikkeligt at gaa tilbage. Gøtzsche protsede paa og jagede tilbage i Galop gennem Byen, men undervejs blev han standset af fjendtlige Skytter. Han opdagede en Sidevej, lukket med et Led. I et Nu var han af Hesten og fik Leddet aabnet. Men BESPÆNDINGEN kom i Uorden.

En af Hestene blev sky og tilvejebragte en saadan Forvirring, at Kanonerne hverken kunde komme frem eller tilbage. Løjtnanten opgav dog ikke Haabet. Han sprang til Hest, jagede tilbage ad Sidevejen og bragte Oberst Juel Melding. Eskadronen Würtzen af 6. Dragonregiment var nærmest ved Haanden; den fik Ordre til at attackere for at redde Kanonerne.

Uden et Øjeblik Betænkning satte Ritmesteren sig i Spidsen for sin Eskadron; Løjtnanterne Guldberg, Printzen, R. Wedell-Wedellsborg og W. Benzon fulgte ham som 1. Geled, og i Marche! Marche! gik det ned ad Oxevejen. Det fjendtlige Infanteri, der havde fortsat Fremrykningen, sprængtes til begge Sider og blev i den Grad lamslaet af det dristige Ridt, at det glemte, at Geværerne er Skydevaaben. Attaken fortsattes. Det prøjssiske Artilleri, der stod paa Oxevejen, havde netop faaet Ordre til at rykke frem og var ifærd med at protse paa, da Würtzens Eskadron kom jagende, huggede ind og tilvejebragte den fuldstændigste Forvirring. Den Uorden, som Kanoner og Bespænding derved tilvejebragte paa Vejen, skabte en Spærring. Eskadronen kunde ikke komme videre, kun enkelte Ryttere jagede frem, da de ikke kunde standse deres Heste. Det gjaldt nu om at komme tilbage. Da der ikke var gjort noget for at yde Würtzen Hjælp, maatte han hjælpe sig selv. Eskadronen gjorde omkring og jagede tilbage i fuld Karrière, men nu var Fjenden kommen til Besindelse. De prøjssiske Infanterister havde sat sig fast paa den udvendige Side af Vejgærderne, og Eskadronen maatte løbe Spidsrod gennem en Hagl af Bly. Det krævede Ofre. Løjtnant Wedell-Wedellsborg laa under sin skudte Hest. To af hans brave Dragoner søgte at frelse ham, men de opnaaede kun at blive fangne. Ved Rallieringen savnedes nogle og 40 Underofficerer og Menige. Men Kanonerne var blevne reddede og i Mellemtiden bragte tilbage af de flinke Artillerister.

Under Tilbagetoget styrtede Ritmester Würtzens Hest, saa at han nær var bleven tagen til Fange, men Vagtmester Schröder og Dragon Oure kom ham til Hjælp i rette Tid. Vagtmesteren opdagede ved denne Lejlighed, at der var Fare for Estandarten. Dens Fører havde faaet Hesten skudt under sig og blev bedøvet i Faldet. Schröder sprængte til Hjælp, men han kom for sent,

thi inden han naaede Stedet, havde prøjssiske Infanterister i Hast tilegnet sig Estandarten og bragt den i Sikkerhed bag Vejhegnet. Estandarten var altsaa tabt, men den var tabt med Ære.

Dermed var Kampen endt paa denne Fløj. Oberst Juel trak sig tilbage gennem Skovby, og General Bonin fik Ordre til at blive staaende ved Hysby, hævde Byens Besiddelse og søge Forbindelse til Højre.

Som omtalt havde vor Overkommando Kl. 4 besluttet at gribe Offensiven. Brigaden Meyer, der skulde foretage den omgaaende Bevægelse, naaede Kl. omtrent 4¹/₄ den sydlige Udkant af Thiergarten. Da indtraf følgende Melding: »Garden forlader nu Gottorp, da Oberst Juel anser sig for overfløjet«. Oberst Juel, der kommanderede Garden, havde nemlig faaet Efterretning om, at Fjenden havde overført Tropper fra Fartorp til Altstadt. Han gjorde derfor et Forsøg paa at sprænge Minen, der var anbragt i Dæmningen til Lollfusz, men det mislykkedes heldigvis, og han forlod derpaa Slottet i Stilhed, uden at det blev opdaget.

Da det offensive Stød skulde støttes af Besætningen paa Gottorp, fik Oberst Juel Ordre til strax at vende om og holde Slottet til det Yderste. Men inden Obersten modtog Befalingen, havde han faaet Vished for, at Fjenden ikke havde overført Tropper, og han havde derfor atter besat Gottorp. Men Klokken var nu bleven 5, og, da Overkommandoen ved dette Tidspunkt fik Melding om, at Kavaleribrigaden var gaaet tilbage, var det gunstige Øjeblik gaaet tabt. Nu stod der kun tilbage at afbryde Kampen.

Fjenden paabegyndte samtidig en Fremrykning fra sin højre Fløj.

12. Bataillon og Styrken under Major Holm samt Bülow's Brigade trak sig lige tilbage til den sydlige Udkant af Thiergarten. 1. Jægerkorps fulgte Vejen vesten om Annettenhöhe, mod samme Maal. 10. Bataillon gik til Skrænterne S.O. for Schurbjerg, og 9. Bataillon, der sidst forlod Stillingen, og hvis sluttede Afdelinger marcherede i Fodslag, gik ligeledes til Skrænterne og tog Stilling til begge Sider af Vejen fra Pulvermühle.

Bevægelsen udførtes under uafbrudt Kamp.

For at lette Tilbagegangen sendte Overkommandoen Kl. 6¹/₄ Brigaden Meyer frem som Afløsning. 7. Bataillon afløste 9. og 10. Bataillon, der sendtes til Bakkerne Ø. for Taterkro. 4. Bataillon besatte den sydlige Udkant af Thiergarten med 2 Kompagnier i den vestlige og 2 i den østlige Del.

Artilleriet paa Schurbjerg gik tilbage, men 6 Kanoner støttede Tilbagegangen fra en Stilling ved Ziegelei.

Fjenden fulgte efter paa hele Linien. Oberst Fabricius, der var kommen op i Højde med de øvrige Tropper, søgte at omgaa vor højre Fløj. Den dannedes af Kompagniet Scharffenberg af 2. Jægerkorps, der stod syd for Schurbjerg, og som nu blev nødt til at gaa tilbage i Retning af Pølhegn. 7. Bataillon fulgte Jægerens Bevægelser, saa at dens højre Fløj gik paa Pølhegn, og den venstre Fløj paa Königswill. Her stødte de nærmeste 2 Kompagnier af 4. Bataillon til, og i Forening gik saa disse Infanterikompanier efter Ordre tilbage til Taterkro. Under Kampen faldt Kommandøren for 7. Bataillon, Kaptajn Friedrichsen.

Denne Tilbagegang bragte 1. Jægerkorps og Bülow's Brigade, der ikke i Tide blev underrettet derom, i en mislig Stilling, som dog blev overvunden ved et af Oberst Bülow udført resolut Angreb, der skaffede Luft, saa at disse Afdelinger langs den vestlige Udkant af Thiergarten naaede Taterkro.

Major Holm var med sin Styrke bleven i Udkanten af Thiergarten, hvor han traf de to andre Kompagnier af 4. Bataillon. Et af disse under Kaptajn Max Müller gjorde et offensivt Stød for at kaste Fjenden fra nogle Bakker, men det lykkedes ikke, og, da der indtraf Efterretning om, at vore Tropper havde rømmet den øvrige Del af Skoven, blev det nødvendigt at fortsætte Tilbagegangen. Major Holm vilde over Stampemøllen naa Hühnerhäuser, Kompagnierne af 4. Bataillon trak sig lige tilbage i nordlig Retning.

Under Major Holms Tilbagegang gennem Skoven faldt et enkelt Skud, der ramte ham, saa at han dødelig saaret segnede til Jorden. Rygtet fortalte, at det var en civil Mand, der fældede ham, men en høj Grad af Sandsynlighed taler for, at

Majoren faldt for en Kugle af en af Bracklows Jægere, thi de rykkede frem paa denne Fløj, og deres Paaklædning var nærmest civil.

Paa yderste højre Fløj var Kompagniet Scharffenberg det sidste, der gik tilbage. Kaptajnen havde sendt Halvdelen af sit Kompagni som Reserve til den nordlige Udkant af Pølhegn under Løjtnant Borch; selv førte han den anden Halvdel.

Oberst Fabricius, der havde 2 Jægerkompagnier i første Linie, sendte en Bataillon frem udenom sit yderste Jægerkompagni. En Afdeling af denne Bataillon, der gik forud, rykkede hurtigt frem i Pølhegn og kom pludselig ind mellem Kaptajn Scharffenberg og hans Reserve. Da Paaklædningen var ens for vore og de slesvigholstenske Jægere, benyttede Scharffenberg sig af sin Færdighed i at tale Plattysk til at udgive sig for Slesvigholstener og aftalte med disse en Plan, hvorefter han vilde fange sin egen Reserve. Oprørerne gik i Fælden. Man rykkede frem; et Vink fra Kaptajnen til Løjtnant Borch var tilstrækkelig til at forklare denne Stillingen. Han styrtede frem med sit Halvkompagni, og efter en kort Kamp overvældedes og fangedes 54 Mand.

Besætningen paa Gottorp forlod efter Ordre Slottet, da Kl. var 7, uden at det blev bemærket af Fjenden. 13. Bataillon stødte til ved Hühnerhäuser, og derfra naaede Styrken Stillingen ved Taterkro. Kavaleribrigaden var ligeledes ankommen hertil under Tilbagegangen fra Skovby.

Da Fjenden blev staaende efter at være naaet Linien Königswill—Ziegelei, var der ingen Grund til at lade vore Tropper blive i Stillingen ved Taterkro. De sendtes derfor til en Bivuak mellem Arnholt Sø og Langsø.

Som tidligere omtalt var Fremrykningen mod Slesvig kombineret med et Angreb paa Mysunde.

Major Zastrow var den 22. April rykket frem fra Egnen ved Gr. Wittensee med omtrent 3000 Mand. Da han naaede Østerby, blev han standset Natten over ved en Ordre fra Prinsen af Nør. Den bajerske Premierløjtnant Aldosser gik dog med 60 Mand om Natten pr. Vogn til Stubbe, satte over Slien og marcherede til Sønder Brarup.

Den 23. April om Morgenen Kl. 5 brød Zastrow op og rykkede i 2 Kolonner dels over Hummelfeld og dels over Kokkendorf og Holm mod Mysunde. Frikorpserne skulde undervejs afgaa til Stubbe.

Oberstløjtnant Haxthausen havde samme Morgen Kl. 3 $\frac{1}{2}$ fremsendt 2 Rekognosceringskommandoer, et mod Møhlhorst og et mod Østerby.

Kommandoet, der skulde til Østerby, gik frem i Terrænet midt imellem de to Veje, Slesvigholstenerne fulgte, og naaede Østerby. Her fik Føreren, Løjtnant Dræby, af Sognefogden at vide, at Fjenden havde bivuakeret ved Byen samme Nat med en Styrke paa 2—3000 Mand og 8 Kanoner. Han trak sig tilbage, men, da han fandt alle Veje spærrede, maatte han gaa til Ekernførde med en Styrke paa 52 Infanterister og 26 Dragoner.

Det andet Rekognosceringskommando opdagede Fjenden i Hummelfeld og trak sig tilbage til Mysunde. Undervejs fangedes en »Freischärler«, der angav Fjendens Styrke til 4000 Mand og 8 Kanoner.

Paa modtagen Melding trak Oberstløjtnant Haxthausen strax sin Styrke over til en Stilling paa den nordlige Bred af Slien og sendte Bagagen til Tolk.

Major Zastrow naaede Kosel, hvorfra han sendte Frikorpserne til Stubbe og rykkede med sin øvrige Styrke mod Mysunde, hvor han ankom Kl. 9 Fm. Beskudt af vore 2 Kanoner lod han sine 4 Kanoner tage Stilling. Efter flere Timers Artillerikamp blev en af vore Kanoner demonteret, og den anden fik et Hjul beskadiget, saa at der Resten af Dagen kun afgaves enkelte Skud. Zastrow havde tillige udviklet en Del Skytter, men deres Ild gjorde ingen Skade.

Oberstløjtnant Haxthausen havde om Formiddagen sendt Flankekorpset Melding og faaet til Svar, at han skulde holde sig. Paa senere Meldinger fik han intet Svar, saa at han var uvidende om, hvad der foregik ved Slesvig.

Dagen var næsten til Ende, da der Kl. 7 fra Kompagniet Nielsen, der stod som Reserve midtvejs mellem Færgegaarden og Brodersby, kom Melding om, at Fjenden havde angrebet Brodersby, sprængt det svage Detachment Ryttere, som

var der, og gjort nogle Fanger. Lidt senere tilføjedes ved en ny Melding, at hvis Tilbageetoget ikke blev tiltraadt hurtigt, vilde Kommandoet blive afskaaret, og at kun Vejen over Geel til Slesvig endnu var aaben.

Oberstløjtnant Haxthausen besluttede at gaa tilbage.

Det lykkedes Løjtnant Stampe og en Menig Oure af 5. Bataillons 2. Kompagni forinden Afmarchen at faa kappet Touget for den store Færge, men Touget til den mindre kunde de ikke faa ødelagt. Senere sendtes Kaptajn Linde af Ingeniørerne til Færgestedet for at ødelægge Færgerne, men den store var dreven bort, og Fjendens Ild forhindrede Ødelæggelsen af den lille.

Oberstløjtnanten samlede sin Styrke og rykkede mod Brodersby. Den fandtes forladt af Fjenden. Han var, sagde man, tilligemed sine Fanger marcheret til Geelbyholt. Patrouiller fremsendtes mod denne By samt mod Øst.

Klokken var bleven 11 $\frac{1}{2}$. Endnu stod Styrken ved Brodersby. Adjutanten blev paany sendt til Slesvig for at indhente Befaling. En halv Time senere lod Oberstløjtnanten de 2 Kanoner og nogle Proviantvogne følge efter ad samme Vej.

Den, der havde givet Anledning til hele denne Forstyrrelse, var Løjtnant Aldosser.

Efter at han var kommen over Slien ved Stubbe, søgte han at faa Landbefolkningen til at rejse sig. Da den viste sig uvillig, rykkede han den 23. om Formiddagen frem ad Vejen til Slesvig. Undervejs fik han at vide, at vi havde en Postering i Mysunde. Desuagtet gik han mod Brodersby, overfaldt Proviantvognene og deres Bedækning, samt fangede Premierløjtnant Gerlach af Dragonerne og nogle Dragoner. Men angribe Posteringen ved Mysunde turde han ikke, og derfor marcherede han til Geelbyholt. Her fik han Underretning om, at 5. Bataillons Bagage var i Tolk, gik mod denne By, erobrede Bagagen og fangede Størstedelen af Bedækningen samt Chefen for Rytterdetachmentet, Ritmester Flindt og en Trompeter. Fangerne bragtes til Tolk Kro.

Klokken over 2 vendte Oberstløjtnant Haxthausens Adju-

tant tilbage og meldte, at vore Tropper havde rømmet Slesvig, og at Byen var besat af Fjenden. Oberstløjtnanten besluttede da at marchere over Tolk for at naa Flensborg. Ved Daggry naaede han Tolk, hvor han af en Bonde fik Efterretning om, at Fjenden havde taget hans Bagage og dens Bedækning, samt at Bedækningen endnu var i Tolk under Bevogtning. Men Bevogtningen saavel som Aldossers øvrige Styrke var, paa Efterretning om at Haxthausen nærmede sig, jaget afsted med Bagagen. Størstedelen af dennes Bedækning, 2 Underofficerer og 7 Mand, fandtes i Kroen, og her traf Oberstløjtnant Haxthausen ogsaa Ritmester Flindt og hans Trompeter. Fangerne var saaledes befriede, men Ritmesteren erklærede, at han havde givet Løjtnant Aldosser sit Æresord paa, at han og Trompeteren skulde blive i Kroen, til han kom tilbage, og han følte sig bunden derved. At han ikke havde Ret i denne Opfattelse, er en Selvfølge. Oberstløjtnanten burde derfor i alle Tilfælde have bortført ham med Magt, men han lod ham blive i Kroen tilligemed Trompeteren og afmarcherede over Vedelspang til Flensborg, hvor han ankom den 24. April om Eftermiddagen.

Major Zastrow var bleven staaende i Mysunde. Den 24. om Morgenen Kl. 4 fik han fra Prinsen af Nør Meddelelse om Slaget ved Slesvig, og at der ventedes en ny Kamp samme Dag. Zastrow havde alt den Gang beordret Kaptajn Gersdorff til med Frikorpserne at rykke frem over Vedelspang, selv traf han Foranstaltninger til at følge efter for at naa Flensborg.

Kaptajn Wørishøffer, der var efterladt i Ekernførde, fik i Løbet af den 23. April hverken Efterretninger fra Slesvig eller fra Mysunde. Den 24. April om Morgenen rykkede en Bataillon frem mod Byen og angreb Forpostlinien. Men Forposternes Ild og Skytset fra en Kanonbaad tvang Fjenden til at holde sig tilbage.

Dampskibet Hekla laa paa Fjorden, men, da det hvert Øjeblik kunde blive beordret andensteds hen, og da Stillingen var uholdbar, besluttede Kaptajn Wørishøffer at benytte Dampskibet, medens han havde det, og indskibede sin Styrke den 24. om Aftenen. De 26 Dragonheste, som Skibet ikke havde Plads til, blev

aflleverede til Magistraten, og de blev et velkomment Bytte for Slesvigholstenerne.

Vort samlede Tab ved Slesvig og Mysunde udgjorde 39 Officerer, 124 Underofficerer og 689 Menige. Deraf faldt 15 Officerer, 19 Underofficerer og 136 Menige, og 21 Officerer, 65 Underofficerer og 347 Menige blev saarede. Af usaarede Fanger mistede vi 3 Officerer, 40 Underofficerer og 206 Menige. Desuden fangedes paa Lazaretterne i Slesvig 9 af vore Læger, der var beskæftigede med at forbinde de mange Saarede.

De faldne Officerer var: Oberstløjtnant Magius, Major Holm, Kaptajnerne Neraae, Friederichsen, Kurtzhals, Mechlenburg, Bonnichsen, Hveberg og Obel, samt Løjtnanterne Stricker, Rømeling, Tronier, Høyer, Lund og Blom.

Fjendens Tab beløb sig til 6 døde og 15 saarede Officerer, 56 døde og 351 saarede Underofficerer og Menige samt 54 Underofficerer og Menige, der blev fangne.

Efter Slaget havde Overkommandoen taget Hovedkvarter i Isted Kro, og herfra afsendte General Hedemann ved Midnat følgende Skrivelse til Krigsministeren:

»Herr Krigsminister!«

Fra Kl. 10¹/₂ Formiddag til henimod Solnedgang har vi slaedes med Prøjsserne ved Slesvig. Kl. 6¹/₂ var Fægtningen staaende. De fjendtlige Tropper, der var i Ilden, trængte ikke mere paa, men stærke Reservemasser rykkede frem. Vore Tropper var 3 Gange afløste, og, da vi havde bragt vor sidste Reserve i Ilden, fandt vi det rigtigt at trække os tilbage. Dette skete med al Orden og Ro, og uden at Fjenden forfulgte. Vi bivuakerer for Øjeblikket i Stillingen mellem Arnholt Sø og Langsø, hvorfra vi bryder op imorgen til Flensborg. Vi har ingen Kanoner mistet, men vort Tab af Døde og Saarede er stort; navnlig har vi tabt mange af vore dygtigste Officerer. Oberstløjtnanterne Magius, Staggemeyer og Krabbe, Majorerne Schepelern, Holm og Ræder, Kaptajnerne Friederichsen, Neraae, Mechlenburg, Obel, Bonnichsen og Hveberg og mange andre Officerer er mere eller mindre saarede. Vort hele

Tab lige saavel som Fjendens er det umuligt at angive. Armékorpsset er i kampdygtig Stand og skal gøre sin Pligt til det sidste.

Hovedkvarteret Isted Kro, første Paaskedag Kl. 12 Aften.

Beretningen giver et ædrueligt Billede af, hvad der var passeret, og af den øjeblikkelige Situation, men hele dens Form tyder paa, at den ikke er skreven af en Officer. Da Digteren H. P. Holst var bleven ansat i Hovedkvarteret som Expeditionssekretær, taler Sandsynligheden for, at det er ham, der har skrevet Beretningen.

Læssøe afsendte følgende korte Melding: »Otte Timers haardnakket Kamp med Prøjsserne. Alle vore Tropper har været i Ilden. Fjendens fremrykkende Reservemasser nøder os til i Morgen at trække os tilbage til Flensborg.«

Vore Afdelinger havde naaet Bivuakpladserne.

Natten var kold, og Soldaterne havde ingen Forplejning faaet i Løbet af Dagen. Det blev der hjulpen paa ved Uddelingen af en Reserveportion, og, da der var Brændsel i Overflødighed i de nærliggende Skove, varede det ikke længe, før Bivuakilden luede overalt. Stemningen var alvorlig, men Kampen havde ikke nedslaaet Modet, fordi enhver havde Følelsen af at have gjort sin Pligt, og af, at det kun var Fjendens Overmagt, der havde tvunget Hæren til at vige.

Snart blev der stille, Trætheden krævede sin Ret, og lidt efter lidt slukkedes Ilden. Forposterne vaagede.

Den Plan, General Wrangel havde lagt, blev ikke alene modificeret, men den gik fuldstændig itu, fordi hans underordnede Førere ved selv at tage Initiativet fremkaldte den Afgørelse, som først skulde søges den følgende Dag. Naar man har sagt, at dette var et Held for den danske Hær, som ellers vilde være bleven omgaaet paa begge Fløje, er det ikke rigtigt. Som Bevis vil det være tilstrækkeligt at henvise til de Forsvars-

dispositioner, der var givne den 17. April, og som vilde have forebygget Virkningen deraf.

Major Steinmetz var Dagens Helt, og det var de Egenskaber, han paa denne Dag lagde for Dagen, der, fuldt udviklede i Felttoget 1866, skaffede ham Navn af »Løven fra Nachod«.

Paa vor Side blev den lagte Plan fravegen paa et enkelt Punkt ved Bülow's Flankeangreb. Det skete efter Sigende paa Forslag af Major Holm, men det var en Inspiration, for hvilken Overkommandoen ikke burde have givet efter. Angrebet kunde kun tilvejebringe en øjeblikkelig Virkning, men det kunde ikke fremkalde noget Resultat, og det maatte føre til en Tilbagegang under de uheldigste Vilkaar, fordi man paa Forhaand kunde sige sig selv, at Fjenden vilde være nødt til at sætte alt ind paa at slaa det tilbage. Men Angrebet greb tillige forstyrrende ind i den lagte Plan. Thi denne var baseret paa, at vi, ved at gaa tilbage, kunde møde med friske Tropper i hver ny Stilling. Tog man Bülow's Brigade, der var bestemt til at optage Kampen paa Erdbeerenberg, bort, maatte man ikke alene opgive Standsningsstødet i denne Stilling, men man nødsagedes til at optage Forsvaret i Gottorp—Hysby Stillingen med de overanstrengte og svækkede Tropper, der havde kæmpet i og ved Bustrup, uden at der blev levnet dem tilstrækkelig Tid til at ordne sig, fordi Schleppegrell ikke strax kunde være til Stede med Flankekorpset.

Paa højre Fløj søgte Oberst Juel at modvirke Fjendens omgaaende Bevægelse ved at gaa langsomt tilbage, i Stedet for at gribe aktivt ind. Maaske vilde hans Opræden være bleven dristigere, hvis han ogsaa havde raadet over 5. Dragonregiment. Men det var bleven glemt, saa at det hele Dagen blev staaende ved Isted Kro.

Det, der for vor Hærs Vedkommende giver Slaget ved Slesvig sit Særpræg, er den sejge og udholdende Modstand, der blev vist overalt, og den gode Aand, som besjælede Tropperne og deres Førere. Bülow's heltmodige Flankeangreb, Forsvaret af Bustrup, Kampen i Stillingen ved Annettenhøje og Würtzens dristige Attake staar som talende Vidnesbyrd og gør Paaske-dagen 1848 til en Mindedag, som den danske Hær med berettiget Selvfølelse kan se tilbage paa.

Fra Slesvig til Als og Jylland.

Den 24. April Kl. 2 Morgen tiltraadte vor Hær Tilbagetoget. Hovedstyrken fulgte Chausseen, Flankekorpsset gik over Stolk, Klapholt og Store Solt. Hensigten var at naa Stillingen ved Bov for der at afvente Fjendens Fremrykning.

Oberst Juel af Rytteriet blev staaende med en Bagdækning til Kl. 7 F., saa fulgte han efter ad Chausseen. For at standse Fjenden blev der ved Arnholt Sø fældet 2 store Træer, saa at deres Kroner faldt i hinanden tværs over Vejen, som derved blev spærret.

Da Hovedstyrken og Flankekorpsset Klokker mellem 9 og 10 F. naaede henholdsvis Oversø og Store Solt, blev der gjort et længere Holdt. Under dette modtog Overkommandoen en Skrivelse fra Krigsministeriet, der gik ud paa, at der, i Følge Meddelelse fra Udenrigsministeriet, var Grund til at haabe, at Prøjsserne ikke vilde rykke frem. Derfor maatte vore Tropper heller ikke foretage nogen Fremrykning og overhovedet vogte sig for gennem offensive Foretagender at fremkalde et Vaabenbrud. Skrivelsen var afsendt pr. Stafet fra Kjøbenhavn den 23. April Kl. 1 Morgen. Men i Mellemtiden var Prøjsserne rykkede frem, og Stillingen var derfor bleven en anden. Desuagtet mente Overkommandoen at kunne gaa ud fra, at ligesom den først nu havde modtaget denne Meddelelse, som skyldtes diplomatiske Forhandlinger, saaledes kunde heller ikke de prøjssiske Tropper have faaet den tidligere, og var de end rykkede frem den foregaaende Dag, saa vilde de nu blive staaende. Denne Opfattelse syntes ogsaa støttet ved den Omstændighed, at der ikke hørtes Skydning ved Bagdækningen, hvorefter man drog den Slutning, at Fjenden ikke forfulgte.

Overkommandoen troede derfor at kunne forsvare at skaffe Tropperne den Hvile, hvortil de haardt trængte, og bestemte, at Størstedelen af Hæren skulde marchere til Flensborg og overnatte der. Bagdækningen skulde opløses, naar den naaede Oversø, men til Forposttjeneste efterlade 2. Jægerkorps, 3 Eskadroner af 5. Dragonregiment og 2 Kanoner. Nærmere Bestemmelser skulde gives i Flensborg, hvor Adjutanterne skulde møde i Hovedkvarteret Kl. 4 samme Eftermiddag.

Efter at Befalingen var udstedt, afmarcherede Hovedstyrken.

De Afdelinger, der skulde danne den ny Bagdækning, naaede Oversø noget efter Middag,

Oberstløjtnant Styrup, der kommanderede 2. Jægerkorps, fik Ordre til at udstille Forposter ved Oversø, saa at han dækkede Chausseen og observerede Vejene, der fra Flensborg fører til Mysunde og til Husum. I Tilfælde af Angreb skulde han holde sig saa længe som muligt i Stillingen. Oberstløjtnanten fik tillige Underretning om, at 5. Dragonregiment skulde deltage i Sikrings-tjenesten, men der meddeltes ham intet om, hvor og hvorledes Regimentet stod. 2 Kanoner under Løjtnant Buntzen stilledes til hans Raadighed.

Kommandøren for 5. Dragonregiment, Oberst Astrup, fik Befaling til med 3 Eskadroner at gaa i Kantonnement i Munkvolstrup, Julskov og Jaruplund samt udsætte Feltvagter, der skulde sætte sig i Forbindelse med 2. Jægerkorps. At Befalingen naturligt maatte forstaas, saaledes at der strax skulde udstilles Feltvagter, og at, hvad der af Regimentet ikke behøvedes til Forpost, skulde gaa i Kantonnement, vil næppe møde Modsigelse. Men, da Eskadronscheferne klagede over, at Mandskab og Heste var udmattede, lod Obersten Eskadronerne gaa i Kantonnement og bestemte, at Feltvagterne først skulde udstilles Kl. 6 Eftermiddag, idet han gik ud fra, at 2. Jægerkorps Forposter dækkede hans Kantonnement.

Oberstløjtnant Styrup lod Kompagnierne Wolle og Scharffenberg blive i Oversø. Af sidstnævnte udstilledes et halvt Kompagni under Løjtnant J. T. Hein som Feltvagt ved Frørup. Kompagniet Branner sendtes til Barderup, og Kompagniet

Westergaard til Aagaard for at dække begge Fløje. Korpset overspændte $\frac{3}{4}$ Mil.

General Wrangel ventede den 24. April at støde paa den danske Hær i Stillingen mellem Arnholt Sø og Langsø.

Forbundsdivisionen under General Halkett var i Løbet af den 23, April om Aftenen bleven koncentreret i Eggen ved Brekendorf. Da den havde efterladt 2 Batailloner som Besætning i Rendsborg og sendt 1 Bataillon til Kiel, var dens øjeblikkelige Styrke $10\frac{1}{2}$ Bataillon, 11 Eskadroner og 38 Kanoner, ialt ca. 9000 Mand.

General Wrangel havde befaleet, at Halkett skulde bryde saa tidlig op, at han den 24. April Kl. 9 F. kunde staa syd for Slesvig færdig til at rykke frem som Avantgarde.

Da man saaledes trak Reserven frem for at gøre den til Avantgarde, maatte der med Nødvendighed tabes Tid.

Tyskernes Fremrykning skete i to Kolonner.

Den højre Kolonne under General Halkett bestod af Forbundstropperne og General Møllendorfs Gardebrigade, der dog efterlod 2 Batailloner i Slesvig. Den venstre Kolonne under General Bonin bestod af dennes egne Tropper samt Slesvigholstenerne og rykkede frem fra Skovby. General Halkett fulgte under Fremrykningen Chausseen til Flensborg; General Bonin marcherede over Lyrskov til Chausseen, fulgte denne til, hvor Vejen bøjer af til Gammellund, og ad sidstnævnte skulde han fortsætte Bevægelsen til Vanderup. Major Zastrow blev ikke nævnt i Dispositionen, men man gik ud fra, at han fortsatte Operationen i Fjendens venstre Flanke og Ryg.

Forsinkelsen bevirkede, at General Halkett først satte sig i Marche Kl. 10 F. Da han naaede Forhugget paa Chausseen ved Arnholdt Sø, forarsagede dette en Standsning, indtil Vejen blev nogenlunde ryddet, og ved Isted Kro blev der gjort Holdt $1\frac{1}{2}$ Time, forat Bonins Kolonne kunde komme forbi. Saa gik det fremad.

Major Zastrow var rykket frem ad Vejen over Vedelspang paa Flensborg. Et Frikorps, som havde Têten, naaede Store Solt. Oberst Schleppegrells Bagdækning, 2 Kompagnier af 1. Jægerkorps, var netop kommen til Byen, hvor den havde gjort Holdt for at hvile et Øjeblik. 3 af dens Løjtnanter begav sig

ind i Kroen. Dem uafvidende fortsatte Bagdækningen Afmarchen. Pludselig meddelte Kroværten, at Friskarerne stod udenfor Kroen. Det lykkedes de to af Løjtnanterne at slippe bort; den tredje blev fangen. Denne Episode maa være foregaaet i Tiden omkring Kl. 1.

5. Dragonregiment var ved dette Tidspunkt ifærd med at gaa i Kantonnement. Da Ritmester Leth ved Ankomsten til Julskov kun fandt Plads til en mindre Del af sin Eskadron, gik han med Hovedstyrken i østlig Retning for at søge Kvarter. Derved fik han at vide, at Store Solt var besat af Fjenden. Han averterede sin Styrke i Julskov og red derpaa til Munkvolstrup, hvor han afgav Melding til Oberst Astrup. Denne tillod Ritmesteren at indkvartere den Styrke, han havde med sig, i Bilskov Kro og Munkvolstrup, Da Fordelingen var sket, red Leth til Julskov. Som Følge af Leths Melding befalede Oberst Astrup Eskadronen Bjerg, der laa i Munkvolstrup, at sadle op, men Ordren naaede ikke Eskadronschefen. Kl. lidt over 4 fik Obersten Melding om, at der var flere tusinde Friskaremænd i Hyrup under Fremrykning mod Flensborg. Obersten troede ikke paa Meldingen, men afsendte dog Kl. 4^{1/2} en Ordonnans til Hovedkvarteret, der overbragte saavel denne Efterretning, som den, Ritmester Leth havde bragt. Kl. 5 meldtes, at fjendtligt Rytteri viste sig syd for Byen. Nu lod Astrup blæse til hastig Udrykning; men det var forsilde.

Posteringen ved Oversø havde ogsaa faaet Efterretning om Fjendens Fremrykning.

Klokken omtrent 3 meldte en Bonde fra Smedeby, at da han forlod Byen, havde han set fjendtlige Tropper af alle Vaaben nærme sig. Oberstløjtnant Styrup betvivlede Rigtigheden heraf, og, først da Bonden beskrev Fjendens Paaklædning, begyndte han at tro paa Rigtigheden af hans Udsagn.

En anden Melding, der gik ud paa, at Store Solt var besat af Fjenden, foranledigede, at Wolles Kompagni afsendte en Patrouille under Løjtnant O. Schønning paa 30 Mand til denne By. Feltvagten i Frørup, der indberettede, at Fjenden rykkede frem ad Chausseen, fik af Kaptajn Scharffenberg Befaling til at gaa tilbage til Oversø. Da den naaede Byen, lod Oberstløjtnanten

den atter vende om, fordi den ikke var bleven angreben. Da den kom til Stillingen, blev den angreben af fjendtligt Rytteri og maatte skyndsomst trække sig tilbage til Oversø. Undervejs fangede Fjenden en Underofficer og 5 Mand.

Klokken var den Gang 4.

General Halketts Avantgarde, der talte $3\frac{1}{2}$ Bataillon, 5 Eskadroner og 14 Kanoner, naaede ved dette Klokkeslet Frørup med sin Fortrop. Af Beboerne i Byen fik Generalen, der fulgte Fortroppen, at vide, at der i Oversø stod en Afdeling Jægere og 2 Kanoner, samt at der laa Dragoner i Byerne bagved. Han besluttede strax at sende Rytterafdelinger frem til begge Sider for om muligt at afskære den Fjende, der stod i Oversø, Tilbagetog og at lade Avantgardens Hovedstyrke rykke frem ad Chausseen.

En Deling hannoveranske Husarer og en meklenborgsk Eskadron sendtes i østlig Retning mod Munkvolstrup; 3 Eskadroner hannoveranske Husarer gik med 2 beredne Bønder som Vejvisere vestenom Sankelmark Sø, og en meklenborgsk Eskadron rykkede frem ad Chausseen,

Oberstløjtnant Styrup havde imidlertid med sine 2 Jægerkompagnier taget Stilling bag Vandløbet og sendt Løjtnant Buntzens Kanoner til Flensborg, fordi han ikke kunde give dem forsvarlig Bedækning. Kompagniet Branner fik Meddelelse om, at Korpset maatte trække sig tilbage, samt Befaling til selv at sørge for sit Tilbagetog, og der blev sendt Melding om Fjendens Fremrykning til Hovedkvarteret i Flensborg. Da Fjenden rykkede frem, gik Oberstløjtnant Styrup tilbage ad Chausseen, dækket af Kompagniet Wolle, og sendte Kompagniet Westergaard Befaling om at støde til. Kaptajn Westergaard, der Kl. omtrent $3\frac{1}{2}$ havde afsendt en Patrouille paa 16 Mand under Løjtnant Recke til Store Solt, samlede hurtigt sit Kompagni og naaede Korpset ved at skraa over Markerne.

Som Westergaards Afmarche aabnede Adgangen fra Frørup over Aagaard paa Munkvolstrup, saaledes maatte Branners Tilbagegang aabne Fjenden Vejen vest om Sankelmark Sø paa Bilskov Kro. De to fjendtlige Kolonner, der skulde omgaa, mødte

derfor ingen Modstand. Den tredje, den meklenborgske Eskadron, der skulde følge Chausseen, var allerede under Fremrykning.

Da 2. Jægerkorps fulgte langs Skoven, var det ikke at undres over, at Major Below, der kommanderede Meklenborgerne, nærrede Betænkeligheder ved at attackere. Da han meldte dette til General Wrangel, der med sin Stab var naaet frem til Oversø, sagde Generalen: »Marche! oder kassiert!« Majoren havde altsaa intet Valg.

Oberstløjtnant Styrup hørte de meklenborgske Dragoner komme. Der, hvor Skoven ender, er et Mosedrag. Styrup lod derfor Kompagnierne Scharffenberg og Westergaard formere en Karré i Mosen og Kompagniet Wolle danne en Kreds til Højre nærmest Skoven. Afstanden til Chausseen var næppe mere end 50 Alen.

Man hørte de fjendtlige Ryttere komme nærmere og nærmere. Pludselig viste deres Tête sig udenfor Skovranden, og, uden at der faldt et eneste Skud fra Jægerne, defilerede hele Eskadronen langs Fronten i Marchekolonne med 4.

Da Kueuen af Eskadronen kom fri af Skoven, lod Major Below svinge ind og attackerede. Men Rytterne kom ikke langt. Deres Heste sank i Mosen, og en eneste Salve, der blev afgiven af Scharffenberg og Wolle, var nok til at bringe dem til i den vildeste Flugt at søge tilbage mod Oversø. Jægerne gav dem et tordnende Hurra med paa Vejen.

Blive staaende kunde Korpset ikke, dels fordi Skoven, der laa i højre Flanke, snart vilde blive besat af fjendtligt Infanteri, og tillige fordi der hørtes Kanoner paa Vejen fra Oversø. I venstre Flanke laa der en Bakke, hvis vestlige Affald strakte sig ned mod Vandløbet, der kommende nordfra skærer Chausseen tæt S. for Bilskov Kro og flyder mod Syd i Sankelmark Sø. Adgangen til dette Terrænparti gik over et lille Gærde, der laa lodret paa Vandløbet. Styrup lod derfor Korpset passere Gærdet og tage Stilling paa Bakken. Kompagniet Wolle kom derved til at staa nordligst, saa fulgte Kompagniet Scharffenberg og til sidst Kompagniet Westergaard, der besatte Gærdet og det nærmest tilstødende Parti.

Stillingen var næppe indtagen, før Skovudkanten blev be-

sat. Det var 3. lette hannoveranske Bataillon, som Fjenden havde sendt frem, og som fra Skovens nordvestlige Hjørne var i Stand til at enfilere vor Stilling, der havde Front mod Øst. Forsvaret maatte derfor optages af Besætningen ved det lille Gærde, men bag det kunde kun anbringes en Sektion, og noget af Mandskabet søgte derfor over paa den vestlige Bred af Vandløbet.

Kort efter skød den hannoveranske Bataillon, der blev forstærket med 2 Kompagnier meklenborgske Jægere, 2 af sine Kompagnier frem ad Chausseen. De besatte Bakken og tvang vore Skytter til at trække sig tilbage paa Skraaningerne. Da Rummet ikke var stort, medførte denne tilbagegaaende Bevægelse en Sammenblanding af Mandskabet i de forskellige Kompagnier. Noget senere ankom en brunsvigsk Bataillon. Desuden havde et brunsvigsk Batteri taget Stilling paa Bakkerne øst for Skoven, men det kunde ikke komme til Skud. De 3 danske Jægerkompagnier blev nu heftig beskudte i Front og højre Flanke. De, der laa bag Vandløbet, samt Gærdets Besætning, maatte hovedsagelig optage Kampen, men, medens Gærdet dog ydede nogen Dækning, blev Stillingen bag Vandløbet næsten uudholdelig fra det Øjeblik, Bakken var bleven besat. Hele Opmærksomheden var rettet mod Bakkekammen. Jævnlig hørte man Kommandoen »Vorwärts« og saae da en Del af den fjendtlige Styrke rejse sig til Storm. Men det var for Jægerne et Signal til en almindelig Beskydning, der strax bragte Fjenden til at søge Dækning. Da det hverken fra Skoven eller fra Bakkekammen var Fjenden muligt at faa Klarhed over, hvor stor en Styrke, han havde imod sig, blev en brunsvigsk Generalstabs-officer sendt frem paa Bakken for at rekognoscere. For at vinde større Oversigt blev han til Hest. Men næppe blev han opdaget af Jægerne, før han sank af Hesten dødelig saaret. En Adjutant, der gentog Forsøget, fik Hesten skudt under sig.

Oberstløjtnant Stystrup og hans Officerer havde meddelt de undergivne, at der snart vilde komme Hjælp, da vore Dragoner var i Nærheden. Pludselig hed det: »Nu kommer Dragonerne!« Men det var et sørgeligt Syn: Enkelte Dragoner paa usadlede Heste, som umiskendeligt kun søgte at frelse sig. Samtidig op-

dagede man ved at se bagud, at fjendtligt Rytteri holdt paa Vejen fra Sankelmark til Bilskov Kro.

Løjtnant Wolle, som havde den bedste Oversigt, besluttede at søge at komme bort. Det lykkedes ham med Størstedelen af sit eget og mindre Dele af de 2 andre Kompagnier ved at følge Lavningen at komme øst om Bilskov Kro og ud paa Chausseen.

Da Oberstløjtnant Styrup opdagede Wolles Bevægelse, søgte han at standse den, men hans Befaling blev ikke hørt af Wolle. Denne blev staaende et Øjeblik paa Chausseen og søgte ved Signaler at tilkendegive Hovedstyrken, at Vejen var fri; men Signalerne blev kun hørte af enkelte. Da Wolle ikke kunde blive staaende, fortsatte han Tilbagetoget ad Chausseen, hvor Løjtnant Schøning stødte til ham med Patrouillen, der havde været fremsendt mod Solt. Det lykkedes Wolle at naa Flensborg, men udelukkende, fordi Oberstløjtnant Styrup blev staaende. Thi var han fulgt efter, vilde Fjenden hurtigt have faaet Klarhed over vor Styrke, og, da han havde 3^{1/2} Bataillon, 3 Eskadroner og et Batteri lige ved Haanden, og Terrænet, gennem hvilket Tilbagetoget skulde gaa, er aabent og overskueligt, vilde alle 3 Jægerkompagnier hurtigt være blevne tvungne til at overgive sig, og Vejen til Flensborg være fri.

Noget efter Løjtnant Wolles Tilbagegang blev Oberstløjtnant Styrup ramt af en Kugle i Knæet. Smerten bragte ham til at bøje sig, men i samme Nu fik han en Kugle gennem Hovedet og segnede død om. Kaptajn Westergaard overtog Kommandoen, uagtet han paa et tidligere Tidspunkt var bleven haardt saaret af en Kugle gennem venstre Albu. Løjtnanterne Hein og Beissenherz, der førte Forsvaret bag Vandløbet, blev begge saarede, den sidstnævnte saa haardt, at der var Fare for hans Liv; men begge blev paa deres Post.

Klokken var bleven henved 7. I over 2 Timer havde Jægerne værget sig mod Overmagten. Da rykkede den brunsvigske Bataillon, der holdtes som Reserve, til. Pludseligt styrtede Angriberne ned ad Bakkeskraaningerne under Hurra og Raabet »Kein Pardon«. Enhver fortsat Modstand var umulig; Jægerne maatte overgive sig, dog fik de Pardon.

Korpset mistede 1 død, 3 saarede og 2 usaarede fangne Officerer samt 5 døde, 21 saarede og 200 fangne Underofficerer og Menige.

Da General Wrangel fik Melding om Resultatet af Kampen, blev han opbragt over, at en saa lille Styrke havde standset Fremrykningen i saa lang Tid, men Vreden vendte sig ikke mod de Besejrede. Han kaldte den ældste usaarede Officer, Kaptajn Scharffenberg, til sig og gav ham Sablen tilbage med Tilkendegivelse af, at han ikke vilde berøve Kaptajnen et Væрге, han havde baaret saa hæderligt. Generalen glemte ikke Underklasserne; thi, da disse som Fangter var komne til Gottorp Slot, blev de samlede af Kommandanten, der skulde tilkendegive dem Wrangels Anerkendelse af den smukke Maade, hvorpaa de havde kæmpet.

De to Rytterkolonner, Fjenden havde sendt frem for at komme i Ryggen paa 2. Jægerkorps, stødte paa Dele af 5. Dragonregiment.

Den venstre Kolonne, 3 Eskadroner hannoveranske Husarer, gik over Vadestedet vest for Sankelmark Sø og ad Vejen, der fører til Bilskov Kro. Dragonerne, som var indkvarterede der, og som ikke havde afsadlet, opdagede Fjenden og slap bort, hvorved det kom til Kamp med enkelte af Husarernes Flankører. Husarerne tog derefter Stilling ved Chausseen med 2 Eskadroner, og efterlod den tredie paa Vejen fra Sankelmark.

Efterat Oberst Astrup Klokken 5 havde alarmeret, fulgte han med den Styrke, der tilfældigt sluttede sig til ham, deriblandt Eskadronen Bjergs Estandart, Vejen fra Munkvolstrup til Chausseen for at naa Alarmpladsen, nord for Bilskov Kro. Pludselig opdagede han, at Chausseen var spærret af hannoveranske Husarer. Undervejs var Oberstens Styrke bleven forøget med Ritmester Bjerg, 2 Løjtnanter og en Del Dragoner, hvoraf ikke faa paa usadlede Heste. Men Styrken var ikke ordnet, da den traf paa Fjenden. Sablen blev trukken, man vilde slaa sig en Vej, men Hannoveranerne gik frem til Attake, og deres Overlegenhed førte til, at Dragonerne, efter et kort Haandgemæng, maatte overgive sig. Nogle søgte at frelse sig ved at flygte sydpaa, men de blev fangne. Vort Tab beløb sig til 5 Officerer,

56 Underofficerer og Menige med Heste samt Eskadronen Bjergs Estandart.

Den højre Kolonne, en Deling hannoveranske Husarer og en meklenborgsk Dragoneskadron, gik over Aagaard mod Munkvolstrup. Da den naaede Byens sydlige Udkant, opdagedes danske Dragoner, dels paa sadlede og dels paa usadlede Heste, som søgte at komme bort. Paa dem blev der gjort Jagt, og derved kom det paa flere Steder til Haandgemæng. General Halkett, der fulgte denne Kolonne, var nærved at blive dræbt af en dansk Dragon, der lagde an paa ham med sin Pistol. Han frelstes af sin Ordonnansofficer, Løjtnant Grev Lusi, der huggede Dragonen ned. Denne Kolonne fangede henved 20 Mand og erobrede Regimentets Bagage, en Patronvogn og en Del Heste.

Ritmester Leth samlede den Styrke, han havde i Julskov, samt en Del af den, han havde i Munkvolstrup, og gik over Lille Solt Kirke ad Mysundevejen til Flensborg. Løjtnant Recke af 2. Jægerkorps sluttede sig til ham med sin Patrouille.

Da Kompagniet Branner, der med sin Hovedstyrke stod ved Barderup, fik Befaling til at gaa tilbage, gik Kaptajnen paa Jaruplund. Da han troede at se fjendtlige Ryttere ved denne By, trak han sig vesterpaa over Vedding til Flensborg, hvor han ankom Klokken mellem 7 og 8 og stødte sammen med det Kommando, Løjtnant Wolle havde ført tilbage.

Den Rytterstyrke, Kaptajn Branner havde set, maa have været Eskadronen Fenker af 5. Dragonregiment, der laa i Jaruplund, og som gik tilbage til Flensborg. Paa Chausseen traf denne Eskadron Løjtnant Buntzen med de 2 Kanoner og eskorterede dem et Stykke; men flygtende Dragoner fra Munkvolstrup foranledigede Eskadronen til at slaa ind i en saa hurtig Gangart, at Løjtnant Buntzen, hvis Heste var overanstrengte, ikke kunde følge med.

Gennem Kampen var det lykkedes 2. Jægerkorps at standse Fjendens Frenrykning for denne Dag, og det Offer, der var bragt, havde saaledes ikke været forgæves.

Forbundsdivisionen gik i Bivuaik ved Oversø og Frørup,

dækket af Forposter. Den venstre Kolonne under General Bonin naaede, uden at støde paa Modstand, Vanderup.

Som altid, naar der i Krigen tilstøder en Ulykke, søgte man ogsaa ved denne Lejlighed at udpege de skyldige. Man udpegede Oberst Astrup, og han kunde først forsvare sig, da han i Efteraaret blev udløst af Fangenskab. Men den Beretning, han indsendte, ledsagede Læssøe med en Følgeskrivelse, hvori han med sin sædvanlige Ridderlighed paatog sig hele Ansvarret. Som den virkelige Aarsag angav han, at den Tryghed, Krigsministeriets Skrivelse havde skabt, og Mangel paa Erfaring havde bragt ham til at give mangelfulde Bestemmelser om Forposttjenestens Ordning og at unnlade at udnævne en Forpostkommandør istedenfor den faldne Major Holm.

Tidligt paa Eftermiddagen var den danske Hær naaet til Kantonementerne i og ved Flensborg.

Alle Afdelinger havde været under Vaaben fra den 23. April om Formiddagen og havde maattet deltage i Slaget. Natten blev tilbragt i Bivuak. Under Bivuakeringen begyndte det at regne, og Regnen, der faldt bygevis, varede til efter Middag den 24. April. Følgen heraf var, at Afdelingerne naaede Kantonementet i en meget forkommen Tilstand, og at de skyndte sig med at faa Mandskabet i Kvarter.

I Flensborg laa 3. Bataillon, der hørte til højre Flankekorps. Efter at den havde marcheret sydpaa den 23., havde den faaet Befaling til at gaa til Flensborg for at marchere til Bov, hvor Flankekorpsset skulde samles. Desuden skulde Flensborg nu rumme Overkommandoen, forskellige overordnede Stabe, 9 Batailloner og Artilleriet, Batteriet Jessen undtagen. Ved en Fejltagelse indkvarteredes tillige 7. Bataillon i St. Jørgensby og 4. Bataillon i den nordlige Del af Byen. Indkvarteringen foregik i stor Skynding med det størst mulige Hensyn til at skaffe Tropperne Hvile og uden noget som helst taktisk Hensyn. Da Forposterne stod ved Oversø, henved 1½ Mil fra Flensborg, mente man deri at have tilstrækkelig Betyggelse for, at Hæren, selv om Fjenden mod Forventning rykkede frem, vilde have Tid nok til at træde under Vaaben og tage Stilling.

Overkommandoen havde bestemt, at der af Brigaden Meyer,

4. og 7. Bataillon, samt en Eskadron af 5. Dragonregiment skulde udstilles Forposter øst for Flensborg. Eskadronen havde taget Stilling, men Fodfolket var ikke rykket paa Forpost. Fremsendte Kavaleripatrouiller stødte paa en af Major Zastrow udsendt Patrouille i Nærheden af Hysby. Melding herom bragte Brigaden, der havde Stabskvarter i Adelby, til at beordre 7. Bataillon til strax at rykke paa Forpost med 2 Kompagnier og til at sende Melding til Overkommandoen. Læssøe begav sig ufortøvet til Terrænet øst for Flensborg. Da han ikke saae nogen Fjende, beordrede han Major Trepka, der var ansat ved Hovedkvarteret, til at overtage Tjenesten som Forpostkommandør paa denne Front og gav 4. Bataillons Adjutant, der var i Brigadekvarteret, Befaling til, at Bataillonens strax skulde samles og marchere til Adelby. Læssøe red saa til Hovedkvarteret, og, efter der at have givet de tilstedeværende Afdelingsadjutanter nærmere Bestemmelser, red han, uden Ledsagelse, til Skæferhus for at rekognoscere den Stilling, der skulde indtages den følgende Dag.

Kl. var 5^{1/2} Eftermiddag.

Soldaterne, der var blevne modtagne af Befolkningen i Flensborg med den største Deltagelse, havde, efter at være blevne rigeligt forplejede, lagt sig til Hvile. Da sprængte ved dette Klokkeslet Dragoner af 5. Regiment sydfra ind i Byen, raabende, at Fjenden fulgte efter dem. En Batterichef, Kaptajn Dinesen, lod strax blæse til hurtig Udrykning, og det blev Signalet til en Deroute. Man havde nemlig den Gang ingen Kendingssignaler for den enkelte Afdeling, og derfor fik Batteriets Signal en Betydning, som gjaldt det hele Hæren. Nu begyndte en vild Jagen af Trænkonstablerne for at naa Staldene, faa Hestene seledede op og komme til Parkpladsen. Borgerne, der var Vidne hertil, og som havde hørt Dragonernes Raab, troede, at der var øjeblikkelig Fare; de ilede til deres Boliger og purrede Indkvarteringen ud. Det søvndrukne Mandskab kom ihast i Tøjet og ud paa Gaden. Her hørtes kun Raabet — »Fjenden er der!« — og overalt saaes kun Forvirring. Denne forøgedes ved, at Mandskabet af 4. Bataillon, der netop havde faaet Ordre til at møde hurtigt, jagede afsted til Samlingspladserne, og det

blev ikke bedre ved, at man saae 3. Bataillon, der marcherede gennem Hovedgaden for at naa Bov, gaa nordpaa, thi dette bestyrkede i, at der var Fare. Der dannede sig efterhaanden en broget Masse af alle Vaabenarter, der trængte paa for at komme nord ud af Flensborg. Under Bevægelsen søgte dog en Del Frelse ved at ile til Havnen og gaa ombord i de der liggende Skibe, som strax lettede og stod udefter.

Det blev en fuldstændig Panik. Fra Byen naaede den til Trænet, der var parkeret nordfor Flensborg, saa at en Del af dette jagede tilbage og blev først standset dels i Aaabenraa og dels i Haderslev. Forvirringen var saa stor, at endog Garden, 13. Bataillon og 4 Kanoner, der laa i Nyhus og Klus, marcherede til Bov uden Ordre.

Størstedelen af Oberst Bülow's Brigade var dog bleven holdt uden for Derouten, fordi der saavel for 1. som for 11. Bataillon var bleven fastsat Alarmpladser. Oberst Bülow lod 11. Bataillon rykke ud og tage Stilling S. for Flensborg. Her indtraf ligeledes en større Del af 12. Bataillon, ført af Løjtnant Hirsch, samt de 2 Kanoner, Løjtnant Buntzen førte tilbage fra Oversø. For at berolige sendte Bülow sin Stabschef med Melding til den kommanderende General.

At standse Derouten paa Flensborg Gader var en Umulighed, men, da Strømmen kom ud paa Møllebakkerne N. for Flensborg, lykkedes det Befalingsmændene at faa Mandskabet til at staa; kun ganske enkelte, som Skrækken endnu sad i Blodet, fortsatte Flugten.

Den kommanderende General begav sig, da han fik Efterretning om Forvirringen, til Byens sydlige Del, men han vendte snart om og red til Møllebakkerne. Det var rigtigt, thi der var det, hans Nærværelse krævedes. Naturligt vilde det dog have været, om han havde sendt en Officer af sin Stab sydpaa for at skaffe paalidelige Efterretninger, og dette saa meget mere, som der ikke hørtes nogen Skydning.

Da General Hedemann naaede Møllebakkerne, var Afdelingerne ifærd med at samle Mandskabet. De højere Kommanderende bad Generalen om Ordre og fik til Svar: »Alt skal gaa tilbage til Bov.« Hvis der tillige var bleven tilføjet, at

Afdelingerne først skulde samles og ordnes, og der samtidig var given Befaling om Maaden, hvorpaa Afmarchen skulde finde Sted, kunde Befalingen forsvares med, at, da Tilbagegangen i alle Tilfælde skulde finde Sted, kunde den ligesaa godt tiltrædes strax som senere. Men det skete ikke. Tilbagetoget blev tiltraadt, inden der var tilvejebragt fuldstændig Orden, og saaledes, at enhver afmarcherede, som han vilde. Dette synes saa meget mærkeligere, som General Hedemann paa Møllebakkerne modtog Oberst Bülow's Melding om, at han havde taget Stilling syd for Flensborg, thi derved var jo en øjeblikkelig Fare udelukket. Desuagtet fik Bülow Ordre til at opgive Stillingen og gaa til Bov, men udenom Flensborg. Han tiltraadte Marchen Kl. 7 Eftermiddag.

Da Kaptajn Læssøe kom tilbage fra sit Rekognosceringsridt til den sydlige Del af Flensborg, blev han meget forbavset over den Tilstand, han forefandt. Paa Søndertorv traf han Obersøjtnant Rye med 1. Bataillon. Han fik Ordre til at rykke ud og tage Stilling S. V. for Flensborg. Derpaa begav Læssøe sig til Møllebakkerne, hvor han traf Oberst Schleppegrell, der havde samlet 9. og 10. Bataillon. Læssøe foreslog Obersten at lade en Bataillon marchere ind i Byen for at betage Befolkningen det pinlige Indtryk, Derouten havde fremkaldt. Schleppegrell gik villig ind paa Forslaget og befalede Major Thestrup til med 9. Bataillon at marchere gennem Byens Hovedgader og tilbage ad samme Vej. Selv satte han og Læssøe sig i Spidsen. Marchen blev foretagen med klingende Spil, og Bataillonen marcherede saa stramt, som var det til Parade.

Den Styrke, der var tilbage af 2. Jægerkorps, kom først senere til Flensborg og marcherede gennem Byen for at støde til Hæren.

Sent paa Aftenen samledes Hæren i Bivuak mellem Nyhus og Bov, hvor der snart tilvejebragtes den fuldstændigste Orden. Forposter dækkede Stillingen ved at besætte Overgangsstederne over Krusaa.

Kaptajn Læssøe, der var bleven ved de Tropper, der sidst gik tilbage, havde gennem Løjtnant Wolle og de tilbagekomne Afdelinger af 5. Dragonregiment faaet Efterretning om, at det var Forbundstropper, der havde angrebet ved Oversø. De Forudsætninger, Krigsministeriets Skrivelse byggede paa, var altsaa

bristede. Fjenden bestod saavel af Prøjssere som af Forbundstropper og havde fortsat Fremrykningen.

At optage en fornyet Kamp ved Bov mod en saa afgjort Overmagt kunde der ikke være Tale om. Hæren maatte gaa tilbage for at blive forstærket. Det gjaldt kun om at træffe Valget mellem en Tilbagegang til Nørrejylland eller til Als.

Ved Valget heraf kunde man ikke se bort fra, at ved de diplomatiske Forhandlinger, der var gaaede forud for Slaget ved Slesvig, havde Prøjssen forlangt Slesvigs Rømning, og at det var den danske Regerings Negtelse af at gaa ind paa dette Forlangende, der havde ført til Krigen med Tyskland. Den politiske Situation — og det er den, der bestemmer de strategiske Kombinationer — krævede derfor, at vi saa længe som muligt førte Forsvaret paa slesvigsk Grund. Derfor blev det bestemt, at Hærens Hovedstyrke skulde trække sig tilbage til Als, hvorved den kom til at true Fjendens Flanke og, hvis Omstændighederne tillod det, kunde gribe Offensiven ved at rykke ind i Sundeved. Derimod skulde højre Flankekorps fortsætte Tilbagetoget nordpaa mod den jydsk Grændse.

Det var som omtalt Krigsministeriet, der havde befalet Oprettelsen af dette Flankekorps under Generalmajor Wedell-Wedellsborg. Den forandrede Bestemmelse, som Overkommandoen nu maatte give Korpsset, fandt Udtryk i dets Sammensætning.

3. Bataillon og Batteriet Marcussen, der var tilgaaede fra Kjøbenhavn, hørte til Korpssets oprindelige Styrke, og de naaede begge Bov i Løbet af den 24. April. Korpsset blev forøget med 3., 5. og 6. Dragonregiment, samt en Eskadron af 4. Dragonregiment, hvilke Afdelinger Natten til den 25. April afmarcherede til Bommerlund. Her skulde General Wedell tage Stilling med hele sin Styrke for at dække Hovedkorpssets Afmarche til Als i højre Flanke og derpaa fortsætte Tilbagetoget.

I Henhold hertil naaede General Wedell Bommerlund, hvor han blev staaende til den 25. April ved Middagstid. Saa brød han op og trak sig bag Ugebæk til Uge og Lavtrup. Den 26. April fortsattes Tilbagetoget i 2 Kolonner, hver formeret som en Brigade, til Bested og Hellevad. Gaardejer Krüger fra Bevtoft havde meddelt, at der paa sidstnævnte Sted var samlet

en Styrke paa 3—4000 bevæbnede Nordslesvigere, der vilde deltage i Forsvaret. En større Del af denne Styrke var ogsaa mødt, men den gik, paa Efterretning om Derouten i Flensborg, fra hinanden, inden General Wedells Tropper ankom.

Til den Kolonne, der var marcheret til Bsted, hørte 3. Bataillon. Den havde sat Geværerne i Pyramide for at afvente nærmere Ordre. Uforsigtighed bevirkede, at en af Pyramiderne væltede; et Gevær gik af og dræbte den talentfulde Dyremaler J. T. Lundbye, der med den varmeste Begejstring for Fædrelandet var indtraadt som Frivillig ved Bataillon.

Mangel paa Fourage tvang General Wedell til den 26. om Aftenen at samle sit Korps i en Bivuak ved Toftlund. Her agtede han foreløbig at blive staaende, og derfor blev Afdelingerne den 27. indkvarterede i Toftlund og Omegn. I denne Stilling blev Korpset forøget med 2 Eskadroner Gardehusarer, deriblandt Ritmester Hegermann Lindencrones frivillige Eskadron, der var ankomne fra Kjøbenhavn.

Medens højre Flankekorps havde foretaget disse Bevægelser, havde Hærens Hovedstyrke den 24. April om Aftenen Kl. 11 paabegyndt Afmarchen fra Bivuaken ved Bov for over Ringenæs og Graasten at naa Als. En Bagdækning, der først brød op fra Krusaa den 25. April Kl. 4¹/₂ Morgen, dækkede Tilbagegangen.

Kommandanten paa Als, Generalkrigskommissær Riegels, havde ladet paabegynde Forskansninger paa Dybbølbanke, Bygningen af Kystbatterier paa Als og af en Skibsbro fra Sønderborg til Sundeved. Broen var bleven sat i Arbejde den 24. April og ventedes at være færdig paa nogle Dage. Foruden Landstormen raadede Kommandanten endvidere over 6. Bataillon, der var ankommen til Øen fra Kjøbenhavn.

Da Overkommandoen var vidende om Brobygningen og gik ud fra, at Broen snart vilde være færdig, ventede den, at Overgangen til Als ikke vilde tage Tid. Heri blev den skuffet.

Efterretningen om Derouten i Flensborg var hurtig naaet til Als, og, da Kommandanten tillige fik Underretning om, at Hæren i opløst Stand trak sig tilbage til Als, betragtede han Faren for

Øens Besættelse af Fjenden for saa stor, at han gav Befaling til at afbryde Skibsbroen.

Overkommandoen, der fik Underretning herom, medens Hæren var undervejs, sendte strax en Officer afsted, der skulde standse Broens Afbrydning, men han kom for sent. Der var da intet andet at gøre end at lade en Del af Styrken tage Stilling paa Dybbølbanke for at dække Overgangen, der nu maatte ske ved Hjælp af to Trækfærger. Dækningstropperne gik sidst tilbage, og den 26. April om Aftenen var Armékorpsset anbragt i Kantonnement paa Als, hvor Overkommandoen tog Hovedkvarter i Sønderborg.

Saa vel Hovedstyrken som højre Flankekorps havde saaledes ved i Tide at bryde op fra Bov unddraget sig Fjendens Forfølgelse.

I Mellemtiden var General Wrangel den 25. April om Morgen brudt op fra Oversø. Fremrykningen skete som den foregaaende Dag i 2 Kolonner. Forbundsdivisionen, efterfulgt af Gardebrigaden, fulgte Chausseen, Bonin og Slesvigholstenerne Oxervejen fra Vanderup. Major Zastrow opererede i højre Flanke og rykkede frem ad Vejene fra Hyrup og Store Sølt.

General Wrangel opholdt sig ved Fortropperne.

Da Forbundsdivisionen nærmede sig Flensborg, meldte Fortropperne, at Byen var rømmet af de danske Tropper og besat af en Del af Kaptajn Gersdorffs Friskarer. Kort efter meldtes, at der paa Fjorden laa nogle danske Krigsskibe, der beherskede Vejen, der fra Flensborg fører nordpaa. Det var Dampskibene Hekla, Gejser og 3 Kanonjoller. General Halkett sendte 2 Batterier frem, der beskød Skibene, som efter nogen Kamp sejlede ud af Fjorden. Marchen fortsattes under Kampen vestenom Byen for at naa Bov, men ingensteds traf man paa Fjenden, og intet kunde man faa at vide. En Parlamentær sendtes frem ad Vejen til Aabenraa. Han vendte tilbage med uforrettet Sag, og Beboerne var ikke at formaa til at give nogensomhelst Oplysning, thi, siger en tysk Forfatter, »Hæren havde nu betraadt den dansktalende Del af Slesvig.«

Kl. 3 gav Wrangel Befaling til at standse. Forbundsdivisionen blev staaende dels nordfor og dels i Flensborg med Têten i Holbøl.

Bonin naaede Bov Klokkeren 4. Alle hans Tropper, Slesvigholsterne indbefattede, sendtes til Flensborg, hvor Infanteriet og Artilleriet blev indkvarteret, hvorimod Rytteriet kom til Harreslev og Omegn. Gardebrigaden sendtes til Lyksborg for at iagttage Holdnæs. Major Zastrow blev med sit Detachement forlagt til Bov, Nyhus og Krusaa. Hans Frikorps havde alt den Gang vist en saadan Mangel paa Mandstugt, at det blev dem forbudt at besøge Flensborg.

Da Wrangel ikke kunde faa Vished for, om den danske Hovedstyrke var gaaet til Als eller nordpaa, bestemte han, at der skulde holdes Rast den 26. April. Han havde forgæves forsøgt at faa Oplysning gennem Parlamentæren, der var sendt til Aabenraa, nu vilde han forsøge, om det kunde lykkes ved at sende en Parlamentær til Sønderborg.

Denne Parlamentær overbragte kun et Brev fra den fangne Overlæge Thune, hvori denne gav Oplysning om de danske Officerer og Læger, der fandtes i Slesvig. Desuagtet begik man fra vor Side den Fejl ikke at nøjes med at lade Parlamentæren aflevere sit Brev ved Forposterne. Man færgede ham over til Sønderborg for at aflevere det til General Hedemann. Han kunde derfor vende tilbage med Efterretning om, at den danske Hovedstyrke var gaaet tilbage til Als, og at der var paabegyndt Anlægget af Forskansninger paa Dybbølbanke.

Forinden Parlamentærens Tilbagekomst havde Wrangel dog faaet Efterretning om vor Tilbagegang og givet Befaling for Fremrykningen. General Halkett skulde med Forbundstropperne rykke til Sundeved med Byen Sønderborg som østlig Grændse. »Selve denne By,« hed det i Ordren, »skulde, hvis Forholdene tillod det, besættes med en Bataillon og en Eskadron«. De øvrige Tropper skulde holdes vest for Allsund. Med den øvrige Styrke vilde Wrangel fortsætte Marchen nordpaa, saaledes at Brigaden Bonin skulde følge Chausseen, Prinsen af Nør Oxevejen, og Gardebrigaden Chausseen en Dagsmarche efter Bonin. Major Zastrow skulde med sit Detachement operere i venstre Flanke mod Tønder, Løgumkloster og Ribe.

General Halkett naaede den 27. April Dybbølbanke. At han ikke kunde følge Anvisningen med Hensyn til Sønderborgs Be-

sættelse, var en Selvfølge. Han lod sine Têteafdelinger ødelægge de paabegyndte Forskansninger, hvorved de blev beskudt af vore Krigsskibe, udstillede sine Forposter paa Dybbølbanksens østlige Affald, lod Divisionen gaa i Kantonnement bagved og tog sit Hovedkvarter i Nybøl.

Hovedstyrken under Wrangel naaede den 27. April Eggen ved Kliplev og den 28. Linien Aabenraa-Hjortkær, hvor der den 29. holdtes Rast.

General Wedell, der havde faaet Efterretning om denne Fremrykning, og som af Mangel paa en tilstrækkelig Infanteristyrke var ude af Stand til at optage Kampen, trak sig tilbage over Gram og passerede den 29. April den jydsk Grændse ved Foldingbro og Skodborghus. Samme Dag blev Korpset forstærket med Livgardeeskadronen, der under Kommando af Prins Christian af Glücksborg ankom fra Kjøbenhavn over Korsør og Fyn.

Det højre Flankekorps skulde nu ifølge de Ordre, der var givne af Krigsministeren, rette sig efter de Befalinger, det fik fra Generalkommandoen over Nørrejylland.

Da Fredericia Fæstning var saa forsømt, at den ikke kunde forsvares, vilde Generalkommandoen, at General Wedell skulde trække sig langsomt tilbage ad den østlige Hovedvej. Men Krigsministeren greb ind, og derfor maatte General Wedell med Hovedstyrken gaa til Fyn, og kun 3. Bataillon, 3. Dragonregiment og Batteriet Marcussen fortsatte Tilbagetøget nordpaa. Den 2. Maj var Overførslen til Fyn endt. Da Styrken, der blev tilbage, var saa svag, at den ikke kunde optage nogen Kamp, trak den sig, da Fjenden passerede Grændsen, til Aarhus, hvorfra 3. Bataillon og Batteriet Marcussen blev søværts transporterede til Nyborg. 3. Dragonregiment fortsatte Tilbagetøget til Aalborg, hvorfra ogsaa det overførtes til Fyn, og den 10. Maj var Nørrejylland rømmet af de danske Tropper.

Wrangel havde den 27. April indberettet til Kongen af Prøjsen, at det for at fremkalde en hurtig Afgørelse af Krigen, vilde være nødvendigt at besætte Jylland. Men, da den danske Flaade gav Midlerne til hurtig at landsætte Tropper i Flanke og Ryg paa hans Hær, var det nødvendigt, at denne blev forstærket. Han havde allerede været nødt til at anvende 6 Batailloner, 1

Eskadron og 1 Batteri til Dækning af Kommunikationslinien, og for disse Tropper maatte han i alt Fald have Erstatning. Naar man sendte ham Forstærkning, ønskede han, at man gav ham nogle Jægerafdelinger, fordi de kunde være ham til stor Nytte »mod de fortræffelige, fjendtlige Riffelskytter«.

Skønt han endnu ikke havde modtaget Svar, benyttede dog Wrangel Rastdagen, den 29. April, til i Aabenraa at samle General Halkett, Prinsen af Nør og Fyrst Radziwill med deres Stabschefer for at meddele dem sine Planer.

General Halkett skulde blive staaende i Sundeved for at forhindre den danske Hovedstyrke i at debouchere. Desuden skulde han søge at drage hele Opmærksomheden paa sig ved at give det Udseende af, at han tilsigtede at foretage en Overgang til Als for derved at binde en saa stor Del af den danske Hær som muligt. Selv agtede Wrangel med sin Styrke at fortsætte Fremrykningen imod Nord og at rykke over den jydsk Grændse.

Nogen Forhandling fandt ikke Sted. Da Wrangel havde hævet Mødet, spurgte Prinsen af Nør, om det virkelig var Generalens Hensigt at gaa over Grændsen. Han tilføjede, at en saadan Overgang vilde fuldstændig forandre den politiske Stilling, thi Hertugdømmerne tilsigtede ikke noget Angreb paa Danmark, men vilde kun holde deres eget Land og deres egne Forhold fri for de danske Overgreb. Wrangel svarede, at han vilde rykke over Grændsen. »Vi maa have noget i vor Haand, hvormed vi kan fremtvinge Freden, men jeg agter at afholde et Krigsraad i Christiansfeld.«

Den 30. fortsattes Fremrykningen til Haderslev, og den 1. Maj naaede Hovedkvarteret Christiansfeld. Bonin og Prinsen af Nør stod i og omkring denne By med Avantgarder i Vonsild og Ødis. Gardebrigaden ankom til Haderslev. Wrangel holdt samme Dag et Møde med de højere kommanderende. I dette meddelte han, at Hæren den følgende Dag skulde rykke ind i Jylland. Desuden lod han Generalstabsmajor Kirchfeld oplæse en Beretning om, hvorledes den svenske General Wrangel i 1657 havde erobret Fredericia. Wrangel syntes altsaa at have ventet, at Fæstningen vilde blive forsvaret. Men i denne Henseende havde han endnu større Held end hans svenske Navner,

thi denne erobrede Fæstningen, fordi den ikke var færdig, men han kunde rykke lige ind i den, fordi den var rømmet.

Prinsen af Nør gjorde atter Indvendinger mod Indrykningen og erklærede, at skulde den udføres, ønskede han at blive staaende ved den slesvigske Grændse med sine Tropper. Wrangel indskrænkede sig til at svare: »De marcherer i Morgen tidlig over Grænsen.« Lidt efter tilføjede han dog som en Grund, at den slesvig-holstenske Kommission, der, for at sørge for Forplejningen, fulgte hans Hær, havde erklæret, at der i Slesvig ikke fandtes tilstrækkelige Levnetsmidler.

At dette kun var en Skingrund, er indlysende. Den virkelige Grund laa paa et andet Sted.

Wrangel rykkede ind i Jylland paa eget Ansvar. Han havde faaet Befaling dertil af sin Regering, der vel havde foreslaaet Forbundet at give Bemyndigelse dertil, men den havde afsendt Befalingen, forinden Forbundet tog den Beslutning, der gav Hjemlen.

Forinden Indrykningen udstedte Wrangel følgende Proklamation til Jyderne:

»En tysk sejrrig Hær vil i Morgen overskride Eders Lands Grændse; ikke i fjendtlig Hensigt kommer den til Eder, derfor tilraader jeg Eder: Bliv i Eders fredelige Boliger, flygter ikke med Kone og Børn fra det Eder saa kære Arnested. Jeg, den højstkommanderende for Armeen, indestaar Eder for, at Eders Person skal være os hellig, og at Eders Ejendom og Eders Nationalfarver skal blive beskyttet imod hver vilkaarlig Behandling, saalænge Hæren opholder sig indenfor Eders Lands Grændser; men jeg kan ikke fritage Eder for at tilvejebringe Hærens Fornødenheder, og hertil behøver jeg i Eders egen Interesse Eders lovmæssige Øvrigheds Medvirkning. Derfor opfordres herved alle kongelig danske Civiløvrigheder til at blive paa deres Post og at vedblive med at udføre deres Pligter og deres Forbindtligheder. Ligeledes opfordrer jeg Gejstligheden til at blive i deres Sogne og til at anvende hele deres Indflydelse paa at berolige Menighederne. Skulde de kongelig danske Øvrigheder ikke efterkomme denne Opfordring, vil de værste Følger

være uundgaaelige, fordi mine Tropper da vil være tvungne til at indkvartere sig selv og selv tage alle de til deres Livsophold nødvendige Midler efter eget Godtykke, uden at det, selv med den bedste Vilje, vil være muligt at sætte Grændse for vilkaarlige Handlinger. Men hele den Ulykke, som deraf vil følge, maa udelukkende tilskrives Eders Øvrigheder, der forlader Eder i Trængslens Øjeblik.

Jyder! Modtag mine Tropper gæstfrit. I saavelsom Eders Koner og Børn vil da være ligesaa sikre midt iblandt de ædle tyske Krigere, som jeg har den Lykke at anføre, som imellem Eders egne Brødre.«

Den 2. Maj om Morgenens rykkede Hæren over Grændsen.

Paa Als og paa Fyn.

Efter at Kongen var vendt tilbage til Flensborg fra sit Besøg i Slesvig, og det tegnede til Krig med Tyskland, afrejste han paa Forslag af Krigsministeren den 15. April til Fredericia, som han naaede den følgende Dag. Her blev Kongen syg af en alvorlig Forkølelse og maatte gaa til sengs.

Krigsministeren var fulgt med, men fortsatte Rejsen for, efter at have gjort sig bekendt med Forholdene paa Fyn, at vende tilbage til Kjøbenhavn.

Natten til den 19. April naaede Ministeren Hovedstaden. Den følgende Dag udstedte han en Armébefaling, der ligesaa meget var rettet til Hæren som til Befolkningen. I denne Befaling udtalte han sin Glæde over den Tilstand, hvori han havde fundet Hæren og de forskellige militære Etablissementer og Institutioner, som han havde besøgt paa sin Rejse. Henvendt til Nationen udtalte han: »Øjeblikkelige Tab er ingenlunde umulige, men dem vil Nationen vide at bære med Kraft, og den vil ikke sky noget Offer og Anstrængelser, der endnu kan vorde nødvendige for fremdeles at indgyde Venner og Fjender den Agtelse, der vil gøre hine mere redebonne, disse mindre fripostige. Vor Sags Retfærdighed maa nødvendigvis fremkalde de store Magters Sympatier, som inden kort Tid vil komme til Handling, der da vil vorde end fyndigere, jo mere vor egen kraftige Vilje og faste Beslutning udtaler sig i Ord og Gerning«.

Denne Armébefaling læstes samme Aften i de kjøbenhavnske Dagblade. Disse blev overhovedet meget benyttede af Krigsministeriet. At Ministeriet meddelte alt, hvad der foregik af Vigtighed paa Krigsskuepladsen, var i sin Orden. Men det var dog mindre korrekt, at naar der kom en Rapport om en

Fægtning fra den kommanderende General, som foranledigede en Skrivelse til denne eller en Proklamation til Hæren, saa blev ikke alene Rapporten, men ogsaa Skrivelsen eller Proklamationen offentliggjort samtidig, saa at Offentligheden kendte disse Aktstykker flere Dage, inden de naaede deres Adresse. Havde Ministeren ikke selv noget at offentliggøre, overlodes det til en af hans to Adjutanter, Kaptajnerne Harbou og Lehmann, at meddele korte Efterretninger fra Hæren. Publikum kunde saaledes ikke beklage sig over, at det ikke kom til Kundskab om, hvad der foregik, thi foruden Meddelelserne i Berlingske Tidende udkom der daglig et Skillingsblad, der bragte de nyeste Efterretninger, og til hvilket Ministeriet leverede den væsentligste Del af Indholdet.

Den 25. April fik Kongen Beretning om Slaget ved Slesvig og udstedte samme Dag følgende Proklamation:

»Soldater!

Med Beundring har jeg modtaget Beretningen om Eders i Slaget ved Slesvig udviste Mod, Tapperhed og Udholdenhed. I er ikke, slagne, vegne tilbage for en overmodig Fjende; nej, ikkun Overmagten har trængt Eder ud af Eders Stilling, og hæderfuldere end et vundet Slag er den Orden, Ro og Sikkerhed, hvormed Eders Tilbagetog er sket. Eders taknemmelige Konge, der kun er forhindret ved alvorlig Sygdom — som dog nu næsten er hævet — fra at være i Eders Midte, vil belønne ethvert Træk af Mod og Tapperhed, som kommer til hans Kundskab, ligesom Fædrelandet evigt vil mindes de af dets tapre Sønner, som har blødt i Kampen for dets Ære og Selvstændighed. Taber derfor ikke Modet; snart skal Eders Konge med friske Kræfter være i Eders Midte, og den almægtige Gud vil ikke forlade den retfærdige Sag«.

Overkommandoens foreløbige Rapport fra Isted Kro naaede Kjøbenhavn den 25. April Kl. 6^{1/2} Eftermiddag samtidig med Læssøes korte Melding.

Krigsministeren svarede strax General Hedemann i en Skrivelse, hvori det hed — »Æren er reddet, komme der saa, hvad

der vil« — og sendte Hæren en Hilsen fra sig selv og taknemmelige Medborgere.

Stænderforsamlingen i Roskilde, der traadte sammen den følgende Dag, den 26. April, begyndte sit Arbejde med at vedtage en Adresse til Hæren, hvori den bl. a. udtalte: »Som Tanken, saaledes vender ogsaa Ordet sig til Eder med Tak for Heltemodet i Liv og Død, for Kampen ved Dannevirke, der har kaldt Billeder frem for vor Sjæl af Forfædrenes bedste Heltefærd«.

Paa denne Hilsen svarede General Hedemann: »Folkets Tilid er Soldaternes Stolthed. Udtalt af de bedste i Nationen faar den en Betydning, hvis Virkning paa Armeen ikke vil udeblive. Frugterne heraf vil for Dem og os være den værdigste Tak. — Gud beskærme Dem i deres fredelige Dont, os i vor krigerske. Af vor forenede Stræben venter Fædrelandet sin Frelse«.

Hvorledes Befolkningen saae paa og dømte om Kampen fik sit sandeste Udtryk i Plougs smukke Digt »Slaget ved Slesvig«, der offentliggjordes i Fædrelandet den 4. Maj 1848 og vandt almindelig Tilslutning. Derfor vil man ogsaa kunne forstaa, at Befolkningen kun havde ét Ønske, og det var at vise Hæren, at dens bedste Tanker drejede sig om den, og kunde den ikke dele dens Farer, saa kunde den dog mildne dens Savn. Et Vidnesbyrd derom var, at der strømmede en saadan Mængde frivillige Gaver af alle Slags ind til Hæren og sendtes til Als, at Krigsministeriet maatte bekendtgøre, at Forsyningen var saa rigelig, at man foreløbig ikke behøvede flere Gaver.

Da Tscherning gav General Hedemann Valget imellem at gaa tilbage til Nørrejylland eller til Als, bestemte han samtidig, at naar Hæren eller Dele af den kom indenfor en af Generalkommandoerne, skulde de fortsatte Operationer ledes af vedkommende Generalkommando. Krigsministeren skrev, at han betragtede dette som en Selvfølge. Men en saadan Ordning af Kommandoforholdene er en ligefrem Umulighed, thi under en Krig kan der kun være én højstbefalende, og det er den General, der har Kommandoen over den mobile Hær. Han fører Kommandoen fra det Sted, hvor han i Øjeblikket befinder sig, men ogsaa over den Styrke, der er detacheret ifølge hans Befaling. Thi Krigsskuepladsen er ikke alene den Del af et Land,

hvorpaa der kæmpes, men i ligesaa høj Grad den Del af Landet, som Forsvaret benytter som Udgangspunkt eller Forberedelse til fortsat Kamp.

Hæren var kommen til Als, og her viste det sig strax, at Opretholdelsen af Ministeriets Bestemmelser maatte føre til ligefremme Urimeligheder.

Generalkrigskommissær Riegels, en civil Mand, var bleven udnævnt til Kommandant paa Als samt over Sundeved og Holdnæs, fordi han havde organiseret Landstormen paa nævnte Ø.

Næppe var General Hedemann ankommen til Sønderborg, før han fra Riegels modtog en skriftlig Meddelelse om, hvorledes denne tænkte sig at ordne Bevogtningen og Forsvaret af Als. Generalen lod Kommandanten forstaa, at det var en Sag, der ikke skulde ordnes af ham, men af Overkommandoen. Riegels mødte da i Hovedkvarteret og foreviste en af Kongen underskrevet og af Krigsministeren paraferet Bestalling, hvorefter alle, høje som lave, havde at adlyde hans Befalinger paa Øen. Der blev da ingen anden Udvej, end at saavel General Hedemann som Generalkrigskommissæren indberettede Sagen til Krigsministeriet og bad om at faa Kommandoforholdet ordnet. Men inden Svaret kom, indtraf Kongen paa Øen og traf Afgørelsen.

Kongen var den 27. April afrejst fra Fredericia til Als for at besøge Hæren. Da han erfarede Uoverensstemmelsen om Kommandoforholdenes Ordning, befalede han, forinden han den 28. April forlod Øen for at sejle til Hovedstaden, at General Hedemann skulde føre Overkommandoen, og Riegels som Kommandant beholde Kommandoen over Landstormen og 6. Bataillon, der endnu ikke var bleven indlemmet i Hæren. Men den 30. April nedlagde Riegels efter eget Ønske Posten som Kommandant og beholdt kun Befalingen over Landstormen. Kort efter fik han Obersts Karakter og ansattes som Civilguvernør paa Als. Dermed var Forholdet ordnet, saa at Overkommandoen havde faaet den Ret, der tilkom den.

Dette nærmest fredelige Sammenstød blev Forløberen for en Storm af langt alvorligere Betydning.

Stabschefen ved Generalkommandoen i Nørrejylland, Oberstløjtnant Baggesen, indberettede den 25. April til Krigsministeriet,

at en Kaptajn, der havde været ansat som Forstander for et Lazaret i Flensborg, var samme Morgen ankommen til Kolding med Extrapost paa Vejen til Fredericia, hvor han vilde meddele Kongen, at den danske Hær var bleven aldeles tilintetgjort ved et Overfald i Flensborg. Paa Forespørgsel havde Kaptajnen erklæret, at han hverken havde set nogen fjendtlig Soldat eller nogen fjendtlig Styrke. Kl. 12 samme Dag var der ankommen nogle Flygtninge, deriblandt en Bataillonsskriver, der gererede sig som gal Mand, og som bragte lignende Efterretninger. En Jæger og en Dyr læge udtalte sig i samme Retning.

At disse Personer — Kaptajnen ikke mindst — burde have været anholdte, og at der burde have været afholdt Forhør over dem, er lige saa selvfølgelig, som at der ikke burde været sket nogen Indberetning, saa længe den ikke kunde støttes paa ganske andre Vidnesbyrd. Thi vel hed det i Indberetningen, at den omtalte Bataillonsskriver havde medbragt 2. Bataillons Fane, men, da han kom kørende ind i Byen med dragen Sabel, synes dette allerede i tilstrækkelig Grad at godtgøre hans Upaalidelighed. Desuagtet blev Indberetningen afsendt til Krigsministeriet.

Indberetningen gav Anledning til, at der i Krigsministeriet opstod en Forvirring, der ikke gav noget efter for den i Flensborg.

Ministeriet bekendtgjorde strax Oberstløjtnant Baggesens Indberetning i Udtog i Berlingske Tidendes Aftenavis og sendte samme Dag, den 26. April, Generalintendanten, Oberst C. F. Hansen til Als med uindskrænket Fuldmagt til at undersøge Forholdene og træffe de Foranstaltninger, han maatte anse fornødne; dog blev han anmodet om ikke at skride ind uden efter Samraad med General Hedemann og hans Stabschef.

Overkommandoen havde strax efter Ankomsten til Sønderborg søgt at forebygge Gentagelser af, hvad der var sket ved Flensborg. En Dagsbefaling indskærpede Afdelingerne altid at fastsætte Alarmpladser og — under Henvisning til, at der saavel den 21. April i Altstadt i Slesvig som den 24. i Flensborg var bleven alarmeret uden Ordre fra Overkommandoen — bestemte samme Befaling: »Den, der herefter lader blæse Alarm uden den kommanderende Generals Samtykke, bliver skudt.« Desuden

foranledigede Overkommandoen, at der blev afholdt Forhør over de Befalingsmænd og Menige, der havde forladt deres Afdelinger. En Rapport til Krigsministeriet af 26. April berettede om Hærens Tilbagetog fra Arnholt Sø til Flensborg og om, at der havde fundet et Angreb Sted paa Bagdækningen ved Oversø. Derefter hed det: »Flygtende Dragoner udbredte den falske Efterretning i Flensborg, at Prøjsserne var i Byen, hvilket foranledigede, at der uden Ordre blæstes Alarm, og at mange Borgere og en Del militære flygtede ud af Byen.« Efter at Rapporten derpaa havde omtalt Hærens Koncentration ved Bov og Tilbagetoget til Als, sluttede General Hedemann med: »Tropperne har lidt saa meget af Regn, Kulde og Sult, at de vil behøve et Par Dages Ro«.

Denne Rapport naaede Krigsministeriet den 27. April, og samme Dag modtog det en »officiel Efterretning« fra Oberstløjtnant Baggesen i Kolding, hvori det berettedes, at der ikke var ankommen en eneste Flygtning fra Hæren til Kolding, men at de ankomne militære enten var sendte i specielle Hverv eller var mindre haardt saarede, samt at Efterretningen om, at Hæren befandt sig i en desorganiseret Tilstand, var ubegrundet.

Begge disse Aktstykker — Beretningen fra Kolding, dog kun i Udtog — meddeltes samme Aften i Berlingske Tidende tillige med følgende Brev fra Krigsministeren til General Hedemann:

»Hr. General!

Deres Rapport af Gaars Dato (den 26.) var mig i højeste Grad velkommen og beroligende. Jeg og alle Hovedstadens Indvaanere deler os i den almindelige Glæde over at vide Deres brave Armékorps vel ankommen til Als. De har vist lige saa megen Tapperhed som Udholdenhed og Besindighed, og jeg er nu ikke længere urolig for, at Deres Kavaleri ogsaa vil komme lykkelig til Nørrejylland og Fyn. Var jeg kun lige saa sikker paa, at det kommer godt som ærefuldt til dets Bestemmelse. Deres Troppers Aand maa være fortræffelig, thi at de strax møder i Orden paa Alarmpladsen, efter at et pludseligt og ildevarslende Budskab havde udspreedt en panisk Skræk hos en Del af Tropperne og Borgerne, og saadant endnu inden de efter 30 Timers Kamp, Savn og Fatiger havde haft Tid til at vorde restau-

rerede og varmede, det vidner om en saadan Resignation, om en saadan Patriotisme, om en saadan nordisk Aand, at vi Andre kun maa beklage, at vi er indskrænkede til at modtage Beretninger derom, hvorimod det ikke er os forundt selv at være Deltagere i slig Daad, at vi kan se, men ikke selv vise Exemplet.

Jeg er og forbliver min kære Herr General Deres og hele Armékorpssets sande Ven.

A. F. Tscherning.

Man var altsaa kommen til Ro i Krigsministeriet. Det første Skridt burde derfor have været, at Oberst Hansen var bleven tilbagekaldt, thi hans Sendelse var jo nu overflødig, men den var paa samme Tid et Skridt, der ikke paa nogen Maade lod sig forsvare.

Hvilke Betingelser, Tscherning havde stillet for at overtage Krigsministeriet, vedkom kun Hæren, for saa vidt den officielt fik Kundskab derom. Men alt, hvad den havde faaet Meddelelse om, var følgende Bekendtgørelse af 24. Marts: »Kaptajn A. F. Tscherning udnævnes til Krigsminister, og skal han som saadan overtage Alt til Krigsvæsenet til Lands henhørende.« Tscherning var altsaa bleven Hærens øverste administrative Myndighed, men Overkommandoen var nu som før hos Kongen. Hvad den kommanderende General angik, da havde Krigsministeren ingen Ret til at blande sig i hans Kommando, thi det hed i Subordinationsordningen, at den kommanderende General »i Krigen forestiller Vor Person«.

Men det vilde Tscherning ikke bøje sig under. Han vilde være Hærens eneste og højeste Befalingsmand, og han havde i Kraft af denne Opfattelse allerede tilsidesat Hensynet til Kongens Stilling overfor Hæren paa en saadan Maade, at Generaladjutanten, Oberst Schøller, i en Skrivelse af 22. April havde nedlagt en meget bestemt Protest mod hans Optræden. Desuagtet gik han nu et Skridt videre. Uden Kongens Samtykke, og uagtet han af det, der var passeret mellem ham og Oberst Schøller, maatte vide, at hvis han bad derom, vilde det blive negtet, sendte han Oberst Hansen til Hæren med uindskrænket Fuldmagt.

Oberst Hansen ankom den 27. April til Als. Han indberettede strax, at Hæren fuldstændig havde genvundet sine Kræfter, at Ledelsen var god, og Kommandoposterne i sikre Hænder. Men nu viste det sig, at Undersøgelsen af Hærens Tilstand var det mindre væsentlige. Oberstens Hovedopgave var at fremtvinge en Operationsplan, som stred bestemt imod Overkommandoens Opfattelse, men som Tscherning og han var enedes om.

Den militære Stilling var den, at vi gennem Flaaden var Herrer tilsøs. Derigennem havde vi et virksomt Middel til at ramme Fjenden. Vi kunde opbringe hans Skibe, blokere hans Havne og derved tilføje den tyske Handel og Skibsfart et betydeligt Knæk. I Erkendelsen heraf havde Regeringen den 26. April udstedt Bekendtgørelse om Blokade og Beslaglæggelse. Men Flaaden dannede tillige Bindemidlet mellem de forskellige Landsdele, saa at vi ved dens Hjælp hurtig kunde flytte Forsvarets Tyngdepunkt til det Sted, hvorfra der med Udsigt til Held kunde foretages offensive Operationer. De Bevægelser, Fjenden havde udført, og hvorved han havde delt sin Styrke, aabnede netop Muligheden for saadanne Foretagender.

At optage den frontale Kamp i Nørrejylland mod Wrangel, kunde der ikke være Tale om, men for at forsinke hans Fremrykning og forhindre ham i at brandskatte og hærje Landet, burde hele vort Rytteri anvendes i denne Provins.

Hovedstyrken af Hæren maatte placeres, saaledes at den kunde debouchere. Det nordvestlige Hjørne af Fyen, Eggen ved Middelfart, maatte være det ene, Als det andet af disse Deboucheringspunkter. Vovede Wrangel sig for langt frem, kunde der foretages en Overgang til Jylland fra Middelfart, og fra Als kunde man, efter at have samlet en Styrke, der var Forbundsdivisionen overlegen, debouchere i Sundeved.

Grundet paa disse Betragtninger havde Overkommandoen besluttet at lade hele Rytteriet blive i Nørrejylland, efterlade 4000 Mand paa Als og koncentrere Resten af Styrken i Eggen ved Middelfart. Men Krigsministeren havde en ganske anden Anskuelse, og derfor skulde Oberst Hansen foretage de Forandringer i Overkommandoens Plan, som han fandt for godt i Henhold til den ham medgivne Fuldmagt.

Allerede den 28. April begyndte han at konferere med Overkommandoen og de højstkommanderende Søofficerer.

Ved disse Konferencer afviste han enhver Tanke om offensive Operationer fra Als. Øen skulde forsvares med 2—3 Batailloner, nogle Kystbatterier og en lille Flotille. Hærens Hovedstyrke skulde gaa til Fyn, og Kommandoen deles, saaledes at Kommandoen paa Als blev selvstændig.

Krigsministeren gik et Skridt videre. Han havde saa lidt Blikket for den politiske Betydning af, at Als var besat af danske Tropper, at han den 30. April bemyndigede General Hedemann til ved mulige Forhandlinger om en Vaabenstilstand at tilbyde Fjenden Rømningen af Als. Efter hans Mening burde hele Hæren samles paa Fyn, hvor den foreløbig skulde »temporisere«, indtil den fik de Forstærkninger, der var under Organisation. Samtidig modsatte han sig bestemt, at Rytteriet blev i Jylland, fordi det derved vilde blive ødelagt som Vaaben.

Tryk fra forskellig Side bevirkede dog, at Ministeren den 2. Maj bemyndigede Overkommandoen til paa Als at efterlade 5 Batailloner, 1 Eskadron og 2 Batterier, hvis dette kunde anses som et tilstrækkeligt Forsvar, men selv skulde General Hedemann med Stab og de øvrige Tropper afgaa til Fyn, hvor han tillige skulde overtage Generalkommandoen*). Skrivelsen bestemte ikke, hvem der skulde have Kommandoen paa Als, men udtalte derom, at Oberst Hansen vilde faa Meddelelse desangaaende.

Dette Omslag hos Krigsministeren skyldtes Oberst Hansen. Han havde faaet Lyst til Kommandoen paa Als, og idet han fremsatte Ønsket herom for Ministeriet, foreslog han tillige, at Styrken skulde forøges ud over det oprindelig paatænkte. Krigsministeren svarede, at skønt man vanskelig kunde undvære ham i Ministeriet, vilde man dog ikke modsætte sig hans Ønsker; besluttede han at vende tilbage, kunde Kommandoen gives til Oberst Schleppegrell.

Den 4. Maj skrev Krigsministeren til Oberst Hansen: »Saa

*) For at gøre dette muligt blev den kommanderende General paa Fyn, den højstfortjente Generalmajor Høgh-Guldberg, afskediget paa en saa krænkende Maade, at han i en offentlig Redegørelse gav en Fremstilling af den Behandlingsmaade, han havde været Genstand for.

snart Hedemann kan forlade Als, saa lad ham gaa til Fyn for at overtage Generalkommandoen, som General Guldberg fratræder, og for at reorganisere Tropperne, især Infanteriet, som der vil finde Rekruter.«

Obersten modtog Skrivelsen den 6. Maj og meddelte General Hedemann samme Dag, at han i Henhold til Krigsministeriets Skrivelse skulde afgaa til Fyn. Hansen tilføjede: »Kommandoen paa Als og over den der tilbageblivende Styrke vil provisorisk blive overtagen af mig.« Generalen sendte strax sin Stabschef til Obersten for at forklare ham, at Krigsministeriets Skrivelse af 4. Maj ikke bemyndigede ham til at overtage nogen Kommandopost i den nørrejydske Hær. Oberst Hansen foreviste da Kaptajn Læssøe sin Fuldmagt, hvorefter han kunde fordre Lydighed af alle uden Undtagelse i alt, hvad han i Krigsministerens Navn maatte bestemme. Da Generalen fik Meddelelse herom, opfordrede han Obersten til skriftlig at erklære, hvorvidt han efter denne Fuldmagt forlangte Kommandoen eller ikke. Obersten negtede gentagende at give Svar herpaa og erklærede, at han henstillede til Generalen at bestemme, hvem der skulde kommandere paa Als, naar han forlod Øen. Generalen »afleverede« da »sin« Kommando over Tropperne paa Als til Oberst Hansen, fordi denne ved den ham givne Fuldmagt i Virkeligheden var Overbefalingsmand, hvor han befandt sig. Derefter afsendte han en Indberetning til Krigsministeriet, som han sluttede med, at han agtede den næste Morgen, den 7. Maj Kl. 7, at begive sig til Fyn, ledsaget af sin Stabschef.

Disse Forhold kunde ikke vedblive. Overkommandoen følte sig med Rette krænket; den vilde have Ende paa en Tilstand, der i sine Følger maatte blive lige saa fordærvelig for Fædrelandet som for Hæren.

Efter Ankomsten til Middelfart skrev General Hedemann derfor den 7. Maj om Aftenen til Krigsministeren, at enten maatte Oberst Hansen kaldes tilbage, og Overkommandoen være bemyndiget til at besætte hans Post paa Als med en højere Officer, til hvem den havde Tillid, eller ogsaa forlangte Generalen og hans Stabschef at træde tilbage.

Krigsministeren omgikkes paa dette Tidspunkt atter med Tan-

ken om at kalde en fransk General til Danmark og betro ham Overkommandoen. Han raadførte sig derfor først med Oberst Hansen, der — af Hensyn til en mulig svensk Hjælp — foreslog at gøre Arveprins Ferdinand til Overgeneral og give ham en svensk Stabschef. Senere raadførte Tscherning sig med Læssøe, der mente, at man burde tage en svensk Overgeneral og give ham en dansk Stabschef. Men hvilken Beslutning der end blev tagen, krævede Forandringen Tid, og derfor vilde Tscherning foreløbig ikke lade General Hedemann træde tilbage.

Den 9. Maj svarede Ministeren Hedemann. Han bebrejdede ham, at han i det Øjeblik vilde lade Landet lide paa Grund af en personlig Misfornøjelse. Oberst Hansens Sendelse til Hæren og den ham givne Fuldmagt var tilstrækkelig begrundet i de foruroligende Efterretninger, der var komne til Kjøbenhavn om Begivenhederne i Flensborg. At Ministeren havde lagt saa stærk Vægt paa at faa Generalen til Fyn, var, fordi han agtede at bringe Hæren op paa en Styrke af 20,000 Mand. Dette Reorganisationsarbejde ønskede Ministeren støttet af den Erfaring, som General Hedemann og hans Stabschef havde erhvervet sig, og det burde ikke forstyrres ved, at Generalen fordybede sig i Spørgsmaal vedrørende Als Forsvar. Oberst Hansens Ansættelse paa denne Ø var begrundet dels i Mangel paa Stabsofficerer og dels i, at Ministeren ønskede at prøve Obersten over for Fjenden.

Skønt Skrivelsen kun var et daarligt Forsvar for en daarlig Sag, ansaa General Hedemann det dog som Pligt at blive, især dog fordi han opfattede Skrivelsen som en bestemt Tilkjendegivelse af, at Oberst Hansen var underordnet Overkommandoen. Men det vilde Obersten ikke erkende, og det affødte uafbrudte Rivninger.

Forinden Overkommandoen forlod Als, havde den givet Bestemmelser for Sikringen af Kysten og for Anlægget af Kystbatterier. Desuden blev der den 6. Maj paabegyndt Anlægget af et Brohoved paa Sundevedsiden lige over for Sønderborg for derved at muliggøre en Debouchering. Dækningstropperne og Arbejdsstyrken overførtes hver Morgen til Sundeved og vendte ved Mørkets Frembrud tilbage til Als. Da Arbejdet dækkedes

af Kystbatterierne ved Sønderborg og af vore Skibe, gjorde Fjenden intet Forsøg paa at hindre det, om det end nu og da kom til Smaaaføgtninger. Kun fandt General Halkett, der den 3. Maj havde taget Hovedkvarter i Ulderup, sig foranlediget til at trække sin Styrke noget mere sammen og at bestemme, at, hvis de danske Tropper rykkede frem til Angreb, skulde Kampen optages i Stillingen ved Nybøl Mølle.

Den Styrke, Oberst Hansen holdt tilbage paa Als, talte 10 Batailloner, 1 Eskadron, 3 Batterier — deriblandt Batteriet Baggese, der var ankommet fra Kjøbenhavn — og et Espingolbatteri. Som hans Stabschef ansattes Kaptajn H. Kauffmann af Generalstaben.

Der var foretagen nogle Forandringer i Brigadeinddelingen, hvorved der blev oprettet en 3. Brigade under Oberstløjtnant Rye, som kom til at bestaa af 12. og 13. Bataillon samt 3. Jægerkorps. Det var en Belønning for den smukke Maade, hvorpaa Rye havde ført 1. Bataillon ved Flensborg og Slesvig. Han fortjente denne Paaskønnelse, thi han havde maattet kæmpe med sig selv, inden han besluttede sig til at rykke i Felten. Den største Del af sit militære Liv havde han tilbragt i Hertugdømmerne, navnlig i Rendsborg. Gennem Giftermaal var han beslægtet med Holstenere, og alle sine Forbindelser i Hertugdømmerne havde han bevaret. Han saae derfor ikke med samme Øjne paa Hertugdømmernes Sag, som man saae paa den i Kongeriget. Derfor beskyldte man ham for at være Slesvigholstener. Ærlig, som han var i alle Forhold, gik han, da det tegnede til Krig, til Krigsministeren, for hvem han »skriftede sin Svaghed« og bad om at blive hjemme for at organisere Reservebataillonen. Tscherning efterkom hans Ønske, Men, da 1. Bataillon fik Marcheordre, kom han igen og bad, om han maatte beholde Kommandoen over den. Tscherning føjede ham; Rye rykkede ud, og paa Valpladsen fandt han sig selv som den Tapreste blandt de Tapre, tro mod den Ed, han havde aflagt sin Konge.

Styrken, der var bleven overført til Fyn, bestod af Oberst Schleppegrell med Flankekorpssets 4 Batailloner, Garden til Fods, 4. Bataillon, 1 Eskadron Gardehusarer og Batterierne Dinesen og Fuhrmann. Paa Fyn fandtes tillige de Afdelinger, der henhørte

til General Wedells højre Flankekorps, samt de Frikorps og Forstærkninger, der imidlertid var blevne organiserede.

Allerede i April Maaned havde Tscherning begyndt at forberede Oprettelsen af Reserveafdelinger. Mandskabet indkaldtes til den 1. Maj, og fra samme Dag oprettedes 5 Reservebatailloner, der fik Nummer fra 1. til 5. Reservebataillon, samt 1. og 3. Reservejægerkorps. Deres Beklædning og Udrustning lod adskilligt tilbage at ønske, som først kunde afhjælpes lidt efter lidt. Hovedmanglen var dog Befalingspersonalet. Linieafdelingerne kunde kun afgive et lille Kontingent af Kaptajner og Løjtnanter, og det blev suppleret med afskedigede Officerer, der i mange Aar ikke havde været til Tjeneste eller havde været ansatte i civile Embeder. Da der desuagtet ikke var Officerer nok, udnævnte man en Del tjenstgørende og afskedigede Underofficerer til Løjtnanter. Underofficersposterne besattes for en meget ringe Del fra Linien, hele Resten skabtes ved at forfremme Underkorporaler og Frivillige. Det kunde derfor ikke være andet, end at Sæmmensætningen var meget løs, og at der krævedes Tid, for at alt kunde fæstne sig. Men, da de Beretninger, der blev afgivne af de Inspicerende, gik ud paa, at Afdelingerne, trods deres Mangler, var besjælede af den bedste Aand, mente Tscherning, at den kunde bære over mange Brøst, og derfor indlemmede han dem i Hæren. Af Afdelingerne laa 1. og 2. Reservebataillon samt 1. Reservejægerkorps paa Sælland, Resten var efterhaanden bleven samlet paa Fyn.

Den paa Fyn i det hele samlede Styrke udgjorde i Midten af Maj: 11 Batailloner, 19 Eskadroner — Livgardeeskadronen var afgaaet til Hillerød — 3 Batterier, 1. Bataillon danske Frivillige, Herregaardsskytterne og nogle Frikorps. Styrken kantonerede mellem Odense og Middelfart. Af Tilgangen organiseredes en fjerde Brigade under Oberst Wickede og en Reservebrigade under Oberst Meyer. Den førstnævnte kom til at bestaa af Garden tilføds, 4. Bataillon, 3. Reservebataillon og de jyske Herregaardsskytter, den sidstnævnte af 3. Bataillon, 4. og 5. Reservebataillon, 3. Reservejægerkorps og 1. Bataillon danske Frivillige, hvori Frikorpsene indlemmedes.

Oberst Schleppegrell havde allerede den 7. Maj overtaget

Bevogtningen af det nordvestlige Fyn med sit Flankekorps, og af dette sendtes efter Krigsministerens Ordre 9. Bataillon til Helgenæs og et Kompagni af 10. Bataillon til Samsø. Sidstnævnte Kompagni stødte atter til Bataillon den 30. Maj, men den havde forinden faaet Erstatning, idet Odense Frikorps var bleven annekteret den som et Kompagni, og det blev ved Bataillon under Resten af Felttoget.

General Hedemann havde den 12. Maj forlagt sit Hovedkvarter til Odense. Det var imod hans Ønske, at Hæren laa stille, og derfor fremsatte han den 16. Maj Forslag om forskellige Operationer. Men Overkommandoens Planer vilde Krigsministeren ikke gaa ind paa, og, hvad han til Gengæld foreslog i en Skrivelse af 18. Maj, tiltalte lige saa lidt Overkommandoen. Da lykkedes det denne at finde en Plan, som fandt Ministerens Billigelse.

General Halkett stod i Sundeved med en Styrke, der ansloges til 10,000 Mand. Bragte man Styrken paa Als ved at overføre Tropper fra Fyen op til 12,000 Mand, kunde man rykke ind i Sundeved og angribe Halkett. Lykkedes det at slaa ham tilbage, vilde dette tillige øve sin Virkning paa General Wrangel, der da vilde blive nødt til at trække sig ud af Jylland for at komme Halkett til Hjælp. Forslag om denne Operation fremsattes af Overkommandoen den 21. Maj, og den tilføjede, at, naar den kunde give de fornødne Ordre den 22. eller 23. Maj, kunde Angrebet udføres den 27. eller 28. samme Maaned.

Wrangel i Nørrejylland.

Det var for at tage Erstatning for den Skade, vi tilføjede Tyskland ved Opbringelsen af tyske Skibe og Blokaden af tyske Havne, at Wrangel fik Forbundets Ordre til at rykke ind i Nørrejylland. For Besættelsen blev der kun given ham den almindelige Bestemmelse, at den skulde ske i saa stort Omfang, som Omstændighederne maatte tillade.

England, der paa Danmarks Anmodning havde paataget sig at mægle, havde, forinden Forbundet besluttede Indrykningen, foreslaaet, at der skulde fastsættes en Demarkationslinie for begge de stridende Parter, medens Underhandlingerne stod paa Men, efter at Beslutningen om Jyllands Besættelse var tagen, forlangte Prøjssen, at denne skulde staa ved Magt, med mindre England vilde garantere, at Danmark gav fuld Erstatning for den Skade, det havde tilføjet den tyske Handel og Skibsfart, en Garanti, som England hverken kunde eller vilde give.

Den 2. Maj rykkede Wrangel over Grændsen. General Bonin gik over Kolding og Gudsø til Borup, og Prinsen af Nør over Ødis og Vamdrup til Alminde og Omegn. Fremrykningen skulde fortsættes den følgende Dag mod Fredericia, hvor man ventede at støde paa Modstand. Da fik man om Natten Efterretning om, at Fredericia var rømmet, og endnu samme Nat blev den besat af en prøjssisk Bataillon. Den 3. fortsatte Bonins Tropper Marchen til Fredericia, hvis Besætning blev forstærket, og hans øvrige Tropper lagdes i Kantonnement i den nærmeste Omegn. De slesvig-holstenske Tropper marcherede til Vejle og Omegn, og her ankom ogsaa Major Zastrow med sit Korps. Gardebrigaden var bleven i Kolding. Denne Dislokation blev i Hovedsagen uforandret i henved 3 Uger.

General Wrangel indtraf den 3. Maj om Formiddagen i Fredericia. Det tyske Flag blev hejset paa Kastelsvolden og saluteret med 101 Skud, og der blev udstedt følgende Dagsbefaling:

»Soldater af den tyske Forbundsarmé!

Efter Eders Sejr ved Slesvig er Fjenden uafbrudt vegen tilbage, og kun én Gang lykkedes det at naa en Del af hans Styrke ved Bilskov Kro, hvor han led et nyt Nederlag. Siden da har Eders Anstrængelser været store. I har overvundet dem med en Udholdenhed, som staar ved Siden af Eders Mod i Kampen, og har I end ikke kæmpet paany, fordi Fjenden unddrog sig Eder ved Hurtighed, saa er dog allerede Frugterne af begge Sejre betydelige. Slesvigholsten er rømmet af Fjenden — nogle Øer undtagne, som vi ikke kan betræde af Mangel paa Krigsskibe — vi er trængte ind i Jylland, og Fæstningen Fredericia er vor. Dér vajer nu den tyske Fane, og, saa længe den er plantet, skal intet Skib betale Told, naar det sejler gennem Lille Bælt.

Efter disse Resultater vil jeg nu give Eder Ro for at samle nye Kræfter til nye Sejre; thi Krigen maa ikke sluttes, før vort fælles Fædrelands Rettigheder er sikrede, og enhver ved den opstaaet Skade er erstattet. Indtil det sker, bliver vi sammen.«

Der blev paa dette Tidspunkt fra vor Side gjort et Forsøg paa at faa Krigsfangerne udvexlede; det strandede paa, at Wrangel opstillede Betingelser, som vi ikke kunde gaa ind paa. Paa samme Maade gik det med et Forsøg, der fra russisk Side blev gjort paa at faa tilvejebragt en Vaabenstilstand.

Wrangel forlod Fredericia den 5. Maj og tog sit Hovedkvarter i Kolding.

I Bæltet var der mellem Strib og Stenderup Hage stationeret en Flotille bestaaende af Dampskibet Hekla og 6 Kanonbaade under Kaptajn Steen Bille.

Allerede den 3. Maj kom det til Kamp mellem 2 af Kanonbaadene og et ridende Batteri, hvorved den ene Kanonbaad, der førtes af Mac Dougall, fik et Par Grundskud. Den 4. og 6. Maj kom det atter til Smaakampe, og den 8. Maj førtes en alvorligere Fægtning.

Kaptajn Steen Bille foretog paa denne Dag fra Kl. 7 om Morgenen en Beskydning af Kastellet med Hekla og Kanonbaadene. Fra prøjssisk Side optoges Kampen med 9 Kanoner. Noget Udbytte kunde der ikke ventes, men Hensigten var nærmest at vænne Kanonbaadenes Mandskab til Kamp. Fægtningen varede et Par Timer. Da de prøjssiske Kanoner stod dækkede bag Volden, var deres Tab kun 1 Mand, hvorimod Flotillen havde 6 døde og 14 saarede. Under Kampen blev Arsenalbygningen og nogle Huse i Fredericia skudte i Brand, og to af Byens Indbyggere saarede. Kaptajn Middelbo, hvis Kanonbaad havde Post nærmest Fjenden, blev saaret, og Besætningen led ikke ringe Tab, men dog blev han paa sin Plads, til han fik Ordre til at trække sig ud af Ilden. Kaptajn Kriegers Kanonbaad fik Grundskud, men holdt ligeledes ud til det sidste. Da Steen Bille gav Signal til Kampens Ophør, dækkede han Tilbagegangen med Hekla, der havde 16 Kugler i Skroget.

Umiddelbart efter Kampens Ophør kastede Fjenden Brandgranater over Bæltet mod Strib Færgegaard, som gik op i Flamme. Granaterne tændte tillige nogle nærliggende Huse, som, da der i dem fandtes saarede, var betegnede med et hvidt Flag.

For at forebygge Gentagelser ansaa Prøjsserne det for nødvendigt at sætte Skræk i Blodet og beordrede derfor et ridende Batteri, der laa i Eritso, til at køre op paa Højderne ved Snoghøj Færgegaard for derfra at bombardere Middelfart. Batteriet var i Stilling Kl. 4^{1/2} Eftm. og begyndte Beskydningen. Kirken i Middelfart var fyldt med Ammunition. Fjenden tog fortrinvis den som Maal, og det lykkedes ham at faa tændt Ild i 2 Huse, der laa i Kirkens Nærhed. Med store Anstrængelser lykkedes det 1. Jægerkorps, der laa i Byen, at faa trillet Krudttønderne fra Kirken ud paa en Mark udenfor Byen. Indbyggerne, der pludselig var blevne skræmmede op af den dybeste Ro, flygtede over Hals og Hoved ud af Byen, reddende det første det bedste, der faldt dem i Hænderne. Fra første Færd var der intet Artilleri, der kunde optage Kampen, thi et Batteri, der var anlagt ved Hindsgavl, var endnu ikke færdigt; dog lykkedes det efter nogen Tids Forløb deri at faa anbragt 2 Kanoner, som

optog Kampen. Dette førte til, at Fjenden trak sit Batteri tilbage. Først da det var sket, ankom 2 Batterier, der var tilkaldte ved Ordonnans. Disse blev ved Byen og bivuakerede der Natten over. Da Fjenden hørte op med Skydningen, sneg Indvaanerne sig ind i Byen og hentede Bohave og Gods. Det blev anbragt paa en Mark udenfor Byen, som laa, saaledes at den ydede Dækning mod Fjendens Ild. Der bivuakerede saa Byens Befolkning Natten over i Angst for, hvad den næste Dag vilde bringe. Men der skete intet, og snart fik Middelfart igen sit sædvanlige Præg.

Fraregnet de 2 Bygninger ved Kirken, som brændte til Grunden, led Byen ingen Skade, thi overalt, hvor Granaterne tændte, var der strax Mandskab til Stede af 1. Jægerkorps for at slukke Ilden. Det Mod og den Aandsnærværelse, Mandskabet overalt viste, fandt fortjent Anerkendelse saavel hos Befolkningen som hos Overkommandoen.

Dagen efter disse Begivenheder skrev Kaptajn Steen Bille til General Wrangel og besværede sig over, at der var bleven skudt paa Husene ved Strib, uagtet de var betegnede med et hvidt Flag, samt over, at man imod Krigsbrug havde bombarderet en aaben By. Han tilføjede, at var Bombardementet sket efter Generalens Befaling, vilde den danske Flaade kunne tage Hævn ved lignende Foretagender mod de tyske Søstæder.

Wrangel svarede, at Bombardementet af Middelfart var sket, fordi danske Skibe havde beskydt Fredericia. Hvad Truslen angik, kunde han kun svare, at for hvert Hus den danske Flaade skød i Brand paa den tyske Kyst, vilde han brænde en Landsby i Jylland.

Det var en haard Tid for Jyderne.

Trods Wrangels gode Løfter i Proklamationen trykkede han dem saa haardt som muligt i Troen paa, at jo mere han lod Befolkningen lide, jo mere vilde der paa vor Regering øves et Tryk, der kunde stemme den til at modtage den Fred, man fra tysk Side vilde diktere.

Wrangel begyndte med at forlange en meget rigelig Forplejning, og at Jylland skulde forsyne Hæren med de Heste,

den manglede. Til hver Underofficer og Menig skulde leveres 1 Pund Oxekød, en Portion Grøntsager, 2 Lod Salt, 4 Lod Smør eller Fedt eller $\frac{1}{4}$ Pund Flæsk, $\frac{1}{4}$ Flaske Brændevin og 2 Pund Brød dagligt, og 1 Pund Tobak eller 25 Cigarer ugentlig. Officererne skulde foruden samme daglige Forplejning endvidere have $\frac{1}{2}$ Flaske Rødvin og 5 Cigarer daglig og hver Uge et Pund Sukker. Til Hestene skulde dagligt udredes 325 Tønder Korn, 16,500 Pund Hø og 19,800 Pund Halm. Styrken var beregnet til 700 Officerer og 20,000 Underofficerer og Menige, uagtet den i Virkeligheden var mindre, navnlig efter at Frikorpserne, hvad senere vil blive omtalt, den 7. Maj var sendte tilbage over den jyske Grændse. Da det var umuligt at udrede denne Forplejning i længere Tid af den lille Del af Jylland, der var belagt af de tyske Tropper, blev Major Zastrow den 9. Maj afsendt med et Kommando paa 2 Batailloner, 2 Eskadroner og 4 Kanoner Slesvigholstenerne for at inddrive de fornødne Kontributioner nordpaa. Marchen gik over Horsens til Aarhus under stadig Frygt for danske Tropper, som man endnu troede i Jylland. I Aarhus fandt Zastrow Stemningen blandt Befolkningen meget foruroligende. Kanonerne blev kørte op foran Raadhuset og ladede med Kardætsker; Tropperne bivuakerede paa Gaderne, og Feltvagter udstilledes udenfor Byen. Da Natten til den 11. Maj hengik, uden at fjendtlige Tropper viste sig, blev Slesvigholstenerne dog roligere. Men om Eftermiddagen ankom den utrættelige Kaptajn Steen Bille med Hekla. Saa blev der atter Alarm. Kanonerne sendtes ned til Havnen, og der aabnedes en Kanonade mellem dem og Dampskibet, som dog fjernede sig efter at have gjort nogle Skud. En Efterretning om, at fjendtlige Tropper nærmede sig, bragte ny Uro, men, skønt den viste sig at være falsk, maatte Tropperne dog atter bivuakere den følgende Nat. Den næste Morgen marcherede Zastrow til Skanderborg, hvor han overnattede, og derfra gik det til Horsens, hvor nye Efterretninger om Fjenden gjorde Opholdet kortvarigt, saa at Zastrow den 14. Maj naede tilbage til Vejle. Resultatet var, at han havde faaet udskrevet Kontributioner til et Beløb af 80,000 Kroner, og de blev afleverede, fordi Stiftamtmanden var bleven tagen med som Gidsel.

Da Øvrigheden erklærede, at den ikke vilde være behjælpelig med at inddrive Heste, udsendtes Kommandoer, der skulde skaffe dem til Veje. Foreløbig forlangtes 450 Heste, hvoraf Prøjsserne skulde have de 100, og Forbundsdivisionen Resten, saa at Slesvigholstenerne ingen fik. De hævnede sig ved, naar de blev brugte til Inddrivningen, kun at tage de daarligere Heste, fordi, som de sagde til Ejerne, de bedste Heste var for gode til Prøjsserne. Maaske har disse dog faaet de 100 Heste, men sikkert er det, at Forbundsdivisionen, der af Wrangel havde faaet Løfte paa 346, kun fik 52 Heste.

Det blev endvidere forlangt, at Befolkningen skulde aflevere alle de Vaaben saavel som den Ammunition, den raadede over, og de, der ikke efterkom Forlangendet, truedes med som Arrestanter at blive bragt til Rendsborg.

At man ikke blev staaende ved de bestemte Kontributioner, men at man ogsaa bemægtigede sig andre Sager, er en Selvfølge. Exempelvis skal saaledes nævnes, at man fratog Ejeren af en Klædefabrik hans færdige Klædebeholdning, fordi han, skønt tyskfødt, hævdede, at Danmark i denne Kamp havde Retten paa sin Side.

Skønt Trykket var haardt, bar dog Befolkningen taalmodigt Lidelserne, der maatte bæres for Fædrelandets Skyld. Wrangel drog deraf den Slutning, at Trykket ikke var haardt nok. Han bestemte derfor at ville brandskatte Landet og udstedte den 18. Maj følgende Bekendtgørelse til samtlige Indvaanere i Jylland:

»I 14 Dage har en stor Del af min Hær befundet sig paa jydsk Grund. Jeg har nøje overholdt det, som jeg lovede Eder i min Proklamation af 1. Maj. Jeg har endog gjort mere for Eder, thi jeg har langt fra forlangt alle Hærens Fornødenheder af Eder, og den Modvillie, som jeg er stødt paa hos flere af Eders Øvrigheder, har jeg hidtil ikke ladet Eder undgælde for. Jeg havde haabet ved dette Bevis paa tysk Maadehold at bevæge Eders Regering til samme Maadehold, samme Agtelse for tysk Privatejendom. Men saaledes er det ikke blevet. Eders Regering vedbliver at beslaglægge og opbringe tysk Privatejendom, tyske Skibe. Eders Regering tvinger mig ved denne Fremgangsmaade til at gøre Brug af Krigens Ret, den Stærkeres Ret, og

i Jylland søge Erstatning og Skadesløsholdelse for den Skade, som tysk Handel, tysk Skibsfart og tysk Ejendom lider paa andre Steder.

Jyder! Eders Regering tvinger mig til at paalægge Eder en Kontribution paa 2 Millioner Specier (8 Millioner Kroner). Denne Kontribution skal kun være et Pant for den Skade, der af Eders Regering er tilføjet tysk Handel og Ejendom. Giver Eders Regering den beslaglagte tyske Ejendom fri, erstatter den Tyskland den tilføjede Skade, saa faar ogsaa I de indbetalte Kontributionspenge tilbage. Jeg vil fordele denne Kontribution gennem Eders Øvrigheder ligeligt paa de forskellige Amter; jeg vil lægge det nye Skatteregister til Grund, men dog derved opstille som Grundsætning, at de Grundstykker, der har frit Hartkorn, skal betale det dobbelte i Forhold til ufrat Hartkorn, og at kun velgørende Stiftelser og Skoler fritages for Kontribution. Den 28. ds. begynder Inddrivelsen af Kontributionen, hvis den ikke er udredet til den Tid. Skulde Eders Øvrigheder vægre sig ved saa meget som muligt at lette Eder denne Krigens Byrde ved retfærdig og billig Fordeling, saa vil jeg overdrage det til andre Mænd, som synes mig at være værdige til min Tillid, og skulde heller ikke disse være at finde, eller skulde I selv vægre Eder ved at betale, saa vil jeg lade mine Tropper tage, hvad jeg behøver, og hvor jeg finder det.

Jeg haaber til Gud (!!!) at Eders Øvrighed og I selv vil have Indsigt nok til ikke at tvinge mig til dette yderste Middel, og gør I det, saa falder ogsaa paa Eder Ansvarret for al den Elendighed og al den Ulykke, som er uadskillelig forenet med en saadan Forholdsregel.«

Prøjsserne havde grebet til Vaaben for at værne om Hertugdømmernes Ret, men Indrykningen i Jylland og Udskrivningen af en Brandskat forandrede Krigens Karakter, saa at det, Tyskerne tilsigtede, fik Udseendet af et Erobringstog mod Danmark. At undskylde Besættelsen og Brandskatningen — saaledes som Wrangel gjorde — med en Henviisning til Maaden, hvorpaa vi benyttede vor Flaade, var ikke berettiget. Vi overskred ikke Grændserne for, hvad der er Krigsbrug, thi at vi, der var underlegne til Lands, brugte vor afgjorte Overlegenhed til Søs, var

en berettiget og naturlig Brug af Krigsmidlerne. Derimod var den af Wrangel udskrevne Brandskat stridende mod Folkeretten, og dette var Grund nok for de os venligtsindede Magter til at skride ind, da de ikke kunde være rolige Tilskuere til en Begyndelse, der i sine Følger kunde føre til Danmarks Ødelæggelse.

Den engelske Regering havde uafbrudt fortsat sine Bestræbelser for at faa tilvejebragt en Vaabenstilstand, og det var lykkedes den at faa Prøjssen til den 22. Maj at fremsætte et Udkast, som rummede Muligheden af at komme til Forstaaelse.

Rusland traadte bestandig bestemtere op paa vor Side, saa at man i Berlin begyndte at frygte for, at det vilde komme til et Fredsbrud.

Ikke mindre var ogsaa den svensk-norske Regerings Optræden begyndt at øve sin Indflydelse.

Da Krigen udbrød, stillede den svenske Regering sig meget køligt over for vor Sag, som om Spørgsmaalet om Slesvig ikke vedkom den. Men Befolkningen i Sverige som i Norge tog afgjort Parti for Danmark og gav dette til Kende gennem Adresser, Beslutninger og Indsamlinger af frivillige Gaver. Den norske Statholders Søn, Leopold Løvenskjold, var en af de første Frivillige, der meldte sig for at kæmpe for Danmarks Sag. Han deltog i Slaget ved Slesvig, og, da det var endt, ilede han til Norge for at samle Frivillige. Det lykkedes; ikke alene Officerer, men ogsaa mange unge Mænd begav sig til Danmark for at indtræde i Hæren. Sverige fulgte Exemplet.

Vor Konge havde kort efter Kampen ved Bov skrevet et Brev til Kong Oscar, hvori han paakaldte hans Hjælp. Brevet blev holdt tilbage efter Udenrigsministeren Grev Knuths Ønske. Saa kom Slaget ved Slesvig, og nu mente Regeringen, at Øjeblikket var kommet, da Brevet burde afsendes. Det naaede Stockholm omtrent samtidig med Efterretningen om Slaget, der vakte samme Deltagelse i Sverige og Norge som hos os. Dette i Forbindelse med, at der i Sverige var foregaaet et Minister-skifte, og at den nye svenske Udenrigsminister stillede sig paa Danmarks Side, førte til, at Kong Oscar sammenkaldte saavel Statsraadet som Rigsdagens hemmelige Udvalg, og efter Samraad med dem skrev han til vor Konge, at det var bleven be-

sluttet at række Danmark en hjælpende Haand. For Slesvigs Vedkommende vilde Sverige handle sammen med de Magter, der havde garanteret Danmark dets Besiddelse. Skulde Tyskland angribe Jylland, vilde Kong Oscar deri se en Trusel for Nordens Selvstændighed og i saa Fald sende et Korps til Fyn for der at møde ethvert yderligere Angreb paa Nordens Frihed og Uafhængighed. Derfor blev der den 3. Maj given Befaling til, at der skulde samles 15,000 Mand i Skaane, og at der skulde udrustes 4 Fregatter i Carlsrona. Til Afholdelsen af Udgifterne ved Rustningerne bevilgedes et Beløb paa 6 Millioner Kroner.

Fortsatte Forhandlinger mellem Danmark og Sverige førte til, at der den 11. Maj blev afsluttet en Konvention, hvorved det bestemtes, at Danmark skulde besørge Transporten frem og tilbage af det svenske Korps, stille 8000 Heste til dets Raadighed og forpleje det, saa længe det var i Danmark.

Den svensk-norske Afsending i Berlin havde efter Ordre givet den prøjssiske Udenrigsminister Meddelelse om den forandrede Stilling, hans Regering agtede at indtage. Grev Arnim svarede, at Wrangel allerede havde erklæret, at han under visse Betingelser vilde rømme Jylland. Han tilføjede, at Sveriges Beslutninger let kunde gøre Danmark mindre tilbøjeligt til at vise Imødekommen, og at Følgen af de Forviklinger, som derved kunde opstaa, muligvis kunde blive en almindelig Krig. I alle Tilfælde vilde Afsendelsen af svenske Tropper til Danmark føre til, at Forbundstropperne i Slesvig blev forstærkede.

Det tyske Forbund blev ligeledes ad diplomatisk Vej underrettet om den Holdning, Sverige agtede at indtage.

Som det vil erindres, havde Wrangel umiddelbart forinden Indrykningen i Jylland forlangt Forstærkning. Men han fik ingen. Gentagne Gange havde han beklaget sig derover i Berlin og udtalt, at han behøvede 10,000 Mand, samt at han vilde betragte det som en Skænsel for Prøjssen og Tyskland, hvis han blev nødt til at rømme Jylland. Man svarede ham, at Prøjssen ikke saae sig i Stand til at afgive flere Tropper og henviste ham til, at naar 10. Forbundsarmékorps blev bragt op til den Styrke, det skulde have, 28,000 Mand, medens det i Øjeblikket kun talte $\frac{1}{3}$ af denne Styrke, vilde han have de Tropper, han be-

høvede. Wrangel henvendte sig da til Forbundet, som besluttede, at 10. Armékorps skulde bringes op til den fulde Styrke.

Men de Stater, der skulde udføre Beslutningen, forhastede sig ikke med Mobiliseringen. Selv den provisoriske Regering, der dog var naturligt interesseret i at føje Wrangels Ønsker, svarede ham paa given Anledning, at alt, hvad den kunde gøre, indskrænkede sig til, at den i Slutningen af Juni vilde sende 2000 Rekruter til Hæren.

Wrangel begyndte at blive betænkelig ved Situationen og sendte sin Søn, der fungerede som Adjutant ved Hovedkvarteret, til Berlin for at meddele, at det var hans Hensigt hensynsløst at inddrive de 8 Millioner Kroner i Jylland, og betalte man ikke Pengene godvilligt, agtede han at arrestere de indflydelsesrigeste Beboere, for at de kunde tjene som Gidsler. Samtidig skulde Adjutanten paavise den absolute Nødvendighed af, at Hæren blev forstærket hurtigst muligt.

Var Prøjssen misfornøjet med, at Forbundscontingentet ikke var bragt til fuld Styrke, saa var det ikke mindre misfornøjet over samtidig at have lidt et Nederlag i Frankfurt. Det havde nemlig forlangt, at der skulde lægges Beslag paa alle danske Skibe, som fandtes i tyske Havne, men Forslaget blev forkastet af Forbundet den 8. Maj. Nu truede Rusland, og Sverige stillede sig paa Danmarks Side; det kunde muligvis føre til en almindelig Krig. Paa samme Tid havde England netop opstillet et Mæglingsforslag, der syntes at kunne føre til en Forstaaelse, og, da dette stillede som Betingelse, at de tyske Tropper skulde rømme Jylland, fandt Prøjssen, at der var saa megen større Grund til at foretage denne Rømning, som Splittelsen af den tyske Hær i 2 Grupper — en i Sundeved og en i Nørrejylland — let kunde medføre et Nederlag for en af disse. Wrangels Adjutant blev derfor den 22. Maj sendt tilbage for at overbringe Generalen Befaling til at rømme Jylland. Samtidig lod den prøjssiske Regering de ministerielle Blade forklare Grunden til dens Handlemaade. Den kastede Skylden paa de Forbundsstater, der tøvede med at opfylde deres Forpligtelser til at sende supplerende Kontingenter til Forbundsdivisionen under

General Halkett. Den beklagede sig over Forbundsbeslutningen af 8. Maj, fordi man derved havde vist sig uvillig til at støtte Prøjssen i en Kamp, som det havde optaget paa Forbundets Vegne for tyske Interesser, og over at man lod Prøjssen alene bære Hovedbyrden af denne Kamp. Derfor havde den givet Ordre til at rømme Jylland, og derfor agtede den paa sin Side at søge at faa tilvejebragt Fred med Danmark paa enhver Betingelse.

Da Wrangel modtog Regeringens Befaling, blev han saa opbragt, at han ytrede: »Tror de Herrer i Berlin, at jeg er gall!« I første Øjeblik tænkte han paa at sidde Befalingen overhørig. Senere betænkte han sig dog og befalede Rømningen. I Hæren var man ikke mindre misfornøjet. Major Steinmetz skriver derom: »Jeg er saa oprørt i mit Inderste over vore snakkesalige tyske Frihedshelte, at jeg vilde ønske, at Prøjssen ikke vilde nøjes med at rømme Jylland, men vilde sige sig løs fra dette Folk, som kun bebyrder os med Skam og Skænsel. Mine Officerer er ude af sig selv over Tilbagetoget.«

Wrangel bestemte at gaa tilbage til et Kantonnement mellem Flensborg og Tønder. Afmarchen tiltraadtes den 25. Maj. Gardebrigaden skulde gaa til Flensborg og Omegn, Bonins Brigade til Egnen ved Tinglev, og Prinsen af Nør til Tønder og Omegn. Hovedkvarteret skulde være i Flensborg.

Det havde været en haard Tid for Jyderne, og det værste, Brandskatningen, stod endnu tilbage. Da kom Efterretningen om, at Wrangel drog bort. Den spredtes som et Lyn fra Koldingaa til Skagen: Jyderne kunde atter aande frit.

Medens Wrangel opholdt sig i Jylland, havde han den 9. Maj foretaget en Inspektionsrejse til Sundeved. Ved denne Lejlighed viste det sig, at der ved det store Hovedkvarter var delte Meninger om Operationerne. Nogle vilde, at der skulde foretages en offensiv Bevægelse mod Als, andre, at man skulde holde sig til Defensiven og søge at friste den danske Hær ind paa Fastlandet for at slaa den. Om det var førstnævnte Anskuelse, der sejrede, eller Hensynet til, at Splittelsen rummede Farer, er vanskeligt at sige, men den 12. Maj fik Halkett Ordre til at rekognoscere en Stilling ved Aabenraa, der kunde rumme

saavel hans som Wrangels Tropper. Da Halkett, efter foretagen Rekognoscering, svarede, at der ikke fandtes en saadan Stilling, fik han den 15. Maj Ordre til at forlægge nogle af sine Tropper til Haderslev og Aabenraa, fordi Efterretningerne gik ud paa, at der kun fandtes faa danske Tropper paa Als, hvorimod den danske Hovedstyrke stod i det nordvestlige Fyn. De saaledes dislocerede Forbundstropper skulde tjene som Reserve for Wrangel. Befalingen blev efterkommen, og General Halkett forlagde den 18. Maj sit Hovedkvarter til Aabenraa, men han gjorde samtidig opmærksom paa de Farer, som derved opstod.

I Sundeved forefaldt der dagligt Smaakampe. Forbundstropperne troede derved at have opdaget, at vi havde anlagt et Brohoved og paabegyndt Anlægget af en Bro. Sandheden var, at vi den 20. Maj havde anlagt 2 Brohoveder, og at der først den 25. Maj blev begyndt paa Slagningen af en Skibsbro, der blev færdig den 27. Maj.

Saasart Wrangel fik Efterretning om Brohovedet og Broen, skrev han den 22. Maj til General Halkett, at det havde været ham meget ukært at erfare, at vi uforstyrret havde kunnet foretage saadanne Anlæg, samt foreslog Halkett at erobre Brohovedet ved et natligt Overfald og ødelægge Broen, eller træffe saadanne fortifikatoriske Foranstaltninger, at vi ikke kunde debouchere fra Brohovedet.

Halkett svarede, at et saadant Angreb vel var muligt, men det vilde ikke kunné forhindre, at Fjenden alligevel gik over, med mindre man vilde anvende en langt større Styrke til Forpost. Derimod kunde der anlægges Forskansninger paa Dybbølbanke, der kunde standse Fjendens fortsatte Fremrykning, selv om han var kommen over Sundet.

Den 25. Maj begyndte man at rekognoscere med Anlægget af saadanne Arbejder for Øje. Derved kom man til Overbevisningen om, at der ikke endnu var nogen Bro ved Sønderborg.

Wrangel, der samme Dag begyndte Rømningen af Jylland, sendte General Halkett Bestemmelse for de Operationer, der kunde foretages, naar Hæren var bleven samlet, og meddelte,

at han, der den 28. Maj vilde komme til Aabenraa, ønskede endnu at træffe General Halkett sammesteds for at træffe Aftale med ham om forskellige Forhold. Halkett, der atter havde trukket sine Tropper til Sundeved og agtede at forlægge sit Hovedkvarter til Graasten, bestemte derfor at afvente Wrangels Ankomst.

Saaledes kom den 28. Maj, uden at man fra tysk Side havde den ringeste Anelse om, at der forestod et Angreb.

Den Plan, General Hedemann fremsatte for Krigsministeren om at samle Hærens Hovedstyrke paa Als og debouchere i Sundeved, fremkom i et Øjeblik, hvor man i Kjøbenhavn havde faaet Efterretning om Wrangels Pengeudskrivning i Jylland. Tscherning gik derfor strax ind paa Planen, hvis Udførelse fastsattes til den 28. Maj. I Svarskrivelsen, der var af 22. Maj lovede han at afsende 8. Bataillon, 2. Reservebataillon og 1. Reservejægerkorps fra Kjøbenhavn som Forstærkning. Den følgende Dag blev Ministeren greben af den gamle Adam og fremsatte en Mængde strategiske Kombinationer, der kun var Frugten af en meget vidtstvævende Fantasi, fordi de bestandig ignorerede, de Modtræk som Fjenden fornuftigvis kunde gøre. Overkommandoen tog intet Hensyn til disse Planer, og det behøvedes forsaavidt heller ikke, thi ogsaa i denne Skrivelse bifaldt Ministeren den indsendte Plan.

Overkommandoen begyndte derpaa at træffe sine Forberedelser, saaledes at Planen ikke kunde komme ud. Reservebrigaden Meyer maatte afløse Flankekorpsen, og dette saavel som Brigaden Wickede dirigeredes, som om det var Meningen at foretage en Overgang til Jylland; men ved forseglede Ordre, der tilstilledes Bataillonerne, og som først maatte aabnes ved Ankomsten paa bestemte Steder, bøjedes Marcherne af i Tide, saa at Tropperne først naaede Indskibningspunkterne — Faaborg og Assens — i sidste Øjeblik. En ikke uvæsentlig Hjælp fik Overkommandoen i den Omstændighed, at den i Løbet af den 25. Maj fik Melding om, at Wrangel rømmede Jylland. Thi det foranledigede Overkommandoen til den 26. at befale, at hele Rytteriet, Reservebrigaden Meyer og de jydsk Herregaardsskytter samt 2 Batterier skulde under Kommando af Oberst Juel over-

føres til Jylland for at følge efter Fjenden, hvis denne gik tilbage gennem Slesvig, og demonstrere mod hans venstre Flanke, hvis han blev staaende bag Kongeaaen. Derved foranledigedes Troppemarcher, der gjorde det umuligt at faa Klarhed over, hvad der var i Gære. Alt tydede langt mere paa, at Hæren skulde til Jylland, end paa at den skulde overføres til Als.

Krigsministeren havde faaet Efterretning om Jyllands Rømning gennem Udenrigsministeren. Det gav Anledning til, at han i en Skrivelse af 25. Maj Aften overlod General Hedemann, om han overhovedet vilde foretage Operationen, eller om han vilde overlade den til Kommandoen paa Als, og samtidig anbefalede han Forsigtighed. Generalen fandt sig ikke beføjet til at opgive Beslutningen, idet han gik ud fra, at General Wrangel ikke vilde være i Stand til at naa saa langt ned, at han kunde hjælpe General Halkett den 28. Maj.

Alt syntes saaledes at være i bedste Orden, da fik Krigsministeren nye Betæneligheder. Den 26. Maj skrev han til Overkommandoen, at han gik ud fra, at Rømningen af Jylland skyldtes diplomatiske Forhandlinger, og derfor burde vi hellere underordne vore Foretagender under Diplomaten end fremkalde Vanskeligheder for samme »ved uden Udsigt til store og afgørende Resultater at kæmpe for at tilfredsstille vore Soldaters Kamplyst og den nationale, iøvrigt meget hæderlige Forfængelighed.« Kaptajn Harbou, der skulde overbringe dette Brev, skulde derfor beordre Generalen til at opgive Foretagendet mod Sundeved og at gaa til Jylland. I Brevet gav Ministeren en Mængde nærmere Detailler angaaende Jyllands Forsvar og Forsvaret overhovedet, der kan sammenfattes i, at General Hedemann ikke maatte irritere Fjenden.

Den 26. Maj om Aftenen forlod Kaptajn Harbou Kjøbenhavn med dette Brev. Tropperne var imidlertid satte i Bevægelse. Den 27. om Morgen Kl. 7 $\frac{1}{2}$ naaede Harbou Korsør. En Troppettransport, som han skulde give forandret Ordre, var afgaaet 1 $\frac{1}{4}$ Time tidligere. Ved Hjælp af den optiske Telegraf afsendte han følgende Depeche til General Hedemann:

»Behag foreløbig at standse al Indskibning til Als eller

Sundeved; jeg kommer muligst snart selv. Indret Alt til Overgang til Jylland imellem Fredericia og Snoghøj.«

Depechen naaede Nyborg Kl. 10¹/₂ og Odense Klokken 2. Da Generalen var afrejst, sendtes den pr. Stafet videre til Faaborg, hvorfra den, hvis Generalen var afsejlet til Als, skulde sendes efter ham.

Kaptajn Harbou ankom til Odense Kl. 4 Eftm. og begav sig derfra til Faaborg.

Det spændte Forhold, der var imellem Overkommandoen og Oberst Hansen var endnu ikke hævet. Krigsministeren skrev derfor den 22. Maj til Obersten, at der den 28. Maj sandsynligvis skulde foretages en Operation mod Sundeved, hvorom han gennem General Hedemann vilde faa fornøden Ordre og Oplysning. Ministeren tilføjede: »Det er ikke blot en overflødig Ministerialordre, at De med Subordination giver enhver af General Hedemanns Ordre pligtmæssig Følge, men min venskabelige Anmodning til Dem er ogsaa, at De vil yde Hedemann og hans Foretagende den overordenligste Medvirkning og Bistand.«

Overkommandoen fandt sig ikke foranlediget til at give Obersten Oplysning om Planen, men nøjedes med at meddele ham hvilke Tropper, der vilde blive overførte til Als, og at Overkommandoen havde sørget for Overførslen og Troppernes Forsyning. Det tilføjedes, at Overførslen vilde ske den 27. Maj til Mommark, og at Tropperne skulde kantonneres Natten imellem den 27. og 28. Maj i Ulkebøl Sogn.

Overførslen skete den 27. Maj fra Assens og Faaborg, og Tropperne landsattes dels ved Mommark og dels i Hørup Hav. General Hedemann med Stab afgik Kl. 7 Aften fra Faaborg. I det Øjeblik, Skibet skulde forlade Havnen, ankom Stafetten med Kaptajn Harbous Depeche. Generalen læste den, men fandt ikke i den nogen Grund til at standse. Han naaede Mommark og derfra ved Midnat Sønderborg.

Der var kort forinden sket Forfremmelser i Hæren, hvorved Obersterne Hansen, Bülow og Schleppegrell var blevne forfremmede til Generalmajorer, og Rye til Oberst. Læssøe var ved samme Lejlighed, imod sit bestemte udtalte Ønske, bleven udnævnt til Major.

Den Styrke, Overkommandoen havde samlet paa Als, fik følgende Inddeling:

a. General Hansens Korps:

1. Brigaden Bülow: 1. 2. og 11 Bataillon.

2. Brigaden Hagemann: 6. 7. Bataillon og 2. Jægerkorps.

3. Brigaden Rye: 12. 13. Bataillon og 3. Jægerkorps,

Desuden hørte til Korpset: En Afdeling Herregaardsskytter, Batteriet Jessen og $\frac{1}{2}$ Espingolbatteri. (*Lt. Schow*)

b. General Schleppegrells Korps: (*Lt. Flantorp*)

5. 10. Bataillon, 1. Jægerkorps, en Afdeling Herregaardsskytter, Batteriet Bruun og $\frac{1}{2}$ Espingolbatteri. (*Lt. Fjellosen*)

c. Reserven:

Brigaden Wickede: 3. 4. 8. Bataillon, 2. Reservebataillon og 1. Reservejægerkorps.

1 Eskadron af 4. Dragonregiment, Batteriet Baggesen og en Ingeniøraftdeling.

Styrken udgjorde henved 14,000 Mand.

Kaptajn Harbou naede Faaborg, da alle Transporter var afgaaede. Han fulgte efter paa et Toldfartøj og ankom den 28. Maj om Morgenen til Sønderborg, hvor han afleverede Krigsministerens Skrivelse til Generalen. At Overkommandoen nærede Betæneligheder ved nu, da alle Forberedelser var trufne, og da Officerer som Mandskab stod rede til at gaa i Kamp, fuldstændig at opgive Foretagendet, er en Selvfølge. Efter Konference med Kaptajn Harbou besluttede derfor den kommanderende General, selvfølgelig paa sit Ansvar, at foretage Fremrykningen, dog saaledes at den kun blev en stærk Rekognoscering, hvorved man tillige benyttede Lejligheden til at skyde Forposterne frem i Sundeved. Kl. 9 Formiddag indberettede Kaptajn Harbou til Krigsministeriet de stedfundne Forhandlinger og den Beslutning, den kommanderende General havde taget.

Kampen ved Nybøl.

Naar man fra Sønderborg gaar over Alssund, kommer man ind paa en Halvø, der ligger mellem Sundet og Vemmingbund og fører Navn af Sundeved.

Terrænet hæver sig jevnt fra Kysten, til man omtrent $\frac{1}{4}$ Mil fra Sundet naaer Dybbølbanke, der skærer Halvøen fra Nord til Syd og danner den bekendte Dybbølstilling. Dens mest fremtrædende Parti er Dybbølbjerg, der ligger omtrent midt i Stillingen, og fra hvilket hele det omliggende Terræn overses og beherskes. Paa Bjerget ligger fra gammel Tid nogle Kæmpegrave. Vore slesvigske Krige har forøget Gravenes Antal, thi ingen Del af Slesvigs Jord har krævet mere Blod end Sundeved. Henved 800 Alen sydvest for Bjerget ligger Dybbøl Mølle.

Fra Dybbølbanke falder Skraaningen mere brat imod Vest mod Dybbølby, hvorfra den breder sig omtrent i samme Niveau til vest for Stenderup, hvor den atter stiger op imod Nybøl Mølle. Her findes der en Stilling mellem Nybøl Nor og Korsmose Mølle.

Terrænet er overalt gennemskaaret af Gærder, bevoxede med levende Hegn, der hindrer Overskueligheden og vanskeliggør enhver Fægtningsledelse. Af Byerne afgiver kun Dybbøl, Nybøl og V. Sottrup gode Støttepunkter for Forsvaret. Det samme gælder, for Skovpartiernes Vedkommende, Bøffelkobbel. Vandløbene har i militær Henseende ingen Betydning.

Vil man rykke frem fra Als, ligger Vejene noget ubekvent for Operationerne, thi Hovedvejen deler sig omtrent 1000 Alen fra Sundet i Aabenraavejen, der gaar over Stengaard, Ragebøl, V. Sottrup og Ulderup til Aabenraa, og Flensborgvejen, der over Dybbølmølle, Nybøl, Adsbøl og Graasten fører til Flens-

borg. Disse to Veje gaar saaledes stærkt afvigende. Fra Flensborgvejen fører en Sidevej til Dybbøl og derfra over Stenderup og Nybøl Mølle til Rundkær Skov, hvor den atter munder ud paa Flensborgvejen. For at lette Kommunikationen havde Forbundstropperne anlagt 2 Kolonneveje, der førte til Dybbølkirke, den ene fra Nybøl Mølle, den anden fra V. Sottrup.

Fra Sundeved skyder Halvøen Broagerland ud i sydlig Retning. Paa dens vestlige Spids ligger Egersund, hvorfra der er Færgeforbindelse til Alnor, som ligger paa Fastlandet.

General Halkett havde i Sundeved $8\frac{1}{2}$ Bataillon, 3 Eskadroner og 16 Kanoner. Af denne Styrke var der udstillet Forposter, saaledes at 2 Kompagnier dannede Feltvagter og Vedetkæden paa den østlige Skraaning af Dybbølbanke, og bag Dybbølbjerg stod som Reserve 2 Kompagnier, 1 Deling Husarer og 2 Kanoner. De øvrige Tropper kantonnerede mellem Dybbøl og Graasten, og fra dem var der detacheret et Kompagni til Egersund og et til Sandbjerg.

Forposterne kommanderedes af Major Qvistorp.

Da man fra Dybbølbjerg fuldstændigt overser Egnen omkring Sønderborg, og da den danske Overkommando var nødsaget til at samle hele Styrken, der skulde anvendes til Angrebet, i og ved denne By, maa de tyske Poster den 28. Maj kun daarligt have opfyldt deres Pligt, thi de meldte intet om denne Koncentration.

Paa dansk Side var man iøvrigt heller ikke for godt underrettet, thi man ventede at træffe paa en langt større Styrke end den, der i Virkeligheden var til Stede, og det var paa denne Forudsætning, at Overkommandoen havde bygget sin Plan.

Ifølge denne skulde General Hansen med den ham underlagte Styrke rykke frem over Dybbøl Kirke og Stenderup mod Nybøl Mølle. General Schleppegrells Korps skulde rykke frem paa Hansens venstre Fløj mod Nybøl. Wickedes Brigade skulde følge som Reserve bag General Hansens højre Fløj og tage Vejen over Ragebøl mod V. Sottrup.

Tropperne var opstillede i den Følgeorden, hvori de skulde passere Allsund. Kl. 12 Middag blev der given Ordre til Fremrykning. Brigaden Bülow, der havde Têten, gik over Skibsbroen og

udviklede sig med 1. Bataillon til Højre og 2. Bataillon til Venstre for Vejen til Flensborg, paa hvilken 11. Bataillon fulgte som Reserve. Ryes Brigade fulgte efter og sendte 3. Jægerkorps frem som Dækning med Ordre til at holde sin højre Fløj til Aabenraavejen. Brigaden Hagemann, som derefter passerede Broen, stillede sig bag Midten af Bülow's og Ryes Brigader.

General Schleppegrell, der væsentligst benyttede Trækfærgerne, begyndte Overgangen samtidig med Bülow, men havde ondt ved hurtig at vinde frem paa dennes venstre Fløj. Han rykkede frem en échelon fra Højre, saaledes at 1. Jægerkorps dannede første, 10. Bataillon anden og 5. Bataillon, der fulgte langs Vemmingbund, tredje Echelon.

For at sikre højre Flanke sendte Ryes Brigade 2 Kompagnier af 3. Jægerkorps samt en Afdeling Herregaardsskytter frem mellem Aabenraavejen og Allsund.

Bülow's forreste Batailloner blev snart udviklede i Kamp med Fjendens Forpostkompagnier. Disse havde i længere Tid ikke Følelsen af, at det gjaldt et alvorligt Angreb. De var saa vante til, at vi rykkede frem foran Brohovederne for at dække vore Arbejder, at de troede, at det kun gjaldt en af de sædvanlige Smaakampe. Da Afløsningen af Forposterne skulde foregaa Kl. 3 Eftm., tænkte de desuden mere paa at blive afløste end paa at kæmpe. Kun herved bliver det forstaaeligt, at Alarmsignalet, som fra Dybbølbjerg skulde underrette om et større Angreb, først blev givet Kl. 2¹/₄.

Ved dette Klokkeslet havde der allerede udviklet sig en meget hidsig Fægtning. Major Qvistorp havde sendt begge sine Reservekompagnier frem i den kæmpende Linie, og hans 2 Kanoner, der havde posteret sig paa Dybbølbjerg, havde aabnet Ilden. Ved Gærdernes Hjælp forsvarede Tyskerne sig foran Dybbøl Mølle. Bülow's Skyttekæde kastede dem tilbage til Møllen, og et rask udført Fremstød bragte den i vor Besiddelse. Men kort efter greb Fjenden Offensiven, og vi maatte forlade Møllen. Da kom Løjtnant Schow til med sine Espingoler. Han aabnede Ilden, vore Skytter gik paany frem til Angreb, og derved blev Fjenden tvungen til at opgive Møllen og trække sig tilbage i Retning af Dybbølbjerg. Medens An-

grebet stod paa, begav Løjtnant Schow sig frem for at finde en ny Stilling. Undervejs blev han haardt saaret, og Chefen for Espingolbatteriet, Major Meincke, overtog Kommandoen over Afdelingen.

Af General Schleppegrells Tropper var 1. Jægerkorps naaet op paa Bülow's venstre Fløj og greb ind i Kampen, hvilket bevirkede, at Bülow's Tropper skød sig noget til Højre. 2. Bataillons Skytter, der førtes af Løjtnant C. F. Schøning, blev derved skilte fra Bataillon'en og sluttede sig til 1. Jægerkorps.

Den brunsvigske Oberst Specht, der skulde overtage Forposterne, havde begivet sig tidligt til Dybbøl for at gøre sig bekendt med Stillingen. Da han fik Efterretning om Kampen, sendte han to Batailloner frem, der forlængede begge Fægtningsliniens Fløje. Den højre Fløj rettede derpaa et Angreb paa General Schleppegrell. Denne udviklede hele 1. Jægerkorps paa samme Linie, og i denne kæmpede desuden en Afdeling Herregaardsskytter under Baron Blixen-Finecke, der i Ritmester Haffners Sygdom havde overtaget Kommandoen over Korpset. Understøttet af Kanonbaade i Vemmingbund og en Espingolafdeling under Løjtnant Fallesen søgte 1. Jægerkorps at komme frem, men Terrænet ydede Forsvarerne saa god Støtte, at General Schleppegrell maatte sende 10. Bataillon ud paa venstre Fløj af Fægtningslinien. Samtidig lod han denne foretage en Frontforandring til Højre for at kunne faa Lejlighed til at overfløje Fjenden. 10. Bataillon gik frem i Bataillonskolonne, dækket af Skytter, der førtes af Kaptajn Thestrup, og tvang Fjenden til at vige. Under Angrebet faldt Kaptajn Thestrup, men han opmuntrede sit Mandskab til det sidste. Nogle Dage forinden var han bleven forbigaaet til Major; derover følte han sig saa krænket, at han ved at stille sig blot paa et Gærde, søgte Døden. Det er ikke altid, man paa Valpladsen finder Døden, fordi man søger den; han fik sit Ønske opfyldt. — Det var lykkedes at faa 4 Kanoner af Batteriet Bruun, der var tildelt Schleppegrell, frem i Stilling bag et Hegn, hvorfra de i Forening med Fallesens Espingoler beskød den vigende Fjende. Denne gjorde iøvrigt intet alvorligt Forsøg paa at standse, thi Oberst

Specht havde givet Ordre til, at alt skulde gaa tilbage til Stillingen ved Nybøl Mølle.

General Schleppegrell fulgte efter paa denne Fløj. Efter at have rensat den sydlige Del af Dybbøl By, naaede han Kl. omtrent 4 Bøffelkobbøl, hvor han blev staaende for at afvente den øvrige Linies Ankomst.

Aarsagen til Oberst Spechts Befaling om Tilbagegang var ikke alene General Schleppegrells Angreb. Han havde ikke haft bedre Lykke paa den anden Fløj. Her var det Ryes Brigade, der med 2 Kompagnier af 3. Jægerkorps og 13. Bataillon overfløjede ham, saa at hans Tropper blev nødte til at trække sig tilbage over Dybbøl. Rye fulgte efter med sin Brigade mellem Dybbøl Kirke og Ragebøl.

Ved den Hjælp, Bülow fik paa sine Fløje, lykkedes det ham at kaste Fjendens Centrum tilbage, men han havde haft en haard Kamp, thi Fjenden gjorde uafbrudt Fremstød. Kaptajn Bentzen faldt, da han med sit Kompagni vilde afværge et af disse. Saasnart Flankeangrebene skaffede Bülow Luft, fortsatte han Fremrykningen, til han naaede Dybbøl Kirke. Her gjorde han et kort Holdt for at samle sine Batailloner, der under Kampen var komne noget ud af hinanden. Derpaa fortsattes Fremrykningen over Stenderup.

Brigaden Hagemann fulgte General Bülow som Reserve. For hurtigt at kunne gribe ind marcherede dens Batailloner i Kolonne til begge Sider af Vejen.

Brigaden Wickede, der rykkede frem bag Fægtningsliniens højre Fløj, fik af Overkommandoen Ordre til at tage Stilling mellem Ragebøl og Stenderup med Front mod Sottrup Kirke.

De 2 Kompagnier af 3. Jægerkorps, der sendtes mod Sandbjerg, stødte ikke paa nogen Fjende. Men Efterretninger om, at han skulde have efterladt en Del Træn i V. Sottrup, bevirkede, at nogle Delinger sendtes til denne By, men de kom for sent. Medens de var i Byen, blev de pludseligt angrebne i Ryggen. Det var det tyske Kompagni, som havde staaet ved Sandbjerg, der, paa Vejen til Nybøl Mølle, uventet stødte paa danske Tropper. I Udkanten af Byen havde det truffet paa en Jægerpatrouille, der var gaaet ind i et Hus, og som blev tagen

til Fange, og da det derefter stødte paa Delingerne, var disse for spredte til at kunne forhindre, at Kompagniet efter en kort Kamp brød igennem.

Den hannoveranske Generalmajor Schnehen, der i General Halketts Fraværelse førte Kommandoen, samlede alt, hvormed han kunde møde Angrebet, i Stillingen ved Nybøl Mølle. Styrken udgjorde 6 Batailloner, 2 Eskadroner og 16 Kanoner, ialt ca. 4000 Mand. Den tog Stilling, saaledes at Kanonerne dannede Midten ved Møllen, med Fodfolket til begge Sider.

Kl. omtrent 5 ankom General Halkett fra Konferencen med General Wrangel i Aabenraa.

Efter at Tropperne havde ordnet sig, fortsatte General Bülow sin Fremrykning. Saasnt han kom gennem Stenderup, stod han overfor Fjendens stærke Stilling ved Nybøl Mølle. General Hansen, der fulgte Brigaden, befalede strax, at der skulde standses, for at Batteriet Jessen kunde komme frem og indlede Angrebet.

Kaptajn Jessen, der kun raadede over 6 Kanoner, fordi 2 af hans Kanoner var detachederede, galoperede rask frem med sit Batteri og protsede af vest for Stenderup ved Vejen fra denne By til Nybøl Mølle.

Klokken var den Gang mellem 6 og 7.

Fjendens 16 Kanoner, der strax optog Kampen, stod fuldstændigt dækkede bag stærkt bevoxede Hegn, i hvilke der var anbragt Skydeskaar; Jessens Kanoner stod paa en Mark uden Dækning. Forholdene var derfor saa ugunstige for disse som muligt. Hertil kom, at Jessen ikke kunde vente Hjælp, thi Batteriet Bruun var afgivet til General Schleppegrell og endnu temmelig langt tilbage, og Batteriet Baggesen, der først var afgaaet meget sent fra Als, naaede kun frem til Dybbøl Mølle. Men trods dette optog Jessen frejdigt Kampen, thi han vidste, at han i begge sine Løjtnanter, Schreiber og Klein, havde paa-lidelige Støtter.

Foreløbig samlede hele Interessen sig om denne Artilleri-kamp. General Hansens højstkommanderende Artilleriofficer, Major Lüttichau, med Adjutant, Løjtnant Collstrop, kom til Stede. Løjtnanten var samme Morgen ankommen til Hæren

fra Kjøbenhavn. Næppe naæde han frem i Nærheden af Kanonerne, før en Granatstump strakte ham død til Jorden. Om Kampen udtaler Hærens højstkommanderende Artilleriofficer, Oberstløjtnant de Meza, der ogsaa havde begivet sig herhen, at den var »en Granat- og Kugleregn, der saavel ved sin Intensitet som uafbrudte Varighed vilde være ligesaa vanskelig at beskrive som at forklare.« Kort efter indtraf ogsaa Stabschefen, Major Læssøe.

En Forstillingskasse sprang i Luften, 4 af Hestene saaredes og sprængte Skagler og Seletøj itu. Kanonen, der hørte til Forstillingen, blev fornaglet, da Ammunitionen til de andre Kanoner omtrent var opbrugt.

I en Time kæmpede Jessen med sine 6 Kanoner mod Fjendens 16. Vilde man ikke risikere at faa Batteriet fuldstændig ødelagt, maatte det trækkes ud af Kampen. Efter en kort Forhandling mellem de Meza og Læssøe, der begge erkendte, at Batteriet ikke burde fortsætte Kampen, fik Kaptajn Jessen Befaling til at trække Kanonerne ud af Ilden til en mere tilbagetrukken Stilling. Det var en vanskelig Sag at faa Kanonerne proppet paa under Fjendens uafbrudte Ild; dog lykkedes det dels paa Grund af Artilleristernes Uforfærdethed, men ikke mindre ved den kammeratlige Hjælp, de fik af Mandskab af Kompagniet Bohse af 6. Bataillon, der var afgivet som Kanonbedækning.

Under Artillerikampen søgte saavel Bülow som Ryes Skyttelinier at komme fremad, men i Fronten, hvor Bülow stod, viste det sig umuligt. Rye lykkedes det vel at komme noget fremad, men omgaa Fjendens venstre Fløj, hvad der var hans Agt, var han ikke i Stand til.

Da kom der Hjælp.

General Schleppegrell havde sat sig i Marche fra Bøffelkobbel. Han var ikke kommen langt, før han hørte Jessens Kanoner. Marchen blev da fremskyndet. Fjenden opdagede denne Fremrykning og sendte derfor Afdelinger til Nybøl for at standse Schleppegrell. Men han vilde ikke lade sig standse. 1. Jægerkorps var foran. Ansporet af Generalen gik det modigt frem, kastede Fjenden tilbage mod Stillingen, og, da dette var

udført, foretog Korpset — efter at have passeret Nybøl By — en Svingning til Højre og tog Stilling N. V. for Byen. Nu rykkede Batteriet Bruun hurtigt frem, protsede af i Jægerens Kæde, saa at Kanonerne kunde enfilere Fjenden, og aabnede derpaa Ilden. Under Bevægelsen fik Kaptain Bruun Hesten skudt under sig. Beskydningen kom Fjenden uventet. Hans Fløjbatteri mistede i et Nu 2 døde og 2 saarede Artillerister samt 5 Heste og led temmelig betydelig Skade paa Materiellet. Kun med store Vanskeligheder lykkedes det 4 ridende Piecer at forandre Front og optage Kampen med Bruuns Kanoner. Disses Indgriben havde tillige bevirket, at Tyskernes Kanoner ikke mere med fuldstændig Frihed kunde virke mod vort Fodfolk, der stod foran Fronten. Derfor gik dette frem paa hele Linien, og, da det truede med at omgaa begge Halketts Fløje, besluttede han at trække sig tilbage. Hans Artilleri, der ialt havde gjort 567 Skud, forlod først Stillingen. Derefter fulgte Infanteriet, men, da vore Tropper nu begyndte at komme Fjenden ind paa Livet og forfulgte ud over den af ham forladte Stilling, blev han nødt til at gøre et Forsøg paa at standse dem. En blandet Afdeling besatte en Gaard og forsvarede sig med stor Kraft mod 1. Jægerkorps. General Schleppegrell trak da 10. Bataillon frem, og to Kompagnier af denne samt Odense Frikorps stormede Gaarden, samtidig med at Jægerne stormede dens Omgivelser. Et nyt Forsøg, Fjenden gjorde paa at sætte sig fast i en anden Gaard, strandede paa et Angreb ført af Kompagniet Wilster af 1. Jægerkorps og Kompagniet Junghans af 10. Bataillon samt 2. Bataillons Skytter under Løjtnant C. F. Schøning.

Mørket var begyndt at falde paa, og, da vore Tropper havde naaet en Linie fra Avnbølgaard til den østlige Udkant af Rundkær Skov, hørte Forfølgelsen op i Følge Overkommandoens Befaling.

General Halkett samlede sine Tropper vest for Adsbøl Klokken omtrent 9. Da han fik Efterretning om, at vi havde gjort Holdt, lod han Tropperne hvile i 2 Timer. Derefter marcherede han til Kvers, hvor han, Klokken mellem 1 og 2 om Natten, gik i Bivuak. En Bagdækning var bleven efterladt i Adsbøl med Ordre til at følge efter Kl. 1, men, da den ved

dette Tidspunkt fik Melding om, at vi havde trukket os tilbage, blev den staaende. Meldingen om vor Tilbagegang var selvfølgelig ikke rigtig.

Da Kampen var endt, fik Brigaden Hagemann, hvis Tropper ikke havde været i Ilden, Befaling til at indtage en Forpoststilling, der strakte sig fra Vandmøllen ved Nybøl Nor over Nybølmølle og Korsmosemølle til Snogbækkens Udløb i Alsund. Brigaden Bülow gik i Kantonnement i Dybbøl, Brigaden Rye i Ragebøl, Stenderup og Surløkke, og Overkommandoen saavel som de øvrige Tropper vendte tilbage til Als.

Under Fremrykningen fra Bøffelkobbøl havde General Schleppegrell været nødt til at beordre 5. Bataillon, Oberstløjtnant Haxthausen, til at sende 2 Kompagnier ind paa Broagerland for at dække venstre Flanke. Inden Kompagnierne sattes i Marche, bragte en Bonde Efterretning om, at et oldenborgsk Kompagni stod i Egernsund.

Dette Kompagni, der kommanderedes af Kaptajn Schlarbaum, havde Kl. 4 Eftm. faaet Ordre til at trække sig tilbage og var nødt til at søge at komme bort ved at gaa østen om Nybøl Nor. Derved stødte Kaptajnen paa 5. Bataillons fremsendte Kompagnier, og det kom nu til en Jagt paa Oldenborgerne, hvori ogsaa Oberstløjtnant Haxthausen deltog med endnu 1 Kompagni. Det Umulige i at kunne overse Terrænet, der er gennemskaaret af bevoxede Gærder, i Forbindelse med uheldige Dispositioner fra Oberstløjtnant Haxthausens Side, bevirkede, at Kaptajn Schlarbaum, hvis Aandsnærværelse, Mod og Førerdydighed ikke kan sættes for højt, slap bort langs Skrænterne og naaede Adsbøl. Oberstløjtnant Haxthausen, der efterhaanden havde levet sig ind i Troen paa, at Fjenden var ham overlegen, indskibede sig Kl. 10 med Halvdelen af sin Styrke ved Egernsund og sejlede til Sønderborg.

Oberstløjtnantens Forhold ved denne Lejlighed, der blev gjort til Genstand for retslig Undersøgelse, førte til, at Krigsministeriet gav ham Valget imellem at lade sin Sag paakende ved Dom eller at indsende Ansøgning om Afsked. Han valgte det sidste.

Vort Tab den 28. Maj beløb sig til 3 Officerer, 5 Under-

officerer og 26 Menige døde, og 4 Officerer, 15 Underofficerer og 87 Menige saarede. Desuden fangede Fjenden 1 Officer, 1 Underofficer og 9 Menige, saa at hele Tabet gik op til 8 Officerer, 21 Underofficerer og 122 Menige. De faldne Officerer var Kaptajnerne Thestrup og Bentzen samt Premierløjtnant Collstrop.

Forbundsdivisionen mistede 3 døde og 5 saarede Officerer, 27 døde, 128 saarede og 41 savnede Underofficerer og Menige, ialt 8 Officerer og 196 Underofficerer og Menige. Af de savnede var 81 fangne.

Ifølge Troppfordelingen var det vor Overkommandos Hensigt at virke med den højre Fløj og derved fremkalde Fjendens Tilbagegang samt gøre det muligt for General Schleppegrell at komme fremad, Men Kampen frembød den Mærkelighed, at det var den, der skulde hjælpes, der hjalp de andre. Thi det var Schleppegrells Flankeangreb, der bragte Bülow i Besiddelse af Dybbølbanke, og det var hans Angreb paa Stillingen ved Nybøl Mølle, der gjorde Udslaget. Det var derfor intet Under, at General Schleppegrell fra alle Sider blev betragtet som Dagens Helt. Ingen var villigere til at erkende dette end Overkommandoen, og den mente ikke at kunne gøre dette paa en smukkere Maade end ved i den indsendte Rapport at meddele følgende lille Fortælling: »Da Kampen var endt, kom en Dragon, der havde gjort en Sabel til Bytte fra en fjendtlig Officer, til General Schleppegrell og bad ham om at ville modtage Sablen, fordi« — sagde han — »Generalen har dog gjort sig saa megen Umage i Dag.«

Vi havde opnaaet, hvad vi vilde: Jylland var rømmet, og vi stod atter paa Slesvigs Fastland.

Samme Dag Kampen førtes ved Nybøl, naaede General Wrangel Aabenraa. Af hans Tropper stod Slesvigholstenerne i Arrild, Gardebrigaden i Aabenraa, og Bonins Brigade i Gjenner.

Mellem Nybøl og Dybbøl.

Den 28. Maj om Aftenen Kl. 10 modtog Wrangel Melding fra Halkett om, at han var bleven angreben og nødt til at gaa tilbage til Kvers. Wrangel befalede strax, at Prøjsserne og Slesvigholstenerne skulde bryde op samme Nat og sætte sig i Marche, saa at Gardebrigaden kom til Kvers, Bonins Brigade til Aarup og Prinsen af Nør til Ravsted. Efter at have givet Befalingen red Wrangel til Forbundsdivisionens Forposter, som han den 29. Maj Kl. 7 F. traf ved Graasten. Her befalede han, at Generalmajor Schnehen med den Styrke, som fandtes ved Graasten — 1 hannoveransk Bataillon, 2 Kompagnier meklenborgske Jægere, en Eskadron og et ridende Batteri — skulde foretage en Rekognoscering mod Nybøl Mølle. General Halkett skulde følge efter som Reserve med Forbundsdivisionens øvrige Styrke.

Langsom Afsøgning bevirkede, at General Schnehen først naaede frem mod vor Stilling Kl. 10 Form. De meklenborgske Jægere, der var i Spidsen, gik frem mod Nybøl Mølle, kastede vore Forposter og besatte Partiet ved Møllen. 2 Kanoner kørte op ved samme og beskød vore vigende Forposter. Meklenborgerne saavel som den hannoveranske Bataillon gik et Stykke frem over Møllen, og en Bataillon, der sendtes til Understøttelse fra Hovedstyrken, besatte Nybøl. Paa den øvrige Linie viste der sig kun noget Rytteri og et Batteri overfor V. Sottrup.

General Hansen, der førte Kommandoen i Sundeved, havde faaet Melding om Fjendens Fremrykning og hørte hans Kanoner ved Nybøl Mølle. Da Generalen ikke raadede over Artilleri og af Meldingerne antog, at Fjenden tilsigtede et alvorligt Angreb, besluttede han at gaa tilbage til Dybbølbanke. Kl. 11 Form.

sendte han Melding derom til Overkommandoen i Sønderborg og gav de fornødne Ordre om Tilbagegangen.

Overkommandoen, der godt vidste, at General Hansen ikke kunde undværre Artilleri, havde — ham uafvidende — beordret 2 Batterier til at afgaa til Sundeved. Disse Batterier stødte til under Tilbagegangen, der var bleven forsinket ved, at de kommanderende paa højre Fløj ikke forstod Grunden til, at man gik tilbage. Kl. 2¹/₂ fik General Hansen Melding om de 2 Batteriers Ankomst og indberettede da, at han agtede at rykke frem for at indtage den tidligere Stilling. Af forskellige Grunde skete Fremrykningen først Kl. 5, og, da Fjenden til den Tid var gaaet tilbage, besattes Forpoststillingen, dog saaledes at den højre Fløj blev trukket noget tilbage, saa at den stod bag Afløbet af Stenderup Mose til Sandbjerg.

2. Bataillon, der var detacheret til Egersund, blev, da den fik Melding om vor Tilbagegang fra Nybølstillingen, nødt til at gaa om Bord og sejle til Sønderborg.

Kampen paa denne Dag havde været saa ubetydelig, at hele vort Tab indskrænkede sig til 1 død og 2 saarede.

Overkommandoen var misfornøjet med General Hansens Optræden og tilkendegav dette ved at sende ham Ordre til at vaage over, at Forposterne ikke uden Nødvendighed trak sig tilbage. Major Læssøe, der personlig havde begivet sig til Sundeved, skal der have ladet falde nogle haarde Ord om General Hansens Forhold ved denne Lejlighed. Disse kom Generalen for Øre og lagde Grunden til det Fjendskab, hvormed han senere som Krigsminister forfulgte Læssøe.

Efter endt Rekognoscering lod Wrangel Forbundsdivisionen gaa tilbage til Kvers og udstille Forposter fra Adsbøl over Fiskebæk til henimod Felsted. Bonin blev sendt til Bov, Prinsen af Nør til Tinglev, og Gardebrigaden til Flensborg, hvor ogsaa Wrangel tog sit Hovedkvarter.

Den 30. Maj foretog General Hansen en Rekognoscering mod Adsbøl, men den blev afbrudt efter Ordre fra Overkommandoen, der ikke ønskede nogen Fremrykning og en deraf følgende muligvis alvorlig Kamp.

Korvetten Najaden og nogle Kanonbaade, der havde posteret

sig i Nærheden af Egersund, søgte daglig at alarmere Fjenden, og det lykkedes i en saadan Grad, at han ikke følte sig sikker noget Øjeblik.

Med Hensyn til de fremtidige Operationer havde vor Overkommando foreløbig besluttet, at den, naar Oberst Juel meldte, at han var naaet frem til Haderslev, vilde overføre en Del af Tropperne fra Als til Gjenner Fjord eller Orøsund for at forstærke Korpset i Nordslesvig. Den 30. Maj fik den fra Flaaden Melding om, at Fjenden havde forladt Aabenraa. Den følgende Morgen indskibedes 1. Reservejægerkorps for at besætte denne By.

Oberst Juel, der kommanderede højre Flankekorps, havde i Dagene fra den 27. til den 30. Maj ladet sine Tropper overføre til Snoghøj, hvorfra de med Krigsministeriets Tilladelse over Kolding rykkede ind i Nordslesvig. 9. Bataillon blev trukket til fra Helgenæs.

Den 1. Juni naaede Korpset over Christiansfeld Haderslev, hvor Oberst Juel tog sit Hovedkvarter. Styrken var inddelt og fordeltes paa følgende Maade: Avantgarden, Oberst Benzons, bestaaende af 3. Reservejægerkorps, 3 Husareskadroner, 1 Eskadron af 4. Dragonregiment og 2 Kanoner (Dinesen) stod i Hopdrup med Forposter mellem Sønderballe og Skovby.

Kavaleribrigaden, Oberstløjtnant Pfaff, der talte 2 Kompagnier af 3. Reservebataillon, 5. og 6. Dragonregiment, de jyske Herregaardsskytter og 6 Kanoner (Dinesen), laa i Bevtoft, Galsted, Rangstrup, samt Nedre og Øvre Jersdal med Forposter foran Fronten.

Hovedkorpset, Oberst Meyer, bestaaende af 9. Bataillon, 2 Kompagnier af 3. Reservebataillon, 4. Reservebataillon, 1. Bataillon danske Frivillige, 3. Dragonregiment og Batteriet Fuhrmann, var indkvarteret i Haderslev og Omegn.

Da Oberst Juel erfarede, at 1. Reservejægerkorps var bleven udskibet dels ved Gjenner og dels ved Aabenraa, trak han det til sig og indkvarterede det i Sdr. Marstrup og Haderslev som Del af Hovedkorpset. Dette maatte til Gengæld afgive 2 Kompagnier af 3. Reservebataillon og 1. Bataillon danske Frivillige til Kavaleribrigaden.

Saasart General Hedemann fik Meddelelse om Juels Frem-

rykning, anmodede han Obersten om at søge at naa Aabenraa. Samtidig fik Obersten Instrux fra Krigsministeren om at rykke frem med den største Forsigtighed og i intet Tilfælde at gaa ud over Aabenraa. Da Efterretninger udsagde, at Fjenden stod S. V. for Aabenraa og ved Rødekro, besluttede Juel, at blive staaende, til han gennem udsendte Rekognosceringskommandoer kom paa det Rene med Fjendens Stilling.

Den 2. Juni rekognosceredes mod Aabenraa, Rødekro og Løgumkloster.

Aabenraa fandtes besat af en lille Afdeling Marinere, som Kaptajn Bille, der laa paa Fjorden med Hekla og 2 Kanonbaade, havde sendt i Land. Fjendens Forposter stod $\frac{1}{2}$ Mil sydfor Byen.

Ved Rødekro traf man ikke paa nogen Fjende, men fik Efterretninger om, at Fjenden havde mange Tropper i Flensborg og ved Bov.

I Løgumkloster fangedes 2 Underofficerer og 20 Mand Slesvig-holstenere.

Rekognosceringskommandoer, der udsendtes den 3. Juni, bragte Efterretninger, der gik i lignende Retning, og Oberst Juel fandt derfor ingen Anledning til at rykke frem.

Natten til den 4. Juni ankom Ingeniørkaptajn Ernst til Aabenraa fra Als med 27 Ingeniører. Han blev i Byen, der tillige havde en Besætning af 16 Marinere.

Wrangel, der fandt, at ogsaa han burde røre sig lidt, og som desuden ønskede at bibringe os Troen paa, at han agtede at rykke frem mod Juels Korps, befalede, at der den 4. Juni skulde udsendes 2 Rekognosceringskommandoer, et, bestaaende af 2 Gardebatailloner og 2 Eskadroner Kyradsere under Oberstløjtnant Waldersee mod Aabenraa, og et, bestaaende af en brunsvigsk Bataillon og et hannoveransk Dragonregiment under Oberstløjtnant Paczinsky over Tinglev og Rapsted mod Alslev.

Oberstløjtnant Waldersee naaede frem til Aabenraa tidligt paa Morgen. Efter et kort Engagement gik Kaptajn Ernsts Styrke om Bord paa Skibene. Fjenden trak sig tilbage til Skoven syd for Byen og marcherede om Eftermiddagen til Brigaden.

Da Byen var rømmet, besatte Kaptajn Ernst den paany.

Ved Middagstid indtraf en af vore Eskadroner, der var sendt

ud paa Rekognoscering. Den sendte en Patrouille frem, der konstaterede, at Fjenden havde besat Skoven syd for Byen. Eskadronen trak sig tilbage, men fik forinden Meddelelse af Kaptajn Ernst om, at han, da Efterretninger udsagde, at Fjenden den paafølgende Nat vilde besætte Byen, agtede at gaa om Bord, hvad han strax efter udførte. Kort efter ankom 2 Kompagnier af 1. Reservejægerkorps, der var sendte frem for at besætte Byen, men, da de af Dragonerne fik Underretning om Forholdene, marcherede de tilbage. Først efter at alt dette var sket, lod Kaptajn Ernst atter sin Styrke sætte i Land, og, da han antog, at vor Styrke vilde komme igen, blev han staaende.

Oberstløjtnant Paczinsky var imidlertid rykket frem og naaede Kl. 1 $\frac{1}{2}$ Efterm. Ravsted, da hans Fodfolk blev transporteret paa Vogne. Styrken havde været paa Benene i henved 12 Timer; derfor blev der gjort Holdt for at hvile. Under Hvilet fik Oberstløjtnanten Efterretning om, at en fjendtlig Eskadron holdt ved Bested og fodrede. Strax besluttede han at overfalde den og brød op med sine Dragoner.

Paa vor Side var der samme Dag fremsendt et Rekognosceringskommando paa 3 Eskadroner under Ritmester Würtzen. Den ene dechacheredes til Hellevad; de 2 andre naaede Bested, hvor der gjordes Holdt til Kl. 10 $\frac{3}{4}$ Form. Saa fremsendtes mindre Styrker i forskellige Retninger, og en lille Feltvagt etableredes ved Arnaa, saa at Ritmester Würtzen kun havde $\frac{1}{2}$ Eskadron tilbage ved Bested. Det var under denne Situation, Fjenden nærmede sig over Heissel. Würtzen havde netop afsendt $\frac{1}{2}$ Eskadron under Ritmester Brunckhorst mod Løgumkloster, men den var ikke længere borte, end at den kunde tilkaldes, og den søgte tværs over Markerne at naa Würtzen, hvis halve Eskadron langsomt trak sig tilbage ad Vejen fra Bested over Sivekro. Fjenden, der viste sig, var overlegen, og vore Dragoner begyndte derfor at trave ud for at komme bort. Brunckhorst stødte til og fulgte langs den nordlige Side af Vejen, men et Gærde tvang ham til at søge ind paa denne. Derved opstod Uorden, idet Mandskabet af Eskadronerne blandedes, og, da Fjenden netop samtidig huggede ind, søgte Dragonerne at komme tilbage saa hurtigt, Hestene kunde løbe.

Oberstløjtnant Paczinsky, der ikke havde truffet paa Modstand hos vor Feltvagt, attakerede med 1 Eskadron paa Vejen og 1 i venstre Flanke. Würtzen gav Signalet til at gøre omkring for at møde Fjendens Attake, men Signalet blev ikke hørt. Vore Dragoner blev snart indhentede, og nu begyndte Kampen med de bageste af dem. Ritmester Würtzen fulgte Kueuen, men paa Marken til Siden af Vejen. Da han kom lidt paa den anden Side af Sive Kro, styrtede hans Hest ved at springe over en Grøft, og han, der kom til at ligge under Hesten, blev derved fangen. Forfølgelsen varede indtil Vejen, der bøjer af til Klovtoft. Foruden Ritmesteren fangedes 1 Løjtnant samt 20 Underofficerer og Menige, hvoriblandt 9 saarede. Desuden havde vi 4 saarede, hvoraf en senere døde. Hestetabet beløb sig til 20, hvoraf 15 saarede. Fjenden giver ingen nøjagtige Oplysninger om sit Tab, men fortæller kun, at 2 Heste løb med vore Dragoner, og at 2 Heste blev saarede.

Som Følge af Fjendens Rekognosceringer ansaa Oberst Juel det for rigtigst at forberede Tilbagetoget. Avantgarden blev derfor Natten til den 5. trukken bag Hopdrup med venstre Fløj til Sliv Sø, højre til Skovene V. for Hovedlandevejen og med Detachering ved Vartenbjerg Kro. Kavaleribrigaden fik Ordre til, hvis den blev nødt til at retirere, at gaa over Skrydstrup og Jarls.

I Sundeved var der den 2. Juni foregaaet en Afløsning, saa at General Schleppegrell havde overtaget Kommandoen og raadede over Ryes Brigade, venstre Flankekorps, 4. og 8. Bataillon, 2. Reservebataillon, de sællandske Herregaardsskytter og Batteriet Bruun. Afset fra Ryes Brigade blev den øvrige Infanteristyrke inddelt i Brigaden Federspiel, bestaaende af 5. og 10. Bataillon samt 1. Jægerkorps, og Brigaden Blom, der dannedes af 4. og 8. Bataillon samt 2. Reservebataillon. Herregaardsskytterne blev sendt til Broagerland.

General Wrangell havde samme Dag, den 2. Juni, forlagt Forbundsdivisionen og Prinsen af Nørs Tropper til Flensborg og Omegn, Gardebrigaden kom til Kliplev og Omegn, og Bonins Brigade afløste General Halkett i Kvers samt besatte Forposterne. Hensigten dermed var at skaffe saavel Forbundsdivisionen som

Slesvigholstenerne bedre Kantonnementer, for at de kunde faa Lejlighed til at hvile ud nogle Dage og samle Kræfter til et paatænkt Angreb. Selv udtalte Wrangel om dette i Skrivelse til General Halkett, at han vilde forhindre de danske Tropper i bestandig at udbrede sig og sætte sig fast i Nærheden af de tyske, hvorved de i højeste Grad truede Sikkerheden i Kantonnementerne. Han vilde derfor kaste de danske Tropper energisk tilbage i Sundeved og saavel betage dem Lysten til atter at rykke frem som den Indbildning, at Tilbageetoget fra Jylland og General Halketts Tilbagegang den 28. Maj havde sin Grund i, at de var overlegne i Vaabendygtighed.

For at holde sin Hensigt skjult angav Wrangel, at han agtede at højtideligholde Kongen af Hannovers Fødselsdag, den 5. Juni, ved en Parade af alle de ham underlagte Tropper. Først ved Udrykningen maatte det meddeles Tropperne, at Meningen var, at de skulde rykke frem for at angribe Fjenden, thi »det var den bedste Parade«.

Angrebet skulde udføres i 3 Kolonner:

1) Gardebrigaden skulde stille sig skjult paa Vejen, der fra Bov fører over Nybøl paa Haderslev, og Kl. 10 Form. rykke frem mod Aabenraa, kaste enhver Modstand og derpaa vende tilbage til Kantonnementet.

2) Brigaden Bonin skulde samles ved Ladegaard, N. V. for Graasten, og derfra rykke frem Kl. 10 Form. over Ulderup og Sottrup mod Brohovedet.

3) Avantgarden og Brigaden Marschalck af General Halketts Tropper skulde Kl. 10 Form. rykke frem fra Graasten over Adsbøl og Nybøl mod Brohovedet.

Halkett og Bonin, hvis samlede Styrke udgjorde 11—12,000 Mand, skulde, ved energisk at rykke frem og uden at spille Tiden med langvarige Tirailørkampe, søge at trænge de Danske bort fra Tilbageetogslinien. Brohovedet maatte kun angribes under særligt gunstige Forhold, og i saa Fald skulde Angriberne søge at trænge ind i det samtidig med Forsvarerne.

Resten af Forbundsdivisionen saavel som Slesvigholstenerne skulde samles ved Holbøl og tjene som Reserve.

Kampen ved Dybbøl.

Den Styrke, hvormed vi den 5. Juni om Morgenen holdt Sundeved besat, var fordelt paa følgende Maade:

Brigaden Federspiel havde besat venstre Fløj fra Nybøl Nør til Korsmosemølle. 5. Bataillon stod paa Forpost, og 2 Kanoner samt 4 Espingoler var i Stilling ved Nybøl Mølle. 10. Bataillon og 1. Jægerkorps samt 4 Espingoler laa i Stenderup.

Paa højre Fløj, fra Korsmose til Alssund, stod Brigaden Blom med 2. Reservebataillon paa Forpost og 4. samt 8. Bataillon henholdsvis i Ragebøl og Stavgaarde.

Ryes Brigade dannede tilligemed Batterierne Bruun og Baggesen Reserve i Dybbøl, hvor ogsaa General Schleppegrell havde sit Hovedkvarter.

Tyskerne skulde rykke frem Kl. 10. Men Tid og Rum var ikke beregnet rigtig for Bonins Kolonne, og, da Halkett erfarede, at den endnu ikke var samlet ved Ladegaard Kl. 10, opsatte han sin Fremrykning til Kl. 10^{1/2}.

Paa Grund af Fødselsdagen gav han Brigaden Marschalck, der udelukkende bestod af hannoveranske Tropper, Têten, og lod General Schnehen følge efter med Avantgarden.

Oberst Marschalck talte 3 Batailloner, 2 Eskadroner og 8 Kanoner samt et Frikorps under Jenssen-Tusch. Da denne Styrke havde passeret Adsbøl og naaede frem til Rundkær Skov, blev den beskudt af vore Kanoner fra Nybølmølle. Batteriet sendtes derfor frem og tog Stilling dér, hvor Vejen til Nybølmølle bøjer af fra Chausseen. Med Fodfolket fortsatte Obersten Marchen mod Nybøl By.

Denne By var kun besat af Kompagniet Nielsen af 5. Bataillon. Angreben Kl. 12 af Marschalcks Têtebataillon forsvarede

Kompagniet sig dog saa haardnakket, at Frikorpset maatte trækkes til for at omgaa dets venstre Flanke. Kompagniet gik først tilbage til Byens Midte, senere til Kirkegaarden, og først efter en Times Forløb, og, da Fjenden havde forøget Angrebsstyrken med en Bataillon, trak Kaptajn Nielsen sig tilbage til Stenderup.

Klokken var den Gang 1.

Det hannoveranske Batteri, der stod ved Rundkær Skov, havde imidlertid tvunget vore 2 Kanoner til at forlade Stillingen ved Nybøl Mølle og gaa tilbage til Stenderup. Da det var sket, rykkede Generalmajor Schnehen med Avantgarden, 3^{1/2} Bataillon, 2 Eskadroner og 6 Kanoner, frem ad Vejen mod Nybøl Mølle.

Til begge Sider af Møllen stod 2 Kompagnier af 5. Bataillon og 4 Espingoler. Denne Styrke optog Kampen, men Fjendens Overlegenhed vilde snart have drevet den tilbage, hvis det ikke var gaaet mod Afløsningstiden. 3 Kompagnier af 1. Jægerkorps, der skulde foretage Afløsningen, naaede frem til Møllen og deltog i Kampen, saa at Fjenden blev standset. Da opdagede Forsvarerne, at Oberst Marschalks Tropper var trængte ind i Nybøl; Stillingen kunde ikke længere holdes, og Forsvarerne trak sig tilbage mod Stenderup. General Schnehen besatte strax den forladte Stilling, lod sit Batteri beskyde den vigende Modstander og sit Fodfolk følge efter denne.

Batteriet Bruun, der var ilet til Hjælp, søgte forgæves at finde en Stilling. Oberstløjtnant Federspiel lod da 10. Bataillon tage en Optagelsesstilling vest for Stenderup. Besætningen fra Nybøl Mølle gik igennem og besatte Byens Udkant. Fjenden fulgte stærkt efter, og 10. Bataillon maatte derfor ogsaa gaa tilbage til Byens vestlige Udkant. En Deling af Bataillonens Skytter under den norske Frivillige, Løjtnant Løvenskjold, holdt Stillingen for længe, og, da den tilsidst gik tilbage, blev Løjtnanten dødelig saaret af en Kugle i Underlivet. En af hans Soldater vilde blive hos ham, men Løjtnanten vilde ikke, at han skulde blive fangen og befalede ham at søge Delingen. Selv blev Løjtnanten kort efter funden af Fjenden, der lod ham bringe til Lazarettet i Flensborg, hvor han døde den 11. Juni.

Fjendens Angreb var kommet uventet. Da man var naaet hen imod Middag uden at blive angreben, var der ingen, der ventede at blive forstyrret. Man traf netop Forberedelse til Middagsmaaltidet. Da blev der alarmeret.

Kl. 12^{1/4} meldte General Schleppegrell til Overkommandoen i Sønderborg, at Forposterne foran Stenderup og i Nybøl var indviklede i Kamp, og at der hørtes Kanonskud i Retning af Nybølmølle. Generalen begav sig derpaa til Kamppladsen.

Da Brigaden Blom, der havde højre Fløj, ikke kunde blive staaende, efter at vor Tilbagegang til Stenderup havde blottet dens venstre Fløj, vilde den gaa tilbage til Ragebøl. Men General Schleppegrell, der kom til Stede, beordrede 2. Reservebataillon og 4. Bataillon til at trække sig hen mod Stenderup for ved et Flankeangreb at standse Fjenden. Samtidig fik Oberst Rye Ordre til at sende 13. Bataillon og Batteriet Bruun til Avnbjerg, lade 3. Jægerkorps tage Stilling vest for Dybbøl Kirke, og detachere 12. Bataillon til Bøffelkobbøl for at standse Oberst Marschalck.

General Schleppegrell havde derved muliggjort, at der blev vunden Tid for Afdelingerne paa Als til at komme til Hjælp, forsaavidt Fjenden tilsigtede et alvorligt Angreb. Med denne Mulighed for Øje blev Batteriet Baggesen sendt til Dybbølbjerg.

Efter Erobringen af Nybøl By rallierede Marschalck sine Tropper og rykkede frem mod Bøffelkobbøl. Men inden han naaede derhen, ankom Oberstløjtnant Morgenstjerne med 12. Bataillon og tog Stilling vest for Skoven. Marschalck angreb. Da han ikke kunde drive Slesvigerne tilbage med sit Fodfolk, kørte han et Batteri op, og dettes Virkning, i Forbindelse med en omgaaende Bevægelse i venstre Flanke af Jenssen-Tuschs Frikorps, nødsagede Oberstløjtnant Morgenstjerne til at trække sig kæmpende tilbage dels ad Chausseen og dels gennem Skoven til Bakken øst for Bøffelkobbøl. Under Tilbagegangen anmodede han om Forstærkning. Oberst Rye sendte ham to Kompagnier, og desuden fik han Understøttelse af en Afdeling Herregaardskytter, der havde samlet sig ved Dybbøllund. Disse Forstærkninger benyttede Morgenstjerne til et Fremstød, hvorved det lykkedes at kaste den fremtrængende Fjende tilbage til den

østlige Skovrand af Bøffelkobbøl, men Resultatet var dyrekøbt, thi Oberstløjtnant Morgenstjerne blev dødelig saaret. Bataillon tog derefter en Stilling omtrent 300 Alen Ø. for Skoven, og her blev Fægtningen staaende. Grunden hertil var dog ikke vor Modstand, men skyldtes, at General Halkett, der fulgte denne Fløj, omtrent Kl. 2 fik Meddelelse om, at Brigaden Bonin først kunde naa Sottrup Kl. 1 $\frac{1}{2}$ Eftm. Derfor gav han Kl. 2 $\frac{1}{2}$ Ordre til, at Oberst Marschalck foreløbig skulde blive staaende, og en lignende Befaling blev sendt General Schnehen.

Næppe havde Halkett truffet disse Foranstaltninger, før en Ordonnansofficer fra General Wrangel overbragte ham følgende Melding: »Indtil da havde General Halkett kæmpet alene, nu maatte han give Tid, for at Prøjsserne kunde komme op.«

General Schnehen fik Befalingen om at standse, da han fra Stenderup Skov stod i Begreb med at rykke frem til Angreb paa Dybbøl Kirke.

Vore Tropper havde maattet trække sig tilbage fra Stenderup. 4. Bataillon var kommen til paa højre Fløj, men det Angreb, General Schleppegrell havde tilsigtet i Schnehens venstre Flanke, maatte opgives, fordi der indtraf Melding om, at en fjendtlig Kolonne rykkede frem over Sottrup. 2. Reservebataillon og 8. Bataillon havde derfor trukket sig tilbage og forlængede Fægtningsliniens højre Fløj fra Dybbøl Kirke mod Øst.

Paa dette Tidspunkt begyndte der at ankomme Forstærkninger fra Als.

General Schleppegrell havde Kl. 1 $\frac{1}{2}$ sendt Overkommandoen Melding om, at Fjenden trængte rask frem og havde naaet den østlige Udkant af Stenderup og Nybøl, samt at vore Tropper trak sig langsomt tilbage, stærkt trængte i venstre Flanke. Denne Melding foranledigede Overkommandoen til at alarmere Styrken paa Als og give den Ordre til at marchere til Sundeved. Selv begav General Hedemann sig med Stab til Dybbølbjerg.

Bülows Brigade, der var nærmest ved Haanden, naaede allerede Kl. 3 $\frac{1}{2}$ Dybbøl Mølle, og, da det den Gang stod klart, at Hovedkampen maatte komme til at dreje sig om Dybbølstillingen, besatte den dennes nordlige Del. Samtidig ankom

Batteriet Jessen. De øvrige Afdelinger begyndte først at indtræffe langt senere.

General Bonin var naaet frem til Sottrup Kl. 1^{1/2}. Byen var den Gang forladt, men hans Tropper var saa overanstrengte af Marchen paa den varme Sommerdag ad Veje, hvis bevoxede Gærder holdt paa Støvet, at han maatte standse til Kl. 2^{3/4} Eftm. Avantgarden, 3 Batailloner, et Kompagni Gardeskytter og 1 Husareskadron, rykkede ved dette Klokkeslet frem ad Kolonnevejen mod Dybbøl Kirke; Hovedstyrken, 3 Batailloner, 1 Eskadron og 10 Kanoner fulgte Aabenraavejen, 1 Bataillon og 6 Kanoner efterlodes i Sottrup.

Vor Fægtningslinie strakte sig den Gang fra øst for Dybbøl over Hvilhøj til Vemmingbund.

Bonins Fremrykning i vor højre Flanke tvang de ved Dybbøl Kirke og i Dybbøl kæmpende Afdelinger til at gaa tilbage, og denne Tilbagegang virkede paa hele Linien, saa at den søgte tilbage til Dybbølstillingen. Den prøjssiske Avantgarde besatte den østlige Udkant af Dybbøl; Oberst Marschalck rykkede frem og alignerede sig. Da General Schnehens Tropper ikke kunde finde Plads i Linien, samledes de ved Flensborg Chaussee for at tjene som Reserve for Marschalck. Den prøjssiske Hovedstyrke var imidlertid rykket frem og havde udviklet sig ved Surløkkegaardene.

Klokken var 4, da vore Tropper var naaede tilbage til Dybbølstillingen. Den blev besat paa følgende Maade:

Paa Dybbølbjerg stod Batterierne Bruun og Baggesen samt 4 Kanoner af Batteriet Jessen. Til Venstre for Artilleriafdelingen stod Ryes Brigade, hvoraf dog 12. Bataillon, der fuldstændig havde forskudt sig, maatte sendes til Brohovederne, samt 4. og 8. Bataillon. Bag Kanonerne stod 5. Bataillon, og til Højre for dem Bülow's Brigade, der støttede den højre Fløj til Allsund, og som blev understøttet af 10. Bataillon og 2. Reservebataillon. Desuden raadede Bülow over 4 Kanoner af Batteriet Jessen, som tilligemed et Halvbatteri Espingoler stilledes paa Bakken vest for Stenggaard. 1. Jægerkorps var spredt paa forskellige Punkter i Stillingen. Som Tilbagegangen havde været Aarsag

heri, saaledes havde den ogsaa bevirket, at de Afdelinger, der havde kæmpet, var blevne noget sammenblandede. Som fuldstændig friske Afdelinger ankom under den paafølgende Kamp Garden og 6. Bataillon og tog foreløbig Stilling ved Dybbøl Mølle.

Nu var altsaa Øjeblikket kommet, da Halkett og Bonin i Forening skulde rykke frem for at kaste os til Brohovederne og om muligt trænge ind i disse sammen med vore Tropper.

Tyskerne sendte Artilleri frem for at forberede Angrebet.

4 Kanoner tog Stilling paa Bakken vest for Surløkkegaardene, hvorfra de kunde enfilere vore Kanoner paa Dybbølbjerg. De blev tagne under Ilden af Jessens 4 Kanoner ved Stengaard, Kystbatterierne paa Als og Kanonbaade i Sundet og maatte paa Grund af Tabet trække sig tilbage.

Et prøjssisk Bateria paa 6 Kanoner protsede af paa Bakken, der ligger i Hjørnet af Vejene fra Dybbøl paa Pythus og paa Øster Dybbøl. Batteriet led meget, og efter at have faaet 4 Heste dræbt og en Kanon demonteret maatte ogsaa det gaa tilbage, dog lykkedes det at faa den demonterede Kanon bragt bort.

Oberst Marschalck sendte efter Ordre et hannoveransk Bateria frem, der tog Stilling paa en aaben Mark øst for Frydendal mellem Chausseen og Vejen til Dybbøl. Det blev ikke alene beskydt fra Dybbølbjerg, men ogsaa fra Kanonbaade i Vemmingbund, og, skønt Kanonerne stod med 30 Skridts Mellemrum, mistede det 2 døde, 3 saarede og 4 Heste og fik 2 eller 3 Kanoner demonteret. Batteriet maatte derfor fortrække. Da vi fra Stillingen saae de efterladte Kanoner, gjorde Afdelinger af 13. Bataillon og 3. Jægerkorps et Forsøg paa at erobre dem. Det mislykkedes dels ved Fjendens Ild, men tillige fordi Artilleristerne med en høj Grad af Udholdenhed og Mod fik reddet Kanonerne. Under denne Kamp blev Oberst Marschalcks Hest dræbt, og idet den styrtede, fik Obersten en Kontusion, saa at han maatte bæres tilbage. Vort Fremstød gav Anledning til en meget hæftig Skyttekamp, hvori flere af Afdelingerne paa venstre Fløj blev dragne ind, og under hvilken saavel Oberstløjtnant Blom som Kommandøren for 8. Bataillon, Major Grum, blev saaret.

Klokken var bleven 5.

Under Artillerikampen søgte Tyskerne at komme frem paa begge Fløjene, men det mislykkedes.

General Wrangel havde fra Ragebøl iagttaget Fægtningens Gang. At der ikke kunde opnaas noget Resultat, var øjensynligt, thi Reserven, som behøvedes for at fremkalde dette, var bleven efterladt i Holbøl. Stabschefen, General Stockhausen, havde villet, at Bevægelsen skulde være standset, fordi Prøjsserne saa sent naaede Sottrup. Han betragtede Fremrykningen som en Taabelighed og beklagede sig til General Bonin over, at han var uden al Indflydelse. Men, tilføjede han, det er Major, Grev Oriolla, som er bleven ansat ved Hovedkvarteret, som har General Wrangels Øre; det er ham, der har lagt Planen, og det er ogsaa ham, der har sat igennem, at vi gaar frem til Angreb paa Dybbølstillingen. Men nu stod man overfor Følgerne. Blive staaende var ligesaa umuligt som at komme frem, man maatte tilbage. Ordren dertil blev given Kl. 5^{1/2}, men ikke med den fornødne Omhu i Affattelsen, fordi man synes at være gaaet ud fra, at Tilbagegangen ikke vilde blive forstyrret fra vor Side. Den lød kun paa, at Tropperne skulde gaa tilbage til en Linie over Nybøl Mølle og Sottrup.

Læssøe havde fulgt Kampen fra en Kæmpehøj paa Dybbølbjerg. Øjeblikket var kommet til at rykke frem. General Bülow sendtes som højre Fløj med sin Brigade mod V. Sottrup. 6. Bataillon, der ikke havde været i Ilden, skulde støtte hans venstre Fløj ved at gaa mod Ragebøl og Stenderup. 5. Bataillon og Dele af 1. Jægerkorps skulde rykke frem mod Dybbøl, og Garden, der ligeledes var intakt, skulde rykke frem mellem Vemmingbund og Flensborgchaussee.

Kl. 6^{1/2} skete Fremrykningen.

Garden samt Dele af 4. Bataillon og 3. Jægerkorps gik under Hurra frem og kastede de foran dem staaende Forbundstropper. Disse gik tilbage gennem Bøffelkobbøl, og de saavel som General Halketts øvrige Tropper fortsatte Tilbagetoget til Nybøl Mølle.

Garden og 4. Bataillon vendte sig derfor mod Dybbøl, hvor der førtes en heftig Kamp. Prøjsserne, der kæmpede i Byen,

blev derved angrebne baade i Front og i Flanke og maatte trække sig tilbage først til Dybbøl Kirke og derpaa ad Kolonnevejen til Sottrup. Under det frontale Angreb faldt den svenske Løjtnant Sommelius, der gjorde Tjeneste ved 5. Bataillon, og ved Flankeangrebet Løjtnant Muus af 4. Bataillon.

General Bülow var imidlertid rykket frem mod Ragebøl med sin Brigade. 2. Bataillon havde Têten og fulgte Aabenraavejen. Fjenden søgte i første Øjeblik at gøre stærk Modstand, men Bataillonens Skytter vilde ikke lade sig standse. Under et af deres raske Angreb, blev den svenske Løjtnant Lejonhufvud saaret af 3 Kugler, hvoraf de to ramte ham dødeligt. Da Bataillon ved at gaa fra Hegn til Hegn naaede Ragebøl, var det bleven mørkt, og Brigaden gav derfor Ordre til at standse Fremrykningen. Vore øvrige Afdelinger, der var rykkede frem ad Vejen til Stenderup og ad Flensborgchaussee, blev ligeledes standsede paa Grund af Mørket.

Overkommandoen befalede, at den Styrke, der havde staaet i Sundeved om Morgenen under General Schleppegrell, skulde marchere tilbage til Als, de øvrige Tropper skulde blive tilbage under General Hansen, og Forposterne udstilles fra Nybøl vest om Stenderup og nord om Ragebøl.

Vort Tab i Kampen beløb sig til 5 Officerer, 9 Underofficerer og 45 Menige døde; 9 Officerer, 27 Underofficerer og 135 Menige blev saarede, og 4 Underofficerer og 13 Menige fangedes. De faldne Officerer var Oberstløjtnant Munthe Morgenstjerne og Løjtnant Muus, samt de svenske Løjtnanter Lejonhufvud og Sommelius og den norske Løjtnant Løvenskjold.

Fjenden mistede 4 døde og 20 saarede Officerer, 40 døde og 193 saarede Underofficerer og Menige samt 40 fangne Underofficerer og Menige.

Efter endt Kamp gik Tyskerne i Bivuak: Forbundstropperne ved Nybølmølle, Prøjsserne ved Sottrup Kirke. Det havde for Prøjsserne været en overordentlig anstrængende Dag, og, da de nu naaede Bivuaken, var der sørget saa slet for dem, at de hverken forefandt Levnettsmidler eller Halm.

Gardebrigaden, der samme Dag var marcheret mod Aabenraa,

havde fundet Byen forladt af vore Tropper og marcherede derpaa til Søgaard.

Da General Wrangel gik ud fra, at vi agtede at fortsætte Angrebet næste Dag, blev Reserven, der var efterladt ved Holbøl, beordret til at støde til, og Gardebrigaden afmarcherede til Sottrup.

Stemningen blandt de tyske Tropper var meget nedtrykt. Wrangel vilde hjælpe derpaa og udstedte den 6. Juni en Befaling fra Ulderup, hvor han havde sit Hovedkvarter. Det Maal, man havde sat sig, at kaste vor Hær tilbage til Alssund og om muligt samtidig med den at rykke ind i Brohovedet, blev nu omskrevet til, at han kun havde villet foretage en Rekognoscering, og hvor utroligt det end lyder, vilde han give det Udeende af, at han med Brohovedet havde ment Dybbølstillingen. Armébefalingen lød saaledes:

»Jeg bringer Hærens Officerer og Soldater min inderligste Tak og udtaler min fuldeste Anerkendelse ikke alene for det Mod og den Tapperhed, med hvilken de ved Gaarsdagens Rekognoscering kastede Fjenden tilbage i hans forskansede Brohovede, men ligesaa meget for den Udholdenhed og Orden, hvormed de har overvundet Vanskelighederne ved en lang Marche og i et Terræn, der i højeste Grad besværliggør Fremrykningen. I Dag vil vi hvile paa det erobrede Terræn og i Morgen afmarchere til de mod Fjenden fremskudte Kantonnementer. Disse vil blive anviste Tropperne i Løbet af Dagen.«

General Hedemann følte ogsaa Trang til at takke Hæren, men han behøvede ikke at tage sin Tilflugt til Forvanskninger. Derfor udtalte han: »Soldater, jeg takker Eder. I har kæmpet æderligt indtil denne Dag mod vore Fjender. Ved Flensborg prængte I Insurgenterne; ved Slesvig har Eders Mod og Udholdenhed aftvungen den overlegne Fjende Agtelse; i Sundeved har I trængt Fjenden tilbage med Kækhed, og i Gaar endelig har I kæmpet som gamle krigsvante Soldater, og den overlegne Fjendes Forsøg paa at fordrive Eder fra Eders Stillinger strandede paa Eders Fasthed.

For alt dette takker jeg Eder. Men den bedste Tak vente Eder endnu, thi Fædrelandet vil ikke glemme de Brave, der ha fægtet for dets Ære og Velfærd, og de Dage, paa hvilke I ha kæmpet, vil blive optegnede blandt de hæderligste i dets Historie.

Saa snart Kongen modtog Beretningen om Kampene Sundeved sendte ogsaa han Hæren sin Hilsen og Tak med : den Hjertelighed og Varme, som var ham egen.

Kampen i Nordslesvig.

De Frikorps, der fulgte den slesvigholstenske Hær, havde fra Tyskland faaet en ikke ubetydelig Tilgang af urolige Hoveder og daarlige Subjekter, som ikke vilde bøje sig under den Mandstugt, der altid maa forlanges af et bevæbnet Korps. Derfor beklagede man sig overalt over deres Udskejelser, og den Hjælp, de ydede, stod i skærende Modsætning til de Udgifter, de foranledigede, thi et Frikorps kostede det dobbelte af en regulær Bataillon af samme Styrke. Prinsen af Nør forlangte, at de skulde ophæves, men den provisoriske Regering modsatte sig det, fordi den frygtede for, at et saadant Skridt vilde skade Hertugdømmernes Sag i Tyskland. Prinsen og hans prøjssiske Stab greb da til et andet Middel for at blive af med dem. Deres Rekvisitioner lagdes til Side, man gav dem bestandig de sletteste Kvarterer, kort sagt, man chikanerede dem paa enhver Maade. De prøjssiske Officerer ved Wrangels Hær traadte hjælpende til; de saae ikke alene med Ringeagt ned paa Frikorpserne, men de viste ogsaa Uvilje mod deres Officerer. Det førte til idelige Rivninger, der antog en saa alvorlig Karakter, at den prøjssiske Kommandant i Kolding den 5. Maj befalede Vagterne at sørge for, at alle Medlemmer af Frikorpserne, der var i Byen, strax forlod den, og at arrestere de Medlemmer, der fremtidig maatte vise sig samme Steds. En Bekendtgørelse herom blev opslaaet paa Gadehjørnerne, og i den hed det, »at Tyskerne ikke førte Krig med det rolige danske Folk; de var dette Folks Venner og Beskyttere, men ikke dets Fjender.« Dette Skridt vakte almindelig Misfornøjelse blandt Frikorpserne, og v. d. Tann, Wasmer og Rantzau indgav Ansøgning om, at de maatte blive opløste. Prinsen af Nør indvilgede heri, og med General Wran-

gels Samtykke sendtes de den 8. Maj tilbage til Rendsborg. Kun en Del af 1. Frikorps under Kommando af Major Jenssen-Tusch samt Bracklows Skarpskytter vedblev at bestaa.

Frikorpserne naaede Rendsborg i Løbet af den 16. og 17. Maj og blev opløste med Undtagelse af v. d. Tanns Korps, som den provisoriske Regering først agtede at benytte til en Expedition.

En Skipper Hansen fra Kappel, der i sine unge Dage havde kæmpet mod Sørøvere, havde fremsat en Plan til Erobringen af Korvetten Galathea, der blokerede Kiels Havn. Han vilde ved Nattetid gaa ud i Baade og ved Daggry entre Korvetten, naar man vilde give ham en Styrke paa 300 Matroser og 100 Skytter. Regeringen gik ind paa Planen. Skytterne, hvis Styrke senere sattes til 400 Mand, toges af v. d. Tanns Korps; Matroserne hvervedes i Hamborg. Hver af disse fik 15 Kroner i Haandpenge, fri Rejse, Lønning og Forplejning under Opholdet i Kiel og Tilsagn om 30 Kroner i Prisepenge, hvis Foretagendet lykkedes. Tallet fik man, men det var kun daarlige Subjekter. Expeditionen skulde udføres fra Holtenau Natten til den 21. Maj Kl. 11. Men, da Tiden kom, havde Kaptajn Hansen, der var Ven af stærke Drikke, drukket saa tæt paa et godt Udfald, at han var falden i Søvn, og, da man fik ham vækket, var han saa omtaaget, at Indskibningen, der foregik i største Forvirring, først var endt Kl. 1. Saa gik man ud. Efter en Times Roning kom man til Erkendelsen af, at man først vilde naa Korvetten ved højlys Dag. Derfor vendte Expeditionen tilbage til Kiel. Den 23. Maj gjordes et nyt Forsøg. Denne Gang kom man af Sted i rette Tid, men, da Baadene kom ud for Friedrichsort, fandt Kaptajn Hansen, at Søgangen var for høj. Man vendte atter om, og, da Korvetten havde faaet Efterretning om Foretagendet og forandrede Ankerplads, blev fremtidige Forsøg opgivne.

Major v. d. Tann førte saa sit Mandskab til Rendsborg. Her kom det til en Forhandling mellem den provisoriske Regering og ham, som endte med, at der den 27. Maj afsluttedes en Kontrakt, hvorefter han skulde danne et nyt Frikorps paa indtil 1200 Mand. Det skulde lønnes og forplejes som Linjen og være underkastet de militære Love, Straffeloven iberegnet. Prinsen af Nør maatte gaa ind herpaa, navnlig fordi General Wrangel havde

givet sit Samtykke, og det var bleven bestemt, at Korpset skulde sortere direkte under Generalen.

Med sit nye Korps, der var inddelt i 6 Kompagnier, ankom Major v. d. Tann den 4. Juni til Flensborg, hvor det af Wrangel fik Befaling til den følgende Dag at marchere til Uge og derfra foretage Strøjtog i det nordlige Slesvig.

Ankommen til Uge besluttede v. d. Tann at foretage et Overfald paa Haderslev, der, efter Sigende, var besat fra en dansk Styrke, som stod i Nordslesvig og talte 2500 Mand og 2 Batterier.

Forholdet ved højre Flankekorps var dog ikke i Overensstemmelse med de Efterretninger, som v. d. Tann havde faaet.

Oberst Juel fik den 6. Juni Efterretninger gennem Kaptajn Ernst. Denne havde Dagen forinden besat Aabenraa og dér bragt i Erfaring, at General Wrangel samme Morgen havde forladt Flensborg for at rykke frem mod Juels Korps. Kaptajnen trak sig derfor Natten til den 6. til Haderslev og afgav Melding. Da denne Efterretning stemmede med, hvad Hovedkvarteret erfarede ad anden Vej, traf Oberst Juel Foranstaltninger til at kunne tiltræde Tilbagetoget. Afdelingerne instrueredes om ikke at optage en alvorlig Kamp. Juels Avantgarde stod i Hopdrup med Detacheringer ved Vartenbjerg og Sliv Sø, Kavaleribrigaden i spredte Kantonnements S. V. for Haderslev med Stabskvarter i Udstrup, Forposter foran Fronten, og Hovedstyrken i og ved Haderslev.

Til at foretage Overfaldet udtog Major v. d. Tann en Styrke paa 450 Mand af alle sine Kompagnier; den skulde transporteres til Vogns og sikres ved en Forspids paa 4 Mand, beredne paa Bønderheste. Den 6. Juni Kl. 3 Eftermiddag sattes Toget i Bevægelse fra Uge for ad Oxevejen at naa Haderslev.

Lidt nord for Rødekro stødte Forspidsen paa en Kavaleripatrouille. Den vendte om og meldte, at fjendtlig Ryttereri — man tog Vognene for Ryttereri paa Grund af Støvet — rykkede frem. Kolonnen var saaledes bleven opdaget, og da v. d. Tann under Vejs havde faaet at vide, at Haderslev var stærkt besat, besluttede han at gøre Holdt, afvente Mørkets Frembrud og, i Stedet for at gaa mod Haderslev, foretage et Overfald paa vor Avantgarde i Hopdrup.

Kavaleribrigaden i Udstrup fik Kl. omtrent 10 Melding om, at fjendtligt Rytteri var i Anmarche og samtidig, fra forskellige Steder, Efterretning om, at Fjenden rykkede frem med betydelig Styrke, dog uden nærmere Angivelse af Retningen. Kl. 10 meldte den derfor til Hovedkvarteret, at den ved Daggry agtede at koncentrere sin Styrke og bad om Korpsets Tilladelse til at maatte begynde Tilbagegangen Kl. 3 Morgen. Meldingen sendtes til Marstrup for derfra at besørge ad Relæslinien.

Kl. henved 10 satte v. d. Tann sig i Bevægelse. En Kavalerifeltvagt, der stod ved Immervad Kro, opdagede Fremrykningen og sendte Melding herom, samt om, at en Bonde havde meddelt, at Fjenden rykkede frem med en Styrke paa 10,000 Mand. Feltvagten meldte dette, samt at den trak sig tilbage, til Brigaden i Udstrup og Posteringen ved Vartenbjerg Kro.

Klokken var den Gang 11.

Kavaleribrigaden modtog Meldingen ved Midnat. Da den ogsaa ad anden Vej modtog Meldinger om Fjendens Fremrykning, befalede den, at Afdelingerne skulde bryde op samme Nat Kl. 2 og marchere til Skrydstrup og Styding. Melding sendtes til Hovedkvarteret, og det blev deri tilføjet, at hvis Brigaden ikke fik anden Ordre agtede den at gaa tilbage til Lejrskov.

Ritmester Breckwoldt, der førte Kommandoen ved Vartenbjerg Kro og raadede over en Husareskadron og et Kompagni af 3. Reservejægerkorps, sendte Meldingen fra Feltvagten ved Immervad til Oberst Bazon, der kommanderede Avantgarden og laa i Hopdrup. Derpaa lod han Kompagniet tage Stilling ved Kroen og red selv frem med Eskadronen, til han naaede Vedbøl. Her traf han to Dragoner, der kom fra Immervad og meldte ham, at han havde $\frac{1}{2}$ Eskadron fjendtlige foran sig, og at de blev understøttede af Infanteri, der var i Færd med at omgaa hans venstre Flanke. Ritmesteren trak sig derfor tilbage til Vartenbjerg, som han naaede Kl. 12. Her fik han Meddelelse om, at Kavaleribrigaden agtede at bryde op, og at det ham nærmest staaende Kavaleriregiment var under Tilbagegang. Ordonsen var kommen tilbage fra Hopdrup. Han skulde bringe Ritmesteren Ordre til at holde Posten, men havde misforstaaet den, og Breckwoldt mente derfor at burde tiltræde Tilbagetoget.

Han sendte ny Melding derom til Hopdrup, og, da han ikke var vidende om, at Marstrup var belagt fra Hovedstyrken, trak han sig tilbage til Sammenstødet af Oxevejen og Chausseen tæt syd for Haderslev, hvor han ankom Kl. 2 og tog Stilling.

Major v. d. Tann kunde saaledes passere Defileet ved Vartenbjerg uden at støde paa Modstand.

Den Melding, Kavaleribrigaden havde afsendt Kl. 10 Aften, naaede Marstrup ved Midnat, uagtet Vejen dertil fra Udstrup kun er $\frac{1}{2}$ Mil. Grunden dertil kan ligesaa lidt oplyses, som Aarsagen til, at Overbringeren, i Stedet for at aflevere Meldingen til Relæslinien, afleverede den til Oberst Lønborg. Denne, der laa i Byen med 2 Kompagnier af 1. Reservejægerkorps, beholdt Meldingen i Troen paa, at den kom fra Hovedkvarteret og alarmerede sine Kompagnier, der havde Alarmplads mellem N. og S. Marstrup. Kl. $1\frac{1}{4}$ fik Obersten af de af ham udstillede Poster Meddelelse om, at Tropperne fra Vartenbjerg Kro var gaaede tilbage til Haderslev; kort efter faldt der Skud, og Posterne meldte, at Fjenden rykkede frem. Obersten, der opholdt sig ved S. Marstrup, begav sig strax til Alarmpladsen. Da Posteringen ved Vartenbjerg var gaaet tilbage, mente han, at det samme var Tilfældet med Avantgardens Hovedstyrke. I Troen paa, at han stod alene overfor en overlegen Fjende, trak ogsaa han sig tilbage og stødte Kl. $2\frac{1}{2}$ til den Styrke, der stod syd for Haderslev under Ritmester Breckwoldt. Her gjorde han Holdt, tog Kommandoen over, hvad der fandtes, og ordnede Stillingen.

Saasart Oberst Benzon fik Ritmester Breckwoldts første Melding, alarmerede han sin Styrke, der Klokken mellem 12 og 1 var samlet paa Alarmpladsen ved Hopdrup. En Løjtnant sendtes til Hovedkvarteret med Melding og Anmodning om Ordre; en anden Løjtnant sendtes med en Patrouille frem mod Vartenbjerg Kro for at skaffe Efterretninger. Efter at dette var sket, fik Obersten Breckwoldts anden Melding, der gik ud paa, at han trak sig tilbage fra Vartenbjerg til Haderslev. Obersten sendte vel Ritmesteren Ordre til at vende om og atter besætte Vartenbjerg, men da hørte han Skydning i Retning af Marstrup. Han besluttede derfor at tiltræde Tilbagegangen. Klokken var $1\frac{1}{2}$.

2 Husareskadroner og en Del af Eskadronen Torp af 4. Dragonregiment dannede Têten, saa kom 2 Kanoner under Løjtnant F. Moltke. Derefter lidt over 3 Kompagnier af 3. Reservejægerkorps og, som Bedækning, Resten af Torps Eskadron under Løjtnant Schultz.

Ritmester Marcher, der var i Spidsen, fremsendte en Husar, der fra Grødesbøl skulde følge Vejen over Marstrup til Oxevejen for at naa denne og skaffe Efterretning om Ritmester Breckwoldts Styrke. Men Husaren var næppe kommen ind paa denne Vej, før han stødte paa Fjenden. Han vendte om og meldte. Ritmesteren troede, at det var en Fejltagelse, og red selv frem med Husaren. Efter nogle Øjeblikkes Forløb saaes en mørk Masse, der bevægede sig. Ritmesteren anraabte 2 Gange paa Dansk. Da han endnu anden Gang ikke fik Svar, afskød han sin Pistol for at avertere Oberst Benzon og jagede tilbage. Fjenden svarede med en Salve.

Medens dette skete, var Løjtnanten, der var sendt til Haderslev, kommen tilbage med Ordre til, at Avantgarden skulde trække sig langsomt tilbage, og Løjtnanten, der med Patrouille var sendt til Vartenbjerg, var ogsaa stødt til. Han havde nærmet sig Kroen paa saa kort Hold, at han kunde melde at have talt et Vogntog paa 100 Vogne med henved 10 Mand paa hver, der passerede Kroen nordpaa. Der var altsaa ingen Tvivl om, at det var denne Styrke, man havde foran sig. Benzons Kolonne var den Gang naaet frem, saa at dens Tête var i Nærheden af Grødesbøl. Det gjaldt om at passere det Punkt, hvor Vejen fra Marstrup falder i Chausseen. Ritmester Hegermann-Lindenchrone, hvis Reserveeskadron var bevæbnet med Rifler, tilbød sig at besætte Vejssammenstødet med afsiddet Mandskab. Oberst Benzon lod ham rykke frem. Under Fremrykningen opdagede Hegermann, at Fjenden alt var kommen ud paa Chausseen. Han formerede da Eskadronen med 8 Mands Front og gik frem til Attake mod v. d. Tanns Avantgarde, der var stegen af Vognene, da Toget naaede Marstrup. Freischærlerne hørte næppe Hestehovene paa Chausseen, før de i Hast søgte bag Vejhegnene til begge Sider og aabnede en hæftig Ild. Desuagtet lykkedes det Eskadronen at slippe igennem med et Tab af 6 Mand og 7 Heste. Da den

var kommen udenfor Skud, sendte Ritmesteren Hestene til Haderslev og tog Stilling. Fægtningen trak sig kort efter sydpaa, men i Stedet for at gaa frem i Ryggen paa Fjenden, blev Ritmesteren staaende i nogen Tid, og, da Avantgardens øvrige Afdelinger ikke stødte til, trak han sig tilbage til Haderslev.

Oberst Benzon havde imidlertid sendt Jægerkompagnierne frem til begge Sider af Vejen. Løjtnant Moltke fulgte efter med sine Kanoner og tog Stilling paa en Mark vest for samme. Rytteriet fulgte efter for at opmarchere bag en Bakke, men Størstedelen af Ritmester Torps Dragoner blev afskaarne ved, at Hestene for Artilleriets Ammunitionsvogne, der sendtes tilbage, blev ustyrlige og styrtede mod Deboucheet. Skønt Fjenden den Gang kun var 250 Skridt fra Moltkes Kanoner, fik han dog afgivet 12 Kardætskskud. Men Jægerne, der netop i Løjnantens modige Optræden skulde føle sig opfordrede til en energisk Fremrykning, blev overraskede ved at støde paa Fjenden paa saa kort Hold og gik tilbage.

Løjtnant Moltke maatte lade protse paa. Den ene Kanon afmarcherede, den anden skulde følge efter, men flere Heste af dens BESPÆNDING blev saarede eller dræbte. Kanonen maatte derfor efterlades. Løjtnant Moltke befalede Konstablerne at gaa tilbage medtagende Ladetøjet, men han vilde ikke lade Kanonen fornagle, fordi han endnu haabede at kunne redde den. Det var ikke Rytteriets Skyld, at dette ikke skete.

Fjenden nærmede sig den efterladte Kanon. Da styrtede Ritmestrene Marcher og Torp frem til Sværmattake med deres Ryttere og sprængte Friskarerne, saa at de ikke turde nærme sig Kanonen. Derpaa rallierede Rytteriet sig ved Udgangspunktet for Attaken. Oberst Benzon besluttede nu at se at komme bort med Rytteriet, da han ikke kunde faa Jægerne til at gøre Gavn. Der blev aabnet Deboucheer i Gærderne, og gennem disse gik Obersten og Rytteriet vesterpaa og slap bort. Forgæves havde Officererne søgt at faa Jægerne til at gøre deres Pligt. Det var Reservemandskab, men gammelt Mandskab kræver netop den dygtigste Førings, og det var den, det skortede paa, thi den ældste af Kaptajnerne havde været afskediget i 14 Aar. Hertil

kom Mørket, der gjorde det umuligt at se, hvad der egentlig foregik, og hvad det var for en Fjende, man stod overfor.

Moltke vilde nødigt miste sin Kanon. Da hans Opfordring til Jægerne om at yde Hjælp var frugtesløs, red han alene frem, for at se, hvad det var blevet til med Kanonen. Han kom derved ind mellem det fjendtlige Mandskab, og det var kun ved den højeste Grad af Aandsnærværelse, at han undgik at blive fangen. Kanonen kunde ikke reddes. Af Jægerne søgte en Del at komme bort ved at trække sig vesterpaa; de naaede ogsaa Haderslev ad Oxevejen. Hovedstyrken tilligemed Løjtnant Moltkes ene Kanon og Løjtnant Schultz Dragoner marcherede tilbage ad Vejen til Hopdrup og naaede Gjenner Fjord. Her blev Fodfolket og Kanonen indskibede paa nogle Jagter, der sejlede til Snoghøj. Løjtnant Schultz, der ikke vilde ofre sine Heste, gik nordpaa langs Stranden øst om Slivsø og derfra over Vilstrup, Haderslev og Alver til Kolding, hvor han ankom med 75 Dragoner, 19 Husarer, Dragoneskadronens Estandart og 124 Heste.

Vort Tab i Kampen beløb sig til 11 døde og 22 saarede Underofficerer og Menige samt 1 Officer og 21 Underofficerer og Menige, der, usaarede, faldt i Fjendens Hænder. Officeren var Løjtnant Kjær af Husarerne, der ved den dristige Sværmattake fik Hesten skudt og blev liggende under den, saa at han ikke ved egen Hjælp kunde frigøre sig.

Fjenden havde af døde 1 Officer og 3 Mand, og 30 Mand saarede, men han havde erobret en Kanon.

Klokken lidt over 2 fik Hovedkvarteret i Haderslev den af Kavaleribrigaden ved Midnat afsendte Melding om, at den vilde gaa tilbage, eventuelt til Lejrskov. Oberst Juel lod strax alarmer, gav Besætningen Ordre til at tage Stilling syd for Haderslev og afsendte en Officer for om muligt at standse Kavaleribrigaden. Derefter begav Obersten sig sydpaa, hvor han traf det Kommando, som Oberst Lønborg havde samlet under sig; men han var ikke i Stand til at faa nogen positiv Oplysning om Fjendens Styrke. Derimod fik han af en Officer, som Oberst Benzon havde afsendt, Melding om, at Avantgarden var afskaaren. Denne Officer blev sendt tilbage for at bringe Obersten Ordre til at slaa sig igennem; men at yde ham nogen Hjælp ved at

rykke frem, det tænkte man ikke paa, og det uagtet det den Gang begyndte at dages, saa at man kunde se, og uagtet man havde 3 Batailloner og 2 Eskadroner ved Haanden til at skaffe Efterretninger. Det var Kavaleribrigadens Tilbagegang, som virkede lammende. Oberst Juel gik ud fra, at da Brigaden var gaaet tilbage, maatte den have en betydelig Styrke imod sig, men han lagde ikke Mærke til Brigadens Melding. Denne gik kun ud paa, at den havde faaet Efterretninger om Fremrykningen af en Fjende, som kun Feltvagten ved Immervad havde set noget til, og en Bondes Fortælling om, at Fjenden talte 10,000 Mand. Oberst Juel blev staaende paa Vejen, til Klokken var 5. Der hørtes ingen Skydning, men i Stedet for gennem fremsendte Patrouiller at søge Grunden dertil oplyst, gik han ud fra, at Avantgarden var bleven overmandet, og paa denne Forudsætning gav han Ordre til, at hele Styrken skulde trække sig tilbage til Kolding. Marchen blev tiltraadt. Efter et Hvil paa 2 Timer i Christiansfeld naaede Styrken Kolding om Aftenen Kl. 7. Herfra indberettede Obersten, at han var gaaet tilbage, og at hvad der var sket, var ham en Gaade, men han havde allerede den Gang faaet at vide, at det lidte Tab ikke var af Betydning, og derfor besluttede han, at han vilde rykke frem paany.

At kommentere denne Begivenhed vil ikke være nødvendig. Fejlene springe i Øjnene af sig selv, men ved Bedømmelsen af den maa man for Forpostafdelingernes Vedkommende ikke glemme, at Mørket gjort det umuligt at se, hvad man havde imod sig, at alle Afdelinger var gjorde ængstlige ved, at de havde faaet Ordre til at sende Bagagen tilbage, og at de gennem Instruktionerne var langt mere forberedte paa at gaa tilbage end paa at slaas. Men netop fordi dette var saa, netop fordi Korpset havde forberedt alt paa Tilbagegang, burde Avantgarden være trukken tilbage fra Hopdrup, thi fra det Øjeblik, Fremrykningen paa Aabenraa blev opgiven, var der ingen fornuftig Grund til at bevare en Avantgarde og endnu mindre til at lade den beholde sin fremskudte Stilling.

At v. d. Tanns Overfald blev hævet til Skyerne i Hertugdømmerne som i Tyskland, var ganske naturligt, men man maa vogte sig for at stemple et Krigsforetagende som rigtigt, fordi

det lykkes. Et Foretagende som v. d. Tanns ligger udenfor alle Regler, og at det overhovedet lykkedes, skyldes et Sammentræf af tilfældige Omstændigheder, som man ikke kan gøre Regning paa vil gentage sig.

En Selvfølge var det, at der under 13. Juni blev nedsat en Undersøgelseskommission. Dens Virksomhed endtes med en kongelig Resolution af 9. Oktober, efter hvilken Sagen ikke skulde forfølges mod nogen af dem, hvis Forhold havde været mindre korrekt, men saavel Oberst Juel som Kavaleribrigaden og Kommandøren for Posteringen ved Vartenbjerg fik en Tilkendegivelse af de begaaede Fejl.

Den 5. Juni havde Krigsministeriet tilskrevet Overkommandoen, at den skulde afholde sig fra alle offensive Foretagender paa Grund af de diplomatiske Forhandlinger. Den følgende Dag meddelte Ministeriet Overkommandoen, at det gik ud fra, at Wrangel ikke vilde angribe i Sundeved, men at han vilde vende sig mod Oberst Juel. Overkommandoen burde derfor forstærke dennes Korps med Fodfolk og lade General Hansen tage Kommandoen over Korpset, fordi Oberst Juel beskæftigede sig for meget med Rytteriet. Nødvendigheden af sidstnævnte Forandring blev yderligere betonet i en ny Skrivelse, men denne gav dog Overkommandoen Frihed med Hensyn til Valget af en Kommanderende for højre Flankekorps. General Hedemann bestemte da, at General Bülow skulde afløse Oberst Juel.

Den 7. Juni fik Overkommandoen en rygtevis Meddelelse om, at der var tilstødt Oberst Juel et Uheld. Den følgende Dag modtog den Indberetning fra Obersten om, at han med sit Korps var kommen tilbage til Kolding og agtede at rykke frem paany. General Bülow blev da strax indskibet med sin Brigade og 3. Jægerkorps, og den 9. Juni om Aftenen ankom han til et Kantonnement i Nørre Bjært. Generalen begav sig til Kolding og overtog Kommandoen med Kaptajn Neergaard som Stabschef. Oberst Juel overtog atter Kavaleribrigaden, og Major Steinmann, der havde fungeret som Stabschef ved Korpset, afgik til Generalkommandoen paa Fyn.

Wrangel havde imidlertid gennemført den Dislocationsforandring, han havde bebudet i Dagsbefalingen af 6. Juni. Brigaden

Bonin havde Front mod Sundeved og stod paa Linien Adsbøl—Varnæs, Gardebrigaden stod i Kliplev og Omegn, Slesvigholstenerne i Omegnen af Bommerlund, og Forbundsdivisionen var trukken tilbage til Flensborg og Bov. Wrangel havde taget Hovedkvarter i Flensborg. Forudseende Muligheden af, at de svenske Tropper, som man vidste var paa Vejen til Fyn, greb aktivt ind, havde Wrangel bestemt at ville optage Kampen i Stillingen Bov—Krusaa. For at skaffe Efterretninger om de danske Troppers Stilling i Nordslesvig blev der den 9. Juni fremsendt et Rekognosceringskommando under Prins Waldemar af Augustenborg bestaaende af 7 Kompagnier, 3 Eskadroner og 8 Kanoner Slesvigholstenerne. Kommandoet naaede Haderslev den 10. Juni, hvor der blev gjort Holdt, og den følgende Dag udsendte det en mindre Styrke mod Christiansfeld.

Efter Bestemmelsen rykkede General Bülow den 10. Juni frem fra Kolding. Fremrykningen skete i 2 Kolonner, hvoraf den ene fulgte Chausseen, den anden Vejen over Alver, og Kavaleribrigaden dækkede højre Flanke. Undervejs fik man Efterretning om, at Fjenden havde besat Haderslev med en betydelig Styrke, og der blev derfor standset for denne Dag paa Linien Christiansfeld—Alver. Den 11. fortsattes Fremrykningen. Derved stødte vor Avantgarde paa det af Prins Waldemar udsendte Rekognosceringskommando. Efter at have vexlet nogle Skud gik dette tilbage til Haderslev og meldte, at de Danske rykkede frem med betydelig Styrke. Prinsen brød strax op og trak sig tilbage over Aabenraa, der den 10. Juni var bleven besat af v. d. Tanns Korps.

Vore Tropper besatte Haderslev den 11. ved Middagstid, og General Bülow dislocerede sine Tropper i Haderslev, Hammellev, Styding og Magstrup med Kavaleribrigaden i Egnen ved Skrydstrup. Det var Generalens Hensigt at fortsætte Fremrykningen den følgende Dag til Aabenraa, men en Skrivelse fra Krigsministeriet paabød ham at undgaa aggressive Skridt, og derfor maatte han blive staaende.

Saa snart General Hedemann fik Efterretning om, at Wrangel var gaaet tilbage for at optage Kampen i Stillingen ved Bov, besluttede han at forlægge Forsvarets Tyngdepunkt fra Als til

Nordslesvig for at optage den frontale Kamp. Først overførtes General Schleppegrell, der den 11. Juni ankom over Snoghøj til N. Bjært med 5. og 10. Bataillon, og den 13. landsattes Garden, 4., 12. og 13. Bataillon samt 1. Jægerkorps ved Hejlsminde og gik i Kantonement mellem denne By og Christiansfeld. General Hedemann med Stab, der ogsaa var bleven overført, tog Hovedkvarter i Christiansfeld.

Den Styrke, der blev tilbage paa Als under General Hansen, talte 5 Batailloner og 3 Batterier. Da den var for svag til at indtage en Stilling i Sundeved, maatte den nøjes med at udstille Forposter paa Dybbølbanke og holde Besætning i Brohovederne.

Den ikke mindst medvirkende Grund til General Hedemanns Beslutning laa i, at den saa længe bebudede svenske Hjælp begyndte at ankomme til Fyn, og det var hans Haab, at den vilde gribe aktivt ind. Dette Haab gik dog ikke i Opfyldelse.

Kong Oscar ankom den 6. Juni til Malmø, hvor vor Konge indtraf den følgende Dag og blev til den 10. Juni. I Kongernes Følge var begge Landes Udenrigsministre, der i de mellem-liggende Dage uafbrudt forhandlede. Fra vor Side var Bestræbelserne afgjort rettede paa at faa Sverige til at samtykke i, at Hjælpetropperne sendtes til det sydlige Jylland for at tjene som Reserve for vor Hær i Nordslesvig. Men Sverige mødte med et bestemt Afslag og henviste til, at da de tyske Tropper havde rømmet Jylland, gjaldt det politiske Spørgsmaal kun Slesvig og maatte finde sin Afgørelse ved Garantimagternes Mellekomst. Det, Sverige i Øjeblikket eftertragtede, var at faa sluttet en Vaabenstilstand. For at imødekomme dette Ønske fremsatte Grev Knuth et Forslag herom med Tilføjende, at Danmark vilde staa ved dette Tilbud i 14 Dage regnet fra den 10. Juni. Sverige lovede at yde sin Medvirkning til dets Vedtagelse, men forlangte samtidig, at vore Tropper indtil videre skulde blive staaende i de Stillinger, de havde indtaget, og indskrænke sig til at forsvare disse. Vor Konge gik ind paa denne Betingelse og lod dette gennem Krigsministeren bringe til Overkommandoens Kundskab.

Medens disse Forhandlinger stod paa, var man begyndt

med at overføre svenske Tropper fra Gøteborg til Nyborg og Kjertemind. I Løbet af Juni Maaned overførtes 10 Batailloner, 2 Eskadroner Husarer og et Batteri, ialt henved 5000 Mand. De stod under Kommando af General Løvenhjem, og som dansk Kommissær fungerede Major J. Bülow af Generalstaben.

General Løvenhjem havde den 9. meddelt General Hedemann sin Ankomst til det østlige Fyn og anmodet ham om en Konference i Faaborg. Hedemann svarede, at han i Øjeblikket ikke var i Stand til at forlade Hæren, men at han snart haabede at se de svenske Tropper ved Lille Bælt. Da Svenskerne ankom netop i de Dage, da Oberst Juel gik tilbage fra Nordslesvig, søgte Generalkommandoen paa Fyn at formaa General Løvenhjem til at koncentrere sin Styrke i det nordvestlige Hjørne af denne Ø, men Generalen svarede med Afslag under Henvisning til sine Instruktioner. Naar han desuagtet forandrede sin Anskuelse efter at have modtaget General Hedemanns Brev, saa staa det utvivlsomt i Forbindelse med den Betingelse, vor Konge var gaaet ind paa i Malmø. Generalen erklærede sig derfor villig til at besætte det nordvestlige Fyn, og for at det kunde ske hurtigt, transporteredes Styrken den 12. Juni til Vogns og naaede samme Aften et Kantonnement mellem Assens og Middelfart med Hovedkvarter paa Wedellsborg.

Den 15. Juni forlagde General Hedemann sit Hovedkvarter til Magstrup. Efter en Konference den 17. med de højere kommanderende blev det bestemt at forlægge Kavaleribrigaden østpaa til Alver og Hejls, for at Rytteriet kunde faa en Hvile, hvortil det haardt trængte. Den øvrige Styrke blev fordelt, saaledes at Brigaderne Rye og Meyer — over den sidstnævnte fik Generalmajor Krogh Befalingen den 20. Juni — stod mellem Haderslev og Christiansfeld, dækkende Hovedvejene, og venstre Flankekorps samt Brigaden Bülow henholdsvis i Egnen omkring Bjerndrup og Steppinge med Omegn for at dække højre Flanke. Forandringen foretoges den 18. Juni, og Hovedkvarteret forlagdes samme Dag til Christiansfeld.

Wrangels Rømning af Jylland havde vakt almindelig Misfornøjelse i Tyskland. Da Prøjssen blandt andet havde angivet som Grund dertil, at de vedkommende Forbundsstater ikke

havde opfyldt deres Forpligtelser til at forøge deres Kontingenter, besluttede Forbundet den 5. Juni at sende Kommissærer til disse Stater for at formaa dem til at paabegynde Afsendelsen af Suppleringsstyrken. General Wrangel fik Meddelelse herom, og Forbundet tilføjede, at der politisk taget ikke var noget til Hinder for, at han atter besatte de Landsdele, han havde rømmet, samt at man ventede, at han vilde sørge for, at de danske Tropper blev nødte til at trække sig tilbage fra de Dele af Slesvig, som de holdt besat.

Wrangel havde foreløbig benyttet Tiden til at forstærke Bovstillingen ved Anlægget af Feltbefæstninger, og den 16. Juni holdt han Generalprøve paa Stillingens Besættelse. Forbundets Indflydelse havde bevirket, at Forstærkningerne til Forbundsdivisionen stødte til, saa at den fra den 25. Juni tog Navn af 10. Forbundsarmékorps med en Operationsstyrke paa 16 Batailloner, 9 Eskadroner og 48 Kanoner. Den øvrige Tilgang benyttes til Besættelsen af Rendsborg, Kiel og den sydlige Del af Slesvig for at sikre mod Landgangsforetagender fra vor Side.

Vor Styrke i Nordslesvig var imidlertid ogsaa bleven forøget. Fra Als ankom Herregaardsskytterne fra Øerne, 8. Bataillon, $\frac{1}{2}$ Espingolbatteri og Batteriet Bruun, fra Fyn 5. Reservebataillon og Halvbatterierne Haxthausen og Boeck, og fra Sælland Livgardeeskadronen og 1. Reservebataillon, saa at hele Styrken udgjorde 19 Batailloner, 17 Eskadroner og 39 Kanoner foruden Frikorpserne. Disse, der fremdeles var indlemmede i 1. Bataillon danske Frivillige, var blevene forøgede med et nordslesvigsk Patrouillekorps under Løjtnant Jagd. Denne Forstærkning kunde dog ikke bringe Forandring i Forholdene, thi Hæren var fordømt til Passivitet. Tog den en forandret Stilling, saaledes som sket var den 18. Juni for at skaane Rytteriet paa Tid, udtalte Krigsministeriet sin Misfornøjelse dermed. Samtidig indskærpede det General Hedemann, at han skulde holde sig strængt paa Defensiven, og, hvis han ventede et Angreb, gaa tilbage over Kongeaaen og om muligt søge at trække Fjenden efter sig. Tschering ventede i saa Fald, at Sverige vilde gøre fælles Sag med os. Selv, da General Hedemann indberettede, at Rygtet fortalte, at Prøjsserne havde faaet Ordre til at gaa tilbage over Ejderen,

og forespurgte, om han, hvis Rygtet bekræftede sig, maatte følge efter, fik han til Svar, at han ikke maatte rykke frem uden nærmere Ordre. Hedemann var saaledes bunden paa Hænder og Fødder, undtagen hvis han vilde gaa tilbage, medens hans Modstander havde fuld Frihed; han var forpligtet til at give Afkald paa Benyttelsen af enhver Chance, der kunde bringe hans Hær Fordele, medens Fjenden kunde vinde letkøbte Sejre, fordi den danske Hær ikke maatte kæmpe.

Endnu var det dog ikke bleven Hæren forment at udsende Patrouiller, uagtet et saadant Forbud vilde have været en naturlig Konsekvens af den Stilling, som Krigsministeriet havde befalet den at indtage, thi hvad kunde det nytte at skaffe Efterretninger om Fjenden, naar man dog ikke maatte benytte sig deraf.

Det var de Vilkaar, hvorunder Wrangel paany optog Operationerne.

Den 27. Juni stævnedes han de højstkommanderende til Møde i Flensborg og meddelte dem, at han agtede at rykke frem for tvinge det danske Korps, der stod ved Haderslev, og hvis Styrke ansloges til 15,000 Mand, til at rømme Slesvig. Fremrykningen skulde begynde den 28. Juni, og Hovedangrebet finde Sted den 30. Juni. Til Angrebet skulde anvendes 28 Batailloner, 26 Eskadroner og 84 Kanoner, og 7 Batailloner, 3 Eskadroner og 16 Kanoner af Forbundstropperne skulde tage en Observationsstilling i Sundeved for at sikre mod et Angreb fra denne Side. Fremrykningen skulde ske i 2 Kolonner. Den højre, Slesvigholstenerne efterfulgte af Forbundstropperne, skulde rykke frem over Aabenraa mod Haderslev, medens den venstre Kolonne, Prøjsserne, skulde følge Oxevejen til Ø. Løgum og derfra marchere paa Skrydstrup og Styding. Et Detachement Slesvigholstenerne skulde gaa frem yderst til Venstre over Løgumkloster.

Den 29. Juni ved Middagstid naaede Prinsen af Nørs Avantgarde frem mod Haderslev.

Haderslev Dam og Fjord staar i Forbindelse ved et Vandløb, der flyder S. om Byen, og over hvilket der fører en Bro. Denne var barrikaderet, og Bygningerne, der laa til Siden af Broen, var indrettede til Forsvar. Besætningen bestod af 4

Kompagnier og 8 Espingoler under Major Kæsemodel. Da Fjenden nærmede sig, trak Majoren Forposterne tilbage og besatte Byens sydlige Udkant. Fjenden angreb Kl. 1¹/₂. Da Angrebet ikke havde Fremgang, opkørte Slesvigholstenerne Kl. 3 fire Kanoner, der rettede deres Ild mod Broen og Bygningerne ved samme. Fægtningen varede til Mørkets Frembrud, uden at Fjenden opnaaede Fordele. Mørket gjorde Ende paa Kampen.

Slesvigholstenerne stod nu S. for Haderslev, Forbundstroppe-erne var opmarcheret vesterpaa og stod overfor Tørningmølle, og Prøjsserne ved Skrydstrup. Wrangel, der havde taget Hovedkvarter i Vedsted, befalede om Aftenen, at den følgende Dag skulde Slesvigholstenerne angribe Haderslev, Forbundstroppe-erne Tørningmølle, og Prøjsserne gaa frem over Ringtved og Magstrup for at omgaa vor højre Flanke. Men Angrebet blev et Slag i Luften.

General Hedemann, der fra alle Sider havde modtaget Mel-
ding om, at Fjenden rykkede frem med Overmagt, havde i
Henhold til Krigsministeriets Instruktioner befalet Hæren at gaa
tilbage. Tilbagetoget tiltraadtes Natten til den 30. Juni, saaledes
at Hærens ene Halvdel kom til Kolding, den anden til Egnen
ved Lejrskov.

Slesvigholstenerne opdagede Haderslevs Rønning den 30.
Juni Kl. 3 Morgen. Deres Avantgarde besatte Byen og sendte
Tropper frem til Forfølgelse, hvoraf en Del til Vogns. Det
førte til et Sammenstød med 2 Kompagnier af 13. Bataillon i
Skoven ved Bjerning, fordi Bagdækningens Afmarche var bleven
forsinket paa Grund af en Misforstaaelse. Vi mistede i denne
Kamp 2 døde, 4 saarede og 32 usaarede Fanger. Fjendens
Tab var 5 saarede.

Saa snart Wrangel fik Melding om vor Hærs Tilbagegang,
standsede han Bevægelsen og lod Forbundstroppe-erne afmarchere
til Sundeved. Kun Prøjsserne og Slesvigholstenerne blev staa-
ende ved den jyske Grænse. Bonin udstillede Forposter paa
Linien Grønninghoved-Brændøre og kantonnerede bagved til
Christiansfeld. Gardebrigaden stod mellem Christiansfeld og
Haderslev, Slesvigholstenerne ved Skrydstrup, og v. d. Tann
ved Heilsminde og Orøsum. Hovedkvarteret var i Christiansfeld.

I den nærmest paafølgende Tid forefaldt der intet af Betydning paa denne Del af Krigsskuepladsen. Kun v. d. Tann lod høre fra sig ved den 8. Juli at aabne Ilden fra et skjult Batteri mod Postdampskibet »Odin«, som uden at ane nogen Fare passerede Orø Sund. Dampskibet maatte sættes paa Grund for ikke at gaa til Bunds, og Besætningen saavel som Passagererne maatte redde sig ved Svømning.

Den 1. Juli begyndte General Halketts Tropper at indtræffe i de nye Kantonementer, og hans Korps fordeltes derefter, saaledes at Avantgarden kom til Graasten, og en Brigade til Borup med Forposter paa Linien Adsbøl—Varnæs. Bag disse Tropper stod en Brigade i Kvers, og en Brigade samt Hovedkvarteret i Flensborg.

Efter at General Hedemann var kommen over Grændsen, ordnedes Opstillingen, saaledes at Brigaderne Bülow og Krogh stod i første Linie henholdsvis i Egnen ved Lejrskov og ved Bramdrup. General Schlepperegrel stod bag Bülow i Egnen ved Aagaard, og Brigaden Rye bag Krogh ved Viuf. Kavaleribrigaden kantonnerede i og ved Jordrup, og Reserveartilleriet samt Hovedkvarteret var i Viuf. Forposter langs Kolding Aa dækkede Opstillingen. Denne Stilling holdtes omtrent uforandret til den 17. Juli.

General Hedemann haabede, at Fjenden atter vilde gaa over Grændsen, thi saa fik han Frihed og kunde tillige gøre Regning paa Hjælp. General Løvenhjelms havde nemlig skriftlig anmodet om at faa Meddelelse, saa snart Tyskerne gik over Grændsen, da han saa agtede at bede sin Regering om at maatte overføre sine Tropper til Jylland for at understøtte vor Hær. At det var hans saavel som hans Troppers Ønske at faa Lov til at deltage i Kampen er udenfor al Tvivl, men ogsaa her var det de diplomatiske Forhandlinger, der foreløbig bandt.

Efter dette Tilsagn fra General Løvenhjelms Side maatte det være os magtpaaliggende at faa bevist, at tyske Tropper var gaaede over Grændsen. Patrouiller og Rekognosceringskommandoer udsendtes, men de vendte alle tilbage med Melding om, at Fjenden overalt, hvor han viste sig, forlangte Oplysning

om Grændselinien og fortalte, at der var givne de strængeste Ordre til ikke at overskride den.

Fjenden vilde saaledes ikke rykke ind i Jylland, men der aabnede sig nu en anden Chance, der kunde benyttes af os. Overkommandoen havde faaet paalidelig Efterretning om, at Wrangel havde sendt 10. Armékorps til Sundeved. Vi var derfor Prøjsserne og Slesvigholstenerne overlegne og kunde ved en energisk Fremrykning i Nordslesvig opnaa Resultater. Dertil kom, at Overkommandoen, der vidste, at der førtes Underhandlinger om en Vaabenstilstand, ansaa det for magtpaaliggende, at vi i Nordslesvig havde en Stilling, der var saa langt fremskudt som muligt, thi vi kunde da haabe at beholde den ved Vaabenstilstandens Afslutning. Den bad derfor Krigsministeriet om at faa Operationsfrihed og gjorde opmærksom paa, at var den Passivitet, der var paalagt Hæren, alt forud i høj Grad pinagtig, saa blev den det dobbelt, naar der, som nu, indtraadte Forhold, der bandt Hæren, skønt den var i Stand til at udrette noget. Krigsministeren svarede med et Afslag og anbefalede Overkommandoen og Hæren at øve sig i Resignation.

Hvad var der da at vente af de diplomatiske Forhandlinger, til hvilke Regeringen satte al sin Lid?

Forhandlinger om Vaabenstilstand.

Den engelske Regering havde i Maj Maaned rettet sine Bestræbelser paa at faa tilvejebragt Fredspræliminærer. Lord Palmerston havde foreslaaet en Deling af Slesvig, saa at den tysktalende Del kom til Holsten og den dansktalende til Danmark. Prøjssen viste sig ikke uvillig til at gaa ind paa Delingstanken, og det samme var Tilfældet med de neutrale Magter. Det førte til, at det i Begyndelsen af Juni kom til en Forhandling i London mellem Lord Palmerston, den prøjssiske Afsending ved det engelske Hof, Ridder Bunsen, og to af vore Diplomater, Kammerherre Reedtz og Baron Pechlin. Men, da Danmark den Gang bestemt modsatte sig Delingstanken, kunde man ikke enes om Fredspræliminærene, og den 23. Juni fremsatte Lord Palmerston derfor et Forslag om en Vaabenstilstand. Nu fandt Prøjssen det rigtigst at flytte Forhandlingerne fra London til Malmø, og, da vi ved de tidligere Forhandlinger i denne By havde fremsat et Vaabenstilstandsforslag, fremsatte Prøjssen sine Ændringer dertil i et nyt Forslag. Med dette rejste Grev Pourtalés til Malmø, og alle 3 Forslag drøftedes nu mellem ham, Kammerherre Reedtz og den svenske Udenrigsminister. Resultatet blev, at man den 2. Juli enedes om en Vaabenstilstandskonvention, der skulde ratificeres af den prøjssiske og den danske Konge og derefter undertegnes af Generalerne Wrangel og Hedemann.

Da Forhandlingerne var afsluttede, rejste Grev Pourtalés til Berlin, hvor Kongen, efter nogle Forandringer af mindre væsentlig Natur, ratificerede Konventionen. Greven begav sig derpaa til Wrangels Hovedkvarter. Undervejs havde han en Konference med nogle af den provisoriske Regerings Medlemmer. Disse

fandt, at Konventionen krænkede Hertugdømmernes Rettigheder. Da Greven kom til Wrangel, fremsatte denne Indvendinger mod enkelte af de militære Bestemmelser, og saavel han som den provisoriske Regering gjorde Skridt i Berlin for at formaa den prøjssiske Regering til at foretage meget væsentlige Forandringer i Konventionen.

I Tyskland var der under disse Forhandlinger foregaaet en Forandring. Et tysk Parlament, der var bleven skabt paa revolutionær Maade, var bleven samlet i Frankfurt den 18. Maj og havde den 28. Juni valgt den østerrigske Erkehertug Johan til Rigsforstander og givet ham et Rigsministerium. Derved var der skabt en Centralmagt. Parlamentet, eller, som det ogsaa kaldtes, Nationalforsamlingen i Frankfurt havde faaet Efterretninger om Vaabenstilstandskonventionens Indhold og var — paa- virket af sine slesvigholstenske Medlemmer — i højeste Grad forbitret over Betingelserne. Prøjssen kom derved i en meget pinlig Stilling. Træde tilbage fra Konventionen kunde det ikke, og vilde det fremtvinge Gennemførelsen, risikerede det at faa hele Tyskland imod sig. Det søgte en Udvej og fandt den. Da Wrangel var udnævnt til Forbundsgeneral, stod han under Centralmagten. Generalen fik derfor Ordre til at skyde sig ind under Rigsforstanderen og forlange, at det blev denne, som skulde ratificere den afsluttede Konvention.

Vor Konge havde ratificeret Konventionen, og Kammerherre Reedtz var bleven sendt til Hovedkvarteret med Bemyndigelse for General Hedemann til at underskrive den. Reedtz naaede Hovedkvarteret den 12. Juli, og der blev strax sendt en Skrivelse til General Wrangel for at underrette ham om Reedtz Nærværelse og General Hedemanns Bemyndigelse. Wrangel svarede med at anmode Kammerherre Reedtz om at møde paa Landstedet Bellevue, S. for Kolding, den 14. Juli Kl. 10 for at forhandle med Grev Pourtalés.

De Forhandlinger, der nu paabegyndtes, foranledigede, at der blev sluttet en Vaabenhvile, der kom til at vare til den 24. Juli om Aftenen. I Forhandlingerne deltog fra prøjssisk Side Officererne Grev Oriolla og Münster, og fra dansk Side Major Læssøe. Wrangel fremsatte Forlangender, som man fra dansk

Side umuligt kunde gaa ind paa. Da de danske Underhandlere henviste til, at det var med Kongen af Prøjssens Befuldmægtigede, at Konventionen var afsluttet, svarede han, at han som tysk Forbunds-general stod under Centralmagten i Frankfurt, og at det var Rigsforstanderen, der skulde ratificere Overenskomsten. Da det viste sig umuligt at komme til Forstaaelse, holdtes det sidste Møde den 20. Juli. Den 24. s. M. skrev Hedemann til Wrangel, at han maatte betragte Forhandlingerne som afbrudte, uagtet der fra dansk Side var gjort alt, hvad der var muligt, for at afslutte Fjendtlighederne paa en for begge Parter ærefuld Maade. Han forstod ikke, at Prøjssen, der hidtil havde handlet paa Forbundets Vegne, nu trak sig bort fra den afsluttede Konvention og skød sig ind under Centralmagten; men Ansvar for Krigens Fortsættelse kom derved til at paahvile Prøjssen. Selv var han endnu rede til at underskrive den i Malmø afsluttede Overenskomst, dog kun til Vaabenhvilens Udløb samme Aften.

Wrangel svarede, at da General Hedemann hverken vilde gaa ind paa hans Ændringer eller paa, at det var Rigsforstanderen, der skulde ratificere Vaabenstilstandskonventionen, vilde Fjendtlighederne begynde samme Aften, den 24. Juli, Kl. 10.

Krigsminister Tscherning havde i længere Tid bebudet, at han vilde besøge Hæren. Han ankom den 24. Juli om Formiddagen til Hovedkvarteret, og der fandt strax en Konference Sted mellem ham og General Hedemann angaaende de fremtidige Operationer. Da Samtalen var til Ende, blev Generalen i højeste Grad overrasket ved, at Ministeren overrakte ham en af Kongen tiltraadt Indstilling, hvorefter Generalen skulde afgaa til Kjøbenhavn for at tage Forsædet i en under Krigsministeriet nedsat raadgivende Komité. Med andre Ord Tscherning havde foranlediget, at Generalen skulde fratræde Overkommandoen, der samtidig blev overdraget Generalmajor Krogh. Forandringen var sket efter en forudgaaende privat Forhandling mellem Major Læssøe og Kaptajn Harbou, men Tscherning har i sine efterladte Skrifter ikke givet Oplysninger om, hvorfor han netop paa dette Tidspunkt foretog Personskiftet. At Læssøe foretrak General Krogh for General Hedemann, kan man se af et Privatbrev fra ham til Tscherning af 17. Maj.

Den 25. Juli nedlagde General Hedemann Kommandoen ved en Dagsbefaling, hvori han takkede Hæren.

Samme Dag overtog Generalmajor Krogh Kommandoen over det nørrejydske Armékorps.

General Krogh var født i Nærheden af Haderslev 1785. Fra sine unge Aar og indtil 1842 gjorde han mere Tjeneste ved Hoffet end i Geledet. Ved Krigens Udbrud var han Brigadekommandør, men fik paa Grund af sit Slægtskab til fremragende Slesvigholstenere først Ansættelse ved den aktive Hær midt i Juni. Uden at besidde omfattende Kundskaber var han dog en talentfuld Mand, og hans elegante Optræden og ualmindelig smukke Personlighed gjorde sin Virkning, saa at enhver, der kom i Berøring med ham, strax følte, at han stod overfor den kommanderende General.

Den nye Overkommando fik ikke mere Frihed end den tidligere. Hele dens Virksomhed indskrænkedes til at sende Patrouiller til Grænsen for om muligt at faa konstateret, at Fjenden var gaaet over den. Men Wrangel tænkte ikke derpaa.

Fra det Øjeblik, det tegnede til Vaabenstilstand, havde Wrangel søgt at blive af med Frikorpserne, og efter Korrespondance mellem ham, Prinsen af Nør og v. d. Tann blev det bestemt, at dennes Korps skulde afmarchere til Slesvig for at aflevere Vaabnene og derefter gaa til Rendsborg for at opløses. Men Korpset vilde beholde Geværerne for at kunne holde højtideligt Indtog i Rendsborg. Det satte sin Villie igennem, og Indtoget skete den 20. Juli. Men nu erklærede det indvandrede Mandskab, at det ikke vilde aflevere og gaa hjem, og den provisoriske Regering blev da nødt til at hverve det og af det at oprette en ny Bataillon. Jenssen-Tuschs Frikorps og Bracklows Jægere blev opløst den 19. Juli.

Efter at Rigsforstanderen var bleven valgt, blev det bestemt, at alle tyske Tropper den 6. August skulde aflægge Ed til ham. Prinsen af Nør vilde ikke lade sine Tropper aflægge Eden, og da han kom til Wrangel for at meddele dette, svarede denne, at han ønskede at finde et Paaskud, der ogsaa kunde fri hans prøjssiske Tropper derfor. Wrangel havde forinden bestemt, at der skulde foretages en Dislokation, og Prinsen foreslog ham

da at udføre denne den 6. August, thi saa kunde man undskylde sig med, at Forholdene havde forhindret Udførelsen af det givne Paabud. Wrangel gik med Glæde ind paa Forslaget, og for at det ikke skulde se altfor grelt ud, paabegyndtes Dislokationen allerede den 4. August. En meklenborgsk Brigade, der laa i Sydslesvig, blev trukken til Grændsen og afløste Slesvigholsternerne, der marcherede til Sydslesvig. Desuden blev der foretaget enkelte mindre Forandringer i Dislokationen, der først blev afsluttet den 8. August.

For at lette Patrouilleringen og have en Styrke ved Haanden, der kunde bruges øjeblikkeligt, sendte den danske Overkommando Brigaden Bülow til Lejrskov, venstre Flankekorps til Viuf og Rytteriet til Starup.

Den 7. August meddelte en Bonde Forpostkommandøren, at der i Steppinge laa et Kompagni og en Eskadron Kyradsere, prøjssiske Tropper. General Bülow, som fik Meddelelse herom, havde gennem Jagds Patrouillekorps faaet Efterretninger, der bekræftede den. Han befalede derfor, at Ritmester Marcher den 8. August skulde foretage et Overfald paa Steppinge med 2 Eskadroner, 3 Kompagnier af 3. Reservejægerkorps, Aarhus og Holstebro Frikorps og de jydsk Herregaardsskytter. Fremrykningen blev opdaget af fremsendte Kyradserspatrouiller, men det lykkedes dog de jydsk Herregaardsskytter at omringe en Udflyttergaard, der var belagt af prøjssiske Kyradsere. En af disses Officerer sprængte ud af Gaarden og slap bort. En Vagtmester, der fulgte efter, blev standset ved, at Herregaardsskytternes Fører, Holstein Rathlou, skød hans Hest og tog ham til Fange. Aarhus og Holstebro Frikorps kom til. Kyradsere spærrede Porten og søgte at sætte sig til Modværge ved at skyde ud af Vinduerne og andre Aabninger, men Angriberne slog Porten itu, trængte ind i Gaarden, tvang 22 Mand til at overgive sig og tog deres Heste. — Et andet Kommando, der var udsendt samme Dag, fangede 9 Kyradsere.

Dette Overfald, der selvfølgelig ikke kunde øve den ringeste Indflydelse paa Krigsførelsen i det Hele, blev taget os meget ilde op af Sverige. Den svenske Udenrigsminister sendte den svenske Afsending i Kjøbenhavn en Skrivelse, hvori udtaltes,

at Kong Oscar var bleven i høj Grad forbavset over dette Foretagende, og at Kammerherre Reedtz havde erklæret, at det maatte være opdigtet. Det var en Opæggelse, hvortil der ingen Grund var, da Wrangel ikke foretog sig noget. Demonstrationer af den Natur var derfor ubetimelige; de vilde udøve en skadelig Indflydelse paa Ruslands og Englands Sindelag og bragte Sverige i en ubehagelig Stilling. Saa længe Wrangel respekterede Jyllands Grændse, burde den danske Hær blive nord for Kongeaen og vogte sig for at være Angriberen, da det ellers satte sine Krav paa sine Forbundnes Bistand paa Spil.

Skrivelsen blev i Afskrift tilstillet Overkommandoen til Efterlevelse.

Den provisoriske Regering saavel som Forsamlingen i Frankfurt havde med megen Glæde modtaget Efterretningen om, at Fjendtlighederne skulde genoptages den 25. Juli, og fra Forbundets Side blev der truffen Foranstaltninger til at forøge Forbundstropperne i Hertugdømmerne med 37,000 Mand. Af denne Forstærkning ankom de første Kontingenter, der kun talte henved 2000 Mand, den 24. August. De efterfølgende Kontingenter blev standsede paa Grund af de senere indtraadte Forhold.

Da vor Hær ikke maatte udrette noget, havde vi kun et eneste Middel, hvorigennem vi kunde komme Tyskland tillivs: Det var Blokaden. Derfor bekendtgjorde Regeringen, at fra 15. August vilde Greifswalde og Stralsund samt Mundingerne af Elben, Weser og Jahde blive blokerede. Denne Trusel, i Forbindelse med at Sverige optraadte meget bestemt paa Danmarks Side, støttet ikke alene af England og Rusland, men ogsaa af Frankrig, der begyndte at gøre Front mod Tysklands Overgreb, førte til, at Prøjssen begyndte at blive betænkelig. Det maatte finde en ny Udvej, og denne kom til at bestaa i, at General Below sendtes til Rigsforstanderen for at formaa ham til at give Prøjssen Fuldmagt til at afslutte en Vaabenstilstand. Rigsforstanderen gav sit Samtykke, men Rigsministeriet, som ogsaa maatte høres, stillede dog nogle indskrænkende Betingelser. Forsynet med Fuldmagt fra Kongen af Prøjssen rejste General Below derpaa den 12. August til Malmø, og fornyede Underhandlinger

førte til, at der den 26. August blev undertegnet en ny Vaabenstilstandskonvention.

Vaabenstilstanden skulde vare 7 Maaneder med en Opsigelsesfrist paa en Maaned og stiltiende betragtes som forlænget, hvis den ikke blev opsagt. Ved Opsigelsen kunde Hærene indtage de Stillinger, de havde ved Konventionens Afslutning. Blokaden skulde ophøre, naar Ratifikationerne var udvexlede; vi skulde udlevere de beslaglagte Skibe samt Ladninger, og Prøjssen skulde betale de i Jylland udskrevne Kontributioner. Hertugdømmerne og de til dem hørende Øer skulde rømmes saavel af de danske som af de tyske Tropper i Løbet af 12 Dage, dog maatte Danmark beholde en Styrke paa indtil 2000 Mand paa Als, og Forbundet en lignende Styrke i Slesvig til Hospitalers og Depoters Bevogtning. De i Hertugdømmerne tjenende Slesvigere skulde samles i et særskilt Korps i Slesvig, den øvrige slesvigholstenske Hær i Holsten. Til at administrere Hertugdømmerne skulde der udnævnes en Regering paa 5 Medlemmer, hvoraf Kongen af Danmark udnævnte 2, Kongen af Prøjssen 2, og begge i Forening Præsidenten. Denne Regering skulde træde sammen 14 Dage efter Konventionens Underskrift. Fra samme Øjeblik sattes alle Love og Anordninger m. m., der var udgaaede fra Hertugdømmerne efter den 24. Marts 1848 ud af Kraft, dog kunde Regeringen give de Love og Anordninger Gyldighed, der var uundværlige for Administrationens regelmæssige Gang. Danmark og Prøjssen kunde sende en Kommissær til Hertugdømmerne for at kontrollere Konventionens Overholdelse, og England skulde opfordres til at garantere Vaabenstilstandens nøjagtige Opfyldelse. Betingelserne i Konventionen maatte ikke foregribe Betingelserne i den endelige Fred, og om denne skulde der strax aabnes Underhandlinger. Ratifikationen skulde finde Sted i Lübeck inden 8 Dage.

I et Supplement blev blandt andet bestemt, at alle Krigsfanger skulde udvexles, at Grev Carl Moltke skulde være Præsident i Fællesregeringen, samt hvilke Medlemmer, eventuelt Suppleanter, denne skulde bestaa af.

Den sidste Kamp fandt ikke Sted til Lands, men til Søs. Flaaden havde haft mange Opgaver at løse og havde derfor

ikke alene udrustet alle de Skibe og Fartøjer, der kunde benyttes i Eskadren eller til Blokade og Krydsning, men maatte endog benytte enkelte Koffardifartøjer. Desuden maatte der uafbrudt holdes en Flaade rede, der kunde benyttes til Troppetransport. Den lille Eskadre, der blev samlet paa Vestkysten, maatte, da Hæren ikke kunde holde Nordslesvig besat, trækkes tilbage, men Eskadren paa Østkysten, der selvfølgelig var meget større, var uafbrudt i Virksomhed, saa at Fjenden ikke kunde vise sig i en Havnestad uden strax at blive beskudt. Desuden maatte Fjenden under hele Felttoget holde en Del af Tropperne tilbage for at sikre de vigtigere Havnestæder og for at forhindre Landgangs-forsøg, thi i lang Tid levede Tyskerne i stor Frygt for Landgang fra vor Side med Rendsborgs Erobring som Maal.

Kaptajn Krenchel laa ved Felttogets Slutning med Korvetten Najaden og to Kanonbaade ved Holdnæs ud for Draget. Major Zastrow, der var kommen til Hertugdømmerne som Kaptajn, var nu forfremmet til Oberstløjtnant. Han kørte Natten til den 17. August et Batteri op, hvormed han ved Daggry aabnede Ilden. Korvetten og Kanonbaadene optog Kampen, der varede $1\frac{1}{2}$ Time og kostede Korvetten 2 døde og 2 saarede foruden nogen Skade paa Skrog og Takkel. Skaden var dog ikke af anden Natur, end at Korvetten kunde besørge sin Tjeneste.

Under Vaabenstilstanden.

Den 30. August ratificerede Kongen af Prøjsen Vaabenstilstandskonventionen, og den 1. September udvexledes Ratifikationerne i Lübeck. Vi havde langt fra opnaaet saa gunstige Betingelser som ved den først afsluttede Vaabenstilstand. Naar Regeringen desuagtet var gaaet ind paa Konventionen, var det i Haabet om, at den vilde blive holdt, og at den vilde give Anledning til, at der snarest muligt blev aabnet Underhandlinger, der kunde føre til en Fredslutning. Ikke mindre tillagde Regeringen det stor Betydning, at den havde sat igennem, at Grev Carl Moltke skulde være Præsident i Fællesregeringen.

Den 30. August foreslog Wrangel, der havde faaet Underretning om Vaabenstilstandens Afslutning, den danske Overkommando en Vaabenhvile med 48 Timers Opsigelsesfrist. General Krogh gik ind paa Forslaget.

Saa snart Ratifikationerne var udvexlede, befalede Wrangel, at Tilbagemarchen skulde paabegyndes den 4. September. 2 Batailloner, 2 Eskadroner og 1 Batteri af de senest ankomne Forbundstropper skulde efterlades som Besætning i Slesvig. Men den 3. September meddelte den provisoriske Regering, at den havde protesteret i Frankfurt mod Vaabenstilstanden, og derfor blev Ordren om Tilbagemarchen tagen tilbage. Det varede dog kun én Dag, saa kom der fra Rigskrigsministeriet Ordre til, at Tilbagemarchen skulde tiltrædes. Den 5. September begyndte Afmarchen, og den 12. forlod General Wrangel Hertugdømmerne.

Slesvigholstenernes Protest medførte en Standsning i Krigsfangernes Udveksling, saa at den først fandt Sted den 7. September i Ekernførde. Vi udvexlede 1100 Tyskere og Slesvigholstenere mod 900 Danske.

Under hele Felttoget havde der været Uenighed mellem Prinsen af Nør og den provisoriske Regerings øvrige Medlemmer. I August sendte disse Grev Reventlow til ham for at formaa ham til at fratræde Kommandoen over Hæren. Da han svarede med et Afslag, henvendte Regeringen sig — ham uafvidende — til den prøjssiske General Bonin og tilbød ham Posten som kommanderende General. Bonin gik ind derpaa, rejste til Berlin for at faa Kongens Samtykke, og den 4. September vendte han tilbage med dette.

Samme Dag mødte Landsforsamlingen for Hertugdømmerne i Kiel. I den Tale, hvormed Kommissæren aabnede Forhandlingerne, udtaltes, »at Forsamlingen sikkert med Tilfredsstillelse vilde erfare, at General Bonin traadte i Spidsen for Hæren, hvorved denne vilde blive bragt i en Tilstand, der svarede til Landets berettigede Fordringer.« Denne Udtalelse blev offentliggjort i det officielle Blad. Prinsen af Nør, der betragtede denne Optræden fra Regeringsmedlemmernes Side som en Fornærmelse, nedlagde den 9. September Kommandoen med General Wrangels Samtykke og afrejste samme Dag til Altona. Forinden Afrejsen sendte han Landsforsamlingen et Andragende om at maatte træde ud af den provisoriske Regering. Tilladelsen blev given den 19. September, og dermed var Prinsens Rolle udspillet.

Det svenske Hjelpekorps havde faaet Ordre til at vende tilbage til Sverige. Overførslen paabegyndtes den 6. September. General Løvenhjem udtalte paa Korpsets Vegne en Tak til Fyns Beboere for den Velvilje, de havde vist ham og hans Tropper. Krigsministeren svarede med en Tak for den fortræffelige Mandsugt, det svenske Korps havde lagt for Dagen under Opholdet i Danmark.

Krigen var saaledes foreløbig endt. Moltke siger om den: »Begyndt med Resultat, mat gennemført og endt uden Hæder, lod den en Magt af tredie Rang gaa ud af Kampen som en jævnbyrdig Modstander af det, som man angav, enige Tyskland.«

Tscherning havde den 4. September udstedt en Armébefaling om det nørrejydske Armékorps Opløsning og Afdelingernes Tilbagemarche, men den skulde først bringes til Udførelse, naar Kongen forinden havde holdt Revu over Hæren.

Kongen rejste først til Als, som han naaede den 11. Sep-

tember, og den 13. afholdtes Revu over Tropperne samme Steds. Samme Dag udstedte Kongen et Reskript, hvorefter der skulde præges en Medaille, der skulde tildeles enhver, der hæderligt havde deltaget i Felittoget. Den 15. September rejste Kongen til Jylland, og den 18. afholdtes Revu ved Lerbækgaard. Efter Revuen var Officererne tilsagte til Frokost paa aaben Mark. H. P. Holst, der fungerede som Expeditionssekretær ved Hovedkvarteret, havde skrevet den bekendte Sang — »Vel mødt igen Kong Frederik ved Hæren.« Den blev afsungen, og da den var endt med en digterisk Protest mod Delingstanken — »Det skal ej ske, det sværge vi som Mænd« — rejste Kongen sig meget bevæget og gentog med stærk Stemme: »Det skal ej ske«, under begejstret Tilslutning fra Officerernes Side.

Paa Als var Tropestyrken strax efter Revuen bleven reduceret i Henhold til Vaabenstilstandskonventionen til 2000 Mand. Men der var opstaaet alvorlige Vanskeligheder med Hensyn til dennes Gennemførelse. Derfor blev Armékorpsset ikke opløst, men man nøjedes med at hjemsende Mandskabet af Aargangene før 1840. Først sidst i Oktober blev Hæren opløst. General Krogh overtog Generalkommandoen i Nørrejylland med Læssøe, der paa Grund af sine Fortjenester var bleven udnævnt til Oberstløjtnant, som Stabschef. Afdelingerne fordeltes efter Udskrivningsdistrikterne til Sælland, Falster, Fyn og Nørrejylland og hjemsendte Størstedelen af Mandskabet. Frikorpsene blev opløste.

General Below var ved Afslutningen af Konventionen gaaet udenfor det, Rigsministeriet havde villet, men det vedkom jo ikke Danmark, der havde afsluttet Konventionen med Kongen af Prøjsen som Befuldmægtiget. Den provisoriske Regering saavel som Nationalforsamlingen i Frankfurt, der begge var meget misfornøjede med, hvad der var sket, benyttede derimod Belows Overgreb til at protestere.

Allerede den 4. September altsaa paa Mødedagen, tog Landsforsamlingen i Kiel deraf Anledning til enstemmig at vedtage følgende Beslutning: »Landsforsamlingen kan mod sin egen Vilje hverken opløses eller udsættes. — Enhver Forandring i den bestaaende Landsregering kræver Landsforsamlingens Samtykke. Alle de efter den 24. Marts 1848 udstedte Love eller Anord-

ninger kan kun hæves eller forandres med Landsforsamlingens Samtykke. — Uden Landsforsamlingens Billigelse kan der hverken udstedes nye Love eller paalægges nye Skatter. — Bestaaende Skatter, Afgifter og andre Statsindtægter skal til den 31. December 1848 hæves af den af Landsforsamlingen anerkendte Regering.«

Olshausen, der allerede var udtraadt af den provisoriske Regering i Juli Maaned, foreslog, at man skulde opfordre Centralmagten og Nationalforsamlingen til ikke at anerkende Vaabenstilstanden, og hans Forslag blev vedtaget. Da dette var sket, tog man saa energisk fat paa Behandlingen af Forslaget til en Grundlov, at det blev vedtaget det 8. September. Den følgende Dag blev den stadfæstet af Regeringen, og den 15. September udkom Grundloven for Hertugdømmerne.

I Frankfurt, hvor Stemningen i Nationalforsamlingen var stærkt paavirket af de slesvigholstenske Deputerede, vedtog Forsamlingen den 5. September at opfordre Regeringen til at standse alle militære saavel som øvrige Foranstaltninger sigtende til Vaabenstilstandskonventionens Gennemførelse. Rigsministeriet, der havde modsat sig Vedtagelsen, indgav sin Demission, men alle Forsøg paa at danne et nyt Ministerium mislykkedes. Den 14. September gik dog Nationalforsamlingen ind paa at godkende Konventionen i Haab om, at Danmark vilde gøre Indrømmelser, og den opfordrede Centralmagten til direkte og ufortøvet at aabne Fredsunderhandlinger med Danmark. Da Efterretningen herom kom ud i Frankfurt, gav det Anledning til Gadeoptøjer, der efterhaanden voxede og fik en meget alvorlig Karakter. Der rejstes Barrikader, Tropper maatte tilkaldes, og under den Gadekamp, som nu udbrød, og som først endtes den 19. September, blev de Deputerede General Auerswald og Fyrst Lichnowsky myrdede af Pøblen.

Grev Carl Moltke, der skulde overtage Forsædet i Hertugdømmernes Regering, samt Kammerherre Reedtz ankom til Heiligenstedten, i Nærheden af Itzehoe, den 3. September, men Befolkningen viste et saa fjendtligt Sindelag imod dem, at de maatte søge Sikkerhed i Hamborg. De til Regeringen udnævnte Medlemmer vægrede sig ved at træde ind under Moltke, og Suppleanterne gav ligeledes Afslag. Den danske Regering saae sig derfor nødt til at udnævne to nye Medlemmer, Amtmand

Johannsen og Biskop Hansen for med Carl Moltke som Præsident at danne en midlertidig Regering, der fik Navn af Immediatkommissionen. Samtidig anmodedes Prøjsen om at udnævne to Medlemmer. Men inden dette skete, meddelte den nye Regering den 18. September, at den havde tiltraadt sit Hverv og krævede Lydighed af alle. General Bonin svarede herpaa, at han kun erkendte den provisoriske Regering, og paa samme Tid fordelte han Rigestropperne til de vigtigste Byer i Slesvig med Ordre til at modsætte sig alt, hvad der kom fra den Carl Moltkske Regering. Den provisoriske Regering instruerede Politimyndighederne om at anholde »de 3 Personer« af denne, hvor de maatte træffes, og rejse Tiltale imod dem efter Lovens Bydende. Oprettelsen af Immediatkommissionen blev misbilliget af de neutrale Magter, og vor Regering besluttede derfor at søge at komme til Forstaaelse med Prøjsen om en ny Fællesregering. Det lykkedes, saa at den nye Regering skulde bestaa af Grev Reventlow-Jersbeck som Præsident og Heintze, Boysen, Preusser og A. Moltke som Medlemmer. Forinden den endelige Bestemmelse blev truffen, havde de alle 5 under 9. Oktober udstedt en Erklæring, hvorefter den danske Regering havde Grund til at tro, at de loyalt vilde holde sig til Vaabenstilstandskonventionen. Der var ligeledes bleven udnævnt to Kommissærer, Rigskommisær Stedtmann for Centralmagten og Kammerherre Reedtz for Danmark, der skulde paasé Vaabenstilstandskonventionens Overholdelse. Efterat dette var sket, blev Immediatkommissionen opløst. Grev Carl Moltke blev efter Ansøgning afskediget, men de 2 andre Medlemmer vedblev at bestyre Als og Ærø.

Den 22. Oktober indsatte Kommissæerne den nye Regering paa Gottorp, og den provisoriske Regering traadte tilbage. Den nye Regerings første Skridt var en Bekendtgørelse om, at alle de efter den 24. Marts 1848 givne Love og Forordninger — nogle betydningsløse Forordninger undtagne — fremdeles skulde staa ved Magt. Dermed var ikke alene den slesvigholstenske Grundlov anerkendt, men man havde tillige i Modstrid med Vaabenstilstandskonventionen foregrebet den endelige Afgørelse af mange Stridspunkter. Det stod altsaa klart, at alt, hvad der var opnaaet, var, at man havde faaet en ny Oprørsregering i

Stedet for den, der samme Dag var aftraadt. Stedtmann og Kammerherre Reedtz nedlagde strax Protest og rejste til Kjøbenhavn. Herfra udstedte de en ny Protest, hvori de erklærede Ikraftsættelsen af Grundloven saavel som af forskellige andre Love og Forordninger for et Brud paa Vaabenstilstandskonventionen. Regeringen havde strax gennem Krigsministeriet beordret General Hansen til ikke at rette sig efter de Befalinger, han modtog fra Slesvig. Da Generalen som Følge heraf negtede at modtage Befalinger for Als og Ærøs Vedkommende, blev det af Regeringen i Slesvig anført som Bevis paa, at det var os som overtraadte Konventionen. Spørgsmaalet om Als tog til sidst saadanne Dimensioner, at vi maatte befrygte et Angreb. Derfor blev det nødvendigt at forøge Troppestyrken. Det var ganske vist et Brud paa Konventionen, som ikke blev taget os godt op af de venskabeligt sindede Magter, men det var en Nødvendighed. Da Fællesregeringen erklærede ikke at ville tage noget Hensyn til Kommissærernes Protest, nedlagde Kammerherre Reedtz sin Post, og den 15. December udstedte Kongen et aabent Brev, hvori han stemplede Regeringen i Slesvig som oprørsk og udtalte, »at der i Vore Hertugdømmer Slesvig og Holsten ikke findes nogen lovlig i Landsherrens Navn og efter Vaabenstilstandens Ord og Aand styrende Øvrighed, som vore Undersaatter kan være pligtige at agte og lyde.«

Hvad vi havde ventet at opnaa ved Vaabenstilstandskonventionen, var glippet, og ikke bedre gik det med Fredsunderhandlingerne.

Vor Afsending i London, Grev F. Reventlow, var bleven kaldet til Kjøbenhavn for i Forening med Udenrigsministeren at forhandle om den Instrux, der skulde gives vore Underhandlere. I Udkastet blev det principalt fastholdt, at Bestræbelserne skulde gaa ud paa, at Slesvig opnaaede den størst mulige Selvstændighed i Forbindelse med den danske Krone, og at det blev skilt fra enhver Forbindelse med Holsten. Skulde dette ikke kunne lykkes, vilde Danmark gaa ind paa en Deling af Slesvig, men kun paa Betingelse af, at Linien Slesvig-Husum sattes i Stedet for en af Lord Palmerston foreslaaet Linie. Dette Udkast blev den 7. November forelagt Kongen til Stadfæstelse, men Kongen

resolverede den 10. November, at Underhandlerne ikke maatte gaa ind paa nogen Deling af Slesvig, førend der derom var erhvervet en ny Resolution af Kongen. Det førte til, at Martsministeriet den følgende Dag indgav sin Demission. Grev Knuth, Tscherning, Monrad, Bluhme og Lehmann blev afskedigede. Den 16. November dannedes det saakaldte Novemberministerium. Konsejlspræsidenten, Grev A. W. Moltke, der tillige overtog Udenrigsministeriet, gik over i dette tilligemed Ministrene Bardenfleth og Zahrtmann. General Hansen overtog Krigsministeriet, og de øvrige Ministerier besattes med Madvig, Bang, Grev Sponeck og Professor Clausen.

Tscherning var saaledes traadt tilbage som Krigsminister. Det var ikke imod hans Ønske. Man kan se det af et Brev til Kongen, som findes i hans efterladte Skrifter. Det er uden Datum og er af Tscherning paategnet: »Blev ikke indgivet eller rettere paa Opfordring holdt tilbage.« Tscherning begynder sit Brev med at erindre om, at det kun var for at tilfredsstille Øjeblikkets uafviselige Trang, at han havde fulgt sine Venner ind i Ministeriet. Fra det Øjeblik, Tyskland havde taget Parti for Oprørerne, tvivlede han om et gunstigt Udfald, fordi han ikke troede paa nogen aktiv Understøttelse fra de venskabelige Magters Side. Nu var det Forsøg, der var gjort, tilendebragt, og det havde vist sig, at de europæiske Magter var ligegyldige for Danmarks Skæbne som Stat. Kongen havde kun Valget imellem et Slesvigholsten i Personalunion med Danmark, hvilket efter Tschernings Mening var ensbetydende med Danmarks Underordning under Tysklands overmægtige Vilje, eller fortsat Krig med Tyskland uden Haab om Bistand. Som Minister at gaa med til det første Alternativ, vilde Tscherning som ærlig Mand ikke deltage i. Gaa med til en fortsat Krig kunde han heller ikke, thi en Regering, der slog ind paa den Bane, maatte hensynsløst benytte ethvert Middel for at naa det endelige Maal: Sejr eller fuldstændig Undergang. Derfor ønskede han at træde tilbage som Krigsminister.

Tiden viste, at Tscherning ikke saae rigtigt med Hensyn til Chancerne for en fortsat Kamp. Man kan sige, han miskendte sin egen Skabning. Da han bagefter kom til en anden Erken-

delse skrev han den 5. Maj 1851 til Generalkonsul Delong i Paris, »at Begivenhederne i 1848 havde gjort de senere mulige, og for at udføre det, som skete i 1848, var Læssøe det vigtigste Redskab, hvad Krigsbegivenhederne angik«. Men her gør han sig selv Uret. Der er ingen der vil tage den Ære fra Læssøe, der tilkommer ham, ingen, der ikke vil beklage, at han ikke fik Lov til Krigen igennem at blive i en Post, som han magtede bedre end nogen anden, men derfor maa man ikke glemme Tschernings Fortjenester. Ofte nok er det bleven omtalt ved Skildringen af Krigsbegivenhederne, at Tscherning ikke havde det rette Blik for Forholdet imellem Krigsministeriet og Overkommandoen, og at han ikke burde have befattet sig med at ville lede Operationerne, thi paa det Omraade slog hans Kundskaber ikke til. Men der, hvor han fortrinsvis skulde virke, hvor det gjaldt om at tilvejebringe Midlerne til Krigens Førelse, dér var han hjemme, og dér udførte han en Gerning, der for bestandig vil knytte hans Navn til de Mænds, Fædrelandet skylder Tak. Thi at det blev muligt at fortsætte Krigen gennem de 3 Aar, det skyldtes i første Række Tscherning.

Lades Rytteriet ude af Betragtning, da det kun blev forøget med den frivillige Reservehusareskadron, modtog Tscherning en Hær paa 17 Batailloner og Jægerkorps og 3 Batterier. Da han i November afskedigedes fra Krigsministeriet talte den 28 Batailloner og Jægerkorps, 8 Batterier og 1 Espingolbatteri. Udover dette Tal blev Fodfolket inden Fjendtlighedernes Udbrud i 1849 kun forøget med 3 Batailloner og 1 Jægerkorps, og selv denne Forøgelse var forberedt af Tscherning. Thi han havde ved Septemberloven faaet Rekrutstyrken forøget med 2000 Mand, han havde sørget for Oprettelsen af Skoler for Rekruter og Frlodsmænd, og han havde oprettet Kommandoskoler til Uddannelsen af Underofficerer og Reserveofficerer. Denne Arv overlod han sin Efterfølger, General Hansen, som derigennem fandt Midlerne til at fylde Kammerne og at give disse en Sammensætning, der kunde raade Bod paa de Mangler, der uundgaeligt maatte klæbe ved de i 1848 oprettede Reserveafdelinger. At General Hansen med sin overordentlig store administrative Dygtighed forstod fuldt ud at gøre Brug af disse Midler, forringer

ikke den Ære, der skyldes Tscherning. Desuden havde denne sørget for Vaaben og Munderingsvæsnet og skabt alle de Hjælpeorganisationer, Intendanturen, Lazaret- og Trænvæsen o. s. v., som en udrykkende Hær ikke kan undvære. Og hans Fortjenester skal ikke mindre søges i, at han loyalt bøjede sig ind under et Organisationssystem, som han ansaa for uheldigt. Det var først, da Vaabenstilstanden var endt, og da han troede paa Muligheden af, at den kunde føre til en Fredslutning, at han tænkte paa Gennemførelsen af sit Livs stadige Tanke, en Folkevæbning. Allerede den 15. Juni havde han faaet Kongen til at approbere Grundtrækkene for denne, og hans Armébefaling af 4. September var det første Skridt til Gennemførelsen. Men næppe gik det op for ham, at Vaabenstilstanden kun vilde blive en Vaabenhvile, før han opgav alle Tanker om at slaa ind paa ny Veje for lige til det sidste at arbejde paa at gøre det bestaaende saa stærkt som muligt. Naar man læser hans Brev til Kongen, synes det næsten, som om han havde opgivet hvert Haab. Der kom en værre Tid, da vort Fædreland blev lemlæstet. Mange Forslag blev forinden fremsatte om vort Forsvar. Han mødte bestandig som disses Modstander, og man troede derfor at kunne tage ham til Indtægt, ikke for en Afvæbning, men dog for enhver Tanke om, at det Forsvar, vi kunde opstille, kunde bruges til noget. Man gjorde ham Uret, thi i et Brev af 5. Marts 1873 til Oberst C. Beck om en af denne fremsat Forsvarsplan, hævdede Tscherning atter sine Anskuelser, men han sluttede med at sige: »Spørger Obersten, men hvortil da den almindelige Vaabenskole? Saa svarer jeg: Det holder Folket frisk og disciplinerer det, og, føjer jeg sagte til, gør det lettere, naar Forholdene udenom os nogen Sinde viser sig gunstigere, da hurtigt at finde Kræfter til at benytte Forholdene.« Han nærede altsaa det samme Haab, som det nu næsten betragtes som en Forbrydelse at nævne.

Fredsunderhandlingerne skulde føres i London, og i December Maaned afrejste Grev Reventlow og General Oxholm for at forhandle paa Danmarks Vegne. Men den prøjssiske Afsending i London, Ridder Bunsen, der med Prøjssens Samtykke skulde repræsentere Centralmagten i Frankfurt, var rejst til Berlin og havde

ikke faaet sine Instruktioner. Fire af Vaabenstilstandens 7 Maaneder var saaledes gaaede, uden at man var kommen til at begynde Underhandlingerne.

Indadtil var man i Danmark begyndt paa at grundlægge den Frihed, Kongen havde lovet sit Folk. Forfatningsreskriptet af 28. Januar 1848 var bleven ophævet den 4. April. Samtidig indkaldtes Stænderforsamlingerne for at udtale deres Mening om Sammenkaldelsen af en Rigsforsamling. Den 7. Juli udkom Valgloven, den 5. Oktober foretoges Valgene. Den 25. Oktober samledes den grundlovgivende Rigsforsamling paa Christiansborg. Kongen aabnede den og udtalte: »Jeg skrider nu til med Folkets Udvalgte at overlægge den Forfatning, som jeg af fri kongelig Vilje har tilsagt det, og hvorved det er mit Ønske, mit Haab og min Stolthed at kunne grundfæste det gamle Danmarks Ære og Lykke.« Den følgende Dag forelagdes Udkast til Grundloven samt til en Vålglov. De blev altsaa forelagte af Martsministeriet, men de blev tiltraadte af Novemberministeriet. Under de nu paabegyndte Forhandlinger gik Aaret til Ende, et Aar, rigt paa store og betydningsfulde Minder, et Aar, der bestandig vil beholde det Særpræg, som Carl Ploug har skildret ved at sige:

»Var der en Tid, da Danmarks Vel
 laa Alle ret paa Hjerte,
 da sidst man tænkte paa sig selv,
 først paa dets Nød og Smerte;
 da Hver og En sin Pligt forstod
 og gav, med Vilje ren og god,
 sit Guld, sin Kraft, sit Liv og Blod,
 — det var i Otte og fyrre.«

1849

Før Felttoget.

Fællesregeringen fortsatte sin Virksomhed i slesvigholstensk Aand. Den protesterede mod Kongens aabne Brev af 15. December og fandt bestandig Støtte hos Centralmagten. Men den indsaa dog, at den var kommen i en skæv Stilling, fordi den skulde føre Regeringen i Kongens Navn. For at komme til Forstaaelse sendte den Grev Reventlow-Farve til Kjøbenhavn; men Kongen negtede at modtage ham. Det var især Nordslesvigerne, der maatte lide under Regeringens Misbrug af Magten, og det førte tilsidst til Sammenstød mellem Bønderne og de slesvigholstenske Exekutionskommandoer, der var forlagte til Nordslesvig. Ved et saadant Sammenstød, der fandt Sted ved Brøns den 22. Januar, dræbtes og saaredes en Del Bønder, og en Del arresteredes. Den danske Regering beklagede sig saavel til Centralmagten som til de venskabeligtsindede Magter, og, da det ikke hjalp, lovede den Nordslesvigerne, at Vaabenstilstanden ikke vilde blive forlænget. Regeringen holdt sit Løfte, thi, uagtet Rusland og England bestemt udtalte sig mod et saadant Skridt, opsagde den Vaabenstilstanden den 25. Februar. Skulde Krigen undgaas, maatte Tiden, der var levnet, benyttes godt.

Under Vaabenstilstanden havde vi forsøgt paa at formaa Garantimagterne til at udstede en Fælleserklæring om, at de fremdeles fastholdt Traktaterne, der tilsikrede Danmark Slesvigs evige Besiddelse. Men England, der havde forrykket Standpunktet ved at foreslaa Slesvigs Deling, vilde ikke gaa med. Lord Palmerston maatte dog erkende, at denne Løsning var uudførlig paa Grund af Danmarks Vægring, og derfor søgte han at naa Freden ad en anden Vej. Den 23. Februar foreslog han, at Danmark, Centralmagten og England skulde som Basis

for Fredsunderhandlingerne gaa ind paa, at Slesvig fik en egen Forfatning, Administration og Lovgivning under Kongen af Danmark som suveræn Hertug og uden at forenes med Holsten. For at skaffe Tid for Underhandlingerne foreslog han endvidere at forlænge Vaabenstilstanden 3 Maaneder. Vor Regering gik i Principet ind paa Forslaget, men dog saaledes, at Hovedpunktet fik følgende Affattelse: »Hertugdømmet Slesvig skal have en egen Forfatning med Hensyn til dets lovgivende Magt og indre Forvaltning uden at være forenet med Hertugdømmet Holsten, og saaledes at den politiske Union, som forbinder Hertugdømmet Slesvig med den danske Krone, lades urørt.« Palmerston sluttede sig til dette Forslag, og vi lovede at afholde os fra enhver Fjendtlighed indtil den 3. April, for at der kunde levnes Tid til Forslagets Vedtagelse. Men Centralmagten forlangte, at Stykket om den politiske Union skulde stryges. Dermed var denne Løsning strandet, og det kom altsaa til Krig.

I Vinterens Løb var der bleven forhandlet om Indførelsen af gennemgribende Reformer i vort Hærvæsen, men i Hovedsagen blev alt ved det gamle, kun var der sket den Forandring, at der den 12. Februar 1849 blev indført almindelig Værnepligt.

Det blev bestemt, at Styrken for hver Infanteriafdeling skulde bringes op til 1000 Mand, at hver Linieafdeling skulde have et Depotkompagni, og at 1., 2., 10. og 12. Bataillon skulde benævnes lette Batailloner og indføre Jægernes Taktik og Paa-klædning. Desuden forøgede Krigsministeren Vaabnet med 6. Reservebataillon og, efterat Krigen var begyndt, med 4. og 5. Forstærkningsbataillon og 2 Forstærkningsjægerkorps. De øvrige Forstærkningsafdelinger havde Tscherning oprettet. Hvert Rytterregiment blev forøget med en Depôteskadron, og Artilleriet med et Kanon- og et Espingolbatteri.

Krigsministeren havde uafbrudt forhandlet med Generalkommandoen i Jylland, ved hvilken Læssøe var Stabschef, og det var bleven bestemt, at Fredericia skulde sættes i Forsvarsstand, og at der ved Sønderborg skulde slaas en Bro over Alsund, dækket af Brohovedet i Sundeved. Der var ogsaa for-

handlet om en Operationsplan paa Basis af et Udkast af Krigsministeren, men Læssøe havde opstillet et andet Forslag, og der var ikke opnaaet Enighed. Dette var medvirkende Aarsag til, at Tanken om at faa en fransk General til Danmark atter blev optaget. Et Forsøg paa at formaa Marskal Bugeaud dertil, hvilket foretoges i Efteraaret 1848, var ikke lykkedes. Men i Februar gik den franske General Fabvier ind paa at rejse til Kjøbenhavn for at vejlede Krigsministeren med sine Raad. Hvad Nytte han skulde gøre, er vanskeligt at indse. Læssøe havde i 1848 godtgjort, at han fuldstændig magtede den strategiske Opgave, naar man blot vilde give ham Frihed, og at vejlede os i taktisk Henseende kunde General Fabvier ikke, fordi han var ligesaa ubekendt med vor Hær, som med vort Folks og vort Lands Ejendommeligheder.

Den 11. Marts kom Fabvier til Kjøbenhavn. Derpaa blev General Krogh kaldt til Kjøbenhavn, men uden Læssøe, og ved en Forhandling mellem Generalen samt Krigs- og Marineministeren blev den Plan godkendt, som Krigsministeren havde foreslaaet, og Læssøe vraget. Efter denne skulde Hovedstyrken, ca. 30,000 Mand, samles paa Als, og af den skulde 26,000 Mand overføres og landsættes i Ekernførde Fjord for at tage en Flankestilling i Svansen med Slimynde som Tilbagetogspunkt. Samtidig skulde en Styrke paa 8—10,000 Mand fra den jyske Grænse rykke ind i Nordslesvig. Flaadens store Skibe skulde gaa ind i Kiels Fjord, ødelægge Friederichsort og bemægtige sig Kiel. Da en saadan Anvendelse af Hovedstyrken var at vove Alt uden rimelig Chance for at opnaa andet end Ødelæggelse, var Læssøe Planens bestemte Modstander.

Hærens S sammensætning var bleven ordnet ved en Armeebefaling af 1. Marts, men først den 23. Marts blev General Krogh udnævnt til kommanderende General med Oberstløjtnant Læssøe som Stabschef og Major J. Bülow som Souschef.

Troppemarcherne begyndte den 18. Marts, og Koncentrationen foretoges derefter i Overensstemmelse med Krigsministerens Plan.

Tyskland havde sat Rigstropperne i Bevægelse, men om det vilde komme til Kamp med dem var afhængig af Forhand-

lingerne i London. Ifølge Statsraadsbeslutning blev derfor Krigsministeren, General Hansen, sendt til Als med Fuldmagt til at lade Krigen begynde, hvis Rigmstropperne rykkede ind i Slesvig. Den 28. Marts forlod Ministeren Kjøbenhavn, ledsaget af General Fabvier. Den følgende Dag kom de til Assens, hvor Hovedkvarteret var, og i Forening med Overkommandoen rejste begge Generaler den 1. April til Sønderborg.

Krigsministerens Plan havde bestemt Koncentrationen, men endnu kunde den forandres, og Læssøe var fast bestemt paa at søge at faa den kuldkastet. Efter Ankomsten til Als blev de højere kommanderende af Hær og Flaade af Krigsministeren tagne paa Raad, og Resultatet blev, at han overalt fandt Modstand, og nu opstillede Læssøe den Plan, der burde følges. Med Hovedstyrken, der skulde rykke frem fra Als, vilde han gaa saa langt frem som muligt i Sundeved for derved at faa Tid til at befæste Dybbølstillingen. Styrken, der stod ved den jydsk Grændse, og som skulde kommanderes af General Rye, skulde blive staaende for at afvente Begivenhedernes Udvikling, og Marinen skulde støtte Operationerne ved Foretagender mod Flensborg, Aabenraa og Ekernførde. Krigsministeren havde maattet bøje sig, men han forlangte dog, at General Rye skulde rykke frem, og det maatte Læssøe gaa ind paa.

Den 2. April om Aftenen var Hæren rede til Fremrykning og samlet paa følgende Maade:

A. Paa Als.

a. Af nørrejydske Armeekorps.

1. Brigade, Oberst Krabbe:

1. og 3. Res. Batl., 3. Res. Jægerkorps og 2. Forst. Batl.

2. Brigade, Oberstløjtnant Thestrup:

Garden, 13. Batl., 2. Res. Batl., 1. Res. Jægerkorps og 1. Forst. Batl.

4. Brigade, General Moltke:

8. 9. og 11. Batl. samt 5. og 6. Res. Batl.

Batterierne Marcussen og Dinesen, Halvbatterierne Tillisch og Jonquières samt en Ingeniøraftdeling.

b. Flankekorpsset:

- General Bülow, Højstkommanderende, Oberstløjtnant Flensburg, Stabschef og Kaptajn H. Kauffmann, Souschef.
3. Brigade, General Schleppegrell:
3. 4. 5. Bataillon og 10. lette Bataillon samt 3. Jægerkorps.
6. Brigade, Oberst de Meza:
1. og 2. lette Bataillon, 2. Jægerkorps, 3. Forst. Batl. og 1. Forst. Jægerkorps.
3. Kavaleridivision, 2 Eskadroner under Major Sauerbrey.
- Batterierne Lumholtz, Jessen og Baggesen samt 2det Espingolbatteri og en Ingeniøraftdeling.

B. Ved den jydske Grænse under General Rye:

5. Brigade, General Rye:
6. og 7. Bataillon, 12. lette Bataillon, 1. Jægerkorps og 4. Reservebataillon.
1. Kavaleribrigade, Oberst Juel:
3. og 5. Dragonregiment.
2. Kavaleribrigade, Oberst Flindt:
6. Dragonregiment og 1. og 2. Kavaleridivision, der hver talte 2 Eskadroner.
- Batterierne Schultz, Haxthausen, 1. Espingolbatteri og en Ingeniøraftdeling.

Hele Styrken talte 41,000 Mand med 6,000 Heste og 64 Kanoner.

Den udrustede Del af Flaaden talte 1 Linieskib, 6 Fregatter, 5 Korvetter, 1 Barkskib, 2 Brigger, 2 Skonnerter og 8 Dampskibe. Desuden udrustedes 22 Kanonchalupper, hvoraf de 10 skulde benyttes til Troppettransport.

Kommandør Garde fik Kommandoen over Østersøeskadren, der kom til at bestaa af Fregatterne Gefion og Havfruen, Korvetterne Galathea og Najaden, 2 Brigger, 1 Skonnert og samtlige Dampskibe og Kanonchalupper.

Paa Vestkysten af Slesvig blev der under Kommandørkaptajn Ellbrecht oprettet en Eskadrille, der som Landgangstropper fik to Depotkompagnier under Kaptajn Krieger.

I Henhold til Forhandlingerne om Operationsplanen befalede

Overkommandoen, at den 3. April skulde Hovedstyrken rykke frem i Sundeved til en Linje Adsbøl-Varnæs, og General Rye til Haderslev. Den 4. skulde Rye naa Aabenraa, og Hovedstyrken skyde sin højre Fløj frem mod denne By. Den 5. April skulde en Del af Ryes Styrke forene sig med Hovedstyrken, og med Resten skulde Rye enten strax eller, naar Fjenden rykkede imod ham, gaa bag den jydske Grændse. Medens man forudsatte den 3. og 4. kun at have med Slesvigholsternerne at bestille, maatte man vente, at Rigstropperne den 5. var naaede op til Flensborg, og for at forhindre dem i paa denne Dag at hjælpe Slesvigholsternerne skulde Marinen Natten til den 5. foretage en større Demonstration mod Ekernførde, for at Efterretningen derom den følgende Morgen kunde være i Flensborg og holde Rigstropperne tilbage. Da Kommandør Garde kommanderede Østersøeskadren, var det ham, der skulde give de nærmere Bestemmelser for Marinens Virksomhed, og efter en Konference med ham den 2. April modtog han samme Dag en skriftlig Ordre, der var udarbejdet af Læssøe.

Medens vi rustede, havde ogsaa General Bonin arbejdet paa at forstærke og styrke den slesvigholstenske Hær, og han havde i den prøjssiske Generalstabskaptajn Delius faaet en udmærket Stabschef.

Bonin omskabte sin Hær efter prøjssisk Mønster og søgte at formaa prøjssiske Officerer til at tage Tjeneste i Hæren. Det skabte Misfornøjelse blandt de indfødte Officerer, der følte sig tilsidesatte, og det skabte Uvilje hos Befolkningen, fordi de prøjssiske Officerer gennemgaaende var blottede for Interesse for den slesvigholstenske Sag.

Da Krigen atter udbrød, talte Hæren 14 Batailloner og Jægerkorps, 10 Eskadroner og 46 Kanoner med ialt henved 14,000 Mand og 3,500 Heste.

Desuden var der oprettet 6 Batterier Fæstningsartilleri og en Reservebrigade under Oberst Fabricius paa 4 Reservebatailloner, 1 Reservejægerkorps og 3 Eskadroner.

Man havde ogsaa arbejdet paa at faa tilvejebragt et Søværn. Det raadete ved Feltogets Begyndelse over 11 Kanonbaade.

Saa snart man fik Efterretning om, at vi havde opsagt Vaabenstilstanden, brød Slesvigholstenerne denne ved at rykke ind i Slesvig.

Den 8. Marts begyndte Afdelingerne at gaa over Ejderen, og den 15. s. M. fik Hæren følgende Inddeling:

Avantgarden, Oberstløjtnant Zastrow:

IX og X Bataillon, I og II Jægerkorps, 2 Eskadroner og 8 Kanoner.

Gros, Oberst Grev Baudissin: 1. Brigade, Oberst St. Paul: I, II, III, IV Bataillon, III Jægerkorps og 8 Kanoner.

2. Brigade, Oberstløjtnant Sachau:

V, VI, VII, VIII Bataillon, IV Jægerkorps og 8 Kanoner.

Reserven:

8 Eskadroner og 22 Kanoner.

Efterat Tropperne var gaaede over Ejderen, rykkede de nordpaa.

Bonin flyttede den 20. Marts sit Hovedkvarter fra Slesvig til Flensborg. Af hans Tropper stod Avantgarden i det nordlige Slesvig, Oberst St. Pauls Brigade i Kvers og Holbøl med fremskudte Afdelinger i Sundevad, Sachaus Brigade i Felsted, Uge og Kliplev, og Reserven samt Rigstropperne i Flensborg. Desuden stod der i Slesvig af Rigstropper 2 Batailloner, 2 Eskadroner og et Batteri under Oberstløjtnant Forbeck.

Det tyske Rigskrigsministerium havde i Marts truffet Bestemmelse om de Rigstropper, der skulde deltage i det nye Felttog mod Danmark, og udnævnt den prøjssiske Generalløjtnant Prittwitz til Rigsgeneral med Generalmajor Hahn som Stabschef.

Prittwitz fik følgende Instrux fra Rigskrigsministeriet: »Da endnu ikke ethvert Haab om, at Fjendtlighedernes virkelige Udbrud bliver forhindret, er udelukket, saa bør Angrebet ikke paa noget Punkt fremkaldes. Tropperne skal holdes sammen i koncentrerede Stillinger for at kunne tilbagevise ethvert fjendtligt Angreb gennem en kraftig Offensiv. Kan det lykkes fuldstændigt at tiltetgøre den nuværende danske Hær, er der næppe Sandsynlighed for, at der kan opstilles en anden, og derfor maa det være det Maal, der af al Magt skal tilstræbes. Forfølgelsen af den slagne Fjende

bør derfor ske paa Blodet; man maa ikke unde ham Ro til at samle sig og saavidt muligt afskære ham Forbindelsen med Havet. Hvis det er absolut fornødent for at udbytte de vundne Fordele at overskride den jydsk Grændse, da er det under disse Forhold tilladt. Dog bør indtil videre og paa Grund af de mulige politiske Følger en dybere Fremrykning eller Fastsættelse i Jylland undgaas, dels af den angivne Grund, men til lige fordi Sikringen af den lange og overalt af Fjenden flankerede Operationslinie kræver en større Styrke end den, Hæren for Øjeblikket raader over.«

Den 24. Marts ankom General Prittwitz til Altona og udstedte samme Dag følgende Dagsbefaling: »Det bekendtgøres herved for de til Operationerne i Hertugdømmerne bestemte Rigstropper, at jeg er indtruffen hertil og har taget Overbefalingen over dem. Denne for mig højst ærefulde Bestemmelse kan jeg kun fyldestgøre, naar der fra de Herrer Føreres og fra Troppernes Side vises mig den mest trofaste Understøttelse og den mest ubegrænsede Tillid. Jeg haaber paa Grund af Troppernes herlige Aand at kunne gøre Regning paa begge Dele.«

Rigstropperne fik følgende Inddeling:

1. Division, Prins Eduard af Sachsen Altenburg:

Den kurhessiske Brigade Spangenberg:

6¹/₄ Bataillon, 4 Eskadroner og 9 Kanoner.

Den bajerske Brigade Schmaltz:

5 Batailloner, 6 Eskadroner og 16 Kanoner.

2. Division, Generalmajor Wynecken:

Den sachsiske Brigade Heintz:

7 Batailloner, 4 Eskadroner og 16 Kanoner.

Den hannoveranske Brigade Ludowig:

6 Batailloner, 4 Eskadroner og 18 Kanoner.

3. Division, (Prøjssere) Generalmajor Hirschfeld:

Brigaden Kaminsky:

3 Linie- og 3 Landeværnsbatailloner.

Brigaden Chamier:

6 Landeværnsbatailloner og 3 Kompagnier af 7. Jægerbataillon.

Kavaleribrigaden Ledebur:

8 Eskadroner.

Desuden hørte til Divisionen 22 Kanoner, et Raketbatteri og et Pionerkompagni.

Reservebrigaden, Hertugen af Sachsen-Coburg-Gotha:

5 Batailloner, 2 Eskadroner og 12 Kanoner.

Reservedivisionen, Generalmajor Bauer:

Brigaden Hertugen af Nassau:

5¹/₄ Bataillon, 2 Eskadroner og 6 Kanoner.

Brigaden Rantzau:

7 Batailloner og 8 Kanoner.

Hele Styrken, indbefattet Slesvigholstenerne, beløb sig til 68¹/₄ Bataillon, 40 Eskadroner og 153 Kanoner med ca. 61,000 Mand og 12,250 Heste.

1. Division blev koncentreret i og om Slesvig, 2. Division i Rendsborg og Omegn, og 3. Division i og om Neumünster. Hovedkvarteret kom til Slesvig.

Fællesregeringen for Hertugdømmerne traadte tilbage den 26. Marts. Samme Dag indsattes af Centralmagten et Statholderskab bestaaende af Beseler og Grev Reventlow-Preetz. Begge skulde i Forening udnævne et tredje Medlem, men, da de ikke kunde blive enige om Valget, blev Pladsen ikke besat. I hvilken Grad, Forholdene var forandrede siden Marts 1848, vil man se af den Proklamation, det nye Statholderskab udstedte den 4. April:

»Medborgere! Tærningerne er kastede, Fjendtlighederne er aabnede. Efter at den velvillige Mægling ikke er lykkedes, gælder det nu med Vaaben at beskytte vore Rettigheder. Vor unge Hær staar vel rustet og under prøvede Førere overfor Fjenden fast besluttet paa at vise sig Fædreneres Hæder og det tyske Navn værdig. Vore tapre tyske Vaabenbrødre er ilede hid for trofast at staa ved vor Side i Kampen for Fædrelandets hellige Sag. — Slesvigholstenerne! Det staar nu til Eder at opfylde Eders Repræsentanters Ord; de har enstemmig erklæret, at intet Offer vil være

for stort for Landet, naar det gælder at afryste et uværdigt Fremmedherredømme. Lad os derfor alle staa fast og enig under Loven i Kampen for Ret, for vor Frihed og vort Fædreland.«

Den 3. April om Morgenen var Situationen følgende:

Af den slevigholstenske Hær stod Avantgarden i Hopdrup med fremskudte Forposter mod den jydsk Grændse. Oberst St. Pauls Brigade havde Forposter fra Adsbøl til Lavkjær Skov, og den øvrige Styrke stod mellem Forposterne og Graasten. Sachaus Brigade var ved Klipleve, og Reserven stod syd for Aabenraa. General Bonin havde sit Hovedkvarter i Aabenraa, der var besat af Rigstropperne under Oberstløjtnant Forbeck.

General Prittwitz havde den 2. April forlagt sit Hovedkvarter til Flensborg, hvor Têten af Rigstropperne, den kurhessiske Brigade, ankom samme Dag. Af de øvrige Tropper naaede Bajrerne Oversø, Hannoveranerne stod mellem Arnholt og Slesvig, Sachserne mellem Slesvig og Krop, og den prøjssiske Division havde naaet Rendsborg og Omegn. Reservebrigaden var i Egnen ved Ekernførde, og Reservedivisionen under Koncentration i det sydlige Holsten.

Vor Hovedstyrke havde den 2. April om Aftenen besat Brohovederne med 10. lette Bataillon. Hærens øvrige Afdelinger stod den 3. April tidlig om Morgenen stærkt koncentrerede ved Sønderborg, rede til at rykke ind i Sundeved.

General Rye stod ved Kolding og Skodborghus og havde fra Overkommandoen faaet Befaling til at rykke over Grændsen den 3. April om Morgenen.

Den 2. April om Aftenen udløb Vaabenstilstanden.

Fjendtlighedernes Udbrud.

Fra den 3. til den 6. April.

Den 3. April Kl. 4¹/₂ Morgen begyndte Fremrykningen fra Als.

General Bülow havde Têten med sine 2 Brigader. Brigaden Schleppegrell havde højre Fløj og fulgte Aabenraavejen; Brigaden de Meza fulgte som venstre Fløj Vejene over Nybøl og Stenderup. Naar Brigaderne naaede henholdsvis V. Sottrup og Linjen Nybøl-Stenderup, skulde de vente, indtil anden Træfning, Brigaderne Krabbe og Thestrup, naaede henholdsvis Surløkke og Dybbølbjerg.

Kl. 7 naaede General Schleppegrell V. Sottrup, og Oberst de Meza ankom Kl. 8¹/₂ til Linjen Nybøl-Stenderup. Brigaderne Krabbe og Thestrup indtraf Kl. 8¹/₄ paa de for dem bestemte Punkter. Fremrykningen kunde altsaa fortsættes. General Bülow befalede nu, at General Schleppegrell skulde gaa over Avnbøl og Bøgskov til Kiding. Her skulde han efterlade 2 Batailloner og sit Batteri som Repli og med sin øvrige Styrke foretage en omgaaende Bevægelse V. om Skovene ved Kiding og Graasten. Oberst de Meza skulde rykke langsomt frem for at angribe Adsbøl, og han maatte ikke passere Nybøl Mølle, før Schleppegrell naaede Avnbøl.

Kl. 8³/₄ brød General Schleppegrell op fra V. Sottrup, men Afsøgningen af det gennemskaarne Terræn tog Tid, saa at Kl. blev 10³/₄, da Schleppegrells Têteafdeling, 3. Jægerkorps, passerede Avnbøl. Kort efter opdagedes, at Lavkjær Skov var besat af Fjenden. Et Kompagni af 3. Jægerkorps sendtes mod Skoven, kort efter understøttet af et Kompagni af 3. Bataillon.

General Schleppegrell fortsatte Fremrykningen til Bøgskov, hvor han gjorde Holdt for at faa Efterretninger om de 2 detacherede Kompagnier. Da de ikke lod høre fra sig, fortsatte han Marchen til Kiding.

Oberst de Meza brød op fra sin Stilling Kl. 9 $\frac{1}{2}$. 1. Forstærkningsjægerkorps havde venstre, 2. Jægerkorps højre Fløj, og 1. lette Bataillon fulgte bag Midten som umiddelbar Reserve. Da Brigaden Kl. 11 med sin forreste Linie naaede frem i Højde med Rundkjær Skov, fik den af General Bülow Ordre til at blive staaende for at afvente Melding fra General Schleppegrell. Kl. 11 $\frac{1}{2}$ meldte denne, at han var naaet frem til Bøgskov, og de Meza fik da Befaling til at gaa imod Adsbøl.

Den slesvigholstenske Brigade St. Paul havde besat den østlige Udkant af Adsbøl, Hegnene N. for Byen og Lavkjær Skov med III Jægerkorps og placeret 4 Kanoner paa en Bakke N. V. for Adsbøl. Denne By var tillige besat med 2 Infanterikom-pagnier. St. Pauls øvrige Styrke stod mellem Adsbøl og Fiskbæk med Reserven ved Graasten.

1. Forstærkningsjægerkorps gik, understøttet af 1. lette Bataillon, mod Adsbøl, 2. Jægerkorps gik frem mod Terrænet N. for denne By.

De 4 slesvigholstenske Kanoner aabnede strax en heftig Ild. 2. Kanoner af Batteriet Lumholtz protsede af paa Chausseen, dækkede af en Halveskadron, og optog Kampen.

1. Forstærkningskorps var en ny oprettet Afdeling, der paa denne Dag fik sin Ilddaab. Først af Major Philip Ræder og støttet af 1. lette Bataillon gik Korpset rask frem mod Adsbøl, og, da 2. Jægerkorps samtidig trængte frem N. for Byen, blev Fjenden nødt til at trække sig tilbage.

Oberst de Meza var med sin Stab reden op paa en Bakke. Fjenden kendte Afstanden og hilste Obersten med en Granat, der slog Hovedet af hans Stabschefs, Kaptajn Wørishöffers, Hest, og flængede den ene Flig i Laser af den lange, spanske Kappe, som Obersten bar.

2. Jægerkorps Skyttekæde havde under Fremrykningen indtaget en Linje, hvorved den blev enfleret af Fjendens 4 Kanoner.

En Deling blev sendt mod Kanonerne, men disse protsede paa i sidste Øjeblik og jagede bort.

Efter at have erobret Adsbøl, paa hvis Kirkegaard Lumholtz 2 Kanoner tog Stilling, fortsatte 1. Forstærkningsjægerkorps Fremrykningen, efterfulgt paa yderste venstre Fløj langs Noret af 3. Forstærkningsbataillon. 2. Jægerkorps gik frem sønden om Fiskebæk, og 1. lette Bataillon fulgte bag Aabningen mellem begge Jægerkorps.

Oberst St Paul havde faaet Efterretning om General Schleppegrells omgaaende Bevægelse og lod derfor Afdelingerne gaa igennem hinanden, indtil han naaede en Stilling fra den østlige Udkant af Skoven Roden til »Stjernen«.

Under Kampen var de 2 Kompagnier, som General Schleppegrell havde sendt frem mod Lavkjær Skov, stødt til paa 2. Jægerkorps højre Fløj.

Det gjaldt det sidste Angreb.

Begge Jægerkorps Skyttelinjer satte sig i Bevægelse. I samme Nu hørtes et tordnende Hurra. Det kom fra 1. lette Bataillon. Det tiltalte ikke Bataillonens at være i Reserve, og, da den saae Jægerne rykke frem til Angreb, vilde den være med. At den endnu den Gang ikke var kommen langt i Jægertaktiken, derom vidner den Omstændighed, at den foretog sit Angreb i Bataillonskolonne.

Fjenden veg paa alle Punkter, og vore Tropper fulgte efter til Graasten, hvor Kampen endtes. Klokken var den Gang henimod 2.

General Schleppegrell, der Kl. 1 naaede Kiding, modtog her fra General Bülow Befaling til, efter at have hvilet $\frac{1}{4}$ Time, at fortsætte den omgaaende Bevægelse V. for Skovene ved Kiding og Graasten. Efter afholdt Hvil satte Generalen sig i Marche og naaede Vejen fra Graasten til Felsted, da Kl. var $2\frac{1}{2}$, men den Gang var Oberst St. Paul kommen igennem.

Fjenden mistede 8 døde, 39 saarede og 11 Fanger. Vort Tab bestod i 1 Officer og 20 Mand.

Der var Liv og Lyst den Dag, og det skyldtes ikke mindst den overstrømmende Glæde og Hjærtelighed, hvormed Sundeveds Beboere modtog de danske Tropper.

Samme Dag foretog Fregatten Havfruen og nogle Kanonbaade en Rekognoscering mod Egersund og tvang Fjenden til at trække sig tilbage fra Alnor.

Det var Overkommandoens Hensigt at hævde det vundne Terræn, men Kl. 3 modtog den en Skrivelse fra Krigsministeren, der laa til Sengs i Sønderborg, hvori den blev anmodet om ikke at avanturere noget, samt at lade paabegynde Forskansningsarbejder paa Dybbølbanke. Overkommandoen befalede derfor, at Forpostlinjen skulde gaa fra Adsbøl over Avnbøl og Ulderup til Stranden, at de Meza skulde besætte venstre Fløj til Ulderup, og Schleppegrell Resten. Deres Hovedstyrke kantonnerede bagud tilligemed Brigaderne Krabbe og Thestrup, og General Bülow, der skulde føre Kommandoen over Troppeperne i Sundeved, tog sit Hovedkvarter i Stenderup.

Efter Udstedelsen af Ordrene begav Overkommandoen sig til Sønderborg. Her kaldtes General Krogh samme Aften til Ministeren. Han havde faaet Efterretning om, at Kongen af Prøjsen var bleven valgt til tysk Kejser, og at Fjenden agtede at forøge den Troppstyrke, der var sendt imod os. Dette i Forbindelse med Paavirkning af General Fabvier, der endnu opholdt sig i Sønderborg, bragte ham til at forandre den vedtagne Operationsplan.

General Krogh fik Ordre til at fremskynde Befæstningen af Dybbølstillingen og ikke indlade sig paa nogen alvorlig Kamp i længere Afstand fra den, samt lade General Rye hurtigst muligt gaa bag den jydsk Grændse.

Det var ingen lovende Begyndelse. Krigsministeren havde kun Statsraadets Bemyndigelse til at befale Operationernes Begyndelse, men det gav ham ingen Ret til ogsaa at bestemme, hvilke Operationer der skulde foretages, og, at han gjorde det, var et Overgreb.

General Rye var samme Dag rykket over Grændsen i 3 Kolonner. Den ene gik over Alver og Christiansfeld mod Haderslev, den anden, med hvilken Generalen fulgte, over Ødis og Steppinge til Magstrup, og den tredje over Skodborg og Jarls til Oxevad samt Mølleby. De to sidstnævnte Kolonner stødte kun paa fjendtlige Kavaleripatrouiller, af hvilke nogle

Mand toges tilfange. Den førstnævnte Kolonne, der førtes af Kommandøren for 12. lette Bataillon, Oberstløjtnant Irminger, traf derimod paa I Jægerkorps, der havde sat sig fast i Terrænet N. for Haderslev, hvor det Kl. 3 Eftm. blev angrebet af 2 Kompagnier af 12. lette, understøttede af 4. Reservebataillon. Slesvigholstenerne kastedes ind i Byen, hvor det kom til Gadekamp. Under denne fik Oberstløjtnant Irminger Melding om, at et fjendtligt Korps havde omgaaet ham. Han trak strax Tropperne ud af Byen, men, da Meldingen viste sig urigtig, lod han dem paa ny rykke frem. Slesvigholstenerne havde benyttet Mellemtiden til at trække sig sydpaa.

Klokken 6 $\frac{1}{4}$ E. besatte Irminger Byen.

Som Følge af Kampene ved Adsbøl og Haderslev befalede General Bonin, at St. Pauls Brigade skulde tage en Bivuaekstilling mellem Holbøl og Tyrsebøl, Sachaus Brigade skulde stille sig ved Kvers, og Avantgarden indtage en Stilling S. for Aabenraa. Kavaleriet kom til Egnen ved Bommerlund.

General Rye fortsatte Fremrykningen den 4. April, men Klokken henimod 3 ankom Premierløjtnant F. Lund, der var Adjutant ved Overkommandoen. Han traf Generalen i Nærheden af Ø. Løgum og bragte ham Ordre til hurtigst muligt at vende tilbage til den jyske Grændse. Afdelingerne sendtes derfor tilbage til de Kantonnements, de havde forladt om Morgenen.

Marinen havde den 3. April foretaget en Rekognoscering mod Aabenraa med Korvetten Najaden og en Division Kanonbaade, hvorved man erfarede, at Byen var besat af alle Vaabenarter. Den følgende Formiddag nærmede denne Eskadre sig Havnen, og, da den fjendtlige Styrke veg, beskudt af Kanonbaadene, blev Byen besat af 100 Marinere.

Oberstløjtnant Læssøe, der var meget misfornøjet med Krigsministerens Indgriben, konciperede en Skrivelse i Generalens Navn, hvori denne bad om at blive fritagen for Overkommandoen, hvis Krigsministeren ikke havde den Tillid til ham, at han vilde overlade til ham selv at træffe Bestemmelse om Hærens Ledelse. Thi, som det hed i Udkastet: »Alle Tidens Erfaring har vist, at selv en maadelig Plan fast gennem-

ført er bedre end den Vaklen, som ikke kan undgaas, naar forskellige Anskuelser ikke blot en Gang for alle, men stadig har Indflydelse paa Operationerne.« I Udkastet udtaltes tillige, at Læssøe, hvis Krigsministeren fremdeles vilde blande sig i Operationerne, ønskede at fratræde sin Post. Denne Skrivelse blev dog foreløbig holdt tilbage.

Bonin havde ventet, at vi den 4. April vilde fortsætte Fremrykningen. Da det ikke skete, og, da han fik Understøttelse af 1. Division af Rigstropperne, rekognoscerede han imod Graasten, hvorved det kom til en lille Kamp med 3 Forstærkningsbataillon, som vi havde udsendt i samme Øjemed.

Bülows Flankekorps havde besørget Forposttjenesten indtil den 5. April om Morgen, da det blev afløst af Brigaderne Krabbe og Thestrup.

2. Jægerkorps, der havde besat Forposterne fra Adsbøl til Ulderup, blev afløst af 1. Forstærkningsbataillon. De tre Kompagnier af Korpset var afløste og afmarcherede til Dybbøl. Kompagniet Wolle, der i Avnbøl var bleven afløst af Kompagniet Gørtz, skulde netop til at afmarchere, da der kom Melding om, at stærke fjendtlige Kolonner rykkede frem fra de foranliggende Skove. Kaptain Wolle fremsendte en Rekognosceringspatrouille. Den engagerede sig saa stærkt, at han maatte understøtte den først med en Patrouille og senere med en Deling. Denne Styrke trak sig derpaa tilbage til Avnbøl. Fjenden fulgte efter, og der udspandt sig nu en Kamp om Byen, der varede til sent paa Eftermiddagen. I den deltog ikke alene de to alt nævnte Kompagnier, men ogsaa 3 Kompagnier af 3 forskellige Afdelinger, der stod i Nærheden. Da ingen tænkte paa at sende en Stabsofficer, der kunde tage Kommandoen over hele Styrken, handlede hvert Kompagni paa egen Haand, og gennem fælles Bestræbelser lykkedes det at holde Byen. Fjenden mistede 3 døde og 16 saarede. Vort Tab beløb sig til 1 Underofficer og 3 Menige døde, 1 Officer, 3 Underofficerer og 19 Menige saarede og 3 Fanger.

Medens Kampen varede, havde General Prittwitz, hvis Hovedkvarter var i Søgaard, ladet 1. Division af Rigstropperne afløse Brigaden St. Paul. Bajerne kom til Holbøl, Kurhesserne

til Ringenæs og Graasten, Hannoveranerne til Kliplew og Omegn, og Sachserne til Flensborg. Slesvigholstenerne lod endnu samme Dag Avantgarden besætte Aabenraa og traf Forberedelser til at rykke nordpaa. Det Detachment af Rigestropperne under Oberstløjtnant Forbeck, som hidtil havde fulgt Slesvigholstenerne, stod paa Forpost foran Ulderup.

Vore Forposter ved Ulderup meldte Natten til den 6. April, at Forterrænet var besat af Rigestropper, og at de ventede Angreb. De i Sundeved staaende Tropper blev alarmerede, men, da Angrebet udeblev langt op paa Formiddagen, gik de atter i Kantonnement. Næppe var de ankomne dertil, før Fjenden lidt før Middag viste stærke Kolonner paa Vejen, der fra Borup fører mod Ulderup,

Det var Generalmajor Wynecken, der var afmarcheret fra Søgaard Kl. 6^{3/4} Morgen med 6 Batailloner og 4 Batterier over Felsted til Borup for at afløse Oberstløjtnant Forbeck, der havde Forpost. Ved Borup traf Wynecken General Prittwitz, der gjorde opmærksom paa, at det ikke var hans Hensigt, at der paa den Dag skulde foretages nogen alvorligere Fægning. Han ønskede kun, at Fjenden blev trængt ud af Adsbøl, fordi denne By laa i en ubehagelig Nærhed af Graasten. Wynecken havde allerede den Gang sendt sin Avantgarde, 2 Batailloner, gennem Forpostlinien mod Ulderup. Denne Bevægelse blev ikke standset af Prittwitz, derimod befalede han, at Hovedstyrken skulde blive staaende ved Borup.

Stillingen fra Ulderup til Alssund var besat af Brigaden Krabbe. 2. Forstærkningsbataillon stod paa Forpost med 2 Kompagnier ved Ulderup, et Kompagni i V. og et i Ø. Snogbæk, og bagved sig havde den 3. Reservebataillon som Hovedpost ved Philipsborg. Resten af Brigaden, 1. Reservebataillon, 3. Reservejægerkorps og Batteriet Dinesen kantonnerede i Vester Dybbøl, hvor ogsaa Oberst Krabbe havde Brigadekvarter.

General Wynecken rykkede mod Ulderup med en Bataillon til hver Side af Aabenraavejen. Forposterne maatte trække sig tilbage gennem Byen, forfulgte af Fjenden, der dog efter General Wyneckens Ordre gjorde Holdt, da han var naaet 400 Skridt over den østlige Udkant af Byen. Generalen, der troede, at

Fægtningen var endt, vilde benytte Lejligheden til at faa Forpoststillingen skudt frem til Ulderup og gav derfor de 2 Batailloner Ordre til at hævde deres Stilling.

Af de 2 Kompagnier af 2. Forstærkningsbataillon, der havde trukket sig tilbage, var det ene gaaet i Retning af V. Snogbæk, det andet paa Philipsborg. 3. Reservebataillon, som stod ved denne Gaard, gik frem til Angreb og tvang ved Forpostkompagniets Hjælp Fjenden til at gaa noget tilbage. Men Wynecken greb atter Offensiven og kastede vore Tropper tilbage i Retning af Muldholm og Philipsborg.

Oberst Krabbe havde ladet alarmere Kl. 1. Kort efter sendte han 2 Kanoner af Batteriet Dinesen med Kompagniet Vett som Kanonbedækning frem for at understøtte de kæmpende Tropper. Den øvrige Styrke lod han marchere til V. Sottrup. Her indtraf General Bülow og tog Stade paa Højden ved Sottrup Kirke.

Dinesens 2 Kanoner tog Stilling ved Kosmos Mølle. Kaptein Vett, der skulde dække dem, rykkede frem i 3. Reservebataillons Fægtningslinie, og et fornyet Angreb førte til, at de to fjendtlige Batailloner trak sig tilbage til tæt vest for Philipsborg.

Vor Opgivelse af Ulderup tvang Brigaden Thestrups Forposter, der havde besat Avnbøl, til at rømme denne By med sin højre Fløj.

Da General Wynecken opdagede, at vore Forstærkninger rykkede til Hjælp, frygtede han for ikke at kunne faa sin Avantgarde tilbage. Han lod derfor sin Hovedstyrke rykke tættere paa fra Borup, og, da den ankom, placerede han to Kanoner S. V. for Ulderup, sendte to Batailloner frem dels for at afløse og dels for at forstærke Fægtningslinien, samt detacherede en Bataillon mod Adsbøl. Lidt senere lod han et Batteri tage Stilling N. O. for Ulderup ved Aabenraavejen. En af Avantgardens Batailloner blev afløst og tog Stilling i den sydlige Ud-kant af Ulderup.

Den hannoveranske Bataillon, der var sendt mod Avnbøl, fandt Byen rømmet og rykkede gennem dens vestlige Del. 2 Delinger af 1. Reservejægerkorps, der under Løjtnant Riebau

var posterede paa Thestrups højre Fløj som Sikring, opdagede denne Fremrykning og besatte Byens sydøstlige Del i Forening med Kompagniet Zingelmann af 3. Reservebataillon. Men Fjendens Overmagt var for stor. Riebau og Zingelmann maatte efter en haardnakket Kamp, hvorved 2 af Zingelmanns Løjtnanter faldt, trække sig ud af Byen, forfulgte af Fjenden. Da Wynecken opdagede dette, lod han sin øvrige Linie rykke frem og tage en Stilling, der strakte sig fra Bakken vest for Kosmos Mølle til op imod Junkershof. Vor Linie stod fra Vestkanten af Muldholm Skov til vest for Kosmos Dam. Vore 2 Kanoner var gaaede frem til Muldholm, men maatte tilbage til Kosmosmølle, hvor de blev forstærkede med 2 Kanoner, og i Forening rettede disse 4 Kanoner deres Ild mod den fjendtlige Bataillon, der var gaaet gennem Avnbøl.

Klokken var henved 2, og Fægtningen staaende.

General Bülow, der havde fulgt Fægtningens Gang, fandt, at Øjeblikket var kommet til at sætte Reserven ind. Han befalede derfor, at 3. Reservejægerkorps skulde rykke frem mod Ulderup. Dette Korps havde i 1848 faaet Navn af Hopdrupjægerne, men det var under Vaabenstilstanden bleven reorganiseret for Befalingsmændenes Vedkommende, og disse saavel som Mandskabet brændte af Begærlighed efter at skaffe Korpsen et andet Navn. 2 af Kompagnierne sendtes til Fægtningsliniens højre Fløj, og 2 Kompagnier frem langs den højre Bred af Vanddraget mellem Ulderup og Avnbøl. Klokken var 3, da Angrebet skete.

Major du Plat havde imidlertid samlet Størstedelen af 2. Forstærkningsbataillon i V. Snogbæk, og i Forening med det ham nærmest værende Kompagni af 3. Reservejægerkorps, der kommanderedes af hans Broder, gik han frem mod den østlige Del af Ulderup.

General Wynecken, der indsaa Faren ved dette Angreb, lod et Batteri tage Stilling sydost for Ulderup Kirke og forstærkede Fægtningslinien til denne Side med en Bataillon. Desuagtet lykkedes det Brødrene du Plat at erobre nogle Gaarde nordost for Ulderup, hvorfra de truede General Wyneckens Tilbagetogslinie. Samtidig lod Oberst Krabbe den øvrige Fægtningslinje gaa

frem i Fronten. Under denne Bevægelse skød de 2 Kompagnier af 3. Reservejægerkorps, der var paa venstre Fløj, sig frem, og afskar Forbindelsen mellem den Del af Fjendens Styrke, der kæmpede foran Ulderup, og den, der stod foran Avnbøl, og derpaa gik Alt mod Ulderup, hvor Jægerne efter en haardnakket Kamp satte sig fast i den sydlige Del. Den øvrige Styrke i Forbindelse med Styrken under Major du Plat trængte ind i den østlige Del. Ved dette Angreb, der blev understøttet af 2 af Dinezens Kanoner, der tog Stilling 800 Alen fra Byen, blev Major du Plat haardt saaret.

General Wynecken var nødt til at gaa tilbage, og Kl. 5 gav han de fornødne Ordre. For at hjælpe paa Tilbagegangen disponerede han over Oberstløjtnant Forbecks Kommando, saaledes at dennes württembergske Bataillon sendtes til Avnbøl, og den badenske Bataillon blev trukket til Ulderup for at skaffe de andre Batailloner Tid til at komme tilbage. Bataillonen, der gik mod Ulderup, havde en vanskelig Opgave, og det varede ikke længe, før den havde mistet over 40 Mand. Efter at Hannoveranerne var gaaede rask tilbage, kunde ogsaa den, som Bagdækning, tiltræde Tilbagetoget. Vi forfulgte kun til det Sted, hvor Forpoststillingen var bleven angreben, hvor der af General Bülow blev givet Befaling til at standse.

Lige overfor den fjendtlige Stilling foran Avnbøl stod Løjtnant Riebau med sine 2 Delinger og Kaptajn Zingelmann med sit Kompagni. Brigaden Thestrup, der efter Ordre havde besat Stillingen ved Nybølmølle, modtog Kl. 4 $\frac{1}{2}$ Ordre fra General Bülow om, at Garden, der stod ved Lundsgaard, skulde rykke frem mod Avnbøl. Formeret i Kompagnikolonner med Skytter foran Fronten og understøttet af Zingelmann og Riebau, der greb Offensiven, rykkede Garden frem og trængte Fjenden tilbage gennem Byen.

Kl. 7 var Kampen endt. Forposterne paa højre Fløj besattes af 1. lette Bataillon, og 1. Reservebataillon kom paa Hovedpost ved Philipsborg. Thestrups Brigade rykkede frem og indtog den tidligere Stilling. Derved stødte den paa 2 tyske Batailloner, der i Mellemtiden var rykkede frem og havde besat Adsbøl, men som nu trak sig tilbage efter at have vexlet nogle Skud.

Vort Tab beløb sig til 18 Officerer og 192 Underofficerer og Menige; deraf var 3 Officerer og 53 af Underklasserne faldne og 1 Officer og 17 Mand fangne, Resten saarede. De faldne Officerer var Løjtnanterne Jahn, Kohl og Seehusen, alle af 3. Reservebataillon. Den fangne Officer var Adjutanten ved samme, Løjtnant Fahrner. Han blev fangen under Bestræbelserne for at frelse en dødelig saaret Kamerat, der under en Tilbagegang var bleven efterladt paa en Mark. Selv blev han haardt saaret.

Fjendens Tab beløb sig til 12 Officerer og 224 Underofficerer og Menige; deraf faldt 3 Officerer og 24 Mand, 23 Mand blev fangne, og Resten saarede.

Da Wynecken gik tilbage, afsendte han en Officer af sin Stab for at bringe Melding til General Prittwitz. Officeren sluttede Meldingen med: »Vi gaar tilbage paa Søgaard, hvor langt véd jeg ikke. Vi har mistet mange.« Prittwitz sendte ham tilbage med Ordre til, at Brigaden i alle Tilfælde skulde blive staaende ved Felsted.

Det var en smuk Dag for vore Vaaben og 3. Reservejægerkorps vandt Hædersnavnet Ulderupjægere. General Wynecken siger i sin Rapport, at Grunden til, at han maatte gaa tilbage, laa i vor store Overmagt. Sandheden er imidlertid den, at han bragte 8 Batailloner og 16 Kanoner i Ilden, og den Styrke, der slog ham tilbage, udgjorde kun $4\frac{3}{8}$ Bataillon og 6 Kanoner.

Glæden blandt vore Tropper over Sejren varede desværre ikke længe. Endnu samme Aften formørkedes den ved et Ulykkesbudskab. Det kom fra Ekernsørde Fjord og fyldte alle med den dybeste Sorg.

Ekernførde.

I den Skrivelse, der den 2. April blev sendt Kommandør Garde, hed det:

»Den 4. April ønskes en Expedition, bestaaende af tvende Dampbaade med nogle Transportfartøjer, afsendt fra Hørup Hav saa tidligt, at Expeditionen kan indtræffe i Ekernførdefjord, hvor den kunde løbe ind med Linjeskibet og en Korvet, muligen landsætte nogle Tropper paa forskellige Steder, hvilke Tropper dog maatte tages om Bord igen efter at have alarmeret, angribe og om muligt tilintetgøre de fjendtlige Strandbatterier og forsøge at sætte sig i Besiddelse af Ekernførde, hvor Efterretninger om Fjenden indhentes, og alt Forraad, som Fjenden maatte have der, tilintetgøres eller medtages. Hensigten maatte være at alarmere saa meget som muligt og at bringe Fjenden til at tro, at en betydelig Styrke vil lande i Ekernførde. Alarmeringen maatte helst foregaa, saaledes at Efterretningen om den indtræffer ved Daggry den 5. April i Flensborg; den bedste Tid vil altsaa være ved Midnat, men, da det maaske er umuligt at foretage noget i Nattens Mørke, kunde maaske Alarmeringen begynde om Aftenen sildigt og fortsættes, saasnart det gryer ad Dag. — — Et Kompagni vil blive stillet til Disposition den 4. April for at afgaa med Transporten til Ekernførde.«

Da Kommandør Garde havde modtaget denne Skrivelse, udfærdigede han den 3. April Ordre til Chefen for Linjeskibet »Christian VIII«, Kommandørkaptajn F. A. Paludan, der skulde føre Kommandoen over Expeditionen mod Ekernførde. Ordren var en ordret Gengivelse af den Del af Overkommandoens Skrivelse, der er anført ovenfor, kun med den Forandring, at Ordene »en Korvet« var ombyttede med »Fregatten Gefion«.

Slutningen lød: »Herr Kommandørkaptajnen overdrages det at udføre denne Expedition, som har til Hensigt at drage Fjendens Opmærksomhed mod Syd, hvorfor der bør søges at vække saa megen Alarm som mulig. Chefen for Dampskibet Hekla er beordret til at underlægge sig Dem og være til Linjeskibets Assistance paa Rejsen til Ekernførde. Henimod Mørkningen er Fregatten Gefion og Dampskibet Gejser beordrede til at være udfør Ekernførdefjord, og Cheferne er paalagte at underlægge sig Deres Kommando. I 3 Jagter er et Kompagni til Disposition ved disse Skibe. Dampskibene maa ikke uden den højeste Nødvendighed udsættes for de fjendtlige Batteriers Ild.«

Skønt det ikke mindre end 3 Gange var udtalt i Overkommandoens Skrivelse, at det kun gjaldt om at foretage en Alarmering, præciserede Kommandør Garde dette yderligere i Følgeskrivelsen, hvori det hed: »Naar den Demonstration, hvortil hermed følger en Ordre, er tilendebragt,« osv.

Ordren blev afsendt med Chefen paa Hekla, Kaptajn Aschlund, og han fik af Kommandør Garde mundtlig Anmodning om at gentage for Kommandørkaptajn Paludan, at der kun var Tale om en Demonstration.

Men netop samme Dag, som Ordren var afsendt, befalede Krigsministeren, at General Ryes Korps skulde trækkes tilbage til den jyske Grændse. Operationsplanen blev derved forandret, og, da Ekernførdeexpeditionen var et Led i den, blev det et Spørgsmaal, om den fremdeles skulde udføres eller muligvis modificeres. Overkommandoen fandt ingen Anledning til at gøre Forandringer, thi Expeditionen kunde kun gavne Ryes Tilbagegang.

Denne Opfattelse maa ogsaa Krigsministeren have delt, thi i en Samtale, han den 4. April havde med Kommandør Garde, nævnte Ministeren ikke et Ord om, at Ekernførdeexpeditionen burde falde bort, da Ryes Korps havde faaet Ordre til Retræte, men han tilraadede kun Kommandøren Forsigtighed. Dette ses af et Brev fra Krigsministeren til Marineministeren af 6. April, hvori det hedder: »Da Kommandør Garde i for Gaars meddelte mig sin Hensigt at foretage en Expedition mod Ekernførde, ansaa jeg det for min Pligt at tilraade ham ved en saadan Affære intet at

avanturere.« Dette Raad maatte Garde betragte som fyldestgjort ved den afsendte Ordre, der kun paabød en Alarmering, og dette var yderligere præciseret ved Følgeskrivelsen, hvor det, der skulde foretages, betegnedes som en Demonstration. At Garde ikke gav nærmere Bestemmelser om den Passus i Overkommandoens Skrivelse, der gik ud paa »at angribe og om muligt tilintetgøre de fjendtlige Strandbatterier,« laa dels i, at der her kun var Tale om en Mulighed, men ganske særligt i, at man den Gang ikke alene i vor, men ogsaa i alle andre Mariner ikke betragtede en Kamp mellem Skibe og Strandbatterier som en vanskelig Opgave, idet man gik ud fra, at Skibe med et stort Antal Kanoner forholdsvis let kunde bringe mindre Søbatterier til Tavshed.«

Det, som Krigsministeren, Overkommandoen og Kommandør Garde vilde, var altsaa, at der skulde foretages en Alarmering ved Ekernførde i saa stort Omfang, som Omstændighederne maatte tillade. Disse Omstændigheder var saavel Vind og Vejr som de virkelige Forhold, der kun kunde bedømmes paa Stedet. Da Formaålet var en Alarmering, maatte Begrænsningen søges i, at der ikke foretoges andet og mere, end at Skibene, naar man havde naaet det, der kunde opnaas, maatte kunne forlade Fjorden. Udførelsen hvilede udelukkende paa Kommandørkaptajn Paludans Skøn, og det var netop derfor, at Ordren i Stedet for at udtale sig apodiktisk, kun fremsatte Muligheder. Kun paa ét Omraade havde Kommandør Garde givet et aldeles bestemt Paabud, og det gik ud paa, at Dampskibene ikke uden den højeste Nødvendighed maatte udsættes for Fjendens Ild.

Skibene, der skulde deltage, bestod af:

Linjeskibet Christian VIII, Kommandørkaptajn Paludan, 84 Kanoner.

Fregatten Gefion, Kaptajn Meyer, 48 Kanoner,

Dampskibet Hekla, Kaptajn Aschlund, 8 Kanoner

og Dampskibet Gejser, Kaptajnløjtnant P. Wulff, 8 Kanoner.

Desuden medbragte Gejser 3 Jagter, der som Landgangstropper medførte et Kompagni af II. Bataillon.

Om Forholdene i Ekernførde vidste man kun, at der S. for Byen laa et Batteri, bestykket med 4 store Kanoner, samt at der ogsaa var et Batteri N. for Byen forsynet med svært Skyts.

Den 4. April om Eftermiddagen samledes Skibene udenfor Ekernførde Fjord. Kl. 6 stod de indefter under en stærk østlig Vind og lagde sig til Ankers ved den sydlige Del af Fjorden udfør Nør. Korvetten Galathea og Briggen Mercurius, der var bestemte til at blokere Ekernførde og Slimynde, fulgte med ind og gik til Ankers. Paa Grund af den stærke østlige Kuling ansaa Kommandørkaptajn Paludan det for nødvendigt at blive liggende stille Natten over. De 3 Skibschefer, der hørte under ham, kom i Løbet af Aftenen om Bord i Linjeskibet og blev gjort bekendt med Ordren, samt stævnedes til en Raadslagning, der skulde finde Sted ved Daggry.

Linjeskibet havde kun været i Søen 14 Dage med Mandskab, der lige var paamønstret. Uroligt Vejr havde gjort det omtrent umuligt at holde Kanonexercits om Bord, og der var ikke bleven løsnat et eneste skarpt Skud. For at vænne det nye Mandskab til Lyden af det glatte Lag, var der den 4. bleven gjort klart Skib og afskudt flere Salver med løs Ammunition. Det var derfor et farligt Experiment at benytte Skibet til alvorlig Kamp, saa længe Besætningen i den Grad var blottet for Uddannelse.

Fra det Øjeblik, Skibene var gaaede til Ankers paa Fjorden, havde man alarmeret Fjenden og maatte være forberedt paa, at han vilde benytte Natten til at gøre sig klar til at modtage Angrebet den følgende Morgen. Ethvert Landgangsforsøg maatte derfor betragtes som opgivet.

Men Fjenden var langt bedre forberedt, end vi anede.

Der var anlagt 2 Batterier. Nordbatteriet laa paa en Pynt, der skyder sig ud i Fjorden, omtrent 2000 Alen Ø. for Ekernførde. Det havde Form af en Lunette og var bestykket med 6 Kanoner: To 24 Pds., to 18 Pds. Kuglekanoner og to 84 Pds. Bombekanoner. Sydbatteriet laa S. for Byen ved Sammenstødet af Chausseerne til Kiel og Rendsborg. Det var anlagt som en ret Linje med 2 Flanker og bestykket med fire 18 Pds. Kuglekanoner, der kunde bestryge hele Fjorden efter Længden. Batteriernes Struber var lukkede med en Palisadering; de var forsynede med Blokhuse og en Ovn til at gløde de 18 Pds. Kugler. Brystværnstykkelsen var 18 Fod. For at sikre dem mod An-

greb fra Landsiden var der bag Sydbatteriet anlagt en Redoute og bag Nordbatteriet Indskæringer for Fodfolk.

Artilleribesætningen bestod af et Fæstningskompagni under Kaptajn Jungmann. Han fordelte Styrken, saaledes at Nordbatteriet, der kommanderedes af Oversergent Clairmond, havde en Besætning af 5 Underofficerer og 47 Menige, og Sydbatteriet, i hvilket Overfyrværker Preusser førte Kommandoen, raadede over 3 Underofficerer og 34 Menige.

I Byen laa III Reservebataillon under Kaptajn Irminger, og Rigstroppernes Reservebrigade, der kommanderedes af Hertugen af Sachsen-Koburg-Gotha, var indkvarteret i Gettorf og Omegn.

Da det den 4. April om Aftenen blev meldt, at vor Eskadre sejlede ind paa Fjorden, blev der strax alarmeret. Søbatterierne forberedte sig paa Angrebet, og endnu samme Aften sendte Reservebrigaden en Bataillon og et Batteri til Egnen ved Sandkrug og en Bataillon til Ekernførde Pleiehus.

Den 5. April før Daggy samledes Skibscheferne paa Linjeskibet. Vinden var løjjet noget af, men det blæste endnu fra Øst.

Da man Grund af Forholdene maatte opgive Landgangs-forsøg, skulde det synes naturligt, om man havde besluttet kun at demonstrere mod Batterierne. Desuagtet gjorde man Angrebet paa Søbatterierne i den Grad til Hovedsagen, at man skulde tro, at Ordren gik positivt ud paa at tilintetgøre disse. Efter at forskellige Forslag var blevne fremsatte, og da navnlig ogsaa det naturligste — at beskyde Batterierne under Sejl — vedtoges enstemmigt følgende Angrebsplan: Linjeskibet, efterfulgt af Fregatten, skulde sejle saa nær ind paa Nordbatteriet som muligt og under Passeringen give Batteriet det glatte Lag. Derefter skulde begge Skibe ankre op lidt Nord og Syd for en ret Linje mellem begge Batterierne med Bredsiderne vendt mod disse, saa at hvert af Skibene kunde bestryge begge Batterier. Dampskibene skulde gaa ind langs Sydkysten af Fjorden og bekaste Sydbatteriet med deres forreste Kanoner samt holde sig rede til paa givet Signal at nærme sig Linjeskibet og Fregatten for at tage dem paa Slæb. Hekla skulde assistere Christian VIII., og Gejser Gefion.

Planen var kæk, som det sømmer sig vor Marines Over-

leveringer, men den var for vovet, thi man tog ikke tilstrækkeligt Hensyn til, at den stærke Paalandsvind kunde gøre det vanskeligt for Sejlskibene at komme udefter, og at den Hjælp, de skulde have af Dampskibene, var problematisk, fordi den kun kunde ydes ved, at de kom ind i Batteriernes Ild. Alene dette burde have vakt Betæneligheder, thi det hød udtrykkeligt i Ordren, at Dampskibene ikke uden den højeste Nødvendighed maatte udsættes for de fjendtlige Batteriers Ild. Planen skabte saaledes selv den Nødvendighed, der skulde undgaas.

Klokken omtrent 5 forlod Skibscheferne Linjeskibet, og, da Vinden ikke var bleven stærkere, gav Kommandørkaptajn Paludan Kl. 6 Signal til at lette.

Med Gejser foran stod Linjeskibet og Fregatten Klokken henimod $7\frac{1}{2}$ ind mod Nordbatteriet. Dette løsnede Kl. $7\frac{3}{4}$ det første Skud. Under Forbisejlingen gav Linjeskibet og Fregatten Nordbatteriet 2 glatte Lag paa ca. 800 Alen, hvorved en af Fjendens 24 Pds. Kanoner blev demonteret, og Flagstangen, hvorpaa det tyske Flag vajede over Blokhuset, blev skudt ned.

Kl. $8\frac{1}{4}$ var Linieskibet til Ankers, og 10 Minutter senere kom Fregatten paa sin Plads. Afstanden til Sydbatteriet var 7—800 Alen og til Nordbatteriet omtrent 2000 Alen. Paa Grund af Skibenes Stilling kunde Nordbatteriet kun gøre Brug af sine to 84 Pds. Bombekanoner.

Skibene rettede en lagvis Ild mod Sydbatteriet og beskød Nordbatteriet med enkelte af de Bagbords Kanoner. Men Skydningen var næppe begyndt, før Fregatten svajede, saa at den kom til at ligge med Agterenden mod Sydbatteriet, der derved blev i Stand til at beskyde den langskibs. Den kunde kun svare med Ilden fra sine Spejlkanoner, og af disse blev 2 demonterede. Paa givet Signal mødte Gejser og fik en Trosse om Bord for at bringe Fregatten tilbage til den rette Plads. Men Trossen sprang, maaske ramt af et fjendtligt Projektil. Ved et nyt Forsøg lykkedes det at faa Fregatten svajet noget, hvorpaa Gejser atter trak sig bort og nærmede sig Hekla. I Forening beskød disse Dampskibe ikke alene Sydbatteriet, men optog tillige Kampen med 4 Feltkanoner af Reservebrigadens Batteri, der havde taget Stilling ved Schnellmarkerholz. 2 andre Kanoner

af samme Batteri var sendte til Højderne S. for Louisenberg, hvorfra de beskød Gefion.

Linjeskibet havde fortrinsvis rettet Ilden mod Sydbatteriet, uden at det dog lykkedes at bringe dette til Tavshed, og, da Fregatten havde lidt store Tab ved Svajningen, besluttede Paludan, skønt han kun havde mistet nogle Mand, at standse Angrebet for at bringe Skibene ud af Ilden. Kl. 10 gav han derfor Ordre til Hekla om at tage Linjeskibet paa Slæb. Men under Opsejlingen fik Hekla Rorstammen skudt over og blev nødt til at dampe tilbage for at faa Skaden repareret.

Nordbatteriet var ikke bleven bragt til fuldstændig Tavshed, men det skød kun enkelte Skud.

Sydbatteriet rettede især sin Ild mod Fregatten. Dens Master, Takkelager og Skrog led meget, og dens Tab var efterhaanden bleven saa stort, at kun en mindre Del af Kanonerne kunde betjenes. Kaptajn Meyer signalerede derfor, at han var ude af Stand til at fortsætte Kampen og sendte en Officer om Bord i Linjeskibet for at give Oplysning om Tilstanden og anmode om Lægehjælp. Paludan efterkom Anmodningen og gav Fregatten Ordre til at trække sig ud af Ilden. Kl. 11 blev Gejser tilkaldt. Det naede ind foran Fregatten, fik Slæberen anbragt og skulde netop gaa frem, da en Kugle ramte Maskinen. Det blev meldt til Paludan, der gav Dampskibet Ordre til at trække sig ud af Ilden for at reparere Skaden. Fregatten kunde nu kun frelses ved at varpe sig ud, men dens Fartøjer var saa sønderskudte, at de ikke kunde bruges. Linjeskibet kom den til Hjælp med en Chaloup, og Varpningen begyndte. Men Østenvinden var tiltagen i Styrke, Fregatten kom kun langsomt fremad, og samtidig kom den atter til at vende Agterenden mod Sydbatteriet, saa at den paany blev beskudt langskibs. Antallet af døde og saarede forøgedes med hvert Minut.

Skønt der var afgiven et Par tusinde Projektiler paa Sydbatteriet, var det ikke lykkedes at bringe dette til Tavshed. En opmærksom Observation maatte dog kunne have opdaget, at det nu kun skød med 2 Kanoner, og at man derfor ved at holde ud med dets Beskydning, maaske snart kunde naa Maalet.

I alt Fald skulde det synes, at man var kommen for langt til at kunne høre op. Men Kommandørkaptajn Paludan søgte en anden Udvej for at komme ud af den farlige Situation.

For at skaffe Fregatten Tid til at varpe sig ud hejste han Kl. 12 $\frac{1}{2}$ Parlamentærflag, standsede Skydningen og sendte en Officer i Land med følgende Skrivelse til den højstkommanderende i Ekernførde:

»Undertegnede foreslaar at holde inde med Fjendtlighederne paa den Betingelse, at Skibene passerer frit ud, uden at der bliver skudt paa dem fra Batterierne. Hvis dette Forslag ikke antages, vil Ekernførde blive skudt i Brand, og De maa bære Ansvaret for Følgerne.«

Paa dette Tidspunkt var Tilstanden paa Søbatterierne ikke hyggelig. Sydbatteriet kunde kun føre Kampen med 2 Kanoner, og disse var saa ophedede, at man næsten ikke kunde betjene dem. I Nordbatteriet kunde man kun benytte en 84 Pds. Bombekanon. Samtidig begyndte det at skorte paa Ammunition, og der var vel sendt Rekvisition til Rendsborg, men Ammunitionen kunde først indtræffe Kl. 8 Aften. Det var under disse Vilkaar, at Parlamentæren indtraf. Skrivelsen, han medbragte, var tilstrækkeligt Vidnesbyrd om den farlige Situation, hvori Skibene befandt sig, og man indsaa strax, at det kun gjaldt om at vinde Tid for at kunne optage Kampen paany under bedre Vilkaar. I Sydbatteriet blev der atter bragt en Kanon i Stilling, saa at man kunde aabne Ilden med 3 18 Pds. Kuglekanoner, og der blev truffen Foranstaltninger til fortrinnsvis at benytte glødede Kugler. I Nordbatteriet fik man en 24 Pds. Kuglekanon anbragt ved Siden af Bombekanon, saa at man kunde begynde Beskydningen med 2 Kanoner samt de 2 Feltpjecer ved Louisenberg. Desuden blev de 4 Kanoner, der havde staaet ved Schnellmarkerholz, trukne til Ekernførde Plejehus. Da man var færdig, afsendtes Svaret, der var saalydende:

»I Anledning af Deres Skrivelse af D. D. bemærke undertegnede højstkommanderende Officerer hersteds, at De ikke finder sig foranledigede til at ophøre med Batteriernes Skydning mod Skibene. Hvis De skulde finde for godt at udføre Deres Trusel om at skyde en aaben By i Brand, vil selvfølgelig Forbandelsen

over en saadan Vandalisme falde paa Danmark, som De repræsenterer her.« Skrivelsen var undertegnet af Kaptajnerne Jungmann og Irminger samt Pladskommandanten Wigandt, thi den højstkommanderende, Hertugen af Sachsen-Koburg-Gotha, opholdt sig under hele Kampen ved Schnellmarkerholz.

Skrivelsen blev ledsaget af en anden, der var udfærdiget af Kaptajnerne Jungmann og Irminger: »Da det ikke ligger i vor Interesse længere at tøve med Genaabningen af Fjendtlighederne, vil de begynde fra vor Side om 10 Minutter. Nordbatteriet den 5. April 1849 Kl. 4^{1/2}.«

Under Vaabenhvilen havde Fregatten fortsat Varpningen, men tiltagende Kuling og høj Sø bevirkede, at den kun var bleven flyttet nogle hundrede Alen udefter, og ved Vaabenhvilens Udløb maatte Fartøjerne kaldes tilbage.

Linjeskibet var omtrent uskadt, kun dets Takkelage havde lidt noget, og det havde kun faa døde og saarede. Det havde kunnet benytte Tiden til at varpe sig ud, og Forberedelserne var alt trufne, men Paludan opgav Tanken, fordi han ikke vilde forlade Fregatten. Han laa som tidligere med Bredsidens Batterierne, men den stærke Kuling havde drevet Skibet noget ind imod Landgrunden.

Dampskibet Hekla havde Kl. omtrent 1 faaet sin Skade repareret. Paludan beordrede det til at løbe ind med Parlamentærflag for at slæbe først Fregatten og senere Linjeskibet ud. Klokkeren henimod 4 gik Kaptajn Aschlund ind mod Sejlskibene, men han blev nødt til at vende om paa Grund af Ilden fra Nordbatteriet og forlod kort efter Fjorden for efter Ordre at gaa til Sønderborg.

Klokkeren henimod 5 aabnede Batterierne Ilden paany. Fregatten var den Gang ude af Stand til at kæmpe; den kunde kun være Skive for Fjendens Kugler, hvoraf ingen fejlede, saa at Tabene voxede. Kaptajn Meyer sammenkaldte et Skibsraad. Efter at dette enstemmig havde erkendt, at et fortsat Forsvar var unyttigt, sendtes en Officer med Melding til Kommandørkaptajn Paludan. Kort efter strøg Fregatten Flaget; Klokkeren var den Gang 5^{3/4}. Desuagtet vedblev Fjenden at beskyde Ski-

bet, indtil en Officer, som blev sendt i Land, fik Skydningen til at høre op.

Linjeskibet maatte saaledes optage Kampen alene. Paludan kunde ikke længere frelse Fregatten; det gjaldt for ham om at frelse sit eget Skib, og dette blev saa meget nødvendigere, som Sydbatteriet nu væsentligst benyttede glødede Kugler, der tændte Ild rundt omkring i Skibet. Kl. 5^{1/2} gav Paludan Ordre til at lette Anker og sætte Sejl til. Men Takkelagen var saa forskudt, at den kun kunde føre faa Sejl. Det varede derfor noget, inden Skibet kunde komme i Fart. Det styrede sydefter agter om Fregatten, men, da Øjeblikket kom, hvor det skulde gaa ud-efter, negtede det at vende og drev mere og mere ned mod Landgrunden, hvor det kom til at staa med Agterstavnen mod Sydbatteriet. Alt Haab om Frelse var dermed udelukket, og et Skibsraad, der blev sammenkaldt, erkendte enstemmig, at der maatte dagtinges hurtigst muligt, og det saa meget mere, som der var udbrudt Ild paa flere Steder i Skibet. Kl. 6^{1/2} blev Flaget strøget.

Man begyndte øjeblikkeligt paa Foranstaltninger for at slukke Ilden og kastede Krudtet over Bord.

Sydbatteriet standsede Skydningen. Dets Kommandør, Overfyrværker Preusser, begav sig om Bord og befalede, at Paludan ufortøvet skulde gaa i Land og aflevere sit Værge til Hertugen af Sachsen-Coburg-Gotha, og at de øvrige Officerer samt Mandskabet hurtigst skulde sættes i Land. Forgæves gjorde man ham opmærksom paa, at Chefens Nærværelse om Bord var absolut nødvendig, og at det først og fremmest gjaldt om at slukke Ilden. Preusser vilde intet høre og truede med at ville aabne Beskydningen fra Sydbatteriet, hvis man ikke adlød ham. Paludan begav sig derfor i Land. Preusser tog nu Kommandoen. Han bekymrede sig ikke om Ilden, men drev kun paa, at Besætningen kom i Land. Det kunde kun ske langsomt, navnlig fordi der fandtes en Mængde saarede om Bord. Ilden fik derfor Lov til at forplante sig. Kl. var bleven 8^{1/2}. Pludseligt slog Flammerne ud af Forlugerne og Kanonportene, og de ladte Kanoner affyrede sig af sig selv. Det var Dødssalmerne. Saa hævede

hele Kolossen sig med et voldsomt Brag og slyngede sine Stumper rundt til alle Sider.

Den norske Marineofficer, Løjtnant Wedell-Jarlsberg, der lige var ankommen til Skibet i en Baad, frelste sit Liv ved at springe i Vandet og dykke.

Vort Tab beløb sig til 16 Officerer og 1048 Mand. Deraf faldt 5 Officerer og 101 Mand, 1 Officer og 59 Mand blev saarede, og 10 Officerer og 888 Mand faldt usaarede i Fangenskab.

De faldne Officerer var Kaptajnløjtnanterne Krieger og Marstrand, Maanedsløjtnant Bøje og Kaptajn i Infanteriet, Hohlenberg, der kommanderede Soldatesken, paa Christian VIII, samt Løjtnant Skibsted paa Gefion.

Fjenden mistede 4 døde og 18 saarede. Blandt de døde var Overfyrværker Preusser, der saa tappert havde forsvaret Sydbatteriet, men hvis uforstandige Optræden paa Christian VIII var Skyld i, at Skibet sprang i Luften, hvorved han maatte dele dets Skæbne.

Sejren vakte en uendelig Jubel i Tyskland, men omvendt vakte Efterretningen om den Ulykke, der havde ramt os, den dybeste Sorg over hele vort Land.

Mellem Ekernførde og Kolding.

Efterretningen om Katastrofen ved Ekernførde naaede Sønderborg den 6. April om Formiddagen.

General Fabvier havde forladt Byen den foregaaende Dag. Krigsministeren var bleven tilbage, og de daglige Samtaler han havde haft med den franske General, havde mere og mere bragt ham til at slutte sig til dennes Anskuelse om, at vi foreløbig burde holde os paa Defensiven. Da han modtog Efterretningen om, hvad der var sket ved Ekernførde, befalede han, uagtet han den 3. og 5. April havde paabudt, at Dybbølbanke burde befæstes, at Hæren skulde trække sig tilbage til Als. Overkommandoen gjorde alt, hvad der var muligt, for at faa Ministeren til at forandre denne Beslutning. Den henviste til den store Betydning, det vilde have, at man var i Besiddelse af en saa fortrinlig Flankestilling som den ved Dybbøl. Den gjorde opmærksom paa, hvor nedslaaende det vilde virke paa Hæren, naar den nu, hvor den havde godtgjort, at den var besjælet af den bedste Vilje til at kæmpe, og at den kunde kæmpe, skulde rømme Sundeved, uagtet den i Dybbølstillingen var i Stand til at modtage en alvorlig Kamp selv mod en overlegen Fjende. For paa samme Tid at vise Krigsministeren, at den intet vilde sætte paa Spil, lod Overkommandoen Tropperne den 7. April tage en mere tilbagetrukket Stilling i Sundeved.

Den 7. April om Middagen blev der i Følge Krigsministerens Befaling afholdt et Krigsraad i Stenderup. Af dets 10 Medlemmer udtalte de 8 sig for, at Hæren burde modtage et Slag, fordi Dybbølstillingen frembød store Chancer for en Sejr, der samtidig vilde være af stor Betydning for hele vor Stilling.

Krigsministeren, der havde ventet at finde Tilslutning i Krigs-

raadet blev skuffet ved Meddelelsen om det Resultat, Raadet var kommet til, men han vilde ikke give efter. Kongen var netop ankommen til Als. Ministeren skød sig derfor ind under Kongen og befalede Kl. 8³/₄ Aften, at Hæren ufortøvet skulde trække sig tilbage til Als, efterladende en stærk Bagdækning paa Dybbølbanke. Endnu vilde Overkommandoen dog ikke opgive Kampen. Den gav Befaling til, at to Brigader skulde gaa tilbage og stille sig bag Dybbølbanke, og to Brigader skulde tage Stilling fra Vemmingbund over Dybbøl Kirke og Ragebøl til Alssund. Derved haabede den at opnaa, at Krigsministeren tillod, at man indskrænkede Forsvaret til selve Dybbølstillingen og det umiddelbart foran liggende Teræn.

Den af Overkommandoen befalede Bevægelse blev udført af Tropperne, der ikke forstod Grunden til Tilbagegangen. Da de maatte blive staaende under Vaaben, troede mange, at der ventedes et Angreb, og at dette skulde optages i Dybbølstillingen. Istedesfor modtoges en Armeebefaling fra Krigsministeren, i hvilken han bragte Kongens Paaskønnelse og Tak for Hærens gode Holdning og tillige udtalte sin personlige Højagtelse for Officererne. Derefter hed det: »Det bekræfter sig fra flere Sider, at næsten alle Tysklands Konger og Fyrster sender talrige Tropper til Hertugdømmerne for at understøtte det oprørske Parti i dets Kamp mod Hertugdømmernes retsmæssige Herre og imod Lov og Ret. I den daglige Kamp imod denne Overmagt tabes ikkun Kræfter og Blod, uden at noget derved opnaas. Armeen har derfor faaet Ordre til at forlade det Sundevedske for paa Als at oppebie det Øjeblik, da Omstændighederne tillader os at møde Fjenden Mand imod Mand.«

Denne Befaling skabte en almindelig Forbitrelse, der fik sit fulde Udtryk i et Brev fra Læssøe til General Rye, hvori det hedder: »Krigsministeren, som først befalede Deres Fremrykning og dernæst Deres Tilbagegang, har nu befalet Armeen at gaa tilbage til Als. Jeg har kæmpet imod, hvad jeg anser for en Skænsel og Ulykke, men forgæves.«

Kort efter at Armeebefalingen var bleven oplæst, blev Tilbagegangen tiltraadt. Kl. 3 kom der en ny Ordre fra Krigs-

ministeren, hvilken førte til, at der i Brohovederne kun efterlodes en Bataillon, der fremsendte Forposter til Dybbølbanke.

Den 8. April meddelte Krigsministeren Overkommandoen, hvorledes han vilde, at Styrken skulde fordeles, samt at Hæren skulde forholde sig absolut defensivt, thi det gjaldt om at bevare Hæren, indtil det blev muligt at benytte den med Fordel. Bemærkningen om den absolute Defensiv var forsaavidt overflødig, som den befalede Spredning forbød Hæren at optage en alvorlig Kamp paa noget Punkt. Den kunde paa denne Maade vel bevares, forsaavidt angik Personel og Materiel, men det, der fremfor alt skal bevares i en Hær, Aanden, Moralen, stod Fare for at gaa til Grunde.

General Krogh fik den følgende Dag, den 9., Befaling til at afgaa til Fredericia for at ordne Fæstningens Forsvar. Kommandoen paa Als overdroges General Bülow, der dog skulde være Overkommandoen underlagt. Krogh tog den 10. April Hovedkvarter i Middelfart.

Medens dette var foregaaet, var General Rye den 5. April bleven staaende ved Haderslev. Den 6. fik han Melding om, at Fjenden rykkede frem med en betydelig Styrke, og han trak sig derfor Natten til den 7. April bag den jyske Grændse med Hovedkvarter i Kolding.

General Prittwitz vilde, inden han fortsatte Fremrykningen paa Halvøen, sætte sig i Besiddelse af Dybbølbanke.

Da han fik Efterretning om vor Tilbagegang, lod han Avantgarden for 1. og 2. Division den 9. April rykke frem henholdsvis til Nybøl og Sottrup, og den 11. skød han Forposterne frem til Dybbøl Kirke og Ragebøl. Begge Divisioners Hovedstyrke kantonnerede bagud til Graasten og Blans. Prittwitz Hovedkvarter var i Kiding. I Løbet af Natten til den 12. fremsendtes Patrouiller mod Dybbølbanke, og de meldte, at der paa dem fandtes Skanser, der var besatte af Infanteri, men ikke stærkt.

Fjendens Fremrykning var bleven bekendt paa Als, og General Bülow lod derfor 1. lette Bataillon den 12. Kl. 5 Eftm. foretage en Rekognoscering mod Dybbøl By.

General Prittwitz havde samme Dag rekognosceret Dybbølstillingen og befalede, at den skulde angribes den 13. April.

1. Division, Prins Eduard af Sachsen, skulde sende 4 bajerske Batailloner og 1¹/₂ Batteri frem ad Chausseen fra Flensborg, saa at de ved Daggry kunde indtræffe paa Dybbølbanke. Stødte Bataillonerne paa en overlegen Styrke, skulde de trække sig tilbage paa Divisionens Avantgarde, der skulde blive staaende ved Nybøl og i alle Tilfælde hævde denne Stilling. Lykkedes det derimod at tage Skanserne, skulde Bataillonerne sætte sig fast i Terrænet og forskanse sig. I sidstnævnte Tilfælde skulde 4 sachsiske Batailloner, 2 Batterier og en Pionerafdeling af 2. Divisions (Wynecken) Avantgarde rykke frem fra Ragebøl ad Aabenraavejen over Surløkke. Med Hensyn til Artilleriets Anvendelse blev det i Ordren til 1. Division udtrykkelig udtalt, at det kun skulde bruges, hvis det lykkedes at sætte sig fast paa Dybbølbanke, og derfor skulde det følge Bataillonerne i en passende Afstand.

Af vore Tropper havde 3. Jægerkorps besat Forposterne i Sundeved. Om Dagen stod disse paa Dybbølbanke, om Natten gik 2 Kompagnier tilbage til Brohovederne, og Forpostlinjen blev trukken tilbage.

Natten til den 13. April Kl. 1¹/₂ ankom General Prittwitz til Dybbøl.

Ved samme Klokkeslet satte Bajrerne sig i Bevægelse fra Nybøl. En Jægerbataillon dannede Avantgarden paa Chausseen med en anden Bataillon som Reserve. De to andre Batailloner fulgte efter i temmelig stor Afstand; Artilleriet blev efterladt ved Hvilhøj.

Uden Vanskelighed naaede de forreste Batailloner vore Skanser, hvorpaa de fortsatte Fremrykningen. Da de stødte paa vore Forposter, gjorde disse i Følge Instruxen kun svag Modstand og trak sig tilbage til Brohovederne. Bajrerne fulgte efter og naaede Kl. 4 F. Sammenstødet af Flensborg Chausseen og Aabenraavejen. Her blev der gjort Holdt og taget Stilling langs Gærderne. Men Jægerbataillonen, der tænkte sig Muligheden af at kunne erobre Brohovederne, gik imod Ordren frem mod disse. Modtagen af en meget heftig Ild maatte Bataillonen dog snart vende om.

Saa snart Sachserne kom til Kundskab om, at Bajrerne

havde passeret Dybbølbanke, gik en Jægerbataillon, fulgt af en anden Bataillon, frem fra Ragebøl og fortsatte Bevægelsen, indtil de naaede ned til Vejsammenstødet, hvor de tog Stilling paa venstre Fløj af Bajrerne.

Imidlertid var det blevet saa lyst, at man fra Als kunde se Fjenden. Kystbatterierne begyndte at beskyde ham. Dette gav Anledning til, at de sachsiske Batterier (16 Kanoner) Kl. 5 $\frac{1}{2}$ rykkede frem og tog Stilling S. O. for Stengaard, hvor de paa en Afstand af 16—1800 Alen begyndte at beskyde Baadsagergaardbatterierne. Men disse saavel som de nordligere liggende Kystbatterier blev ikke Svar skyldig.

Under denne Artillerikamp beordrede General Prittwitz de Afdelinger, der stod ved Vejsammenstødet, til at trække sig tilbage til Dybbølbanke, hvor begge Kolonnens anden Træfning var bleven staaende. De sachsiske Kanoner, der led meget ved vor Ild, fik ligeledes Ordre til at gaa tilbage, og for at hjælpe dem bort fik de bajerske Kanoner, der stod ved Hvilhøj, Ordre til at rykke frem og tage Stilling paa Dybbølbjerg.

Da det sachsiske Artilleri havde faaet protset paa og vilde køre bort, blev Hestene sky for en af Kanonerne, der væltede og maatte efterlades. Under den fortsatte Bevægelse væltede endnu en Kanon og én blev stikkende i en Mose. Desuden efterledes en beskadiget Ammunitionsvogn og 2 Forstillinger.

Ved den tilbagegaaende Bevægelse var Sachsernes Infanteri kommet til at staa fra Gaarden, der ligger N. for Dybbølbjerg, og hen til Stengaarden, saa at de efterladte Kanoner og Artillerikøretøjer laa foran dets Front.

Fra Kystbatterierne paa Als og fra Sønderborg opdagede man, at den Kanon, der først væltede, blev efterladt. Flankekorpsets Souschef, Kaptajn H. Kauffmann, gjorde Melding til General Bülow, og denne befalede strax, at 10. lette Bataillon skulde rykke over i Sundeved i Retning af Stengaarden og rense Terrænet. Kaptajn H. Kauffmann og Løjtnant Rosen af Artilleriet, der var Adjutant ved Artillerikommandoen, fulgte efter med en Forstilling af Batteriet Jessen for om muligt at bemægtige sig Kanonen.

10. lette Bataillon rykkede frem under Major Ræder paa

Stengaarden med 2 Kompagnier, dækkede af Skytter, i første, og 2 Kompagnier i anden Linje. Fremrykningen skete med meget Liv. Den venstre Fløjs Skytter naaede saa hurtigt op ad Skraaningerne paa Dybbølbanke, at de bajerske Kanoner, der langt om længe var koinne frem fra Hvilhøj, vel fik protset af, men de kom ikke til Skud, fordi vore Skytters Ild tvang dem til at gaa tilbage. Paa den øvrige Linje blev 10. lette Bataillon standset ved, at Fjenden gjorde et offensivt Stød og samtidig omgik dens højre Fløj ved at sende mindre Afdelinger frem langs Stranden. Et af Kompagnierne i anden Linie maatte derfor trækkes frem som Forstærkning, og nu lykkedes det at kaste Fjenden saa meget tilbage, at Kaptajn Kauffmann og Løjtnant Rosen kunde faa den efterladte Kanon protset paa og bragt tilbage. Men derved blev de opmærksomme paa, at der noget længere fremme i Terrænet laa endnu en Kanon.

Kampen drejede sig foreløbig om Stengaarden, som Fjenden forsvarede meget haardnakket. Flere Gange bølgede Kampen frem og tilbage, men efterat vore Skytter havde antændt Ladebygningerne med Brandraketter, maatte Fjenden opgive Gaarden. Kaptajn Kauffmann var bleven fremme i Terrænet, og da Løjtnant Rosen kom tilbage med Forstillingen, lykkedes det at faa den anden af Fjendens efterladte Kanoner protset paa og bragt tilbage. Ved denne Lejlighed opdagedes den tredie efterladte Kanon, der var bleven stikkende i Mosen. Men General Bülow vilde ikke tillade en Fortsættelse af Kampen, og Kl. 8 $\frac{1}{2}$ gav han Ordre til, at 10. lette Bataillon skulde trække sig tilbage.

At det lykkedes os at erobre Kanonerne, skyldtes, foruden Kauffmanns og Rosens kække Optræden, 10. lettes Angreb og Sachsernes Passivitet. Kun i første Øjeblik og i Kampen om Stengaarden gjorde disse Modstød; senere indskrænkede de sig til at blive liggende og skyde. Bajrerne, til hvis Hjælp en kurhessisk Brigade var rykket frem, blev staaende, fordi, som det hedder i deres Rapport, »Tropperne var uøvede i spredt Fægtning i det meget gennemskaarne Terræn«.

General Prittwitz fik først Kl. 9 F. Melding om, at der var bleven efterladt Kanoner, men det blev tilføjet, at »disse

Kanoner vel befandt sig udenfor den tyske Skyttelinje, men indenfor Ildvirkningen og vilde blive hentede tilbage ved den første gunstige Lejlighed«.

10. lette Bataillon var næppe kommen tilbage, før Kampen blussede op paany. 3. Jægerkorps rykkede nemlig frem for atter at indtage Forpoststillingen. Der tirailleredes paa hele Linjen, og Skydningen blev især stærk fra Fjendens Side, da vor 3. Bataillon Kl. 12 rykkede frem for at afløse 3. Jægerkorps. General Prittwitz forberedte sig paa et fornyet Angreb og samlede ikke mindre end 17. Batailloner for at møde dette. Han vilde netop give Signal til almindelig Fremrykning, da opdagede han, at det, der foregik paa vor Side, kun var en Afløsning af Forposterne. Han befalede derfor, at Tropperne skulde blive staaende. Skydningen vedvarede til Kl. henimod 3 Eftm.

Den sachsiske Brigadekommandør, der endnu troede at kunne redde sine Kanoner, bad om at maatte rykke frem. Men General Prittwitz tilraadede ham at vente, til det blev mørkt, for at undgaa at blive beskudt fra vore Kystbatterier. Ved Nattens Frembrud sendtes saa en Styrke frem fra de sachsiske Forposter, men den blev kastet tilbage af vore. Da General Prittwitz fik Melding herom, befalede han den 15. April: »General v. Spangenberg har i Aften ved Mørkets Frembrud at lade Stengaarden besætte af sachsiske Skytter. De sachsiske Tropper skaffer i Nat Kanonerne ud af Mosen. Kl. 3 i Morgen tidlig maa de være i Ragebøl.« Om Natten fandt man saa den Kanon, der var tilbage, og med mange Vanskeligheder blev den bragt til Ragebøl.

Paa vor Side faldt den 13. April Løjtnant Dorscheus, 2 Underofficerer og 15 Mand; 2 Officerer, 3 Underofficerer og 51 Mand blev saarede, og 4 Mand toges til Fange. Fjendens Tab beløb sig til 3 Officerer og 34 Mand døde, og 17 Officerer og 138 Mand saarede.

Det var »die Erstürmung der Düppeler Schanzen«, som mange Aar senere og maaske endnu fejres som en Festdag i den sachsiske Hær. Maatte vor Hær i kommende Tider faa Lejlighed til at skaffe vore Modstandere mange lignende Festedage.

Endnu under Kampen begyndte de sachsiske Pionerer paa

at anlægge Forskansninger; disse blev senere forstærkede og forsynede med svært Skyts. Til umiddelbar Sikring og Forsvar af Stillingen anvendtes 4 Batailloner og 1 Batteri, og bag denne Styrke laa 6 Batailloner og 1 Batteri i Ragebøl og Dybbøl. Resten af de til 1. og 2 Division hørende Tropper kantonnerede bagved.

Vi var altsaa nu stængede ude fra Sundved.

Krigsministeren var den 9. April rejst til Kjøbenhavn for at gennemføre en Beslutning, han sikkert havde fattet, da han forlod Als. Han vilde fjerne General Krogh og Oberstløjtnant Læssøe fra Overkommandoen. Den 12. April gjorde han Indstilling derom til Kongen. Han skyede ikke heri uden Lov og Dom at stemple Overkommandoen som Aarsagen til den Ulykke, der havde ramt Flaaden i Ekernførdefjord, idet han hævdede, at den af Stabschefen udfærdigede Ordre til Kommandør Garde var uklar, og at Expeditionen var hensigtsløs, efter at han den 3. April havde befalet, at General Ryes Korps skulde gaa tilbage.

I Indstillingen, hvori der endog findes bevislige Urigtigheder, for ikke at bruge et stærkere Ord, foreslog han, at General Krogh og Oberstløjtnant Læssøe skulde træde tilbage og afløses henholdsvis af General Bülow og Oberstløjtnant Flensborg.

Kongen bifaldt Indstillingen samme Dag.

Den følgende Dag skrev Krigsministeren til General Krogh og meddelte ham hans og Stabschefens Afsættelse. I Skrivelsen udtalte han, at han ikke havde blandet sig i Operationerne, at det ulykkelige Udfald af Expeditionen vidnede »højt« imod General Krogh, samt at Dadlen for, at Ordren af 2. April ikke var bleven tilbagekaldt, væsentligst faldt paa Oberstløjtnant Læssøe, som derved havde forsømt sine Pligter overfor den kommanderende General.

Hvem var nu den virkelig Skyldige? Det var Krigsministeren, thi Overkommandoen lod Expeditionen udføre, fordi den troede, at den kunde gøre sin Nytte, men Krigsministeren lod den udføre, uagtet han — som han udtalte til Kongen — betragtede den som uden Maal og Øjemed.

General Krogh svarede med at protestere imod, at Ansvaret for Ekernførdeaffæren paabyrdedes ham, og samtidig mindede han Krigsministeren om, at denne under sit Ophold ved Hæren ingenlunde havde indskrænket sig til at lede den politiske Side

af Operationerne, men at det var ham, der uafbrudt havde grebet ind i disse.

Den 15. April fratraadte General Krogh Overkommandoen ved en Dagsbefaling, hvori han bragte Hæren sin Tak. Han begav sig derpaa til Kjøbenhavn og indgav strax efter Ankomsten den 17. April en Ansøgning til Kongen om at faa sit Forhold til Ekernførdeaffæren retslig undersøgt. Men det skete ikke, og derved viste Krigsministeren noksom, at han kun havde benyttet et Paaskud for at tjerne, ikke General Krogh — thi ham havde han gerne beholdt — men Oberstløjtnant Læssøe. Det var ham, Krigsministeren vilde til Livs paa Grund af den personlige Uvilje, han nærede mod ham. Vil man et Bevis, saa ligger det tilstrækkeligt i, at Krigsministeren netop i det Øjeblik, hvor det gjaldt Kampen for Fædrelandet, sendte Oberstløjtnant Læssøe, Hærens dygtigste og talentfuldeste Officer, som Stabschef til Generalkommandoen paa Fyn for at røgte en Skriverstue. Var det saa, var der begaaet Fejl med Hensyn til Ordrene, saa kunde Undersøgelsen ske strax, men den angik ikke alene General Krogh og Oberstløjtnant Læssøe, den angik ogsaa Kommandør Garde, og ham lod man blive staaende. Derfor har Læssøe Ret, naar han i et Brev til Professor A. F. Krieger udtaler: »Det er klart, at det er Forrykthed at hemsende Hærens Overkommando paa Grund af Ulykken og lade Eskadrechefen blive staaende.« Denne Udtalelse maa dog ikke forstaaes, som om Læssøe vilde kaste Skyld paa Eskadrechefen, thi det værger han sig bestemt imod. Men han lægger Skylden, hvor den skal lægges, paa Krigsministeren og ikke mindre paa Marineministeren, fordi denne havde anset Opgaver af uendelig vanskeligere Art end Angrebet ved Ekernførde for udførlige.

Da Efteraaret kom, og Fangerne var blevne udvexlede, satte Marineministeriet Kommandør Garde, Kommandørkaptajn Paludan og Kaptajn Meyer under Tiltale. Ved Dommen, der blev afsagt den 13. April 1850, blev Kaptajn Meyer frikendt, men de to andre idømtes en Straf, der af Kongen blev formildet, saa at begge fik Fæstningsarrest af første Grad, Kommandør Garde i 6 Uger og Kommandørkaptajn Paludan i 3 Maaneder.

Man lagde Kommandør Garde til Last, at skønt »Alarmeringen var anset som Hovedhensigten, maatte der dog i Følge Ordren ogsaa ske et Angreb, og Indholdet af Ordren svarede derfor ikke fuldkommen til, hvad der var tilsigtet med den.« Men, naar foretager man nogen Sinde en Alarmering uden at angribe? Der skulde og maatte angribes. I den Henseende var Kommandør Garde sagesløs. Hvor langt Angrebet blev ført, det maatte Forholdene bestemme indenfor den givne Begrændsning, at det skulde være en Alarmering. Thi heri laa, at Angrebet ikke maatte føres længere, end at Skibene kunde komme tilbage. Da Ansvarer herfor udelukkende maatte hvile paa Kommandørkaptajn Paludan, er det ubegribeligt, at dette Moment kunde tillægges Garde som en strafskyldig Handling. Det andet Punkt, der fældede Kommandør Garde, er endnu ubegribeligere. Man misbilligede, at han, »efter at have faaet paalidelig Efterretning om, at Ryes Korps var standset, intet foretog sig med Hensyn til Forandring af Ordren til den befalede Expedition.« Det er alt tidligere omtalt, at i denne Henseende paa hvilede der ham ingen Forpligtelse. At Kommandør Garde, hvis han havde faaet en Efterretning, som Overkommandoen ikke havde, og som kunde influere paa Ekernførdeexpeditionen, havde spurgt sig for, var selvfølgelig hans Pligt. Men at forlange af ham, at han i dette Tilfælde skulde spørge, da det var Overkommandoen, der havde givet saavel Ordren til Expeditionen som til Ryes Tilbagegang, det er uforsvarligt, og at straffe det, er en Retskrænkelse.

Hvad Kommandørkaptajn Paludan angaar, da er der ingen, der vil benegte, at han begik Fejl, og at han som Følge deraf kunde straffes. Hovedfejlen var den, at han ankrede op under Vilkaar, hvor han kun kunde gøre Regning paa at komme bort ved Dampskibenes Hjælp. Derved syndede han tillige mod Kommandør Gardes Ordre om Dampskibenes Anvendelse. Men, hvis det nu var lykkedes ham at afbryde Kampen Kl. 10, saaledes som det var hans Hensigt, hvis Dampskibene havde faaet Linjeskibet saavel som Fregatten slæbt ud af Ilden, mon der da havde været nogen, der havde tænkt paa at sætte Garde og Paludan under Tiltale? Sikkert ikke. Og hvad er det da, man

dømte? En Række Ulykker, som ikke jndtræffer en af tusende Gange, samt at der var handlet i Overensstemmelse med en Anskuelse om Skibes Overvægt mod Landbatterier, som den Gang deltes af alle Landes Mariner og ikke mindst af Marine-minister Zahrtmann, der havde lagt den til Grund for alle de Operationer, der havde været bragt paa Bane. At Sagen blev undersøgt, var i sin Orden, men, da det derigennem blev bevist, at der var bleven kæmpet med Ære, og at Flaget først blev strøget, da enhver fortsat Modstand var en Umulighed, saa burde Sagen dermed have været standset. At det ikke skete, skyldtes udelukkende Marineministeren.

Kommandør Garde bar til sin Dødsstund Overbevisningen om, at han var bleven bedømt ubilligt. Tiden har vist, at man nu er villig til at give den Døde den Oprejsning, man negtede den Levende.

Generalmajor Bülow overtog den 15. April Kommandoen over Hæren med Oberstløjtnant Flensborg som Stabschef og Kaptajn H. Kauffmann som Souschef. Om denne Sammensætning skriver Læssøe: »Allerede siden Maj 1848 havde man anset General Bülow for at være mest skikket til at træde i Spidsen for Hæren. Han besad Mod, Vilje og megen Tro paa, at hvad han foretog sig, vilde lykkes, og det er den halve Sejr. Hans Stabschef var vant til Forretninger og vel skikket til at holde Kommandokontoret i Orden; hans Souschef, Kaptajn H. Kauffmann, var en dannet Soldat og dygtig Personlighed.« Læser man mellem Linjerne, faar man det Indtryk, at Læssøe i Flensborg kun saa en Kontormand og ingen Stabschef. Tiden viste, at han havde Ret.

Flankekorpsset paa Als blev stillet under Kommando af Oberst de Meza med Major J. Bülow som Stabschef og Kaptajn Wørishøffer som Souschef. Det kom til at bestaa af Brigaderne Krabbe, Thestrup og Ph. Ræder (Mezas tidligere Brigade), 3. Kavaleridivision, Batterierne Lumholtz, Dinesen og Baggesen, Halvbatterierne Tillisch og Jonquières samt 2. Espingolbatteri.

Brigaden Moltke var overført til Fyn; Brigaden Schleppegrell samt Batterierne Jessen og Marcussen fulgte efter. I Brigadernes

Sammensætning skete den Forandring, at 1. og 2. Forstærkningsbataillon og 1. Reservejægerkorps overgik til Schleppegrells Brigade, og som Erstatning fik Krabbe 10. lette Bataillon, og Thestrup 4. Bataillon. 2. Forstærkningsjægerkorps blev oprettet og indlemmet i Moltkes Brigade. Denne blev forlagt til Fredericia, Schleppegrells stod i Egnen ved Middelfart.

Næppe var Krogh og Læssøe blevne fjernede, før Krigsministeren kom til Erkendelse af, at Hæren burde udrette noget. Han skrev derfor til Overkommandoen, at da Efterretninger udsagde, at Rigstropperne havde vendt sig mod Als, og at kun Slesvigholstenerne gik mod den jyske Grændse, kunde General Bülow samle 3 Brigader og 4 Batterier i Fredericia og gaa mod Slesvigholstenerne. Rye skulde samtidig operere i deres Flanke og Ryg. Men Overkommandoen svarede, at den ansaa det rettest at blive staaende, og at den agtede at lade Ryes Korps gaa bag Vejle Aa.

Paa Fjendens Side var Operationerne standsede. Bonin, der stod i Nordslesvig, bad om en Reserve af Rigstropper, men Prittwitz svarede med et Afslag, dels fordi han ikke fandt Bonins Stilling truet, og dels fordi han vilde afvente Svar paa en Forespørgsel til Centralmagten om Tilladelse til at rykke ind i Jylland. Svaret bemyndigede Prittwitz til at besætte en saa stor Del af Jylland, som han fandt tilraadelig for derved at fremtvinge en ærefuld Fred og for at skaffe Tyskland Erstatning for den Skade, Handel og Skibsfart havde lidt. Det blev paalagt ham at foretage Indrykningen snarest muligt, da den politiske Stilling var god: Tyskland havde intet at frygte af Rusland, der var beskæftiget i Orienten; Sverige havde ingen Lyst til at gribe ind, og Vestmagterne stillede sig gunstigt.

Da Prittwitz den 18. modtog denne Skrivelse, svarede han strax, at den fyldte ham med Glæde, og at han hurtigst muligt vilde paabegynde Operationerne, men dog med fornøden Forsigtighed. Overbringeren fik Tilhold om at iagttage den strængeste Hemmelighedsfuldhed »for ikke at give de daadtørstende og overivrige Gemytter Anledning til i Rigskrigsministeriets Depeche at søge eller finde Paaskud til overilede Handlinger«. Dette var navnlig møntet paa General Bonin. Han havde netop samme

Dag indberettet, at han agtede at rykke frem. Prittwitz forbød ham strax ikke alene at indlade sig i alvorlig Kamp, men at undvige enhver saadan ved at gaa tilbage til Haderslev. Desuagtet koncentrerede Bonin den 19. Slesvigholstenerne ved Christiansfeld, og Natten til den 20. skød han Avantgarden, 4 Batailloner, 2 Eskadroner og 1 Batteri under Zastrow, frem til Vonsild og Dalby. Den 20. Kl. 5 F. bragte Stabschefen, Kaptein Delius, mundtlig Befaling til Zastrow om at angribe den Fjende, der stod S. for Kolding, kaste ham og besætte Byens sydlige Del. Da Zastrow spurgte, om han maatte gaa over Kolding Aa, svarede Delius, at det maatte ske paa Zastrows eget Ansvar.

Vor Besætning i Kolding talte 2 Kompagnier af 1. Jægerkorps og 4 Espingoler. Forposterne stod S. for Byen, og dennes Udkant ved Sønderbro var spærret med en Palisadeport og indrettet til Forsvar. Besætningen havde Ordre til i Kamp med Overmagt at trække sig tilbage uden Gadekamp.

Den 20. om Morgenen rykkede Zastrow frem med II Jægerkorps som Fordækning. Vore Forposter trak sig tilbage, og der udspandt sig en heftig Kamp ved Sønderbro, som i Løbet af 2 Timer blev forsvaret med stor Dygtighed af Kompagniet Caroc og Løjtnant Schow, der kommanderede Espingolerne. Fjenden opkørte derfor et Batteri, der aabnede Ilden. Nu fik Besætningen Ordre til at gaa tilbage. Under Tilbagegangen forvildede 16 Mand sig i Gaderne og toges til Fange. Desuden mistede vi 6 døde og 23 saarede. Fjendens Tab var 1 Officer og 6 Mand, der faldt, og 26 Mand, der blev saarede.

General Rye havde alarmeret sit Korps, og, da han antog, at Kampen dannede Indledningen til et alvorligt Angreb, trak han sig bag Almindedalen med Forposter $\frac{1}{2}$ Mil S. for Almind; men Zastrow blev staaende i Kolding med sine Forposter N. for Byen.

Da Kampen var endt, indberettede Bonin Resultatet og tilføjede, at han agtede at hævde Koldings Besiddelse overfor et Angreb, samt at han, hvis Fjenden ikke angreb, agtede at rykke frem til Vejle, hvorfor han behøvede Understøttelse. Samtidig skrev han til General Hirschfeld og bad ham rykke

frem med den præussiske Division. Men Hirschfeld svarede, at en Indrykning i Jylland stred mod den Instrux, der var given saavel ham som Bonin.

Da Prittwitz modtog Bonins Melding, blev han meget misfornøjet. Fra Berlin havde han nemlig faaet Befaling til ikke at rykke ind i Jylland uden efter den præussiske Regerings udtrykkelige Ordre. Men, selv om dette ikke havde været saa, kunde han ikke finde sig i, at Bonin ikke fulgte hans Instruktioner. Bonin fik derfor Meddelelse om, at han ikke vilde blive understøttet, at han ikke maatte fortsætte Fremrykningen, samt at han, saalænge Hertugdømmerne ikke førte Krig for egen Regning, paabyrdede sig et Ansvar ved at handle stik imod de ham givne Instruktioner. Bonin modtog Meddelelsen den 21., men den gjorde ingen anden Virkning paa ham, end at han forskansede sin Stilling i Kolding og samlede sine Tropper mellem denne By og Christiansfeld.

Samtidig med at General Bülow, der havde Hovedkvarter i Middelfart, den 20. April fik Melding om, at vi havde rømmet Kolding, fik han Efterretning om, at det kun var en Avantgarde, der havde besat Byen, og at dens Hovedstyrke stod længere tilbage. Generalen besluttede derfor at overføre sin Styrke til Jylland for at angribe Fjendens Avantgarde, inden den kunde blive understøttet. Moltkes Brigade sendtes til Stovstrup og Erisø, men Schleppegrells Brigade blev forsinket, saa at Angrebet maatte opsættes til den 23. April, og i Løbet af den 22. koncentreredes Moltkes Brigade V. for Vilstrup Kirke og Schleppegrells bag Gudsøpasset.

Slaget ved Kolding.

Fremrykningen skulde ske paa følgende Maade:

General Rye skulde bryde op saa tidligt, at hans Korps Kl. 5 Morgen kunde staa ved Paaby og Egstrup. Broen ved sidstnævnte By skulde istandsættes og Kl. 6 være passeret af 2 Batailloner, der skulde besætte det nordvestlige Hjørne af Gjelballe Skov. Samtidig skulde en større Styrke, navnlig bestaaende af Rytteri, sendes mod Sest. Moltkes og Schleppegrells Brigader skulde samme Morgen Kl. 6 rykke frem henholdsvis fra Bramdrup og fra Nørre Bjært mod Kolding.

Da Ordrene var udstedte, fik Overkommandoen den 23. meget tidligt paa Morgenstunden Meddelelse om, at hele den slesvigholstenske Hær stod ved Kolding. Kl. 6 fik den endvidere Melding fra General Rye om, at hans Korps næppe kunde være samlet ved Harte Kirke før Kl. 6, og at Mangel paa Bro-materiel vilde bevirke, at Broen ved Egstrup ikke kunde være istandsat før efter 2—2¹/₂ Times Forløb, saa at Kolding Aa ikke kunde være passeret før Kl. mellem 9 og 10.

Naar de Forudsætninger, der ligger til Grund for en Slag-disposition, viser sig urigtige inden Slagets Begyndelse, maa man enten opgive Kampen eller forandre Dispositionen. Overkommandoen gjorde ingen af Delene. Den lod den givne Ordre blive staaende ved Magt og troede, at Alt var gjort med, at den befalede General Rye at fremskynde Overgangen ved Egstrup, saa meget som det var muligt, og udsatte Fremrykningstiden for Moltke og Schleppegrell til Kl. 7¹/₂ F.

Slesvigholstenerne, der talte 14 Batailloner, 10 Eskadroner og 46 Kanoner, havde indtaget følgende Stilling: Avantgarden

havde besat Kolding og fremskudt Forposter paa Chausseerne til Vejle og Fredericia. Brigaden St. Paul stod i Dalby og Vonsild, og Brigaden Sachau i Ødis. Men sidstnævnte Brigade havde Ordre til den 23. Kl. 5 Morgen at rykke frem til Hjarup og Skanderup. Hovedkvarteret var i Christiansfeld.

General Rye, 5 Batailloner, 14 Eskadroner og 16 Kanoner, havde den 23. om Morgenen ladet Oberstløjtnant Ernst rykke frem med 2 Kompagnier og 2 Eskadroner, der senere forøgedes med 2 Kanoner, mod Rolsmølle for at sikre højre Flanke. Hovedstyrken samledes ved Harte Kirke, hvor Fodfolket og Artilleriet indtraf Kl. 6, Rytteriet Kl. mellem 7 og 8 F.

Brigaden Moltke, 5 Batailloner, 1 Eskadron og 8 Kanoner, naaede Bramdrup Kl. 7 og fik her Ordre til at rykke frem og slaa Bro tæt V. for Kolding. Derpaa skulde den passere Broen og foretage et omfattende Angreb paa Fjenden. Brigaden fik derfor tildelt det Brotræn, som General Rye behøvede, og som den — hvad der senere vil ses — ikke fik Brug for.

Brigaden Schleppegrell, 5 Batailloner, 1 Eskadron og 8 Kanoner, var brudt op i Følge den første Ordre, men blev standset i Dalsænkningen V. for Nørre Bjært.

Hele vor Angrebsstyrke talte 15 Batailloner, 16 Eskadroner og 32 Kanoner.

For at faa Overgangsmidler havde General Rye Natten til den 23. April ladet hente Tømmer fra Vejle; det bragtes til Harte Kirke, hvor man strax tog fat paa at lave Bukke, som sendtes til Egstrup.

Kl. omtrent 6 F. sendte Rye 12. lette Bataillon frem, 2 Kompagnier gik mod Egstrup, 2 mod Paaby. De førstnævnte Kompagnier fandt Broen afbrudt og erstattet med et Gangbrædt; de kunde ikke finde Vadestedet. Desuden var den sydlige Bred af Kolding Aa besat med et Detachment af X Bataillon, der ventede paa at blive afløst af Sachaus Brigade. Modtagne af en heftig Ild kunde Kompagnierne ikke komme over Aaen. General Rye lod 4. Reservebataillon og 2 Kanoner rykke frem til Understøttelse. Kanonerne tog Stilling N. for Egstrup, og efter at de havde virket i nogen Tid, gik de 6 Kompagnier med Kompagnierne af 12. lette i Spidsen over

Gangbrædtet og Vadestedet, som nu var fundet. Fjenden veg, og vore Kompagnier fulgte efter. En Del af Styrken gik mod Vrannerup Hovgaard, hvor den stødte paa 2 Kompagnier af IV Jægerkorps, der skulde afløse Forposterne. Gaarden blev stormet, og Fjenden kastet tilbage til en Højde mellem Gaarden og Gjelballe Skov. Hovedstyrken gik mod Vrannerup, der var besat med 2 Kompagnier af III Bataillon.

General Rye antog paa dette Tidspunkt at kunne udføre det ham givne Hverv, og derfor lod han, paa Efterretning om Overgangen, sit øvrige Infanteri og Artilleri samt begge Kavaleri-divisioner marchere til Egstrup.

Medens Rye saaledes forstærkede Angrebsstyrken, begyndte ogsaa Fjendens Forstærkninger at indtræffe. Sachaus Brigade var naaet frem til Skanderup, hvor den fik Melding om Kampen. Til Sikring af venstre Flanke detacheredes et Halvbatteri, et Kompagni af V Bataillon og en Eskadron mod Roismølle. Paa dette Punkt kom det til en staaende Kamp med Oberstløjtnant Ernsts Detachement, uden at der fra nogen af Parterne gjordes alvorligt Forsøg paa at komme over Defileet.

Da Sachaus Brigade var i Marchekolonne, kunde dens Batailloner først indstræffe paa Kamppladsen efterhaanden. Kl. 8 F. naaede hans Tête, VIII Bataillon, Gjelballe Skov. Netop ved samme Klokkeslet lod General Rye i. Jægerkorps gaa over Kolding Aa. Efter Overgangen førte Major Wilster Korpset frem til Forstærkning af Fægtningslinjen. Denne gik saa frem, og det lykkedes at kaste Fjenden ud over Vrannerup By og Gjelballe Skov. En Del af Fjendens Styrke satte sig fast paa Højderne V. for Sest Mølleaa. Major Wilster samlede derfor efter Ordre 3 af sine Kompagnier — et blev tilbage paa Fægtningslinjens yderste højre Fløj — og førte dem frem mod Sest Møllebro. Samtidig rykkede Major Harbou, der kommanderede 12. lette Bataillon, med de 2 Kompagnier, der stod ved Paaby, over Vadestedet samme Steds for at angribe Fjenden i Flanken. Da Fjenden kun kunde sætte 2—3 Kompagnier imod Angrebet, lykkedes det Wilsters Jægere at erobre Sest Mølle, og Harbou at naa frem til Skovdruplund.

Klokken var den Gang 9 $\frac{1}{2}$ F.

Endnu tegnede Alt godt. Da hørtes der en stærk Skydning ved Gjelballe Skov. Det var Sachaus VIII Bataillon, der gik frem mod det nordvestlige Hjørne af Skoven, og som med stor Kraft kastede vor højre Fløj tilbage til Vrannerup Hovgaard. Major Wilster, der hørte Skydningen, sendte Kompagniet Caroc til Hjælp. Med en hurtig Opfattelse af Fægtningsforholdene ilede Kaptajn Caroc til Vrannerup Gaard (S. for Byen) med sit Kompagni og tog en Stilling, hvorfra han enfilerede den fjendtlige Fægtningslinje og tvang 2 Kanoner, der lige kom op og tog Stilling S. V. for Vrannerup Hovgaard, til at gaa tilbage. Dermed var Fjendens Fremrykning foreløbig standset, og hans Tropper maatte gaa noget tilbage mod Skoven.

Klokken var bleven 10 F.

General Rye kom paa dette Tidspunkt til Erkendelse af, at hans Korps, der skulde omgaa Fjenden, var paa Veje til at blive omgaaet af en fjendtlig Styrke, der var under Fremrykning gennem Gjelballe Skov. Han meldte derfor til General Bülow: »Fjenden er saa stærk, at vi næppe med denne Styrke vil kunne forcere Skoven. Fjenden har bragt 2 Kanoner frem. At trænge frem til Sest er vist ikke muligt.« (Kl. 10).

Broen ved Egstrup var netop bleven færdig, og 6. Bataillon begyndte at rykke over den.

Sachau havde imidlertid faaet VII Bataillon op. Den blev udviklet paa Fægtningslinjens venstre Fløj, og derpaa gik Kl. 10¹/₄ F. hele hans Styrke frem til et nyt Angreb paa Vrannerup Hovgaard. Vore Tropper gik overilet tilbage og kastedes derved ind paa 6. Bataillon, der rykkede frem ad Vejen i Marchekolonnen. Bataillon blev derved bragt i Uorden, og et Øjeblik opstod der en lidt uhyggelig Forvirring. Det lykkedes, dog under ikke ubetydelige Tab, at faa tilvejebragt Orden, hvorpaa 6. Bataillon, understøttet af 2 Kompagnier af 7. Bataillon, der lige var komne over Broen, gik frem til Angreb og kastede Fjenden tilbage til Gjelballe Skov. 3 Kompagnier af den næste af Sachaus Batailloner, V, kom til. Ogsaa de anvendtes til Forlængelse af Fægtningslinjen til Venstre, og derpaa foretoges et nyt Angreb. I Mellemtiden var der kommen Ro over vore Tropper, der kæmpede foran Vrannerup Hovgaard, og derfor

Iykkedes det at slaa Angrebet tilbage. Da ankom Sachaus sidste Tropper, 2 Kompagnier af VI Bataillon og 2 Kompagnier af IV Jægerkorps, saa at han ialt havde henved 4 Batailloner i Kamp mod vore i høj Grad sammenblandede Afdelinger, der kæmpede paa højre Fløj. Sachaus sidste Forstærkning anvendtes som de tidligere ankomne Batailloner. Venstre Fløj blev forlænget, saa at den næsten strakte sig ned mod Aaen, og under det derpaa følgende Angreb søgte Sachaus yderste venstre Fløj at naa frem til Broen ved Egstrup for at erobre den. Men derved fik vort Artilleri Lejlighed til at gribe ind. 8 Kanoner, der var afprottede N. for Egstrup, enfilerede Fjenden saa kraftigt, at han maatte trække sin venstre Fløj tilbage; derved blev ogsaa hans øvrige Fægtningslinje nødt til at følge denne Bevægelse og tage Stilling i Randen af Gjelballe Skov.

Tabene paa begge Sider havde været temmelig betydelige. Af Slesvigholstenernes højere Førere blev Oberst Grev Baudissin og Oberst Sachau haardt saarede. Sachau døde en Maaned senere.

Ikke alene Fjendens uafbrudte Angreb og de deraf følgende Tab, men ogsaa den uundgaelige Sammenblanding, der var en Følge af, at de Afdelinger, General Rye havde sendt frem til Forstærkning, maatte rykke ind i Fægtningslinjen, havde paa vor Side skabt en Tilstand, som Generalen skildrede i følgende Melding: »Fjenden trænger stærkt paa; mine Batailloner er for en Del opløste; Stillingen vil vanskelig kunne holdes uden et Par Batailloners Assistance ved Egstrup. Afdelingen ved Rolsmølle trænges ogsaa.«

Meldingen afsendtes Kl. 11.

Efter Slesvigholstenernes sidste Angreb indtraadte der en Fægtningsspause. Rye havde erkendt det Umulige i at naa frem til Sest som overhovedet at komme frem, saa længe han havde den stærke Fjende staaende i sin højre Flanke. Han besluttede derfor at trække sine Afdelinger over paa den nordlige Side af Kolding Aa og kun efterlade 1. Jægerkorps, der skulde besætte Vrannerup Hovgaard og Vrannerup By. De fornødne Ordre blev givne, og ligeledes fik Oberstløjtnant Ernst Befaling til fra Rolsmølle at gaa tilbage til Trudsbro. Da 1. Jægerkorps

maatte trækkes tilbage over Sest Mølle, maatte ogsaa de 2 Kompagnier af 12. lette under Major Harbou, som havde kastet Fjenden tilbage over Skovdruplund, vende om for atter at passere Vadestedet ved Paaby. Under Kampen var Major Harbou bleven saaret, men Bataillonen havde forinden denne faaet en ny Kommandør. General Rye havde nemlig indstillet, at Oberstløjtnant Læssøe maatte faa en Kommando i hans Korps. Krigsministeren maatte give sit Samtykke, og det blev bestemt, at Læssøe og Harbou skulde skifte Plads. Saa snart Læssøe fik Meddelelse herom, forlod han strax Odense, naaede Ryes Korps, og, da Kompagnierne kom tilbage til Paaby, overtog han sin Kommando.

Kort efter at General Rye havde besluttet at gaa nord for Aaen, sendte han sin Souschef, Kaptajn Beck, til General Bülow for mundtlig at give en Fremstilling af Forholdene og anmode om Instrux.

Kl. 12^{1/2} afsendte Rye endvidere følgende Melding: »Da jeg befrygter i Uorden at blive trængt tilbage, har jeg ladet de halvt opløste Batailloner gaa langsomt tilbage. Vranterup Hovgaard forbliver midlertidig besat. Fjenden begynder at trænge frem over Vadestedet lige over for Kirken, og jeg har intet at sætte derimod. Artilleriet og 1. Jægerkorps er de eneste, som holder Fjenden.«

Medens dette var foregaaet, var Brigaderne Schleppegrell og Moltke ogsaa rykkede frem til Angreb.

Kl. 7^{1/8} F. satte General Schleppegrell sig i Marche. Hans Avantgarde, 3. Jægerkorps, 1/2 Eskadron Husarer og 2 Kanoner, fulgte Fredericia Chaussee. Da den naaede Skovmølle, traf den Fjendens Forposter, som trak sig tilbage til en forskanset Stilling mellem Skoven ved Dyrehavegaard og Stranden. Denne Stilling bestod af en Skanse, der laa tæt op til Chausseen og en anden Skanse, der laa nordligere. Skanserne saa vel som det umiddelbart tilstødende Terræn var besat med 2 Kompagnier af I Jægerkorps og et Kompagni af X Bataillon.

3. Jægerkorps havde udviklet sig mellem Skovmølle og Stranden og var skilt fra Fjenden ved en Eng, der ikke frembød den ringeste Dækning, og som oven i Købet midtvejs var

gennemskaaren af en Grøft. De to Kanoner, der kommanderedes af Kaptajn Raasløff, stod N. O. for Skovmølle og beskød Fjenden paa 1400 Alen. Husarerne, der kommanderedes af Løjtnant Ludvig Castenschjold, holdt bag Kalkovnen.

For at tvinge Fjenden tilbage fik 5. Bataillon, hvis Tête naaede Hvidsmide Kl. 9, Ordre til at sende 2 Kompagnier frem til Skoven ved Dyrehavegaard for at angribe Fjenden i venstre Flanke. 3. Jægerkorps skulde rykke frem i Fronten, og Løjtnant Castenschjold skulde, naar Jægerne rykkede frem, med sine Husarer gøre en Attake ad Chausseen, og, naar de havde passeret den nævnte Skanse, søge bagfra at trænge ind i den.

Da den omgaaende Bevægelse, der skulde udføres af Kompagnierne af 5. Bataillon, krævede Tid, maatte man vente, til de var komne op og kunde gribe ind. Men det skete ikke.

Generalerne Bülow og Schleppegrell var med deres Stabe ankomne til Bakken Ø. for Skovmølle, og fra denne Samling af Officerer opfordrede man Løjtnant Castenschjold ved lydelige Raab til strax at attackere. Men da 3. Jægerkorps ikke rykkede frem, blev Løjtnanten holdende. Da hørtes en Stemme, der raabte: »Er Husarerne bange?« Mere behøvedes ikke for at sætte Castenschjold i Marche: Det gjaldt hans Afdelings Ære.

Med en Tapperhed, som Fjender og Venner er lige villige til at anerkende, gik Løjtnanten frem ad Chausseen i Marche, Marche. Men Besætningen i den nærmeste Skanse afventede roligt Husarernes Angreb, til de var saa nær, at ingen Kugle kunde fejle. Saa faldt der en Salve. Størstedelen af Husarerne og Hestene straktes til Jorden. Enkelte, som Hestene havde taget Magten fra, naaede ind til Kolding, hvor de dræbtes eller fangedes. Løjtnant Castenschjold fik Hesten skudt under sig i kort Afstand fra Skansen. Han stod paa Chausseen med Livet i sine Fjenders Vold. Men den glimrende Uforfærdethed, hvormed han havde ført sine Husarer frem, havde vakt Fjendens Beundring. Nogle Jægere lagde an paa ham. Da raabte en Underofficer: »En Usling den, der skyder.« Geværerne blev tagne tilbage fra Anslaget. Løjtnanten havde benyttet de korte Øjeblikke til at naa hen bag et Gærde, langs hvilket han kom tilbage. Den fjendtlige Kaptajn, der kommanderede i Skansen,

sendte senere Løjtnanten de Pistoler, man havde fundet paa den dræbte Hest, tilbage tillige med en smigrende Skrivelse, hvori han udtalte sin Beundring for den Maade, hvorpaa Attaken var bleven udført.

Husarernes Tab udgjorde 9 døde, 19 saarede og 3 Fanger foruden 39 Heste.

3. Jægerkorps var strax rykket frem for at hjælpe Husarerne, men det blev standset ved Grøften, hvor Skytterne blev nødte til at kaste sig ned bag et Pilehegn. Ogsaa Kaptajn Raasløff havde søgt at yde sin Bistaand. Han gik frem med sine 2 Kanoner paa 900 Alens Afstand fra Fjenden, og i denne Stilling holdt han ud i $1\frac{1}{2}$ Time. Saa gik han efter Ordre tilbage til Bakken Ø. for Skovmølle, hvor Kaptajn Marcussen samlede hele sit Batteri for at støtte et nyt Angreb.

Major Schindel, der kommanderede 5. Bataillon, havde nemlig faaet Ordre til at rykke frem med de 2 Kompagnier, han havde i Reserve for at forstærke de 2 Kompagnier af Bataillon, der var sendt frem mellem Skoven ved Dyrehavegaard og Slotssøen. Majoren vilde netop give Ordre til Fremrykningen, da saae han, at Fjenden pludselig rømmede Forskansningerne.

Klokken var den Gang $10\frac{1}{4}$ F.

Major Schindel førte strax sin Bataillon mod Indgangen til Kolding, der var lukket med en Palisadering, som tillige med de nærmeste Lokalteter var besat. 3. Jægerkorps havde imidlertid arbejdet sig noget fremad med mindre Afdelinger, der fulgte den smale Landstrimmel mellem Chausseen og Stranden, og gik frem mod Havnen.

Det var General Moltke, der ved sit Angreb hjalp Schleppegrell frem.

Kl. $7\frac{1}{2}$ F. havde Moltke sat sig i Marche med 6. Reservebataillon under Major la Cour som Fordækning, umiddelbart efterfulgt af 5. Reservebataillon. Da Fordækningen Kl. 8 F. naaede Sammenstødet af Ribe- og Vejlechaussee, blev den standset af en heftig Ild fra Forskansninger, der var anlagte N. for Møllen og besatte af 2 Kompagnier af I Jægerkorps og et Kompagni af X Bataillon. 5. Reservebataillon blev trukken ind

i forreste Linje, hvorefter Major la Cour gik frem til Angreb med begge Batailloner, saaledes at hans højre Fløj ved at gøre en Svingning til Venstre omgik Fjendens venstre Flanke. Fjenden blev nødt til at vige og trak sig tilbage til Byen. Dennes nordvestlige Adgang, der fører ind i Hovedgaden (Laasbygaden), var barrikaderet og tillige med den nordlige Adgang — Hospitalsporten — samt de tilstødende Huse og Haver besat med 2 Kompagnier af IX Bataillon, som optog den vigende Styrke. Major la Cour var fulgt efter denne. Under Bevægelsen gik nogle Kompagnier mod Hospitalsporten, nogle mod Indgangen til Laasbygaden, og selv gik la Cour med en Del af Styrken vesten om Byen mod Haverne. At gaa forbi den besatte By for at slaa Bro over Aaen kunde der selvfølgelig ikke være Tale om.

Det lykkedes vore Tropper at storme Barrikaden og trænge ind i Laasbygade. Men den fjendtlige Reserve, 2 Kompagnier af IX Bataillon, gjorde fra Torvet et offensivt Stød, hvori de øvrige Tropper deltog. Derved blev saavel den Styrke, der kæmpede under la Cour, som den, der var gaaet imod Hospitalsporten, nødt til at gaa noget tilbage. Det samme var Tilfældet med de Kompagnier, der var trængte frem i Laasbygade, dog lykkedes det dem at sætte sig fast i Husene i den nordvestlige Del af Gaden og holde ud, indtil Forstærkning, 3 Kompagnier af 9. Bataillon under Major Krabbe, indtraf. Krabbe lod et Kompagni gaa vesten om Byen og rykkede med 2 Kompagnier frem i Laasbygade. Alt greb nu Offensiven og kastede Fjenden overalt. 2 Kompagnier af II. Bataillon, som af General Moltke var sendte frem for at støtte Angrebet paa Hospitalsporten, gik i Retning af Slottet.

Klokken var 10 $\frac{1}{2}$ F.

De forreste af Moltkes Tropper naaede Torvet, hvorfra en lille Styrke fortsatte Vejen gennem Slotsgade. Denne stødte paa Schleppegrells Brigade. Ved det nævnte Klokkeslet havde nemlig Major Schindel stormet Palisadeporten og trængte frem gennem Slotshaven med et Kompagni af 3. Jægerkorps paa sin venstre Fløj. Trængt fra alle Sider søgte Fjendens Afdelinger,

der blev fuldstændig opløste under Gadekampen, tilbage for at komme over Aaen ved Sønderbro.

En af General Bonins Adjutanter, Kaptajn Wrangel, vilde forebygge, at den tilbageviggende Masse pressesedes sammen under Bestræbelserne for at komme over Broen. Han fik fat i en Tambour, lod ham slaa Stormmarche og rykkede saa frem til et Bajonnetangreb med den Styrke, han i Hast kunde faa til at følge sig. Da dette Angreb kom uventet, veg vore Tropper i første Øjeblik, og Major Krabbe sendte Ilbud til Brigaden om Forstærkning. Men inden den ankom, lykkedes det ham og Major Schindel at tvinge Fjenden til at vende om. Slesvigholstenerne havde dog opnaaet saa meget, at de kom nogenlunde helskindet over Broen, hvorefter de trak sig tilbage ad Chausseen til Bellevue. Her lod Zastrow sine Afdelinger ralliere bagved Oberst St. Pauls Brigade, der stod opmarcheret.

Under Fjendens sidste Angreb faldt Major Schindel. Som han under hele Fremrykningen og Kampen i Koldings Gader havde været i Spidsen, saaledes havde han ogsaa været forrest ved Modangrebet. Da blev han ramt af en dødbringende Kugle. Den berøvede Hæren en ualmindelig dygtig Officer og 5. Bataillon en Fører, til hvem alle saae op med den fuldeste Tillid og Højagtelse.

General Moltke var personlig ilet til Byen med 3 Kompagnier, saa at han kun havde 8. Bataillon og 4 Kanoner staaende som Reserve ved Møllen. Da han kom for sent til at deltage i Kampen, og, da der nu maatte blive Brug for Artilleri, lod han 4 Kanoner tage Stilling V. for Byen. General Schleppegrell havde lidt tidligere faaet 4 Kanoner i Stilling paa Slotsbanken, hvorfra de beskød Zastrows viggende Tropper.

Klokken omtrent 11½ F. naaede vore Tropper Sønderbro: Kolding var erobret. Foreløbig kunde vi ikke komme videre, thi for at forhindre os i at debouchere lod General Bonin formere en Artillerilinjje paa 32 Kanoner paa Højderne ved Bellevue og gav Ordre til at skyde Broen samt den sydlige Del af Kolding i Brand. Moltke og Schleppegrell samlede deres Artilleri for at optage Kampen. Men, da vi kun kunde stille 16 Kanoner mod Fjendens 32, og da oven i Købet Halvdelen af Fjendens

var tolvpunds, medens alle vore var sexpunds, maatte vi efter en kort Kamp trække Kanonerne ud af Ilden. Fjendens Granater tændte Ild i Byen paa mange Steder. Da Tropperne, der stod i Gaderne, led stærkt ved Beskydningen, lod General Moltke 9. Bataillon besætte Sønderbro og Omgivelserne paa denne Side Aaen, hvorimod hans øvrige Batailloner gik tilbage og stillede sig N. og V. for Byen. Af Schleppegrells Brigade stod 5. Bataillon paa Torvet og 3. Jægerkorps tilligemed 1. Forstærkningsbataillon, der var trukken til fra Hovedstyrken, ved Slotssøen. Resten af Brigaden var standset ved Skovmølle.

General Bülow ventede nu paa Ryes Angreb, da derved aabnedes en Mulighed for en fortsat Fremrykning. Men man fik kun Hjobsposter. Kl. 12 $\frac{1}{2}$ modtog Bülow General Ryes Melding, der var afsendt Kl. 11. Moltke fik strax Befaling til at sende 2 Batailloner til Ryes Hjælp. Kort efter ankom Ryes Souschef og bragte mundtlig Meddelelse om Forholdene. Han blev sendt tilbage for at beordre Rye til at trække Tropperne tilbage og stille dem N. for Kolding Aa. Samtidig fik General Moltke Ordre til at samle sin Brigade N. for Kolding og General Schleppegrell til at afløse 9. Bataillon og forhindre, at Fjenden pludselig deboucherede. 3. Jægerkorps besatte derfor Sønderbro, der blev barrikaderet.

Disse Foranstaltninger var trufne, da den af General Rye Kl. 12 $\frac{1}{2}$ afsendte Melding indtraf. Klokkeren var den Gang 1 $\frac{1}{2}$. Følgen af Meldingen blev, at General Bülow befalede, at alt skulde gaa tilbage til den Stilling, hvorfra der var brudt op om Morgen, og at 3. Jægerkorps skulde rømme Kolding.

General Bonin havde fra Højderne ved Bellevue set, at Moltkes Batailloner gik tilbage, og at der af dem blev detacheret 2 Batailloner i vestlig Retning. Han var ikke i Tvivl om, at det maatte være for at understøtte General Rye og besluttede at benytte sig heraf til — samtidig med at han sendte Oberst St. Pauls Brigade mod Kolding — at skyde Avantgarden under Zastrow over Sest mod Paaby for der at passere Aaen og trænge frem i Aabningen mellem Generalerne Rye og Moltke.

St. Paul rykkede mod Kolding Kl. 1 $\frac{1}{2}$ E., altsaa samtidig med at 3. Jægerkorps fik Ordre til at rømme Byen. Om stærk

Modstand kunde der derfor ikke være Tale. Vore Jægere trak sig tilbage, og Slesvigholstenerne fulgte rask efter. Kompagniet Münnich havde noget ondt ved at komme bort, men det slog sig en Vej med Bajonnetten, og Kl. henved 3 naaede Jægerkorpset tilbage til Skovmølle, hvorfra General Schleppegrell afmarcherede med Brigaden til Kantonnementerne.

General Moltke naaede sine Kantonnementer Kl. 6 $\frac{1}{2}$ E. Under Vejs stødte de 2 Batailloner, 8. og 11. til, som han havde afgivet til General Rye. Af disse Batailloner havde 8. været sendt til Egstrup, 11. til Paaby. Paa sidstnævnte Sted stod Oberstløjtnant Læssøe, og, da han erklærede ikke at behøve Hjælp, afmarcherede 11. Bataillon strax til Brigaden.

8. Bataillon naaede Egstrup. Her modtog General Rye Kl. 1 $\frac{1}{2}$ Befaling til at trække alt N. for Aaen, og kort efter til at afmarchere til Kantonnementerne. 1. Jægerkorps gik over Aaen, og alt styrede Marchen paa Harte Kirke under Dækning af 8. Bataillon. Herfra fortsattes Tilbageslaget i 2 Kolonner, henholdsvis over Dons paa Aagaard og over Raavad paa Vester Nebel. Oberstløjtnant Ernst marcherede over Stenvad Mølle til Vester Nebel med Ordre til at udstille Forposter fra Stallerupgaard over Stubdrup lang Vester Nebel Aa.

Oberst Zastrow var over Sest naaet frem til Kolding Aa, som passeredes ved Paaby; men Ryes Korps var den Gang gaaet tilbage. Zastrow lod 3 Eskadroner følge efter, hvoraf den ene marcherede mod Bramdrup, og de 2 rykkede frem ad Vejen, der fra Harte Kirke gaar til Stubdrup. Disse Eskadroner stødte paa 2 af vore Feltvagter, hvoraf den ene, 1 Løjtnant og 28 Mand, stod V. for Stallerupgaard, den anden, 1 Underofficer og 27 Mand, ved Stubdrup. Begge Feltvagter søgte at komme tilbage, men, da de ikke fandt Understøttelse, maatte de, omringede af Fjenden, overgive sig.

Oberst Zastrow var med sin Hovedstyrke rykket over Harte Kirke til Bramdrup. Oberst St. Paul blev staaende i Kolding, og 2. slesvigholstenske Brigade, over hvilken Oberstløjtnant Abercron fik Kommandoen, stod i Gjelballe og Vranerup. Forpostlinjen gik fra Rolsmølle til Stubdrup og bøjede derfra imod Øst over Lilleballe Skov til Stranden.

Den 23. April var Aarsdagen for Slaget ved Slesvig. Ligesom hin Paaskedag var der paa mange Steder bleven kæmpet med Heltemod saavel fra Officerernes som fra Mandskabets Side, og derfor var det ikke Hærens Skyld, at Resultatet blev uheldigt. Læssøe skriver derom: »Jeg synes slet ikke om det Slag, vi leverede paa dette Aars 23. April«, og han har Ret, Tropperne kan intet udrette, hvor Dispositionen er uheldig, og — som i dette Tilfælde — Ledelsen fra oven mangler.

Det var Slesvigholstenerne, Oprørerne, der havde sejret over vor Hær. Følelsen heraf virkede ikke alene nedslaaende paa Hæren, men ogsaa paa Befolkningen, thi alle længtes efter et Lyspunkt, der kunde mildne Sorgen over Ulykken ved Ekernførde.

Vort Tab beløb sig til 29 Officerer, 27 Underofficerer og 600 Menige. Deraf var 8 Officerer, 7 Underofficerer og 136 Menige faldne, 20 Officerer, 17 Underofficerer og 337 Menige saarede, og Resten fangen. De faldne Officerer var: Major Schindel, Kaptajn Bonnichsen og Løjtnanterne Høyer, Meincke, Holbek, Füssel, Thrane og Mammen. Bonnichsen og Høyer samledes med 2 Brødre, der faldt ved Slesvig i 1848.

Slesvigholstenernes Tab beløb sig til 16 Officerer og 390 Underofficerer og Menige. Deraf faldt 2 Officerer og 50 Underofficerer og Menige, 12 Officerer og 233 af Underklasserne saarede, og Resten blev fangen.

Efter Kampen gik vor Hær tilbage bag Almindedalen og den Dalsænkning, der trækker sig ned mod Gudsø, men kun for at overnatte. Thi General Bülow gik ud fra, at Riggstropperne havde nærmet sig Slesvigholstenerne, og at Prittwitz nu vilde rykke ind i Jylland. Derfor sendtes General Ryes Korps den 24. April bag Vejle Aa, og Moltkes og Schleppegrells Brigader bag Elbodalen. Hovedkvarteret kom til Snoghøj.

Fra Slaget ved Kolding til Ryes Tilbagetog.

Overkommandoen havde handlet paa egen Haand ved at rykke mod Kolding. Var det gaaet godt, kunde Krigsministeren ikke have noget at indvende derimod. Men nu var det gaaet galt, og Overkommandoen var vistnok forberedt paa at faa en Tilkendegivelse af, at den burde have afholdt sig fra at foretage denne Operation. Det var den derfor en glædelig Overraskelse efter Kampen at modtage en Skrivelse af 22. April fra Krigsministeren, hvori udtaltes, at rykkede Slesvigholstenerne ind i Jylland uden Understøttelse af Rigstropperne, skulde General Bülow i Forening med Ryes Korps gaa imod dem og søge at overvælde dem. Det første var det, man havde gjort, det sidste var ikke lykkedes. Iøvrigt udtaltes, at hvis ogsaa Rigstropperne gik over Grændsen, vilde det næppe være tilraadeligt at møde dem. Den Styrke, hvormed de rykkede frem, og den Forsvarsstand, hvori Fredericia var bragt, maatte i saa Fald bestemme, hvorvidt denne Fæstning skulde forsvares eller rømmes. Blev Ryes Korps nødt til at gaa tilbage, skulde Overkommandoen bestemme, hvorvidt det skulde gaa paa Aalborg eller Helgenæs.

Denne Skrivelse gav Anledning til en Brevvexling, der i nogen Tid førtes næsten daglig mellem Overkommandoen og Ministeriet. Overkommandoen slog under denne ind paa en Vej, der var stik modsat den, der var bleven fulgt, saa længe Læssøe var Stabschef. Dette skyldtes vistnok Oberstløjtnant Flensborg, der ikke ønskede at foretage noget, der kunde være Krigsministeren imod.

Den 24. April skrev Overkommandoen, at en stærk Reserve af Rigestropper stod S. for Kolding, men at den ikke kunde beslutte sig til at trække Tropperne til Fyn, før Rigestropperne var gaaede over Grændsen. Den udbad sig en udtrykkelig Bestemmelse om, hvorvidt Hæren maatte beholde den Stilling, den havde indtaget samme Dag, ikke alene af Hensyn til den militære Side af Sagen, men tillige af Hensyn til Opinionen(!) Ikke mindre udbad den sig en udtrykkelig Bestemmelse for, hvorvidt den, naar Tropperne skulde trækkes tilbage til Fyn, skulde besætte Fredericia med en Brigade.

Det var, hvad Krigsministeren ønskede. Han svarede, at ethvert alvorligt Sammenstød skulde undgaas, og at det overlodes Overkommandoen, naar Rigestropperne gik over Grændsen, enten strax at gaa til Fyn med hele Styrken med Undtagelse af Garnisonen i Fredericia eller trække sig derover efterhaanden, naar Fjenden trængte paa. Rykkede kun Slesvigholstenerne ind i Jylland, skulde der indtages en Stilling mellem Kolding og Fredericia i Forening med Ryes Korps. Sidstnævnte Bestemmelse blev indskærpet i en ny Skrivelse af 27. April, der tillige traf Dispositioner om Eskadrens Medvirkning og dens Fordeling til de forskellige Stationer.

Den Stilling, Hæren havde indtaget, tiltalte ikke Ministeren. Han vilde, at hele Styrken, Ryes Korps deri indbefattet, skulde holdes sammen og indtage en »imponerende« Stilling overfor Slesvigholstenerne. Hans Anskuelse derom udtaltes i en Skrivelse af 29. April.

Skønt General Bülow var imod at gøre Forandring i den indtagne Stilling, gav han dog efter for Krigsministerens Ønsker og traf Bestemmelse om en Fremrykning, der skulde finde Sted den 3. Maj. Ganske upaavirket var han dog ikke af, at det syntes, som om Slesvigholstenerne vilde indskrænke sig til at blive staaende ved Kolding.

Saaledes saae det ud, men det var meget imod General Bonins Ønsker. Han havde handlet mod Ordre ved at modtage en alvorlig Kamp ved Kolding. Men, da den havde faaet et heldigt Udfald, kunde General Prittwitz ikke undlade at sende ham en hjertelig Lykønskning. Samtidig paatalte han dog, at

Bonin stik imod den givne Instrux var rykket ind i Jylland, og paalagde ham at blive staaende i og sydfor Kolding samt ikke at skyde sin Avantgarde ud over Bramdrup. Prittwitz sluttede Skrivelsen, hvori dette blev udtalt, med: »Da jeg alene er ansvarlig for Ledelsen af Operationerne, maa jeg endnu en Gang anmode Dem om strængt at efterkomme mine Anordninger.« Foruden denne Meddelelse til Bonin tilføjede Prittwitz egenhændig i den Beretning, han sendte Krigsministeriet om Slaget ved Kolding, at han, hvis General Bonin paany undlod at efterkomme hans Ordre, vilde se sig i den sørgelige Nødvendighed at maatte suspendere ham.

Denne Gang ansaa Bonin det for rettest at parere Ordre. Derfor trak han Avantgarden tilbage til Kolding med Forposter fremskudte paa Vejle og Fredericia Chaussee; Brigaden St. Paul sendtes til Dalby og Vonsild, og Brigaden Abercron blev staaende i Egnen ved Gjelballe.

I Løbet af den 25. og 26. April lod Prittwitz den prøjssiske Division under General Hirschfeld rykke frem til Egnen ved Haderslev og Reservekavaleriet under General Ledebur til Egnen ved Skrydstrup.

Den Instrux, Prittwitz havde modtaget fra den prøjssiske Regering om ikke at rykke ind i Jylland før nærmere Ordre, antog han, var begrundet i, at Prøjssen vilde søge at formaa Rigsministeriet til at kontramandere Indrykningen. Men, da han fra dette havde faaet en bestemt Ordre, maatte han i alle Tilfælde træffe Forberedelser. Han befalede derfor, at General Wynecken skulde blive i Sundeved med sin Division og understøttes af Reservedivisionen, der kunde ventes at naa Flensborg i de første Dage af Maj. 1. Division, der bestod af en bajersk og en kurhessisk Brigade, blev samtidig sendt fra Sundeved nordpaa for at udgøre en Del af den Hær, der eventuelt skulde rykke ind i Jylland.

Den 26. April tog Prittwitz sit Hovedkvarter i Haderslev. Herfra skrev han den 28. til Berlin og bad Regeringen om at faa en bestemt Tilkendegivelse af, hvorvidt han skulde adlyde Centralmagten eller ikke. Fik han ikke en saadan, agtede han at indgive Ansøgning om Afsked. Dette Skridt var en naturlig

Følge af, at hans Stilling efterhaanden var bleven uholdbar. Alle vidste, at han havde Befaling til at rykke ind i Jylland; hans Ordre tilsigtede Indrykningen, men hvorfor han ikke rykkede ind, det kunde man ikke forstaa. Ikke alene Hæren var misfornøjet, men Pressen kastede sig med stor Voldsomhed over ham. Desuden lod Rigskrigsministeriet paany høre fra sig og paalagde ham at rykke ind i Jylland og ikke, af hvem det saa end var, lade sig afholde »fra Udførelsen af denne mod det fælles Tyskland saa vigtige Pligt.«

Hovedkvarteret var den 29. April bleven forlagt til Christiansfeld. Her ankom Statholderskabet og trængte paa for at faa Prittwitz til at rykke frem. Han forlangte en Frist af to Gange 24 Timer, saaledes at Fristen udløb den 5. Maj.

General Bonin, der stadig var misfornøjet over at blive holdt tilbage, udsendte, for at holde Liv i Tropperne, Patrouiller og Rekognosceringskommandoer. Hidtil havde disse kun haft en svag Styrke, men da vi, navnlig den 29. April, havde givet lignende Kommandoer større Styrke, befalede han, at Oberst Zastrow den 3. Maj skulde rykke frem ad Fredericiachaussee med 2 Batailloner, 1 Jægerkompagni, 2 Eskadroner og 4 Kanoner. Samtidig skulde Major Staffeldt gaa frem ad Vejlechaussee med 5 Kompagnier, 3 Eskadroner og 4 Kanoner.

General Bülow havde befalet, at der netop samme Dag skulde finde en Fremrykning Sted, saaledes at General Ryes Korps og Brigaden Moltke, der blev forstærket fra Brigaden Schleppegrell, rykkede frem henholdsvis til Almindedalen og til Dalsænkningen fra Mosvraa til Gudsø. General Schleppegrell skulde danne Reserven og stille sig til begge Sider af Havreballepasset.

Fremrykningen skulde for Moltkes Vedkommende ske i 2 Kolonner, saaledes at højre Kolonne, 3 Batailloner og 4 Kanoner, under Generalens personlige Kommando rykkede frem til S. Vilstrup, medens venstre Kolonne, der havde samme Styrke og kommanderedes af Major la Cour, rykkede til Gudsø.

Major la Cour var den 3. Maj netop i Færd med at samle den ham underlagte Styrke paa Snoghøjchaussee dér, hvor Vejen fra Borup munder ud i denne, da han fik Melding om, at Fjenden

gik frem over Gudsøpasset. Han sendte strax 1. Reservejægerkorps frem for at standse Fjenden.

Det var Oberst Zastrow, som, efterladende en Besætning i Gudsøpasset, rykkede frem med Hovedstyrken ad Chausseen, saaledes at Rytteriet fulgte denne, dækket i begge Flanker af Jægerkompagniet. Da han opdagede, at vi var i Færd med at samle vore Tropper, opkørte han 2 Kanoner N. for Chausseen.

1. Reservejægerkorps kom snart i Kamp med de slesvigholstenske Jægere. Da Major la Cour opdagede Fjendens Rytteri, sendte han strax 2 Kanoner frem, der tog Stilling bag Skyttekæden. De kom netop frem paa samme Tid, som Fjenden havde faaet sine 2 Kanoner i Stilling. Da denne var gunstigst, blev en af vore Kanoner demonteret efter et Par Skud, og derfor maatte de begge trækkes tilbage. Fjendens Kanoner rettede saa Ilden mod 6. Reservebataillon, der var i Færd med at samles, og som derved blev bragt i Uorden. Men 1. Reservejægerkorps var imidlertid gaaet rask frem og tvang Fjendens Rytteri saavel som Jægerkompagniet til at gaa tilbage. Zastrow forstærkede Kompagniet med en Bataillon, der tog Stilling til begge Sider af Chausseen. Men nu var vore Tropper blevne samlede, og la Cour sendte 9. Bataillon frem til Understøttelse. Den sendte sine Skytter frem paa Fløjene af 1. Reservejægerkorps Skyttekæde; derpaa gik alt frem til Angreb og kastede Fjenden fra Hegn til Hegn, indtil han naaede Krybily. Her vilde Zastrow søge at holde sig, men han fik Melding om, at stærke fjendtlige Kolonner var paa Marchen V. for Elbodalen og truede med at afskære hans Tilbagetogslinje. Han trak sig derfor tilbage til Gudsøpasset. Vore Tropper fulgte efter. De 4 Kanoner tog Stilling, og desuden blev Zastrow beskydt i Flanken af en Kanonbaad, der havde lagt sig ind i Gudsøvig. Da vort Artilleri havde gjort sin Virkning, lod la Cour 1. Reservejægerkorps og 9. Bataillon forcere Passet. Fjenden veg og blev forfulgt til ud for Eltang.

Vort Tab beløb sig til 1 Officer og 24 Underofficerer og Menige, hvoraf 3 Mand faldt. Fjenden mistede 3 Officerer og 22 Mand.

General Rye var samtidig rykket frem i 2 Kolonner. Den

ene, 2 Batailloner, 3 Eskadroner og 4 Kanoner, marcherede paa Aagaard. Korpsets Hovedstyrke, der udgjorde den anden Kolonne, fulgte Chausseen fra Vejle og havde fremsendt en Avantgarde, bestaaende af 4 Kompagnier, 2 Eskadroner og 2 Kanoner under Kommando af Major Wilster. Da denne Avantgarde naaede Blaakjær Skov, traf den paa Fjenden.

Major Staffeldt, der kommanderede Rekognosceringen, havde efterladt sin Hovedstyrke og kun sendt en mindre Styrke og 2 Kanoner frem ad Chausseen. Denne stødte paa Major Wilsters Kommando, og, da den var underlegen, trak den sig tilbage til Bramdrup under enkelte, mislykkede Forsøg paa at standse. Vi fangede 1 Officer og 2 Menige og havde et Tab af 2 saarede.

Efter Kampene blev den Stilling indtagen, som Krigsministeren ønskede. Da den var henved $1\frac{1}{2}$ Mil lang, var General Bülow meget betænkelig ved at blive staaende i den. Han gjorde samme Aften Indberetning herom til Ministeren og henstillede, om det ikke kunde være rigtigt at trække 2 Batailloner til fra Als.

Skrivelsen krydsedes af et Brev fra Ministeren, hvori denne tilraadede at holde Gudsø og Alminde. Han udtalte, at Hovedformaålet med den fremskudte Stilling blandt andet var at indgyde Befolkningen Tillid og fremfor alt at opretholde Soldatens moralske Mod samt skærpe Disciplinen og Aarvaagenheden, der let kunde sløves, naar man gik for langt tilbage, især efter en Fægtning, og ikke vedblev at være i Berøring med Fjendens Forposter. Forøvrigt tilføjede Ministeren, at hans Raad om at holde Gudsø og Alminde ikke maatte betragtes som peremptoriske Befalinger; General Bülow kunde foretage de fornødne Modifikationer og følgelig ogsaa gaa længere tilbage.

Det vilde have været rettest at gaa tilbage til de tidligere Stillinger, men, da det ikke skete strax, og General Bülow modtog en ny Skrivelse, hvori Krigsministeren udtalte, at han ikke fandt, at Stillingen var vovet, blev Hæren staaende.

Den 5. Maj var kommen. Fristen, General Prittwitz havde givet Statholderskabet, var udløben, og, da han ikke havde faaet Svar fra den prøjssiske Regering, befalede han, at Prøjsserne

den 6. skulde rykke frem til Grændsen, og at Hovedkvarteret skulde forlægges til Kolding. Efter Ankomsten til denne By modtog han Regeringens Svar. Det gik ud paa, at han for Operationernes Vedkommende skulde rette sig efter de lovlige Fordringer, Centralmagten stillede til ham.

Prittwitz havde allerede den 29. April udstedt en Proklamation til Jyderne, som blev uddelt ved Indrykningen. Den gav de samme gode Løfter som Wrangels fra det foregaaende Aar. At de ikke denne Gang blev holdte, laa ikke hos General Prittwitz.

Den Styrke, hvormed Prittwitz rykkede ind i Jylland, talte, iberegnet Slesvigholstenerne, 38 Batailloner, 28 Eskadroner og 95 Kanoner, ialt noget over 36,000 Mand.

General Bülow var forberedt paa at blive angreben. Da han gik ud fra, at Fjenden vilde sende sin Hovedstyrke mod General Rye, skulde Moltke og Schleppegrell dække Ryes venstre Flanke, saa længe det var muligt. Naar Skilsmissen blev en Nødvendighed, skulde General Rye gaa tilbage gennem Jylland, hovedsagelig følgende Aalborg Chaussee, og fortsætte Forsvaret efter bedste Evne. Derimod skulde Moltke og Schleppegrell gaa tilbage til Fredericia og derved tvinge Fjenden til at efterlade en saa stor Styrke foran Fæstningen, at den Opgave, der var stillet Rye, blev mulig.

Prittwitz havde befaleet, at Fremrykningen i Jylland skulde ske den 7. Mai. Slesvigholstenerne skulde følge Fredericia-chaussee, og den prøjssiske Division Vejlechaussee, saa at dens Avantgarde om muligt endnu samme Dag kunde naa Vejle. For at lette sidstnævnte Fremrykning skulde Reservekavaleriet under General Ledebur fra St. Andst rykke frem over Lejrskov og V. Nebel paa Aagaard for at omgaa vor højre Flanke.

Af de øvrige tyske Tropper skulde den bajerske Brigade indtræffe i Kolding, og dens Kantonnementer, Alver og Christiansfeld, belægges af Kurhesserne.

Den 7. om Morgenens satte alle Tropperne sig i Marche i Henhold til denne Ordre. Den prøjssiske Division samt Ledeburs Reservekavaleri maatte støde paa General Rye, Slesvig-

holstenerne paa General Moltke, og det førte til Kampene ved Viuf og Gudsø.

a. *Kampen ved Viuf.*

Rye havde delt sit Korps i en højre og en venstre Kolonne samt en Reserve. Den højre Kolonne, Oberst Juel, bestod af 7. og 12. lette Bataillon, 1. Kavaleribrigade og 4 Kanoner. Den stod S. for Aagaard med Posteringer ved V. Nebel og Dons Mølle. Den venstre Kolonne, Oberst Flindt, talte 4. Reservebataillon, 2 Eskadroner, 4 Kanoner og 4 Espingoler og havde besat Alminde By med Forposter S. for Dalen. Reserven, Oberst Pfaff, havde 1. Jægerkorps og 8 Kanoner ved Fredsted og 6. Bataillon og 2 Eskadroner ved Starup Kirke.

Rye havde om Natten faaet Efterretning om, at 40,000 Tyskere vilde i Morgenstunden rykke frem for at omgaa hans højre Fløj. Han lod alarmere, saa at Tropperne fra Kl. 4 var rede til Kamp, og sendte sin Souschef, Kaptajn C. Beck, til højre Kolonne for at følge Udviklingen.

General Hirschfeld, der skulde føre Angrebet mod denne Fløj, gik over Kolding Aa ved Egstrup, og Kl. 6 stod Avantgarden for hans Division ved Harte Kirke under Kommando af Oberst Schlegell. Af den sendtes Major, Grev Westarp mod Dons med 1 Bataillon, 2 Eskadroner og 2 Kanoner, og selv gik Schlegell med 3 Batailloner, 2 Eskadroner og 6 Kanoner mod Alminde. Hirschfelds Gros naaede Harte Kirke Kl. 8 og fulgte Vejle Chaussee.

Dons blev angreben Kl. 7¹/₂. Forposterne gik tilbage, hvorefter Angrebet rettedes mod Møllen. 2 prøjssiske Kanoner tog Stilling og aabnede Ilden, men bragtes hurtig til Taushed af 4 Kanoner under Kaptajn W. Kauffmann. Møllen blev skudt ibrand med Raketter, men ethvert Angreb blev vist tilbage. Da opdagede Kaptajn Beck Kl. 9¹/₄ Hirschfelds Gros i Marche nordpaa. Han sendte øjeblikkelig en Melding til General Rye, der endte med: »Vi maa nødvendigvis trække os tilbage og det snarest. Hurtig Meddelelse udbedes.«

Ryes Forposter S. for Almindedalen var blevne angrebne og kastede af Oberst Schlegell, da Kl. var 8¹/₂. De gik tilbage

til Alminde By, og Rye overvejede netop, om han skulde optage Kampen her, da han fik Kaptajn Becks Melding. Da han ikke kunde kontrollere dens Rigtighed, gav han strax Befaling til, at Oberst Juel skulde gaa tilbage til Starup, og Oberst Flindt til Skoven N. for Viuf.

Juel kom tilbage uden Vanskelighed, men Flindt maatte uafbrudt kæmpe med Schlegells Tropper, til han naaede Blaakjær Skov. Her havde 1. Jægerkorps og 6 Kanoner taget en Optagelsesstilling, som Flindt gik igennem.

Klokken var dengang 11.

For at give Bataillonerne fra Starup Tid til at støde til, blev der gjort Forsøg paa at holde stærkt igen. Men prøjs-siske Jægere førtes af Major Grev Schlieffen frem langs Hegnene, og, skønt Majoren faldt, lykkedes det dog Jægerne at naa saa langt frem, at vore Kanoner maatte gaa tilbage. Prøjsserne blev forstærkede, saa at 1. Jægerkorps maatte kæmpe med den dobbelte Overmagt, der forøgedes ved, at 2 fjendtlige Kompagnier var bevæbnede med Bagladegeværer. Omgaaet i højre Flanke maatte vi gaa tilbage, men nu kom 4. Reservebataillon til Understøttelse, og derved blev det muligt at standse Fjenden, til Bataillonerne fra Starup ankom. Klokken var dengang 1. Rye fortsatte nu Tilbagetoget. Efter at være kommen bag Højen Aa gjorde han Holdt for at lade Tropperne hvile. Klokken 3 fortsattes Tilbagetoget til Vejle, hvor 1. Jægerkorps stilledes paa Forpost S. for Byen, medens de øvrige Afdelinger gik i Kantonnement bag Greis Aa. Hovedkvarteret kom til Juelsbjerg.

Oberst Juel var imidlertid med 1. Kavaleribrigade gaet over Ammidsbøl til Haraldskjær, hvor han gik over Vejle Aa og ødelagde Overgangsstederne. Derpaa lod han Regimenterne gaa i Kvarter i Egnen om Jellinge.

Prøjsserne standsede Førfølgelsen ved Blaakjærshuset. Senere skød Hirschfeld sin Avantgarde frem til S. for Højen; hans Gros blev staaende mellem Blaakjær og Alminde.

General Ledebur, der med Reservekavaleriet skulde foretage den omgaaende Bevægelse, skaanede sine Heste saa meget,

at han først naaede Aagaard, da det var for sent. Natten over blev han staaende ved denne By.

Rye mistede 2 Officerer, 2 Underofficerer og 38 Menige, Fjendens Tab beløb sig til 5 Officerer og 31 Mand.

Ryes Tilbagetog var dermed begyndt.

b. *Kampen ved Gudsø.*

Under Kampen mod Rye var Slesvigholstenerne rykkede frem imod Moltke.

Af dennes Tropper stod højre Fløj under hans personlige Kommando. 8. Bataillon havde Forpost fra Skovlund til Skibdræt Mølle, 11. Bataillon stod ved Vilstrup Kirke, 5. Reservebataillon mellem Hulskov og Skibdræt Mølle, og 2 Kompagnier af 5. Bataillon med 2 Kanoner var skudt ind mellem de 2 sidstnævnte Batailloner.

Moltkes venstre Fløj, der kommanderedes af Major la Cour, stod ved Gudsø. 1. Reservejægerkorps havde Forpost fra Gudsø Vig vestenom Eltang; 1. Forstærkningsbataillon, 10 Kanoner og 4 Espingoler stod i og ved Gudsø med 6. Reservebataillon som Reserve, og 9. Bataillon stod bag højre Fløj. 2 Kanonbaade laa i Gudsø Vig.

General Schleppegrell dannede Hovedreserven med 3¹/₂ Bataillon, 2 Kavaleridivisioner, 8 Kanoner og 4 Espingoler ved Højrup og Havreballe.

General Bülow havde med sin Stab taget Post ved Taulov Kirke, hvorfra der er en vid Udsigt.

Kl. 7 Formiddag rykkede Oberst Zastrow frem fra Hvidsminde med Bonins Avantgarde, der talte 4 Batailloner, 2 Eskadroner og 2 Batterier. Bonins Gros fulgte efter.

Zastrow naaede Kl. 7³/₄ frem imod Gudsø og angreb 1. Reservejægerkorps, der under stærkt Modværge trak sig bag Gudsø. Derved blev 1¹/₂ Kompagni af 8. Bataillon, der dannede den venstre Fløj af Moltkes Forposter, nødt til at gaa tilbage til N. for Skibdræt Mølle.

Zastrow, der indtil da havde ført Angrebet med I Jægerkorps og IX Bataillon, havde faaet II Jægerkorps frem over Eltang. Da Korpset naaede denne By, sendtes 1 Kompagni

mod Stenderup og 3 mod Skibdræt Mølle. Da Stenderup fandtes rømmet, gik Kompagniet mod Hulskov og besatte dennes østlige Udkant, hvorved det kom i Kamp med II. Bataillons Skytter, som stod paa begge Sider af Kløften, der strækker sig imod Nord. Klokkeren var dengang $9\frac{1}{2}$. Samtidig havde I Jægerkorps, IX Bataillon og de 3 Kompagnier af II Jægerkorps sat sig fast V. for Gudsø og Skibdræt Mølle, og Zastrow havde opkørt 14 Kanoner, der aabnede Ilden som Indledning til Angrebet paa Gudsøpasset. Da en halv Time gik, uden at det lykkedes at bringe vore Kanoner til Taushed, sendte Bonin Brigaden Abercron fra N. Bjært over Eltang og S. Vilstrup for at omgaa Passet. Abercron maatte derved støde paa Troppe under Moltke.

Kl. omtrent 10 opdagede General Moltke Fjendens Fremrykning, men ved samme Klokkeslet modtog han følgende Melding fra Rye: »Da min højre Kolonne har meldt, at den har store Kolonner imod sig, saa at den maa gaa tilbage, saa trækker jeg mig nu ind i Skoven nordfor Viuf.« Da Moltkes højre Fløj derved blev blottet, var Tilbagegangen alene af denne Grund en Nødvendighed. Forposterne og højre Fløj gik til S. Vilstrup. Ankommen her Kl. $10\frac{1}{2}$ F. fik Moltke en Ordre fra General Bülow om at gaa tilbage over Elbodalen og tage Stilling ved Taulov Kirke. Kanonerne blev strax sendte tilbage over Havreballepasset; Fodfolket sattes i Bevægelse paa Højrup. Men nu var Abercrons Fortropper komne op, og Moltkes Bagdækning blev derfor indviklet i en alvorlig Kamp. Desuagtet lykkedes det at komme over Mosedraget, hvorpaa Moltke indtog den befalede Stilling.

Da Moltke var kommen tilbage, samlede General Schleppegrell efter Ordre sine Tropper bag Havreballepasset.

Endnu hævdede Major la Cour Gudsøpasset, men Vanskelighederne voxede. Slesvigholstenerne sneg sig frem mod hans højre Fløj og tvang 2 24 Pds. Granatkanoner til at gaa tilbage. Tilbagegangen lykkedes dog kun, fordi Kaptajnerne Stjernholm og Reich samt Løjtnanterne Ankjær og F. Moltke tog Haand med i Arbejdet. Zastrows Artilleri gik derpaa frem paa nærmere Hold. Gudsø blev skudt ibrand. Da Besætningen led

meget, besluttede la Cour at gaa tilbage til Krybily. 1. Reservejægerkorps og 6. Reservebataillon begyndte Tilbagegangen. Derpaa fulgte 4 Kanoner, 1. Forstærkningsbataillon og Espingolerne, saa at kun 9. Bataillon og 4 Kanoner under Løjtnant Salto endnu var efterladte for at dække Tilbagegangen. Salto havde mistet en Del Mandskab og Heste, en Kanon var demonteret, en Forstilling sprængt i Luften, og Materiellet var stærkt beskadiget, men dog holdt han ud. Da fik ogsaa han Ordre til at gaa tilbage, og det netop i samme Øjeblik som 2 af Kanonerne blev utjenstdygtige. Fjenden rettede hele sin Ild mod Kanonerne, men dog lykkedes det Løjtnanten og hans brave Folk at faa dem tilbage, ikke mindst fordi 9. Bataillon holdt troligt ud, ligesom ogsaa Kanonbaadene støttede efter bedste Evne. Da Kanonerne var transporterede bort, fulgte 9. Bataillon efter. Gudsø var rømmet.

Klokken var dengang henved 1.

Oberst Zastrow kunde ikke følge umiddelbart efter, fordi hans Kanoner ikke kunde komme gennem det brændende Gudsø, og Engdraget vanskeliggjorde Passagen for Fodfolket. Til sidst kom han dog frem og kunde nu støtte sin venstre Fløj til Brigaden Abercron, der gik imod Tavlov Nebel og Tavlov Kirke.

Kampen var fra vor Side ført saa langt, som den kunde føres.

Kl. 1 $\frac{1}{2}$ gav General Bülow derfor Ordre til, at alt skulde gaa til Fredericia.

Dækket af Moltke gik Major la Cour over Erisø til Fredericia. Da han havde faaet et passende Forspring, fulgte Moltke efter over Børup til Heise Kro. Her stødte General Schleppegrell til fra Havreballepasset. 2. Kavaleridivision, der hørte til Ryes Korps, var bleven holdt saa længe tilbage ved dette Pas, at den ikke kunde naa sit Korps, og derfor maatte den blive hos Schleppegrell. Fra Heise Kro gik begge Brigader tilbage til Fredericia.

Da General Bonin fik Melding om, at vi havde rømmet Gudsøpasset, gav han Ordre til at følge efter paa hele Linjen. Zastrow sendtes mod Snoghøj, hvor han blev beskydt af Kanon-

baade. Da Skumringen indtraadte, fik han Ordre til at samle Avantgarden i Bivuak ved Erisø. Abercrons Brigade, der var fulgt efter Moltke, naaede Stovstrup, hvor ogsaa den gik i Bivuak. Brigaden St. Paul stilledes bag Abercron. Kavaleriet kom til Bredstrup, og Forposter udstilledes fra Randsjord til Oversvømmelsen foran Fredericia og bag denne til Lille Bælt. General Bonin tog Hovedkvarter paa Sønderby Gaard.

Vort Tab beløb sig til 6 Officerer, 8 Underofficerer og 149 Menige. Deraf faldt 2 Officerer og 31 Mand, 19 Mand fangedes, og Resten var saaret.

De faldne Officerer var Kaptajn Silberloh af 9. og Løjtnant Faber af 8. Bataillon.

Fjendens Tab udgjorde 6 Officerer og 95 Mand. Deraf faldt 2 Officerer og 5 Mand, og 17 Mand fangedes. Resten var saaret.

Det var en Kamp, hvor der for os ikke var noget at vinde. Derfor burde den have været undgaaet, thi dens væsentligste Følge var, at Slesvigholstenerne selvfølgelig indregistrerede den som en ny Sejr.

Hvad der i længere Tid var forudset, var nu indtraadt. General Ryes Korps var overladt til sig selv og henvist til at optage den frontale Kamp mod Fjendens Overmagt. Vor Hovedstyrke under General Bülow var kastet tilbage til Fredericia; paa Als var Forholdene uforandrede. Men som Fjenden havde været nødt til at efterlade en Styrke i Sundeved, saaledes maatte han nu lade en Del af sine Tropper blive staaende foran Fredericia, medens han med Hovedstyrken fulgte efter Ryes Korps. Derved aabnede der sig en Mulighed for, at vi kunde benytte os af Fjendens Splittelse, men foreløbig maatte vi væbne os med Taalmod, til det Øjeblik kom, da der atter kunde handles.

Den 2. April blev det befalet, at en Del tyske Havne samt Mundingerne af Elben, Weser og Jahde skulde blokeres, og den 3. April løb vore Krydsere ud og opbragte tyske Skibe. 3 Fregatter og 1 Korvet krydsede i Nordsøen under Kommandør-

kaptajn Steen Bille. Ulykken ved Ekernførde foranledigede, at der blev given Ordre til at udruste Linieskibet Skjold, og at Fregatten Freja sendtes til Kommandør Garde for at forstærke Østersøeskadren.

Eskadren paa Vestkysten under Kommandørkaptajn Ellbrecht havde ladet Landgangstroppeerne under Kaptajn Krieger besætte Syld med 100 Mand og Før med 200 Mand. Men Fjenden bragte Kanonbaade fra Holtenau gennem Ejderkanalen til Vestkysten, og, da de Fartøjer, Ellbrecht raadede over, ikke kunde optage Kampen med Kanonbaadene, sendtes de til Fanø. Et Angreb paa Wyck den 25. April blev afslaaet, men Fjendens Styrke voxede, og dette i Forbindelse med foruroligende Meddelelser fra Marineministeriet førte til, at Før blev rømmet den 30. April, og Kaptajn Kriegers Styrke overførtes paa et af Kommandørkaptajn Steen Billes Skibe til Kjøbenhavn, hvor den ankom den 9. Maj. Syld blev ogsaa angreben, og Besætningen derfra førtes til Fanø.

Krigens Udbrud havde ikke bragt de diplomatiske Forhandlinger til at standse, thi var end Rusland og England misfornøjede med, at vi havde opsagt Vaabenstilstanden, skrev dette sig dog nærmest fra, at Blokaden skadede deres Handelsinteresser. Derfor begyndte de, umiddelbart efter Fjendtlighedernes Udbrud, paany at fremsætte Forslag, for om muligt at standse Fjendtlighederne. I disse Bestræbelser mødtes de neutrale Magter med Prøjssen, og derfor var det, at denne Stat holdt General Prittwitz tilbage. Men Prøjssen havde ingen Frihed. Det var bundet af Centralmagten, og denne blev uafbrudt paavirket af Statholderskabet i Hertugdømmerne, der for enhver Pris vilde modarbejde en Ordning, der ikke knyttede Slesvig til Holsten. Disse Intriger bar deres Frugt, saa at Centralmagten erklærede, at den, da Danmark havde begyndt Kampen paany, ikke vilde staa ved sit Tilbud om, at der blev given Slesvig en selvstændig Stilling. Det gjaldt derfor for Danmark om ved de neutrale Staters Hjælp at komme til en Forstaaelse med Prøjssen. Vor Optræden vandt saavel Ruslands som Englands Anerken-

delse, og Frankrig optraadte paa en Maade, der syntes at røbe Velvilje mod os.

Foranlediget heraf fremsatte Lord Palmerston den 9. Maj Forslag til en Protokol om en Vaabenstilstand. Den skulde træde i Kraft samme Dag, som den underskrevne Protokol kom til de kommanderende Generalers Kundskab, vare til den 1. Januar 1850 og fra dette Tidspunkt med en Opsigelsesfrist paa 14 Dage. Under Vaabenstilstanden skulde der sættes en Demarkationslinje fra Flensborg til Husum, saa at begge disse Byer kom til at ligge N. for Linjen. Forhandlingerne om en endelig Fred skulde uden Ophold genoptages. De danske Fredsunderhandlere begik den Fejl ikke strax at erklære sig villige til at underskrive Protokollen, fordi de først ønskede at gøre Indberetning til Regeringen og fremsætte Forslag om nogle Tilføjelser. Fejlen fik dog for saa vidt ingen videre Følger, som Centralmagtens Delegerede, Ridder Bunsen, erklærede, at han ikke vilde tiltræde Forslaget. Han vilde vel gaa ind paa Vaabenstilstanden, men forkastede Demarkationslinjen, saa at status quo skulde opretholdes i Hertugdømmerne, og han vilde kun rømme Jylland som Vederlag for Blokadens Ophævelse. Dermed ophørte Forhandlingerne i London. Det var Centralmagten og Slesvigholstenerne, der havde forhindret alt. Men nu vilde Prøjssen ogsaa have et Ord at sige.

Den 27. Marts 1849 havde Frankfurterparlamentet vedtaget en Rigsforfatning, og den følgende Dag valgtes Kongen af Prøjssen til Kejser. En Deputation, der blev sendt til Berlin, fik et Svar, som nærmest var at betragte som et Afslag. Den 28. April gav Kongen et officielt Svar, hvori han negtede at modtage den tilbudte Krone. I Forening med Østerrig, Bajern, Sachsen og Hannover havde Prøjssen endvidere negtet at anerkende den vedtagne Rigsforfatning, og samtidig med det officielle Afslag opfordrede Kongen de tyske Regeringer til at sende Delegerede til Berlin for at forhandle om en ny Forfatning. Dette gav Anledning til Uroligheder i hele Tyskland. Næsten overalt kom det til Kamp, og det var ikke overalt, at Militæret kunde dæmpe Urolighederne, uagtet Kongen af Prøjssen tilbød sin Bistand. Hvad Enden vilde blive, var vanskeligt at forud-

sige, men naturligt var det, at Prøjssen under disse Vilkaar ønskede at faa sluttet Fred med Danmark for at faa fri Raadighed over den Troppestykke, der var sendt imod os. Hertil kom, at Krigen i Hertugdømmerne ingensinde havde været populær, hverken i den prøjssiske Hær eller hos det konservative Parti, fordi man ikke kunde skjule for sig selv, at man i Hertugdømmerne støttede den samme Sag, Oprøret, som man bekæmpede i Tyskland. For Kongen af Prøjssen, der kun var gaaet til Krigen som en Udvej for at komme ud over fortvivlede Forhold, var der ikke længere nogen Grund til at lægge Skjul paa sin sande Mening. Centralmagtens Dage var talte, og derfor tog Prøjssen midt i Maj de diplomatiske Forhandlinger med Danmark i sin Haand.

General Ryes Tilbagetog.

Efter at have givet Bonin Ordre til at blive staaende med Slesvigholstenerne foran Fredericia, fortsatte General Pritt-witz den 8. Maj Fremrykningen med Hovedstyrken.

Reservekavaleriet under General Ledebur blev forstærket med en Bataillon og sendtes over Ammidshøl, Ødsted og Kjel-kjær paa Bredsten Kirke for at søge at omgaa General Ryes højre Flanke. General Hirschfeld skulde med sin Division fortsætte Fremrykningen ad Chausseen for at erobre Vejle og skyde Avantgarden frem til Hedensted. Divisionen fik udtrykkelig Ordre til ikke at forhaste sig, for at General Ledebur kunde faa Tid til at foretage den omgaaende Bevægelse. Bajrerne og Kurhesserne skulde foreløbig blive staaende i og S. for Kolding.

Avantgarden under Oberst Schlegell, der talte $4\frac{1}{4}$ Bataillon, 4 Eskadroner og 8 Kanoner, brød op Kl. $8\frac{1}{4}$ fra Blaakjær Skov. Klokken mellem 9 og 10 stødte den paa vore Forposter ved Petersholm. Major Wilster, der kommanderede Forposterne, som var afgivne af 1. Jægerkorps, trak sig efter et kort Engagement tilbage gennem Vejle og tog Stilling paa de skovbevoxede Højder N. for Byen, hvorfra denne fuldstændig beherskes. 4 Kanoner stod i Stillingen, og bag dem stod som Reserve 6. Bataillon og 4 Kanoner. Af Ryes øvrige Tropper stod 7. Bataillon, 6. Dragonregiment og 8 Kanoner ved Lille Grundet, 12. lette Bataillon ved Sammenstødet af Viborgvejen og Chausseen til Horsens, og 4. Reservebataillon ved Hornstrup. Kavaleribrigaden dækkede højre Flanke ved Jellinge.

Den Stilling, 1. Jægerkorps havde indtaget, kunde ikke om-

gaas i venstre Flanke, var meget stærk i Fronten og støttede sin højre Fløj til Greis Aa.

Da Oberst Schlegell naaede Møllen S. for Vejle, efterlod han der sit Rytteri og Artilleri og sendte Infanteriet gennem Byen. Men, da Têtekompagniet vilde rykke frem gennem dens nordlige Udgang, blev det modtaget af en saa heftig Ild, at det maatte vende om. Fornyede Forsøg gav ikke bedre Udfald. De 4 Kanoner tog derfor Stilling ved Møllen og beskød vore Tropper, men uden Virkning af Betydning.

Kl. 11 ankom General Hirschfelds Hovedstyrke, og samtidig indtraf General Prittwitz. Han gav Ordre til, at Afdelingerne skulde blive staaende og koge for at afvente General Ledeburs Indgriben. Men Klokkeren blev 12, og endnu mærkede man intet til Reservekavaleriet. En Officer sendtes derfor til Bredsten Kirke for at beordre Ledebur til at gaa over Greis Aa.

General Ledebur var brudt op Kl. 7 F. med Reservekavaleriet. Det naaede frem til Vingsted Mølle og Haraldskjær, men paa begge Steder var Broerne afbrudte. Først da disse var istandsatte, hvad der tog nogen Tid, kunde Fremrykningen fortsættes.

Oberst Juel havde fra Jellinge opdaget Ledeburs Fremrykning og meldte Kl. 10¹/₂ til General Rye, at Fjenden søgte at omgaa hans Stilling. Juels Melding og den Omstændighed, at man fra Højderne ved Lille Grundet, hvor General Rye havde taget Post, kunde se den fjendtlige Kolonne rykke frem, foranledigede Rye til Kl. 12¹/₂ at give Befaling til Tilbagetog.

7. Bataillon tog Stilling bag Skoven tværs over Chausseen, 12. lette Bataillon stod S. for denne henimod Bredballe, og 4. Reservebataillon afmarcherede fra Hornstrup for at trække sig hen til Chausseen. De to førstnævnte Batailloner dannede saaledes en anden Træfning, og gennem den skulde første Træfning, 1. Jægerkorps og 6. Bataillon, nu gaa tilbage. Det lykkedes for 6. Bataillon uden Vanskelighed, men for 1. Jægerkorps kunde det kun ske gennem en Frontforandring bagud paa venstre Fløj.

Denne Bevægelse opdagedes af Oberst Schlegell. Han sendte strax 6 Kompagnier frem V. for Chausseen og lidt senere

en Bataillon Ø. for samme. De 4 Kanoner, der havde staaet ved Møllen, rykkede frem gennem Vejle, men kunde foreløbig ikke finde nogen Standplads.

Trængt af Fjendens venstre Fløj gik 1. Jægerkorps tilbage og under Afløsning af Træfningerne og uafbrudt Kamp naaedes Juelsbjerg, hvor General Rye koncentrerede hele sin Styrke.

Klokken var den Gang 3 Eft.

General Ledebur var imidlertid slaaet ind i Retning af Hornstrup, men overalt stødte han paa Terrænhindringer. Han lod derfor Infanteribataillon og 2 Eskadroner følge en smal Vej. Derved lykkedes det denne Styrke at passere Greisdalen, hvorefter den tog Retning paa Store Grundet. Da General Rye opdagede dette, besluttede han at trække sig ud af Kampen, dækket af en Bagdækning, bestaaende af 6. Bataillon, 2 Eskadroner og 4 Kanoner under Kaptajn Götzsche. Da den ijenntlige Styrke, der var marcheret paa Store Grundet, rykkede videre parallelt med Chausseen, frembød Dannelsen af Bagdækningen nogle Vanskeligheder, dog lykkedes det 6. Bataillon at faa Stilling ved Høgholt, og i en Skanse, som fandtes der og var anlagt i 1848, stod Götzsches Kanoner. Denne Styrke fik nu Ordre til at gaa tilbage. Under Tilbagegangen blev Kaptajn Götzsche dødelig saaret. Bagdækningen naaede Bredal, hvor 6. Bataillon besatte Byens Udkant, støttet af de 4 Kanoner og med en Eskadron bag hver Fløj.

Klokken var den Gang 5¹/₂ Eft.

Ryes øvrige Afdelinger sattes i Marche paa Hedensted. Derpaa brød Bagdækningen op, og Kl 5³/₄ faldt det sidste Skud.

Kavaleribrigaden, der var bleven staaende ved Jellinge til Kl. 1¹/₂, trak sig efter Ordre tilbage til Ø. Snede.

Da General Rye ikke kunde blive staaende i det aabne Terræn ved Hedensted, fortsatte han sent paa Aftenen Marchen bag Ølsted Aa og tog Hovedkvarter i Thorsted. Fodfolket og Artilleriet kantonnerede i Byerne ved og østenfor Chausseen. Kavaleribrigaden stod vesterpaa i Egnen ved Hornborg.

Efter Kampen gik den prøjssiske Avantgarde i Bivuak mellem St. Grundet og Nørreskov og udstillede Forposter fra

Stranden over Bredballe til Chausseen. Hirschfelds Hovedstyrke blev i Vejle. General Ledebur gik Natten over bag Vejle Aa, og General Prittwitz begav sig til Kolding.

Vort Tab beløb sig til 1 Officer (Kaptajn Gøtzsche) og 4 Mand faldne, 19 saarede og 38 Mand fangne. Fjenden mistede 3 Officerer og 37 Mand, hvoraf 1 Officer og 4 Mand faldt, Resten var saaret.

Det var fortrinsvis Landeværnsbataillonerne, som Prøjsserne paa denne Dag havde anvendt i Kampen. Det var kun med Uvilje, de var dragne i Krigen, og de havde endog paa Marchen gennem Holsten vægret sig ved at marchere videre, samt ved flere Lejligheder gjort sig skyldige i Brud paa Mandstugten, men paa denne Dag havde de kæmpet godt, og i Fremtiden gav deres Opførsel ingen Anledning til Klage.

Forinden Prittwitz efter Kampen begav sig til Kolding, befalede han: »Efter at den prøjssiske Division i Dag er kommen i Besiddelse af Vejle, har den at fortsætte Operationerne i Retning af Horsens, og stilles i den Anledning Reservekavaleriet til dens Raadighed.«

General Hirschfeld opfattede denne Ordre som en Tilkendegivelse af, at det ikke gjaldt om at haste. Han befalede derfor: »Avantgarden søger i Morgen, den 9. Maj, at naa frem til et Afsnit ved Hedensted, hvis dette lader sig gøre uden et for stort Offer af Mennesker. Reservekavaleriet vil have at støtte Bevægelsen paa passende Maade og har derom at sætte sig i Forbindelse med Avantgardens Kommandør. Divisionens Hovedstyrke bliver i Vejle.«

Avantgarden gjorde ikke mere, end der var bleven forlangt. Den brød op den 9. Kl. 5 F., naaede Hedensted uden at støde paa Fjenden og blev staaende.

Hirschfeld agtede dog at sende Avantgarden og Rytteriet til Horsens den følgende Dag, men Natten til den 10. Maj fik han fra Prittwitz Ordre til at blive staaende i Vejle med frem-skudte Forposter.

General Rye havde den 9. Maj om Morgenen trukket sig bag Hansted Aa. Her delte han sin Styrke i 2 Kolonner. Den vestre under Oberst Juel, 2 Batailloner, 8 Eskadroner og 6 Ka-

noner, fik Alarmplads ved Østbirk, den østre under Generalens personlige Kommando udgjorde 3 Batailloner, 4 Eskadroner og 10 Kanoner og havde Alarmplads ved Hanstedgaard. Afstanden mellem begge Kolonner var 2 Mil, og Forbindelsen vedligeholdtes ved en Postering i Lundum.

Den 11. Maj foretog Fjenden en stærk Rekognoscering. Saa snart han var kommen til Klarhed over, at Rye stod bag Hansted Aa, vendte han tilbage, og den næste Dag, den 12., foretog han sig intet.

Det er en Selvfølge, at en saadan Maade at operere paa, kun kan være begrundet i politiske Forhold. Prittwitz maa utvivlsomt fra Berlin have faaet Instrux om ikke at fjerne sig for langt fra Grændsen. Grunden dertil maa først og fremmest søges i Tysklands indre Forhold. De oprørske Elementer i Nationalforsamlingen havde faaet mere og mere Overhaand, især efter at de større tyske Stater havde neget at anerkende Rigsforfatningen. Rundt omkring i Tyskland kom det til Opstand. Flere Steder plyndrede man Tøjhusene, og Militæret gjorde fælles Sag med Oprørerne. I Baden maatte Storhertugen og hans Familie flygte, og Rhinskansen saavel som Rastatt faldt i Oprørernes Hænder. I Dresden kom det til heftige Gadekampe. Og alle disse Udskejelser fandt Støtte i Nationalforsamlingen. Prøjsen maatte sende Tropper til Dresden for at kue Opstanden. Det kaldte man i Frankfurt et Brud paa Rigsfreden. Prøjsen svarede derpaa ved den 14. Maj at bryde med Nationalforsamlingen, og Regeringen forberedte sig paa at bekæmpe Oprøret, som overalt stak Hovedet frem. Tropperne, der stod overfor os, tænkte derfor langt mere paa Forholdene i Hjemmet end paa at bekæmpe os. Den sachsiske Brigade androg paa at faa Tilladelse til at rykke hjem for der at opretholde Ro og Orden. Den badenske Bataillon bad om det samme, men vistnok nærmest for at støtte Oprøret.

Selv ventede Prittwitz at faa Ordre til at marchere til Tyskland. Naar han desuagtet rykkede frem den 13. Maj, saa var det væsenligst af Forplejningshensyn. Ved i længere Tid at belægge samme Egn blev denne ude af Stand til at forpleje Tropperne paa forsvarlig Maade, navnlig fordi de danske Myndig-

heder ikke vilde lette de fjendtlige Opgaven, men overalt viste passiv Modstand.

Den 13. Maj om Morgenen Kl. 9 rykkede Prøjsserne frem. Hovedstyrken marcherede ad Chausseen mod Horsens, en mindre Kolonne rykkede over Korning paa Lundum, og Reservekavaleriet dækkede Fremrykningen i venstre Flanke.

General Rye havde om Natten faaet Efterretning om, at Fjenden agtede at rykke frem ved Daggry. Han lod derfor sit Korps træde under Vaaben Kl. 4 om Morgenen. Da Fjenden ikke viste sig, fik Afdelingerne om Formiddagen Tilladelse til at gaa i Kantonnement, men næppe var dette sket, saa kom Fjenden, og der maatte alarmeres. Det kom dog ikke til Sammenstød, thi, da Fjenden slog Bro ved Lundum og begyndte at passere, var der Fare for, at Ryes Kolonner kunde blive skilte fra hinanden. Tidligt paa Eftermiddagen gav General Rye derfor Ordre til at gaa tilbage. Oberst Juels Kolonne gik til Fuldbro, og Hovedkolonnen under Generalen gik til Skanderborg med et Detachement i Fruering. Om Aftenen naaede man Maalet, Tropperne gik i Kantonnement, og i dette fik de Lov til at blive uforstyrret til den 22. Maj.

Fjenden blev staaende ved Horsens. Prittwitz tog Hovedkvarter i Vejle.

Den 14. Maj sendte General Hirschfeld Patrouiller frem. De vendte tilbage med Melding om, at Fjenden havde bygget formelige Fæstninger ved Nybro og Skanderborg. Generalen indberettede derfor, at han ikke vilde foretage et frontalt Angreb, men rykke frem over Svinsager i Fjendens venstre Flanke, medens han samtidig beskæftigede ham i Fronten.

Prittwitz svarede den 15. Maj, at ifølge Meddelelser, han havde faaet fra Berlin, skulde Expeditionen paa Skanderborg opgives. Var den under Udførelse, naar General Hirschfeld modtog Svaret, skulde den øjeblikkelig standses. Skanderborg maatte dog besættes med Avantgarden, hvis dette kunde ske uden Fare for dens Sikkerhed. Generalen sluttede med: »I Øjeblikket og indtil Forholdene har klareret sig mere i Tyskland, maa og vil jeg give Afkald paa enhver videre Fremrykning.«

Fra den 14. havde General Rye fordelt sine Tropper bag Fuldbro og Nybro.

Hvor nødigt Prittwitz vilde, tvang dog Forplejningsvanskelighederne ham til atter at røre sig. Han havde bestemt at lade Prøjsserne marchere til Aarhus, at sende Bajrerne mod Skanderborg og trække Kurhesserne til Horsens som Reserve. Men inden Tropperne kom i Marche, modtog han den 22. Maj en Meddelse fra Regeringen i Berlin om, at Prøjssen havde meddelt Rigsforstanderen, at det selv havde taget Forholdet til Danmark i sin Haand saavel i militær som i diplomatisk Henseende. Generalen maatte derfor ikke efterkomme Ordre, der kom fra Frankfurt. Det tilføjedes, at det paa Grund af de svævende Forhandlinger og de indre Forhold i Tyskland var ønskeligt, at han ikke rykkede længere frem i Jylland. General Prittwitz kom derved paany i en ube agelig Stilling. Han maatte enten frem eller tilbage, og, da han endnu var Rigsgeneral, kunde han ikke udelukkende rette sig efter Instruktioner fra Berlin, thi han havde jo ogsaa andre tyske Tropper end Prøjsserne under sig. Han indgav derfor Ansøgning om Afsked til Centralmagten og besluttede foreløbig at indskrænke Fremrykningen til Skanderborg Amt.

Operationerne skulde begynde den 23. Maj. Bajrerne skulde danne venstre Fløj og true Fuldbro, Kurhesserne skulde demonstrere mod Nybro, og den prøjssiske Division marchere mod Svinsager, hvorfra den skulde fremsende 2 Avantgarder, en stærkere over Fruering ad Vejen, der fører til Aarhus, og en svagere mod Skanderborg-Aarhus Chaussee til Solbjerg Sø. Alle 3 Kolonner skulde indtræffe paa de nævnte Punkter Kl. 12 Middag. Styrken talte noget over 22,000 Mand med 52 Kanoner.

General Rye, der havde indrettet sit Efterretningsvæsen paa en fortræffelig Maade, fik allerede den 22. Maj paalidelige Efterretninger om, at Fjenden vilde rykke frem mod ham med hele sin Styrke. Da Generalen paa dette Tidspunkt kun raadede over 7000 Mand og 16 Kanoner, vilde han selvfølgelig ikke optage en alvorlig Kamp, der kunde kompromittere hans fortsatte Tilbagegang. Fjenden foretog samme Dag en stærk Rekogno-

scering over Yding mod Fuldbro. Da han var gaaet tilbage, blev Overgangsstederne ved Nybro og Fuldbro afbrudte, og Kl. 3 Eftermiddag tiltraadte Rye Tilbagetoget til et Kantonnement mellem Taastrup Sø og Skovene med Hovedkvarteret paa Lyngbygaard.

Hidtil var Rye gaaet tilbage for eventuelt at naa Aalborg og passere Limfjorden. De fornødne Forberedelser til en saadan Overgang var alt trufne, men Rye var meget betænkelig med Hensyn til Tilbagetoget. Han kunde ikke indlade sig i en alvorlig Kamp, men desuagtet skulde han holde sig i Fjendens Nærhed og, naar denne rykkede frem, se at komme bort i rette Tid. Hidtil var det lykkedes, men Fjenden havde det i sin Magt at drive ham mod Vest, og Rye vilde ikke for langt bort fra Østkysten, for at hans Tropper, hvis det behøvedes eller blev nødvendigt, kunde blive overførte til andre Dele af Krigsskuepladsen. Derfor blev han meget glædelig overrasket ved den 22. Maj om Aftenen at modtage en Skrivelse fra Overkommandoen, hvori bestemtes, at hans Tilbagetog skulde rettes paa Helgenæs. Han fik tillige Underretning om, at denne Halvø var besat af 9. Bataillon, og at Dragsmuren var bleven forskanset og bestykket med 12 svære Kanoner.

Prittwitz rykkede frem den 24. Kl. 12 nærmede hans 3 Kolonner sig de betegnede Punkter. Signalet til Angrebet skulde netop gives, da blev der meldt, at der ingen var at angribe. Alt blev standset. Prøjsserne fik Hovedkvarter paa Rantzausgave og udstillede Forposter mellem Gram og Skvet Mølle, Bajrerne kom til Skanderborg med Forposter langs Illerup Aa, og selv begav Prittwitz sig tilligemed Kurhesserne til Horsens. Ankommen til Horsens fik Generalen Meddelelse fra Berlin om, at en russisk Flaade var stukken i Søen og havde forenet sig med den danske. Enhver fjendtlig Opræden mod den russiske Flaade blev dog strængt forbudt.

Efter at General Rye havde modtaget Ordren om at gaa tilbage paa Helgenæs, afmarcherede han den 23. om Eftermiddagen til en Stilling nord for Aarhus.

For at vildlede Fjenden gik Rye først mod Nord og derpaa i østlig Retning og standsede bag Egaa med fremskudte Poste-

ringer ved Lisberg og Vejlbj. Den venstre Fløj var støttet til Havet, og den blev yderligere forstærket ved, at Dampskibet Hertha, en Kutter og 2 Kanonbaade ankom til Aarhus Havn. Desuden ankom en Transportdamper til Begtrup Vig ved Helgenæs og stillede til Ryes Raadighed. Posteringerne ved Lisberg og Vejlbj var hver besat med 1 Bataillon, $1\frac{1}{2}$ Eskadron og 2 Kanoner. Af denne Styrke sendtes fra Veilby $\frac{1}{2}$ Eskadron paa Forpost umiddelbart S. for Aarhus. Hovedkvarteret kom den 31. Maj til Skjerring Munkegaard.

Fjenden, der havde tabt Ryes Spor, var gennem Rekognosceringspatrouiller kommen til Kundskab om, at han var gaaet tilbage mod Aarhus. Den 29. Maj sendte Oberst Schlegell 2 Kompagnier og 3 Eskadroner mod denne By. Vore Forposter trak sig tilbage, hvorpaa Fjenden besatte Byen. Det varede dog ikke længe, inden han trak sig tilbage. For at undgaa Gentagelser lod General Rye Natten til den 30. Maj 2 Kompagnier, 1 Eskadron og 2 Kanoner fra Posteringen ved Vejlbj tage en stærkt koncentreret Stilling S. for Aarhus.

Prittwitz vilde ikke besætte Aarhus, men vilde heller ikke tillade, at vi havde vore Forposter S. for denne By. Han befalede derfor, at der skulde sendes 1 Bataillon og 2 Eskadroner frem til Vibj, hvorfra der flere Gange daglig skulde sendes Patrouiller gennem Aarhus. General Hirschfeld tillod sig paa egen Haand at forandre Ordren, saa at han den 31. Maj sendte $3\frac{1}{2}$ Bataillon, 4 Eskadroner og 9 Kanoner frem for at angribe Aarhus, efterfulgte af 1 Bataillon, 1 Eskadron og et ridende Batteri som Reserve. Fremrykningen skete i 3 Kolonner, hvoraf de 2 fulgte henholdsvis Strandvejen over Marselisborg og Chausseen over Vibj, den tredje var skudt ind mellem begge.

Kl. $8\frac{1}{2}$ opdagede vore Forposter Fremrykningen, og deres 2 Kanoner begyndte Ilden. Prøjsserne opkørte et Batteri og rykkede frem til begge Sider af Chausseen. Oberstløjtnant Müller, der kommanderede Forposterne, gav derfor disse Ordre til at gaa tilbage. Det skete ikke uden Kamp, og under Tilbagegangen mistede et af Kompagnierne 15 Mand, der blev afskaarne og tagne til Fange. Tilbagegangen standsedes ved Ris Skov, hvor Infanteriet tog Stilling; de 2 Kanoner besatte en Indskæring

ved Vejlbj, og Eskadronen stod mellem Skoven og Chausseen til Randers.

Kl. var 12 Middag.

Prøjsserne besatte Aarhus og sendte et Jægerkompagni og 2 Husareskadroner frem til Forfølgelse. Jægerkompagniet gik frem i spredt Orden mellem Chausseen til Randers og Stranden; Husarerne rykkede frem mellem Chausseen og Vejen til Hasle.

Da man fra Ris Skov opdagede dette, blev den i den sydlige Udkant posterede Styrke trukken tilbage til den nordlige Udkant for at lokke Fjenden efter. Han gik i Fælden. Fra Aarhus havde General Hirschfeld opdaget fjendtlige Kavaleritrops rundt omkring i Terrænet, og Generalen sendte derfor Ordre saavel til Jægerkompagniet som til de to Husareskadroner om at trække sig tilbage. Men inden Ordren naaede Kompagniet, blev det angrebet. Vor Skyttekæde rykkede frem, og paa samme Tid blev de prøjssiske Jægere attakerede i højre Flanke af Løjtnant Cetti med en svag Deling af Eskadronen Barth af 6. Dragonregiment. En rask Sværmattake sprængte Jægerne, saa at de flygtede.

Major Pfuhl, der kommanderede de prøjssiske Husarer, havde set Faren, Jægerne udsatte sig for, og raadede dem til at vende om. Da fik han selv Ordre til at gaa tilbage. Men netop i samme Øjeblik attakerede Løjtnant Cetti. Pfuhl besluttede derfor at hjælpe Jægerne, og, skønt Løjtnant, Prins Salm bragte ham en fornyet Ordre om at gaa tilbage øjeblikkeligt, fastholdt han sin Beslutning og red over Chausseen i østlig Retning.

Eskadronen Barths Hovedstyrke var gaaet frem mod Jægernes venstre Fløj og vilde netop hugge ind, da den opdagede de fjendtlige Husarer; den trak sig tilbage omkring højre Fløj af vor Skyttekæde, der formerede Kredse. Derpaa gjorde Barth Front og gik frem til Attake. Ritmester Heramb, der kom til med en Halveskadron, og Løjtnant Cettis Styrke deltog i Attaken. Sammenstødet skete Ø. for Chausseen paa 3. Dragonregiments Exerцерplads. Under dette blev vore Dragoner yderligere forstærkede med 2 Delinger under Løjtnant Jessen. Fjenden

blev nødt til at vige og søge ind mod Aarhus, forfulgt af vore Dragoner, indtil disse blev standsede af fjendtligt Infanteri.

Vort Tab i Fægtningen beløb sig til 1 Officer, 4 Underofficerer og 7 Menige, deraf var 1 Underofficer og 1 Menig faldne, 1 Underofficer og 3 Menig fangne, og Resten saarede. Desuden mistede vi 6 Heste. Fjendens Tab beløb sig til 4 Officerer og 40 Underofficerer og Menige. Deraf faldt 1 Officer og 1 Mand, og 19 Mand var usaarede Fanger. Desuden fangedes 1 Officer og 3 Mand, der var saarede. Af Heste mistede Fjenden 26.

Fægtningen var endt Kl. 2. Hen paa Eftermiddagen rømmede Fjenden Aarhus, der atter blev besat fra vor Side.

Major Pfuhl fik en alvorlig Tilrettevisning af Hirschfeld, fordi han ikke havde lystret. Han indsendte derfor en Beretning til Prittwitz, der ikke alene tog ham i Forsvar, men samtidig tilkendegav General Hirschfeld sin Misbilligelse af, at han paa egen Haand havde tilladt sig at forandre den givne Befaling.

Mellem de tyske Myndigheder og vore Amtmænd var der en stadig Kamp. Amtmændene holdt strængt paa, at der kun maatte leveres Tropperne Levnetsmidler. Da Leverancerne som Følge heraf ikke altid svarede til Rekvisitionerne, mente Tyskerne at burde statuere et Exempel og sendte en Amtmand som Fange til Rendsborg. Man gav ham dog snart fri, men det hjalp ikke. Thi Amtmanden i Ringkjøbing Amt, Grev Schulin, negtede at efterkomme en Rekvisition, men erklærede den rekvirerende Officer, at han paa Forlangende naar som helst skulde melde sig som Fange. Prittwitz selv var den bestemteste Modstander af Rekvisitionssystemet, der i hans Øjne kun bidrog til at nedbryde Mandstugten, og han negtede bestemt at stille Fordringer, der gik ud over de nødvendige Levnetsmidler. Bajrerne androg paa at faa udleveret Vin; han afslog det, fordi Jylland ikke producerede Vin. Prøjsserne androg paa at faa Tobak. Her kunde han ikke give samme Svar, thi der dyrkes jo Tobak ved Fredericia. Han svarede, at da han selv var en stærk Ryger, følte han det store Savn, Mandskabet maatte føle ved at undvære Tobak, og derfor sendte han det 300 Pd. af sit eget Forraad.

Kommandøren for den prøjssiske Avantgarde, Oberst Schlegell, havde meddelt Borgmesteren i Aarhus, at man ikke vilde taale, at Byen blev besat af danske Tropper, og, at hvis det skete, vilde den blive bombarderet. Borgmesteren havde meddelt dette til General Rye, og denne havde lovet ikke at ville besætte Aarhus, for saa vidt Tyskerne ikke rykkede ind i Byen. Ligeledes vilde der heller ikke fra Sø siden blive øvet Fjendtligheder mod Tyskerne, dog kun paa Betingelse af, at Aarhus blev fritaget for enhver Rekvisition. Da denne Forudsætning ikke blev opfyldt, blev Byen besat.

Fra Berlin modtog Prittwitz Meddelelse om, at det paa Grund af de diplomatiske Forhandlinger vilde være ønskeligt at faa afsluttet en foreløbig Vaabenstilstand. Han blev derfor bemyndiget til at afslutte en saadan med den danske Overgeneral. For at indlede Forhandlinger derom skrev Prittwitz den 4. Juni gennem Borgmesteren i Aarhus til General Rye, at han af Hensyn til Besættelsen af Jylland ønskede at forhandle med vor Hærs Overgeneral. Efter Brevvexling med General Bülow svarede Rye, at det var Overgeneralen bekendt, at der forhandlede om Fred, men at han ikke ansaa sig berettiget til at foregribe sin Regerings Beslutninger, dog vilde han sende sin Stabschef for at modtage Prittwitz Forslag. Men denne frafaldt nu sit Ønske.

Efter Fægtningen ved Aarhus blev Prittwitz saa vel som Rye staaende overfor hinanden i henved 3 Uger. General Rye var dog ikke uvirksom. Han havde instrueret de civile Myndigheder om, at der ikke maatte tages noget som helst Hensyn til Rekvisitioner fra Fjenden i Egne, som ikke holdtes besat af tyske Tropper, med mindre Rekvisitionerne blev aftvungne med Vaabenmagt. Dette havde til Følge, at Fjenden udsendte Kommandoer til Egne, der laa udenfor Forpostlinjen for at inddrive Kontributioner. Disse Kommandoer, navnlig dem, der var dannede af Bajrere og Kurhessere, nøjedes ved saadanne Lejligheder ikke alene med at tage, hvad de skulde rekvirere, men de gik udenfor Rekvisitionerne, og det gik især ud over Malkekvaaget og Hestene. For at sætte en Bom for dette Uvæsen besluttede Rye at benytte 2 Eskadroner af 3. Dragonregiment

og et Depotkompagni paa henved 200 Mand, med hvilket han var bleven forstærket. Eskadronerne blev efter Behovet tildelte Delinger af Kompagniet, og disse blev under Expeditionerne transporterede til Vogns. Den ene Eskadron, der kommanderedes af Ritmester Nicolaj Brock, sendtes til Gjern Herred, den anden under Ritmester Lichtenstein sendtes til Ringkjøbing Amt. Opgaven var at støtte Befolkningen og forhindre Fjenden i at inddrive Kontributioner med mindre Styrker. De civile Myndigheder fik fornøden Meddelelse og Anmodning om at give Kommandoerne enhver Efterretning om Fjenden, der kunde bidrage til at lette Opgaven.

At give en i det Enkelte gaende Fremstilling af denne Virksomhed, der paa Tid udvidedes ved, at der ogsaa dertil anvendtes Kompagnier af 1. Jægerkorps og en større Rytterstyrke, tillader Pladsen ikke. Det maa være nok i Almindelighed at sige, at Opgaven blev fuldstændig løst, hvad der ikke mindst skyldtes den ufortrødne Medvirkning, Kommandoerne havde fra Embedsmændenes og Befolkningens Side. Et enkelt Exempel bør dog fremhæves.

Den 6. Juni var Ritmester Brock ankommen med sit Kommando til Frijsenborg.

Et kurhessisk Husarkommando under Ritmester Grau, bestaaende af 2 Løjtnanter, 1 Læge og ca. 60 Mand, der var udsendt for at inddrive Kontributioner, naaede den 7. Juni om Eftermiddagen Bredstrup ved Horsens. Den konstituerede Herredsfoged Mazanti, som boede i Byen, fik af Ritmesteren Ordre til at følge med. Ritmesteren foreviste ham en Liste over de Byer, der skulde hjemsesøges. Af Listen drog Mazanti den Slutning, at Kommandoet vilde komme til at tilbringe Natten til den 9. Juni i Nørre Snede, og i et ubevogtet Øjeblik skrev han en Seddel herom med Angivelse af Kommandoets Styrke. Sedlen afsendtes med en flink Karl. Det lykkedes denne at komme bort og endnu samme Nat Kl. 1 $\frac{1}{2}$ at naa Frijsenborg, hvor han afleverede Sedlen til Ritmester Brock. Denne besluttede strax et forsøge et Overfald.

Kl. 4 $\frac{1}{2}$ Morgen brød Brock op. Kl. mellem 6 og 7^{1/2} naaede han Vrads; efter et kort Ophold marcheredes til Palsgaard. Her

mødte en Sognefoged, afsendt af Mazanti, der meddelte, at Fjenden var kommen til Nørresnede, og at han ikke havde udstillet Poster. Sognefogden meddelte endvidere Oplysning om Gaardenes Beliggenhed og Belægning.

Nørre Snede bestaar af 4 Gaarde, deri indbefattet Kroen og Præstegaarden. Ritmesteren, Lægen og Mazanti laa i Kroen, Løjtnanterne i Præstegaarden, og den øvrige Styrke var fordelt paa alle Gaardene.

Da det havde blæst meget stærkt samme Dag, var Mandskab og Heste anstrængte, da de kom i Kvarter. Ritmester Grau befalede derfor at sadle af, og, da han troede Fjenden langt borte, gjorde han intet for at sikre sig. Løjtnanterne havde dog anet Uraad, thi de gik til Ritmesteren og beskyldte Mazanti for at have afsendt Melding om Kommandoet. Men Mazanti gav saadanne Forklaringer, at Ritmesteren følte sig tryg.}]

Inden Ritmester Brock forlod Palsgaard, havde han truffet sin Disposition. Det var klart Maaneskin. Paa den sandede Vej tegnede han Beliggenheden af de 4 Gaarde og gav derefter sin Befaling. 1 Underofficer og 6 Dragoner skulde gaa gennem Byen for at observere imod Syd. Selv vilde han blive umiddelbart N. for Byen med en Deling som Reserve. Den øvrige Styrke blev delt i 4 lige store Dele, der, under Kommando af Løjtnanterne Bramhelt og Frederiksen, Overvagtmesteren samt Kvartermesteren, hver fik sin bestemte Gaard, som den skulde omringe. Derefter brød Kommandoet op, og Kl. 12 $\frac{1}{2}$ om Natten naaede det Nørre Snede.

Der herskede Dødsstilhed.

Da jagede Fortroppen igennem Byen, og hver Fører mod sit Maal.

Mazanti, der var i stærk Spænding, havde ikke lukket et Øje. Han hørte Hovslagene, men lod, som han sov. Først paa gentagne Tilraab af Lægen, som han delte Værelse med, sprang han til Vinduet og saae de danske Dragoner. Ritmester Grau, der laa ved Siden af, kom styrtende ind i den bare Skjorte. I samme Nu trængte Løjtnant Frederiksen med Dragoner ind i Stuen og tog Ritmesteren og Lægen til Fange. Samtidig havde Løjtnant Bramhelt fanget Løjtnanterne i Præstegaarden, og det

øvrige Kommando var bleven taget. Foruden Officererne og Lægen fangedes 60 af Underklasserne, og desuden erobredes 67 Heste.

Den fangne Ritmester, der blev ført til Ritmester Brock, udtalte for ham, »at man i Krigen ikke raadede for Lykken, men at man intet havde at bebrejde sig, naar man, som han, havde gjort sin Pligt.« Da han senere blev udvexlet, blev han stillet for en Krigsret, og den delte ikke hans Opfattelse om Pligtopfyldelsen, thi, da han havde tilsidesat de almindelige Regler for Sikring, dømte den ham til Kassation samt til at betale 25,000 Kr. i Erstatning.

Kun en af de kurhessiske Husarer, der havde forstukket sig paa et Høstænge, lykkedes det at komme bort. Paa Vejen blev han fangen af Bønder, der vilde bringe ham til Silkeborg. Men de stødte paa 3 kurhessiske Husarer, der befriede Kameraten og bragte ham til Horsens. Her forklarede han, at Eskadronen havde sikret sig ved Poster, og at Overfaldet kun var lykkedes, fordi Beboerne i Nørre Snede havde staaet i Ledtog med de danske Dragoner. Denne Forklaring gav Anledning til, at der den 11. Juni afsendtes et Kommando paa 1 $\frac{1}{4}$ Bataillon, 1 Eskadron og 4 Kanoner under Oberst Urff til Nørre Snede. Ifølge Instruktionerne skulde Obersten ikke sende enhver Bonde, som syntes ham mistænkelig, til Hovedkvarteret, men, fraregnet dem, der havde begaaet grove Forseelser, skulde han lade Resten løbe efter paa Stedet at have givet dem en Afstraffelse. Oberst Urff udførte dette paa den Maade, at han, da han ikke kunde finde Skyldige, ødelagde og plyndrede Gaardene fuldstændigt, hvorefter han afmarcherede til Horsens.

De indre Forhold i Tyskland naaede i Juni Maaned Højdepunktet af Forvirring. I Stuttgart dannedes et Parlament paa 100 Medlemmer under Forsæde af en falleret Cigarhandler. Det tog Navn af »konstituerende Nationalforsamling« og dekreterede, at Centralmagten var afsat, og at der skulde indsættes et Rigsregentskab, der som udøvende Magt skulde sørge for Tysklands Sikkerhed og Velfærd. Dette Regentskab blev valgt, og fra en Ølhalle i Stuttgart gav det General Prittwitz den 10. Juni Meddelelse om sin Indsættelse i følgende Skrivelse: »Idet vi

meddeler Herr Generalen, at vi har overtaget Regentskabet, opfordrer vi Dem til fremtidig kun at modtage Befalinger og Instruktioner fra os og ikke fra andre. Tillige anmoder vi Dem herved om at føre Krigen mod Danmark rask og energisk og navnlig besætte hele Jylland militært, for at der snart kan blive sluttet en ærefuld Fred. For at mægle om en saadan vil vi som snarest afsende en Regeringskommissær. Vi vil ikke anerkende Underhandlinger, Vaabenstilstande eller Fredsslutninger, der indgaas mellem Danmark og enkelte af de tyske Stater.« Dette Dokument var underskrevet af Regentskabets 5 Medlemmer. At Prittwitz lagde det til Side, er en Selvfølge. Han havde indberettet til Krigsministeriet, at de danske Tropper siden Rytterkampen ved Aarhus bestandig traadte dristigere op, og at det ikke syntes, som om de vilde holde sig paa Defensiven af Hensyn til Fredsunderhandlingerne. Da han ikke fik Svar, og Tropperne klagede over Forplejningsvanskeligheder, besluttede han at gribe Offensiven. Medens han den 18. og 19. Juni traf Forberedelser dertil, svarede Ministeren, at han fandt det rigtigst, at Prittwitz fortsatte Fremrykningen. Samtidig blev Generalen dog instrueret om at sætte sig i direkte Forhandling med den danske Overgeneral for at faa Fjendtlighederne standset. Prittwitz skrev derfor til Bülow. Denne svarede, at han allerede én Gang havde vist sin Beredvillighed til at forhandle ved at afsende sin Stabschef, men, da det kun havde ført til et Afslag, fandt han det ikke passende nu at optage Forhandlingerne.

Den 20. Juni fik General Rye Efterretning om, at Prittwitz havde forlagt sit Hovedkvarter fra Horsens til Skanderborg, og at der var Røre blandt Fjendens Tropper, som tydede paa en Fremrykning. Det forholdt sig rigtigst. Den 21. Juni rykkede nemlig Prittwitz frem i 2 Kolonner. Den vestre, bestaaende af en prøjssisk, en bajersk og en kurhessisk Brigade under Prittwitz personlige Kommando, fulgte Skanderborg-Randersvejen, den østre, en prøjssisk Brigade under General Hirschfeld, marcherede mod Aarhus. Forposterne S. for denne By gik tilbage, og Hirschfeld besatte Byen. Under Bevægelsen havde hans Tropper vist sig ved Stranden og var blevne beskudt af Damp-

skibet Hertha og en Kanonbaad. Hirschfeld sendte en Parlamentær til Chefen for Hertha, Kaptajn Sommer, og meddelte ham, at hvis han fortsatte Beskydningen, vilde der blive kørt et Batteri op ved Havnen for at besvare hans Ild og, om fornødent, skyde Byen i Brand. Sommer meldte Sagen til General Rye, der svarede, »at han tjenstlig skulde have Herr Kaptajnen anmodet om at bruge sit Skyts paa bedste Maade, saa snart Fjenden viste sig udenfor Aarhus.«

Den 22. Juni foretog Prittwitz en Frontforandring til Højre med sin Kolonne. Da Hirschfeld paa samme Tid sendte en Del af sin Styrke frem, kom den fjendtlige Linje til at gaa fra Vejlbj over Lisberg paa Trige. Men Rye havde undgaaet det paatænkte Favntag ved samme Morgen at gaa tilbage til en Stilling fra Skjerring over Hjorthøj, dækket i højre Flanke af Kavaleriet. Da denne Stilling ikke blev angreben, gik Rye om Aftenen lidt tilbage.

Fjenden var nu kommen saa langt frem med sin venstre Fløj, at der var Fare for, at Rye kunde blive overfløjet, og, da Fjenden den 23. Juni foretog stærke Rekognosceringer, gik Rye samme Dag tilbage til et Kantonnement, hvis Forpostlinje gik fra Kaløvig til Rosenholm med fremskudte Kavaleriposteringer. Hovedkvarteret kom til Balskovgaard. I denne Stilling sluttede Rye sin tilbagegaaende Bevægelse.

Prittwitz trak den 24. sine Tropper noget tilbage, saa at de kom til at staa bag Vandløbet ved Lisberg. Hirschfelds Division stod i og V. for Aarhus, og Bajrerne havde venstre Fløj henimod Framlev. General Prittwitz forlagde samme Dag sit Hovedkvarter til Aarhus. Byen var bleven belagt med en Styrke paa 5—6000 Mand, og den blev trykket haardt.

General Ryes Tanker var paa dette Tidspunkt optagne af en Meddelelse, han havde faaet fra Overkommandoen. Denne havde nemlig i Skrivelse af 20. Juni underrettet ham om, at en Brigade og et Halvbatteri vilde blive trukne fra Als til Fyn, og at han skulde holde sig rede til paa første Vink at afsende til Helgenæs, 4 Batailloner og 1 Batteri, som ligeledes skulde overføres til Fyn. Kommandoen over de Tropper, der skulde afgaa, skulde overtages af den ældste Bataillonskommandør med

Kaptajn Beck som Stabschef. Resten af Tropperne skulde blive tilbage under General Rye. Denne Meddelelse skulde holdes saa strængt hemmelig, at end ikke Afdelingskommandøerne maatte faa nogen Underretning eller Ordre før i sidste Øjeblik.

I Henhold til en ny Ordre afmarcherede 6. og 7. Bataillon, 4. Reservebataillon og Batteriet Schultz den 29. Juni Kl. 5 Morgen til Helgenæs for samme Aften at indskibes mellem Kl. 10 og 12 tilligemed 9. Bataillon, der havde besat Halvøen. Stærk Storm og andre Omstændigheder medførte, at Indskibningen først kunde paabegyndes den følgende Formiddag. Skibene afsejlede og naaede samme Aften Bogense, hvor Landsætningen fandt Sted. Batteriet overførtes den 2. Juli.

Det havde fra Begyndelsen været General Bülow's Ønske, at Rye skulde have Kommandoen over den overførte Styrke, men det blev opgivet, fordi Rye anmodede om at faa Lov til at blive ved Korpset i Jylland. Saa kom Forberedelserne, og efterhaanden som Øjeblikket nærmede sig, da Tropperne skulde afgaa, blev det klarere for Rye, at han ikke kunde skilles fra dem. Han forudsaa, at det vilde komme til en haard Kamp; han vilde dele Faren med sine Tropper. En Henvendelse til General Bülow blev først besvaret, da Tropperne var afmarcherede. Da Svaret føjede Ryes Ønske, gav han Kommandoen over den Styrke, der var bleven tilbage, til Oberst Flindt og ilede til Helgenæs, hvorfra han den 1. Juli naaede Bogense. Det var hans Norne, som vinkede ham.

Fredericia.

Den 15. Februar 1849 var man begyndt paa at udbedre Fæstningsværkerne, men om det overhovedet kunde lykkes at faa Fæstningen i brugelig Stand, stod i længere Tid tvivlsomt. Det var først, da den i Oberstløjtnant Lunding fik en Kommandant, at man begyndte at se paa den med andre Øjne.

Lunding blev udnævnt til Kommandant den 8. April. Det er sjældent lykkedes i højere Grad at finde den rette Mand til den rette Plads. Thi foruden den fornødne faglige Dygtighed havde han netop de Egenskaber, der maa forlanges af en Kommandant: Han var viljestærk og, hvor det behøvedes, hensynsløs.

Fæstningen bestod af en bastioneret Front, der strakte sig fra Kyst til Kyst paa Odden, N. for Strib, og paa Spidsen af Odden laa Citadellet. Fæstningen havde 2 Fronter, den vestlige og den nordlige. Den førstnævnte var dækket af en Oversvømmelse, der havde en Længde af henved $\frac{1}{4}$ Mil og en Brede af 3—500 Alen. Over den førte Chausseerne fra Snoghøj og Kolding, begge paa Dæmninger, sidstnævnte midtvejs og førstnævnte, saaledes at den dannede Oversvømmelsens sydlige Begrændsning. For at dække denne Adgang var der ved Dæmningens vestlige Ende anlagt et Blokhus.

I Fæstningsvolden fandtes 3 Porte, Kongens Port, der laa paa Nordfronten i Nærheden af Kysten, Prinsens Port, der laa i det nordvestlige Hjørne, og Strandporten, der laa ved den sydlige Kyst.

Da Arbejderne paabegyndtes, havde Fæstningen kun en Arbejdsstyrke, og det var først senere, at man begyndte at

regulere Besætningsforholdene. Af Depotkompagnierne, som fandtes i Byen, var dannet 2. Forstærkningsjægerkorps samt 4. og 5. Forstærkningsbataillon, hvoraf dog den sidstnævnte anvendtes kompagnivis til forskellig Tjeneste indenfor selve Fæstningen. Da Hæren kom tilbage efter Kampen ved Gudsø, befalede General Bülow, at der, foruden de 2 nævnte Batailloner, skulde efterlades 4 Batailloner, $\frac{1}{2}$ Eskadron og et Batteri. Den øvrige Styrke blev overført til det nordvestlige Fyn for at tjene som Afløsning og som Reserve. Af Styrken i Fredericia fremsendtes 2 Kompagnier paa Forpost, hvoraf det ene besatte Strækningen fra Koldingchaussee til den østlige Kyst; det andet stod ved Kalkbrænderiet og afgav Besætning til Blokhuset. General Bülow tog Hovedkvarter i Vejlbj.

Hovedvolden var delt i 2 Distrikter, der hvert havde en Besætning paa en Bataillon, hvoraf en Del stod i Stilling, Resten i Reserve.

Af Fæstningsskyts raadedes i alt over 148 Kanoner og 36 Morterer. Hver Kanon havde en Ammunitionsforsyning paa 300 Skud, og hver Morter kunde gøre 200 Kast. Artilleristyrken udgjorde henved 700 Mand, hvoraf dog en ikke ringe Del var Infanterister, der var oplærte i Skytsbetjening.

Fæstningsforsvaret støttedes af Kanonbaade i Bæltet og af et Strandbatteri ved Strib, der var bestykket med 12 svære Kanoner.

General Bonin var den 8. Maj naaet frem mod Fæstningen. Hans Avantgarde, der stod i Erisø, bevogtede Stranden samt Snoghøj. Brigaden Abercron stod i Stovstrup, dækket af Oversvømmelsen, og havde Forposter fra Fuglsang til Vejen fra Bredstrup. Rytteriets Forposter gik fra denne Vej til Randsfjord, og Brigaden St. Paul dannede Reserven ved Hejse Kro. Begge Brigader afløste hinanden med bestemte Mellemlum, og for at undgaa uafbrudt Bivuakering blev der bygget Hyttelejre paa passende Punkter. Hovedkvarteret var i Taarup.

For at forhindre os i at debouchere ad Koldingchaussee begyndte Bonin allerede den 9. Maj at anlægge 2 Redouter, Nr. I og II tæt V. for Oversvømmelsen, en paa hver Side af Koldingchaussee. Af samme Grund beskød han samme og den

paafølgende Dag Blokhuset, dog uden Virkning. De nævnte Redouter blev færdige den 11. Maj, og den følgende Dag paa-begyndtes Redoute Nr. III ved Egumvejen.

Da vi ønskede at faa Klarhed over Fjendens Stilling og Hensigter, blev der den 13. Maj om Morgenen Kl. mellem 1 og 2 fremsendt stærke Rekognosceringskommandoer. Udbyttet var, at Fjenden ikke syntes at tænke paa et Angreb, men kun paa at sætte sig fast i Terrænet.

Allerede den 6. Maj havde General Bonin beordret det disponible Fæstningsskyts tilsendt fra Rendsborg. Den 12. Maj om Aftenen ankom 10 svære Kanoner samt nogle Morterer og Ammunition, der samledes i en Park ved Hejse Kro. I Løbet af den 15. Maj fuldendtes Redoute Nr. III og bestykkedes med 4 Kanoner. Desuden anlagdes et stort Morterbatteri til fire 168 Pds. Morterer foran Kløften ved Egumvejen, og et lille Morterbatteri til to 24 Pds. Morterer, ved Oversvømmelsen N. for Kolding Vejen. I hver af Redouterne Nr. I og II anbragtes to 84 Pds. Granatkanoner, og der paabegyndtes et Batteri ved Sandalshuse. For at dække det store Morterbatteri anlagdes Redoute Nr. IV ved Egumvejen.

Da Værkerne var færdige, besluttede Bonin at forsøge at fremtvinge Fæstningens Overgivelse gennem et Bombardement. Det begyndte den 16. om Morgenen Kl. 3 og varede 4 Dage. Fortrinsvis rettedes det mod den nordvestlige Del af Byen, der dels brændte ned og dels blev fuldstændig ødelagt. Fra det store Morterbatteri kastedes dog ogsaa Bomber mod Citadellet og Udskebningsbroerne. Dette Batteri, som fra vor Side fik Navn af »den store Gryde«, gjorde mest Skade, og vi kunde ikke træffe det paa Grund af Beliggenheden. Fæstningen besvarede Beskydningen, men kun sparsomt og med enkelte Skud, fordi et Forsøg paa ved en Hovedsalve mod et enkelt af Maa-lene at bringe dette til Tavshed ikke førte til noget Resultat. Den sidste Dag, den 19., foretoges Beskydningen alene fra det store Morterbatteri og rettedes mod den mellemste Del af Byen. Under Bombardementet blev der fra Slesvigholstenernes Side gjort ialt 700 Kast og 285 Skud. Da Beholdningerne derved var næsten opbrugte, blev Beskydningen standset dels af denne

Grund, men tillige fordi den ikke bevirkede noget Resultat. Vi besvarede Fjendens Ild med 285 Skud eller Kast. Beskydningen kostede Besætningen 7 døde og 17 saarede, desuden dræbtes eller saaredes henved en Snes af Byens Indvaanere.

Naar man kan indeslutte en Fæstning fuldstændigt til alle Sider, kan et Bombardement være et Middel til at fremtvinge Overgivelsen, thi foruden de materielle Tab, man derigennem kan bevirke, kommer Bombardementet ogsaa til at gaa ud over Indvaanernes Liv og Lemmer. Begge Dele i Forening kan føre til, at Indvaanerne gennem et Tryk bringer Kommandanten til at dagtinge. Men at bombardere en Fæstning, der, som Fredericia, havde fri Forbindelse, saa at Indvaanerne kunde komme bort, kan ikke alene aldrig fremkalde et Resultat, men er i Virkeligheden en Tjeneste, der vises Kommandanten. Thi han fries derved fuldstændigt for de Hensyn, han ellers paa saa mange Omraader er henvist til at tage overfor den civile Befolkning. Bombardementet var derfor i dette Tilfælde et uforvarsligt Ødelæggelsværk, thi det kunde ikke fremkalde nogen Afgørelse.

Man var i Fredericia ikke forberedt paa et Bombardement, men, da man kunde forudse, at Artillerikampen maatte medføre, at Projektiler vilde falde i Byen, havde en større Del af dennes velhavende Befolkning strax efter Hærens Tilbagegang fra Gudsø begivet sig til Fyn for at bringe Person og Ejendele i Sikkerhed. Da Bombardementet begyndte, tiltog Udvandringen. Kommandanten, der behøvede Hjælp ved Sluknings- og Redningsarbejdet, forbød vel de kraftige Mænd at forlade Byen, men den 18. Maj blev Forbudet hævet, og fra det Øjeblik, og til Fjenden blev sprængt, havde Fredericia ingen civil Befolkning. Denne havde søgt Tilflugt til det nordvestlige Hjørne af Fyn. Kun nu og da sendtes enkelte Personer paa Udflygt til Fredericia for at se, hvor langt Ødelæggelsværket var skredet frem.

Det kan ikke forbavse, at der under Bombardementet fandt Udskejelser Sted. Ildebranden udbredte sig paa flere Steder af Byen paa en saadan Maade, at Slukningsarbejderne maatte opgives. Tilskyndet af de af Byens Borgere, der endnu var i Fæstningen, tilegnede Soldaterne sig Vin, andre spirituøse Drikke

og Levnetsmidler, som ellers snart vilde blive et Bytte for Flammerne, og i den berusede Tilstand var der ikke faa af Soldaterne, der ogsaa bemægtigede sig andre Sager. Kommandanten kunde selvfølgelig ikke være blind Tilskuer til et saadant Brud paa Mandstugten, og derfor skred han strængt ind.

For at skaffe Soldaterne Dækning mod Fjendens Ild indrettede man den indre Voldskraaning til Opholdssteder, thi var end det store Bombardement ophørt med Bombardementsdagene, saa vedvarede Beskydningen dog daglig, saa at man ikke kunde være fuldstændig tryk i nogen Del af Fæstningen.

Den 16. Maj var en Del af Garnisonen bleven afløst fra Fyn. Kort efter blev Afløsningsforholdene ordnede, saa at den som Regel foretoges om Natten, og 1 Bataillon afløstes ad Gangen. Hver Bataillon kom altsaa til at være 6 Dage i Fæstningen og 6 Dage paa Fyn. For Ingeniørerne og Feltartilleriet blev der ogsaa indført en Afløsnings Turnus, men Fæstningsartilleriet saavel som Kompagnierne af 5. Forstærkningsbataillon maatte uafbrudt blive i Fæstningen. Den 20. Maj ankom 30 frivillige Voldriffelskytter fra Kjøbenhavn. De fik fast Post ved Kalkværket, men fandt ingen Lejlighed til at gøre væsentlig Nytte.

Da General Bonin kom til Erkendelse af, at han intet havde opnaaet ved Bombardementet, søgte han at afbryde Forbindelsen mellem Fæstningen og Fyn, for derved at fremtvinge Fæstningens Overgivelse. At hans Styrke var for lille dertil, tog han intet Hensyn til, og han gjorde intet Forsøg paa at faa den forøget ved at anmode Prittwitz om Forstærkning. Overhovedet indlod han sig ikke paa at sætte sig i Forbindelse med General Prittwitz mere end højst nødvendigt. Han indberettede end ikke, hvad han havde gjort eller agtede at gøre, skønt han nu og da fik Paamindelse om i denne Henseende at opfylde sin Pligt overfor Overkommandoen.

Da han, for at afbryde Forbindelsen med Fyn, vilde sætte sig fast ved Stranden syd for Fæstningen, maatte han først ødelægge vort Blokhus.

Den 20. Maj om Aftenen begyndte han at bygge et Batteri 900 Skridt fra dette, som fik Navn af Blokhusbatteriet. Det

fuldførtes paa 36 Timer og blev bestykket med en 84 Pds. Granatkanon, en 24 Pds. Kuglekanon og en 168 Pds. Morter. Fra Fæstningen havde man opdaget Arbejdet, og Kommandanten besluttede derfor at foretage et Udfald for at ødelægge Batteriet den 21. om Natten.

Blokhuset havde stadig været Genstand for Beskydning, og allerede den første Dag, den 9. Maj, faldt en Granat i det og dræbte en Mand. Besætningen havde ingen Tro til dets Holdbarhed, og det var ikke med Lyst, at man drog ud paa denne Post, thi enhver følte sig overbevist om, at den ikke kunde holdes overfor et alvorligt Angreb. Fra forskellig Side blev Kommandanten derfor opfordret til helt at opgive Blokhuset, men han negtede at efterkomme Opfordringen, fordi han frygtede for, at Fjenden i saa Fald vilde benytte en mørk Nat til at snige sig frem, gennemskære Dæmningen og aflede Vandet fra Oversvømmelsen. Denne Frygt var ugrundet, thi en Oversvømmelse gavner altid begge Parter, fordi den formindsker Forsvarsfronten, og dette havde navnlig Betydning for Bonin, saalænge han ikke raadede over en større Styrke. Men Lunding var ikke af dem, der lod sig noget sige af andre. Foreløbig blev dog Udfaldet opsat.

Den 22. Maj bestod Besætningen i Blokhuset af Løjtnant C. C. A. Hansen, 1 Underofficer og 30 Menige af 3. Jægerkorps.

Samme Morgen blev Blokhusbatteriet færdigt til at begynde Beskydningen. IX Bataillon var trukken til og stod med 3 Kompagnier bagud til Højre og et Kompagni bagud til Venstre for Batteriet, og 60 Frivillige under Kommando af en Løjtnant holdtes rede til at storme Blokhuset. St. Pauls Brigade var under Vaaben for at kunne rykke frem, hvis det kom til en alvorligere Kamp.

Beskydningen begyndte. De første Granater sprang dels i Jordvolden foran Blokhuset, dels paa dettes Tag; men saa gik nogle Granater gennem Væggen og saarede nogle Mand. De øvrige vilde trække sig tilbage, men Løjtnant Hansen stillede sig med dragen Sabel ved Indgangen og truede med at hugge enhver ned, der forlod sin Post. Da kom der en Granat, som

gik gennem Væggen og saarede Løjtnanten dødeligt. Mandskabet forlod Blokhuset og trak sig tilbage til Dæmningen, medtagende den saarede Løjtnant. Tilbagegangen blev opdaget af den nærmeste slesvigholstenske Feltvagt; den styrtede frem, og kort efter ankom de Frivillige af IX Bataillon. Blokhuset blev stukket i Brand, og det nedbrændte fuldstændigt. Fæstningen saavelsom en Kanonbaad og Batteriet ved Strib beskød Blokhusbatteriet hele Dagen. En Granat gik gennem dets Krudtmagasin, der kun blev reddet ved Batterikommandørens Konduite. Ved den vestlige Ende af Dæmningen blev der uafbrudt tiraillet, og en Del af Slesvigholstenerne begyndte paa at gennemgrave Dæmningen for at aflede Vandet fra Oversvømmelsen. Da kom Stabschefen, Kaptajn Delius, til, og Arbejdet blev øjeblikkeligt standset. Efter endt Kamp blev Slesvigholstenernes Forposter skudt helt frem til Oversvømmelsen. Da det blev mørkt, begyndte man at omforme Volden omkring det afbrændte Blokhus til et Brystværn.

Fæstningskommandanten befalede, at der endnu samme Nat, Natten til den 23. Maj, skulde foretages et Udfald for at ødelægge et Forsvarsafsnit, der var indrettet bag Blokhuset. Forpostkommandøren paa denne Fløj, Kaptajn Magius, fik Ordre til at tage Kommandoen over Udfaldstropperne, $\frac{1}{2}$ Kompagni af 6. Reservebataillon. Kl. 11 blev der rykket frem til begge Sider af Dæmningen. Arbejdskommandoet skulde følge denne. Da den Styrke, der fulgte Oversvømmelsen, var kommen noget frem, faldt det første Skud. Mandskabet standsede, og det var ikke Delingsføreren muligt at faa det frem. Kaptajn Magius kom til. Da heller ikke han kunde udrette noget, lod han Delingen gaa tilbage til Kalkbrænderiet. Den anden Deling naaede noget længere frem, men blev nødt til at vende om tillige med Arbejdskommandoet. Saa snart Halvkompagniet var kommet tilbage, lod Kaptajn Magius det afvæbne. Han opfordrede derpaa Mandskabet til at søge at oprette, hvad det havde forbrudt. Alle meldte sig for at foretage et nyt Udfald, og det udførtes Kl. 1. Denne Gang naaede Dækningstropperne helt frem til de betegnede Stillinger, derimod udeblev Størstedelen af Arbejdskommandoet paa Grund af Fjendens Ild. Den Del af Arbejds-

kommandoet, der var naaet frem, nøjedes derfor med at borttage enkelte Skansekurve, hvorpaa Kommandoet trak sig tilbage, efterfulgt af Dækningstropperne. Det, der var tilsigtet, var altsaa ikke opnaaet, og, da det blev meldt til Kommandanten, befalede han, at Udfaldet skulde gentages tredje Gang.

Fremrykningen skete Klokken henimod 2 paa samme Maade som tidligere. Dækningstropperne naaede frem efter Bestemmelsen, og Arbejdskommandoet fik skaffet Skansekurvene bort, bortgravede en Tværvold over Snoghøjvejen og en Del af Løbe-graven, men saa begyndte det at blive lyst, og Tilbagegangen maatte tiltrædes.

Skydningen var ikke hendøet. Der faldt enkelte Skud, men hverken paa vor eller paa Fjendens Side havde Kampen hidtil kostet Blod. Da kom en Kugle, der krævede et Offer.

Bonins utrættelige Stabschef, Kaptajn Delius, havde om Natten begivet sig til Blokhuset for at træffe Bestemmelse om de Forskansningsarbejder, der skulde foretages. Da det begyndte at dages, trak alt sig bag Forskansningerne. Kun Delius stod udækket og saae ud over Terrænet. Da kom en Kugle; den ramte ham i Panden, og uden at komme til Bevidsthed døde han 3 Dage senere.

Til Delius Efterfølger udnævntes Kaptajn Blumenthal af den prøjssiske Generalstab — den senere Generalfeltmarskal. Han var gaaet til Hertugdømmerne for at lære Krigen at kende, men havde intet tilovers for deres Sag og vilde ikke modtage nogen Løn af Statholderskabet. Indtil da havde han været attachederet Bonins Stab.

Det Brud paa Mandstugten, der ved Udfaldet var begaaet af Mandskabet af 6. Reservebataillon, blev gjort til Genstand for retslig Undersøgelse, men det viste sig umuligt at udfinde dem, der havde givet Anledning til Standsningen.

I Løbet af hele den 23. Maj beskød vi Blokhusbatteriet, men det lykkedes hverken at ødelægge det eller at bringe det til Tavshed.

Den nærmest paafølgende Tid foregik forholdsvis roligt. Fra Fjendens Side fortsattes Batteribygningen. Et Batteri — højre Fløjbatteri, men det blev mest bekendt under Navn af

Christiansens Batteri — blev anlagt S. for Vejen til Fuglsang op til Oversvømmelsen. Det blev færdigt den 1. Juni, bestykket med tre 24 Pds. Kuglekanoner og to 168 Pds. Morterer og var bestemt til at beskyde hele den sydlige Udkant af Fredericia hen til Citadellet. Da Batteriet ved Sandalshuse havde vist sig mindre brugbart, anlagdes et nyt, 800 Alen længere mod Syd. Det blev færdigt den 3. Juni og bestykket med to 24 Pds. Kugle-Kanoner og to 168 Pds. Morterer. Dermed mente man at have vanskeliggjort Overgangen fra Fyn til Landgangsbroen, der fandtes paa Citadellets sydlige Side. Men der var ved Citadellet ogsaa anlagt en Landgangsbro paa den østlige Side. For at komme den til Livs blev det bestemt, at der skulde anlægges 2 Morterbatterier paa venstre Fløj ved Vejen, der kommer fra Egeskov, og fra dem vilde man kaste Bomberne over Byen med den østlige Bro som Maal. Arbejdet skulde paabegyndes den 3. Juni om Aftenen, og Opmærksomheden skulde afledes ved et Bombardement samme Dag fra alle Batterier.

Det var en Søndag, Paa en aaben Plads i Fredericia afholdtes Gudstjeneste. Den var ikke endt, da Slesvigholstenerne Kl- 10^{1/2} begyndte Bombardementet, der varede uafbrudt i 5 Timer. Fæstningen saavel som Batteriet ved Strib og Kanonbaadene optog Kampen. Fra Fjendens Side gjordes 247 Skud og 283 Kast, der fra vor Side besvaredes med henved 650 Skud og Kast. Slesvigholstenernes højre Fløjbatteri (Christiansen) havde lidt meget og faaet en Kanon demonteret. Ogsaa andre af Fjendens Batterier, navnlig Blokhusbatteriet, led Skade.

Vi mistede 4 døde og 12 saarede, Fjenden 2 døde og 6 saarede. Blandt vore saarede var Artilleriløjtnant Dorn, der førte Kommandoen paa Bastionen Oldenborg. Et Granatstykke ramte ham i Foden, og en Splint strejfede hans Hoved. Det sidstnævnte Saar fremkaldte en Hjernerystelse, hvorefter han døde paa Lazaretet.

Kompagniet Wildenradt af 3. Jægerkorps havde Forpost samme Aften foran Nordfronten fra Oversvømmelsen til Stranden. En Feltvagt stod i Kongens Port, en anden i Apotekerens Have. I Skumringen saae man, at Fjenden samlede Tropper i

Kløften ved Egumvejen, og at der var et Røre, der tydede paa, at Fjenden havde noget i Sinde. Paa Melding derom sendte Kommandanten 2 Kompagnier til Forposternes Forstærkning.

For at dække Arbejderne paa de 2 Morterbatterier var IV Jægerkorps under Major Schmidt beordret til at angribe vor Forpostlinje og skyde Slesvigholstenernes 60 Skridt frem. Bag hver Fløj havde Majoren et Kompagni som Understøttelse. Paa hans venstre Fløj stod en Bataillon ved Vejen til Egeskov, og en anden Bataillon holdtes i Beredskab.

Major Schmidt rykkede frem om Aftenen Kl. 9^{1/2} og stødte snart paa vore Forposter. Disse kastedes tilbage, men skønt Schmidt udtrykkelig havde befaleet, at der ikke maatte rykkes ud over Apotekerens Have, forfulgte dog et af hans Kompagnier helt ind til Glaciset. Wildenradt benyttede sig heraf. Han samlede en Del af sin Styrke ved Koldingchaussee, og, saa snart han fik den ham af Kommandanten lovede Understøttelse, gik han frem til et kraftigt Angreb i Fjendens højre Flanke. Det bragte Fjenden til at trække sig tilbage. Wildenradt forfulgte og naaede frem over den Linje, hvor den fjendtlige Vedetkæde havde staaet. Kampen fortsattes til Klokken henimod 1. Fjenden havde ikke opnaaet sin Hensigt; han maatte nøjes med sin tidligere Forpoststilling, og vor blev ikke forandret.

Under Kampen havde Slesvigholstenerne kun faaet Tid til at undersøge Terrænet, hvor Morterbatterierne agtedes anlagt, og fundet dette noget sumpet. Endvidere havde de faaet Lejlighed til at tracere Anlægget af en Løbegrav, der skulde dække Morterbatterierne.

Vort Tab beløb sig til 1 Officer og 1 Mand døde samt 9 Mand saarede. Den faldne Officer var Løjtnant C. F. Müller af 3. Jægerkorps. Fjenden mistede 1 død og 1 saaret Officer; 5 Mand faldt, 19 saaredes, og 2 blev fangne. Derved vandtes en Pengepræmie, som Kommandanten havde udsat den 13. Maj for de to første Fanger.

Det Jordarbejde, Fjenden havde paabegyndt om Natten, blev den 4. Juni om Morgenen observeret fra Fæstningen gennem Kikkert, og Kommandanten antog det for at være 1. Parallel

af et Angreb rettet mod Fronten mellem Prinsessens og Dronningens Bastioner.

Fjenden fortsatte Arbejdet paa denne Løbegrav, men kun med en ringe Styrke. Derimod vedblev han Beskydningen af Fæstningen, og den rettedes fortrinsvis mod vore Landgangsbroer saavel i Kastellet som ved Strib.

Kommandanten begyndte at finde Situationen betænkelig. Derfor skrev han den 5. Juni til Overkommandoen, at han indtil da havde troet, at Fjenden ikke vilde angribe Fæstningen, men indskrænke sig til at stænge os inde. Nu syntes Fjenden at have forandret sin Hensigt. Den uafbrudte Beskydning af Landgangsbroerne for at afbryde Forbindelsen med Fyn og Anlægget af Parallelen tydede paa, at han vilde angribe. Foretog han Angrebet med Energi, vilde han paa 8 Dage kunne være saa langt fremme, at han kunde forsøge en Storm. Under denne Forudsætning vilde det være nødvendigt at befri Fæstningen inden 8 Dage. At debouchere ad Snoghøjvejen var omtrent ugørligt. Gaa frem ad Koldingvejen var et tvivlsomt Foretagende, der i alle Tilfælde vilde kræve store Tab. Der var endnu kun én Aabning, gennem hvilken man kunde komme frem, og det var paa Strækningen mellem Oversvømmelsens Fortsættelse imod Nord og Stranden, en Strækning med en Brede af 3000 Alen. Men den kunde i faa Dage blive aflukket af Fjenden ved en fortsat Løbegrav enten til Stranden eller mellem Kløften og Trelde Næs.

»Det er vigtigt at sprænge Nættet, inden Snøren trækkes til,« skrev Lunding. Derfor maatte Armeen træffe Forberedelse til at kunne gribe Offensiven fra Fredericia inden 8 Dage, eller overlade denne til alle Fæstningers uundgaaelige Skæbne, naar de ikke faaer Undsætning. Selv om Overkommandoen skulde vælge det sidstnævnte saa sørgelige Resultat, saa var det nødvendigt, at Garnisonen fik en bestemt Udtalelse herom, for at den ikke skulde hengive sig til et gækkende Haab, hvis Ikke-opfyldelse vilde demoralisere den. Han sluttede med at udtale: »Jeg andrager altsaa paa, at der fattes Beslutning om, hvad Armeen kan og vil gøre for Fæstningen, at, hvad man vil gøre,

sker, inden det er for silde, og at jeg i denne Henseende faar bestemt Befaling og Underretning.«

Slesvigholstenerne led paa dette Tidspunkt et stort Tab, idet Brigadekommandøren, Oberst St. Paul, den 7. Juni om Aftenen blev dræbt af en Kanonkugle ved et Besøg i Christiansens Batteri. Han var i Hæren anset for at være den dygtigste Officer efter Delius, og hans Tab følte saa meget dybere, som Hæren havde Mangel paa Officerer, der kunde bruges i højere Stillinger. Oberst Zastrow overtog St. Pauls Plads som Kommandør for Fodfolket, Major Gersdorff fik Kommandoen over Avantgarden, og Major Stückeradt ansattes som Kommandør for St. Pauls Brigade.

At Bonin ikke, som af Fæstningskommandanten formodet, tænkte paa at udføre et virkeligt Angreb, er allerede omtalt. Han vilde afskære Forbindelsen med Fyn for at forhindre Besætningens Afløsning, Forstærkning og Proviantering og derved faa Fæstningen til at falde. Vi havde efterhaanden været nødsagede til at flytte Landgangsbroerne ved Strib, saa vi var komne til den fjerde Bro. Men paa Fynsiden havde vi en Udvej, som Fjenden ikke kunde afskære os, thi vi kunde i alle Tilfælde overføre Tropper fra Baaringvig. Det var man ikke blind for fra tjendtlig Side, og derfor lagde man hele Vægten paa at faa ødelagt den østlige Landgangsbro ved Citadellet, thi lykkedes det, var al Overførsel umuliggjort.

En fornyet Rekognoscering havde yderligere overbevist Slesvigholstenerne om, at der ikke kunde anlægges Morterbatterier paa Fløjen ved Redoute Nr. IV, og, selv om det havde været muligt, vilde man, paa Grund af Afstanden, ikke have været i Stand til med Sikkerhed at ødelægge Landgangsbroen i Citadellet. Skulde dette lykkes, maatte der anlægges Batterier ved Kysten nordfor Fæstningen. Man begyndte at undersøge dette Terræn. Der var mange Vanskeligheder at overvinde. Det beherskes af Kongens og Dronningens Bastioner — de to yderste Bastioner paa Fæstningens højre Fløj — og vel var der enkelte Dalstrøg, der gik ned mod Stranden, som ydede nogen Dækning, men de kunde beskydes efter Længden af vore Kanonbaade. Vilde man naa Maalet, maatte man give Afkald paa

Dækningen og lægge Batterierne saa langt frem, at Afstanden fra dem til Landgangsbroen ikke oversteg 2700 Alen. Der var imidlertid ogsaa andre Ulemper. De nye Batterier kom til at ligge saa langt borte fra dem, der alt var anlagte, at man vilde være ude af Stand til at yde dem Understøttelse i rette Tid, og de maatte derfor anlægges og støttes paa en saadan Maade, at de kunde føre en selvstændig Kamp. Da Besætningen maatte kunne afløses, maatte Afløsningsreserverne anbringes i Nærheden, og, da der ikke fandtes Byer eller andre beboede Lokaliteter, maatte der bygges Hyttelejre. Da der ikke kunde undværes en Reserve, blev man nødt til at trække en hel Brigade ud paa denne Fløj, der hidtil ikke havde været besat, og, da man maatte være forberedt paa at blive angreben, inden Batterierne var færdige, maatte man ogsaa have en Mulighed for at kunne komme bort, hvis man blev slaet.

Da alle Overvejelser var til Ende, gjorde Bonin mod Sædvane Indberetning til General Prittwitz om, hvad han agtede at foretage. Denne svarede, at han var enig i, at der blev gjort et Forsøg paa at afbryde Forbindelsen med Fyn, og han tilføjede: »Ligesom hidtil saaledes overlader jeg det ogsaa fremdeles til Deres Indsigt og Redømmelse at fortsætte Operationerne foran Fredericia.«

Man begyndte saa den 19. Juni med Hyttebygningen. Den første Hyttelejr anlagdes ved Kristinebjerg. Slet Vejrlig bevirkede, at den først blev færdig den 26. Juni. En mindre Lejr, der byggedes paa Exerцерpladsen, fuldendtes den følgende Dag. Nu blev 1. Brigade (Stückkradt) forlagt til denne Fløi, saaledes at 3 Batailloner og et Halvbatteri indkvarteredes i Vejlbj og Egeskov, og 2 Batailloner og det andet Halvbatteri anbragtes i Hyttelejren ved Kristinebjerg. 1 Eskadron laa i Egeskov, og 1 Eskadron og 2 Kanoner i Egum. Samtidig overtog Fodfolket Forposttjenesten paa denne Fløj og udstillede en Forpostlinje, der gik fra Kløften ved Oversvømmelsen til Stranden.

Med Hensyn til Befæstningsanlæg var det bleven bestemt, at der, S. V. for Teglværket, skulde bygges to Batterier, det venstre Fløjbatteri, Nr. VII, bestykket med en 84 Pds. Granatkanon og tre 24 Pds. Kuglekanoner og ved Siden deraf et

Batteri, Nr. VIII, bestykket med to 168 Pds. Morterer. Til Dækning af Batterierne skulde der anlægges to Redouter, Nr. V og VI, den førstnævnte paa højre Fløj af Morterbatteriet, det var den saakaldte Treldeskanse, og den sidstnævnte bag Batterierne. 200 Alen foran Batterierne skulde der anlægges en Løbegrav fra Stranden til Redoute Nr. V, og for at dække Befæstningsanlægene mod Beskydning fra Søen skulde der anlægges to Strandbatterier, Nr. IX og X, hvert til 2 Kanoner, paa Skrænten ved Exerцерpladsen.

Den 27. Juni om Aftenen paabegyndtes Redoute Nr. V, Løbegraven og begge Strandbatterier. Den 29. tog man fat paa det venstre Fløjbatteri og fortsatte de paabegyndte Arbejder.

En af vore Kanonbaade, der under Maanedsløjtnant Vilhelm Holst (den bekendte Skuespiller) patrouillerede langs Kysten, var den, der først opdagede, at Fjenden havde noget for paa Nordfronten og beskød den 23. Juni det Arbejdsmandskab, der lavede Hyttelejren paa Exerцерpladsen. Først den 27. Juni om Aftenen opdagede man fra Fæstningen, at Fjenden foretog Opmaalinger og Afstikninger foran Kongens og Dronningens Bastioner. Disse Bastioner fik derfor en kraftigere Bestykning. Kommandanten, der anede den overhængende Fare, opfordrede den 29. Juni Overkommandoen til ikke at opsætte det afgørende Udfald.

Den 30. Juni opdagedes fra Søen, at Fjenden anlagde venstre Fløjbatteri, og at der var opstillet Skansekurve til Skydeskaar, rettede mod den østlige Landgangsbro. Kommandanten befalede, at der skulde foretages et Udfald samme Eftermiddag for at sløjfe de af Fjenden paabegyndte Anlæg. Det skulde ledes af Oberstløjtnant Irminger, og Styrken bestaa af 6 Kompagnier og et Arbejdskommando paa henved 150 Mand. Kl. 3 samledes hele Kommandoet ved Kongens Port. Det fik en meget omhyggelig Instrux, og Kl. 3^{1/2} rykkede det gennem Porten med saa stor Stilhed som muligt. For at Fodslaget ikke skulde høres, var Broen foran Porten belagt med Halm.

2 Kompagnier af 1. Reservejægerkorps under Major Boncez havde Avantgarden. De havde Ordre til rask at kaste sig mod

Fjenden, drive ham tilbage over Kløften, der begrænses Exerцерpladsen mod Syd, og derpaa tage Stilling paa dens sydlige Side. Stillingen skulde holdes, indtil Arbejdskommandoet, der fulgte efter Avantgarden, og som førtes af Ingeniørkaptajn Meyer, havde endt sit Arbejde.

Af Avantgarden skulde 2 Delinger af Têtekompagniet følge Terrænet mellem Vejen til Trelde og Skrænten, og 2 Delinger gaa frem langs Stranden. Det andet Kompagni skulde følge som Reserve.

Slesvigholstenerne havde kun et Kompagni paa Forpost paa denne Fløj. Deraf stod Halvdelen i Kløften S. for Exerцерpladsen med fremskudte Poster i den paabegyndte Løbegrav.

Angrebet blev udført med stor Kraft og lykkedes fuldstændigt. Fjenden blev kastet, og den befalede Stilling indtaget. Fjenden fik vel Forstærkning og vendte om, men Avantgardens Reservekompagni rykkede op i Linje med Têtekompagniet, og Stillingen blev holdt. Ingeniørkaptajn Meyer fik derved Tid til at ødelægge de af Fjenden paabegyndte Anlæg. En Del af Skansekurvene og Faskinerne brændtes; 40 Skansekurve førtes tilbage til Fredericia. Da Arbejdet var endt, gik alt tilbage til Fæstningen, hvor man indtraf Kl. 4^{1/2}. Løjtnant Holm af Ingeniørerne og 6 Mand faldt, og 1 Officer, 2 Underofficerer og 15 Mand saaredes.

Det smukt udførte Udfald fandt ikke alene Kommandantens Paaskønnelse, men ogsaa Krigsministeren udtalte skriftlig sin Tak og Anerkendelse. Vi havde vundet Tid, og det var det, som det kom an paa.

Den 1. Juli besøgte General Bülow Fredericia og meddelte ved samme Lejlighed Kommandanten, at Befrielsens Time nærmede sig. Lunding bestræbte sig desaarsag for, saa meget som muligt at forsinke Fjenden i Udførelsen af de Arbejder paa og ved Exerцерpladsen, som vi vel foreløbig havde forstyrret, men som han godt indsaa, at Fjenden atter vilde tage fat paa. Fæstningens Artilleri skød derfor Dag som Nat, hver Gang man saae, at Fjenden begyndte at arbejde eller gjorde Tegn dertil.

For at befri Fæstningen maatte Besætningen forøges. Der-

for paabegyndtes Troppeoverførslerne. Da disse hidtil var foregaaede med en vis Regelmæssighed, som Fjenden kendte, kunde det ikke undgaa hans Opmærksomhed, at der overførtes flere Tropper end sædvanligt. Han begyndte at ane Uraad, og mange af Slesvigholstenernes indsigtsfuldere Officerer frygtede for, at vi vilde foretage et større Udfald, og at det vilde lykkes paa Grund af den udstrakte Stilling, Bonin havde givet Tropperne. Flere af dem, deriblandt Oberst Zastrow og Major Stückradt, henvendte sig derfor til Generalen og gjorde opmærksom paa Faren. Men han vilde ikke tro derpaa, fordi han gik ud fra, at et saadant Udfald ikke kunde foretages, med mindre Ryes Korps var bleven overført til Fyn, og det — mente han — kunde ikke være sket, da han ikke havde faaet Underretning derom gennem General Prittwitz.

Den 5. Juli om Morgenen fik Bonin dog saadanne Efterretninger, at han fandt sig foranlediget til at skrive til General Prittwitz: »Det tilmeldes Deres Excellence tjenstligst, at i Gaar og begge de sidste Nætter er der ankommen betydelige Troppetransporter til Fredericia. Transporterne kommer fra Fyn, fra Bogense og fra Kattegat. Det er derfor at forudse, at Fjenden koncentrerer sin Hovedstyrke i Fredericia og derfra vil foretage et stærkt Udfald mod de slesvigholstenske Tropper. Den hidtilværende Besætning bestod af 5 Batailloner. Styrken af de nyligt overførte Tropper beløber sig Dags Morgen til 5—6 Batailloner, 4 Feltbatterier og henved 200 Heste. Troppetransporterne vedvarer. Mellem Fyn og Fænø ligger siden i Aftes 3 Dampskibe med flere Transportskibe, som formodentlig er komne fra Assens. En Landing ved Haderslev synes ikke mere at staa i Udsigt.«

Som man vil se, var Bonin forberedt paa, at der vilde finde et Udfald Sted, og at Troppetransporterne fra vor Side vilde blive fortsatte, men han vilde ikke tro paa Muligheden af, at vi kunde faa koncentreret en Styrke, der var ham overlegen. Derfor vilde han ikke, hvad han jo havde kunnet, tage en stærkt koncentreret Stilling. Heller ikke troede han at behøve Understøttelse, thi ellers havde han jo maattet nævne dette i Brevet til Prittwitz. Han vilde optage Kampen og befalede

derfor den 5. Juli om Morgenen: »For at møde et fjendtligt Angreb gives efterstaaende Disposition: 1. Brigade, Major Stückradt, overtager med begge de i dens Nærhed staaende Eskadroner Forsvaret af venstre Fløj paa Trelde-Fredericiavejen. 2. Brigade, Oberstløjtnant Abercron, forsvarer Afsnittet fra Vejlbj Vej til Redoute Nr. 1 paa Kolding-Fredericia Chaussee. Den ved Fuglsang staaende Bataillon af Avantgarden forsvarer den højre Fløj tilligemed Blokhusbatteriet. Avantgarden har den Bestemmelse fortrinsvis at forsvare Overgangen ved Snoghøj. I Jægerkorps besætter ved Alarmering strax Kysten ved Snoghøj. Avantgardens øvrige Afdelinger staar ved Erisø med Undtagelse af Bataillonon ved Fuglsang. Kavaleriet og det ridende Artilleri møder paa Exerцерpladsen ved Bredstrup, de 3 Forposteskadroner undtagne. Samtlige Batailloner forsvarer Løbegravene paa det kraftigste og søger at kaste Fjenden ved Bajonetangreb.«

Da Overførslen maatte bevirke, at der var mange Tropper samlede i Fredericia, uden at de kunde finde Dækning, befalede Bonin endvidere, at alle Batterierne skulde den 5. beskyde Skibene og Byen. Der blev gjort ialt 230 Skud eller Kast, der fra vor Side besvaredes med 260 Skud og 67 Kast. Vort Tab beløb sig til 2 døde og 11 saarede, men mærkeligt nok faldt Tabet udelukkende paa de Tropper, der havde Tjeneste paa Volden.

Hvad der dog især var Bonin magtpaaliggende, var at faa Værkerne færdige paa Exerцерpladsen og navnlig det venstre Fløjbatteri, der skulde forhindre Landsætningen paa den østlige Landgangsbro. Der var stadig bleven arbejdet derpaa efter Udfaldet. Natten til den 2. Juli fuldendtes Redoute Nr. V og Strandbatterierne paa Exerцерpladsen, hvilke Batterier monteredes med de Kanoner, der hidtil havde staaet i Redoute Nr. III. Den 5. Juli fuldendtes Løbegravene fra Redoute Nr. V til Stranden, og Morterbatteriet samt det venstre Fløjbatteri blev ligeledes færdige. De skulde bestykkes Natten til den 6. Juli. Men det skete aldrig.

Forholdene paa Als og Forberedelserne til Slaget ved Fredericia.

Da General de Meza i April overtog Kommandoen over Flankekorpset paa Als, bestod det af Brigaderne Krabbe, Thestrup og Philip Ræder, 3. Kavaleridivision, 4 Feltbatterier, 2 Halvbatterier, 2det Espingolbatteri og 2 Delinger Ingeniører. Hele Kysten fra Sønderborg til Arnkilsøre var spækket med Kystbatterier eller Indskæringer til Skyts, der efterhaanden bestykkedes med 62 svære Kanoner og 8 Morterer.

Tjenesten ordnedes, saaledes at Krabbes og Thestrups Brigader besørgede Tjenesten i Sundeved og langs Kysten af Als fra Sønderborg til Baadsagergaard. Den Brigade, der havde Tjeneste, laa i Sønderborg og de nærmeste Landsbyer, den anden kantonnerede i Landsbyerne østerpaa indtil Tandslet. Afløsningen skete hver 6. eller 8. Dag. Garden til Fods laa dog uafbrudt paa Sønderborg Slot, og 13. Bataillon sendtes til Mels for at bevogte den nordlige Del af Als. Kegenæs bevogtedes gennem et Detachement.

Brigaden Ræder bevogtede Kysten fra Baadsagergaard til Arnkilsøre med 2 Batailloner, hvoraf den ene laa i Barakkerne ved Kjær, den anden i Barakkerne ved Arnkilsskov. Resten af Brigaden laa i Kjær, Ulkebøl og Vollerup, og Afløsningen af de 2 Batailloner, der havde Kystbevogtningen, skete hver fjerde Dag.

Farvandene bevogtedes af Østeskadrens Dampskibe og Kanonbaade, og en Afdeling af Transportflaaden var stationeret i Hørup Hav.

General Wynecken stod i Sundeved med sin Division, og indtil den 26. April var desuden Prins Ernst af Sachsens Division

sammesteds. Paa den nævnte Dag afmarcherede dennes bajerske Brigade nordpaa, og i de første Dage af Maj fulgte den kurhessiske Brigade efter. Men samtidig indtraf Reservedivisionen under General Bauer, der talte $12\frac{1}{4}$ Bataillon, 2 Eskadroner og 2 Batterier. Den gik i Kantonnement i Byerne bag Dybbølbanke og overtog hele Tjenesten, hvorimod Wyneckens Division gik tilbage, saa at den hannoveranske Brigade kom til Egnen omkring Stubbæk, og den sachsiske Brigade til Egnen ved Søgaard. General Wynecken, der førte den højeste Kommando, tog Hovedkvarter i Felsted.

Reservedivisionen maatte strax afgive $3\frac{1}{4}$ Bataillon og 2 Eskadroner til Bevogtningstjeneste af Parker og Magasiner ved Graasten samt til Bevogtning af Kysten ved Alnor og til et eventuelt Forsvar af Broagerland. Der blev saaledes kun 9 Batailloner og 2 Batterier tilbage. Af disse maatte 3 Batailloner og $\frac{1}{2}$ Batteri daglig anvendes til Forposttjeneste og Besættelse af Dybbølbanke. Denne strænge Tjeneste bevirkede, at Divisionen inden en halv Snes Dage havde over 700 Syge, og dette Antal forøgedes i den nærmeste Tid betydeligt. Midt i Maj Maaned blev derfor Wyneckens Division skudt imod Øst for at understøtte Reservedivisionen.

General Prittwitz havde befalet, at Styrken i Sundeved skulde forhindre os i at debouchere fra Brohovederne, hævde Besiddelsen af Dybbølstillingen, dække Batterierne ved Alnor og Sandager og forhindre Landgange paa Broagerland og i Sundeved. For at hævde Besiddelsen af Dybbølstillingen blev der paa denne anlagt en forskanset Linje, der strakte sig fra Flensborg Chaussee til Allsund. Den bestod af 2 Fløjredouter og 5 Batterier, indbyrdes forbundne ved Løbegrave og dækkede af en foranliggende Linje af Skyttegrave samt støttet af et stort lukket Værk, der laa paa det højeste Punkt af Dybbølbanke i Nærheden af Kæmpegravene. Her var der tillige anbragt en Signalstation for hurtigt at kunne alarmere de bagved liggende Tropper. Batterierne og Værkerne blev bestykkede med 37 svære Kanoner, der toges fra Gefion, og 26 Morterer.

Den Fejl, vor Krigsminister havde begaaet ved at befale General Krogh at rømme Dybbølstillingen, havde Fjenden altsaa

benyttet sig af til at lukke os inde. Det var derfor overflødigt, at Krigsministeren befalede, at Besætningen paa Als skulde forholde sig defensivt. Fra det Øjeblik, Fjenden havde befæstet Dybbølbanke, kunde han naar som helst bombardere Sønderborg og fuldstændig ødelægge Byen, uden at vi evnede at forhindre det fra vore Kystbatterier. Desuden var han i Stand til at forhindre enhver større Debouchering fra Brohovederne. Men nu traf det sig imidlertid saaledes, at den samme Passivitet, der af Krigsministeriet blev paalagt Flanke-korpset, ogsaa blev paalagt Wynecken af General Prittwitz. Ethvert offensivt Foretagende var dermed udelukket fra begge Sider. Derfor indtraadte der paa denne Del af Krigsskuepladsen en Slags Vaabenhvile, uden at der var afsluttet nogen Konvention, og den udstrakte sig endog til Forposterne i Sundeved. Vor Vedætkæde stod fra den nordlige Side af Kløften, der skærer ind fra Alssund mellem Stengaard og Brohovedet, og over Sammenstødet af Aabenraavejen og Flensborgchaussee til Vemmingbund. Fjendens Vedætkæde stod lige overfor i en Afstand af 200 Alen. Men fra begge Sider undgik man alt, hvad der kunde føre til Kamp, og bevægede sig med en Frihed, som om man ikke havde en Fjende overfor sig, ja Vedetterne fraterniserede undertiden, saa at der maatte gives strænge Forbud derimod.

Man forstod ikke den passive Optræden fra General de Mezas Side, skønt den var ham paatvungen af Forhold, som det ikke var vanskeligt at overse. Pressen ankede over hans Mangel paa Virksomhed, og der var ogsaa blandt hans Undergivne dem, der mente, at der burde gøres noget. Men han lod sig ikke rokke og forbød udtrykkeligt Kystbatterierne at begynde en Kamp med de fjendtlige Skanser, fordi dens eneste Resultat kunde blive Sønderborgs Ødelæggelse.

At Tyskernes Virksomhed blev bedømt paa en langt strængere Maade af den slesvigholstenske og tyske Presse, var naturligt. Thi, selv om Forbundstropperne ikke vilde forsøge at erobre Als ved en Overgang over Alssund, saa mente man, at de i alle Tilfælde uden Vanskeligheder af større Betydning var i Stand til at erobre Brohovederne. Men der blev end ikke gjort

et Forsøg i denne Retning, fordi General Wynecken holdt sig strængt til de fra General Prittwitz modtagne Instruktioner. Til sidst blev det bekendt, at General Prittwitz var den skyldige, og nu rettedes alle Angrebene mod ham. Man gik endog saa vidt, at man beskyldte ham for i den Grad at have forbudt Wynecken ethvert aggressivt Foretagende, at han havde foreskrevet denne ikke at aabne Ilden fra Skanserne, før de Danske havde givet 3 skarpe Skud. Naar man tillige fortalte, at vi fik ustraffet Lov til bestandig at skyde vore Forposter længere frem i Terrænet, fordi det var forbudt Tyskerne at skyde paa os, saa er Sandheden den, at vor Forpoststilling uafbrudt stod, saaledes som den ovenfor er angiven, og at der fra vor Side ikke blev gjort noget Forsøg paa at skyde den længere frem af den simple Grund, at den stod saa langt fremme, at den tilfredsstillende Øjemedet.

Kun rent undtagelsesvis kom det til Kamp; Dagene gik, den ene som den anden, og Freden blev kun forstyrret 4 Gange.

Den 7. Maj sejlede en af vore Kanonbaade i Vemmingbund tæt ind under Kysten. Den blev beskudt af Fjendens Batterier, og for at hjælpe den optog vore Batterier ved Sønderborg Kampen. Fjenden vendte strax sin Ild mod Byen, hvorved flere Bygninger blev beskadigede. Vort Tab var 2 Mand.

Den 6. Juni førtes den eneste alvorlige Kamp. Fjenden søgte at anlægge et fremskudt Værk. Vi vilde forhindre det, og derved kom det til Fægtning mellem Forposterne, der forstærkedes fra begge Sider. Kystbatterierne paa Als deltog i Kampen, om end kun svagt. Men næppe lod de høre fra sig, før Fjendens Batterier svarede og rettede Ilden mod Sønderborg, Brohovederne og Broen, hvorved der atter beskadigedes nogle Bygninger i Byen. Fjendens Batterier afgav paa denne Dag 218 Skud. Denne Kamp, hvori ogsaa vore Kanonbaade deltog, kostede os 10 døde; 1 Officer, 2 Underofficerer og 13 Menige blev saared, og desuden saaredes 2 Indvaanere i Sønderborg. Fjenden mistede 1 Officer og 24 Mand.

I begge de ovennævnte Tilfælde var det os, der foranledigede Kampen. De to andre Gange var det Fjenden, der tog Initiativet.

Natten til den 15. Juni søgte han at trænge vor Vedetskæde tilbage over Kløften paa højre Fløj. I første Øjeblik lykkedes det, men snart blev han kastet tilbage.

Natten til den 25. Juni rettedes atter et Angreb mod samme Fløj, og denne Gang havde det Karakteren af et Overfald. Det mislykkedes, thi Stillingen blev holdt af vor Feltvagt, men Feltvagt-kommandøren blev saaret. Kampen varede $4\frac{1}{2}$ Time og endtes Kl. 6 Morgen, altsaa paa en Tid, da det havde været lyst i flere Timer. Desuagtet, og uagtet Kampen blev ført paa meget nært Hold, var vort Tab kun 1 Officer (Feltvagt-kommandøren) og 3 Menige, der alle blev saarede. Fjenden mistede 2 døde.

Blandt vore Tropper betragtede man begge disse Angreb, som foranledigede ved Misforstaaelser, hentede fra, at de paa-gældende fjendtlige Tropper ikke tidligere havde deltaget i Forposttjenesten og derfor ikke vidste, hvor der efterhaanden var bleven Sædvane.

Den Afløsningsturnus, der var indført i Krabbes og Thestrups Brigader, bevirkede, at Tjenesten ikke var anstrængende, og selv naar den udførtes i Sundeved, manglede den noget af den Anspændthed, som skabes, naar man staar over for Fjenden. Men i sidstnævnte Henseende var Ræders Brigade endnu uheldigere stillet, thi den kom aldrig i Berøring med Fjenden. De Batalioner, der besørgede Kystbevogtningen, udstillede Poster langs Allsund, og de havde intet andet at bestille end at kokettere med de fjendtlige Poster, der stod paa den modsatte Side af Sundet. At Fjenden vilde gøre noget Forsøg paa en Overgang, var der ingen, der tænkte sig Muligheden af. Den Instrux, der daglig blev given Posterne om at passe nøje paa og strax at melde, naar Fjenden foretog sig noget, der kunde tyde paa, at han vilde foretage en Overgang, begyndte derfor at klinge paradisk.

Det kunde ikke være andet, end at Taalmodet begyndte at slippe op, og at en vis Sløvhed begyndte at indtræde. Da fik Brigaden Ræder en Befaling, der fyldte alle med Glæde. Brigaden skulde til Fyn. Hvad der saa skulde gøres med den, det blev der ikke sagt noget om, men man haabede,

at den vilde blive brugt til Kamp, og det var den, alle længtes efter.

Allerede den 12. Maj havde General Bülow i en Skrivelse til Krigsministeren udtalt sig om det pinlige i den Uvirksomhed, hvortil Hæren var fordømt, og henvist til, at hvis Als ikke skulde benyttes som Udgangspunkt for Operationerne, kunde Styrken formindskes. Ministeren svarede den 15., at en Formindskelse kunde finde Sted, og det gjaldt da om at træffe Bestemmelse om Anvendelsen af Overskudet. At forstærke Ryes Korps eller Besætningen paa Helgenæs kunde der i Øjeblikket ikke være Tale om. Derimod kunde man forstærke Fredericias Garnison eller foretage Landgange N. og S. for Fæstningen samtidig med et Udfald for at trænge Bonin tilbage. Man kunde ogsaa enten operere paa Fjendens Kommunikationslinje i Slesvig eller foretage en Expedition til Femern.

General Bülow svarede den 17. Maj, at det netop havde været hans Hensigt at foreslaa Ministeren at trække 5000 Mand fra Als og 5000 Mand fra Ryes Korps til det nordvestlige Hjørne af Fyn, debouchere gennem Fredericia med 20,000 Mand og sprænge Bonins Styrke, der ansloges til henved 15,000 Mand. Ministeren var ikke utilbøjelig til at gaa ind paa dette Forslag. Foreløbig burde det dog efter hans Formening opsættes, indtil der var foretaget en Expedition til Femern. Men i Stedet for at træffe en Afgørelse skrev Ministeren den 19. Maj til General de Meza og bad ham afgive en Betænkning om det Valg, der burde træffes. At der heri laa en Tilsidesættelse af Overkommandoen, tog Ministeren intet Hensyn til. Samme Aften rejste han til Fredericia, hvor han havde en Konference med General Bülow, der kun gav det Resultat, at General Rye fik Ordre til at trække sig tilbage paa Helgenæs, for at man hurtigt kunde trække hans Korps eller Dele deraf til Fyn. Iøvrigt vilde Ministeren afvente General de Mezas Betænkning, inden han traf Bestemmelse om Anvendelsen af Styrken paa Als. Denne Betænkning kom og gik ud paa, at de Meza fandt det rigtigst, at Ryes Korps blev trukket til Fyn for at forene sig med Styrken, der forsvarede

Fredericia, men han udtalte sig bestemt imod, at Troppestyirken paa Als blev formindsket.

Krigsministeren delte ikke de Mezas Anskuelse om Besætningen paa Als og vilde derfor ikke opgive Tanken om et Udfald fra Fredericia. Men, da han havde besluttet, at det skulde forenes med en Landgang, og da han tillige mente, at det vilde være gavnligt, om Prittwitz først gik længere mod Nord, beordrede han Overkommandoen den 29. Maj til stadig at skaffe sig Efterretninger om Fjendens Styrke og Stilling paa de forskellige Punkter samt at sørge for, at Overgangsmidlerne forøgedes. General de Meza fik Ordre til at overveje, om Flankekorpset ikke kunde foretage Expeditioner mod Kiel eller Ekernførde, navnlig for paa sidstnævnte Sted at ødelægge Fregatten Gefion.

Da General Bülow fik Meddelelse om de Mezas Vægning ved at afgive Tropper, og da denne som en af sine Grunde havde anført, at han ikke havde opgivet Haabet om at udføre offensive Foretagender fra Als, forlangte Bülow Oplysning om, hvad det var for Foretagender, der paatænkte. Samtidig hævdede han, at han som højstkommanderende ikke alene forud burde vide, hvad de Meza agtede at udføre, men at det ogsaa var ham, der forinden maatte give sin Bemyndigelse.

For at tilvejebringe Enighed mellem Bülow og de Meza foreslog Ministeren en mundtlig Konference mellem begge.

General Bülow var imidlertid — paavirket af Bonins Foretagender og Fæstningskommandantens Indberetninger — kommen til det Resultat, at der snarest burde foretages et større Udfald fra Fredericia. Ministeren var ikke derimod, men mente dog, at det ikke hastede saa stærkt, samt fastholdt, at Udfaldet skulde forenes med en Landgang. Da han til denne vilde benytte Styrken, der skulde tages fra Als, bestemte han, at den skulde udgøre 1 Brigade og et Batteri, og ved at underrette de Meza derom tilføjede han, at denne Styrke skulde kooperere med Udfaldstropperne.

Som Svar paa sit Forlangende om Oplysninger fra de Meza meddelte denne General Bülow, at han ikke endnu havde fattet Planer, der kunde karakteriseres som Operationer, men kun

tænkt sig mindre Foretagender. Dermed havde han indirekte erkendt, at Troppestyrken paa Als uden Fare kunde formindskes. Saaledes stod Sagerne, da begge Generaler mødtes til Konference i Assens den 8. Juni.

Efter nærmere Forklaringer erklærede de Meza sig enig i at afgive den forlangte Styrke, dog ønskede han ikke — hvad Krigsministeren havde anmodet ham om — at tage Kommandoen over den. Dette Standpunkt opgav han dog senere. Derimod støttede han Ministeren ved at fastholde, at Tropperne fra Als burde landsættes paa Trelde Næs for derfra at rykke frem i Forening med Afdelingerne af Ryes Korps, medens Udfaldstropperne foretog det frontale Angreb.

Forhandlingerne fortsattes nu mellem Krigsministeren og General Bülow. Udfaldet fra Fredericia var i Principet vedtaget, men Krigsministeren vedblev lige saa standhaftigt at holde paa, at det skulde kombineres med Landgange ved Snoghøj og Trelde Næs, som Bülow i at bekæmpe denne Tanke. Til sidst gav Krigsministeren dog ved Skrivelse af 18. Juni Overkommandoen frie Hænder.

Den 20. Juni fik General de Meza Ordre til midlertidig at afgive Kommandoen paa Als til Oberst Krabbe og med Brigaden Ræder og Halvbatteriet Jonquières at afgaa til Fyn. Samme Dag udfærdigedes Ordren til General Rye.

Overførslen fra Als paabegyndtes den 21. Juni Kl. 9 F. fra Mommark til Faaborg. Stærk Storm forsinkede den og nødvendiggjorde, at Artilleriet og Trænet maatte indskibes i Hørup Hav. Først den 24. Juni om Eftermiddagen Kl. 6 var hele Styrken i Faaborg. Brigaden tog Stabskvarter i Kjøng, og Afdelingerne kantonnerede i Omegnen.

Da Krigsministeren fik Underretning om, at vi havde maattet indskibe Tropper i Hørup Hav, blev han ængstlig for, at Fjenden skulde have erfaret Overførslen, og han udtalte derfor i Skrivelse af 28. Juni Betæneligheder ved det paatænkte Udfald. Han henstillede samtidig til General Bülow, om det vilde være rigtigst først at foretage Udfaldet og derefter foretage et Angreb i Sundeved eller omvendt.

Da General Bülow modtog denne Skrivelse, vidste han, at

Bonin havde begyndt at anlægge Batterier foran Nordfronten for at beskyde den østlige Landingsbro, og efter Kampen den 30. Juni besluttede han at foretage Hovedudfaldet. Den 2. Juli udsendtes Ordreerne. Tropperne paa Fyn skulde afmarchere til et stærkt sammentrængt Kantonnement i Egnen V. for en Linie over Ore, Fjellerup og Hjorte. Overskibningen til Fredericia skulde dels udføres fra den østlige Landingsbro ved Strib og dels fra Baaring Vig. Kavaleriet skulde overføres den 3. om Eftermiddagen, og Feltbatterierne samme Nat. Infanteriet skulde følge efter den 4. om Aftenen fra Kl. 9. Samtlige Generaler samt Obersterne Juel, Fibiger, Schlegel og Ph. Ræder samt Kommandør Garde anmodedes om at møde i Hovedkvarteret i Vejlbj Præstegaard den 4. Juli om Formiddagen Kl. 9.

General Bülow havde besluttet, at han vilde foretage Udfaldet med hele den samlede Styrke ved at rykke frem paa Nordfronten. Derfor gav han Souschefen, Kaptajn H. Kauffmann, Ordre til at forhandle med Ingeniørkaptajn Ernst angaaende Troppernes Opstilling i Fredericia forinden Udfaldet. Denne Forhandling fandt Sted den 1. Juli, og Resultatet blev nedskrevet af Kaptajn Ernst. Det blev derefter forelagt General Bülow, som billigede Udkastet. Paa dettes Bagside skrev Stabschefen Tiden for Troppernes Overførsel og tilføjede for Infanteriets Vedkommende, at Overførslen skulde begynde »Onsdag den 4. Juli, Aften Kl. 9, saa at Udfaldet kan begynde Kl. 12—1«.

Som allerede omtalt havde Krigsministeren uafbrudt forfægtet, at Udfaldet skulde forenes med en Landgang, og at den fra Als overførte Styrke under General de Meza skulde anvendes dertil, samt at Landgangen skulde finde Sted ved Skjærbæk. Dette foranledigede en Samtale mellem General Bülow og Generalerne Rye og de Meza, som fandt Sted den 3. Juli. General de Meza sluttede sig til General Bülow og erkendte, at Landgangen var for vovelig, og at Brigaden vilde blive opreven, hvis den blev nødt til at gaa tilbage. Rye, der var af en anden Mening, tilbød at overtage dette Hverv.

Den følgende Dag mødtes de højere kommanderende efter Ordre i Hovedkvarteret. At dette Møde ikke kan betegnes som et Krigsraad, er givet, thi General Bülow havde alt den

1. Juli taget sin Beslutning, og i den blev der ikke foretagen anden Forandring end med Hensyn til Dagen for Udfaldet. Ordren om Kantonnementsforandringen var nemlig ved en tilfældig Omstændighed ikke bleven afsendt til Brigaden Moltke i rette Tid. Derfor blev det nødvendigt at opsætte Udfaldet 24 Timer til Natten til den 6. Juli Kl. 1.

Alt gik nu som befalet: Kantonnementsforandringen foretoges, og Troppeoverførslen var ordnet, saaledes at den sidste Afdeling naaede Citadellet i Fredericia den 5. Juli om Aftenen Kl. mellem 9 og 10.

Man havde i General Prittwitz Hovedkvarter faaet Efterretning om, at en større Del Skibe var afgaaede fra Hørup Hav til Fyn. Man havde ligeledes faaet Melding om, at der var bleven samlet en stor Mængde Skibe ved Assens, samt at en større Del Skibe, der havde været samlede ud for Bogense, pludselig var forsvundne. Spørgsmaalet var kun, om disse Skibe havde bragt Tropper til Fyn eller havde ført Tropper fra Fyn andetsteds hen. En Desertør, der ankom fra Als den 2. Juli, bragte nogen Klarhed, idet han fortalte, at 6. Brigade (Ræder) var afsejlet fra Øen og maatte enten være paa Fyn eller i Jylland.

General Prittwitz, der havde modtaget disse Efterretninger, var dog saa langt fra at tro paa, at der tilsigtedes noget imod Fredericia, at han ved at meddele dem til de højere Kommanderende indskærpede, at der skulde vises stor Aarvaagenhed ved Kysterne paa de Punkter, der var besatte fra Neustadt i Holsten til Aarhus. Hvor lidt han anede den Fare, Bonin var udsat for, vil bedst ses af, at han gav denne Ordre til at sende Understøttelse til Kolding saavel som til Vejle, hvis der skulde blive foretagen Landgang paa et af disse Punkter. Maaske var dog dette begrundet i, at Bonin havde meldt, at det var lykkedes ham mere og mere at vanskeliggøre Overfarten fra Fyn til Fredericia. At Bonin ikke troede paa nogen Fare, er alt omtalt, og endnu den 2. Juli skrev han til Prittwitz, »at det kunde formodes, at der vilde finde en Overførsel Sted fra Fyn til Als, da Assens var det sædvanlige Samlingssted og Indskib-

ningspunkt, naar der skulde overføres Tropper fra en Ø til en anden«.

Prittwitz saae Tingene paa samme Maade, thi den 4. Juli indberettede han til Rigskrigsministeriet, at den Styrke, han havde foran sig af Ryes Korps, udgjorde 10 Batailloner og 10—16 Eskadroner, og han tilføjede, at de Danske havde samlet Krigs- og Transportskibe ved Assens, hvilket tydede paa, at de endnu ikke havde opgivet et Foretagende, være sig fra Als eller rettet mod Egnen ved Haderslev.

Samme Dag meldtes fra Aarhus, at Rygtet gik, at General Rye havde indskibet sig, og nu fik General Prittwitz paalidelige Efterretninger.

Den 5. Juli om Morgenen blev der bragt en Desertør til Generalen. Han angav at være født paa Als, men at have vægret sig ved at tjene mod Tyskerne, og derfor var han bleven afgivet til Artilleriet i Kjøbenhavn. Natten til den 3. Juli var han afgaaet med en engelsk Damper, der havde 700 Rekrutter og en stor Mængde Artilleriammunition om Bord, og som den 4. om Eftermiddagen naaede Æbeltoft, hvor en Del af Ammunitionen blev afleveret til »Hekla«. Han bad om Landlov for at købe Levnetsmidler og benyttede Lejligheden til at løbe sin Vej. Ved Hjælp af en tysk Kamerat var det lykkedes ham at komme gennem de danske Forposter. Denne Kamerat havde meddelt ham, at Størstedelen af Ryes Korps var paa Fyn, at dets Indskibning var begyndt den 28. Juni og fortsat daglig. Kun 1. Jægerkorps, 12. lette Bataillon og 6 Eskradroner var blevne N. for Aarhus, og de vilde af sig selv gaa tilbage, naar man kun angreb dem. Rygtevis havde han hørt, at de til Fyn transporterede Tropper skulde til Fredericia, hvor man vilde levere et Slag.

Foranlediget heraf blev der ad Relæslinjen Kl. 10 F. expederet et med 3 Segl forsynet Brev til General Bonin, indeholdende Desertørens Udsagn. Prittwitz tilføjede en Meddelelse, om hvilke Foranstaltninger han havde truffet for at komme Bonin til Hjælp, samt gjorde opmærksom paa, at denne foreløbig var henvist til at stole paa egne Kræfter. Hvis han paa Grund af Forholdene blev nødt til at opgive sin Stilling, skulde

han enten trække sig tilbage til Kolding eller til Vejle for at forene sig med de Forstærkninger, som Prittwitz vilde sende ham. Samtidig blev der given Ordre til, at Detachementet i Haderslev skulde sende 2 Batailloner til Kolding, og at General Wynecken skulde holde sig rede til at afsende Tropper mod samme Maal. Af Tropperne i Jylland skulde den hessiske Brigade marchere sydpaa, for at den kunde være i Vejle den 8. Juli, efterfulgt af den bajerske Brigade, som den 7. Juli skulde indtræffe i Skanderborg.

Vor Overkommando blev et Øjeblik ængstet ved, at det den 4. Juli om Eftermiddagen fortaltes, at de tyske Tropper i Jylland trak i Ilmarche mod Syd. Senere kom der dog paa-lidelig Efterretning om, at der endnu den 4. Juli Kl. 3 Eftermiddag ikke var passeret nogen tysk Afdeling gennem Horsens sydpaa. Fra denne Kant var der saaledes intet at frygte.

Stillingen var altsaa den: Prittwitz stod med henved 22,000 Mand i Eggen ved Aarhus, General Wynecken med en ligesaa stor Styrke i Sundeved, og Bonin stod med 14,000 Mand foran Fredericia. En gensidig øjeblikkelig Understøttelse var altsaa en Umulighed. Det var det, vi havde benyttet os af til at koncentrere 20,000 Mand mod Bonin, saa at vi var overlegne paa det Punkt, hvor vi vilde søge Afgørelsen. Da Slesvigholstenerne dannede de fjendtlige Hæres Centrum, var den Operation, vi agtede at foretage, et strategisk Gennembrud af Midten, hvorved vi, hvis det lykkedes, ikke alene sprængte Bonins Hær, men tillige tvang Prittwitz til at trække sig tilbage.

Den Styrke, General Bülow raadede over til Udfaldet, bestod af:

Avantgarden under General de Meza:

6. Brigade, Oberst Ræder.

5 Batailloner, 1 Batteri, og $\frac{1}{2}$ Espingolbatteri.

Ryes Brigade:

5 Batailloner og et Batteri.

Schleppegrells Brigade:

4 $\frac{1}{2}$ Bataillon, senere forøget med $\frac{1}{2}$ Bataillon, og et Batteri.

Moltkes Brigade:

3 Batailloner og 1 Batteri.

Rytteriet under Oberst Juel: 4 Eskadroner.

Reserveartilleriet: 1 Batteri og 2 Halvbatterier.

Hele Styrken udgjorde 18 Batailloner, 4 Eskadroner, 48 Kanoner og $\frac{1}{2}$ Espingolbatteri samt de til Demolering af Skanser m. v. fornødne Ingeniørkommandoer, ialt ca. 20,000 Mand. Desuden fandtes i Fredericia 6. Reservebataillon, 2., 4. og 5. Forstærkningsbataillon samt 2. Forstærkningsjægerkorps, hvilket med Fæstningsartilleriet udgjorde noget over 4,000 Mand.

Enhver af Udfalds-Brigaderne havde faaet anvist en Alarmplads i Nærheden af det Sted i Fæstningsvolden, gennem hvilket den skulde debouchere.

Med Hensyn til Planen for Angrebet hed det i Dispositionen, der blev tilstillet Afdelingerne den 5. Juli om Eftermiddagen:

»Kl. 1, hvis ingen anden Ordre gives, deboucherer Avantgarden igennem Kongens Port og Poternen (Udfaldsporten) ved Dronningens Bastion. Samtidig rykker Ryes Brigade med sit Batteri forbi Forhuget ved Stranden ud af Fæstningen. Efter Avantgarden følger Kavaleriet og Halvbatteriet Tillisch ud af Kongens Port.

Medens Avantgarden rykker frem og omgaar Løbegravene, N. V. for Fæstningen, sant søger at bemægtige sig Fjendens Værker her, bevæger Ryes Brigade sig saa hurtigt som muligt imod Kirstinebjerg ad Vejene nærmest Stranden.

Saasart Avantgarden og Ryes Brigade har udviklet sig og indtaget en Stilling fra den nordlige Ende af Oversvømmelsen og til Kirstinebjerg, rykker Avantgarden frem mod Egum og Stallerup, og Ryes Brigade mod Trelde og Egeskov.

Schleppegrells Brigade deboucherer under denne Bevægelse ud af Kongens Port og Poternen; Moltkes Brigade rykker ud ad Vejen forbi Forhuget langs Stranden. Umiddelbart efter Schleppegrells Brigade følger Batteriet Schultz og Halvbatteriet Jonquières.

Schleppegrells og Moltkes Brigader tager en foreløbig Stil-

ling bag Kløften, som fra Oversvømmelsen strækker sig i nord-ostlig Retning.

Viser det sig, at Fjendens Styrke er koncentreret imod Nord, og at han mulig for en Del vil trække sig tilbage over Vejlbj, da angribes han med Kraft af Avantgarden og Ryes Brigade; søger han derimod at forsvare en Stilling fra Oversvømmelsen til Egum, da angribes han af Avantgarden og Schleppegrells Brigade, medens Ryes og Moltkes Brigader i saa Fald danner Reserven. Avantgardens og Schleppegrells Operationslinjer bliver i dette Tilfælde hovedsagelig Vejene henholdsvis til Bredstrup og til Stovstrup.

Den kommanderende General vil i Reglen opholde sig imellem Schleppegrells og Moltkes Brigader.

Samtidig med Udfaldet gøres med Transportskibe, Dampskibe og 2 Kanonbaade, en Demonstration ind i Vejle Fjord. Ligeledes foretages fra Fænø Sund en Demonstration med Dampfartøjer og aabne Baade mod Kysten fra Lyngsodde mod Skjærbæk.«

Da et natligt Angreb ikke kan ledes, maa Dispositionen bestemme alt, saa at Angrebet sættes rigtigt an, og alt øvrigt maa overlades til de underordnede Føreres Omsigt og Dygtighed samt Mandskabets Mod.

Det var ikke denne Grundregel, hvorpaa Dispositionen var affattet. Den var given, som gjaldt det et Angreb om Dagen, og gav mange Bestemmelser saa almindeligt, at det blev nødvendigt, saavel for Avantgarden som for Rye at give supplerende Bestemmelser hver for sig.

For Ryes Brigade var Retningen angiven nøjagtigt, thi det var udtrykkelig bestemt, at Brigaden skulde rykke frem mellem Vejen til Exercerpladsen og Stranden. Men det er vanskeligt at forstaa, hvorfor Overkommandoen ikke med et Ord berørte, at der fandtes Forskansninger paa den Vej, Brigaden skulde følge, og hvorledes den skulde forholde sig overfor disse. Dette er saa meget mere paafaldende, som Overkommandoen den 2. Juli havde fra Fæstningskommandanten faaet Melding om, at Fjenden havde Løbegrave til begge Sider af Exercerpladsen, samt at Redoute Nr. V. — Treldeskansen — var færdig, at den

var bestemt for Infanteri, og at den var lukket i Struben med en Palisadering.

Dispositionen var saaledes mangelfuldt affattet, og var allerede dette uheldigt, fordi det gjaldt et natligt Angreb, saa blev det endnu uheldigere, naar der ses hen til, at Overkommandoen havde befalet, at Avantgarden og Ryes Brigade skulde gaa i Spidsen. Thi General de Mezas Afdelinger kom fra Als, landsattes i Fredericia den 5. Juli om Aftenen og manglede ethvert Kendskab til Forholdene og Terrænet udenfor Fæstningen. Det samme var Tilfældet med General Ryes Afdelinger, 1. Reservejægerkorps undtagen.

Om Aftenen var Afdelingerne paa deres Alarmpladser. Det var bleven paabudt at iagttage den største Stilhed, for at Fjenden ikke skulde ane Uraad, men dette Paabud var ikke fornødent. Afdelingerne var forinden blevne gjort bekendte med Dispositionen. De vidste, hvad der forestod, og det havde fostret Alvor og Stilhed. Generalerne og de højere kommanderende besøgte Alarmpladserne, tiltalte Soldaterne og lagde ingen Dølgemaal paa Farerne, men samtidig udtalte de det tillidsfulde Haab, at enhver vilde gøre sin Pligt. Tropperne lovede det, og de holdt saa ærligt Ord, at det kun var en simpel Retfærdigheds-handling, at man senere som Tak for Slaget opstillede Monumentet for den tapre Landsoldat i Fredericia; thi ingensteds kan det med mere Ret siges om ham: »Sit Løfte har han holdt!«

Det havde den 5. Juli været en dejlig Sommeraften. Maanen stod blodigrød paa Himlen, men, da det var i de lyse Nætters Periode, stod den lavt, og dens Lysmængde var ikke stor. Forud for Slagdagen havde det i længere Tid regnet næsten daglig, saa at Luften var svanger af Fugtighed. Da Tiden til Udfaldet kom, var Maanen gaaet ned. Det var Nat, saa at man næppe kunde se mere end 20—30 Skridt foran sig, og kun i Nordost saas en let rødlig Lysning, der bebudede Dagens Komme.

Den Modstand, Slesvigholstenerne kunde yde paa den angrebne Front, var Overkommandoen bekendt med gennem Efter-

retninger, den havde modtaget nogle Dage tidligere, og som i det hele viste sig paalidelige.

Opstillingen var følgende:

Venstre Fløj: Brigaden Stückeradt med Hovedkvarter paa Kirstinebjerg.

Skansegruppen ved Kattegat var besat, saaledes at et Kompagni stod i Redoute Nr. V., et Kompagni i Løbegravene fra denne til Stranden, og 2 Kompagnier, der lige var afløste, da Udfaldet skete, var paa Vejen til den lille Hyttelejr paa Excercerpladsen. Disse 4 Kompagnier var af II. Bataillon. Desuden arbejdedes der i Løbegravene og i Batterierne af et Kommando paa 300 Mand, der var afgivet af III. Bataillon.

Bag Skanserne stod I. og IV. Bataillon og 2 Kanoner i Hyttelejren ved Kirstinebjerg, et Skyttekorps paa 30 Mand i Trelde, III. Jægerkorps og et Batteri i Egeskov, III. Bataillon i Vejlbj, og 2 Eskadroner og 2 Kanoner i Egum.

Centrum: Brigaden Abercron med Hovedkvarter i Stovstrup.

I Værkerne ved Oversvømmelsen havde V. Bataillon besat Løbegravene og Forposterne til hen imod Redoute Nr. V med 2 Kompagnier, og 2 Kompagnier stod som Reserve i Kløften bag Redoute Nr. IV.

IV. Jægerkorps og 2 Kanoner stod i Hyttelejren bag Redoute Nr. III.

VIII. Bataillon, der lige havde afløst V., var naaet til sit Kantonnement i Stallerup.

VI. Bataillon, der havde afløst Forposterne bag Oversvømmelsen, var paa Marchen til Stovstrup, i hvilken By der laa et Batteri.

VII. Bataillon havde besat Redouterne I og II samt Forposterne foran disse med et Kompagni, og dens 3 øvrige Kompagnier stod i Reserve ved Vejknaet Ø. for Stovstrup.

X. Bataillon havde et Kompagni paa Forpost foran Teglværket og 3 Kompagnier i Hyttelejren ved Fuglsang.

Et Batteri kantonnerede i Torp.

Højre Fløj: Avantgarden under Major Gersdorff med Hovedkvarter i Erisø.

2 Kompagnier af IX Bataillon og II Jægerkorps laa i Hyttelajren ved Erisø, og 2 Batterier i denne By. 2 Kompagnier af IX Bataillon stod ved Sandalshuse og bevogtede Kysten. I Jægerkorps havde et Kompagni i Skjærbæk, et i Snoghøj og to ved Henneberggaard med Forposter ved Bæltet. En Eskadron kantonnerede i Børup.

Kavaleribrigaden havde Hovedkvarter i Pjedsted og kantonnerede i Follerup og Herslev.

Styrken udgjorde 14 Batailloner, 10 Eskadroner og 46 Kanoner med henved 14,000 Mand.

Slaget ved Fredericia.

a. *Kampen paa venstre Fløj.*

Forinden de danske Tropper rykkede frem, havde Oberst Ræder befalet, at 1. og 2. lette Bataillon skulde danne første Træfning, henholdsvis venstre og højre afmarcheret, og 1. Forstærkningsjægerkorps, 3. Forstærkningsbataillon og 2. Jægerkorps anden Træfning, saaledes at bageste Træfning overfløjede første. Heri skete der den Forandring, at 2. Jægerkorps strax kom frem paa venstre Fløj af første Træfning, men som det var imod General de Mezas Dispositioner, saaledes skete det ogsaa mod Brigadekommandørens Hensigter.

Ræder havde endvidere befalet, at Træfningerne skulde rykke frem i Kompagnikolonner, og at disse, hvor de stødte paa fjendtlige Værker, skulde omgaa dem — en Anvisning, der var lettere at give end at følge — samt at Kolonnerne, naar de blev beskudt, skulde gaa hensynsløst paa.

Klokken blev 1.

Alt stod rede. Med Geværet i højre Haand og venstre paa Sidevaabnet begyndte Afdelingerne at sætte sig i Bevægelse. For at Marchen ikke skulde høres, var der lagt et tykt Lag Halm i Kongens Port og Poternen.

1. lette Bataillon rykkede gennem Kongens Port. Udenfor Porten holdt en Adjutant fra Hovedkvarteret, der skulde angive Retningen. Den, han anviste, stod i Strid med den, der var bleven anvist af Brigaden. Det førte til en Standsning. Fjenden, hvis Vedetposter stod tæt foran, anede Uraad. En af dem skød og saarede Fløjunderofficeren ved den forreste Deling. Føreren for denne, Løjtnant C. Th. Sørensen, kommanderede

strax Løb, og følgende den Retning, Hovedkvarterets Adjutant anviste — hvorved hans højre Fløj kom til at følge Treldevejen — udviklede han sin Deling og gik frem til Angreb. Fjendens Vedetter løb tilbage, og Feltvagten, som Delingen derpaa stødte paa, blev saa overrasket, at den ikke fik alle sine Geværer med. Den følgende Deling kom op og forlængede Skyttelinjen til Venstre. Kompagniets 2 andre Delinger fulgte som Reserve. De efterfølgende Kompagnier formerede sig paa samme Maade, efterhaanden som de kom op; alle 4 Kompagnier var paa samme Linje. Udviklingen foregik saa hurtigt, at de fjendtlige Forposter ikke fik Tid til at komme tilbage, saa at de blev angrebne efterhaanden. En Misforstaaelse fra Bataillonskommandøren Oberstløjtnant Walthers Side bevirkede, at Opmarchen skete til Venstre i Stedet for til Højre.

Bataillonen kom strax ind i høje Kornmarker, der var vaade af den megen Regn. De hæmmede Bevægelsen noget, men desuagtet lykkedes det den forholdsvis hurtigt at naa frem omtrent 600 Alen foran en Linje mellem Redouterne Nr. IV og V. Her standsede Oberstløjtnant Walther Bevægelsen, ikke paa Grund af Modstand i Fronten, thi foran sig havde han kun de retirerende Forpostafdelinger, men fordi der omtrent paa dette Tidspunkt udspandt sig en meget heftig Kamp om Forskansningerne bag begge hans Fløje. Mange andre vilde sikkert have trukket sig noget tilbage, men Walther holdt ikke alene ud, men lod endog Bataillonen, trods den uafbrudte Kamp paa Fløjene, gaa længere frem. Derved kom Bataillonen til at afgive en Støtte, der meget væsentlig bidrog til, at vi kom ud over de Kriser, som Kampen om Forskansningerne fremkaldte.

2. lette Bataillon gik gennem Poternen samtidig med, at 1. lette passerede Kongens Port, men, da den maatte gaa i Rode-marche, tog Deboucheringen Tid.

Bataillonskommandøren, Oberstløjtnant Hindenburg, vilde opmarchere, inden han rykkede frem, men en Ordre fra General de Meza gjorde, at han maatte sætte sig i Bevægelse, medens hans bageste Kompagni, Kaptajn C. F. Schøning, endnu var i Færd med at debouchere, hvorved dette Kompagni blev henvist til at handle paa egen Haand. Thi, var man ikke strax i

Bataillonsforbindelse, maatte man paa Grund af Mørket vente med at søge den, til det blev lyst.

Da Oberstløjtnant Hindenburg havde forstaaet Overkommandoens Ordre om »at omgaa« Løbegravene efter den taktiske Betydning af Ordet — Meningen var kun, at man skulde gaa udenom dem — foretog han en Frontforandring til Venstre med sine 3 Kompagnikolonner og rykkede frem mod V. N. V. Da 1. lette samtidig gik frem mod Nord, kom Avantgarden strax til at kæmpe med dobbelt Front og fik et svagt Punkt, idet 2. lette Bataillons højre Fløjkompagni blev ude af Stand til at følge sin Bataillon, naar det paa samme Tid skulde holde Forbindelse til Højre med 1. lette Bataillon.

Fremrykningen havde alarmeret Slesvigholstenerne, saa at 2. lette blev modtagen af en heftig Ild fra Forposterne og Løbegravene.

2. Jægerkorps marcherede gennem Poternen efter 2. lette. En Vogn med Arbejdsredskaber, der var anbragt i Korpsets Midte, kørte fast i Poternen, og, da det varede noget, inden den kom fri, blev Korpset skilt i 2 Dele. Udenfor Poternen stod Korpskommandøren, Oberstløjtnant Branner, og efterhaanden som Kompagnierne kom ud, sendte han dem enkeltvis frem og lod dem formere Kolonne under uafbrudt Løb. Kompagniet Wolle var foran, Schaffenbergs fulgte efter, og den Retning, der blev given dem, førte dem mod Forskansningerne. Kompagnierne Stricker og Scholten, der deboucherede sidst, sendtes frem som anden Linje. Da Korpset var deboucheret, vilde Oberstløjtnant Branner begive sig frem for at lede det, men i samme Øjeblik blev han haardt saaret og maatte bringes tilbage til Fredericia. Kompagnierne var derfor uden fælles Kommando; der var ingen Forbindelse imellem dem, og de anede ikke, hvor de i Mørket kom hen.

Da de første Skud faldt, blev, som omtalt, alt alarmeret paa Fjendens Side. Af Reservekompagnierne af V Bataillon, der stod i Kløften bag Redoute Nr. IV, besatte det ene Redouten, Morterbatteriet (den store Gryde) og de tilstødende Løbegrave, medens det andet rykkede frem N. for Redoute Nr. IV for at forstærke Forsvaret. IV Jægerkorps og de to Ka-

noner, der stod i Hyttelejren bag Redoute Nr. III, traadte under Vaaben og rykkede frem for at støtte Forsvaret i første Linje. Besætningen i den længst fremskudte Del af Løbegravene aabnede en meget heftig Ild, men, da vore Kompagnier overalt trængte rask frem, trak den sig skydende tilbage.

Kompagniet Scharffenberg af 2. Jægerkorps var det, som først blev standset. Têtedelingen, der var sendt frem i Kæde for at dække Fronten, var kommen bort. Da Kompagnikolonnen i uafbrudt Løb havde tilbagelagt en Strækning af 2000 Alen, fik den en Salve og kort efter en ny Salve paa 20—30 Skridt. Først nu opdagedes, at Kompagniet stod foran en Skanse. Salverne havde, navnlig den sidste, tilføjet Kompagniet betydelige Tab, og Mandskabet var faldet ned. Der blev strax kommanderet fremad, men inden Mandskabet kom op, faldt en ny Salve, som yderligere forøgede Tabet. Kaptajn Scharffenberg blev saaret ved denne Lejlighed og maatte bringes tilbage.

Kompagniet var stødt paa Fronten af Redoute Nr. IV. Mandskabet trængte ned i Graven og bredte sig omkring højre Flanke og langs Struben. Den var lukket med en Palisadering uden Skydehuller, og der var ingen Grav bag Struben. Mandskabet krøb op ad Brystværnet, og derfra saa vel som fra nogle tilfældige Aabninger i Palisaderingen skød det ind i Skansen. Under denne Skydefægtning blev Løjtnanterne Borch og Rosenstand Goiske saarede; den sidstnævnte blev senere dræbt af en Granat, der ramte ham i Hovedet.

Kampen havde varet i henved 10 Minutter, da trængte en lille Trop paa 10—12 Mand under den eneste af Officererne, som endnu var tilbage, Løjtnant Jensen, ind over Skansens nordvestlige Hjørne, hvor Palisaderingen og Brystværnet stødte sammen. Slesvigholstenerne blev overraskede. Vore Jægere fulgte efter over samme Hjørne. Kommandøren i Skansen, Kaptajn Gutzkow, overgav denne til Løjtnant Jensen; men endnu stod den langt overvejende Del af Slesvigholstenerne med deres Geværer. Løjtnanten opfordrede derfor Kaptajnen til at befale sit Mandskab at nedlægge Vaabnene. Ordren blev given, men i samme Øjeblik hørtes Hurraraab, og under Skydning trængte nogle Delinger af andre Kompagnier af 2. Jægerkorps ind over

den venstre Flanke. Slesvigholstenerne raabte »Verrath« og greb alle til Vaaben. Men Løjtnanten fik i Hast Palisadeporten reven op, og gennem den trængte Mandskab af Scharffenbergs Kompagni ind, og nu blev alt afvæbnet. Aarsagen til denne Episode var følgende:

En Deling af Kompagniet Scholten, der var sendt forud som Dækning under en svensk Løjtnant Hauswolf, samt den venstre Fløjdeling af Kompagniet Wolle under Overkommandersergent Goldschadt, havde hørt Skydningen ved Redouten. De ilede til og trængte ind over Skansens venstre Flanke uden at vide, at Overgivelsen havde fundet Sted. Overkommandersergent Goldschadt fik endnu Lejlighed til at afvæbne en slesvigholstensk Løjtnant.

Ialt fangedes 1 Kaptajn, 1 Løjtnant og 99 Mand. Den første Skanse var altsaa erobret. Fangerne førtes til Fredericia af Løjtnant Jensen. Udenfor Prinsens Port stødte Løjtnanten paa Fæstningskommandanten. Efter at denne senere var kommen ind paa Fæstningsvolden, skrev han Kl. 5 $\frac{1}{2}$ F. til sin Hustru: »Det var et herligt Syn at se de 100 første Fanger bringes ind.« Og hvor stærkt et Indtryk, det havde gjort paa ham, kan ses af, at da Sejren var vunden, og han Kl. 10 $\frac{1}{2}$ Aften meddelte dette til sin Hustru, kom han atter ind derpaa: »Jeg vil aldrig glemme Glæden, da jeg saae de første 100 Fanger, som blev bragt ind.«

Da Skansen var tagen, ankom Kaptajn Scholten med 2 Delinger. En Deling af hans Kompagni under Løjtnant Bruus var strax efter Deboucheringen sendt ud for at dække venstre Flanke. Den stødte paa sin Vej paa det store Morterbatteri. Uden at betænke sig gik Løjtnant Bruus frem til Angreb, erobrede Batteriet og fangede Besætningen, der udgjorde en Løjtnant og nogle og tyve Mand.

Det Reservekompagni af V Bataillon, der var gaaet N. om Redoute Nr. IV, var stødt paa Kompagniet Wolle af 2. Jægerkorps. Der udspandt sig en meget heftig Kamp, under hvilken Kaptajn Wolle blev saaret, og af hans Løjtnanter faldt A. Sehested, og C. F. Falbe blev saaret. Da kom Kaptajn C. F. Schøning til med sit Kompagni af 2. lette Bataillon. Han an-

greb det fjendtlige Kompagni i venstre Flanke og tvang det til at gaa tilbage over Kløften. Denne Tilbagegang faldt sammen med det Øjeblik, da Scharffenbergs Kompagni naaede frem til Redouten.

Det tilbagegaaende slesvigholstenske Kompagni, hvortil de fra Løbegravene retirerende Skytter sluttede sig, stødte, da det var kommen over Kløften, paa Major Schmidt, der var under Fremrykning fra Hyttelejren med IV Jægerkorps og 2 Kanoner. Da Major Schmidt fik Melding om, at Angrebet fra vor Side var meget alvorligt, nærede han Betænkelighed ved allerede nu at sætte sine Tropper ind og trak sig derfor tilbage med hele Styrken. For dog at kunne støtte en offensiv Bevægelse, som han ventede vilde blive udført af Forstærkningen, kastede han en Del af sit Korps ind i Redoute Nr. III og tog selv Kommandoen over den.

Kaptajn Schøning samt Størstedelen af Wolles Kompagni var fulgt efter og naaede op imod Redouten. Uden at betænke sig krøb Kaptajnen, fulgt af Kompagnifanebæreren og enkelte Menige, opad Brystværnet og plantede Kompagnifanen paa Kronen, men det var ham ikke muligt at trænge ind i Skansen. Kort efter ankom Kompagniet Stricker af 2. Jægerkorps. Det var under Bevægelsen kommen op bag 2. lette Bataillons venstre Fløj, og her fra fulgte det samme Retning som Kaptajn Schøning og naaede derved Redouten, hvor det stillede sig bag Struben. Lidt senere ankom den Del af 2. Jægerkorps, der havde samlet sig ved Redoute Nr. IV.

Major Schmidt var nu fuldstændig omringet; desuagtet opgav han ikke Kampen.

Gentagne Gange var der bleven foretagen Stormforsøg, uden at de førte til noget Resultat. Løjtnant Petersen af Scholten's Kompagni vilde gøre et nyt Forsøg. Skønt Kaptajnen mente, at det vilde være et unyttigt Offer, samlede Løjtnanten noget Mandskab, og i Spidsen for det kravlede han op ad Brystværnsskraaningen. Han naaede Kronen, men i samme Øjeblik blev han dræbt af en Spidskugle.

VI Bataillon og Batteriet fra Stovstrup var ilede til Hjælp, og denne Styrke forenede sig med den, som Major Schmidt

havde ladet gaa tilbage. Oberst Zastrow kom til, formerede det hele til Angreb og rykkede frem.

Den blandede Masse af 2. Jægerkorps og 2. lette Bataillon, der stod i Graven og bag Struben paa Redouten, havde netop forberedt sig til at foretage en samlet Storm, og hele Opmærksomheden var udelukkende henvendt paa Skansen. Da rykkede Zastrow uventet frem. Det var umuligt for vore Tropper at blive staaende, og dels af denne Grund, men ikke mindre paa Grund af Fjendens Overmagt, maatte de i Hast søge tilbage til Kløften. Da Zastrow forfulgte meget heftigt, var det uundgaeligt, at hvad der af 2. Jægerkorps havde kæmpet ved Skansen, blev sprængt, thi 2 af dets Kompagnier havde ingen Officerer. Kun Kompagniet Stricker havde alle sine Officerer, og dette blev nogenlunde samlet tilligemed en Del af Scholtens Kompagni. Korpsets Adjutant fik Ordre til at søge at samle de sprængte Dele. Da det var mørkt, maatte han angive dem, han traf paa, et Samlingspunkt, der i Mørket kunde søges af alle. Han angav derfor Prinsens Port som saadant. Det var dette, og ikke, som det er bleven fremstillet, Transport af Fanger, der gav Anledning til, at en Styrke paa hen ved 250 Mand efterhaanden blev samlet ved nævnte Port.

Major Schmidt havde forsvaret sig med Heltmod; nu var han befriet. Zastrow naede frem til Kløftens vestlige Rand, trak derpaa sine 8 Kanoner frem i Skyttekæden og overøste vore opløste og fuldstændigt sammenblandede Kompagnier med Kardætsker.

Omtrent samtidig, men dog lidt senere, var ogsaa VIII Bataillon rykket frem fra Stallerup. Den gik fra Byen lige ud i Retning mod Vejen fra Vejlbj, saa at den kom til at gribe ind omtrent 600 Alen N. for Redouterne. Angrebet traf 2. lette Bataillon. Den var gaaet saa rask frem, at Kompagniet Fugl havde naaet Hytteljren, hvor det blev angrebet af Zastrows venstre Fløj. Kaptajn Fugl blev saaret i Foden og maatte bringes ud af Ilden. Under Transporten blev han truffen af 2 Kugler, der gjorde Ende paa hans Liv. Hans Kompagni maatte trække sig tilbage og til Højre. Ved VIII Bataillons Angreb blev fortrinsvis Bataillonens højre Fløj angreben, og Fjendens

Overmagt tvang Oberstløjtnant Hindenburg til at gaa tilbage over Kløften. Derved blev 1. lette Bataillons venstre Fløj blottet, og Fjenden rettede nu sin Fremrykning mod denne. 1. lette var den Gang naaet frem et Par Hundrede Alen foran den Linje, hvori den først var bleven standset. Da Oberstløjtnant Walther erkendte Nødvendigheden af at blive staaende og haabede paa Hjælp, nøjedes han med at lade sit venstre Fløjkompagni bøje tilbage og gøre Front mod Fjenden.

Indtil dette Tidspunkt havde 2. Jægerkorps og 2. lette Bataillon maattet kæmpe imod 4 Batailloner og 8 Kanoner. Tabene havde været betydelige. 2. Jægerkorps havde mistet 9 Officerer foruden en stor Mængde Underofficerer og Menige, og Manglen paa Understøttelse af Artilleri vilde utvivlsomt have ført til en Katastrofe, hvis Fjenden var gaaet frem over Kløften.

Men nu kom Hjælpen, og den kom i rette Tid.

Avantgardens 2. Træfning var deboucheret, hvorpaa den efter den oprindelige Ordre rykkede mod Nord og stillede sig bag 1. lette Bataillon, saaledes at 3. Forstærkningsbataillon stod bag dens venstre Fløj, og 1. Forstærkningsjægerkorps bag Midten.

For at afvende Faren for 1. lattes venstre Fløj fik 3. Forstærkningsbataillon, Oberstløjtnant Gerlach, Ordre til at gaa frem i den Aabning, der havde dannet sig mellem 1. og 2. lette Bataillon. Oberstløjtnanten udviklede sin Bataillon i Kompagnikolonner, dækkede af Skytter, og med en Holdning, der blev beundret af Fjende som Ven, gik Bataillon frem til et Angreb, der førtes med den samlede Kraft. VIII Bataillon, der var kommen noget ud af hinanden under Bevægelsen fremad, kunde ikke staa imod og trak sig tilbage til Stallerup, forfulgt af 3. Forstærkningsbataillon. I Angrebet deltog Kompagniet Stricker af 2. Jægerkorps, der under Tilbagegangen fra Redoute Nr. III havde trukket sig bagud til Højre.

Schlepperegrels Brigade var deboucheret fra Fæstningen efter Avantgarden og var naaet frem til Løbegravene N. V. for samme, hvor den opmarcherede, netop samtidig med at vore Tropper blev nødte til at gaa tilbage over Kløften. Fjendtlige Skytter begyndte alt at trænge frem i Terrænet mellem Oversvømmelsen og det store Morterbatteri.

General Schleppegrell erkendte Faren og greb strax ind.

2 Kompagnier af 3. Jægerkorps, der understøttedes af en Afdeling Frivillige af 2. Forstærkningskorps under Løjtnant M. Petersen, som var sendt frem af Fæstningskommandanten, gik frem til Venstre og jagede de fjendtlige Tirailører tilbage. 3. Bataillon blev sendt frem til Kløften for at yde Hjælp, og Batteriet Jessen tog Stilling i Nærheden af det store Morterbatteri, dækket af 2 Kompagnier af 2. Forstærkningsbataillon. En heftig Artillerikamp begyndte. Under denne naaede Schleppegrells fremsendte Afdelinger Kløften. Her blev de nødte til at standse, fordi Fjendens Kanoner udelukkende tog dem som Maal. Men pludselig tav disse. Aarsagen dertil var dels Oberstløjtnant Gerlachs Fremrykning og dels en Ordre fra General Bonin.

Bonin havde begivet sig til Centrum. Da han var uden Efterretning om, hvad der var foregaaet paa hans venstre Fløj, og da han saa de offensive Stød, der blev foretagne, splintre, gav han Befaling til, at Hæren skulde trække sig tilbage til Vejle. Det var denne Ordre, der bragte Zastrow til at trække sig tilbage.

Da Fjenden veg, fulgte saa vel Schleppegrells Tropper, som hvad der var til Stede af Avantgarden, efter. Et nyt Angreb paa Redoute Nr. III behøvedes ikke; den var forladt.

Klokken var paa det Tidspunkt, da Oberstløjtnant Gerlach havde kastet VIII Bataillon, og Schleppegrell rykkede over Kløften, henimod 3¹/₂ F.

b. *Kampen paa højre Fløj.*

Medens Avantgarden saaledes havde kæmpet og ved General Schleppegrells Hjælp naaet det betegnede Maal, havde General Rye ført en haard Kamp paa højre Fløj, og denne vedvarede endnu.

Forinden Udfaldet samlede General Rye Afdelingscheferne med deres Adjutanter om Aftenen Kl. 10¹/₂ i sit Kvarter. Her meddelte han dem, »at Avantgarden og hans Brigade skulde debouchere ud af Fæstningen Kl. 1, Avantgarden gennem Kongens Port, hans Brigade gennem Udfaldsporten ved Stranden

N. for Citadellet. Udenfor Fæstningen skulde de formere sig sig som venstre og højre Fløj af en forreste Træfning og ved et kraftigt Angreb i nordlig Retning kaste de fjendtlige Tropper, de maatte støde paa. Imidlertid skulde Brigaden Schleppegrell debouchere umiddelbart efter Avantgarden og Brigaden Moltke umiddelbart efter Rye; disse to Brigader skulde formere henholdsvis venstre og højre Fløj af anden Træfning.« Den meget udførlige Disposition, der findes gengivet i »Olaf Ryes Tilbage-tog«, og som er citeret i Generalstabens Værk, blev hverken meddelt eller omtalt ved dette Møde. Da General Rye havde gjort sin Meddelelse, og Afdelingscheferne vilde til at gaa, aabnede Major Helgesen, der var i det tilstødende Værelse, Døren og sagde: »Der er en Skanse«. Rye blev overrasket, og en af Bataillonskommandørerne spurgte: »Hvad saa?« Rye svarede: »Er der en Skanse, saa tager vi den med Bajonnetten.«

Som det vil erindres, var det Kompagnier af 1. Reservejægerkorps, der benyttedes ved Udfaldet d. 30. Juni. Da dette Korps var bleven tildelt General Rye, og, da det var den eneste af hans Afdelinger, der var kendt i Terrænet, var det naturligt, at han benyttede det som Avantgarde.

Da Overkommandoen ikke i Dispositionen havde omtalt, at der var Skanser paa den Vej, General Rye skulde følge, gik han som noget selvfølgeligt ud fra, at de Forskansninger, han kunde støde paa, og som Helgesen havde nævnt, næppe kunde frembyde nogen alvorlig Hindring. Derfor beordrede han Major Bonnez, der kommanderede 1. Reservejægerkorps, at »kaste Fjenden tilbage fra Forskansningerne mellem Kysten og Vejen til Exerccerpladsen og derefter dække Brigadens fortsatte Fremrykning.« Af Ordren saa vel som af de Dispositioner, Bonnez traf, vil det ses, at hverken Rye eller han anede, at der var Løbegrave og en Redoute vestenfor den nævnte Vej.

Kl. 1 satte Brigaden sig i Bevægelse for at rykke frem mellem Fæstningen og Stranden. Forhuget var ryddet til Side, men Passagen var af en saadan Beskaffenhed, at Batteriet Marcussen ikke kunde komme frem og maatte sendes gennem Kongens Port.

Major Bonnez udviklede Kompagnierne Hein og Løvenfeldt mellem Vejen til Exerцерpladsen og Stranden, Kompagniet Frost fulgte som Reserve, og Kompagniet Haxthausen rykkede frem til Venstre af Vejen for at »flankere« den Modstand, Tête-kompagnierne maatte støde paa. Bonnez antog altsaa, at der som d. 30. Juni var et Batteri ved Stranden og en Løbegrav mellem dette og Vejen, men heller ikke længere, thi ellers blev »Flankeringen« en Umulighed.

Fjenden havde som omtalt et Kompagni i Redoute Nr. V, et Kompagni i Løbegravene, og 300 Mand Arbejdstropper var i Færd med at faa det store Fløjbatteri og Morterbatteriet bestykket.

Da 1. Reservejægerkorps rykkede frem, faldt der strax Skud. De to slesvigholstenske Kompagnier, der var paa Marchen til Hyttelejren paa Exerцерpladsen, ilede øjeblikkelig til Hjælp. Det ene stillede 2 Delinger som Reserve bag Redouten og en Deling i Løbegraven ved denne; det andet Kompagni forstærkede Besætningen i den øvrige Linje.

Hein og Løvenfeldt havde hver 2 Delinger i Kæde og 2 i Reserve. Løvenfeldt havde højre Fløj. Forinden Fremrykningen sagde han til sine Folk: »Gaar jeg fremad, saa følg mig; løber jeg min Vej, saa skyd mig.«

Modtagne af en heftig Ild fra Løbegravene maatte Skytterne et Øjeblik standse. Løvenfeldt beordrede da sin Reserve at rykke frem. Den blev ført af Løjtnant F. Weyhe, og, da han naaede frem i Kæden, gik det til Storm med Løvenfeldt og ham i Spidsen. Løbegraven og det venstre Fløjbatteri, hvor man netop var i Færd med at bringe en Kanon i Stilling, blev erobrede, og Fjenden gik overilet tilbage, heftigt forfulgt af Løvenfeldts Kompagni og Størstedelen af Kompagniet Hein.

Der var altsaa brudt Hul. Vejen til Sejren var bleven aabnet af Løvenfeldt og F. Weyhe. Var denne Omstændighed bleven benyttet af Ryes Tropper, hvor uendeligt meget Blod vilde der da ikke være bleven sparet.

De kastede slesvigholstenske Tropper trak sig tilbage mod Hyttelejren, hvor de blev samlede af Bataillonskommandøren og

rejste en saa stærk Modstand, at Kaptajn Løvenfeldt blev nødt til at blive staaende, til han fik Understøttelse.

Kaptajn Hein var bleven standset med Resten af sit Kompagni foran Løbegraven. Han blev haardt saaret og maatte bringes tilbage. Kompagniet Frost rykkede frem til Forstærkning og forlængede Fægtningslinjen til Venstre. Kort efter blev denne yderligere forlænget af Kompagniet Haxthausen, og først nu opdagede man, at man ikke alene havde en Løbegrav, men ogsaa en Skanse foran sig. Det var Redoute Nr. V., Trelde-skansen. Kampen blev heftig. Begge Kompagnichefer blev saarede, og Haxthausens Kompagni mistede alle sine Officer, saa at Kommandersergenten maatte tage Kommandoen over det.

General Rye var bleven holdende ved Deboucheringspunktet. Han maa herfra af Skudenes Glimten have set, at vor yderste højre Fløj var i Fremgang, thi da 9. Bataillon, der fulgte efter 1. Reservejægerkorps, kom ud, fik den Ordre til at sende sine to forreste Kompagnier under Kaptajn Nørager frem langs Stranden mod Trelde Skov for at rense denne. Dette var jo kun muligt, hvis Fjenden var bleven trængt tilbage. De to næste Kompagnier af 9. sendtes under Bataillonskommandøren, Major Krabbes Kommando frem for at hjælpe 1. Reservejægerkorps venstre Fløj med at bryde den Modstand, den havde mødt, og om hvis Beskaffenhed General Rye paa Grund af Mørket ikke kunde danne sig nogen Mening. Den følgende Afdeling, 4. Reservebataillon, fik Ordre til at rykke ud til Venstre for 9. Bataillon.

Kaptajn Nørager rykkede frem i Hurtigmarche langs Stranden. Da han naaede Kløften, der fra Teglværket fører op til Exercerpladsen og hørte stærk Skydning paa denne, gik han op gennem Kløften og kom derved ind bag Kaptajn Løvenfeldts højre Fløj.

Af den Del, Major Krabbe førte, var Kompagniet Hammeleff gaaet frem og rykket ind i Linjen til Venstre for 1. Reservejægerkorps Kompagnier. Derpaa udførtes et samlet Angreb, hvorved det lykkedes at storme Løbegraven og Morterbatteriet, hvori fandtes en 168 Pds. Morter, men den Del af Løbegraven, der laa nærmest Trelde-skansen, blev i Fjendens Magt. Hamme-

leff rykkede strax videre og trak sig til Højre over Vejen til Exerцерpladsen og derfra i nordlig Retning, hvorved ogsaa han stødte til Løvenfeldt.

Major Krabbe kom nu til med Kompagniet Bjerregaard og gjorde i Forening med Jægerne gentagne Forsøg paa at erobre Resten af Løbegraven. Det førte kun til forøgede Tab, og under et af Angrebene blev Majoren dødelig saaret.

4. Reservebataillon var kommen op paa venstre Fløj. Den havde 3 Kompagnikolonner, dækkede af Skytter, i første Linje, og et Kompagni dannede Reserven. Opmarchen var foregaaet her som overalt under uafbrudt Bevægelse, og Reservekompagniet var derved bleven langt tilbage. Uden at vide, hvor den kom hen, rykkede Bataillon frem. Derved kom dens højre Fløjkompagni tæt forbi Treldeskansen og fik uventet en saadan Ild derfra, at dette i Forbindelse med de betydelige Tab, Ilden bevirkede, førte til, at Kompagniet søgte tilbage i en saa fuldstændig opløst Tilstand, at det ikke blev muligt at samle det under den paafølgende Kamp. Venstre Fløjkompagni fulgte den tilbagegaaende Bevægelse, men Kompagniet Buhl, der dannede Midten, trak sig strax noget til Venstre og gik frem udenom Skansen. Det foranledigede de 2 slesvigholstenske Delinger, der stod som Reserve bag denne, til at trække sig tilbage til Exerцерpladsen, hvor de forenede sig med den der-værende Styrke, over hvilken Kommandøren for II. Bataillon, Kaptajn Wrangel, havde taget Kommando.

Kaptajn Buhl var fulgt efter, men holdt sig bestandig paa Afstand fra Skansen. Derved stødte han paa den højre Fløj af en slesvigholstensk Skyttekæde, der var under Fremrykning.

Den slesvigholstenske Brigadekommandør, Major Stückradt, havde nemlig ladet alarmere, da han hørte Skydningen. Afdelingerne i Egeskov og Vejlbjerg fik Ordre til at rykke til Kristinebjerg, og, hvad der stod i Hyttelejren sammesteds — I og IV Bataillon samt 2 Kanoner — sendtes frem til Treldeskansen for at støtte Forsvaret.

I Bataillon under Major Woringen rykkede frem, formeret i to Linjer med 2 Kompagnier i hver og dækket af Skytter. Den fulgte med sin venstre Fløj Gærdet, der begrænder Exercer-

pladsen. IV Bataillon og Kanonerne dannede Reserven. Da Woringen naaede frem omtrent i Højde med Hyttelejren paa Exerцерpladsen, stødte han paa Kaptajn Buhls Skytter. Han lod da begge Reservekompagnierne udvikle sig paa højre Fløj, og derved blev Buhl nødsaget til at gaa tilbage. Woringen fulgte efter, til Skyttekæden naaede omtrent 500 Alen N. for Treldeskansen, hvor der blev gjort Holdt, nærmest dog paa Grund af den Kamp, der foregik paa Exerцерpladsen. De 2 Kanoner kørte op paa Bakken, der ligger omtrent 1000 Alen N. for Skansen, og beskød 1. lette Bataillons højre Flanke.

General de Meza opholdt sig bag Midten af 1. lette Bataillon. Af Skudenes Glimten havde Generalen opdaget Fjendens Fremrykning fra Kristinebjerg og derfor beordret Espingolbatteriet Meincke, dækket af Kompagniet Klingsey af 1. Forstærkningsjægerkorps, til at tage en Flankestilling bag 1. lette Bataillons højre Fløj. Stillingen var derfor Klokken noget over 2 følgende:

1. lette Bataillon stod med højre Fløj paa Vejen til Trelde omtrent 2000 Alen N. for Kongens Port. Kompagniet Buhl stod med Front mod Nordost fremad til Venstre for Treldeskansen med Espingolbatteriet og Kompagniet Klingsey paa sin højre Fløj. Et Kompagni af 4. Reservebataillon stod til Højre for Treldevejen omtrent i Højde med Skansen, med et Kompagni af samme Bataillon bagved som Reserve.

General Rye havde med sin Stab taget Plads noget S. V. for Skansen. Den norske Løjtnant Rye, der forrettede Tjeneste som Brigdeadjutant, var bleven sendt frem for at undersøge Fægtningsforholdene paa højre Fløj. Generalens to andre Adjutanter fik deres Heste saaret og maatte begive sig til Fredericia for at blive beredne.

Situationen syntes Generalen kritisk, navnlig hvis det lykkedes Fjenden at undsætte Skansen. Han befalede derfor, at hvad der kunde komme frem af første Træfning, 3: 1. Reservejægerkorps, 9. Bataillon og 4. Reservebataillon, skulde fortsætte Fremrykningen, og anden Træfning, 6. og 7. Bataillon, skulde søge at erobre Skansen. Stabschefen, Kaptajn Beck, overbragte de nærmest værende Afdelinger Ordren og sendtes

derpaa ud paa højre Fløj, fra hvilken Rye ikke havde faaet Melding.

General Rye var saaledes alene.

6. Bataillon, der havde højre Fløj af anden Træfning, modtog Ordre til at angribe Skansen. Den stod formeret i enkelt Bataillonskolonne (∴ Kolonne med Delingsfront og 8 Delingers Dybde). Under Fremrykningen befalede Bataillonskommandøren, at der skulde formeres dobbelt Bataillonskolonne. Ved Udførelsen heraf, der skete i Løb, trak Bataillonens til Venstre, muligvis fordi den vilde søge at komme udenom Skansen og at erobre denne ved et Angreb bagfra. Men under Bevægelsen tørnede den i Mørket paa 7. Bataillon, der, formeret i dobbelt Bataillonskolonne, ogsaa havde faaet Ordre til at angribe Skansen. Derved opstod Uorden. 6. Bataillon, der havde noget Forspring, kom foran og derved lige imod Skansens Front. Paa kort Hold blev den — selv forsvarsløs — overvældet af Fjendens Ild, saa at hver Kugle fandt sit Maal. Om der blev given Ordre dertil, eller om det skete instinktmæssig, er ikke oplyst, men sikkert er det, at Bataillonens Mandskab faldt ned. Derved voxede Tabene, thi Fjendens Kugler hagtede ned over den mørke Masse, man fra Skansen kunde skimte foran Fronten, og, efterladende Pladsen bedækket med døde og saarede, maatte Bataillonens søge Frelse ved i Uorden at løbe nogle hundrede Alen tilbage for at samles og ordnes. Den kom derved helt om til Venstre af 7. Bataillon. Denne Bataillon havde ordnet sig paa Stedet efter den Uorden, 6. Bataillon havde tilvejebragt. Dens Kommandør, Major Vogt, havde i Fredericia hørt General Rye sige, at var der en Skanse, skulde den tages med Bajonnetten, og, da han var Soldat af den gamle Skole, rykkede han frem til Storm. Bataillonens var formeret i Bataillonskolonne. For i Mørket at holde den sammen red Major Vogt paa den højre, og Bataillonsadjutanten, Løjtnant Nickolin, paa den venstre Fløj. Angrebsretningen var ved et Tilfælde tagen, saaledes at Bataillonens Midte kom til at gaa lige paa Graven, der gik langs Skansens højre Flanke. Da Bataillonens kom ind paa Skansen, blev Kompagniet Bentzen, der var foran til Højre, formelig nedmejet af Fjendens Kugler. Kaptajnen faldt, og Bataillonenskom-

mandøren fik Hesten skudt under sig. Den øvrige Del af Bataillon træk sig derfor til Venstre; en Del naaede ned i Graven foran højre Flanke, og en Del førtes af Bataillonsadjutanten, Løjtnant Nickolin, mod Struben. Med en høj Grad af Uforfærdethed stormede Officerer som Mandskab op ad Brystværnet, og paa enkelte Steder kom det til Kamp Mand mod Mand. Men Angrebet brødes paa den urokkelige Kraft og Ro, hvormed Forsvaret blev ledet, og efterladende mange døde og saarede maatte Bataillon gaa tilbage. Løjtnant Nickolin havde faaet Hesten skudt under sig og laa, da Tilbagegangen fandt Sted, under sin dræbte Hest. Han betragtede sig alt som fangen, men det lykkedes ham at arbejde sig fri af Hesten og slippe tilbage til Bataillon.

General Rye var reden frem og havde været Vidne til Angrebet. Holdende til Venstre for Skansen opdagede han den slesvigholstenske I Bataillons Skyttelinje. Da det for enhver Pris gjaldt om at forhindre denne i at komme frem, gav han Løjtnant C. F. Carlsen af 7. Bataillon, der kom i hans Nærhed, Ordre til at samle Mandskab og forjage de fjendtlige Skytter. Generalens Ordre var bleven hørt af flere Løjtnanter, der var i Nærheden, deriblandt Løjtnanterne Roving og Tranberg af 6. Bataillon, der ligeledes samlede noget Mandskab. Alle 3 Løjtnanter gik saa mod Fjenden. Undervejs sluttede Løjtnant Schönberg af Kompagniet Klingsey (1. Forstærkningskorps) sig til. Da Generalen ogsaa beordrede Kompagniet Kühle af 7. Bataillon til at deltage i Fremrykningen, taler Sandsynligheden for, at han betragtede Faren som meget overhængende.

Netop som disse Afdelinger rykkede frem, fik de en uventet Hjælp, hvis Virkninger kunde spores, uden at de kendte Aarsagen.

Kaptajn Løvenfeldt var som omtalt bleven nødt til at standse paa Exerцерpladsen S. for Hyttelejren af Mangel paa Understøttelse. Da indtraf først Kaptajn Nørager med 2 Kompagnier af 9. Bataillon og derefter Kompagniet Hammeleff af samme Bataillon, og nu greb hele denne Styrke Offensiven. Den fjendtlige Bataillonskommandør, Kaptajn Wrangel, maatte derfor trække sig tilbage mod Kristinebjerg under heftig Forfølgelse. Men

derved omgik Løvenfeldt og Kompagnierne af 9. Bataillon tillige I Bataillons venstre Fløj og truede med at afskære den saavel som dens Reserve, IV Bataillon, Tilbageetoget. Brigadekommandøren, Major Stückradt, der personlig havde ført begge Batailloner frem, nærrede Betæneligheder ved at sætte Reserven ind, fordi han endnu ikke havde modtaget Melding om, at de tilkaldte Reserver havde naaet Kristinebjerg. Da han, samtidig med at blive omgaaet i venstre Flanke, blev angreben i Fronten, gav han Ordre til Tilbagegang. De to Kanoner, hvis Fører var bleven dødelig saaret, trak først bort, hvorpaa Bataillonerne fulgte efter.

Det frontale Angreb mod I Bataillons Skyttelinje blev udført af de Skyttesværme og Kompagnier, som General Rye personlig havde givet Ordre til at rykke frem, og han var selv fulgt med. Endnu var ingen af hans Adjutanter stødt til. Generalen var ikke kommen langt, før hans Hest blev saaret. Han fulgte saa et Stykke tilfods med Løjtnant Rovsings Skytter. Da han kom i Nærheden af Espingolbatteriet, laante han en Hest hos Batterichefen. Paa den red han frem til 1. lette Bataillons højre Fløj. Efter at være kommen til Kundskab om denne Bataillons Stilling red han til Højre for at føre sine egne Tropper frem i Højde med denne. Undervejs blev den laante Hest saaret, saa at han maatte fortsætte Vejen tilfods. Fjenden var under Tilbagegangen standset bag en Bakke og modtog Skytterne med en heftig Ild. Den bragte en Del af disse til at standse. Generalen ilede frem og opmuntrede til at fortsætte Bevægelsen. Da blev han saaret i Laaret, og Øjeblikket efter blev han — liggende paa Jorden — ramt af en Kugle, der fra neden trængte ind i Underlivet. Noget Mandskab af 1. Forstærkningsjægerkorps var den Gang nærmest ved Generalen og havde set ham falde, men de kendte ham ikke. De meldte derfor til Løjtnant Carlsen af 7. Bataillon, som var i Nærheden, at en højere Officer var falden. Løjtnanten ilede til, og i hans Arme udaandede Generalen, men hans bristende Øje saae vore Soldater rykke frem og Fjenden vige. Da Fjenden veg, gjaldt det om at følge efter. Løjtnant Carlsen maatte gøre sin Pligt og føre sine Folk frem. Generalens Lig maatte derfor

efterlades; det blev senere fundet og bragt til Fredericia. Havde man umiddelbart efter Slaget anstillet Undersøgelse om Maaden, hvorpaa Generalen var falden, vilde man hurtigt være kommen til Klarhed. Men der gik mange Aar, inden man tog alvorligt fat paa denne Undersøgelse, og i Mellemtiden var et fuldstændig ubegrundet Rygte om, at hans Hestepasser skulde have skudt ham, bleven slaet saa fast i manges Bevidsthed, at det har været vanskeligt at faa til at forstumme.

Da General Rye faldt, maa Klokken have været noget over 3.

Kaptajn Løvenfeldt og Kompagnierne af 9. Bataillon var imidlertid trængt ustandseligt frem og naaede Kristinebjerg. Kaptajn Wrangels Styrke var under Tilbagetoget smeltet saaledes ind, at den ved Ankomsten til denne Gaard ikke sendes helt tilbage. Samtidig havde vore Tropper paa denne Fløj tilføjet I Bataillon meget store Tab og tvunget saavel den som IV Bataillon til at gaa tilbage i nordvestlig Retning, forfulgte af Ryes Skyttesværme.

Den gensidige Stilling var følgende:

Kaptajn Løvenfeldt stod ved Kristinebjerg med 2 $\frac{1}{2}$ Kompagni. Kaptajn Nøragers 2 Kompagnier var rykkede ind i Trelde Næs for at afsøge dette. General Ryes Skyttesværme var under Fremrykning i Rummet Ø. for Treldevejen, efterfulgte af Kompagniet Kühle af 7. Bataillon og 3 Kompagnier af 4. Reservebataillon, som under Bevægelsen kom ind bag 1. lette Bataillons højre Fløj. Denne Bataillon havde arbejdet sig frem til en Stilling 400 Alen S. for og parallelt med Ryttergrøften med 1 Kompagni til Højre og 3 Kompagnier til Venstre for Treldevejen.

Lige over for havde Slesvigholstenerne indtaget følgende Stilling: Et Kompagni af III Jægerkorps og 4 Kanoner bevogtede Overgangsstedet over Randsfjord. 3 Kompagnier af samme Korps havde taget en Flankestilling mod Kristinebjerg bag det Gærde, der fra Ryttergrøften gaar imod Nordost, saaledes at 2 Kompagnier havde besat Gærdet, og et stod i Reserve. Bag Ryttergrøften stod paa venstre Fløj et Kompagni af IV Bataillon, saa kom den stærkt sammensmeltede I Bataillon,

der havde mistet 4 døde og 4 saarede Officerer, og paa dens højre Fløj stod 2 Kompagnier af IV Bataillon. Bag Midten af Stillingen stod 4 Kanoner, dækkede af et Kompagni af sidstnævnte Bataillon. Desuden stod i Eskadron paa Treldevejen, og i Eskadron og III Bataillon bag Stillingens højre Fløj.

Da General Rye red frem fra Treldeskansen, maa hans Tanke sikkert have været den, at naar det blot lykkedes at kaste den Styrke, hvormed Fjenden vilde undsætte Skansen, tilbage, vilde det ikke falde vanskeligt at erobre denne. Derfor maatte hans Ordre til 6. og 7. Bataillon betragtes som foreløbig. Bedre vilde det have været, om Generalen havde forbudt ethvert Angreb, til han gav nærmere Ordre, thi der var da en Mulighed for, at Angrebet paa Treldeskansen vilde vise sig overflødig. Det var netop denne Mulighed, som var indtraadt, thi som Løvenfeldt var kommen frem paa højre Fløj, saaledes kunde man ogsaa komme frem paa venstre Fløj. Men Major Vogt holdt sig til Ryes Instrux: »Er der en Skanse, tager vi den med Bajonnetten.« Efter det første mislykkede Angreb ordnede han derfor 7. Bataillon og gik atter frem til Storm. Skansen blev angreben i højre Flanke og Struben med samme Uforfærdethed. Atter lykkedes det Befalingsmænd — deriblandt Løjtnant Kaas — og Mandskab at naa op paa Kronen, men Forsvaret førtes endnu med samme Kraft og Ro: Skydningen blev af Forsvarerne kun afgiven paa Kommando og paa saa nært Hold, at ingen Kugle kunde fejle. 7. Bataillon maatte derfor atter gaa tilbage, men trak sig nu med Størstedelen af 6. Bataillon over til Højre hen imod Exerцерpladsen.

General de Meza, der opholdt sig bag i. lette Bataillon, blev urolig over, at denne Kamp, der førtes bag hans højre Fløj, ikke fandt sin Afslutning. Han sendte derfor en af Hovedkvarterets Adjutanter, der var attacheret hans Stab, til General Bülow for at henlede Opmærksomheden paa, at General Rye trængte til Understøttelse. De Mezas Stabschef, Major Wørishøffer, var enten samtidig eller kort forinden reden over i Retning af Treldeskansen for at undersøge Forholdene.

Wørishøffer traf tæt foran Kongens Port det General Rye tildelte Batteri Marcussen. Det havde af en af Generalens

Adjutanter faaet Ordre til at gøre Holdt og afvente nærmere Befaling. Da Tiden gik, og Kaptajn Marcussen ikke fik noget Bud, sendte han en Officer frem for at bede om Instruktion. Officeren vendte tilbage uden at have kunnet træffe være sig Generalen eller nogen af hans Stab. Han var lige vendt tilbage, da Major Wørishøffer kom til Batteriet. Denne foreslog Kaptajnen selv at tage Initiativet. Marcussen gik ind derpaa og sendte en Deling frem. Lidt senere fulgte han efter med Resten af Kanonerne og tog Stilling omtrent 450 Alen fra Skansen. Herfra søgte han at overøse den med Kardætsker, men naaede ikke tilstrækkelig Virkning, fordi Maalet kun kunde skimtes, og det var umuligt at bedømme Afstanden. Under Kampen blev Kaptajn Marcussen saaret og maatte afgive Kommandoen til Kaptajn Raasløff. Han fortsatte Skydningen, der i alle Tilfælde kom til at virke moralsk som Indledning til den Storm, der nu paafulgte.

Foranlediget af de Mezas Henstilling beordrede General Bülow Brigaden Moltke til at hjælpe Rye. General Moltke sendte 8. Bataillon frem. Formeret i Bataillonskolonne, dækket af Skytter, gik den fra Stranden tværs over Vejen til Exerцерpladsen mod den Del af Løbe-graven, som laa Skansen nærmest, og som endnu bestandig holdt sig. Løbe-graven blev erobret, Besætningen fangen, og uden at standse gik Bataillonens løs paa Skansen mod dens Front og højre Flanke. Samtidig gik Dele af 6. og 7. Bataillon mod dens venstre Flanke og Strube, saa at Skansen paa en Gang blev stormet fra alle Sider med en saadan Kraft og Styrke, at Angriberne formelig pressesedes ind i Skansen. Al Modstand hørte op. Besætningen, 4 Officerer og henved 200 Mand, maatte overgive sig. Den havde gjort sin Pligt til det yderste, og Kaptajn Arnsvaldt, der førte Kommandoen, havde indlagt sig en Hæder, der sent vil glemmes, thi Forsvaret af Treldeskansen vil i Krigshistorien bestandig staa som et lysende Exempel paa, hvorledes et Forsvar skal føres. Ikke mindre Anerkendelse fortjener Premierløjtnant Drygalski, der førte Kommandoen i Løbe-graven, og som blev haardt saaret.

Klokken var 4, da Kampen, der havde kostet os saa blodige Ofre, var endt. De Tropper, der havde været anvendte

til Angrebet, sendtes frem for at deltage i den Forfølgelse, som den Gang allerede var paabegyndt.

c. *Forfølgelsen.*

Efter at Major Stückradt havde faaet sin Brigade i Stilling ved Ryttergrøften, indsaa han vel, at Sandsynligheden talte for, at han vilde blive nødt til at trække sig tilbage over Vadestedet i Randsfjord. Men forinden vilde han foretage et offensivt Stød for derved at faa saa megen Frihed som mulig. Eskadronen, der stod paa Treldevejen, fik derfor Ordre til at gaa frem ad Vejen til Attake, og III Bataillon samt Eskadronen, der stod bag højre Fløj, skulde samtidig rykke frem for at omgaa 1. lette Bataillons venstre Flanke.

Eskadronen paa Treldevejen kom ikke langt, thi Attaken blev uden Formationsforandring afslaaet af 1. lette Bataillons Skyttelinje. Denne var kort forinden bleven forøget, thi Fjendens heftige Ild havde foranlediget Oberstløjtnant Walther til at sende alle Kompagnireserver frem, saa at Bataillonens var formeret paa en eneste tynd Linje. Angrebet var saaledes afslaaet, da Forsøget paa at omgaa 1. lette Bataillons venstre Flanke begyndte.

Den slesvigholstenske Dragoneskadron, der havde Têten, attackerede, men blev vist tilbage ved Ilden. Da rykkede III Bataillon frem og omgik Fløjen. Kompagniet Dorscheus, der stod her, maatte bøjes tilbage, og Bataillonens vilde utvivlsomt være bleven nødt til at opgive sin Stilling, hvis General de Meza ikke havde sørget for Hjælp i rette Tid.

Batteriet Wegner rykkede frem bag Bataillonens højre Fløj, hvor det protsede af bag et Gærde ca. 900 Alen fra Ryttergrøften og aabnede en heftig Ild for at forhindre Fjenden i at rykke frem i Fronten. Og Major Schepelern, der med 3 Kompagnier af 1. Forstærkningsjægerkorps stod bag Bataillonens Midte, sendtes i Løb til venstre Fløj for at imødegaa Flankeangrebet. Korpset greb ind, saaledes at det flankerede III Bataillon, og derved blev denne nødsaget til at trække sig tilbage. Major Schepelern tog derefter Stilling paa 1. lette Bataillons venstre Fløj.

Under denne Kamp havde Batteriet Wegener bragt de fjendtlige Kanoner til Tavshed og dermed forberedt Stormen. Saa snart Schepelern var kommen op, gik derfor hele vor Linje frem under Hurra og stormede Ryttergrøften. Fjenden veg paa alle Punkter.

Klokken var den Gang $3\frac{1}{2}$. Tidspunktet faldt saaledes sammen med det, paa hvilket det lykkedes General Schleppegrell ved sin Indgriben at kaste Fjenden tilbage i Centrum.

Da Ryttergrøften var bleven stormet, gav Major Stückradt sin Brigade Ordre til at trække sig tilbage over Egeskov. For at lette Tilbagegangen tog 3 Kompagnier af III Jægerkorps Stilling bag nogle Hegn, der løb parallelt med Ryttergrøften. Derpaa gik Kanonerne samt I og IV Bataillon igennem til Egeskov, hvorhen Resterne af II Bataillon allerede var dirigerede. III Bataillon trak sig efter det mislykkede Angreb tilbage til en Stilling S. O. for Anelyst.

Det var blevet lys Dag, saa at man kunde overse Terrænet.

Major Schepelern med 1. Forstærkningsjægerkorps fulgte efter III Bataillon. Denne optog Kampen i Stillingen ved Anelyst, men trak sig snart tilbage i Retning af Egum. Grunden dertil var, at Major Stückradt under Tilbagegangen havde faaet Melding om, at Vadestedet gennem Randsfjord blev bestrøget af Kanonbaade. Derfor befalede han, at Tilbagetøget skulde ske over Egum og Stallerup paa Bredstrup. Men dette var lettere sagt end gjort.

Da 1. Forstærkningsjægerkorps saae III Bataillon trække sig tilbage til Egum, vidste det, at Fjendens Hovedstyrke paa denne Fløj maatte være i Terrænet Ø. for Anelyst, og, da det opdagede fjendtlige Kolonner, der syntes at ville søge helt imod Vest, vendte Korpset sig mod Vejlbjerg for at afskære Tilbagetøget for disse og overlod 3. Forstærkningsbataillon at følge efter den slagne III Bataillon. Kompagniet Klingsey af 1. Forstærkningsjægerkorps, der havde været detacheret, saavel som Kaptajn Buhl med en Del af 4. Reservebataillon stødte til. Samtidig gik Kaptajnerne Løvenfeldt og Hammeleff frem fra Kristinebjerg paa Egeskov, og sydfra rykkede Kompagniet Kühle

af 7. Bataillon samt mindre Dele af 6., 7. og 4. Reservebataillon frem mod Vejlbj. 1. lette Bataillon, der under Kampen havde mistet 9 Officerer, hvoraf 6 døde eller dødeligt saarede, og hvoraf et af Kompagnierne var fuldstændigt blottet for Officerer, maatte først ordnes, inden den kunde rykke frem. Derfor fulgte i første Øjeblik kun enkelte af dens Delinger med fremad.

Saaledes trængt fra alle Sider maatte Stückradts Brigade med Nødvendighed blive opreven.

I Bataillon, der under Kampen havde mistet næsten alle sine Officerer, og som var stærkt sammensmeltet, førtes tilbage af en Løjtnant. Den fik Ordren ved Ankomsten til Egeskov og bøjede af til Vejlbj. Da den naaede denne By, blev den heftig beskudt i venstre Flanke, mistede 1 Officer og 80 Mand, men det lykkedes dog Resten langs Randsfjords sydlige Strand at naa tilbage over Ødstedgaard til Bredstrup.

II Bataillon, hvoraf kun Bataillønskommandøren, Kaptajn Wrangel, og 70 Mand var tilbage, havde naaet Vadestedet, da den fik Kontraordren. Den gik til Egeskov, men fandt Vejen spærret. Derfor vendte den tilbage til Vadestedet, som den passerede, medens det endnu var Tid og tog efter Ordre Stilling paa den nordlige Side af dette.

III Jægerkorps var naaet til henimod Vejlbj, men blev efterhaanden omringet paa alle Sider. Kun en ringe Del af Korpsset tillige med sprængte Smaaafdelinger af de andre Batailloner lykkedes det langs Randsfjord at naa tilbage til Bredstrup.

IV Bataillon under Major Staffeldt naaede med 3 Kompagnier Vadestedet. Det fjerde Kompagni, som fulgte III Jægerkorps, delte Skæbne med dette. At komme tilbage til Bredstrup ansaa Staffeldt for umuligt, men han troede ikke Faren saa overhængende, som den i Virkeligheden var. Derfor holdt han Terrænet S. for Vadestedet saa længe, at vore Afdelinger fik Tid til at komme op. Nu gav han Ordre til at gaa tilbage, og selv begav han sig noget ud i Vandet for at lede sine Tropper. Men disse blev trængt sammen fra alle Sider og maatte strække Vaaben. Staffeldt kunde ikke redde Livet, med mindre han vilde overgive sig. Løjtnant Jæger af 1. lette Ba-

taillon, der, født i Hertugdømmerne, var bleven sin Ed tro, og som Underofficer i 4. Jægerkorps var gaaet tilbage til Danmark i 1848, kendte Staffeldt. Han raabte til ham: »Overgiv Dem, Herr Major!« Men Staffeldt svarede »Nej« og søgte at komme tilbage. Da blev han ramt af 2 Kugler og segnede død om.

4 Kanoner havde naaet Vejlbj. Da Batterichefen havde været indkvarteret i Byen, var han kendt med Lokaliteterne. Han drejede gennem en Bondegaard for at naa en Gyde. Da han var kommen gennem Gaarden, lukkede han Porten og strakte en dansk Jæger, der vilde forhindre ham deri, ned med et Pistolskud. Men nu stødte han paa Kompagniet G. A. Falkenberg af 1. Forstærkningsjægerkorps, hvis Kaptajn havde set Halvbatteriet komme og havde truffet sine Dispositioner, saaledes at han omringede og erobrede Kanonerne. De blev senere pyntede med Grønt og i Triumf førte ind til Fredericia. Samme Kompagni havde lidt et Tab, der gik alle nær. En sprængt slesvigholstensk Trop kom mod et Gærde, der var besat af en af Falkenbergs Delinger under Kommando af en svensk Løjtnant, Axel Lagerbjelke. Da Slesvigholstenerne opdagede, at Vejen var spærret, vinkede de som Tegn paa, at de vilde overgive sig. Løjtnanten gik da alene frem imod dem for at opfordre dem til at strække Vaabnene. Han var kommet dem paa 20 Skridt. Da lagde 2 Slesvigholstener an og skød. En Kugle trængte ind i Løjtnantens højre Skulder, den anden saarede ham dødeligt i Underlivet. Næppe saae hans Mandskab dette, før det styrtede frem for at tage Hævn, men Løjtnanten var ædelmodig nok til at frelse Slesvigholstenernes Liv.

Kampen paa denne Fløj var endt Klokken omtrent 6.

Samtidig med, at General de Meza havde sendt en Del af Avantgarden i nordlig Retning, havde han beordret 3. Forstærkningsbataillon til at gaa frem i nordvestlig Retning. Bataillonen, der, som det vil erindres, havde kastet VIII Bataillon tilbage mod Stallerup, kom derved til at rykke frem paa 1. Forstærkningsjægerkorps venstre Fløj, og, da dette vendte sig imod Vejlbj, gik Bataillonen imod III Bataillon, da denne fra Anelyst trak sig tilbage paa Egum.

Oberstløjtnant Gerlach kom derved tillige til at danne For-

bindelsen med General Schleppegrells Tropper, idet han paa sin venstre Fløj havde 3 Kompagnier af 3. Bataillon, der af Schleppegrell var sendt frem i Retning af Egum. Som Reserve tjente den Del af 2. lette Bataillon, der var bleven under Bataillonskommandørens Kommando, samt nogle Kompagnier af 2. Jægerkorps.

III Bataillon satte sig først fast i Egum, men Kl. 5 blev den fordreven derfra, og efter et Forsøg paa at holde Stand i Stallerup maatte den gaa tilbage til Bredstrup, som den naaede Kl. 6. Her besatte den Udkanten meget stærkt, og Kampen blev foreløbig staaende.

Med Hovedstyrken rykkede General Schleppegrell frem efter Oberst Zastrows retirerende Tropper. Disse søgte at standse vor Fremrykning ved at lade 2 Kanoner tage Stilling. De holdt tappert ud, men kunde ikke standse Schleppegrells Fortropper — 3. Jægerkorps og et Kompagni af 3. Bataillon — og, da de vilde køre bort, trængte vore Jægere, anførte af Løjtnant Thorkelin og Frivillig, Jagtjunker A. Brun, ind paa dem og erobrede dem. Med sit Fodfolk søgte Oberst Zastrow at sætte sig fast ved Kobbegaard, men angreben i Fronten af Schleppegrells Tropper og omgaaet i venstre Flanke ved vore Troppers Fremrykning over Egum maatte han trække sig tilbage. Tilbageetoget gik paa Bredstrup ifølge en Befaling, der var given paa et tidligere Tidspunkt af General Bonin, og som anviste nævnte By som fælles Retrætepunkt.

Oberstløjtnant Abercron havde allerede den Gang ladet VII Bataillon, der havde besat Forposterne og Redouterne I og II, gaa tilbage, men enkelte mindre Afdelinger af Bataillonens var endnu efteriadede.

Fæstningskommandanten, der fra Volden havde set, at Fjendens Tropper trak sig tilbage fra Oversvømmelsen, beordrede 2 Kompagnier af 6. Reservebataillon under Oberstløjtnant Kæsemølle til at rykke ud ad Kolding Chaussee. Som Reserve fulgte den Styrke, ca. 250 Mand, af 2. Jægerkorps, der var bleven samlet ved Prinsens Port. Denne Fremrykning skete Kl. 4^{1/2}.

3. Jægerkorps venstre Fløj var lidt tidligere stødt paa en

Trop paa 22 Mand under Løjtnant Gültzow af VII Bataillon Da denne ikke kunde væрге sig, kastede den sig ind i den forladte Redoute Nr. II. Derfor blev Oberstløjtnant Kæsemodel, da han rykkede frem over Dæmningen, modtagen af en heftig Ild fra Redouten. Têtekompagniet gjorde et Forsøg paa at storme, men Stormen blev afslaaet, og Kæsemodel dødeligt saaret. Et nyt Forsøg, udført i Forbindelse med 3. Jægerkorps venstre Fløj, lykkedes. Besætningen maatte overgive sig.

Kaptajn Beck overtog Kommandoen efter Kæsemodel over Kompagnierne af 6. Reservebataillon og vendte sig mod Syd langs Oversvømmelsen, understøttet af Kaptajn C. F. Schønning af 2. lette Bataillon, der rykkede frem paa hans højre Fløj. Da disse Tropper nærmede sig Christiansens Batteri, blev Skytset fornaglet, og Batteriet forladt. Det samme gentog sig ved Blokhusbatteriet, hvor tillige Krudtmagasinet blev sprængt i Luften.

Af Abercrons Brigade var endnu X Bataillon tilbage. 2 Kompagnier stod ved Teglværket, 2 ved Fuglsang. De havde Kl. 4^{1/2} faaet Ordre til over Stovstrup at gaa til Bredstrup, men var blevne staaende, til de to nævnte Batterier blev forladte. Efter et kort Engagement med Kaptajnerne Becks og Schønings Tropper gik de tilbage.

Åvantgarden under Major Gersdorff var bleven alarmeret Kl. 1^{1/2}. Tiden gik til Kl. 3^{1/2}, uden at Gersdorff fik nogen Efterretning om Slagets Gang. Paa Forespørgsel hos Abercron fik han ved dette Klokkeslet til Svar, at alt gik godt. Men Kl. 4 modtog han fra General Bonin Ordre til at marchere til Bredstrup. Han satte sig strax i Bevægelse, og Kl. 4^{3/4} havde II Jægerkorps og 2 Kanoner besat Stovstrup og Sønderbygaard, IX Bataillon og 8 Kanoner var ved Parken ved Heise Kro, og I Jægerkorps under Tilbagegang paa Taarup.

General Schleppegrell havde imidlertid foretaget en Frontforandring til Venstre. Han vilde rykke frem til Angreb paa Stovstrup og lod derfor sit Batteri tage Stilling for at forberede Angrebet, hvorefter 3. Jægerkorps rykkede frem.

Bonin var imidlertid bleven betænkelig ved at lade Major Gersdorff gaa tilbage paa Bredstrup, og Kl. 5^{1/2} fik derfor Majoren Ordre til at gaa til Havreballepasset for derved at sikre

Bonins højre Fløj, samt at holde Passets Besiddelse til nærmere Ordre. Det blev udtrykkeligt tilføjet, at han ikke maatte vove noget, da hverken Stückradts eller Abercrons Brigade var i Stand til at rejse nogen Modstand. Besætningen i Stovstrup fik derfor Ordre til at gaa tilbage over Heise Kro.

Da Byen saaledes var rømmet, den Gang 3. Jægerkorps naaede den, gav Schleppegrell Ordre til, at hans Tropper skulde opmarchere N. for Byen.

Under Standsningen, der foranledigedes ved Opmarchen, opdagede Kaptajn Magius af 3. Jægerkorps, at der ved Heise Kro stod en Park. Slesvigholstenerne havde søgt at faa den rømmet, men Mangel paa Heste gjorde, at meget endnu var tilbage. Størstedelen af Vognene var fyldt med Ammunition. Magius rykkede strax frem med sit Kompagni, men sendte samtidig Melding derom og bad om Understøttelse. Foran Parken stødte han paa fjendtlige Skytter, der dækkede Tilbagegangen. Men disse trak sig tilbage uden at gøre noget Forsøg paa at forsvare Parken. Magius blev nu forstærket med 1 Deling Husarer under Løjtnant L. Castenschjold og Espingolbatteriets Raketvogn. Da Castenschjold kom til, opdagede han, at der var Ild i en af Vognene paa Parkpladsen. Uden at ænse Faren sprængte han og 2 Husarer ind og bragte den brændende Vogn til Side. 2 Kompagnier af X Bataillon viste sig, men der blev strax kastet 10—12 Raketter mellem disse Kompagnier, der skyndsomst gik tilbage for over Taulov Nebel og Eltang at naa Bredstrup. Kort efter ankom de to andre Kompagnier af samme Bataillon; de slog ind i samme Retning som de tidligere. Parken var saaledes uden stort Besvær falden i vore Hænder.

Foranlediget af en Forespørgsel fra General de Meza havde Overkommandoen befalet, at vore Tropper ikke maatte gaa ud over Elboafsnittet. General de Meza skulde besætte Vadestedet ved Randsfjord og gaa mod Bredstrup, understøttet af Ryes Brigade, over hvilken Oberst Irninger havde faaet Kommandoen. General Schleppegrell skulde ved Stovstrup afløses af Brigaden Moltke og derpaa rykke frem til Heise Kro, samt skyde Afdelinger frem til Besættelse af Havreballepasset og til Observation af Gudsøpasset.

Oberstløjtnant Gerlach havde imidlertid med sin Bataillon og Kompagnierne af 3. fortsat sit Angreb paa Bredstrup. Men støttet af 10 Kanoner holdt Fjenden igen, og først da alle de Tropper, der var retirerede paa denne By, var komne igennem, lod Fjenden sin Bagdækning gaa tilbage. Derved kom det til en Kamp om Kirkegaarden, hvorved vi gjorde en Del Fanger. Oberstløjtnant Gerlach besatte Bredstrup. Reserveerne gik til Kongsted, og Kompagnierne af 3. Bataillon marcherede til General Schleppegrells Hovedstyrke.

General Schleppegrell havde sendt 2 Kompagnier af 5. Bataillon og 2 Kanoner under Kommando af Kaptajn Nielsen til Havreballepasset. Denne Styrke stødte paa Modstand i Taarup Skov, der tilsigtede at gøre det muligt for I Jægerkorps at komme tilbage. Kaptajn Nielsen blev forstærket med 2 Kompagnier, og det lykkedes ham at tvinge Fjenden noget tilbage, men han kunde ikke forhindre, at I Jægerkorps slap igennem.

Klokken var den Gang 6 F.

Vor Styrke blev yderligere forøget med 2 Kompagnier og 2 Kanoner, men besætte Havreballepasset var umuligt, da Gersdorff holdt det besat, støttet af 16 Kanoner. Her blev Kampen staaende, indtil Major Gersdorff Kl. omtrent 8 fik Befaling til over Herslev og Follerup at støde til Bonin. Saa snart Passet var rømmet, blev det besat af I. Forstærkningsbataillon.

General Bonin havde, efter at Bredstrup var rømmet, samlet Brigaderne Abercron og Stückradt i en Stilling ved Pjedsted, og her stødte Gersdorff til. Kl. 11 brød Bonin op og marcherede til Vejle, hvor han ankom Kl. 4 om Eftermiddagen.

Gudsøpasset var bleven besat af Brigaden Moltke. Vor Overkommando vilde ikke gaa længere frem, dels fordi den ikke vidste, om vi derved muligvis stødte paa Forstærkninger, der var sendte frem af Prittwitz, og saaledes løb Risikoen af at tabe noget af det, der var vundet, men ikke mindre fordi Tabene og Anstrængelsen havde svækket og udmattet de kæmpende Afdelinger i en saadan Grad, at de trængte til Hvile. Der blev derfor truffen Bestemmelser for Troppernes Opstilling bag Elboafsnittet, dog kun med det Formaal at faa Afdelingerne samlet

og ordnet, thi lige saa lidt som Overkommandoen vilde fortsætte Forfølgelsen, lige saa lidt vilde den lade Hæren blive staaende i den fremskudte Stilling.

Hen paa Eftermiddagen fik derfor Moltkes Brigade Ordre til, naar den var bleven afløst af en Husareskadron, at trække sig tilbage til en Forpoststilling med en Bataillon i Erisø, en Stovstrup, en i Kløften ved Oversvømmelsen og en som Reserve ved Fuglsang. Alle øvrige Afdelinger marcherede til Fæstningen for atter at overføres til Fyn. Tropperne var døds-trætte, og dog var Anstrængelserne endnu ikke endte. Da de kom ind til Fæstningen, blev der dannet en lang Marchekolonne, der begyndte ved den østlige Landgangsbro i Citadellet og endte ved Volden. Det var en Lykke at være kommen først, thi de Afdelinger, der var længst tilbage, og som naaede ind til Fæstningen Kl. 8 og 9 Aften, blev først overførte den følgende Morgen Kl. hen imod 6, efter at have tilbragt den mellem-liggende Tid med at gøre et Par Skridt frem, blive staaende og gentage den samme Manøvre, indtil de endelig naaede Broen.

Efterretningen om Sejren var fløjet over Fyn, og fra alle Egne strømmede Befolkningen til Strib for at takke dem, der havde baaret Sejren hjem. Men der var desværre mange, der havde maattet købe den med Livet, og endnu flere, der vaandede sig paa Lazareterne eller paa Vejen dertil af de blodige Mærker, de havde faaet i Kampen. Thi Slaget ved Fredericia krævede store Ofre. Vort hele Tab udgjorde 75 Officerer, 78 Underofficerer og 1738 Menige, 0: henved $\frac{1}{10}$ af hele Styrken; men, ser man hen til de enkelte Afdelinger, var det procentvise Tab langt større. 2. Jægerkorps, der havde det største Tab, mistede henimod $\frac{1}{3}$, 6. Bataillon fulgte efter i Rækken med 211 døde og saarede af 900 Mand. 1. lette Bataillon, der havde det største Tab af Officerer, mistede 9, hvoraf 6 døde og 3 saarede. Af døde mistede vi ialt 33 Officerer, 25 Underofficerer og 454 Menige, af saarede 42 Officerer, 50 Underofficerer og 1252 Menige, af Fangne 3 Underofficerer og 32 Menige.

De faldne Officerer var:

Generalmajor Olaf Rye.

Oberstløjtnant Kæsemødel, Major Krabbe, Kaptajnerne Wel-

dingh, Fugl, Bentzen og Schwartz, Løjtnanterne Tronier, Molding, Friherre Cederstrøm (svensk), Friherre Lagerbjelke (svensk), F. O. W. Petersen, A. W. Lorentzen, Eichmüller, C. N. Lassen, I. C. C. Ibsen, A. F. Larsen, O. C. Skeel, A. Sehested, C. Ravn, Rosenstand-Goiske, C. M. Holst, A. C. C. Møller, L. Buch, G. I. Flor, R. C. Hyrup, H. C. C. Grüner, Ursin, N. P. H. Schou, C. F. Lorentzen, C. Ussing, A. E. Duse (svensk) og C. H. Holst (norsk). Blandt de saarede Officerer var 2 svenske, Løjtnanterne Ømann og Abrahamson, og 2 norske, Løjtnanterne Vogt og Hagemann.

Fjendens Tab beløb sig til 81 Officerer og Fændriker, 9 Læger og 2910 Mand. Deraf faldt 5 Officerer og 197 Mand, 33 Officerer, 802 Mand saaredes, og 43 Officerer, 9 Læger og 1911 Mand blev fangne. Af Fangerne var 11 Officerer, 1 Læge og 285 Mand saarede.

Der blev gjort til Bytte 31 Stykker Skyts, 29 Affutager, 86 forskellige Vogne, 2000 Geværer, store Forraad af Projektiler og Ammunition, hened 100 Ride- og Trækheste, alt til en samlet Værdi af omtrent 235,000 Kroner.

Felttogets Slutning.

General Prittwitz modtog d. 5. Juli om Eftermiddagen den Skrivelse, Bonin havde afsendt samme Morgen fra Fredericia. Han svarede, at han maatte henvise til den Instruktion, han havde givet samme Formiddag og tilføjede, at han med den bedste Vilje kun var i Stand til at forandre den i et eneste Punkt, ved at give Detachementet i Haderslev Ordre til strax at marchere til Kolding, for saa vidt den Kyststrækning, det skulde bevogte, ikke var truet.

Som Følge af de faretruende Efterretninger forlagde General Prittwitz d. 6. Juli sit Hovedkvarter til Horsens, og d. 7 kom han til Vejle. Forinden han forlod Aarhus, havde han beordret General Hirschfeld til at foretage en Rekognoscering den 6. Juli.

Rekognosceringsstyrken, der talte 4 Batailloner, 8 Eskadroner, et Feltbatteri og et Raketbatteri, brød op fra Lisberg og gik i 2 Kolonner mod Vorre og Skjødstrup. Den tvang vore Forposter til at trække sig noget tilbage og vendte derpaa om.

Oberst Flindt, der havde overtaget Kommandoen over Ryes efterladte Styrke, som nu fik Navn af »Flindts Korps«, modtog d. 7. om Morgenen Efterretning om Sejren ved Fredericia. Samme Aften foretog han derfor en Fremrykning, saa at Hovedkvarteret kom til Hjortshøj, og Forposterne stod i Spørring og Trige. Da Fjendens Forposter stod i Lisberg, Terp og Egaa, var vi altsaa i umiddelbar Berøring med dem. Det var netop, hvad Oberst Flindt vilde for strax at kunne rykke frem, saa snart Fjenden, som han formodede, trak sig tilbage fra Aarhus. Foreløbig blev Fjenden dog staaende, og det gav Anledning til

daglige Smaakampe, snart i Fronten og snart ved Detachementer, der udsendtes i Fjendens venstre Flanke. Et saadant Detachment foretog Natten til d. 16. Juli et Overfald paa en Postering ved Fuldbro, hvorved vi fangede 1 Officer, 1 Underofficer og 10 Mand.

Denne Virksomhed fra vor Side troede Hirschfeld begrundet i, at der var landet et Korps paa Helgenæs, der havde forstærket Oberst Flindt. Hirschfeld forberedte sig derfor paa at blive angreben. Her havde man altsaa byttet Roller: Hirschfeld, der var stærkere, blev staaende, medens Oberst Flindt, der var svagere, tog Initiativet.

Bonin havde den 7. Juli udstedt en Proklamation, hvori han med god Føje takkede sine Tropper for den Maade, hvorpaa de havde kæmpet ved Fredericia. Samtidig udtalte han, at Hæren havde lidt betydelige Tab. Han henviste til Fremtiden og udtalte Haabet om, at Slesvigholstenerne snart vilde faa Lejlighed til atter at kæmpe mod Fjenden. Prittwitz mente ogsaa at burde sige nogle trøstende Ord og udtalte i en Proklamation, »at Fredericiadagen vilde i den unge slesvigholstenske Hærs Aarbøger indtage en betydningsfuld Plads og slutte sig til de Erfaringer, som ogsaa ældre Hære havde maattet gøre paa samme Maade, og som Krigens Tilskikkelser ikke udelukker.«

Da Kurhesserne var blevne samlede med Slesvigholstenerne ved Vejle, og Detachmentet fra Haderslev saavel som den hannoveranske Brigade — afsendt af Wynecken — var ankommen til Kolding, lod Prittwitz den 9. Juli foretage en Rekognoscering mod Randsfjord, Bredstrup og Gudsø. Da han derved fik at vide, at vi kun havde Fodfolk staaende foran Fæstningen, medens Passene bevogtedes af Rytteri, blev der den 11. Juli truffen den Bestemmelse, at den hannoveranske Brigade atter skulde afmarchere til Sundeved. Desuden blev det befalet, at den bajerske Brigade, der var trukken til, skulde besætte Vejle, den kurhessiske Brigade staa foran samme By paa Fredericia-vejen med fremskudte Forposter, og Bonin med Slesvigholstenerne kantonnerede i Kolding.

Den 12. Juli modtog Prittwitz fortrolig Meddelelse om, at der var afsluttet Fredspræliminærer og en Vaabenstilstand. Han

instruerede derfor Hirschfeld, der endnu stod i og ved Aarhus samt Skanderborg, om at undgaa enhver Kamp, for saa vidt Vaabenæren tillod det.

General Bülow var efter Slaget vendt tilbage til Vejlbj Præstegaard. Herfra sendte han den 7. Juli sin Tak til dem, der som Oberstløjtnant Lunding gennem det kraftigt ledede Forsvar, og til dem, der som Eskadrechefen og Chefen for Transportflaaden ved at lede og ordne Overførslerne, havde muliggjort det store Udfald. Og ikke mindst takkede han Hæren, der havde kæmpet. Denne Tak fik dog sit smukkeste Udtryk igennem følgende Proklamation fra Kongen:

»Soldater! I Kampen for Fredericia, den heftigste og blodigste, Hæren endnu har bestaaet, har I erhvervet Eder et Krav paa Fædrelandets Erkendtlighed og føjet en ny Hædersdag til dem, Danmark med Taknemmelighed erindrer. I har vist, hvad Sønner af et Folk, som kæmper for Ære og Ret, formaar imod Oprør og Usandhed. I har vundet en Sejr, der vil mindes i Danmarks Historie.

Soldater! Jeg bringer Eder min og Fædrelandets varme Tak. Min Tak til de faldne Helte og fremmest blandt disse General Rye. Min Tak til enhver, som har bidraget til denne Dags Hæder. Med Kærlighed og Stolthed vil Danmark mindes enhver, som den 6. Juli stred og blegnede for dets Ære. Hos mig skal Erindringen aldrig udslettes om den Uforsagthed, hvormed mine brave Tropper og navnlig mit Infanteri i Kampen trodsede alle Farer.

Soldater! Eders Konge, Eders Fædreland takker Eder.«

Bülow var vidende om, at de diplomatiske Underhandlinger nærmede sig deres Afslutning. Hvad Vending de vilde tage, var det umuligt for ham at forudse. Derfor besluttede han at indskrænke sig til Besættelsen af Fredericia og det nærmeste Forterræn, og at lade de Tropper, der kunde undværes paa Fyn, ordne sig i Ro for, hvis Krigen skulde fortsættes, at forberede sig til nye Kampe. Hertil var der saa megen større Grund, som alle Efterretninger gik ud paa, at Prittwitz koncentrerede sig bagud.

Krigsministeren delte ikke disse Anskuelser. Allerede den

7. Juli henstillede han til Overkommandoen at holde Elboafsnittet besat, og, hvis Hæren blev nødt til at gaa tilbage til Fyn, anvende den til et Angreb paa den forskansede Stilling paa Dybbølbanke.

Overkommandoen fandt denne Gang ingen Anledning til at tage Hensyn til Krigsministerens Henstilling. Alt blev derfor, som det var.

Den 15. Juli fik General Bülow Meddelelse fra Krigsministeriet om, at der i Berlin var undertegnet en Konvention om Fredspræliminærer og en Vaabenstilstand, der kunde forventes at ville blive billigt af Kongen. Foreløbig havde derfor Hæren at afholde sig fra ethvert offensivt Foretagende.

Som tidligere omtalt havde den prøjssiske Regering midt i Maj taget Forhandlingerne i sin Haand for om muligt at komme til Forstaaelse med Danmark.

Forhandlingerne førtes i Berlin mellem Kammerherre Reedtz fra vor og Friherre Schleinitz fra prøjssisk Side, og den engelske Afsending ved Berlinerhoffet, Lord Westmoreland, ydede sin Støtte. Flere Gange saae det ud, som om det heller ikke denne Gang skulde komme til en Overenskomst. Men trykket af de indre Uroligheder i Tyskland fremsatte Prøjssen dog den 15. Juni et Forslag til Fredspræliminærer, som, om det end ikke tilfredsstillede hverken vor Ret eller vore Ønsker, dog var bedre, end hvad der hidtil var bleven foreslaaet. Vor Regering mente dog at kunne opnaa mere og instruerede Kammerherre Reedtz, men dens Forlangender gik saa vidt, at han frygtede for at opstille dem. Regeringen instruerede ham samtidig om, at han ikke maatte gaa ind paa nogen Vaabenstilstandskonvention, før Forslaget derom var tilstillet vor Regering og forhandlet i Statsraadet.

Den 3. Juli fik Reedtz gennem den russiske Afsending i Berlin Meddelelse om, at en russisk Kurer var paa Vejen til Kjøbenhavn med en Depeche fra den russiske Udenrigsminister, hvori den danske Regering blev gjort ansvarlig for Følgerne af ikke at gaa ind paa Prøjssens Forslag. Der blev tilføjet, at den prøjssiske Regering var vidende om dette Skridt. Hvis Kammerherre Reedtz under disse Forhold havde opstillet alle

de Ændringer, som vor Regering havde forlangt i Fredspræliminærene, vilde det utvivlsomt have ført til, at Underhandlingerne var blevne afbrudte. Derfor fremsatte han den 5. Juli nogle Ændringsforslag til Fredspræliminærene, som han forlangte uforandret vedtagne eller forkastede inden 3 Gange 24 Timer, samt nogle Ændringer til det Forslag til en Vaabenstilstand, hvorom han og Friherre Schleinitz i det væsentlige var enige. Efter en heftig Debat i det prøjssiske Statsraad den 7. Juli, blev Reedtz Forslag vedtaget. Den 8. Juli fik Reedtz Efterretning herom. Men samtidig modtog han en privat Meddelelse om Sejren ved Fredericia. Efterretningen herom var endnu ikke naaet Berlin, og han forudsaa, at den let kunde komme til at øve en skæbnesvanger Indflydelse paa Underhandlingerne. Derfor foranledigede han strax et Møde med Schleinitz, og i Lord Westmorelands Nærværelse vedtoges alle de enkelte Artikler i Fredspræliminærene og Vaabenstilstandskonventionen. Den 10. Juli blev begge Traktater underskrevne. Den Gang var Sejren ved Fredericia almindelig bekendt, og Stemningen i Tyskland var saa forbitret derover, at det kan betragtes som afgjort, at Prøjssen af Hensyn til denne Stemning ikke havde turdet gøre os de Indrømmelser, som det var gaet ind paa den 7. Juli. Nu var Afgørelsen truffen; Prøjssen kunde ikke træde tilbage.

Fredspræliminærene bestemte:

1. »Hertugdømmet Slesvig skal have en særegen Forfatning, for saa vidt angaar dets lovgivende Magt og indre Bestyrelse, uden at være forenet med Holsten, og saaledes at den politiske Forbindelse, som knytter Slesvig til den danske Stat, lades urørt.

2. Slesvigs endelige Organisation, saaledes som den er betinget ved denne Basis, skal være Genstand for yderligere Underhandlinger, i hvilke de høje, kontraherende Parter vil indbyde Storbritanien til at deltage som mæglende Magt.

3. Holsten og Lauenborg skal vedblive at udgøre Dele af det tyske Forbund. Den endelige Ordning af den Stilling, som disse Hertugdømmer — ifølge de Forandringer, der forestaa i Tysklands Forfatning — skal indtage i ovennævnte politiske Samfund, forbeholdes en yderligere Forstaaelse mellem de høje, kontraherende Magter. En af Genstandene for denne Forstaaelse

skal være, for saa vidt det i nærværende Konventions første Artikel opstillede Princip og Hertugdømmet Holstens Forhold til de andre tyske Stater tilsteder det, at opretholde de materielle Interessers ikke politiske Baand, som har bestaaet mellem Hertugdømmerne Holsten og Slesvig. Kongen af Danmark, Hertug af Holsten, vil inden for den kortest mulige Frist skænke dette Hertugdømme en repræsentativ Forfatning.

4. Det er vedtaget, at de i de foregaaende Artikler indeholdte Bestemmelser i ingen Henseende skal foregribe Spørgsmaalet om Arvefølgen i de under Hans danske Majestæts Scepter forenede Stater, ej heller nogensomhelsts eventuelle Rettigheder. For at forebygge de Forviklinger, som kan opstaa af de Tvivl, som er rejste med Hensyn til Arvefølgen, vil Hans Majestæt Kongen af Danmark uopholdelig efter den endelige Fred tage Initiativet til Forslag, sigtende til at ordne denne Arvefølge efter fælles Overenskomst med Stormagterne.«

Slutningsartiklen bestemte, at man vilde anholde om Stormagternes Garanti for den endelige Freds Udførelse med Hensyn til Slesvig, og at Ratifikationerne skulde udvexles i Berlin inden 8 Dage.

Vaabenstilstanden skulde vare 6 Maaneder og yderligere i sex Uger efter Opsigelsen. Blev den opsagt, kunde de tyske og prøjssiske Tropper besætte Slesvig. Begge Hæres øverstkommanderende skulde fastsætte en Demarkationslinje i Slesvig, som skulde gaa S. om Flensborg og N. om Tønder. Den nordlige Del maatte besættes af 2000 Mand neutrale (svenske) Tropper, som Kongen af Danmark skulde underholde; den sydlige Del af indtil 6000 Mand Prøjssere. I øvrigt skulde Slesvig rømmes, men Danmark havde Ret til at besætte Als og Ærø. Konventionen gav derefter Bestemmelse om Blokadens Ophør, gensidig Udbetaling af Skadeserstatning og om Krigsfangernes Udveksling. Til i Kongens Navn at regere Slesvig under Vaabenstilstanden skulde der dannes en Regeringskommission, bestaaende af 3 Medlemmer, hvoraf et skulde vælges af Kongen af Danmark, et af Kongen af Prøjssen og en Opmand af Dronningen af England. Denne Kommission havde Ret til at ophæve eller lade bestaa Love og Anordninger, der var udkomne efter den 24. Marts

1848. Kommissionen skulde forhandle med den danske Regering om Indførelsen af et midlertidigt Flag for slesvigske Skibe. Ratifikationen skulde ske i Berlin inden 8 Dage.

I nogle hemmelige Artikler bestemtes det, at hvis den slesvigholstenske Hær ikke vilde bøje sig under Vaabenstilstanden, skulde Kongen af Danmark have Ret til at tvinge den dertil. Prøjssen havde i saa Fald at trække sine Tropper tilbage fra Slesvig og at tilbagekalde de prøjssiske Officerer, der tjente i den slesvigholstenske Hær. De danske Tropper maatte dog ikke rykke ind i Holsten.

Bestyrelseskommissionen skulde selv bestemme Stedet, hvorfra den vilde regere, og den skulde indsættes i Flensborg.

Kongen af Prøjssen lovede at formaa Hertugen af Augustenborg og Prinsen af Nør med deres Familier til under Vaabenstilstanden at tage Ophold uden for Hertugdømmerne, og Kongen af Danmark lovede i saa Fald at udbetale dem 5000 prøjssiske Daler maanedlig.

Det var ikke uden Forbavselse, at den danske Regering modtog Efterretning om, at der var afsluttet saavel Fredspræliminærer som en Vaabenstilstandskonvention. At Kammerherre Reedtz ved at indgaa den sidstnævnte havde handlet imod sine Instruktioner, var lige saa utvivlsomt, som at der i den var adskillige Punkter, hvormed Regeringen havde god Grund til at være misfornøjet. At desavouere ham og negte Ratifikationen var dog et saa farligt Skridt paa Grund af Ruslands Tryk, at Statsraadet efter en meget langvarig Debat besluttede at indstille begge Traktater til Kongens Ratifikation. Den eneste, der ikke vilde gaa med dertil, var Krigsministeren, og han indgav sin Demission.

Den 15. Juli ratificerede Kongen Traktaterne, og samtidig paalagde han Konsejlspræsidenten at tilkendegive Krigsministeren, at det var Kongens Vilje, at han skulde vedblive sine Funktioner, og at Kongen fritog ham for alt Ansvar, som kunde blive en Følge af Ratifikationen.

Ratifikationerne blev udvexlede i Berlin den 17. Juli, og General Bülow blev underrettet derom.

Statsholderskabet i Hertugdømmerne var blevet urolig over

de Underhandlinger, der førtes i Berlin. En Embedsmand blev sendt dertil; han vendte tilbage i Begyndelsen af Juli med Forsikringen om, at man kun traf foreløbige Aftaler uden bindende Betydning. Saa kom Fredericiaslaget; det var et Nederlag, der følte dybt, og for hvilket man vilde have Oprejsning. I Stedet for modtog Statholderskabet den 13. Juli en Note fra den prøjs-siske Regering, ledsaget af de afsluttede Traktater. Det var et nyt Nederlag, og det kom som et Lyn fra en klar Himmel. Forbitrelsen var stor, og den blev ikke mindre ved, at det i Noten udtaltes, at der i Konventionen var »tilvejebragt en Tilstand, som tilfredsstillende Hertugdømmernes sande Fornødenheder og ydede dem mangfoldige Fordele.« Det klang ligefrem som Haan. Et Forsøg paa at faa Prøjssen til at negte Ratifikationen glippede. Paa en Henvendelse til Centralmagten og de tyske Stater, der havde sendt Troppkontingenter til Danmark, fik Statholderskabet som Svar kun Ord.

Landsforsamlingen, der var samlet til Møde i Slesvig, vedtog en Erklæring, hvori den udtalte, at Konventionerne var uden Retsgyldighed for Hertugdømmerne, og at den ansaa det for sin uafviselige Pligt med alle til Raadighed staaende Kræfter at beskytte Hertugdømmernes truede Rettigheder. Forsamlingen stillede endvidere i et hemmeligt Møde 10 Millioner Kroner til Statholderskabets Raadighed og gav det carte blanche paa alle Udgifter, som Forsvarets Udvikling krævede.

Beseler var strax rejst til Hæren for at forhandle med Bonin og de prøjs-siske Officerer, der tjente i den slesvigholstenske Hær, for at formaa dem til at blive under alle Forhold. De forlangte Betænkningstid med Undtagelse af Bonin, som den 20. Juli indgav sin Demission. Den fik man ham vel til at tage tilbage, men Statholderskabet satte sig dog samtidig i Bevægelse for at finde en anden tysk General, der vilde tage Overkommandoen.

Om Statholderskabet paa den ene eller anden Maade er kommet til Kundskab om Traktaternes hemmelige Artikler, er tvivlsomt, men vist er det, at det gennem General Prittwitz fik Meddelelse om, at hvis Slesvigholstenerne gjorde Vanskeligheder ved Udførelsen af Vaabenstilstanden, vilde General Bonin og de

prøjssiske Officerer, der tjente i deres Hær, blive beordrede til at begive sig til Prøjssen. Statholderskabet maatte da opgive Tanken om at modsætte sig Traktaternes Gennemførelse med væbnet Magt, men det skete i den bestemte Hensigt at søge paa enhver anden Maade at modvirke den.

Havde Forholdet hidtil været alt andet end godt mellem Slesvigholstenerne og de prøjssiske Tropper, saa blev det nu værre. Man var ikke langt fra at beskyldte Prittwitz for at have forraadt Bonin ved Fredericia, skønt Sandheden var den, at Bonin bar Hovedskylden. Statholderskabet frygtede desaarsag for, at det skulde komme til Rivninger mellem de tyske Tropper og Befolkningen paa Tilbagemarchen. Det udstedte derfor en Bekendtgørelse af 20. Juli, hvori det indstændig opfordrede Befolkningen til at modtage de prøjssiske saa vel som de øvrige Rigstropper, saaledes som Gæstevenskabet bød det over for dem, der havde vist sig villige til at udgyde deres Blod og til dels havde udgydt det for Landet. Prittwitz udstedte den følgende Dag en Bekendtgørelse, hvori han advarede de tyske Tropper imod at lade sig paavirke af de ugunstige Domme om deres Regeringer, som de maatte faa at høre paa Hjemmarchen og indskærpede dem ubetinget Lydighed.

Hvor forbitret Stemningen var mod Prittwitz, fik han at føle; thi, da han vilde besøge Lazaretet i Christiansfeld, hvor der laa en Mængde slesvigholstenske saarede fra Fredericia, negtede Overlægen ham Adgangen og angav som Grund, at han »hverken for Gud eller sin Samvittighed« kunde forsvare at udsætte de ham betroede saarede for den Opirrelse, som Generalens Besøg ufejlbarlig vilde fremkalde. Paa lignende Maade gik det, da Prittwitz vilde besøge Lazaretet i Haderslev.

Den 24. Juli begyndte de tyske Tropper at rømme Jylland. Den prøjssiske Besætning i Aarhus afmarcherede til Melodien af »Den tapre Landsoldat«. Den 2. August forlod de sidste tyske Tropper den jydske Grændse.

Troppemarcherne fortsattes gennem Hertugdømmerne. Prøjs-serne efterlod foreløbig et Infanteriregiment, et Husarregiment og et Batteri i Sydslesvig under Oberst Lebbien. De øvrige prøjssiske Tropper skulde marchere til deres Garnisoner, men i

Løbet af den 13. og Natten til den 14. August kom det i Altona til et meget alvorligt Sammenstød mellem en prøjssisk Bataillon og Pøblen, der fandt Understøttelse hos Pøblen fra Hamborg, og det gav Anledning til, at der blev koncentreret en prøjssisk Styrke paa 4 Batailloner, 4 Eskadroner og et Batteri i og ved Hamborg.

Slesvigholstenerne havde gjort Holdt i det sydlige Slesvig, og Olshausen stillede i Landsforsamlingen Forslag om, at de skulde blive der trods Konventionen. Forslaget blev forkastet med 54 Stemmer mod 44. Slesvigholstenerne gik saa bag Ejderen og besatte Rendsborg, deri indbefattet den Del, der ligger paa den nordlige Ejderbred og de foranliggende Sogne, skønt de hørte til Slesvig. Endnu holdtes Batterierne ved Ekernførde samt Friedrichsort besat.

Som altid, naar det er gaaet uheldigt, krævede Befolkningen et Offer. Nederlaget ved Fredericia skulde sones. Landsforsamlingen valgte Krigsministeren, Herredsfoged Jacobsen, som Offer. Der var alt i Efteraaret vedtaget en Ministeransvarlighedslov, og i Henhold til denne blev der i August i Landmandsforsamlingen indbragt Forslag om at sætte Jacobsen under Anklage. Det blev forkastet med 46 Stemmer mod 32, men af Flertallet afgav 13 Medlemmer en Erklæring, hvori de udtrykkelig reserverede sig imod, at deres Afstemning maatte betragtes som et Tillidsvotum til Krigsministeren. Dennes Stilling blev derved uholdbar, og, da man forgæves tilbød Posten til forskellige tyske Officerer, maatte den gamle General Krohn atter overtage den.

Der var bleven nedsat en militær Kommission, der skulde afgøre forskellige Spørgsmaal vedrørende Udførelsen af Vaabentilstandskonventionen, navnlig Fastsættelsen af Demarkationslinjen og Fangernes Udveksling, men man kunde fra vor Side ikke komme til Forstaaelse med de prøjssiske Officerer. Lord Westmoreland maatte træde til som Opmand angaaende Demarkationslinjen, og det blev bestemt, at den skulde gaa fra et Punkt ved Gelting Bugt S. for Lipping Aa til den sydvestlige Grændse af Flensborgs Byjorder og derfra mod Nord til Grændsen af Tønder Amt til Hvidaaens Munding. Uenighed om Stedet

og Tiden for Fangernes Udvexling førte til, at den først fandt Sted den 21. August mellem Dybbøl og Brohovederne. De prøjssiske Kommissærer opstillede endvidere den Fordring, at da Skanserne paa Dybbøl saa vel som Batterierne ved Flensborg, Sandager og Alnor kom til at ligge nord for Demarkationslinjen, maatte de ikke demoleres, men skulde, indtil de neutrale Troppers Ankomst, besættes af tyske Tropper. Dette Forlangende blev fra dansk Side afvist »som fuldstændig uhjemlet«.

Det var bleven bestemt, at man vilde anmode Kong Oscar om at besætte det nordlige Slesvig med svensk-norske Tropper. Kongen undslog sig ikke, men mente, at Styrken, 2000 Mand, var for lille og forlangte derfor, at den skulde forøges til det dobbelte. Paa dette Punkt viste Prøjssen sig villig til at gøre Indrømmelser, men paa alle andre Omraader indtog det en Holdning, der stod i bestemt Modstrid til den tilsyneladende forsonlige Stemning, det havde lagt for Dagen under Forhandlingerne i Berlin. Grunden til Omslaget maa søges i, at om end Prøjssen ikke havde noget tilovers for Statholderskabet eller Hertugdømmerne, saa var det nødsaget til at tage Hensyn til, at man i Tyskland gennemgaaende stillede sig paa disses Side. Thi den Ordning, Prøjssen søgte at tilvejebringe i Tyskland, gjorde det til en Nødvendighed, at det ikke stødte alle fra sig. Derfor lod Regeringen i »Staats-Anzeiger« indrykke en Artikel, hvori den hentydede til, at Traktaternes Ord og Indhold kunde ad Fortolkningens Vej gives en helt anden Betydning, og det blev da ogsaa Regeringens politiske Standpunkt under den følgende Udvikling.

Bestyrelseskommissionen for Slesvig var bleven dannet. Den bestod af Kammerherre Tillisch, valgt af Kongen af Danmark, Grev Eulenburg, valgt af Kongen af Prøjssen, og den engelske Oberst Hodges. De mødtes i Flensborg den 12. August, men prøjssiske Forlangender bevirkede, at Indsættelsen først fandt Sted den 25 s. M.

Efter at denne Akt var foregaaet, flyttede Statholderskabet — under stadig Protest om ikke at ville anerkende Traktaterne og erklærende, at det kun veg for Forholdenes øjeblikkelige Bydende — til Kiel, hvorfra det aabnede et Felttog mod Kom-

missionen for paa enhver Maade at nedbryde dens Autoritet. Bestyrelseskommissionen udstedte samme Dag en Bekendtgørelse om, at den havde overtaget sit Hverv og opfordrede de Embedsmænd, der ikke troede sig i Stand til at tjene under den, om at indgive Ansøgning om Afsked.

To Dage senere, den 27. August, udstedte Kongen en Proklamation til Slesvigerne, hvori han takkede dem, der med Troskab og Hengivenhed havde holdt fast ved ham, og hvori han lovede at glemme, hvad der var sket, over for dem, der var komne paa Afveje.

Af den svensk-norske Troppstyrke, der skulde besætte det nordlige Slesvig, ankom de første Afdelinger til Svendborg den 21. August. Den 27. s. M. begyndtes Overførslen, og samme Dag besattes Flensborg. General Malmberg, der skulde føre Overkommandoen, ankom den 30. August og tog sit Hovedkvarter i Flensborg.

Først efter at Bestyrelseskommissionen var bleven indsat, blev der fra vor Side given Befaling til Blokadens Ophør, og dermed endte Fjendtlighederne.

Krigsministeren havde allerede den 9. August gennem en Armeebefaling bestemt, hvorledes Hæren skulde fordeles under Vaabenstilstanden, men de Vanskeligheder, som dennes Gennemførelse stødte paa, bevirkede, at Bestemmelserne først kom til Udførelse den 21. September. Samme Dag opløstes Armee korpset, og General Bülow udtalte i en Dagsbefaling sin Tak til Hæren.

Tropperne gruperedes under 4 Generalkommandoer: Nørrejylland, Fyn, Als og Sælland.

I Jylland kom Styrken til at bestaa af 9 Batailloner, 11 Eskadroner og 4 Batterier, paa Fyn udgjorde den 3 Batailloner, 4 Eskadroner og 2 Halvbatterier, paa Als var der 8 Batailloner, 2 Eskadroner og 3 Batterier, og 12 Batailloner, 2 Eskadroner og 2 Batterier kom til Sælland. Efter Ankomsten til Kantonementet eller Garnisonen skulde der finde Hjemsendelse Sted. General Bülow fik Generalkommandoen i Jylland, General de Meza beholdt Kommandoen paa Als. Brigadeinddelingen blev

ophævet, og Brigadegeneralerne anvendtes til at inspicere Tropperne under Vaabenstilstanden.

Mange Afdelinger vendte tilbage til deres Garnisonsbyer, men hvad enten dette var Tilfældet, eller de kom i Kantonnement, saa blev de overalt modtagne med samme Hjærlighed. Man har kaldt Hjemmarchen et Triumftog; det var den, og det kulminerede i Kjøbenhavn.

Tiden er gaaet. Af dem, der dengang kom hjem, sover største Delen under Mulde. Men den lille Del, der er tilbage, gemmer Erindringen om Hjemkomsten som et af de bedste Minder fra Krigsaarene.

Medens Hæren havde kæmpet, var Grundloven bleven vedtaget. Saaledes som Udkastet oprindelig var bleven forelagt, skulde Grundloven gælde saavel for Kongeriget som for Slesvig, men under Forhandlingernes Gang indsaa man Nødvendigheden af heri at gøre en Forandring, saa at Grundloven kun kom til at omfatte Kongeriget. I Indledningen blev der derfor taget det Forbehold, at alt, hvad der vedkom Hertugdømmet Slesvigs Stilling, skulde bero, indtil Freden var afsluttet.

Man har sagt, at Fredericiaslaget var Hærens Tak for Grundloven. Det er med Urette. Ikke dermed sagt, at Hæren skulde være frihedstjendisk, men den havde andet at tænke paa end Forhandlingerne paa den grundlovgivende Rigsdag, og som det gik den, saaledes gik det ogsaa den langt overvejende Del af vort Folk. Den fulgte i en ganske anden Grad med, hvad der skete ved Hæren, end med hvad der foregik paa Christiansborg Slot. Det er overhovedet en Misforstaaelse, naar den yngre Slægt bestandig vil søge Aarsagen til Aanden fra 1848 i Frihedsbevægelsen. Aanden fra 1848 vakttes ved Forsvarsbevægelsen. Det var Kærligheden til Fædrelandet, der samlede hele Folket. Frihedsbevægelsen kunde dengang ikke samle det, fordi det kun var en lille Del af Folket, der befattede sig med Politik, og blandt den var der kun en Brøkdæl, der kunde siges at have nogen virkelig politisk Forstand. Meget, ja man kan gerne sige

alt, maatte derfor komme an paa Førerne. Men i én Henseende maatte Grundloven med Nødvendigheden blive et Barn af sin Tid. Det, man senere har betragtet som Mangler og Huller, er kommen til at staa i Grundloven med bevidst Vilje. Det skyldes den gensidige Tro, alle dengang havde til hinanden, og derfor byggedes Grundloven paa Overenskomst. Man gik ud fra, at den Kærlighed til Fædrelandet, som dengang besjælede alle, vilde blive bevaret paa en saadan Maade i Tiden, at man altid vilde være i Stand til at samle modstridende Anskuelser, saa at man kom til Forstaaelse — for Fædrelandets Skyld.

Under Vaabenstilstanden.

Efter at Bestyrelseskommissionen var bleven indsat, ophævede den Hertugdømmernes saakaldte Grundlov saavel som de i Forbindelse dermed staaende Love. Det var Kommissionens Hensigt at optræde bestemt, men den stødte strax paa en organiseret passiv Modstand i den Del af Slesvig, der laa S. for Demarkationslinjen.

»Største Delen af Embedsmændene, gejstlige som verdslige«, siger en slesvigholstensk Forfatter, »erklærede i Pressen distriktsvis eller korporationsvis, at de nu som før kun anerkendte Statholderskabet som deres retmæssige Regering. Derfor vedblev enhver af dem at bestyre sit Embede paa Grundlag af denne Opfattelse; de vægrede sig ved at bekendtgøre de Bestemmelser, der kom fra Bestyrelseskommissionen som Retsnor for Befolkningen, og uagtet de var uden Forbindelse med Statholderskabet, handlede de, som om de endnu fik Befalinger fra det og kun var forpligtede til at aflægge det Regnskab. Befolkningen vægrede sig ved at betale Skatterne, Kasserne stod tomme, og Tvangsforholdsregler for at fylde dem nyttede som Regel intet, fordi Kassebetjentene selv gjorde alt for at forhindre Skatternes Indbetaling. Foretoges Udpantning hos Skatteenegterne, førte det heller ikke til noget, fordi der ikke var Købere til de beslaglagte Sager. Indvaanerne fulgte ikke Bestyrelseskommissionens Befalinger, men kun hvad der kom fra de af Statholderskabet indsatte Embedsmænd. Ledelsen af hele denne passive Modstand udgik fra en Centralmyndighed, der foreskrev, hvad der i hvert givet Tilfælde skulde gøres eller lades. Den oprævede de Afgifter, Befolkningen frivillig paatog

sig, for at underholde de Embedsmænd og Præster, der afskedigedes af Bestyrelseskommissionen paa Grund af Opsætsighed, samt til at afholde Udgifterne til de Exekutionskommandoer, der blev forlagte til opsætsige Byer.«

Denne Skildring, der er en tro Gengivelse af de virkelige Forhold, viser de store Vanskeligheder, Bestyrelseskommissionen var stillet overfor, og disse voxede gennem den Omstændighed, at de opsætsige Embedsmænd fandt Støtte der, hvor det mindst skulde ventes. Thi saavel Overretten paa Gottorp som Overappellationsretten i Kiel erklærede Modstanden mod Bestyrelseskommissionen for berettiget, fordi Vaabenstilstandskonventionen hverken var anerkendt af Centralmagten eller af Statholderskabet.

Bestyrelseskommissionen fandt det derfor nødvendigt at statuere Exempler for at opretholde sin Autoritet.

Men, hvor den vilde skride ind S. for Demarkationslinjen, stødte den bestandig paa Modstand, fordi den prøjssiske Oberst Lebbien, der førte Kommandoen, ikke vilde gøre sin Pligt.

Til sidst hørte Bestyrelseskommissionens Taalmodighed op. Den henvendte sig til den prøjssiske Regering, beklagede sig over Oberst Lebbiens Opræden, anmodede om at faa ham fjernet, samt om at den prøjssiske Styrke maatte blive bragt op til 6000 Mand. Samtidig fremsatte den Ønsket om, at den Styrke, der anvendtes S. for Demarkationslinjen, maatte blive taget af Tropper, der ikke havde deltaget i Kampen mod Danmark, samt at Bestyrelseskommissionen maatte blive gjort bekendt med den Instrux, der blev givet den, der skulde føre Kommandoen over de prøjssiske Tropper.

Det førte til, at General Hahn blev beordret til at tage Kommandoen over Tropperne i Slesvig. Samtidig blev Styrken forøget, men med Tropper, der havde deltaget i Krigen. Direktøren for de holstenske Jærnbaner negtede vel at transportere disse Tropper, men, da General Hahn henvendte sig til Statholderskabet med Protest, ansaa dette det for klogest at give efter. General Hahn optraadte strax paa en Maade, der gik i modsat Retning af Forgængerens. Han fik Slesvigholstenerne til at rømme Friedrichsort, der hidtil var bleven holdt besat, men,

da Bestyrelseskommissionen vilde have ham til at gøre Gavn over for de opsætsige Embedsmænd, viste det sig, at han lige saa lidt vilde støtte Kommissionen som Oberst Lebbien.

Bestyrelseskommissionen blev derved nødsaget til at opgive sin Regeringsmyndighed S. for Demarkationslinjen.

Efter at Fredspræliminærene og Vaabenstilstandskonventionen var ratificerede, blev den diplomatiske Forbindelse mellem Danmark og Prøjssen genoprettet. Sidstnævnte Magt sendte Baron Werther som overordentlig Afsending til København, hvor han ankom de første Dage i August, overbringende et Brev fra Kongen af Prøjssen til vor Konge.

Fra vor Side afsendtes Baron Pechlin som overordentlig Afsending til Berlin, og han overbragte tillige en Svarskrivelse fra Frederik VII. I den udtaltes det Haab, »at Kongen af Prøjssen, som ved sin tapre Armee, om end nærmest i sine egne Stater, paa ny havde befæstet det i saa vid en Omkreds rystede Retsgrundlag, ogsaa vilde hjælpe til at genoprette Ordenen i Kongen af Danmarks Stater og række Haanden til en retfærdig Fred, der ikke krænkede den danske Kronens Ære.«

Baron Pechlin ankom til Berlin i Oktober Maaned. Han fik tillige Ordre til at udtale sig om Forholdene i Slesvig og anmode den prøjssiske Regering om enten at forstærke Besættningen eller kalde General Bonin og de prøjssiske Officerer tilbage. Hvis Prøjssen kun tænkte paa at trække sig ud af Sagen, skulde han udvirke, at de prøjssiske Tropper blev staaende i Syd-slesvig, til de danske Tropper kunde rykke ind.

Hele Stemningen S. for Demarkationslinjen i Slesvig saavel som i Holsten fandt sit Udtryk i Pressen gennem Opfordringer til Statholderskabet om at gøre Ende paa Vaabenstilstanden ved at lade de slesvigholstenske Tropper rykke ind i Slesvig. Bestyrelseskommissionen, der frygtede for, at Statholderskabet vilde blive nødt til at give efter for dette Tryk, gjorde den danske, prøjssiske og engelske Regering opmærksom paa den Fare, der syntes at true. Men den prøjssiske Regering beroligede ved at meddele, at den slesvigholstenske Hær ikke havde mere end 10,000 Mand under Vaaben, og at der ikke var nogen Fare, saa længe de prøjssiske Officerer endnu tjente i

Hæren. Tillige gjorde den opmærksom paa, at det var lidet rimeligt, at Slesvigholstenerne vilde gøre aggressive Skridt, fordi Statholderskabet netop paa det Tidspunkt — i November — havde gjort forsonlige Skridt i Kjøbenhavn.

Slutningsbemærkningerne havde sin delvise Berettigelse.

Landsforsamlingen for Hertugdømmerne, der var traadt sammen i Kiel, havde den 9. November vedtaget følgende Beslutning: »Landsforsamlingen beslutter over for Statholderskabet at udtale den Forventning, at den giver Afkald paa den hidtil af Prøjssen førte Mægling, og at den delvise Okkupation af Slesvig af prøjssiske Tropper ophører, saa at Hertugdømmet Slesvig atter føres ind under den lovlige Regerings Myndighed. Forsamlingen udtaler endvidere, at hvis der ikke i den nærmeste Fremtid kan indledes direkte Forhandlinger med Danmark med Udsigt til et Resultat, saa bør der ske de fornødne Skridt, for at Hertugdømmet Slesvig, hvis det behøves ved atter at begynde Krigen med Danmark, kan blive opretholdt i den forfatningsmæssige Forbindelse med Holsten.«

Denne Beslutning førte til, at Grev Reventlow og Beseler ikke som Medlemmer af Statholderskabet, men som private Mænd den 16. November afsendte en Skrivelse til Kong Frederik VII, hvori de androg paa, at Tillidsmænd fra Kongeriget og Hertugdømmerne maatte træde sammen paa et neutralt Sted for at forhandle om en Fred, der kunde være i begge Parters Interesse. Der blev svaret, at Kongen forinden ønskede at kende Navnene paa Hertugdømmernes Tillidsmænd og at faa meddelt det Forslag, de agtede at fremsætte. Forhandlingerne, hvis det kom dertil, skulde føres i Kjøbenhavn, og Fredsunderhandlingerne med Prøjssen vilde ikke blive afbrudte. Andragerne meddelte derpaa, at Overretsraad Mommsen, Syndikus Prehn og Dr. med. Steindorff var udsete til at være Tillidsmænd, men at de ikke agtede at fremsætte noget Forslag, og at man med Hensyn til Stedet, hvor Forhandlingerne skulde føres, vilde rette sig efter, hvad Kongen maatte bestemme. Efter Kongens Ordre blev der svaret, at han ikke havde noget imod de 3 nævnte Tillidsmænd, men at han ikke kunde tage nogen Bestemmelse, før han modtog deres Forslag. Det førte vel til en Skrivelse fra

de 3 Tillidsmænd, men den gik kun ud paa en Anmodning om, at de maatte faa Lejlighed til at forhandle med Tillidsmænd fra dansk Side, og da fortsat Brevvexling ikke var i Stand til at faa de 3 Herrer til at fremsætte et bestemt Forslag, førte Forhandlingerne ikke til noget Resultat. At der hos det konservative Parti i Holsten var et levende Ønske om at komme til en Forstaaelse med Danmark, derom kan der næppe være Tvivl, men om dette Ønske ogsaa deltes af Statholderskabet og navnlig af Beseler, er saa tvivlsomt, at man vistnok ikke ganske uden Grund har betegnet det gjorte Skridt som et Skaktræk, der skulde lede de europæiske Magter paa Vildspor for at lægge Fredsunderhandlingerne i Berlin Hindringer i Vejen.

Da alle Efterretninger vedblev at gaa ud paa, at Slesvigholstenerne vilde rykke ind i Slesvig, og en Anmodning til Prøjssen om at kalde Bonin og de prøjssiske Officerer tilbage blev frugtesløs, maatte vi værne Als mod et Overfald. General de Meza var paa Grund af Sygdom bleven erstattet af General Schleppegrell. Øen blev sat i Forsvarsstand, Bataillonernes Styrke bragt op til 600 Mand, og Besætningen forstærket med 2 Batailloner fra Fyn. Som Reserve overførtes en Del Tropper fra Sælland til Fyn.

Forholdene ved Aarets Udgang var saaledes alt andet end lyse, men trods alt levede der dog en frejdig Stemning blandt Befolkningen i Danmark. Den ønskede Fred, men var det ikke muligt at opnaa denne paa en ærefuld Maade, var man fra alle Sider enig om at optage Kampen paa ny for tredje Gang.

1850

Under Vaabenstilstanden.

Den 1. Januar 1850 blev Korpset paa Als sat paa Feltfod, fordi mange Efterretninger tydede paa, at den slesvigholstenske Hær vilde gaa over Ejderen.

Vinteren tegnede til at blive ualmindelig haard, saa at det kunde ventes, at Forbindelsen mellem vore Landsdele paa længere Tid vilde blive afbrudt. Da Slesvigholstenerne kunde benytte sig deraf til ikke alene at rette et Angreb mod Als, men ogsaa til at rykke ind i Nordslesvig, fortsattes Troppedislokationerne fra Sælland til Jylland og Fyn. Generalkommandoerne i Nørrejylland og paa Fyn bemyndigedes til at indkalde det hjemsendte Mandskab, saa snart de enten fra Kammerherre Tillisch eller ad anden paalidelig Vej fik Efterretning om, at Slesvigholstenerne rykkede ind i Slesvig.

Endnu var der ikke bleven taget fat paa Fredsunderhandlingerne, thi Centralmagten havde ingen Myndighed, og, da den Fred, der skulde slutes, maatte sanktioneres af Forbundet, maatte dette først organiseres.

Den 30. September 1849 havde Østerrig og Prøjssen sluttet en Traktat om Dannelsen af en midlertidig Centralmagt, repræsenteret af en Forbundscommission, der skulde vælges af begge Stater i Forening. Denne Kommission skulde fungere til den 1. Juni 1850, og i den Mellemtid skulde der søges tilvejebragt en endelig Ordning. Men hver af disse tyske Stormagter tilstræbte et forskelligt Maal. Østerrig ønskede den gamle Forbundsdag genoprettet for derved at tilegne sig Ledelsen, hvorimod Prøjssen tilstræbte at faa dannet et snævrere Forbund af Stater under prøjssisk Ledelse. I dette Forbund ønskede Prøjssen

ogsaa at faa optaget Holsten og Lauenborg. Men, da Østerrig ligeledes ønskede at vinde Danmark for sine Planer, rettede begge Stater hver for sig en Opfordring til vor Konge om i hans Egenskab af Hertug til Holsten og Lauenborg at tiltræde Forbundet. Den 3. November gav Kongen sin Tilslutning, og samtidig besluttede vor Regering at ville støtte Østerrigs Planer. Dette var naturligt, thi Østerrig havde indtil da holdt sig tilbage i det slesvigholstenske Spørgsmaal og, hvor undtagelsesvis Lejlighed dertil gaves, havde det nærmest stillet sig paa vor Side. Dertil kom, at det lige havde undervunget et Oprør i sit eget Land, saa at der var Grund til at tro, at det ogsaa vilde hjælpe os i en lignende Bestræbelse. Vor Regering sendte derfor en overordentlig Afsending til Wien som Overbringer af en personlig Skrivelse fra Frederik VII til Kejseren, hvori udtaltes en Lykønskning i Anledning af, at denne havde faaet Bugt med Oprøret. Kejseren svarede i et meget venskabeligt Brev.

Da Forbundskommissionen skulde indsættes i December Maaned, mente vi, at nu var Øjeblikket kommet, da der kunde tages fat paa Fredsunderhandlingerne. Disse skulde ifølge Ruslands Ønske føres i Berlin under engelsk Mægling.

Baron Pechlin, der var bleven kaldet til Kjøbenhavn for at faa Instruktioner, afrejste den 11. December til Berlin tillige med Kammerherre Reedtz og Generalauditør Scheel, alle tre forsynede med Fuldmagt til at underhandle. Det vil ikke være nødvendigt at komme nærmere ind paa disse Instruktioner, uden for saa vidt angaar et enkelt Punkt.

Ved Vaabenstilstandskonventionen var der trukken en Demarkationslinje gennem Slesvig, og det var derfor muligt, at Palmerstons tidligere Forslag om en Deling af Slesvig som den naturlige Løsning af Stridsspørgsmaalet atter vilde komme frem. Men paa en saadan Ordning var det vore Underhandlere forment at gaa ind, thi deres Instruktioner var affattede med særligt Hensyn til en Skrivelse, Frederik VII havde tilstillet Konseilspræsidenten. Den lød, som følger:

»Ingen Deling af Slesvig.

Ejderen den danske Grændse.

Holsten udskilles fra Slesvig og forbliver et tysk Hertugdømme under Kongen af Danmark som dets Hertug.

Lauenborg det samme som Holsten.

Hertugdømmet Slesvig gives en fri Forfatning som den danske og staar til Danmark som Skotland til England.

Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg gives ogsaa fri Forfatning, men der tages Hensyn til deres tyske Forbindelser. De forræderske Fyrster, som i Særdeleshed Hertugen af Augustenborg, Prinsen af Nør, Hertugen af Glücksborg, Prins Friedrich af Glücksborg samt Prins Valdemar af Augustenborg med Familier, maa aldrig sætte deres Fødder i noget af de under Kronen Danmark hørende Lande, og hvis sligt skulde ske, da har enhver at anholde samme og sende dem som Fanger til den danske Regering, at de efter Lov og Dom kan overleveres til deres respektive Straffe.

Fæstningen Rendsborg maa enten være en slesvigsk Fæstning eller, hvad bedre var, maa sløjfes.

Uden at alt dette bliver indrømmet fra Prøjssens Side, underskriver jeg ingen Fred, og skulde Prøjssen komme med nogen som helst Paastand om en Deling af Slesvig, maa de Befuldmægtigede strax afbryde Fredsunderhandlingerne og spørge Regeringen om nye Instruktioner.«

Midt i December 1849 ankom vore Underhandlere til Berlin. Kammerherre Usedom, der skulde føre Forhandlingerne paa Prøjssens Vegne, var dengang upasselig, og Forbundskommisjonen var endnu ikke tiltraadt sin Virksomhed.

Den 20. December blev Forbundskommissionen indsat i Frankfurt. Dens første Optræden mod Danmark var alt andet end velvillig. I Henhold til de tyske Stormagters Opfordring var nemlig Kammerherre Bernhard Bülow bleven udnævnt til Afsending i Frankfurt. Men Forbundskommissionen erklærede at maatte henstille til Prøjssen og Østerrig, hvorvidt han burde modtages. Baron Pechlin, der i Berlin beklagede sig herover, fik til Svar, at Bülow først kunde blive anerkendt, naar Freden var genoprettet. Denne Sag blev dog senere ordnet ved Ruslands Bistand. Rusland havde nemlig i 1848 afbrudt den diplomatiske Forbindelse med Frankfurt. Nu blev den knyttet paa

ny, men den russiske Afsending, der kom til Frankfurt, fik udtrykkelig Ordre til at gøre sin Forbliven afhængig af, at Kammerherre Bülow blev modtagen, og derfor faldt Forbundscommissionen til Føje.

Den 17. Januar 1850 fandt det første Møde Sted hos Lord Westmoreland. Vore Underhandlere fremsatte Forslag om Slesvigs Stilling, affattet i 14 Punkter og støttet til Fredspræliminærene.

Efter Mødet blev det meddelt, at Forbundscommissionen ikke ansaa sig for kompetent til at anerkende Vaabenstilstandskonventionen, og at den derfor kun kunde give Prøjssen uindskrænket Fuldmagt til at underhandle om Freden med Forbehold af de enkelte tyske Staters Ret med Hensyn til dens Ratifikation. Samtidig blev det overdraget Prøjssen at sørge for, at Statholderskabet ikke gjorde noget Brud paa Freden, og at sende en Kommissær til Holsten for at undersøge Forholdene.

Til som Kommissær at berejse Hertugdømmerne — thi Prøjssen bestemte uden videre, at han ogsaa skulde begive sig til Slesvig — udnævntes en Nassauer, Præsident Vollpracht. Hans Indberetninger gik i den Retning, man ønskede. Slesvigholstenerne var — efter hans Mening — alt andet end revolutionære; de kæmpede for deres historiske Ret med al den Udholdenhed, som kun sand Fædrelandskærlighed og dyb sædelig Bevidsthed kan skabe, og de vilde ofre alt for den uadskillelige Forening af begge Hertugdømmer med en selvstændig Fællesregering.

Under Forhandlingerne mellem Statholderskabet og Vollpracht havde denne udtalt, at man i Berlin ikke havde noget imod, at Statholderskabet udstrakte sin Regeringsmyndighed over den Del af Slesvig, der laa S. for Demarkationslinjen, naar det kun skete, uden at det vakte Opsigt (geräuschlos). Dette lod Statholderskabet sig ikke sige to Gange. I Marts udstedte det et Cirkulære til Embedsmændene i Slesvig, hvori det udtalte, at Bestyrelsescommissionen i Flensborg manglede enhver lovlig Myndighed, og at det selv atter overtog Regeringen over Hertugdømmet. Samtidig gav Statholderskabet alle slesvigske

Kasseembedsmænd Ordre til at inddrive de forfaldne Skatter og indbetale dem til Rendsborg, og de Embedsmænd, der af Bestyrelseskommissionen enten var blevne forjagede eller afsatte, fik Ordre til atter at overtage deres Embeder. Det blev i Ordren tilføjet, at Statholderskabet paatog sig Ansvar for alle de Foranstaltninger, der blev truffet af Embedsmændene i Modstrid med Bestyrelseskommissionens Anordninger.

At henvende sig til de prøjssiske Tropper om Hjælp havde Bestyrelseskommissionen opgivet. Det eneste Middel, der var den levnet, var at klage til de neutrale Magter. Disse gjorde deres Indflydelse gældende i Berlin, saa at den prøjssiske Regering sendte General Rauch til Hertugdømmerne for at paalægge Statholderskabet at rette sig efter Vaabenstilstandskonventionen. Under hans Ophold skete der saadanne Excesser imod den af Bestyrelseskommissionen indsatte Borgmester i Husum, at Generalen meddelte Statholderskabet, at han i Henhold til sine Instruktioner agtede at gøre Brug af de hemmelige Artikler i Vaabenstilstandskonventionen. Men, da Grev Reventlow gjorde ham opmærksom paa, at de Skridt, Statholderskabet havde foretaget sig, var sket med det prøjssiske Ministeriums Vidende og Billigelse, rejste Generalen tilbage til Berlin uden at tilbagekalde de prøjssiske Officerer fra den slesvigholstenske Hær.

Fredsunderhandlingerne var imidlertid blevne fortsatte i Berlin, men Møderne holdtes kun med lange Mellemrum. Paa det Forslag, vore Underhandlere havde fremsat den 17. Januar, svarede Prøjssen med et Modforslag den 19. Februar, og derved viste det sig, at alt, hvad der efter Prøjssens Mening skulde være fælles for Kongeriget og Slesvig, var Fyrstehus og Udenrigsstyrelse. En Forstaaelse paa dette Grundlag var en Umulighed. Da alle Forsøg paa at komme hinanden nærmere mislykkedes, foreslog Prøjssen den 17. April, at der skulde afsluttes en separat Fred, hvorved det lovede ikke at ville understøtte Hertugdømmerne, men i øvrigt forbeholdt sig sin Stilling med Hensyn til den endelige Afgørelse af Forholdet mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. Hertil knyttedes for Tysklands Vedkommende en Reservation, der udtrykkelig henviste til Forbundsbeslutningen af 17. September 1846, saa at Tyskland naar

som helst kunde blande sig ind i den danske Regerings Bestemmelser vedrørende Slesvig.

Stormagterne havde under Forhandlingerne vist en højst forskellig Optræden.

Frankrig havde indtaget en Særstilling med Hensyn til det slesvigske Spørgsmaal og vilde, at Danmark skulde være Admiralstat i det snævrere Forbund, der skulde dannes under Prøjsens Ledelse.

Lord Palmerston arbejdede kun paa at faa tilvejebragt en Fred, ligegyldig for hvorledes Freden kom til at se ud, naar den blot kom i Stand.

Den eneste Magt, der energisk støttede Danmark, var Rusland. Det bebrejdede Prøjsen, at det omtrent intet havde gjort for at opfylde sit ved Vaabenstilstandskonventionen og Fredspræliminærerne højtideligt givne Løfte. Det mindede om, at det ikke alene var en Pligt, men en Æressag for Prøjsen over for Danmark at faa begge Traktater anerkendte af Forbundet og derved faa Modstanden i Hertugdømmerne til at høre op.

Samtidig med at Prøjsen fremsatte sit Forslag, blev der af Statholderskabet indledet direkte Forhandlinger med Danmark.

Krigen havde paalagt Hertugdømmernes Befolkning store Udgifter til Forsvarsvæsenet, der navnlig tyngede paa Godsejerstanden. Da denne tillige repræsenterede det konservative Parti, der havde ondt ved at forsones sig med mange af de Beslutninger, Landsforsamlingen tog, ønskede den at faa sluttet Fred, og, da Forhandlingerne i Berlin trak i Langdrag, besluttede Godsejerne at handle. Den 6. April samledes de i Kiel med Prælaterne og vedtog en Adresse til Statholderskabet, hvori dette blev opfordret til at træde i direkte Underhandling med Landsherren for at opnaa en fordelagtig Fred. Statholderskabet gik ind derpaa, og den 18. April ankom Grev Reventlow Farve, Regeringsraad Heinzemann og Syndikus Prehn til Kjøbenhavn. De medbragte en Skrivelse fra Statholderskabet, hvori indeholdtes Forslag til en midlertidig Ordning.

Grev Reventlow henvendte sig til Konseilspræsidenten. Han forlangte, at det første Skridt til en Tilnærmelse maatte

være, at den slesvigholstenske Hær blev reduceret i betydelig Grad, og at Statholderskabet forpligtede sig til at afholde sig fra enhver Indblanding i Slesvigs Forhold. Prehn afrejste strax for at konferere med Statholderskabet og vendte tilbage med Erklæring om, at Statholderskabet var villigt til at formindske Hæren til 12,000 Mand, naar vi vilde foretage en lignende Formindskelse, og Grev Moltke vilde give Grev Reventlow en skriftlig Forsikring om, at ingen danske Tropper for Tiden vilde rykke ind i Slesvig. Grev Moltke svarede, at Kongen selvfølgelig ikke af sine Undersaatter kunde indskrænkes i den frie Udøvelse af de ham tilkommende Rettigheder.

Deputationens Ankomst havde vakt megen Uro saavel i vor Presse som især blandt den nordslesvigske Befolkning, og denne sendte en Adresse til Kongen, hvori den nedlagde en bestemt Indsigelse mod den holstenske Deputations Berettigelse til at forhandle om, hvad der angik Slesvig, og bad om, at dette Hertugdømme maatte blive adskilt fra Holsten og knyttet til Danmark. Ogsaa Rigsdagen rettede en Forespørgsel til Regeringen. Denne svarede, at den ikke vilde paatage sig Ansvaret for at afvise de Forsøg, der blev gjorte paa en Tilnærmelse.

De udenlandske Magter havde faaet Efterretning om Deputationen, og den russiske Afsending i Berlin meddelte fra, hvad han kaldte »god Kilde«, at Statholderskabet var villigt til at gøre væsentlige Indrømmelser. Det blev derfor overdraget 2 af Ministrene, Sponneck og Madvig, at konferere med Deputationen, og denne fremsatte saa et Forslag om den midlertidige Ordning af Forholdene i Hertugdømmerne, som skulde bane Vejen til Freden. Men denne Ordning gik i afgjort slesvigholstensk Retning, ja var endog værre end den bestaaende Tingenes Tilstand, og, da fortsatte Forhandlinger ikke førte til et bedre Resultat, rejste den slesvigholstenske Deputation tilbage.

Da dette Forsøg var bristet, var det for os saa meget nødvendigere at søge at komme til Forstaaelse med Prøjssen. Østerrig havde stillet sig paa vor Side, og Rusland virkede for en Afslutning paa Basis af Fredspræliminærene; men dem havde

Prøjssen forladt. Da meddelte vor Regering den 9. Juni de neutrale Magter, at hvis der ikke blev sluttet Fred inden kort Tid, blev Danmark nødt til at bringe Vaabenstilstandens hemmelige Artikler til Anvendelse, da det ikke kunde gaa an, at Tilstanden i Hertugdømmerne bevaredes uforandret. Dette gav Anledning til, at Hr. Usedom den 12. Juni fremsatte et Tillæg til sit Forslag af 18. April, hvorved der skabtes en midlertidig Tilstand i Slesvig, som ikke gav de fjerneste Garantier for at tilvejebringe en bedre Tilstand, og som paa samme Tid berøvede Danmark den Ret, de hemmelige Artikler i Vaabenstilstandskonventionen hjemlede det.

Den danske Regering besluttede nu at afbryde Underhandlingerne om en separat Fred og at rykke ind i Slesvig i Henhold til de nævnte Artikler. Men paa Forslag af den russiske Afsending i Berlin blev det bestemt, at der forinden skulde gøres et sidste Forsøg ved at forelægge Prøjssen et Ultimatum til en Separatfred. Fra vor Side mente man, at der var saa megen større Grund til at følge Ruslands Raad, som denne Magt klarlagde sin Velvilje for os ved at lade den Flaadeafdeling, der laa i Reval, afgaa til de slesvigske Farvande og opfordrede England til at sende Krigsskibe til Hertugdømmernes Vestkyst. Prøjssen maatte nu bøje sig, og efter fortsatte Forhandlinger blev der den 4. Juli underskrevet en Fredstraktat.

Ved denne blev det bestemt, at begge Parter forbeholdt sig alle de Rettigheder, der gensidig havde tilkommet dem før Krigen. Kongen af Danmark var berettiget til at forlange det tyske Forbunds Mellemkomst for at genoprette sin lovlige Myndighed i Holsten. Vilde Forbundet ikke efterkomme Forlangendet, kunde Kongen sende sin væbnede Magt ind i Holsten. Inden 6 Maaneder skulde Kongen og det tyske Forbund udnævne Kommissærer til at fastsætte Grændsen mellem Holsten og Slesvig. Traktaten skulde ratificeres, og Ratifikationerne udvexles i Berlin inden 3 Ugers Forløb.

Til Traktaten var der knyttet en Protokol, hvori Prøjssen lovede at trække sine Tropper tilbage fra Sydslesvig; de svensk-norske Tropper skulde forlade Nordslesvig, og Danmark, naar denne Rømning var sket, træffe de fornødne militære Foranstalt-

ninger i Slesvig. Prøjssen skulde rømme Slesvig 11 Dage efter Protokollens Ratifikation og efter andre 11 Dage Holsten. I en hemmelig Artikel forpligtede Kongen af Prøjssen sig til at deltage i Forhandlingerne, som Kongen af Danmark vilde foranledige om Arvefølgen.

Aktstykkerne ratificeredes af vor Konge og sendtes ti Gesandten i Berlin, Baron Pechlin, der bemyndigedes til at erklære, at naar det tyske Forbund havde godkendt Fredstraktaten, vilde dets Ejendoms- og Dispositionsret over Fregatten Gefion ikke blive bestridt fra dansk Side.

Den 6. Juli ratificerede Kongen af Prøjssen Protokollen og den hemmelige Artikel, og Ratifikationerne udvexledes samme Dag.

Den Fred, der saaledes var afsluttet, afgjorde intet angaaende Stridsspørgsmaalene. De blev staaende aabne, saa at Prøjssen kunde genoptage dem, naar som helst det fandt det belejligt. Den Fare, der laa deri, havde man den Gang næppe Øje for; desværre fik vi senere Følgerne deraf at føle. Men maaske har man troet Faren afvendt ved Forhandlingerne, der fandt Sted i London, samtidig med at der forhandlede i Berlin, og som angik Integriteten af det Landomraade, der var undergivet Kongen af Danmarks Scepter. Disse Forhandlinger afsluttedes den 4. Juli af Repræsentanter for England, Rusland, Frankrig samt Sverige og Norge. Efter at Fredstraktaten var bleven ratificeret, blev Londonerprotokollen, som den kaldtes, omredigeret og underskrevet den 2. August af de nævnte Magter saavel som Østerrig. I den udtaltes, at det danske Riges Integritet var knyttet til den europæiske Ligevægts almindelige Interesser og derfor var af højeste Interesse for Fredens Bevarelse. De nævnte Magter erklærede derfor som deres énstemige Ønske, at det under Kongen af Danmarks Herredømme for Tiden forenede Besiddelsesomraade blev opretholdt i sin Helhed. Derfor sluttede de sig til de Betragtninger, der bestemte Kongen af Danmark til, for visse Tilfældes Skyld, at ordne Arvefølgen, uden at der derved gjordes nogen Forandring i Holstens Forhold til det tyske Forbund. De udtalte Haabet om, at den i Berlin afsluttede Traktat maatte have Fredens

Genoprettelse til Følge og erklærede at ville forhandle indbyrdes om en Traktat angaaende Arvefølgespørgsmaalet, der skulde anerkendes af Europa, og hvorom Forhandlingerne skulde føres i London.

Den 7. Juli fik Statholderskabet officiel Meddelelse fra den prøjssiske Udenrigsminister om den afsluttede Fred. Foruden Fredstraktaten og Protokollen oversendtes tillige en Memoire, der var bleven tilstillet de tyske Regeringer. I Skrivelsen, der fulgte med, gjorde Ministeren gældende, at skønt Fredspræliminærene over for Europa frembød umiskendelige Fordele for Prøjssen og Tyskland, havde Prøjssen dog ikke villet hævde deres Gennemførelse og indskrænket sig til lige saa lidt at opgive Hertugdømmerne som det tyske Forbunds Rettigheder, ligesom det ogsaa havde forbeholdt dettes Kompetence i enhver Henseende og til ethvert Tidspunkt. Den prøjssiske Regering haabede, at denne Handlemaade vilde blive set af Hertugdømmerne i det rette Lys. Skrivelsen sluttede med, at den prøjssiske Regering anerkendte den forsonlige Maade, hvorpaa Statholderskabet senest havde sendt Tillidsmænd til Kjøbenhavn. Der vilde nu fra den danske Regerings Side blive gjort Skridt til Forsoning over for Hertugdømmerne, og man bad Statholderskabet om af al Magt at virke hen til, at disse Skridt blev modtagne fra Hertugdømmernes Side i samme Aand, og at der blev gjort enhver Indrømmelse, som paa nogen Maade kunde forenes med Landets Interesser og Rettigheder. Den prøjssiske Regering maatte gentagende minde om, at den slesvigholstenske Sag var en tysk Sag, og derfor maatte de, hvis nærmeste Opgave det var at lede den, ikke glemme de Pligter, der paa hvilede dem over for Tysklands Velfærd og dets indre som ydre Rolighed.

Hvor lidt Statholderskabet agtede at rette sig efter dette Raad, viste det ved den 8. Juli at udstede følgende Proklamation:

»Slesvigholstenere!

I Berlin er der bleven sluttet Fred mellem Prøjssen og Danmark. Vi bringer dette til Eders Kundskab. Fredstraktaten indeholder Anerkendelsen af vort Lands Rettigheder og over-

lader det til Hertugdømmerne selv at beskytte disse Rettigheder uhindret. Stor og ærefuld er vor Opgave. Hertugdømmerne vil vise sig den værdig; Landets brave og jævne Tænkemaade borger derfor. Det haardt betrængte Slesvig skal ikke undvære vor Beskyttelse. Vi er ikke imod en fredelig Udjævning af Striden. Gentagne Gange har vi tilbudt den. Vil Danmark desuagtet Krig, saa er vi rede. Ethvert dansk Indbrud i Slesvig, under hvilke Fortolkninger det saa end sker, vil føre til Modstand, thi vor Hær staar godt rustet. I Erindringen om vore Forfædres hæderkronede Sejre vil den kæmpe med Glæde for Landets besvorne Ret. Stholderskabet holder trolig fast paa Landets Ret og sin nedarvede Landsherre.«

De forsonlige Skridt, den prøjssiske Regering havde bebudet, foretoges den 14. Juli. Kongen stod nu over for sine Undersaatter, og med den ham som Landsherre tilkommende Ret, sagde han dem, hvilke Veje han agtede at gaa for at faa Statsforholdene ordnede, og hvad han forlangte og ventede af sine Undersaatter.

Et Manifest tii Slesvigerne meddelte, at Kammerherre Tillisch skulde overtage den civile Styrelse af Hertugdømmet Slesvig. For at forhandle om dette Hertugdømmes indre Forhold vilde Kongen sammenkalde et Antal slesvigske Tillidsmænd, der i Forening med Tillidsmænd fra Kongeriget og Holsten skulde fremsætte Betænkning og Forslag.

Samme Dag afsendtes et andet Manifest, affattet i det tyske Sprog. Det blev tillige meddelt Danmarks Afsendinge i Udlandet. Deri hed det:

»En Fred med det tyske Forbund, istandbragt ifølge dettes Fuldmagt, kan ikke levne noget Forbundsland Berettigelse til at fortsætte Krigen, mindst en Krig mod dets egen Landsherre; den fordrer Underkastelse, hvilke de Retskrav end maatte være, hvoraf dette Land tror sig i Besiddelse; for disse raader Forbundsretten. Føjer Holsten sig efter dens utvetydige Forskrift, vil Vi først og fremmest søge at tilgive og forglemme. En almindelig Amnesti og en Stadfæstelse af de nuværende Embedsmænd i de af dem beklædte Embeder i Holsten og Lauenborg saavelsom i Slesvig, kun med saadanne Undtagelser, som Gen-

oprettelsen af det retmæssige Landsherredømme med Nødvendighed udkræver, skal bære Vidnesbyrd om dette Vor landsfaderlige Sindelag. I Hertugdømmet Slesvig vil den tyske Nationalitet saavel som den danske erholde de ønskede Garantier, og skulde Frygt for, at der kunde tilsigtes en Inkorporation af dette Hertugdømme i Danmark endnu næres, saa maa den i alt Fald fra dette Øjeblik være hævet ved Vort herved fornyede Tilsagn om, at en saadan Inkorporation af dette Hertugdømme i Danmark ikke skal finde Sted.«

Kongen udstedte endvidere en Proklamation til de af hans Undersaatter i Hertugdømmerne, der stod under Vaaben. I den blev der lovet, at enhver Soldat, der strax nedlagde Vaabnene og enten begav sig til den danske Hær eller til sit Hjem og forholdt sig rolig, skulde blive fuldstændig fri for enhver Slags militær Tjeneste, indtil Værnepligtsforholdene, efter indtraadt Fred, paa ny blev ordnede. De Soldater, der var udskrevne før 1848, fik Tilsagn om, at de ikke oftere skulde blive indkaldte til Tjeneste. Indfødte Underofficerer, der paa lignende Maade vendte tilbage til deres Pligt, kunde fremdeles blive i deres Stilling eller, naar de ansøgte derom, faa deres Afsked med Pension. Officerer, der var fødte i Hertugdømmerne og ansatte efter den 24. Marts 1848, fik fuldstændig Fritagelse for Straf, naar de enten begav sig til den danske Hær eller fra et Sted, der laa udenfor Oprørernes Magtomraade, indsendte deres Underkastelse og Troskabsed til Kongen. De fik fremtidig Valget mellem enten at tjene i deres Grad eller at faa Afsked med Pension.

Kongen havde hermed gjort alt, hvad han kunde gøre, men hans fremrakte Haand blev ikke modtagen.

Statholderskabet udstedte den 22. Juli et Manifest, der omfattede flere trykte Ark. Det var et rent og skært Prokurator Indlæg og var, som en slesvigholstensk Forfatter udtaler, alt for vidtløftigt og udførligt til i det Øjeblik at gøre noget Indtryk. En Gengivelse vil være overflødig; det vil være tilstrækkeligt at nævne, at Manifestet tog som Udgangspunkt de saakaldte Landsrettigheder fra 1460 og søgte at paavise, at alt, hvad der var sket i de efterfølgende 400 Aar, ikke havde rokket ved disses

statsretlige Gyldighed. Manifestet maatte selvfølgelig ogsaa besvare de Tilbud, Kongen havde fremsat ved de ovenfor gængivne Aktstykker af 14. Juli. Om dem hed det, at den danske Regering foruden at bruge Krigens Vaaben havde brugt Vanærens og Forfalskningens Vaaben mod Hertugdømmerne og deres Sag, derfor var der ingen Tillid til den og, hvad den end tilbød, vilde den ikke finde Tiltro. Naar Kongehertugen vilde fjerne det over for Slesvigholsten landsfjendtlige Ministerium, naar han vilde samle en tysk Regering af Mænd, der havde Hertugdømmernes Tillid omkring sig, naar han personlig vilde komme over til Hertugdømmerne, saa vilde han finde det gamle Folk med den gamle Tro. I Proklamationerne af 14. Juli hørte Hertugdømmerne kun de danske Ministres Sprog. Hertugdømmerne havde meget at glemme, men intet, der krævede Tilgivelse; det var ikke Hertugdømmernes Indvaanere, der behøvede Amnesti, men Kongens fordærlige Raadgivere. Fredslutningen fordrede ikke, at Hertugdømmerne skulde underkaste sig, thi endnu var den lige saa lidt anerkendt af Tyskland som afsluttet med Hertugdømmerne, men den var først og fremmest en Anerkendelse af Rettighederne, for hvilke der i Fredstraktaten var taget fuldstændigt Forbehold. I denne Fred stod der for Holsten intet om, at det skulde nedlægge Vaabnene, men i Hertugdømmernes Rettigheder laa for Danmark Forpligtelsen til at holde sine Tropper uden for Hertugdømmerne; deres Indrykning var en Krigserklæring mod disse. Proklamationerne gav en Forsikring, der stod i den glædeligste Modstrid med alt, hvad der var sket i de 2 sidste Aar, om, at Slesvig ikke vilde blive inkorporeret i Danmark. Men var denne Forsikring oprigtig, og var den en middelbar Anerkendelse af Hertugdømmernes Landsrettigheder, saa var det vanskeligt at forstaa Grunden til, at »agtede danske Mænd» skulde tale med om Ordningen af Slesvigs Forhold til Holsten, eller hvorfor slesvigholstenske agtede Mænd skulde tale med om Slesvigs og ikke i langt højere Grad om Slesvigholstens Forhold til Danmark. Lige saa vanskeligt var det at forstaa, hvorfor den endelige Afgørelse af alle disse Forhold skulde lægges i Hænderne paa de danske Ministre. Selve Raadslagningen om Slesvigholstens Forhold til Danmark kunde først

finde Sted, naar Hertugdømmernes Forfatning atter var genoprettet. Kun rene og klare Forhold kunde genoprette Freden mellem Danmark og Hertugdømmerne og opretholde Unionen mellem begge Stater. Og klare og rene Forhold, det var netop Aerkendelsen af Hertugdømmernes uafkortede Rettigheder.

Det vil ikke være nødvendigt nærmere at kommentere hele dette Væv af Usandhed.

Et maatte nu staa klart: Kampen maatte fortsættes.

Forberedelserne til Kampen.

Fra Efteraaret 1849 var Statholderskabet paa det rene med, at det, hvis det atter kom til Krig, maatte være forberedt paa, at de prøjssiske Officerer, som tjente i Hæren, vilde blive kaldte tilbage. Desuagtet gjorde Statholderskabet intet for at skabe en Erstatning.

En stor Del ungarske Officerer havde begivet sig til Hamborg og derfra søgt Ansættelse i den slesvigholstenske Hær. Men Statholderskabet negtede at ansætte dem, fordi de havde kæmpet for en Revolution. De svarede ikke uden Føje, at de havde kæmpet for Ungarns Ret, og vilde man stemple dem som Oprørere, saa var det i alt Fald ikke Slesvigholstenerne, der skulde fremsætte en saadan Beskyldning.

Men lod end Statholderskabet Spørgsmaalet om en eventuel Erstatning for de prøjssiske Officerer ligge, saa havde det dog gjort flere Forsøg paa at finde en Overgeneral, uden at det var lykkedes.

I Februar 1850 sendte Statholderskabet en diplomatisk Agent, K. Schleiden, til Paris for gennem Pressen at virke til Gavn for den slesvigholstenske Sag. I Paris traf Schleiden tilfældig sammen med den i Foraaret 1849 afskedigede prøjssiske Generaløjtnant Willisen. Schleiden troede i ham at finde en brugelig Overgeneral, og uden særlig Bemyndigelse, men som Følge deraf ogsaa uden Forpligtelse, spurgte han Generalen, om han vilde være tilbøjelig til at lade sig ansætte som Højstkommanderende for den slesvigholstenske Hær. Willisen erklærede sig strax villig dertil, fremsatte sine Betingelser og tilbød at rejse til Hamborg for at forhandle om Ansættelsen. Schleiden gjorde Indberetning,

og Willisen ankom til Hamborg, hvor han den 3. April traf sammen med Statholderne. Som Betingelse forlangte han at blive lønnet som Generalløjtnant og at tilsikres den Pension, han ved Ansættelsen maatte give Afkald paa i Prøjssen. Han forlangte endvidere, at Hæren skulde bringes op til en Styrke af 30,000 Mand, at der skulde sørges for Tilvejebringelsen af de fornødne Pengemidler, for at Kampen kunde udstrækkes over et Tidsrum af 6 Maaneder, og at han uafbrudt skulde holdes underrettet om de politiske Forhold, som kunde øve Indflydelse paa Operationerne. Da Statholderne gik ind paa disse Fordringer, var Sagen dermed afgjort. Efter at dette var sket, forelagde Beseler ham et Kort over Slesvig og spurgte, hvor han agtede at tage Stilling, hvis det kom til Krig. Willisen svarede: »Vi bør ikke lade det komme til Indtagelsen af en fast Stilling. Vi bør hverken selv gøre det eller lade de Danske faa Tid dertil. Det er vor Opgave at rykke imod dem og slaa dem, og bliver vi slaaede, maa vi hurtig samle os igen og bestandig angribe paa ny. Hvis vi indlader os paa Defensiven, vil det ikke bringe os Nytte, men kun Skade.«

Programet var rigtigt; det kom kun an paa, om det blev fulgt.

Den 8. April meddelte Statholderskabet i en Proklamation, at General Bonin havde nedlagt sin Post, og at Statholderskabet havde overdraget hans Embede til Generalløjtnant Willisen.

Willisen var født 1790. Han havde deltaget i Befrielseskrigene mod Napoleon og i 1815 været ansat i Blüchers Stab. Efter Krigen gjorde han Tjeneste i Generalstaben og senere som Lærer i Krigskunst ved Krigsakademiet i Berlin. Her gav hans Lærervirksomhed Anledning til, at han senere udgav et stort Værk — »Theorie des grossen Krieges«.

Som General blev Willisen i 1848 snedt til Posen i Anledning af Urolighederne, for at han skulde spille en Mæglerrolle mellem Polakkerne og Tyskerne. Men han skilte sig saa uheldigt ved dette Hverv, at han blev kaldt tilbage, ledsaget af »Polakkernes Forbandelser og Tyskernes Had«. Han faldt i Unaade, blev forbigaaet ved Forfremmelse, og, krænket herover, søgte han og fik sin Afsked i Foraaret 1849.

Man var fra alle Sider villig til at erkende, at General Willisen var meget kundskabsrig. Men ét er Teori, og et andet at anvende den i Praxis, og Willisen er ikke den eneste Forfatter, der har faaet Lejlighed til at vise, at da det kom til Anvendelsen, syndede han mod de af ham selv opstillede Teorier. Men hvor godt det end er, at en kommanderende General har Kundskaber, saa er dette dog ikke tilstrækkeligt. Han skal først og fremmest have Personlighed og Vilje. Hvor disse Egenskaber er til Stede, kommer det mindre an paa, om den Plan, han fatter, er den absolut bedste, thi dens mulige Mangler kan ophæves ved, at den gennemføres med Jærnvilje, men Forudsætningen maa være, at den er fuldstændig gennemtænkt. Her laa Willisens Hovedmangel. Han tænkte ikke tilstrækkeligt, inden han tog sine Beslutninger, og han handlede for meget efter øjeblikkelige Indskydelser. Føjes hertil en høj Grad af Forfængelighed og Mangel paa Evne til at bedømme, om han i det givne Tilfælde stod over for Reglen eller Undtagelsen, vil man kunne forstaa, at den prøjssiske Krigsminister, da han fik at vide, at Willisen skulde være kommanderende General, udtalte: »Hertugdømmerne er fortabte, han vil ruinere dem.«

Willisen udstedte den 9. April en meget lang Armeebefaling, der nærmest kan betegnes som en Afhandling om Soldatens Moral under en Krig. Kun i dens Slutning slog han sig op: »Slesvigholsten og vor gode Ret, det skal være vort Kampraab og samtidig vort Fredsord. Derfor med Gud for Fædrelandet, hvis den blodige Afgørelses Time skulde slaa. — Hele Tyskland, Europa vil se paa os, og alle ædle Hjerter, især de elskede Vaabenbrødrer, som hidtil har tjent i vore Rækker og staaet ved vor Side, og som Politiken truer med at skille os fra i Farens Øjeblik, vil være med os, naar vi er Mænd. Lad os sværge at ville være det, at falde, hvis saa maa være, men ubesejrede. Fædrelandet venter, at enhver gør sin Pligt«.

Denne Debut vidnede om, at Willisen ikke forstod at tale til Soldater, thi moralske Forelæsninger og Fraser gør paa dem ingen Virkning.

Bonins Tilbagetræden gav Anledning til, at 35 prøjssiske Officerer, der tjente i den slesvigholstenske Hær, blev kaldte

tilbage, deriblandt alle dem, der havde beklædt de højere Kommandoposter og været ansatte ved Stabene. For at faa disse samt de øvrige ledige Pladser besat opfordredes tyske og navnlig prøjssiske Officerer til at tage Tjeneste. Den 27. April bekendtgjorde Willisen, at kun de Officerer, der havde de bedste Vidnesbyrd om Tjeneste og »Tænkemaade«, vilde blive ansatte. Om det nu laa i, at Tilstrømningen ikke var stor nok, eller om det laa i Fordringerne til »Tænkemaaden«, er vanskeligt at afgøre, men sikkert er det, at da Hæren sattes paa Krigsfod, manglede der alene ved Fodfolket 250 Officerer.

Stabschefsposten blev besat med den bajerske Major von der Tann, der blev forfremmet til Oberst i Generalstabten. Han havde, som det vil erindres, i 1848 ført et Frikorps og vist sig som en dygtig Partigænger. Det vilde derfor have været lige saa naturligt at give ham en Kommandopost, som det var unaturligt at gøre ham til Stabschef, da Generalstabsforretningerne var ham en fuldstændig fremmed Verden.

En hannoveransk Premierløjtnant af Generalstabten, Wynecken, blev mod en betydelig Pengegodtgørelse købt til at forlade sin Stilling, udnævnt til Major i Generalstabten og ansat som Souschef. Han var anset som en fremragende ung Officer, men han erkendte kun sin egen Dygtighed og modarbejdede alt, hvad der kom fra andre. Foreløbig overtog han Posten som Stabschef indtil von der Tanns Ankomst.

Det øvrige Personale ved Stabten var paa ganske enkelte Undtagelser nær fremmed for Forretningerne.

Den Hær, Willisen modtog, var Bonins Skabning. Efter Felttoget 1849 talte Fodfolket 10 Batailloner og 4 Jægerkorps foruden Reserven. Af denne dannede Bonin i Vinterens Løb 5 Batailloner og et Jægerkorps, og Vaabnet bestod derefter af 3 Brigader, hver paa 5 Batailloner, og en Jægerinspektion paa 5 Jægerkorps. Desuden var der organiseret en Reserve paa 8 Batailloner, (XVI—XXII) og 2 Jægerkorps, (VI og VII). Deraf dannedes 4. og 5. Reservebrigade, der hver talte 4 Batailloner og et Jægerkorps. Rammerne til disse Afdelinger var til Stede, og i Depoterne fandtes den fornødne Beklædning og Udrustning.

Naar det gaar mod en Krig, saa maa man bruge det, man har, som det er; kan man afhjælpe dets mindre Mangler — og Mangler vil der altid være selv ved den bedste Ordning — da saa meget desto bedre. Men man kan aldrig gribe ind i det Bestaaende og skabe nye Tilstande uden at gøre Skade.

Desuagtet begyndte Willisen at omorganisere Hæren. Han opløste Reserveafdelingerne og fordelte Rammer og Mandskab paa de 15 Batailloner og 5 Jægerkorps, saa at Mandskabet fra Reserveafdelingerne fordeltes ligeligt til alle Afdelinger, hvorved hver af disse, i Stedet for som hidtil at tælle 900 Mand, kom til at tælle 1300 Mand. Hver Bataillon vedblev at være delt i 4 Kompagnier, men under Kamp formeredes den i to Halvbatailloner. Bataillonskommandøren skulde føre Overkommandoen over dem begge, men hver af dem skulde have en Kaptajn til særlig Kommandør, og denne skulde forsynes med en bereden Adjutant.

Denne nye Ordning maatte som første Følge medføre, at Officerskorpserne maatte rives itu, for at de ældre Kaptajner kunde fordeles som Halvbataillonskommandører. Alle Reserveafdelingernes Depoter maatte hæves, og Beholdningerne fordeles til Linjeafdelingerne, og alle Stamrullerne maatte forandres. Derfor optoges Tiden langt mere af administrative Forretninger end med Uddannelsen af Mandskabet, og desuagtet var man ikke færdig med den nye Ordning, da Øjeblikket kom, at Hæren skulde bruges. Resultatet blev, at der var skabt Forvirring i alle Forhold, saa at Mandskabet kom ind til Afdelinger, hvor de ikke kendte de Kommanderende og omvendt, og som Følge heraf var der omtrent ikke en eneste Kaptajn, der i 1850 førte det samme Kompagni, han havde kommanderet i 1849.

Men syndede Willisen ved at gribe ind i Organisationen, saa syndede han ikke mindre ved at gribe ind paa det taktiske Omraade. Da det var det prøjssiske Excerreglement, der var indført, var Opstillingen paa 3 Geleder. Han befalede, at Opstillingen skulde være paa 2. At dette har store Fordele og bidrager til i høj Grad at simplificere Exercitsen og Føringen, er der ingen, der vil benegte. Men den Maade, hvorpaa han indførte Forandringen, var urigtig. Da der ikke var Tid til at

udarbejde et nyt Reglement, blev det foreløbig overladt til Bataillonskommandørerne at indføre Forandringen paa den Maade, de fandt for godt, og selv indskrænkede Willisen sig til at give korte Anvisninger og Grundtræk. Følgen deraf var, at under Slaget ved Isted og længe efter var der ikke to Batailloner eller to Kompagnier i hele Hæren, der exercerede ens. Der var altsaa skabt Løshed paa alle Punkter, og Ulemperne derved forøgedes ved, at man for at give Bataillonerne og Jægerkorpserne den store Styrke, umiddelbart før Krigens Begyndelse indrangerede 3000 Rekruter, der kun havde en Uddannelse paa 4 Uger i Afdelingerne.

De øvrige Vaabenarter blev ikke gjorte til Genstand for Experimenter. Som Følge af Reservens Opløsning blev hvert af de 2 Kavaleriregimenter forøget med en Eskadron, saa at den samlede Rytterstyrke talte 12 Eskadroner.

Artilleriet blev inddelt i 3 Afdelinger, hver bestaaende af 3 Batterier.

For at skaffe Hæren et Tilflugtssted, hvis det gik galt, havde man i Løbet af Vaabenstilstandsperioden arbejdet paa at sætte Rendsborg i Forsvarsstand, men Arbejderne var endnu i Juli Maaned temmelig langt tilbage.

Den 1. Juli om Aftenen udsendtes Indkaldelsesordrerne til de hjemsendte, og alle Foranstaltninger blev truffene, for at Hæren hurtig kunde være marchefærdig. Samtidig blev der befaleet Oprettelsen af en Reservebrigade paa 4 Batailloner og et Jægerkorps.

Den 12. Juli var Hæren marchefærdig, og samme Dag blev Hovedkvarteret forlagt fra Kiel til Rendsborg. Hæren var koncentreret om disse to Byer og havde faaet Ordre til at rykke ind i Slesvig og besætte den sydlige Del, saa snart den blev forladt af de prøjssiske Tropper. Disse trak sig vesterpaa og havde meddelt, at Slesvig vilde være rømmet den 16. Juli.

Under Vaabenstilstanden var vort Artilleri bleven forøget, saa at det talte 11 Feltbatterier og 2 Halvbatterier. De andre Vaabenarter mødte med den tidligere Styrke, og vel var der bleven ført en fornyet Forhandling om at tilvejebringe et ensartet Infanteri ved at indføre Opstillingen paa 2 Geleder og lade

Jægerreglementet være det eneste gældende, men man var bleven ved den bestaaende Ordning.

General Bülow kunde paa Grund af Sygdom ikke tage Overbefalingen over Hæren. General de Meza var bleven bragt i Forslag, men ogsaa han var syg efter en lige overstaaet Operation. Krigsministeren ønskede selv at komme i Betragtning, men hans Kandidatur mødte Modstand i Statsraadet, og Enden blev, at Ministeren maatte henvende sig til General Krogh. Denne, som derved fik Oprijsning for den Uret, der var gjort ham Aaret i Forvejen, erklærede sig villig til at overtage Posten.

De skiftende Efterretninger om Slesvigholstenernes Planer om at rykke ind i Slesvig havde øvet deres Indflydelse paa Indkaldelser og Hjemsendelser i Løbet af Vaabenstilsandsperioden, men, da i Slutningen af Maj alt tegnede til, at det atter vilde komme til Kamp, blev det hjemsendte Mandskab indkaldt, og den 24. Maj fik Hæren følgende Inddeling:

Overkommandoen.

General Krogh, kommanderende General.

Oberst Flensborg, Stabschef, Major H. Kauffmann, Souschef.

1. Division.

Generalmajor Moltke.

Oberstløjtnant Steinmann, Stabschef, Kaptajn Beck, Souschef.

3. Brigade. Oberst Schepelern:

6. 7. 8. Bataillon, 4. Reserve-Bataillon og 1. Jægerkorps.

4. Brigade. Oberst Thestrup:

9. og 11. Bataillon, 5. og 6. Reservebataillon og

2. Jægerkorps.

6. Brigade: Oberst Irminger:

Garden, 1. og 2. lette Batl., 1. og 4. Forst.-Batl. og 1. Res.-
Jægerkorps.

Gardehusardivisionen, 3 Eskadroner.

Batterierne Glahn, Schultz og Budde-Lund.

2. Division.

Generalmajor Schleppegrell.

Oberstløjtnant Bülow, Stabschef, Kaptajn Faaborg, Souschef.

1. Brigade. Oberst Krabbe:

4. Batl., 10. lette Batl., 1. og 3. Res.-Batl. og 3. Jægerkorps.

2. Brigade. Oberst Baggesen:

5. Batl., 12. lette Batl., 13. Batl., 2. Res.-Batl. og 3. Res.-
Jægerkorps.

5. Brigade: Oberst Ræder:

3. Batl., 2., 3. og 5. Forst.-Batl. og 1. og 2. Forst.-Jægerkorps.

4. Dragonregiment, 4 Eskadroner.

Batterierne Dinesen, Baggesen og Just.

Reservekavaleriet. Generalmajor Flindt:

3. 5. og 6. Dragonregiment, 12 Eskadroner.
Batteriet Wegener.

Reserveartilleriet. Oberst Fibiger:

Batterierne Lumholtz, Marcussen, Haxthausen og Mossin samt
Halvbatterierne W. Kauffmann og Ionquières.

Feltingeniørerne. Kaptajn Dreyer.

Hæren talte 32 Batailloner og Jægerkorps, 19 Eskadroner og 96 Kanoner, ialt 41,000 Mand og ca. 8200 Heste.

General Krogh tog den 1. Juni Hovedkvarter i Kolding. 1. Division havde Stabskvarter i Vejle og kantonnerede mellem Kolding og Horsens. General Schleppegrell havde Hovedkvarter i Sønderborg, og af hans Division laa 2 Brigader paa Als og Brigaden Ræder paa Fyn.

Gennem Forhandlinger mellem Krigsministeriet og Overkommandoen var det bleven bestemt, at Hæren skulde koncentreres ved Flensborg, og de Efterretninger, man fik om Fjenden, skulde da være bestemmende for den Plan, hvorefter Fremrykningen fra Flensborg burde fortsættes.

De prøjssiske saavel som de svensk-norske Tropper, der stod i Slesvig, skulde rømme denne Provins senest den 17. Juli. Men da vi fik paalidelig Efterretning om, at Slesvigholstenerne allerede den 13. Juli var gaaede over Ejderen, blev det bestemt, at Hæren den 16. Juli skulde rykke ind i Slesvig.

Den slesvigholstenske Hær var bleven formeret som følger:

Avantgarden. Oberst Gerhardt:

I, VIII og XV Bataillon, III Jægerkorps, 2 Eskadroner og et Batteri.

Hovedstyrken:

1. Brigade. Generalmajor Grev Baudissin:

II, III og IV Batl., I Jægerkorps, 1 Eskadron og et Batteri.

2. Brigade. Oberst Abercron:

V, VI og VII Batl., II Jægerkorps, 1 Eskadron og to Batterier.

3. Brigade. Generalmajor von der Horst:

IX, X og XI Batl., V Jægerkorps, 1 Eskadron og et Batteri.

4. Brigade. Oberst Garrelts:

XII, XIII og XIV Batl., IV Jægerkorps, 1 Eskadron og et Batteri.

Reserverytteri. Oberst Fürsen-Bachmann: 6 Eskadroner.

Reserveartilleri. Major Dalitz: 6 Batterier.

Hæren talte 20 Batailloner og Jægerkorps, 12 Eskadroner og 86 Kanoner med en Styrke af henved 30,000 Mand.

Fremrykningen begyndte den 13. Juli. Samme Dag naaede Oberst v. d. Tann Rendsborg og maatte tiltræde Posten som Stabschef ved en omorganiseret Hær, for hvilken han stod lige saa fremmed som over for det Personale, han skulde samvirke med ved Staben.

En Del af Brigaden Abercron blev skudt frem til Geltorf, og den 14. besatte den Ekernförde og Brodersby samt slog Bro ved Mysunde. Sidstnævnte Dag rykkede Avantgarden frem fra Rendsborg og naaede halvvejs til Slesvig. Willisen indberettede til Statholderskabet: »Jeg kan ikke noksom rose den Aand, der besjæler alle. Enhver er beredt til at tjene Landets Sag med Opbydelsen af alle sine Kræfter. Hæren er stærk, godt organiseret og fuld af Tillid. Man imødeser med Tillid Begivenhederne i de nærmeste Dage.«

Den 15. fortsattes Marchen med hele Hæren. Det var faldet i med en ualmindelig stærk Varme, og Marchen paa de af bevoxede Gærder indesluttede Veje, der holdt paa Støvet, var saa anstrængende, at hele Batailloner laa i fuldstændig Op-løsningstilstand paa Chausseen eller i de udtørrede Vejgrøfter

ude af Stand til at gøre blot nogle faa Skridt fremad. Ikke faa Soldater døde af Solstik.

Hæren naaede Stillingen ved Isted. Hovedkvarteret toges paa Gottorp.

Willisen havde altsaa gjort Holdt. Man har bebrejdet ham det som et Frafald fra Programet, efter hvilket han udtrykkelig havde erklæret, at han vilde gribe Offensiven. Men heri har man gjort ham Uret; thi han gjorde ikke Holdt ved Isted for at modtage et Slag i Stillingen, men kun for fra den at gribe Offensiven, naar vi rykkede frem.

Inden det kom til Kamp, foretog han et Skridt, der laa fuldstændig uden for hans Kompetence. Den 18. Juli skrev han til General Krogh:

»Hr. General! Forinden de blodige Tærninger falder, holder jeg det for min Pligt endnu at gøre et Forsøg paa at skaffe en fredelig Løsning paa den usalige Strid, der fører os imod hinanden. Jeg gør dette Skridt i den faste Overbevisning, at en Forsoning let er mulig, naar Fordringerne paa Deres Side er lige saa billige, som vor Beredvillighed er stor til at gaa til Grænsen af det mulige, til Grænsen af det, som Æren og Landets hellige Ret bydende fordrer af os.

I flere Dage har jeg holdt min Hærs Bevægelser tilbage og givet store militære Fordele ud af Haanden for ikke at sætte den Modstander, som jeg agter og ærer, i en Tilstand, hvor han maaske ikke fandt det foreneligt med sin Ære at gaa ind paa Forhandlinger. Vi vil intet uden vor gode, gamle Ret, saaledes som den har bestaaet i Aarhundreder; vi vil blive i Forening med Danmark, saa længe det er rigtigt, men vi vil staa ligeberettigede ved Siden af det, ikke være dets Tjener; vi vil bære fælles Byrder, men kun for at have de samme Fordele! Vi vil have egen Forvaltning, egen Hær, egne Finanser, men Fællesskab udadtil med Retning mod Tyskland, Ro og Velvære indadtil. Hvis De anser det for muligt at tilvejebringe en Forsoning paa disse Betingelser, saa viis det i Gerningen ved ikke at overskride Demarkationslinjen. Jeg vil da heller ikke gøre det. Jeg tror, at paa en saadan Basis, naar den først er anerkendt, vil Enkelthederne snart lade sig ordne. Hvis De,

Hr. General, viser dette Tilbud fra Dem, saa vil mange Menesker komme til at bøde derfor med Livet, Landet vil blive uberegneligt ulykkeligt, og Riget vil falde sammen, thi saa gives der ingen Forsoning. Men jeg vil gaa til min Opgave med den største Beroligelse, i Bevidstheden om til det sidste at have søgt Fred og Forsoning. Idet jeg imødeser et muligt hurtigt Svar, tegner jeg mig med udmærket Højagtelse som Deres Excellences« osv.

Brevet blev den 19. Juli af en civil Mand afleveret til Forposterne ved Oversø. General Krogh, til hvem Brevet blev bragt, ansaa det for betænkeligt blot at aabne Brevet og indberettede til Krigsministeren, at det var ankommet. Ministeren fandt, at Generalen vel som Regel ikke kunde indlade sig paa Brevvexling med Oprørerne, men at der dog intet var til Hinder for at modtage afsendte Breve. Brevet blev derpaa aabnet den 23. Juli om Aftenen, men det fik selvfølgelig intet Svar og blev lagt til Side som en Kuriositet.

Statholderskabet kom først senere til Kundskab om dette Skridt, men i Stedet for at afskedige Generalen, hvortil der havde været tilstrækkelig Grund, nøjedes det med at forbyde ham fremtidig at brevvekle med den danske Hær.

Vor Hær havde imidlertid sat sig i Marche.

Den 16. Juli om Morgenen Kl. 5 rykkede General Schleppegrell fra Als gennem Sundeved med sin Hovedstyrke, og samme Dag blev Brigaden Ræder overført fra Assens til Aabenraa, hvor den ankom om Formiddagen Kl. 11. Skønt der i Byen fandtes mange Slesvigholstenere, holdt disse sig ganske tilbage og overlod det til den dansksindede Befolkning at vise sin Glæde over atter at se vor Hær holde Indtog under Vilkaar, der varslede godt for Fremtiden. Brigaden tog Stilling S. for Aabenraa med fremskudte Sikringsdele, der stod i Forbindelse med Forposterne fra Divisionens Hovedstyrke, som var naaet frem til en Linje fra Felsted over Kvers og Ringenæs. General Schleppegrells Hovedkvarter var i Graasten.

Den 17. Juli fortsatte Divisionen sin Fremrykning. Flensborg blev besat under den dansksindede Befolknings Jubel. Forposter udstilledes en Fjerdingsvej S. for Byen, og bag disse

kantonnerede Divisionen mellem Bov og Flensborg med Divisionskvarter i Krusaa.

Hærens Hovedstyrke var samtidig rykket frem over Kolding. Den naaede den 16. Juli Egnen ved Haderslev og den 17. Egnen ved Aabenraa. For at fremskynde Bevægelsen benyttedes saavel Chausseen som Oxevejen. Det var den 15. Juli faldet i med en trykkende Hede, og allerede paa denne Dag forekom der enkelte Tilfælde af Solstik. Man brød derfor som Regel op Kl. 2 om Morgenen, gjorde et langt Hvil midt paa Dagen og fortsatte saa Marchen. Denne gik kun langsomt, og, da de daglige Marcheetaper var mindst 4 Mil, naaede Afdelingerne ikke Kantonnementerne før om Aftenen Kl. mellem 8 og 9. Desuagtet holdt Tropperne beundringsværdigt ud, saa at det kun var de virkelig syge, der maatte lades tilbage. Naar Tropperne efter en saadan Marche naaede Kantonnementerne, var det ikke alle, der fik Hvile, nogle maatte lige fra Marchen gaa paa Forpost og den følgende Morgen atter marchere videre.

Den 18. Juli rykkede Hovedstyrken frem fra Egnen ved Aabenraa. Samme Dag rømmede General Schleppegrell Flensborg, og hele hans Division kom til at bivakere S. for Byen med Forposter fremskudte til Oversø. Hovedstyrken naaede frem, saaledes at en Brigade blev indkvarteret i Flensborg, en Brigade i og N. for Flensborg og den tredje Brigade V. for Flensborg.

Følgerne af de anstrængende Marcher var, at General Moltkes Division i Dagene fra den 14. til den 18. Juli havde 7 døde (Solstik) og 286 syge. Forinden man rykkede videre, blev det derfor nødvendigt at unde Tropperne nogen Hvile. Hvor Kantonnementerne var nogenlunde gode, blev Tropperne i dem. Derimod lod man de Tropper, der kantonnerede i de mindre gode Kvarterer vesterpaa, bivakere. Det varme Vejrlig gjorde Bivuaapladsene til langt behageligere Opholdssteder end de overlæssede Kvarterer i Landsbyerne. Efter et Par Dages Forløb var derfor alle Anstrængelser glemte, og Tanken kun henvendt paa den Kamp, som forestod.

Samtidig med at vore Tropper rykkede ind i Slesvig, blev

Femern besat med 5 Depotkompagnier, der landsattes paa Øen den 17. Juli.

Ligesom det foregaaende Aar vilde Krigsminister Hansen ogsaa under dette Felttog øve sin afgørende Indflydelse paa Operationerne. Han tænkte sig de fjernere Maal og vilde, at Fremrykningen mod den fjendtlige Hær, om hvilken man vidste, at den stod ved Isted, skulde ske med disse for Øje. Da han mødte Modstand hos Overkommandoen, gik han et Skridt videre. Han vilde begive sig til Hæren for paa Stedet at fremtvinge sine Planer. Da Rejsen kun kunde ske med Kongens Billigelse, gjorde han en Indstilling for at faa Tilladelsen, og nu endelig fik han den Vejledning til Forstaaelsen af Forholdet mellem Krigsministeren og den kommanderende General, som han saa haardt trængte til.

Kongen skrev: »Du har i din allerunderdanigste Indstilling af G. D. (20. Juli) andraget om Tilladelse til paa kort Tid at turde begive Dig til Armeen, naar Omstændighederne maatte kræve det. For dette Dit allerunderdanigste Andragende har Du anført som Motiver, at de Instruktioner, som for det forestaaende Felttog er meddelte den kommanderende General, ikkun er affattede i al Almindelighed, og at det derfor vilde være ønskeligt, om ikke nødvendigt, at han konfererede med den øverste Krigsbestyrelse om de Forandringer og Modifikationer i Operationsplanen, som Forholdene maatte gøre nødvendige. Idet Vi erkender den Tjenstiver og Interesse for Vore Vaabens Lykke, som Du atter ved denne Lejlighed lægger for Dagen, og idet Vi selvfølgelig, for saa vidt Din Nærværelse i Statsraadet kan undværes, herved meddeler Dig Vor allernaadigste Bemyndigelse til paa en kort Tid at begive Dig til Armeen for at overbevise Dig om, at alt er i Orden og, for saa vidt dette ikke alt maatte være sket, at træffe fornøden Aftale med Overgeneralen, kan Vi dog ikke tilbageholde den Formening, at de af Dig anførte Motiver næppe tilstrækkelig godtgør Nødvendigheden af Din Nærværelse ved Armeen, saafremt samme blev forlænget, da de Instruktioner, som bliver at tildele den kommanderende General, nødvendigvis maa være af almindelig Natur, hvis de ikke skal indskrænke hans Frihed til efter Omstændighederne at forandre

og modificere Operationsplanen, medens paa den anden Side hans Stilling og Avtoritet, ifølge alle Kriges Erfaring, trykkes og svækkes ved en højere Avtoritets Nærværelse ved Armeen, hvilket kun kan være til Skade for hans Virksomhed og Energi. — Hvilket Vi saaledes allerunderdanigst giver Dig til Kende i Anledning af Din fornævnte allerunderdanigste Indstilling af 20. ds.«

Medens vor Hær stod ved Flensborg, søgte den gennem Rekognosceringer at skaffe sig Efterretninger om Fjendens Stilling.

Den 20. Juli sendtes et Rekognosceringskommando frem ad Chausseen til Slesvig til Skovpartierne N. for Smedeby. Det traf ved Frørup paa fjendtlige Patrouiller, der trak sig tilbage uden Kamp.

Den 21. Juli rykkede Oberst Irminger frem ad Chausseen med 2 Batailloner, 5 Eskadroner og et Batteri. Han naaede frem til Sydkanten af Skoven ved Skovkro. Herfra opdagedes, at Udkanten af Stendrup Vesterskov var besat af Rytteri og Fodfolk. Da Obersten under Fremrykningen havde svækket sig ved uafbrudte Detacheringer til Siderne og ved at efterlade Replier, turde han ikke gaa videre eller indlade sig i Kamp. Han vendte derfor om med de Efterretninger, han havde faaet af Beboerne, og som gik ud paa, at Fjenden ikke havde fremsendt større Kommandoer N. for Siversted, og at han havde en større Styrke ved Popholt og N. Farensted.

Krigsministeren, der ikke kendte Aarsagen til, at Hæren var bleven staaende ved Flensborg, var meget misfornøjet derover. Han telegraferede derfor den 23. Juli til General Krogh, at et Angreb paa Fjenden ikke burde opsættes uden vægtige Grunde, og at han havde afsendt Løjtnant Glud til Hovedkvarteret med en Skrivelse. Denne Afsending havde Krigsministeren i 1848 taget som Sekretær, da han førte Kommandoen paa Als. Glud var den Gang juridisk Kandidat. Han fulgte senere General Hansen, da denne blev Krigsminister, blev, skønt han aldrig havde tjent i Hæren, udnævnt til Løjtnant, og var i Besiddelse af Hansens fulde Fortrolighed. Skrivelsen gentog Ministerens Misfornøjelse over Hærens Standsning, bebrejdede Overkommandoen, at den ikke lod hele Hæren bivakere og dadlede den af

Oberst Irminger udførte Rekognoscering. Om Løjtnant Glud hed det i Skrivelsen, at han havde Ministerens Tillid, og derfor kunde Overkommandoen uden Betænkelighed meddele ham Grunden til Hærens Uvirksomhed. Da Skrivelsen naede Overkommandoen, var Fremrykningen begyndt.

De Efterretninger, Overkommandoen havde modtaget indtil den 22. om Aftenen, gik ud paa, at Fjendens Hovedstyrke stod mellem Vedelspang og Skovby. Overkommandoen sluttede deraf, at Willisen vilde optage Kampen mellem Arnholt Sø og Lang Sø, men i Virkeligheden vidste den intet positivt om Fjendens Stilling. Under saadanne Vilkaar er der kun ét at gøre, og det er at rykke frem og holde Styrken samlet, indtil Forholdene klare sig, thi man kan ikke træffe Dispositioner, naar man ikke i Hovedtrækkene kender Fjendens Stilling og Styrkefordeling. Denne Regel fulgte Overkommandoen ikke. Den 23. Juli lod den Hæren indtage følgende Bivuakstilling: General Moltke stod med sin Hovedstyrke ved Chausseen N. for Oversø, og Brigaden Schepelern med et Batteri, 2 Eskadroner og Brotrænet ved Vanderup. General Schleppegrell bivuakerede med sin Hovedstyrke ved Lille Solt. Brigaden Ræder, der var bleven Overkommandoen direkte underlagt for at tjene som Reserve, var ved Munkvolstrup. Reservekavaleriet og Reserveartilleriet stod N. for Bilskov Kro. Bivuakstillingen dækkedes af Forposter, der stod temmelig nær paa Fronten. Hovedkvarteret, der endnu var i Flensborg, udstedte samme Dag følgende Disposition:

»Fra den i Dag indtagne Bivuakstilling opbryder Hæren saaledes:

Brigaden Schepelern rykker frem Kl. 12 Midnat over Jørl Kirke, Solbro og Esperstoft til Sylvested.

Kl. 3 Morgen bryder Divisionerne og Hovedstyrken op i følgende Orden:

Divisionen Moltke i 2 Træfninger ad Chausseen til Slesvig, og Divisionen Schleppegrell i 2 Træfninger ad Vejen til Mysunde.

Begge Divisioner benytter tillige de med Hovedvejene parallelt løbende Biveje og søger under Fremrykningen at vedligeholde Forbindelsen indbyrdes. Divisionen Schleppegrell udsender i østlig og sydøstlig Retning Patrouiller og Sikkerhedskomman-

doer; Divisionen Moltke søger Forbindelse med Reservekavaleriet.

Naar Divisionerne er ankomne henholdsvis ved Helligbæk og Klapholt, vil Divisionen Schleppegrell have at dirigere sin Hovedstyrke, om muligt skjult for Fjenden, over Over Stolk mod Lang Søens vestlige Ende, medens Divisionen Moltke rykker frem forbi Isted Kro.

En Styrke af Divisionen Schleppegrell, tilstrækkelig til at vedligeholde staaende Engagement med Fjenden mellem Sønder Farensted og Vedelspang, efterlades.

Saasart begge Divisioner er i Linje med hinanden ved Skoven mellem Arnholt Sø og Lang Sø, angribes Fjenden med den størst mulige Kraft.

Reservekavaleriet marcherer fra Oversø over Tarup, Langsted og Engbro til Isted Kro, saaledes at det indtræffer her samtidig med Divisionen Moltke. Under Marchen søges Forbindelsen vedligeholdt med Hovedkorpset og saa vidt muligt, i alt Fald ved enkelte Ordonnanser, tilvejebragt med Brigaden Schepelern.

Brigaden Ræder og Reserveartilleriet følger Divisionen Moltkes Bevægelser paa Chausseen.

Under Fægtningen mellem Arnholt Sø og Lang Sø søger Schepelerns Brigade at udføre et forceret Flankeangreb paa Fjenden for at afskære hans Tilbagetog mod Syd.

Ved Armeens forenede Styrke kastes Fjenden i østlig Retning eller saa kraftigt tilbage, at han ved Overgangene over Slien i Slesvig eller ved Mysunde kommer i Uorden.

Den kommanderende General følger Slesvig Chaussee.

D'Herrer Divisionsgeneraler og Brigadekommandører møde i Aften Kl. 7 i Bilskov Kro, hvor den kommanderende General vil være til Stede.«

Det i Slutningen af Befalingen omhandlede Møde var væsentligst sammenkaldt for at faa afgjort, hvorvidt det maatte anses for rigtigt, paa Grund af den stærke Varme, at efterlade Tornystrene. Skønt dette Spørgsmaal kunde besvares med et simpelt Ja eller Nej, saa gav Mødet Anledning til, at hele Dispositionen blev gjort til Genstand for Diskussion. Man gjorde opmærksom paa, at skulde Fremrykningen og Angrebet foretages paa én

Dag, vilde man, paa Grund af Afstanden, først naa frem mod den fjendtlige Stilling med udmattede Tropper og paa den varmeste Tid af Dagen. Da det samtidig maatte formodes, at Fjenden havde forskanset sin Stilling, vilde det blive sent, inden man fik den erobret, og man maatte derfor give Afkald paa Resultaterne af en Forfølgelse. Fremrykningen burde derfor ske paa 2 Dage, saa at man paa den første Dag gjorde Holdt i en passende Afstand fra Fjendens Stilling og foretog Angrebet den følgende Dag. Indvendinger, der fremsattes mod den omgaaende Bevægelse, der skulde udføres af Brigaden Schepelern, fandt ingen Tilslutning. Stabschefen forsvarede Dispositionen og vilde ikke gaa ind paa Forandringer. Desuagtet tillod General Krogh — et Skridt, der senere og med Rette blev misbilliget af Krigsministeren — at der fandt en Afstemning Sted over, hvorvidt Fremrykning og Angreb skulde udføres paa én Dag eller fordeles paa 2 Dage. Alle de tilkaldte stemte for det sidste Alternativ. Stabschefen følte sig meget ilde berørt af, hvad der var sket, og han lagde ikke Skjul derpaa, da han til sidst afgav sin Stemme, der gik imod alle de andres. Men General Krogh sluttede sig til Flertallet, og Stabschefen fik Ordre til at foretage de nødvendige Forandringer i Dispositionen.

Tillæget til Dispositionen lød saaledes: »Hæren, iberegnet Brigaden Schepelern, rykker frem Kl. 3 i Morgen. Ankomsten til Siversted og Hostrup indtages en Stilling, i hvilken Hæren forbliver til nærmere Ordre. Brigaden Schepelern marcherer til Sollerup, hvor den indtager en Stilling og forbereder Broslagningen. Skulde Brigaden blive angreben, modtages Angrebet ikke, men Brigaden trækker sig i saa Tilfælde tilbage.«

Planen var ikke heldig i Forvejen; Tilføjelsen gjorde den ikke bedre.

Hæren var Fjenden overlegen; men man kan aldrig være for stærk, naar man vil angribe. Derfor var det en Fejl at lade Schepelerns Brigade foretage en Bevægelse saa langt ud til Siden, at den ikke kunde trækkes til, hvis uventede Begivenheder skulde gøre det nødvendigt. At saadant kan ske, maa man altid være forberedt paa, navnlig hvor man — som Overkommandoen i dette Tilfælde — ikke vidste noget bestemt om

Fjendens Stilling. Det naturlige vilde have været, at man havde ladet Schepelerns Brigade og Reservekavaleriet bytte Roller, dog saaledes, at Schepelern havde faaet Ordre til at gaa paa Bollingsted for at operere over Gammellund i Fjendens venstre Flanke. Reservekavaleriet var derved kommet paa sin naturlige Plads, thi gik Fjenden tilbage over Slesvig, saa stod Rytteriet, hvis det var paa yderste højre Fløj, parat til at gribe ind, og gik Fjenden tilbage over Mysunde, saa var der vundet det Gode, at man til Kampen kunde benytte Brigaden Schepelern, hvorimod Rytteriets Tilstedeværelse intet kunde nytte, fordi Terrænet ikke tilod dets Anvendelse. Ved Tilføjelsen til Dispositionen sendte man desuden Schepelern forud og viste derved Fjenden, hvad der var Hensigten, og i Stedet for at beordre Schepelern til af al Magt at bryde den Modstand, han maatte træffe paa, hæmmede man hans Virksomhed ved at befale det modsatte.

En Hær, der fra Flensborg vil rykke sydpaa, har to Fremrykningslinjer: Chausseen fra Flensborg til Slesvig, og Vejen, der over Vedelspang fører til Mysunde. Det var for at standse denne Fremrykning, at Willisen var bleven staaende ved Isted, og den derværende Stilling tilfredsstillede fuldstændig den Anvendelse, han vilde gøre af den. Den 18. Juli udstedte han følgende Befaling:

»Stillingen ved Lang Sø skal besættes, forstærkes ved Kunst, og i den skal Fjendens Angreb afventes. Naar denne har udtømt sine Kræfter, gaar Hæren frem til en omfattende Offensivbevægelse for at tilintetgøre den fjendtlige Hær. Brigaderne indtager følgende Stillinger: Baudissin ved Arnholt, Garrelts ved den sydvestlige Udkant af Isted Skov, v. d. Horst ved Gyldenholm Skovfogedhus, og Abercron ved Vedelspang. Avantgarden trækker sig først tilbage for Fjendens Angreb til Stillingerne ved Helligbæk, Isted og Isted Skov. Søger Fjenden at forcere denne Stilling, har Avantgarden at holde ham fast i den og at slaa Angrebet tilbage ved Hjælp af Reserveartilleriet. Garrelts, v. d. Horsts og Abercrons Brigader gaar henholdsvis frem mod Isted, Over Stolk og Bøglund-Stendrup for at gribe Offensiven, saa at Hæren ved at skyde sin højre Fløj frem, overfalder Fjenden. Samtidig skal Brigaden Baudissin fra Isted Kro gaa

frem V. for Chausseen for at tage Fjenden i højre Flanke, medens en Afdeling af I Jægerkorps trænger frem fra Gammelund gennem Bøgholt mod Helligbæk. Reservekavaleriet følger efter her med det ridende Batteri for at udføre gunstige Kavaleriattaker og sikre Sejren, hvilket skal lettes ved, at Terrænet jævnes, Gærderne ryddes, og Grøfterne kastes til.◀

Den Forstærkning, der skulde ydes Stillingen ved Kunst, bestod i, at man ved at opstemme Vandet, fik Engene oversvømmet ved Vedelspang, saa at de var vanskelig tilgængelige. N. for Byen gjordes Indskæringer for Artilleriet paa Højderne. Over Istedbækken blev der, foruden den alt tilstedeværende Bro Ø. for Isted Sø, anlagt en anden ved Bækkens Udløb i Lang Sø. For at lette Forbindelsen anlagdes Kolonneveje. Hvor der fandtes Anledning dertil, blev Vandløbene opstemmede, og Broerne enten afbrudte eller forberedte til Afbrydning. Ved Sortehøj anlagdes der til begge Sider af Chausseen Artilleristillinger til 8 Kanoner og Indskæringer for Fodfolk; lignende Indskæringer anlagdes paa Kæmpehøjen, 100 Alen længere tilbage, hvor der til Højre bag et Gærde fandtes Placement for 8 Kanoner samt en forberedt Infanteristilling. Paa Højen N. for Isted var der indrettet Placement for 4 Kanoner og Indskæringer for en Bataillon. For hurtigt at kunne bringe Meddelelser fra den ene Fløj til den anden var der etableret Bavner, og for at v. d. Horst kunde komme frem var der slaet en Løbebro over Lang Sø ved Gyldenholm.

Da Willisen ikke fik noget Svar paa sin Skrivelse til General Krogh udstedte han den 21. Juli fra Falkenberg en Proklamation, der sluttede med:

»Soldater! Eders Officerer vil over alt foregaa Eder med et glimrende Exempel; de vil være de første til at lyde, de tapreste til at kæmpe. Men I vil hensynsløst styrte Eder over Fjenden, saa snart det hedder »Fremad« og ikke vige, hvor I skal holde igen. Det venter jeg af Eder, det venter Fædrelandet, det kræver Eders Ære. I vil være Eders Forfædre værdige. — Vi vil holde fast sammen i gode som i onde Dage, hvis disse skulde komme. Jeg gentager for Eder, at jeg vil holde ud med den sidste. Gid enhver vil tænke saaledes, da

er Fædrelandet befriet. Derfor, med Gud! for tysk Ære og Slesvigholstens gode gamle Ret.«

Willisen holdt samme Dag Mønstring over Tropperne og roste i sin Indberetning deres Aand og Holdning. Dette skal, efter hvad der berettes fra anden Side, ikke være ganske begrundet. Gennemgaaende var Stemningen nedslaaet, fordi ingen troede paa et godt Udfald af Kampen.

Paa Grundlag af de Efterretninger, Willisen modtog, lod han sin Hær den 23. Juli indtage følgende Stilling:

Af Avantgarden stod III Jægerkorps paa Forpost med 1 Kompagni i Elmholt og 1 i Popholt; 2 Kompagnier bivukerede 1200 Alen S. for Helligbæk. Et Kavaleridetachment stod i Udkanten af Vesterholt. XV Bataillon havde 2 Kompagnier ved Stenskov (SV. for Over Stolk) og 2 i Isted By. I og VIII Bataillon stod henholdsvis ved den nordlige og østlige Udkant af Isted Skov, og Avantgardens Rytteri og Kanoner ved Isted og Isted Kro, i hvilken Oberst Gerhardt havde taget Kvarter.

Reservekavaleriet sikrede venstre Fløj i Jydbæk med Reserven i Husby. Det havde besat Treja og Solbro med et Jægerdetachment, der var afgivet til det.

Baudissins Brigade dækkede Stillingen fra N. for Solbro til hen imod Chausseen. I Jægerkorps og en Eskadron dannede Forposterne og havde Posterings ved Hønning og Langsted samt Bollingsted; dets Reserve, 2 Kompagnier, stod i Gammelund og havde fremsendt Posterings til Engbro og Bøgholt. IV Bataillon stod i Arnholt, III Bataillon og et Batteri i Skovby, og II Bataillon i Slesvig. Brigadekvarteret var i Lyrskov.

Paa Stillingens højre Fløj ved Vedelsvang havde Oberst Abercron fremskudt II Jægerkorps og 1 Eskadron til Bøglund og N. Farensted, hvorfra der var udstillet Posterings mod Klapholt og Ulsby. Af Brigadernes øvrige Afdelinger stod V Bataillon og to Batterier i og ved Vedelsvang, VII Bataillon i Tolk, og VI Bataillon i Brodersby, Ornum og Mysunde. Brigadekvarteret var i Vedelsvang.

Brigaden v. d. Horst laa i Byerne S. for Lang Sø. Af Brigaden Garrelts bivukerede IV Jægerkorps i Grydeskov, og

XIV Bataillon laa i Neu Behrend. De øvrige Afdelinger var i Slesvig By.

Hovedkvarteret var paa Falkenberg.

Natten til den 24. var mørk. Det truede med Regn, men henimod Morgenstunden klarede det op, og det blev en smuk Sommerdag.

Slaget ved Isted.

a. *Den 24. Juli.*

Kl. 3 Morgen brød Moltkes Division op fra Oversø og rykkede frem ad Chausseen. Brigaden Thestrup, der var foran, havde som Fordækning en Husareskadron og 9. Bataillon. Kl. 5¹/₂ naaede Fordækningen Stendrup Aa. Undervejs var 5. Reservebataillon sendt mod Siversted, understøttet — ifølge Divisionens Ordre — af 1. lette Bataillon af Brigaden Irminger.

Da Siversted var naaet, blev der gjort Holdt for at afvente Overkommandoens nærmere Ordre.

Alt, hvad der var set af Fjenden, indskrænkede sig til en Rytterpatrouille, der viste sig S. for Stendrup Aa. En Husarpatrouille sendtes frem mod Vester Holt. Strax viste der sig en fjendtlig Halveskadron foran Skoven. Husareskadronen gik frem til Attake; de fjendtlige Ryttere trak sig tilbage, men, da Husarerne nærmede sig Skoven, blev de modtagne med Geværild, der tvang dem til at vende om. Da Divisionen mente, at Forterrænet burde renses, besluttede den paa eget Ansvar at fortsætte Fremrykningen til Helligbæk. Melding om denne Beslutning afsendtes Kl. 9¹/₂ til Overkommando.

Kl. 9³/₄ tiltraadtes Marchen. 9. Bataillon udviklede sig til Højre, 11. Bataillon til Venstre, og 6. Reservebataillon samt 2 Kanoner fulgte paa Chausseen som Reserve. 5. Reservebataillon efterfulgt af 1. lette Bataillon gik mod Elmholt.

Besætningen i Vester Holt, et Kompagni af III Jægerkorps, gik strax tilbage.

5. Reservebataillon traf paa en lignende Styrke af samme

Korps, der blev kastet over Helligbæk, hvorpaa Bataillonen tog Stilling i Udkanten af Elmholt.

Brigaden Thestrup fortsatte Fremrykningen og opdagede, at der ved Helligbæk Kro stod 2 fjendtlige Kompagnier. Det var den resterende Del af III Jægerkorps.

Kommandøren for Fjendens Avantgarde, Oberst Gerhardt, havde besluttet at optage Kampen paa de Højder, der ligger omtrent 1500 Alen S. for Helligbæk Kro. Her lod han III Jægerkorps og 2 Kanoner tage Stilling. 2 Kompagnier af I Jægerkorps, der stod ved Bøgholt, deltog i Forsvaret. Avantgardens øvrige Afdelinger, der var blevne alarmerede, skulde gribe ind ifølge en forud meddelt Instrux.

Da 9. og 11. Bataillon naaede Helligbæk og saae, at Fjenden havde besat Højderne S. for Bækken, gik 11. Bataillon frem til en omgaaende Bevægelse i Fjendens højre Flanke. Samtidig gik 9. Bataillon frem i Fronten. Fjenden blev kastet, og 11. Bataillon besatte Højderne.

Saasart Major Scharffenberg, der kommanderede 5. Reservebataillon, saae 11. Bataillon gaa imod Højderne, besluttede han at støtte Bevægelsen og rykkede derfor frem med sin Bataillon til nogle beherskende Gærder, der ligger S. for Elmholt.

Klokken var den Gang 12.

Den kommanderende General var Kl. 10 F. ankommen til S. Smedeby og havde maattet sanktionere Moltkes Fremrykning, fordi den var begyndt.

General Schleppegrell var, samtidig med Moltke, brudt op fra Solt og rykkede frem ad Mysundevejen. Kl. 8 havde han sine Tropper i en Bivuakstilling ved Hostrup. Her fik han Meddelelse om, at General Moltke agtede sig frem til Helligbæk med Anmodning om at støtte hans venstre Fløj. Schleppegrell sendte derfor 13. Bataillon og en Deling Dragoner til Kolonisthuse, S. for Havetofte.

Næppe havde vi besat Højderne ved Helligbæk, før Divisionen skred ind og befalede, at saavel 11. Bataillon som 5. Reserve skulde gaa tilbage, samt at 9. Bataillon og 6. Reservebataillon skulde udstille Forposter, førstnævnte til begge Sider af Helligbæk Kro, og sidstnævnte fortsætte Forpoststillingen

søndenom Elmholt. Thestrups øvrige Afdelinger skulde gaa i Bivuak N. for Vester Holt, og Brigaden Irminger N. for Stendrup Aa.

Oberst Gerhardt havde imidlertid trukket sig tilbage til Sortehøj, hvor I Bataillon stødte til. XV Bataillon, der havde Ordre til i Tilfælde af Angreb at samles ved Stenskov (SV. for Over Stolk) og rykke frem til Elmholt, var udebleven. Gerhardt søgte derfor Bataillonnen, som han fandt staaende ved Isted. Efter at have givet Bataillonskommandøren, Kaptajn Reusz, en meget alvorlig Irettesættelse, befalede han, at Bataillonnen skulde rykke frem paa sin Plads. Obersten mente dermed, at den skulde marchere til Stenskov, men Kaptajn Reusz misforstod Befalingen, som om Meningen var, at han skulde rykke frem for at angribe Elmholt, og han handlede derefter.

Fra Isted red Oberst Gerhardt til Sortehøj. Da han herfra saae vore Tropper forlade Højderne S. for Helligbæk Kro, gik han strax frem og besatte dem paa ny.

Reusz var imidlertid rykket frem. Kl. 2¹/₂ begyndte han Engagementet. Men, da han opdagede, at han var overladt til sig selv, standsede han. Oberst Gerhardt blev ikke lidet forbavset ved at se denne Fremrykning. Da han ikke troede at kunne standse den, besluttede han at gøre et Stød fremad for at bringe V Bataillon ud af den vanskelige Stilling, hvori Kaptajn Reusz havde bragt den. Dette opfattede Kaptajnen som et Tegn paa, at han havde forstaaet Obersten rigtig, saa at Hensigten var at gribe Offensiven, og derfor rykkede han frem til et energisk Angreb paa Elmholt.

Vor Forpoststilling var den Gang endnu ikke etableret. 6. Reserve maatte vente, til 9. Bataillon havde faaet Stilling; 5. Reserve stod endnu i Udkanten af Elmholt med 1. lette Bataillon som Reserve i Skoven.

Kaptajn Reusz angreb Elmholt's østlige Del, og snart udspandt der sig en meget alvorlig Kamp. Det varede ikke længe, før Reusz fik Understøttelse af Oberst Gerhardt. Han havde ladet sit Batteri tage Stilling paa Højderne S. for Helligbæk Kro, og da det havde virket, sendte han I Bataillon frem tillige med de 2 Jægerkompagnier fra Bøgholt. Jægerne gik frem i

Terrænet V. for Chausseen. I Bataillon rettede sit Angreb mod Helligbæk Kro og Terrænet Ø. for Chausseen samt det syd vestlige Hjørne af Elmholt.

Denne Skov blev saaledes angreben fra Øst og fra Sydvest. 5. Reservebataillon maatte gaa tilbage mod den nordlige Udkant og 1. lette tage en Reservestilling bag Skoven.

Fjendens Fremrykning paa Chausseen tvang 9. Bataillon og den Del af 6. Reserve, der stod V. for Elmholt, til at gaa tilbage mod Popholt. Under Tilbagegangen blev Kommandøren for 9. Bataillon, Major Harbou, haardt saaret.

De Afdelinger af 1. Division, der havde naaet Bivuakpladserne, blev alarmerede. Oberst Thestrup begav sig frem til Popholt og befalede 4 Kanoner af Batteriet Schultz at tage Opstilling ved Kroen og 2. Jægerkorps at tage en Optagelsestilling umiddelbart S. for Byen med 2 Kompagnier i første Linje og 2 i Reserve.

Da vore Forpostafdelinger trængtes mere og mere tilbage, og Kampen i Elmholt vedblev, befalede Thestrup 2. Jægerkorps forreste Linje at rykke frem og søge at kaste Fjenden tilbage over Helligbæk.

Major Scharffenberg havde meldt, at hans Bataillon, der kæmpede i Elmholt, blev omgaaet paa begge Fløje. Han havde 1. lette Bataillon til umiddelbar Understøttelse, og 13. Bataillon var ogsaa begyndt at gribe ind. Desuagtet sendte Divisionen efterhaanden 11. Bataillon af Thestrups og Garden samt 4. Forstærkningsbataillon af Irmingers Brigade frem til Elmholt. Desuden blev 2. lette Bataillon efter Divisionens Ordre sendt frem for at understøtte Tropperne, der kæmpede paa Chausseen. Der var saaledes ikke alene Tropper nok, men der var alt for mange, saa at de ikke fandt Plads til Udvikling.

Da de 2 Kompagnier af 2. Jægerkorps gik frem ad Chausseen, gjorde en Del af 6. Reservebataillon atter Front. Fjenden blev kastet fra Gærde til Gærde, og ved hvert Gærde toges Fanger. Under Fremrykningen stødte 2 Kompagnier af 2. lette Bataillon til, og af dem rykkede nogle Delinger ind i 2. Jægerkorps Kæde. Angrebet blev fortsat med Liv og Eftertryk, til Angriberne naaede henimod Helligbæk Kro. Den var stærkt

besat, men den blev desuagtet stormet af Kompagniet Lund af 2. Jægerkorps. Det kostede ikke lidt, thi Kompagniet mistede sine 3 Delingsførere og ikke faa døde og saarede. I Kroen blev der tagen 30 Fanger. Kaptajn Lund besatte derpaa Kroen og dens Omgivelser og ordnede Forsvaret, understøttet af Delingsførere af 2. lette Bataillon. V. for Chausseen var Fjenden ogsaa bleven tvungen til at gaa tilbage. Han koncentrerede nu alt paa at generobre Kroen, men Kaptajn Lund forsvarede den med fremragende Dygtighed, saa at Fjenden til sidst opgav Forsøget.

Klokken var den Gang 6 $\frac{1}{2}$ Eft.

Endnu fortsattes Kampen i Elmholt. Men ved dette Tidspunkt brød 1. lette Bataillon frem, banede sig Vej midt igennem Skoven og tog henved 100 Fanger S. for denne. Dermed var Kampen endt. Klokken var 7.

Fjenden bragte omtrent 3 $\frac{1}{2}$ Bataillon, henved 4500 Mand, i Ilden, hvorimod vi bragte 9 Batailloner, ca. 9000 Mand, frem. Naar det trods denne Overmagt lykkedes Slesvigholstenerne at rejse en saa sejt og energisk Modstand, saa laa det i, at Divisionen uafbrudt greb ind paa vor Side paa en saadan Maade, at Brigaderne blev blandede imellem hinanden, uden at det — af Mangel paa Plads — var muligt at anvende den enkelte Bataillons fulde Kampkraft.

Reservekavaleriet var samme Dag rykket frem til Tarp, hvor det gik i Bivuak. Forposterne stod ved Langsted. I Løbet af Dagen blev det forstærket med 2 Kompagnier af 1. Forstærkningsbataillon.

Schepelerns Brigade var brudt op fra Vanderup og rykkede frem over Jørl Kirke. Den fjendtlige Postering i Bollingsted trak Besætningen fra Langsted til sig og meldte ved Middagstid, at en fjendtlig Styrke paa 6—8000 Mand rykkede frem for at foretage en omgaaende Bevægelse.

Kl. 5 $\frac{3}{4}$ F. naaede Oberst Schepelerns Fortropper Jørl Kirke. Efter et kort Hvil fortsattes Marchen, og Kl. 8 Formiddag naaede Fordækningen, 1. Jægerkorps under Major Wilster, Solle-rup, hvorfra et Rekognosceringskommando sendtes frem mod Solbro. Da det meldte, at Defileet var besat, beordrede Major

Wilster Kompagniet Caroc til at rykke frem for at erobre Overgangsstedet.

Broen var afbrudt, saaledes at Overdækket var aftaget paa enkelte Planker nær, men de 4 Strækbjælker var ubeskadigede. Et Detachment paa henved 100 Mand af I Jægerkorps havde besat Defileet, saaledes at 20 Mand stod i Kroen, der ligger paa den vestlige Bred, og Resten paa den østlige Bred, hvor en Skolebygning var stærkt besat.

Kl. 9¹/₂ rykkede Kaptajn Caroc frem, og efter 3 Timers Kamp tvang han Fjenden til at gaa over Broen. Caroc besatte Kroen og dens Omgivelser og blev forstærket med et halvt Kompagni. Fjenden blev forstærket med 2 Kanoner, der aabnede en heftig Ild paa Kroen. Oberst Schepelern lod 2 Kanoner tage Stilling midtvejs mellem Sollerup og Solbro, og efter en halv Times Kamp blev de fjendtlige Kanoner nødsagede til at gaa tilbage. Kl. 3¹/₄ fulgte den øvrige Postering efter. Vore Jægere sendtes strax over Broen for at føre det aftagne Bro-materiel over paa højre Bred, hvorpaa de vendte tilbage til den tidligere Stilling.

Kampen paa Chausseen havde bevirket, at Willisen havde ladet Brigaderne alarmere. Saa snart han fik Melding om, at Solbro var opgiven, befalede han General Baudissin, der med sin Brigade stod ved Lyrskov, at sende IV Bataillon og 4 Kanoner frem over Jydbæk, efterfulgt af III Bataillon som Reserve. Reservekavaleriet fik samtidig Ordre til fra Arnholt at dirigere 6 Kanoner i samme Retning. General Baudissin førte personlig Tropperne frem. Kl. 5³/₄ E. stødte Kommandoet V. for Jydbæk paa de tilbagegaaende Jægere. De vendte om og gik i Forening med IV Bataillon atter mod Solbro. De 4 Kanoner kørte op for at beskyde Kroen. Men idet de vilde protse af, kom de under Ilden af vore 2 Kanoner og maatte gaa tilbage til en anden Stilling, hvorfra de — paa Grund af Afstanden — ikke kunde gøre nogen Skade. Noget senere ankom de af det slesvigholstenske Reservekavaleri afsendte 6 Kanoner, men ogsaa de tog Stilling paa for lang Afstand til at kunne gøre nogen Virkning af Betydning.

IV Bataillon gjorde forskellige Forsøg paa at forcere Over-

gangen, men de mislykkedes, navnlig fordi Oberst Schepelern, der havde trukket sin Hovedstyrke frem til Sollerup, havde forstærket Artilleristillingen med 2 Kanoner.

Klokken noget over 7 Eft. foretog Fjenden et sidste Forsøg ved at sende et helt Kompagni frem. Det blev saa ilde tilredt af vore 4 Kanoner, at det maatte trække sig bort. Fjenden opgav derpaa Angrebet og nøjedes med at lade Forposter blive staaende paa den østlige Flodbred. Men nu gik ogsaa vore Tropper tilbage, fordi Oberst Schepelern gik ud fra, at det var Fjendens Hensigt at forcere Overgangen, og et saadant Angreb mente han at burde undgaa ifølge Dispositionen. Han efterlod derfor Forposter ved Solbro og gik med Hovedstyrken til en Bivuak ved Jørl Kirke.

Efter at Kampen om Solbro var endt, forhandlede General Willisen i Isted Kro med sin Stabs- og Souschef samt den højstkommanderende Artilleriofficer, Oberst Wissel, om hvorvidt der burde foretages nogen Forandring i den givne Disposition som Følge af det, man nu vidste om vor Fremrykning.

Raadslagningen gav Anledning til følgende Befaling, der udsendtes Kl. 10 Aften:

»Brigaden Abercron deboucherer Kl. 4 Morgen fra Vedelsspang, gaar frem mod Vejen til Flensborg, skyder 1 Bataillon og 2 Kanoner frem over Havetoft mod Hostrup og rykker med Hovedstyrken frem mod Stendrup og Siversted. — Brigaden v. d. Horst passerer Broen over Lang Sø og sætter sig i Bevægelse Kl. 4 $\frac{1}{2}$. Den gaar over Over Stolk, ladende Elmholt ligge vestlig for sig, paa Defileet mellem Klapholt og Helligbæk. — Brigaden Garrelts deboucherer Kl. 5 fra Isted og gaar over Rømek frem mod Østspidsen af Elmholt. — Brigaden Baudissin forsvaret Solbro med $\frac{1}{2}$ Bataillon og 4 Kanoner. Som Repli for Treneovergangene stilles 1 $\frac{1}{2}$ Bataillon i Jydbæk. 2 Jægerkompagnier (Kaptajn Schøning) og 2 ridende Kanoner forsvaret Bollingsted. — Reservekavaleriet og det ridende Batteri skal understøtte Brigaden Baudissin og staa under Kommando af General Baudissin. II Bataillon og 2 Kompagnier af I Jægerkorps (Kaptajn Hennings) med 4 Kanoner rykker gennem Bøgholt og Helligbæk Mose mod Helligbæk for at understøtte

Avantgarden og angribe Fjendens højre Flanke. Kaptajn Hennings ødelægger Overgangsstedet ved Engbro. Avantgardens Angreb vil begynde omtrent Kl. 6, og disse Afdelinger har at rette sig derefter ved Deboucheringen af Bøgholt. — Da den højre Fløj skal danne den første Echelon af Angrebet, har de andre Brigader at rette sig efter den med Hensyn til Begyndelsen af Angrebet. Hovedkvarteret er i Morgen tidlig Kl. 3 paa Falkenberg, derpaa i Isted Kro og under Operationerne paa Chausseen.«

Willisen vilde altsaa strax foretage den offensive Bevægelse, og den lovede et Resultat, thi den, der rykker frem for at angribe en Stilling, tænker mindst af alt paa selv at blive angreben. Derfor kan der under saadanne Vilkaar med Sikkerhed gøres Regning paa, at det uventede vil øve sin Virkning. Willisens Plan var smuk og dristig, men den krævede en energisk Udførelse.

Ved Midnat begav Willisen sig til Falkenberg. Næppe ankommen modtog han Melding om, at de danske Tropper, der havde udført den omgaaende Bevægelse, havde trukket sig tilbage, og at deres Styrke langt fra var saa stor, som den først var opgivet. Mere behøvedes ikke for at gøre Willisen betænkelig. Han udstedte strax Befaling til, at den offensive Bevægelse først skulde udføres, naar Signalet til den blev given gennem Bavnerne.

Kampen den 24., der var ført imod den danske Overkommandos Hensigt, havde bevirket, at Divisionerne ikke stod i samme Højde, thi Schleppegrells stod omtrent $\frac{3}{4}$ Mil bagud for Moltkes. Da Kampen var endt, befalede Overkommanden, at Brigaden Ræder skulde rykke frem paa Chausseen i første Linje og udstille Forposter langs Helligbæk, for at Moltkes 2 Brigader kunde søge Hvile i Bivuaken.

Kl. 9 om Aftenen blev der udstedt følgende Befaling for Fremrykningen den næste Dag:

»Angrebet paa Fjenden foretages i Morgen, den 25. Juli, i Hovedtrækkene overensstemmende med den under 23. givne Disposition. De Modifikation, der træder i Kraft, er følgende: Brigaden Ræder, som efter Fægtningen i Dag har afløst Divi-

sionen Moltke og indtaget Stillingen ved Helligbæk, stilles atter under General Schleppegrells Befaling. Angrebet paa Fjenden mellem Arnholt Sø og Lang Sø saavel som Bevægelsen imod Vedelspang foretages af den nu formerede Armeedivision (Schleppegrell). Brigaderne Krabbe og Baggesen ved Havetoftte bryder i dette Øjemed op Kl. 1 $\frac{1}{2}$ Morgen, medens Ræders Brigade rykker frem til en Tid, der fastsættes saaledes af General Schleppegrell, at Angrebet kan ske samtidigt. Divisionen Moltke med Reserveartilleriet og Reservekavaleriet danner Hovedreserven for Angrebet. Dette sidste, Reservekavaleriet, støder til Chausseen ved Isted Kro, naar Skovene der i nærmeste Omkreds er i vor Besiddelse; det maa forinden saa vidt muligt være opmærksom paa Brigaden Schepelerns Bevægelser. Brigaden Schepelern udfører Fremrykningen til Sylvested og Angrebet derfra ved at bryde op Kl. 3 Morgen.«

Overkommandoen byggede saaledes stadig paa, at Fjenden stod mellem Arnholt Sø og Lang Sø, samt at han vilde blive staaende og lade sig angribe. Om det første vidste den intet positivt, og Kampen den 24. Juli vidnede mod det sidste. Værre var det dog, at Dispositionerne stillede General Schleppegrell over for en umulig Opgave, thi han kunde ikke lede Fremrykningen ad 2 Veje, der laa $\frac{3}{4}$ Mil fra hinanden og samtidig være i Stand til, hvis det behøvedes, at understøtte Oberst Krabbe, der skulde detacheres ad en tredje Vej. Dispositionerne forhindrede desuden, hvad der var en absolut Nødvendighed, at der paa Hovedfremrykningslinjen, Chausseen, blev udviklet en Brigade til hver Side, under én Kommando. Brigaden Ræder burde, da den var kommen foran, have været underlagt General Moltke; en af hans Brigader kunde da holdes tilbage i Reserve. Nu var Reserven for stor, og Kampen paa Chausseen maatte komme til at savne Ledelse, fordi Oberst Ræder personlig maatte opholde sig til Venstre for der at komme i Forbindelse med General Schleppegrell.

Efter at General Schleppegrell havde modtaget Overkommandoens Befaling, udstedte han Kl. 10 $\frac{3}{4}$ Eft. sin Ordre. Efter denne skulde Oberst Krabbe med 3 Batailloner, $\frac{1}{2}$ Eskadron og Batteriet Dinesen danne Avantgarden, følge Mýsundevejen og

gaa mod Vedelspang for at engagere og fastholde den Fjende, der havde besat dette Pas. Obersten skulde detachere en Bataillon, en Deling Ryttere og 4 Kanoner over Neder Stolk mod S. Farensted »for at observere og ødelægge den over Lang Sø anlagte Flydebro«. Derefter skulde denne Styrke tjene ham som Repli.

Oberst Baggesens Brigade, $1\frac{1}{2}$ Eskadron og Batteriet Baggesen skulde under Oberstens Kommando i 500 Alens Afstand følge efter Avantgarden, til den naaede Klapholt, hvor Kolonnen skulde bøje af og over Over Stolk gaa mod begge Passene N. og S. for Isted Sø.

Reserven, $1\frac{1}{2}$ Bataillon, 1 Eskadron og Batteriet Just, skulde følge efter Baggesens Kolonne under Oberstløjtnant Henckells midlertidige Befaling.

Fremrykningen skulde ske Kl. $1\frac{1}{2}$ Morgen.

General Schleppegrells Ordre til Brigaden Ræder indleddes med, at Oberst Ræder, paa Grund af Afstanden, maatte lede sin Brigade, til den kom i Forbindelse med Divisionen. Schleppegrell ventede med Hovedstyrken at naa Isted Kl. 6, og Ræder maatte derfor bryde op Klokken henved 3. Under Fremrykningen skulde han stadig have sin Opmærksomhed paa Divisionen, lade 4 Batailloner og et Batteri følge Chausseen samt sende 2 Batailloner mod Øst, for at de kunde støde til Hovedstyrken nordenom Isted.

Oberst Ræder modtog General Schleppegrells Befaling om Natten. Han var den Gang kommen til Overbevisningen om, at Fjenden, der holdt Højderne S. for Helligbæk Kro besat, vilde optage Kampen her og gøre ham hver Fodsbred stridig. Derfor ansaa han det rettest at følge Generalens Anvisning med Hensyn til Tiden for Opbrudet. Da han maatte være forberedt paa strax at komme i Kamp, befalede han, at Brigaden skulde rykke frem Kl. 3 F. formeret i 2 Træfninger med 3 Batailloner i hver og med Batteriet Marcussen bag 2. Træfning. 1. Træfning skulde være formeret i Kompagnikolonner, dækkede af en tynd Skyttekæde, 2. Træfning i Bataillonskolonner. Paa givet Signal skulde 1. Træfning rykke frem til Bajonnetangreb, kaste alt, hvad der var foran, og besætte Højderne S. for Helligbæk.

b. *Den 25. Juli.*

1. Kampen til Kl. 5.

Det smukke Sommervejr, der havde hersket fra midt i Maaneden, skiftede Karakter den 24. om Aftenen. Det blev forholdsvis tidligt mørkt. Den 25. om Morgenen gryede det senere ad Dag end sædvanligt; der faldt en meget tæt Regn, og Luften var til hen paa Eftermiddagen saa tung, at Krudtrøgen ikke kunde løfte sig. Følgen deraf var, at Oversigten var begrændset, og at Kanonerne ikke hørtes paa saa lang Afstand som ellers.

Slesvigholstenerne stod i den tidlige Morgen, som følger:

Avantgarden, Oberst Gerhardt, havde III Jægerkorps paa Forpost fra Bøgholt til S. for Helligbæk Kro. VIII Bataillon stod paa dets højre Fløj fra Chausseen og var bøjet tilbage, saa at den havde Forbindelse med XV Bataillon, der havde udstillet Forposter foran Isted. I Bataillon og Avantgardens Batteri stod paa Sortehøj.

Abercrons Brigade havde II Jægerkorps paa Forpost ved N. Farensted; Resten af Brigaden stod bag Vedelspangpasset.

Brigaden v. d. Horst var samlet bag Broen, der ved Gyldenholm var slaet over Langsø.

Brigaden Garrelts havde skudt IV Jægerkorps frem i Grydeskov, og dens Hovedstyrke stod bag den vestlige Gennemgang af Isted Skov.

General Baudissins Brigade var splittet ad. 2 Kompagnier af I Jægerkorps og 2 ridende Kanoner under Kaptajn Schønning stod ved Bollingsted; 2 Kompagnier af samme Korps under Kaptajn Hennings var ved Engbro. 2 Kompagnier af III Bataillon og 4 Kanoner stod ved Solbro, IV Bataillon, 2 Kompagnier af III Bataillon, 2 Eskadroner og 2 Kanoner stod i Jydbæk, og Resten af Brigaden — II Bataillon, 1 Eskadron og 4 Kanoner — ved Lyrskov.

Reservekavaleriet stod tæt N. for Arnholt, og Reserveartilleriet N. for Isted Skov.

Som det vil erindres havde Willisen ved Midnat befalet, at den offensive Bevægelse, der oprindelig var paatænkt, først

skulde ske paa nærmere Ordre. Det var Stabens Sag at sørge for, at denne Befaling blev rigtig expederet, men trods dens Vigtighed var det ikke sket. Brigaderne Baudissin og Garrelts fik den slet ikke, og Brigaderne v. d. Horst og Abercron modtog den først, da de var under Fremrykning.

Kl. 1½ F. begyndte General Schleppegrell Afmarchen fra Bivuaken. Klokken henimod 3 F. naaede Fortropperne det Punkt, hvor Vejen, der gaar til Over Stolk, bøjer af fra Mysundevejen.

Nu skiltes Kolonnerne. Oberst Krabbe fortsatte Marchen ad Mysundevejen. 4. Bataillon havde Têten og efterfulgtes af Batteriet Dinesen og 10. lette Bataillon. 3. Jægerkorps, som dækkede venstre Flanke ved at følge Vejen over Løjld paa Bøglund, var endnu ikke stødt til.

Da 4. Bataillons Skytter naaede N. Farensted, traf de paa Fjenden. Det var II Jægerkorps af Oberst Abercrons Brigade, hvis Hovedstyrke endnu var bag Vedelspangpasset.

Klokken var den Gang 4.

Et Kompagni af 4. Bataillon samt 2 Kanoner tog Stilling N. for N. Farensted. Kanonerne aabnede Ilden, og derpaa gik 3. Jægerkorps, som just indtraf, frem til Angreb. II Jægerkorps trak sig tilbage til Skoven S. for Katbæk, hvor det satte sig fast.

Krabbe fortsatte Fremrykningen med hele sin Styrke. 10. lette Bataillon udvikledes paa højre Fløj af 3. Jægerkorps, 4. Bataillon fulgte som Reserve, og Bevægelsen støttedes af Batteriet Dinesen, der tog Stilling paa Højderne S. for N. Farensted. Klokken omtrent 5 ankom vore Tropper foran Katbæk Skov. Denne var endnu kun besat af II Jægerkorps; thi, netop som Abercron vilde rykke frem over Vedelspangpasset, modtog han den Ordre, General Willisen havde udstedt ved Midnat. Abercron blev derfor staaende bag Passet.

General Schleppegrell havde imidlertid fortsat Fremrykningen. Da hans Fortropper naaede Højderne S. for Klapholt, hørte han stærk Skydning i Retning S. for Helligbæk. Det maatte være Brigaden Ræder, der var stødt paa Fjenden; kort efter hørtes Kanonerne ved Bøglund. Oberst Krabbe var altsaa ogsaa i

Engagement. Men endnu var Schleppegrells Hovedstyrke i Marchekolonne i følgende Orden:

Avantgarden, Oberst Læssøe:

1 Deling Dragoner, 12. lette Bataillon, 2 Kanoner (Baggesen) og $\frac{1}{4}$ Deling Ingeniører.

Hovedstyrken, Oberst Baggesen:

1 Eskadron Dragoner, 1 Deling Ingeniører, 6 Kanoner (Baggesen), 2. Reservebataillon, 5. Bataillon, 1 Deling Dragoner, 3. Reservejægerkorps og 13. Bataillon.

Reserven, Oberstløjtnant Henckell:

1 Eskadron Dragoner, 1. Reservebataillon, Batteriet Just og 2 Kompagnier af 3. Reservebataillon.

General Schleppegrell frygtede for at komme for sent og paabød, at Marchen skulde fremskyndes. Da Avantgarden naaede Over Stolk, blev Byen, der ikke var besat af Fjenden, passeret, og Generalen begav sig til den sydlige Udkant. Her blev han holdende, og idet Tropperne defilerede, opmuntrede han dem til at gøre deres Pligt.

Fra Stolk til Isted gjaldt det om at foretage en Flankemarche, der ikke var dækket, thi Lyngmosen og Lang Sø dækkede kun venstre Flanke, for saa vidt der ikke over Midten af Søen var slaaet en Bro, som Fjenden kunde benytte til Debouchering. Klog Forsigtighed bød derfor, at man ikke slog sig til Taals med den Ordre, der var given Oberst Krabbe, men at der var bleven fremsendt en Rekognoscering mod Midten af Lang Sø. Det skete ikke. Generalen udtalte, at et saa stort Korps var sin egen Sikring, og derfor nøjedes han med at sende en Deling Dragoner under Løjtnant Crone mod N. Farensted for at skaffe Efterretning om, hvor langt Oberst Krabbe var kommen frem. Men Løjtnanten maatte vende tilbage uden Efterretninger, fordi det regnfulde Vejr hindrede Udsigten.

Oprindeligt var det bestemt, at af de 4 forreste Batailloner i Kolonnen skulde 2 sendes mod Isted, og 2 mod Grydeskov, men, da Oberst Læssøe med 12. lette Bataillon kom igennem Over Stolk, saae han Fjenden under Fremrykning Ø. for Isted Sø, og paa hans Forestilling blev det bestemt, at hans Bataillon

samt 2. Reservebataillon og 5. Bataillon skulde gaa mod Grydeskov, og at kun 3. Reservejægerkorps skulde sendes til Rømek for at støtte Angrebet paa Isted. Det var Taktik, thi kom man gennem Grydeskov, var man i Ryggen paa Passet ved Isted, som saa maatte rømmes af Fjenden.

Klokken omtrent 5 naaede Oberst Læssøe i Højde med Kratpartierne N. for Isted Sø. Her stødte han paa Fjenden. Det var IV. Jægerkorps af Brigaden Garrelts, der i Henhold til Willisens første Ordre, rykkede frem fra Grydeskov, støttet af 4 Kanoner, der havde taget Stilling i Udkanten af Skoven.

Under disse Bevægelser var der ogsaa bleven rykket frem paa Chausseen.

Oberst Ræder vilde rykke frem Kl. 3, men Forsinkelse ved Forposternes Inddragning førte til, at Fremrykningen først skete Kl. 3^{1/2} F. 3. Forstærkningsbataillon, der rykkede frem paa begge Sider af Chausseen, dannede Midten af 1. Træfning med 5. Forstærkningsbataillon til Højre og 1. Forstærkningsjægerkorps til Venstre. 2. Træfning bestod — regnet fra Højre til Venstre — af 3. Bataillon, 2. Forstærkningsbataillon og 2. Forstærkningsjægerkorps.

Skytterne kom ikke langt, før de stødte paa Forposterne af III. Jægerkorps. De blev kastede. For at støtte deres Tilbagegang lod Oberst Gerhardt sit Batteri, der stod paa Sortehøj, aabne Ilden. Da 3. Forstærkningsbataillon var mest udsat for Virkningen heraf, lod dens Kommandør, Oberstløjtnant Gerlach, den lidt efter lidt trække over i Terrænet Ø. for Chausseen. Derved stødte den paa VIII Bataillons Forposter, der blev tvungne til at gaa tilbage i Uorden, heftig forfulgte af Gerlachs Skytter. En Del af disse, førte af Løjtnant Edw. Nielsen, trængte helt frem til Sortehøj og tvang det fjendtlige Batteri til at gaa tilbage til en ny Stilling ved Chausseen, omtrent 1200 Alen S. for Sortehøj.

Oberst Ræder trak Batteriet Marcussen frem. Det tog Stilling ved det Sted, hvor Vejen gaar af til Rømek, og optog Kampen med det fjendtlige Batteri. Dette blev snart forstærket med 2 Batterier, saa at det blev vanskeligt for Marcussen at holde Stand, og Fodfolket maatte standse.

4 af Oberst Ræders Afdelinger — 3. Forstærkningsbataillon og 1. Forstærkningsjægerkorps i første, og 2. Forstærkningsbataillon samt 2. Forstærkningsjægerkorps i anden Træfning — var efterhaanden komne over paa den østlige Side af Chausseen. 3. Forstærkningsbataillon blev staaende paa og ved Sortehøj og tirailerede med VIII Bataillon, der var bleven forstærket med 2 Kompagnier af I Bataillon. 1. Forstærkningsjægerkorps rykkede frem paa venstre Fløj, kastede de af XV Bataillon fremsendte Forposter tilbage paa Isted og forberedte sig derefter paa at angribe denne By. 2. Forstærkningsjægerkorps fulgte bagefter som Reserve, og 2. Forstærkningsbataillon stod NV. for Rømek.

General Krogh, der med sin Stab var ankommen til Højderne S. for Helligbæk Kro, befalede, at 2. Forstærkningsbataillon skulde blive staaende, til General Schleppegrell greb ind. Meningen har vistnok været, at denne Befaling ogsaa gjaldt de foran nævnte Jægerkorps, der forberedte sig til Angrebet paa Isted, men de fik ingen Ordre.

Saaledes var Situationen, da Klokken var 5.

V. for Chausseen var 5. Forstærkningsbataillon, efterfulgt af 3. Bataillon, rykket frem Ø. om Bøgholt over Bøgmose. Disse Batailloner kom snart til at føre en isoleret Kamp. Den Del af III Jægerkorps, der stod paa Forpost V. for Chausseen, blev kastet. Den blev forstærket med 2 Kompagnier af I Bataillon. Men 3. Bataillons højre Fløjkompagni, Kaptajn Baggesen, rykkede frem i første Linje, og Fjenden blev derfor nødt til at trække sig tilbage paa Gammellund. Vore 2 Batailloner fulgte efter i samme Retning.

Da Brigaden Ræder rykkede frem, sluttede 2 Kompagnier af 1. Forstærkningsbataillon sig til Brigaden under Kommando af Kaptajn Sperling. De skulde efter Overkommandoens Ordre besætte Engbro for at hjælpe Reservekavaleriet over. Kaptajn Sperling rykkede frem V. om Bøgholt. Da han nærmede sig Engbro, blev han modtagen med en heftig Ild. Det var de to Kompagnier af I Jægerkorps under Kaptajn Hennings, som af Brigaden Baudissin var blevne sendte frem for at ødelægge Broen. Sperling trak sig derfor tilbage og tog Stilling mellem

Bollingsted Aa og Teglværket S. for Bøgholt, hvilket blev stærkt besat.

5. Forstærkningsbataillon var naaet frem imod Gammellund, da Klokken var mellem 4 og 4^{1/2}. Bøgmose havde været vanskelig at passere. Overalt gik man paa gyngende Grund. Mange Steder var der Vand, der gik til Knæerne, andre Steder var der saa blødt, at man blev nødt til at søge til Siderne, og ingensteds var der Dækning. Da man først havde kastet Fjenden, havde han derfor ikke kunnet finde Stilling, førend han naaede Gammellund. 3. Bataillon var temmelig langt tilbage, fordi den holdtes i sluttet Formation og derfor havde ondt ved at komme frem.

General Baudissin havde ikke modtaget Kontraordren, og derfor havde han ladet II Bataillon bryde op fra Lyrskov til Gammellund, hvor den ankom Klokken noget over 4. 2 af dens Kompagnier gik frem i nordlig Retning mod Kompagniet Baggesen af 3. Bataillon. De andre 2 Kompagnier gik i Forbindelse med den Styrke, der var kastet tilbage, ogsaa frem. Baggesens Kompagni maatte vende om og søge tilbage mod Bøgholt, forfulgt af de 2 Kompagnier. Derved blev 5. Forstærkningsbataillons højre Flanke blottet. Fjenden benyttede sig deraf til med Hovedstyrken at foretage en Frontforandring til Højre, hvorpaa han gik frem til et Flankeangreb. 5. Forstærkningsbataillon blev derved tvungen til at gaa tilbage under betydelige Tab, og disse forøgedes ved, at ogsaa de fjendtlige Batterier, der stod ved Chausseen, tog Bataillonens som Maal.

Da Kaptajn Baggesen naaede Bøgholt, stillede han sig paa Sperlings venstre Fløj. Men nu sluttede Kaptajn Hennings sig til Angriberne. Med begge sine egne Kompagnier og et Kompagni af II Bataillon rykkede han mod Sperling og Baggesen. Samtidig gik det resterende Kompagni af II frem for at angribe 3. Bataillon, der søgte at komme til Hjælp for 5. Forstærkningsbataillon, i højre Flanke og Ryg.

Ved Bøgholt blev Kampen snart afgjort. Kaptajn Baggesen blev dræbt af en Kugle, der ramte Hjertet, flere af hans Delingsførere blev saarede, og Tabet af Mandskab var saa betydeligt, at Kompagniet maatte vige i Uorden. Teglværket blev stormet,

og Kaptajn Sperling maatte trække sig tilbage til en ny Stilling, ca. 1000 Alen længere mod Nord, hvor han samlede sine egne og Baggesens Tropper.

Denne Tilbagegang i Forbindelse med Flankeangrebet tvang 3. Bataillon til at søge tilbage i nordvestlig Retning, medens 5. Forstærkningsbataillon, overladt til sig selv, gik fægtende tilbage over Bøgmose.

Nu kom der Hjælp.

Divisionen Moltke var brudt op Kl. 3^{1/2} F. Brigaden Irminger samt Divisionens Artilleri og Rytteri fulgte Chausseen, medens Brigaden Thestrup marcherede over Stendrup og Elmholt.

Da 2. lette Bataillon, der dannede Irmingers Tête, naede Helligbæk Kro, befalede Overkommandoen, at den hurtigt skulde rykke frem for at understøtte de Tropper, der kæmpede paa Bøgmose, og Klokken omtrent 4 naede den Terrænet Ø. for Bøgholt.

Divisionens øvrige Afdelinger fik af Overkommandoen Ordre til at opmarchere bag Højderne S. for Helligbæk Kro. Men inden Opmarchen var endt, sendte Overkommandoen 1. lette Bataillon og Kompagniet Arntz af 1. Reservejægerkorps frem som yderligere Understøttelse for de paa Bøgmose kæmpende Tropper. Desuden blev Batteriet Mossin dirigeret frem til en Stilling ca. 1700 Alen S. for Kroen og V. for Chausseen.

Vort Reserveartilleri, der fulgte efter Moltke, opmarcherede, da det havde passeret Helligbæk, til begge Sider af Chausseen. Klokken var den Gang 5,

Situationen paa hele Linjen var ved dette Klokkeslet følgende:

Oberst Krabbe stod paa yderste venstre Fløj i Kamp ved Katbæk Skov. Oberst Læssøe var — efterfulgt af General Schleppegrells Hovedstyrke, der endnu var i Marchekolonne — foran Grydeskov stødt paa Brigaden Garrelts Fordækning. Brigaden Ræder havde 4 Batailloner Ø. for Chausseen fra Sortehøj til foran Isted, og 2 af dem forberedte et Angreb paa denne By. 2 af Ræders Batailloner, der var V. for Chausseen, var

kastede tilbage paa Bøgmose, men havde modtaget saa betydelige Forstærkninger, at de atter kunde rykke frem.

Reserven var opmarcheret S. for Helligbæk.

General Willisen havde meget tidligt faaet Melding om vor Fremrykning og begav sig strax frem til en Kæmpehøj N. for Isted Skov. Her besluttede han Kl. 4 $\frac{1}{2}$ at lade foretage den offensive Bevægelse, der var stillet i Bero. Som Grund angiver han i sin officielle Rapport, at vi den Gang havde begyndt et meget heftigt Angreb paa Grydeskov, og at det syntes, som om vi havde kastet en stor Del af vor Styrke frem i denne Retning. Dette er for saa vidt ikke rigtigt, som Obert Læssøes Angreb først faldt efter Kl. 5.

Paa Grundlag af de anførte Forudsætninger befalede Willisen, at Signalet til Offensiven skulde gives ved at tænde Baverne. Det skete, men, da Vejrliget bevirkede, at dette Signal ikke kunde observeres, blev der sendt Officerer med mundtlig Ordre til Oberst Abercron og General v. d. Horst. Da Bevægelsen skulde udgaa fra Brigaden Abercron, skulde de øvrige større Grupper vente, til hans Fremrykning begyndte at gøre sin Virkning. Men denne Ordre blev ikke fulgt.

2. Kampen til Kl. 7 $\frac{1}{2}$ F.

Oberst Abercron stod bag Vedelspang, som Følge af den modtagne Ordre. Kun II Jægerkorps holdt endnu Udkanten af Katbæk Skov besat. Da Abercron blev staaende, benyttede Oberst Krabbe sig deraf, lod 3. Jægerkorps gaa frem til et Angreb paa Katbæksskov, hvorved de fjendtlige Jægere blev tvungne til at repliere sig paa Hovedstyrken. Oberst Krabbe fulgte efter, saaledes at 3. Jægerkorps fulgte Vejen til Vedelspang, og Kompagniet C. G. Müller af 10. lette Bataillon sendtes mod S. Farensted for at undersøge Broen, der efter Sigende var slaet over Lang Sø ud for denne By. Det var ganske vist ikke i Overensstemmelse med Divisionens Befaling, men Obersten mente, og det ikke uden Grund, at han ikke i det Øjeblik turde svække sig ved større Detacheringer.

Klokken var bleven henad 6.

General v. d. Horst var Kl. 4 om Morgenen gaaet over

Broen, der var slaaet over Midten af Lang Sø ved Gyldenholm, og vilde netop til at rykke frem, da Oberst v. d. Tann overbragte ham Befaling til at blive staaende, til han gennem Baverne fik Signal til at gribe Offensiven. Dette Signal blev, som alt omtalt, givet, men, da det ikke kunde ses af v. d. Horst, var Klokken bleven $5\frac{1}{4}$, da den af Willisen afsendte Officer bragte ham Ordre til Fremrykningen.

Brigaden Garrelts havde sat sig i Marche efter den første Ordre, men dens Hovedstyrke blev standset ved den nordlige Del af Isted Skov paa Grund af Kontraordren, hvorimod IV Jægerkorps og 4 Kanoner, der var sendte forud gennem Grydeskov, fortsatte Bevægelsen. Da Willisen gav Befaling til Offensivbevægelsen, blev der sendt Oberst Garrelts følgende Ordre: »Brigaden skal debouchere gennem Isted Skov, sende IV Jægerkorps Ø. om Isted Sø og med XIII og XIV Bataillon bryde frem mod Isted. XII Bataillon skal sendes til Chausseen for at forstærke Avantgarden.« Denne Ordre maa Garrelts have modtaget Klokken omtrent $5\frac{1}{4}$. Men den Gang var Situationen ikke den samme, som da Befalingen blev udstedt.

1. Forstærkningsjægerkorps var nemlig Kl. 5 — understøttet af Kompagniet Falkenskjold af 2. Forstærkningsjægerkorps — rykket frem til Angreb paa Isted By. XV Bataillon, der havde besat dens nordlige Udkant, satte sig vel til Modværge, men den blev trængt tilbage over Bækken og satte sig fast i den sydlige Del, hvor nogle af Bygningerne var indrettede til Forsvar. Her blev Kampen foreløbig staaende. Vore 5 Jægerkompagnier havde besat Byen og det tilstødende Terræn umiddelbart N. for Bækken, og 3 Kompagnier af 2. Forstærkningsjægerkorps dannede Reserve tæt N. for Byen. Noget længere tilbage stod 2. Forstærkningsbataillon.

Omtrent samtidig udviklede Kampen sig foran Grydeskov. Oberst Læssøe havde sendt Kompagniet C. K. Møller frem som Fordækning med Ordre til at følge Vejen, der gaar gennem Skoven og søge at naa det nordostlige Hjørne af Kathrineskov. Da Kompagniet nærmede sig Grydeskov, stødte det paa IV Jægerkorps Skytter, der beskød det stærkt i venstre Flanke. En Deling under Løjtnant Raaby blev udsendt for at dække

Flanken og naaede ned imod Mosen, hvor den tog Stilling. Her kom Oberst Læssøe til, og efter at have undersøgt Forholdene sendte han to Kompagnier af sin Bataillon frem til Venstre for Vejen, der fra Over Stolk fører ind i Skoven. Bataillonens 4. Kompagni, Kaptajn Bie, var afgivet som Kanonbedækning for Avantgardens 2 Kanoner. De stod under Kommando af Løjtnant Lønborg og fik af Læssøe Ordre til at tage Stilling ca. 1500 Alen SV. for Over Stolk og optage Kampen med Fjendens 4 Kanoner, der stod i Stilling 700 Alen S. for Broen over Istedbæk.

Disse Kanoner blev tillige beskudt af Batteriet Baggesens 6 Kanoner, der efter General Schleppegrells Ordre havde stillet sig S. for Over Stolk, der hvor Vejen, som kommer fra Byen, deler sig. Som Dækning havde de Kompagniet Middelboe af 2. Reservebataillon. De 3 øvrige Kompagnier af samme Bataillon saavel som 5. Bataillon sendtes frem for at understøtte Oberst Læssøe, og 3. Reservejægerkorps dirigeredes paa Rømek. General Schleppegrell blev ved Batteriet Baggesen, og hos ham var der 2. Eskadroner af 4. Dragonregiment.

Var det end lykkedes Læssøe at faa Fjenden til at gaa tilbage til Udkanten af Grydeskov, saa blev han dog nu standset, og det kom til en livlig Fægtning.

Klokken var den Gang $5\frac{3}{4}$.

For at lede det fortsatte Angreb red Læssøe op paa en Høj, der kun laa i Geværskuds Afstand fra Grydeskov, fulgt af sin Adjutant, Stabshornblæseren og en Ordonnans. Det var uforsigtigt, thi denne Ryttergruppe maatte tiltrække sig de fjendtlige Jægeres Opmærksomhed og blive Maalet for deres Ild. Det skete ogsaa. Stabshornblæseren blev saaret og faldt af Hesten. Kort efter blev ogsaa Ordonnansen ramt. Adjutanten tillod sig da at gøre Obersten opmærksom paa den farlige Stilling. Men Læssøe blev holdende. Da han saae, at Skytterne ikke kunde komme frem paa Grund af Fjendens overvældende Ild, sendte han Adjutanten tilbage for at bringe 2. Reservebataillon Ordre til at rykke frem til Foden af den Høj, hvorpaa han holdt.

Adjutanten overbragte Befalingen. Undervejs kom en herreløs Hest jagende forbi.

Læssøe var falden.

Liggende paa Højen med en Kugle gennem Brystet aandede han endnu. Flere af Bataillonens Officerer og dens Læge ilede til for at bære ham bort, men han vilde ikke tillade det. Hans sidste Ord var en Opfordring til at rykke frem for at erobre Skoven.

Øjeblikkeligt stormede Kompagniet C. K. Møller frem og tog den Udkant af Grydeskov, der ligger nærmest Isted Sø. Lidt senere trængte de to andre Kompagnier af 12. lette Bataillon i Forening med 5. Bataillon og 2. Reservebataillon frem mod Skoven og tvang Fjenden tilbage over Istedbækken. Fjendens 4 Kanoner, der søgte at komme tilbage, blev indhentede af Skytter af 12. lette under Løjtnanterne Fønss og Brackel, og det lykkedes dem at erobre en af Kanonerne. Forfølgelsen fortsattes, indtil vore Batailloner naaede Plateauet mellem Gryde- og Kathrineskov. Men tro mod den Ordre, han havde faaet af Læssøe, trængte Kaptajn C. K. Møller helt frem til Kathrineskov og satte sig fast i dens nordostlige Hjørne.

Under Fremrykningen mod Grydeskov hørtes Skydning i Over Stolk af de bageste Kompagnier af 5. Bataillon. En Løjtnant meldte det til Bataillonskommandøren. Men denne tillagde ikke Skydningen nogen Betydning og rykkede videre.

Denne Skydning skyldtes Brigaden v. d. Horst. Den var, ifølge den senest modtagne Ordre, gaaet over Lyngmose tæt under Bakkerne og med de færrest mulige Sikringsdele. Da den naaede den nordlige Del af Mosen, rykkede v. d. Horst frem til Vejen, der forbinder Over og Neder Stolk, og her foregik Udviklingen. V Jægerkorps, der havde Têten, sendtes mod Over Stolk, efterfulgt af 2 Kompagnier af IX Bataillon; de 2 andre Kompagnier af samme Bataillon gik mod Neder Stolk. X og XI Bataillon blev tillige med en Eskadron Dragoner staaende som Reserve i Lavningen SO. for Over Stolk.

Klokken var henimod 6.

13. Bataillon, Oberst Trepka, var i Færd med at defilere gennem Over Stolk. Den marcherede saa sorgløst, som man plejer, naar man véd sig sikret af foranværende Afdelinger, og mindst af alt var den forberedt paa et pludseligt Angreb. Ba-

taillonens Tête var omtrent ved Byens sydlige Udgang, dens bageste Sektioner ved den nordlige Indgang.

Pludselig blev Kompagniet Krag, der havde Têten, beskudt i venstre Flanke fra en Gaard, det marcherede forbi. I første Øjeblik troede man, at Angrebet skyldtes Byens Befolkning. Det gav Anledning til Rygter, der har holdt sig indtil vore Dage, uagtet de Undersøgelser, der foretoges umiddelbart efter Slaget, bekræftede, at Befolkningen ikke tog Del i Kampen.

Det var et Kompagni af V Jægerkorps, der angreb. Men det var lige saa uforberedt paa pludselig at træffe Fjenden som omvendt, og derfor kom Angrebet lige overraskende for begge Parter.

Oberst Trepka, der hørte Skydningen, jagede strax tilbage for at undersøge Forholdene. Men V Jægerkorps havde allerede udviklet sig og angrebet hans Bataillons Marchekolonne i venstre Flanke efter hele Længden, saa at dennes Mandskab blev nødt til at kaste sig ind i Husene og søge Dækning bag Hegnene. Der udviklede sig nu en meget hidsig Kamp paa kort Hold, og under den blev en Del af Byen skudt i Brand.

Brigadekommandøren, Oberst Baggesen, der opholdt sig ved Batteriet, sendte sin Stabschef, Kaptajn Kranold, til Byen for at undersøge Forholdene; men Kaptajnen naaede kun et Stykke frem i Byen, saa blev han dødelig saaret.

I første Øjeblik har General Schleppegrell næppe tillagt Skydningen større Betydning, men, da den blev stærkere og stærkere, sendte han, der endnu opholdt sig ved Batteriet Baggesen, en Deling Dragoner under Løjtnant Nellemann samt en af sine Adjutanter, Løjtnant O. Vaupell, til Byen for at rense den. Lidt efter afsendte han en anden Adjutant, Kaptajn P. Bauditz, til 13. Bataillon for at beordre den til at kaste Fjenden med Bajonnetten. Bauditz blev nødt til at slutte sig til Dragonerne. Disse traf paa Kompagniet Krag af 13. Bataillon, og efter Kaptajn Krag's Opfordring gik de frem til Attake ad den Vej, der tæt S. om Byen fører til Neder Stolk. Med Bauditz, Vaupell, Nellemann og Vagtmester Larsen i Spidsen, jog Dragonerne frem i Marche, Marche. De fjendtlige Jægere sprængtes og reddede sig til begge Sider ved at krybe over

Hegnene. Derfra skød de paa Dragonerne, hvorved en Del styrtede, saa at de spærrede Vejen for de efterfølgende. Disse maatte derfor vende om. Førte af Befalingsmændene jagede imidlertid den forreste Del fremad, til den pludselig stødte paa Têten af 2 Kompagnier af IX Bataillon, der førtes frem af Bataillonskommandøren. Han blev reden over Ende, og Dragonerne sprængte ind blandt hans Mandskab. Under den Nærkamp, der nu opstod, faldt Løjtnant Nellemann og Vagtmester Larsen. Kaptajn Bauditz Hest styrtede. Han blev liggende paa Jorden og blev stærkt fortraadt af Hestene, der gik over ham. Løjtnant Vaupell blev saaret. Af Dragonerne faldt en Del, og Resten, hvoriblandt ikke faa var saarede, blev fangen. Samme Skæbne ramte ogsaa Bauditz og Vaupell, som derefter tillige med de øvrige Fanger bragtes ind paa en Mark S. for Byen.

Kompagniet Krag havde trukket sig tilbage for at komme i Forbindelse med Bataillon, men dets Skyttedeling var bleven staaende noget S. for Byen.

13. Bataillon bestod af Slesvigere. Ved enkelte Lejligheder havde den vist sig mindre paalidelig, men her sloges den fortræffeligt til Trods for de fortvivlede Forhold. Dens Kommandør, Oberst Trepka, opholdt sig overalt, hvor Faren var størst. For at faa et Oversigtspunkt sprang han op paa et Gærde, men i samme Nu blev han ramt af en Kugle i Brystet og segnede død til Jorden.

Da det for General v. d. Horst gjaldt om at komme hurtigt frem, forøgede han Angrebsstyrken med 2 Kompagnier af X Bataillon, og deres Indgriben tvang 13. Bataillon til at rømme Byen og tage Stilling NO. for samme.

Skønt Slesvigholstenernes Bevægelse skulde gaa i nordlig Retning, gik 2 Kompagnier af V Jægerkorps og et Kompagni af IX Bataillon mod Sydvest. Derved opdagede de Batteriet Baggesen, og nu rettede de deres Angreb mod dette. Men General v. d. Horst havde alt faaet Melding om Batteriets Tilstedeværelse og sendt 2 Kompagnier af X Bataillon mod det.

General Schleppegrell holdt endnu ved Batteriet. Da han saae Slesvigholstenerne rykke frem, sendte han Kanonbedækningen, Kompagniet Middelboe, og Kaptajn Krags Skyttedeling

frem for at faa Tid til at frelse Kanonerne. Men Overmagten var for stor; Middelboe og Skytterne maatte trække sig tilbage, og under Tilbagegangen blev Kaptajnen saaret.

Af Batteriet Baggenses 6 Kanoner var 2 under Løjtnant Møller rykkede ind paa en Mark Ø. for Vejen Over Stolk-Grydeskov og søgte derfra at standse Fjenden med Kardætsker, men det vilde ikke lykkes. Der maatte forsøges et andet Middel. De 2 Eskadroner af 4. Dragonregiment, som var hos General Schleppegrell, og som kommanderedes af Oberstløjtnant Sauerbrey, var de eneste Tropper, man endnu havde ved Haanden. Generalen gav Befaling til, at de skulde rykke frem. I et Nu udviklede Sauerbrey sine Dragoner til Sværmattake og lod dem hugge ind. Men de blev standsede af et bevoxet Gærde, der var besat, og som man paa Grund af Krudtrøgen ikke havde set, før man naaede til det. Gærdet virkede som en Bom, saa at Rytterne maatte vende om. Tabet var ikke ringe. Løjtnant G. Castenschjold blev fangen.

Indtil da synes General Schleppegrell at have villet vinde Tid i Haab om, at det skulde lykkes Oberstløjtnant Henckell at komme til med Reserven. Nu maatte dette Haab opgives, og Kaptajn Baggesen fik derfor Befaling til at føre sit Artilleri tilbage.

Kaptajnen beordrede 4 Kanoner og 6 Ammunitionsvogne under Løjtnant Louis Lund til at følge Vejen til Rømek og begav sig derpaa til Løjtnant Møllers Deling for at faa den tilbage. Undervejs fik han Hesten skudt under sig.

Da Fjenden opdagede vor Hensigt, rykkede han frem for at erobre Kanonerne. Men endnu vilde vore Dragoner gøre et Forsøg paa at frelse dem. De sprængte frem til en ny Attake. Den krævede blodige Ofre, deriblandt Ritmester Meyer, der blev dødelig saaret. Men Ofret havde ikke været forgæves, thi det lykkedes under Attaken Løjtnant Lund at komme bort med sin Styrke, og man var i Færd med at bringe Løjtnant Møllers Kanoner tilbage. Der var bleven lavet et Debouché. En af Kanonerne var paa Vejen for at gaa igennem det, men Bomhesten blev saaret og vilde kaste sig. Løjtnant Møller befalede at drive den frem med Pisken, men den styrtede, og Løjtnanten

blev skudt, saa at han kom til at ligge i Deboucheet. Kaptajn Baggesen fik ham bragt til Side og søgte at faa Bepændingen ordnet, men Slesvigholstenerne styrtede til og omringede og fangede Kaptajnen samt hans Mandskab. Den anden Kanon væltede og maatte efterlades.

Endnu holdt General Schleppegrell paa samme Plads, hvor Batteriet Baggesen stod, da Rytteriet gjorde sin sidste Attake. Efter den befalede Generalen, at hvad der endnu var levnet af Infanteri og Rytteri, skulde gaa tilbage paa Rømek. Selv vilde Generalen følge med, fordi han der ventede at finde Brigaden Ræder, der, paa Grund af Begivenhederne, nu var bleven hans Hovedstyrke.

De levende Hegn havde forhindret Generalen i at se, hvad der var bleven af Løjtnant Møllers Deling, og han gik derfor ud fra, at den var kommen tilbage. Ledsaget af sin Stabschef, Oberstløjtnant Bülow, Løjtnant Gerlach af Ordonnanskorpset og Løjtnanterne Schlegel og Gustav Carstensen, der var Adjutanter ved Artillerikommandoen, samt nogle Ordonnanser bøjede Generalen fra Marken ind paa Vejen, der fører til Rømek. Da saae han, at nogle fjendtlige Jægere nærmede sig for at erobre den væltede Kanon. Dette var for Generalen nok til, at han besluttede at gøre et Forsøg paa at frelse Kanonen. Han befalede derfor, at den bageste Deling af Dragonerne skulde gøre omkring og attackere. Da det varede ham for længe, inden Delingen kom frem, trak han sin Sabel. Officererne, der ledsagede ham, fulgte Exemplet og jagede med Generalen i Spidsen frem til en Sværmattake. Oberstløjtnant Sauerbrey, der personlig vilde føre Delingen frem, kom snart til. Men de fjendtlige Jægere sluttede Kreds om Kanonen, og de saavel som det øvrige fjendtlige Infanteri, der laa bag de nærmeste Hegn, modtog de attackerende med en saa heftig Ild, at disse maatte vende om. Løjtnant Carstensen naaede dog saa langt frem, at han med sin Pistol skød den Slesvigholstener, der bevogtede den fangne Kaptajn Baggesen, men Løjtnanten maatte betale sit Heltmod med Livet. Han faldt, truffen af 3 Kugler, hvoraf den ene ramte Hjertet. Oberstløjtnant Sauerbrey fik Hesten skudt under sig og søgte at undkomme til Fods. Men han blev indhentet

af de fjendtlige Jægere og fangen, dog blev han senere befriet under Transporten.

General Schleppegrell, ledsaget af Stabschefen, Oberstløjtnant Bülow, red paa Vejen bag Kolonnen. Men en Del fjendtlige Jægere var trængte frem bag Hegnene, uden at Kolonnen havde lagt Mærke dertil. Pludselig faldt nogle Skud. Generalen blev ramt af en Kugle i Panden og faldt som død ned af Hesten. Hans Stabschef søgte at faa nogle Infanterister til at bringe Generalens formentlige Lig tilbage, men Fjenden trængte frem for at forhindre det. Stabschefen blev derved nødsaget til at se at komme hurtigt bort for at frelse sit eget Liv. Men næppe 50 Skridt fra det Sted, hvor Generalen var bleven ramt, blev ogsaa han haardt saaret, segnede af Hesten, og snart var han omringet af Slesvigholstenere, der tog ham til Fange. Klokken var den Gang mellem $7\frac{1}{4}$ og $7\frac{1}{2}$ F.

Brigadekommandøren, Oberst Baggesen, hørte oprindelig hjemme i Generalstaben, men var ikke bleven anvendt i de to foregaaende Felttog. Han havde aldrig kommanderet en Bataillon og var derfor fremmed for Troppeføring. Skønt han vidste, at 3 af hans Batailloner, altsaa hans Hovedstyrke, var sendte mod Grydeskov, og skønt hans Plads derfor var der, forlod han Batteriet Baggesen noget før Schleppegrell og begav sig til Løjtnant Lønborgs Deling. Med den og dens Kanonbedækning, Kompagniet Bie, begav han sig til Rømek, hvorved han stødte til de Tropper, der efter Schleppegrells Ordre fulgte denne Vej. Af de sidstnævnte Tropper havde Løjtnant Louis Lund faaet Stanghesten skudt for en af sine Kanoner. Medens han var i Færd med at ordne Bespændingen, trængte Fjenden frem. Selv blev Løjtnanten saaret, men slap dog bort, derimod maatte Kanonen efterlades. Ved Ankomsten til Rømek blev Løjtnanten af Oberst Baggesen beordret til at gaa tilbage til Helligbæk med sine 3 Kanoner og Ammunitionsvognene for at afhente Ammunition.

General v. d. Horsts Angreb var kommet overraskende, og hans store Overmagt gjorde det umuligt at standse ham med den Styrke, der kunde stilles imod, men der blev kæmpet med Ære, thi det varede henved $1\frac{1}{2}$ Time, inden Modstanden var

brudt. Det skyldtes ikke alene den slesvigske 13. Bataillon under dens tapre Kommandør, men ogsaa Rytteriets og Artilleriets heltmodige Opoffrelse. General v. d. Horst aflægger selv Vidnesbyrd derom: »Ingensteds« — siger han i sin Beretning — »udartede den danske 13. Bataillons Tilbagegang til Flugt; det vilde være en Bagtalelse imod mine tapre Modstandere at paastaa sligt. Ikke alene som en Tribut til Sandheden maa jeg offentlig modsige det, men ogsaa for at rense mig for den Mistanke, at dette falske Praleri kunde være udgaaet fra min Mund eller have erholdt min Billigelse. De Danske var vel synligt overraskede ved Angrebet, men de blev ingenlunde modløse; de forsvarede sig tappert. Kavaleriangrebet blev, trods de for et saadant ugunstige Forhold imod et overlegent, godt posteret Fodfolk, aabenbart foretaget i den Hensigt at skaffe det bagved staaende Fodfolk Tid til at ordne sig til Fægtning. Hensigten blev fuldstændig opnaet, og det af det danske Rytteri bragte Offer var ikke spildt. Maatte det blive et Mønster for ethvert Kavaleri til Efterlignelse i kritiske Øjeblikke.«

Medens dette skete, var der uafbrudt bleven kæmpet paa den øvrige Del af vor Linje.

Paa venstre Fløj rykkede, da Klokken var 6, 3. Jægerkorps mod Vedelspang, og Kompagniet C. G. Müller af 10. lette Bataillon mod S. Farensted, kastende det fjendtlige II Jægerkorps. Men nu fik dette Forstærkning.

Kl. 6 ankom Kaptajn Wiedberg af Willisens Stab til Vedelspang og bragte Ordre til, at Brigaden Abercron skulde rykke frem. Oberst Abercron raadede over 4 Batailloner og 20 Kanoner. Deraf lod han 2 Kompagnier af VI Bataillon og 2 Batterier blive staaende ved Passet og rykkede frem med den øvrige Styrke. Oberst Krabbe blev nødt til at vige for Overmagten, dog ydede han saa sejt Modstand, at han først Kl. 7 $\frac{1}{2}$ naaede N. Farensted, hvor han satte sig fast. Her blev Fægtingen staaende, medens Oberst Abercron forberedte sig til et Hovedangreb.

Oberst Garrelts havde faaet Ordre til at generobre Isted med XIII og XIV Bataillon. Men han rykkede ikke frem,

fordi han ikke troede at kunne gennemføre Angrebet med 2 Batailloner. Først en ny Ordre fik ham i Marche.

Begge de nævnte Batailloner var formerede i doublerede Roder. Det gav allerede Anledning til Uorden, da de marcherede gennem Isted Skov, og dog fortsattes Marchen i samme Formation og uden Skytter foran.

1. Forstærkningsjægerkorps og Kompagniet Falkenskjold af 2. Forstærkningsjægerkorps havde fortsat Kampen om den Del af Isted By, der ligger S. for Bækken, og, da de fandt Understøttelse af 3. Reservejægerkorps, der greb ind af eget Initiativ og rykkede frem V. for Isted, lykkedes det at kaste XV Bataillon ud af den sydlige Del af Isted, netop som XIII og XIV Bataillon kom til.

XIV Bataillon, der uforandret marcherede i doublerede Roder, naaede den sydlige Indgang til Byen og stormede frem ad Vejen. XIII Bataillon blev af Ilden fra vore Skytter, der stod langs Istedbæk, tvungen til at slaa ind paa samme Vej som XIV. Men nu blev begge Batailloner angrebne fra alle Sider. Formationen — doublerede Roder — der var indført af Willisen, var Tropperne uvant, og at udvikle sig fra den til Fronten forstod de ikke. Efter et Øjeblik's Forløb var de derfor i en saa fuldstændig Uorden, at den snart gik over til Panik, saa at alt styrtede i vild Flugt mod Isted Skov. Oberst v. d. Tann var til Stede. For at faa Mandskabet til at staa, tog han Dragonen med Brigadeflaget og lod en Tambour slaa Stormmarche, men han fandt kun døde Øren. General Willisen kom til. Han bad, truede, skældte ud, men intet hjalp. Alle flygtede mod Isted Skov, og først foran denne lykkedes det at faa Flokken standset. Slesvigholstensernes Tab var meget betydeligt, navnlig mistede de mange Fanger. Men om nogen Forfølgelse fra vor Side kunde der ikke være Tale, fordi man var uvidende om Fægtningsforholdene paa den øvrige Del af Kamppladsen. Vore Tropper nøjedes derfor med at tage Stilling tæt S. for Byen, og saaledes at 3. Reservejægerkorps stod med sin højre Fløj hen imod Chausseen.

3. Forstærkningsbataillon var af Fjendens voldsonne Artilleriild bleven nødt til at søge Dækning i Terrænet Ø. for

Chausseen, dog blev Løjtnant E. Nielsen med Skytterne paa Sortehøj.

Batteriet Marcussen, der havde en haard Stand, var bleven forstærket med Batteriet Lunn.

Klokken var 7^{1/2}, da Isted By var i vor Magt, og Fjendens offensive Stød afslaaet.

Paa Bøgmose havde Forholdene forandret sig til det bedre.

Klokken omtrent 5^{1/4} rykkede 2. lette Bataillon til Understøttelse for 5. Forstærkningsbataillon og 3. Bataillon. Disse to Batailloner havde lidt saa meget af Anstrængelse og Tab, at de trængte til Ro for at faa Orden bragt til Veje. 2. lette Bataillon lod dem derfor gaa igennem en Optagelsesstilling og rykkede derpaa frem. Men Bataillonen maatte snart vende om paa Grund af Fjendens Overmagt. Da kom 1. lette Bataillon og Kompagniet Arntz af 1. Reservejægerkorps til.

1. lette Bataillon rykkede frem fra Helligbæk i sydvestlig Retning med alle 4 Kompagnier paa samme Linje. Hvert Kompagni havde 2 Delinger i Kæde og 2 i Reserve. Da Bataillonen kom forbi Bøgholt, blev den beskudt i højre Flanke. Alle 4 Kompagniereserver vendte sig derfor mod Skoven, hvorimod de udviklede Delinger fortsatte Fremrykningen over Mosen. Batteriet Mossin søgte at støtte Bevægelsen, men maatte paa Grund af den tykke Luft standse Ilden og gaa tilbage.

Kompagniet Arntz vendte sig mod Bøgholt, og om denne Skov og Teglværket udspandt der sig en heftig Kamp. 2 Kompagnier af II Bataillon og Kaptajn Hennings Jægerkompagnier forsvarede sig energisk, medens de 2 andre Kompagnier af II Bataillon, Kompagnier af I Bataillon og Dele af III Jægerkorps førte Kampen paa Bøgmose.

3. Bataillon og 5. Forstærkningsbataillon tøvede ikke længe, inden de atter rykkede til Hjælp paa Mosen. Men ogsaa Slesvigholstenerne fik Forstærkning.

General Baudissin havde faaet Ordre til at gribe Offensiven. XII Bataillon af Garrelts Brigade rykkede frem fra Chausseen paa højre Fløj af de Tropper, der kæmpede paa Mosen, og IV Bataillon gik fra Gammellund mod Bøgholt.

Inden denne Forstærkning ankom, blev Bøgholt rensat af

Arntz og 1. lette Bataillons Kompagnireserver. Derpaa stormedes Teglværket. Den første Storm mislykkedes, men anden Gang blev Teglværket erobret. Erobringen krævede ikke faa Ofre, deriblandt Kaptajn Mathiesen. Han blev saaret ved Slesvig, hvor hans Navn blev fremhævet i Rapporten; han udmærkede sig ved Fredericia, hvor en Kugle saarede ham i Munden, saa at han ikke kunde tale, men dog blev han hos sine Folk til Slagets Slutning. Her fandt han Helledøden.

Kort efter Teglværkets Erobring ankom en Del af IV Bataillon samt General Baudissin. Han samlede de lige kastede Tropper og førte dem frem med Forstærkningen. Teglværket gik atter tabt for os tillige med Bøgholt, og en Del af Forfølgkerne tog Stilling foran Skoven.

Nu blev 4. Forstærkningsbataillon sendt til Hjælp. Den gik mod Bøgholts nordlige Udkant, men en Flankering tvang den til at gaa tilbage. Major Saint-Aubain, der kommanderede Bataillon, forlængede da sin Front, og et nyt Angreb, udført i Forening med Reserverne af 1. lette Bataillon og Kompagniet Arntz, bragte Fjenden til at rømme Skoven samt Teglværket og trække sig tilbage i vestlig Retning.

Klokken var bleven 6¹/₄ F.

Ved dette Tidspunkt ankom IV Bataillons Hovedstyrke. Der udspandt sig nu en heftig Kamp om Teglværket, der vel paa Tid kom i Slesvigholstenernes Hænder, men generobredes. Under Kampen blev General Baudissin saaret. Under det sidste Angreb havde vor Overkommando sendt 9. og 11. Bataillon til Hjælp. Men, da de fjendtlige Afdelinger, der kæmpede paa Bøgmose, havde maattet trække sig tilbage, forfulgte af Delingerne af 1. lette og Reserverne, og da saavel Bøgholt som Teglværket var i vor Magt, meldte 9. Bataillon, at dens Hjælp var overflødig. Den blev derfor beordret tilbage til Chausseen.

Klokken var omtrent 7¹/₂, da Teglværket sidste Gang kom i vore Hænder, og Fjenden kastedes tilbage paa Bøgmose.

De tre Batailloner, 12. lette, 2. Reserve og 5. Bataillon af Baggesens Brigade var blevene staaende paa Højderne mellem Grydeskov og Kathrineskov. De havde hørt Skydningen ved Over Stolk, men vidste ikke, hvorledes Kampen havde udviklet

sig, og Brigadekommandøren lod ikke høre fra sig. De havde faaet Efterretning om, at Isted var erobret, men, da de Tropper, der havde erobret Byen, ikke forfulgte, stod de over for en Gaade. For at faa Klarhed red Kommandøren for 5. Bataillon, Major Bülow, til Isted. Han traf Kaptajn Falkenskjold, der meddelte ham, at 2. Forstærkningsjægerkorps og 3. Reservejægerkorps havde en Stilling S. for Byen til hen imod Chausseen, og at 1. Forstærkningsjægerkorps, der havde deltaget i Byens Erobring, var gaet tilbage til Rømek, fordi det havde forskudt sig. Paa Major Bülows Anmodning tog Kaptajnen en saadan Stilling med sit Kompagni, at han dannede en Slags Forbindelse mellem Tropperne foran Grydeskov og dem ved Isted.

Situationen Kl. 7 $\frac{1}{2}$ var følgende: Oberst Krabbe stod paa venstre Fløj og forsvarede N. Farensted. 13. Bataillon stod NO. for Over Stolk, og Schleppegrells Reserve var, som det senere vil blive omtalt, i Færd med at gribe ind. I Centrum havde vi erobret Isted, og 3 Batailloner stod paa Højsletten foran Grydeskov rede til at rykke frem. Bøgholt og Teglværket var komne i vor Magt, og Fjenden trak sig tilbage over Bøgmose. General v. d. Horsts Fremrykning, der skulde indlede Sejren, havde saaledes ikke øvet nogen Virkning af Betydning.

Thi, hvad var det, der var sket ved Over Stolk?

Vi havde mistet den Fører, Soldaterne satte højst, General Schleppegrell. Hæren havde i Oberst Læssøe mistet sin dygtigste Officer og sit Fremtidshaab. Vi havde i Oberst Trepka og Kaptajn Kranold mistet 2 fremragende Officerer; mange andre dygtige Officerer var faldne eller saarede, og Tabet af Underofficerer og Menige var ikke ubetydeligt. Det var alt sammen Tab, der maatte beklages, og hvoraf nogle var uerstattelige; men spørges der om, hvad der taktisk var tabt, saa indskrænker dette sig til, at vi havde mistet 3 Kanoner, og at 13. Bataillon var bleven nødt til at rømme Over Stolk. Der var derfor saa langt fra nogen Fare, at det tværtimod maa siges, at General v. d. Horst havde bragt sig selv i en langt mere kritisk Stilling, end den, hvori han havde bragt Schleppegrells Tropper. Thi foran sig havde han Oberstløjtnant Hen-

ckell med 1½ Bataillon og et Batteri, friske Tropper, bag ved sig havde han Løbebroen over Lang Sø, der ikke var bevogtet, og 3 af vore Batailloner S. for Grydeskov, og han var, hvad der ikke maa glemmes, fuldstændig blottet for Artilleri. Hans offensive Bevægelse var standset, hans Styrke splittet, saa at han, naar Schleppegrells Reserve greb ind, vilde blive nødt til at gaa tilbage under meget mislige Forhold.

Samtidig var vel Brigaden Abercron naaet frem til N. Farnested, men den havde endnu ikke brudt den Modstand, Krabbe rejste. Brigaden Garrelts offensive Stød mod Isted var endt med en Deroute, og Brigaden Baudissin var bleven tvungen til at gaa tilbage.

3. Kampen til Kl. 11½ F.

Af hvad her er fremstillet, blev der 2 Begivenheder, der kom til at øve deres Indflydelse paa Feltherrernes Beslutninger: Derouten ved Isted, som General Willisen havde været Øjenvidne til, og Overfaldet paa Over Stolk, som den danske Overkommando kun kendte gennem Efterretninger.

General Willisen var bleven saa betagen af Derouten, at han besluttede, at Hæren skulde trække sig tilbage. Avantgarden fik Ordre til at tage Stilling foran Isted Skov. 2 Kompagnier af VIII og 2 af XIV Bataillon sendtes til Understøttelse for IV Jægerkorps. Brigaden Baudissin skulde stille sig koncentreret foran Lyrskov tillige med XII Bataillon, Reservekavaleriet og et Batteri. Prins Friedrich af Augustenborg blev sendt til Oberst Abercron for at underrette ham om de betænkelige Forhold i Centrum og anmode ham om at handle efter eget Skøn.

Paa et tidligere Tidspunkt var Souschefen, Major Wynecken, reden til den højre Fløj for at se, hvad der foregik hos v. d. Horst og Abercron. Han traf v. d. Horst, kort efter at dennes Tropper var trængte ind i Over Stolk. Generalen var betænkelig, fordi han var truffen langt tidligere paa de danske Tropper, end Willisen havde ventet, og han hørte Skydning bagud og til Højre, hvilket tydede paa, at Oberst Abercron, der jo som første Echelon i den offensive Bevægelse skulde være foran

ham, var bagved. Wynecken lovede at skaffe Efterretninger fra Abercron og red i skarpt Trav ad Vejen til S. Farensted. Derved stødte han paa danske Tropper — det var af Kompagniet Müller —, saa at han ikke kunde komme igennem. Han mente dog at kunne se, at Kampen stod tæt foran Vedelspang, og med denne Efterretning vendte han tilbage til Stolk. Undervejs opdagede han fra en Højde, at Slesvigholstenerne havde tabt saavel Grydeskov som Isted. Han jagede strax af Sted for at finde General v. d. Horst, men han traf kun Generalens Adjutant, Kaptajn Wangenheim, som han meddelte sit Syn paa Forholdene, for at han skulde bringe dette til Generalens Kundskab. Desuden beordrede han Adjutanten at melde, at han tog 2 Kompagnier af XI Bataillon med sig til Løbebroen over Lang Sø for at sikre denne. Wynecken red derpaa tilbage til Oberst Abercron over denne Bro.

Der er i Rapporterne Uoverensstemmelse om de Instruxer, som Prins Friedrich og Wynecken gav til Abercron. Denne gengiver i sin Rapport Ordren, Prinsen overbragte ham, ganske som den var given af Willisen: Stillingen i Centrum var gennembrudt, og han skulde handle efter eget Skøn. Wynecken skal have udtalt, at han fandt, at Vedelspangpasset burde holdes.

Oberst Krabbe havde imidlertid maattet føre en haard Kamp. Hele hans Styrke var engageret, saa at Reserven kun bestod af et Kompagni. Situationen begyndte at blive kritisk, ikke mindst, fordi han tillige hørte Skydningen ved Over Stolk, der forekom ham mislig. Desuagtet meldte han Divisionen, at han paa Grund af dens Kamp vilde holde sig til det yderste.

Oberst Abercron kunde ikke være i Tvivl om, at den Styrke, han havde over for sig, var langt ringere i Tal end hans egen. Føjes hertil, at Abercrons Tilbagegang, der maatte gaa over Mysunde, ikke var truet af nogen Fare, var der for ham al Grund til at søge det ugunstige, der var sket paa andre Steder af Krigsskuepladsen, afhjulpet ved at føre et energisk Angreb. Derved ydede han tillige v. d. Horst, der endnu kæmpede ved Over Stolk, den Hjælp, der var Forudsætningen for dennes Fremrykning. Men Abercron gjorde det stik modsatte. Han trak hele sin Styrke bag Vedelspangpasset med

Undtagelse af 2 Kompagnier og 4 Kanoner, der tog Stilling foran det.

Oberst Krabbe blev derved bragt ud af Klemmen og lod sine Skytter følge efter Fjenden.

Det var altsaa Virkningerne af den Deroute, General Willisen havde været Øjensvidne til ved Isted Skov.

Nu gælder det om at undersøge Virkningerne paa den danske Overkommando af de Efterretninger, den modtog om Begivenhederne ved Stolk.

Da Oberst Baggesen var paa Vejen til Rømek, sendte han en Ordonnans til Overkommandoen med mundtlig Melding om, at et fjendtligt Baghold havde angrebet vore Tropper ved Over Stolk i Flanke og Ryg og tilvejebragt den største Forvirring. Hans Brigade var bleven adspaltet, og General Schleppegrell og flere højere Officerer var faldne. Meldingen blev modtaget Kl. 7³/₄. Overkommandoen befalede strax, at Oberst Thestrup med 3 Batailloner skulde afgaa til Understøttelse for Divisionen Schleppegrell. Af den Reserve — Moltkes 2 Brigader — Overkommandoen havde forbeholdt sig Raadighed over, havde den nu opbrugt alt, med Undtagelse af Garden til Fods og 9. Bataillon.

En højere Officer, der kunde erstatte General Schleppegrell, var til Stede. General de Meza var nemlig bleven saa rask, at han kunde deltage i Felttoget og var af Krigsministeriet bleven attacheret Hovedkvarteret. Han fik Befaling til at overtage Kommandoen over 2. Division og at samle den ved Isted. Generalen begav sig paa Vej, ledsaget af 6 Ordonnanser.

Noget efter at General de Meza var reden bort, indtraf en ny Melding fra Oberst Baggesen. Den var affattet skriftlig og afsendt Kl. 8¹/₄, men uden Stedsangivelse: »Med 2 Kanoner af Batteriet Baggesen, der i øvrigt saa godt som ingen Ammunition har, og med Resten af enkelte Kompagnier staar jeg bag Oberst Thestrups 3 fremrykkende Batailloner. General Schleppegrell er falden, hans Stabschef ligeledes og min sandsynligvis ogsaa. Oberst Læssøe skal være fangen. Nærmere formaar jeg ikke at meddele.«

Overkommandoen havde altsaa fra Oberst Baggesen først faaet en Melding af omfattende Betydning mundtlig med en

Ordonnans, og nu fik den en skriftlig Melding af et Indhold, der syntes at vidne om, at Oberst Baggesen var bleven fuld- stændig betagen af Begivenhederne. Den sidste Melding var ikke forsynet med Stedsangivelse, men ved at spørge Ordon- nansen om, hvor Obersten opholdt sig, vilde Overkommandoen have faaet at vide, at han var paa Højden N. for Rømek. Fra Overkommandoens Standplads og til Baggesens var der kun 2500 Alen. Hvad havde da været naturligere, end at Stabs- chefen eller en af Overkommandoens Officerer var bleven sendt til Baggesen for at undersøge Forholdene. Det skete ikke, og det, der skete, vil altid komme til at staa som noget ubegribe- ligt. Overkommandoen besluttede at kalde Brigaden Schepelern tilbage. Den udfærdigede derfor følgende Ordre: »Den 3. Bri- gade (3: Schepelerns) maa som snarest søge at forene sig bag om med Hovedstyrken over Eggebæk.« I den officielle Rapport hedder det, at Overkommandoen, da Ordren blev afsendt, var fast besluttet paa at foretage et fornyet Angreb. Men, da dette ikke kunde foretages og heller ikke blev foretaget, før Over- kommandoen fik Klarhed over Forholdene, burde Ordren fore- løbig være holdt tilbage. Thi var der Fare, saa maatte Schepe- lern i alle Tilfælde komme for sent til at kunne afvende den, og, da han havde frit Tilbagetog, var det jo ligegyldigt, om han fik Ordren en Time før eller senere. Et burde der dog i alle Tilfælde have været sørget for, og det var, at Ordren blev afsendt med en Officer, der var bemyndiget til, hvis det af Skydningen eller Fjendens Bevægelser, medens han var under- vejs, kunde ses, at vor Hær rykkede fremad, da at tillade Oberst Schepelern at handle efter sit bedste Skøn. Men heller ikke dette blev iagttaget. Ordren blev sendt med en Ordonnans, og han fik oven i Købet Meddelelse om Oberst Baggesens Mel- dinger for at bringe Indholdet til Oberst Schepelerns Kundskab.

Lige saa lidt blev der sendt en Officer i Retning af Over Stolk for at skaffe Efterretninger. Var det sket, vilde Over- kommandoen have faaet at vide, at Ulykken allerede var af- hjulpen, den Gang Oberst Baggesens første Melding naaede den.

Oberstløjtnant Henckell, der rykkede frem med Schleppe- grells Reserve, hørte Kampen i Stolk; han fremskyndede Marchen

efter bedste Evne, men hindredes af Trænet, der spærrede Vejen. Da han nærmede sig Stolk, udviklede han sin egen Bataillon — 1. Reserve — i Kompagnikolonner, saaledes at dens venstre Fløj kom til at gaa imod den vestlige Del af Neder Stolk. 13. Bataillon samledes paa Henckells højre Fløj; et Kompagni af 3. Reservebataillon fulgte som Reserve bag venstre Fløj. Det andet Kompagni af samme Bataillon afgaves som Bedækning for Batteriet Just, som tog Stilling Ø. for Vejen, der fører til Over Stolk, og aabnede Ilden.

General v. d. Horsts Styrke var bleven splittet ad. Ikke mindre end 5 Kompagnier var slaaede ind i vestlig Retning ad Vejen, der fører til Rømek. 2 Kompagnier var i Neder Stolk, 2 Kompagnier havde Wynecken taget med sig til Løbebroen, 5 Kompagnier havde ført Kampen i Over Stolk, men de var stærkt sammenblandede, og kun 2 Kompagnier dannede Reserven. Artilleri havde Generalen intet af, thi hans Batteri, der skulde have fulgt Bevægelsen, kunde ikke komme over Løbebroen.

Da Oberstløjtnant Henckell rykkede frem, vilde de 2 Kompagnier af IX. Bataillon, der stod i Neder Stolk, netop angribe 13. Bataillon, men de blev tvungne til at vende om, og under Hurra trængte vor Linje saavel ind i Over som i Neder Stolk. I den førstnævnte By kom det til en blodig Kamp mellem Mand og Mand. Slesvigholstenerne søgte at holde sig ved at besætte Huse og Gaarde og at skyde fra Vinduer, Lofter og Luger; desuagtet lykkedes det vore Soldater at trænge frem til Byens Midte. Men her var Modstanden for stærk, til at den kunde brydes. Da kom Løjtnant Thestrup til Hjælp med 2 Kanoner af Batteriet Just. Uden at bekymre sig om de brændende Huse og Gaarde, galoperede han ad Hovedvejen, der fører ind i Byen, og lod Kanonerne protse af paa Vejen. Derpaa aabnede han Ilden mod de besatte Bygninger. En tysk Forfatter kalder denne Fremrykning »Artilleriets Bajonnetfægning«. Aldrig er en heltmodig Handling bleven bedre belønnet gennem sin Virkning. Artilleriet gav vore Infanterister fornyet Mod; de gik frem til Storm, og Fjenden veg. — Kompagniet Kløcker, der dannede Reserven bag venstre Fløj, bad om og fik Tilladelse til at deltage i Angrebet paa Neder Stolk. Kløcker omgik Fjendens

højre Flanke, medens et Kompagni af 1. Reservebataillon angreb Fronten. Ogsaa denne By blev rømmet af Fjenden; dens Besætning trak sig tilbage mod Løbebroen.

Det var noget før dette Angreb, at Major Wynecken havde søgt v. d. Horst for at raade ham til at afbryde Fægtningen og gaa tilbage, medens det var Tid. Adjutanten, Kaptajn Wangerheim, som han havde anmodet om at sige dette til Generalen, traf denne SV. for Over Stolk. Da han havde udrettet sit Ærinde, svarede v. d. Horst, at han ikke vilde afbryde Kampen og beordrede Adjutanten til at søge Major Wynecken for at bringe ham Svaret. Men Adjutanten søgte forgæves. Da kom Angrebet, og, da Generalen nu vilde trække sin Reserve til sig, talte denne, som omtalt, kun 2 Kompagnier. Men Oberstløjtnant Henckell trængte frem med uimodstaaelig Kraft, og, da hans Tropper naaede den sydvestlige Ende af Over Stolk, erkendte v. d. Horst, at han maatte søge at komme tilbage.

Klokken var $7^{3/4}$, da Over Stolk var rensed, og Fjenden under Tilbagegang.

Slesvigholstenerne mistede en Del Fanger i Over Stolk, og hvor hurtigt, de blev nødte til at forlade Byen, vil kunne ses af, at de ikke fik Tid til at føre de Fanger tilbage, der var tagne ved de første Sammenstød. Blandt disse var Kaptajn Bauditz og Løjtnant Otto Vaupell. De var altsaa befriede. Skønt Vaupell var saaret, meldte han sig dog til Tjeneste hos Oberstløjtnant Henckell.

Kompagnierne Kløcker af 3. Reserve- og Clausen af 1. Reservebataillon forfulgte den Del af Fjenden, der søgte at komme tilbage over Løbebroen.

Hovedstyrken under Henckell, der var bleven noget sammenblandet under Bykampen, blev ordnet S. for Over Stolk for derpaa at fortsætte Fremrykningen.

Løjtnant Vaupells første Tanke var at søge sin General. Men Generalen var alt den Gang funden af en Underofficer, Breth, af 13. Bataillon, der med nogle Skytter var gaaet frem i sydvestlig Retning. Slesvigholstenerne havde bragt Generalen ind paa den sydlige Side af Vejgærdet. Der laa han i sin Kappe, støttende sig til venstre Arm og Albue. Generalen var

ikke død, men aandede tungt og kunde ikke tale. Kort efter Breth ankom Løjtnant Vaupell. Hjælpe Generalen kunde han ikke, og blive tillod Tjenesten ham ikke. Han gav derfor Underofficeren de fornødne Ordre og lovede at sende Læger og Ambulance. Generalen blev senere af Breth transporteret til Stadthospitalet i Flensborg, hvor han udaandede den 26. Juli om Morgenen Kl. 3 uden at være kommen til Bevidsthed.

Major Wynecken var imidlertid reden tilbage til Chausseen for at søge General Willisen. Undervejs saae han General v. d. Horsts Tilbagegang. Da Majoren traf den kommanderende General og bragte ham Melding, fik han Ordre til at befale Oberst Gerhardt og den højstkommanderende Artilleriofficer, Oberst Wissel, at de lidt efter lidt skulde trække henholdsvis Avantgarden og Reserveartilleriet tilbage til Slesvig. Klokken maa den Gang have været henimod 9.

Efter udført Hverv traf Wynecken Stabschefen, som han meddelte Willisens Befaling. Men denne vilde ikke erkende, at der var nogen Grund til at tiltræde Tilbagetoget, da det syntes ham, at Sagerne havde vendt sig til det bedre. Wynecken red tilbage til Generalen og meddelte ham Stabschefens Opfattelse. Willisen slog øjeblikkelig om, befalede, at Gerhardt og Wissel skulde beholde deres Stilling indtil videre og sendte Major Wynecken til Abercron for at befale ham at hævde Defileet ved Vedelspang til om Aftenen, fordi han vilde holde sig Muligheden af en Tilbagegang over Mysunde aaben, hvis der skulde indtræde et nyt Omslag.

Klokken var henved 9 $\frac{1}{2}$ Form.

At Obert v. d. Tann ikke mente, at der var nogen øjeblikkelig Fare, laa i, at vi ikke benyttede os af de Fordele, der var vundne i Centrum, fordi de baggesenske Meldinger endnu øvede et Tryk paa Overkommandoen.

Paa Bøgmose var der ikke længere nogen Fare. Major Gagern var indtruffen for at overtage Kommandoen efter General Baudissin. Men samtidig indløb Willisens Ordre om, at Brigaden skulde gaa tilbage. Alle de paa Bøgmose kæmpende slesvigholstenske Tropper trak sig derfor, dækkede af IV Bataillon, dels til en Stilling foran Isted Kro og dels til Gammellund.

Af vore Afdelinger fulgte 11. Bataillon, 2 Kompagnier af 3., 5. Forstærkningsbataillon og et Kompagni af 2. lette efter den vigende Fjende. De to Kompagnier af 1. Forstærkningsbataillon under Kaptajn Sperling rykkede til Engbro. De øvrige Kompagnier og Afdelinger, der havde deltaget i Kampen paa Bøgmose og om Bøgholt, blev, efter Overkommandoens Befaling, samlede ved Chauseen.

Da Major Gagern naaede Gammellund, traf han Oberst v. d. Tann, der, efter at have beordret ham til at holde stærkt igen, red bort. Denne Ordre gav Anledning til en heftig Kamp, der fra vor Side væsentligst førtes af 11. Bataillon. Til sidst blev Slesvigholstenerne tvungne til at rømme Gammellund. Men nu fik de en Forstærkning af 2 Kompagnier af I Bataillon. Ved denne Hjælp indtog de en Stilling S. for Gammellund, medens Hovedstyrken af Brigaden Baudissin koncentreredes mellem Chauseen og Arnholt Sø. Her stødte Detachementerne fra Solbro og Bollingsted til, saa at der ialt var samlet: II, III, IV og 2 Kompagnier af XII Bataillon samt 2 Kompagnier af I Jægerkorps og 2 Batterier.

Bag denne Styrke stod Reservekavaleriet S. for Lyrskov.

Klokken var den Gang mellem $9^{1/4}$ og $9^{1/2}$.

Vor Overkommando ventede med Længsel paa Efterretninger, der kunde sprede Klarhed.

Oberst Thestrup var afmarcheret med 5. og 6. Reservebataillon og 2. Jægerkorps. Ved Overgangsstedet N. for Rømek traf han Oberst Baggesen, der i Kraft af, at han var ældre Oberst, forlangte Kommandoen over Thestrups Afdelinger, hvad denne selvfølgelig afslog. Herfra meldte Thestrup Klokken lidt over $8^{1/4}$: »Jeg er ankommen med 3 Batailloner og rykker frem over et Pas over Mosen N. for Isted, hvor Oberst Baggesen har sagt mig, at enkelte af hans Afdelinger ret nu befandt sig engagerede paa den sydlige Side mod Isted, dog uden at kunne give mig nogen Oplysning enten om sin egen eller Oberst Krabbes Brigade. Jeg har forefundet 2 Kompagnier af 1. Forstærkningsjægerkorps under Tilbagegang ligesom de enkelte Afdelinger, jeg ellers har mødt, men jeg fører dem nu mod Fjenden. Jeg beder om Artilleri«.

Kl. 8^{1/2} meldte Oberst Ræder: »General Schleppegrells Korps er en Deroute; han er selv falden tillige med Bülow og Læssøe. Vi har genoprettet Ordenen, men vore Sagers Stilling er særdeles vanskelig. Min Brigade har lidt meget stærkt. Oberst Thestrup er ankommen med 3 Batailloner. Fægtingen er staaende, men der behøves Patroner, Levnetsmidler, Mandskab og Kanoner.«

Kort efter modtog Overkommandoen fra General de Meza følgende Melding, der var afsendt Klokken henved 8^{1/2}: »Af 2. Division har jeg fundet paa Vejen til Isted Oberst Thestrup med 3 Batailloner. Oberst Ræder skal være i Nærheden, og jeg skal søge at drage ham til mig. Om Oberst Krabbe vides intet. Kaptajn Falkenskjold (2. Forstærkningsjægerkorps), der kom saaret tilbage fra Isted, siger, at ingen Orden eller Kommando er der. Oberst Baggesen skal være i Nærheden, men skilt fra sin Brigade, hvis Fragmenter er ubekendte. At overtage Kommandoen over den 2. Division tror jeg saaledes, der ingen Kvæstion kan være om. Mit Raad er, at 1. Division og Reserven rykker strax frem og forcerer Passet. Ellers er vi blamerede.«

General de Mezas Raad kunde Overkommandoen ikke følge, thi Thestrups Batailloner hørte, hvad de Meza ikke synes at have været vidende om, til 1. Division. Desuden havde den kun Garden og 9. Bataillon i Reserve.

Oberst Thestrups Melding vidner om, at han ikke saae saa mørkt paa Forholdene som de Meza og Ræder; han forlangte kun Artilleri. Et Punkt i hans Melding har ganske særlig Betydning. Han meldte, at Oberst Baggesen vidste, at enkelte af hans Afdelinger var engagerede foran. Man har derfor Ret til at spørge: Men, naar Obersten vidste dette, hvorfor begav han sig da ikke frem til dem?

De Afdelinger af Baggesens Brigade, der sigtes til, var 5., 12. lette og 2. Reservebataillon, der stod paa Højsletten foran Grydeskov med Kompagniet C. K. Müller i Hjørnet af Kathrineskov. Forgæves ventede Kaptajn Müller paa at blive understøttet for at fortsætte Fremrykningen, men kun en enkelt Deling af 5. Bataillon under Løjtnant Clausen rykkede frem og besatte en Grusgrav N. V. for Müllers Stilling.

Denne Passivitet fra vor Side benyttede Willisen til at forstærke IV Jægerkorps med 2 Kompagnier af XII Bataillon. Da Fjendens Ild pludselig tiltog, frygtede vore Batailloner, at Skydningen dannede Indledningen til en offensiv Bevægelse fra Fjendens Side, og, da de var ubekjendte med, hvad der iøvrigt foregik, besluttede de at gaa tilbage til Højderne Ø. for Isted Sø, indtil Forholdene atter muliggjorde en Fremrykning. En Adjutant blev sendt til Isted By for at give Tropperne, som stod der, Meddelelse om Tilbagegangen, der blev tiltraadt Kl. 8³/₄. 2. Reservebataillon begyndte, derefter fulgte 5. Bataillon og til sidst Kompagnierne af 12. lette, der hvert gik paa egen Haand efter Oberst Læssøes Død.

Fjenden fulgte rask efter. Vore Tropper paaskyndede derfor Bevægelsen, men idet de gik tilbage for en Fjende i Fronten, stødte de paa en ny Fjende. General v. d. Horsts Tropper var under Tilbagegang, og den Del af dem, der havde kæmpet i Terrænet N. for Isted Sø, gik tilbage østen om Søen for at naa Broerne over Istedbækken i Grydeskov. 2. Reservebataillon, der, efter Aftale, skulde besætte Broerne, for at de to andre Batailloner kunde komme igennem, stødte paa Fjenden, og, da det skete uventet, opstod der Forvirring blandt vore Tropper, der nu befandt sig mellem en dobbelt Ild. En Del Mandskab blev afskaaren, trængt ned mod Isted Sø og vilde utvivlsomt være bleven fangen, hvis ikke Kaptajn C. K. Müller af 12. lette var kommen til Hjælp og havde kastet Fjenden ved et Bajonnetangreb. Under Kampen blev der gjort Fanger paa begge Sider, men det lykkedes Fjenden at naa sin Hensigt at komme over den østligste af de to Broer. Et Kompagni af X Bataillon blev dog tvungen til at gaa N. om Lang Sø til Løbebroen, der den Gang endnu holdtes besat af et Kompagni af XI Bataillon.

Da 5. Bataillon naaede Højderne ved Søen, tog den Stilling paa disse med 2. Reservebataillon paa sin venstre Fløj. 12. lette dannede Reserve bag højre Fløj.

IV Jægerkorps fortsatte Forfølgelsen til Udkanten af Grydeskov.

Klokken var henved 8³/₄. Kort efter ankom Oberstløjtnant Henckell.

Oberstløjtnanten havde alt den Gang sendt sin Adjutant til

Overkommandoen med Melding om, at Stolk var erobret, og at vi atter havde faaet vore tabte Kanoner. Derefter rykkede han frem med 1. Reservebataillon foran og 13. Bataillon som Reserve i sydvestlig Retning under stadig Kamp med v. d. Horsts Skytteafdelinger, der var spredte over Terrænet, og derved stødte han paa vore 3 Batailloner. Da han var den ældste tilstedeværende Officer, overtog han Kommandoen og lod Batteriet Just tage Stilling paa Højderne N. for Grydeskov for at hindre Fjenden i at debouchere. Henckell forberedte nu Fremrykningen ved at lade Afdelingerne komplettere Ammunitionen og ved at trække de Tropper til sig, der havde forfulgt Fjenden i Retning af Broen over Lang Sø, foran hvilken der kun efterlodes et Kompagni af 1. Reservebataillon. Da Forberedelserne var trufne, fik Oberstløjtnanten Meddelelse om, at General de Meza havde faaet Kommandoen over 2. Division. Han afsendte da Løjtnant O. Vaupell for at bringe Melding om Forholdene og modtage Generalens Befalinger.

Da Willisen fik Efterretning om, at vore Tropper trak sig tilbage fra Kathrineskov, beordrede han Oberst Garrelts til med XIII Bataillon og 2 Kompagnier af XIV Bataillon at gaa frem fra Isted Skov til et nyt Angreb paa Isted By.

S. for Byen stod den Gang 2. Forstærkningsjægerkorps, og til Højre for det 3. Reservejægerkorps. Slesvigholstenerne omgik højre Flanke og nødsagede vore Tropper til at gaa tilbage over Istedbækken. Kommandøren for 3. Reservejægerkorps, Major Gosch, traf her en af Divisionen Moltkes Ordonnansofficerer, der meddelte ham, hvad der var sket ved Stolk, samt at Oberst Thestrup var sendt frem med 3 Batailloner. Da Løjtnanten tillige gjorde Majoren opmærksom paa, at vi ikke havde Tropper paa Chausseen, lod Gosch 3 af sine Kompagnier trække sig hen imod Sortehøj, og kun Kompagniet Bruns blev tilbage ved Broen over Istedbækken.

2. Forstærkningsjægerkorps, der havde forskudt sig, fik af Oberst Ræder Ordre til at gaa til Rømek.

Som det vil erindres, var 2. Forstærkningsbataillon bleven standset N. for Rømek, indtil Schleppegrells Division greb ind. Da Kommandøren for Bataillonen, Major du Plat, der opholdt

sig noget foran Bataillonen for at være orienteret, tilfældig traf den Adjutant, der var bleven sendt tilbage fra Plateauet ved Kathrineskov for at melde, at de 3 Batailloner trak sig tilbage, besluttede han at rykke frem. Han satte sig i Marche Klokken omtrent 8 i Troen paa, at naar Isted By blev holdt, saa vilde ogsaa Bataillonerne blive staaende paa Plateauet. Men han kom for sent til at bringe Hjælp; 2. Forstærkningsjægerkorps havde maattet rømme Byen, og derfor blev Major du Plat staaende N. for denne.

Ved dette Tidspunkt kom Oberst Thestrup til. Men endnu øvede Oberst Baggesen sin Indflydelse. Han meddelte Thestrup, at Stenskov var besat af Fjenden. Oberst Thestrup, der gik ud fra, at Meddelelsen var rigtig, sendte 2 Kompagnier af 6. Reservebataillon mod Skoven og efterlod Bataillonens 2 andre Kompagnier ved Overgangsstedet N. for Rømek. Derpaa rykkede han frem. 5. Reservebataillon havde Têten, 2. Jægerkorps fulgte efter som Reserve. Men de Tropper, Thestrup undervejs stødte paa, gik enten tilbage eller blev staaende. Han nærrede derfor Betænkeligheder ved allerede nu at sætte sine 2 Batailloner ind og gjorde derfor foreløbig Holdt SV. for Rømek. Da indtraf Oberstløjtnant Henckells Adjutant, og af ham fik Thestrup Underretning om, at Stolk var rensat, og Oberstløjtnant Henckell under Fremrykning. Thestrup besluttede derfor at angribe Isted.

2 Kanoner under Løjtnant Lønborg var af General de Meza sendt frem til en Stilling N. for Isted Sø, hvorfra de beskød den sydlige Del af Byen og Broen. Støttet af dem gik Thestrup frem. 5. Reservebataillon og Kompagniet Popp af 2. Forstærkningsbataillon stormede Byen. Fjenden blev kastet og trak sig tilbage til Isted Skov, haardt forfulgt af 5. Reserve, der, skønt den blev heftig beskudt af Fjendens Artilleri, dog satte sig fast paa Højderne SV. for Isted.

Klokken var 9 F.

General de Meza var bleven sendt af Sted uden nogen som helst Oplysning om, hvor han skulde søge de Tropper, han skulde kommandere, og til at søge dem havde man ikke medgivet ham nogen Stab, men kun 6 Ordonnanser. Han var der-

for ikke kommen langt, før han sendte Anmodning om »at faa nogle Officerer, hvilke som helst, til Adjutanter«. Men det var endnu ikke sket Kl. 9¹/₄. At Generalen endnu paa dette Tidspunkt var ubekendt med Forholdene, kan ses af følgende Melding: »Jeg har alt med en tidligere Ordonnans (og med Løjtnant Rosen) meldt, at med de her ved Isted forefundne Fragmenter intet klækkeligt Angreb kan foretages og raader til, at 1. Division strax rykker frem for at forcere Passet ved Isted. Af Baggesens Brigade er næsten intet at faa samlet. Krabbe er for langt borte og tør navnlig heller ikke drages hid. Vi har nu atter taget Isted. Men vor fulde Styrke bør vist ikke tøve længere med Pasforcingen. Stærkere, tjendtlige Kolonner synes ogsaa nu at komme frem«.

Oberst Thestrup, der først under Angrebet havde faaet Underretning om, at General de Meza førte Kommandoen, sendte ham Melding om Forholdene, da Angrebet var lykkedes. Kort efter ankom Kaptajnerne Hirsch og Krieger og meldte sig til Generalen fra Overkommandoen for at forrette Tjeneste som Adjutanter. Til sidst ankom Løjtnant O. Vaupell, afsendt af Oberstløjtnant Henckell. Han bragte de Oplysninger, Generalen behøvede. Hirsch og Krieger sendtes frem i forskellige Retninger for at søge Tropperne, og Kl. 9³/₄ afsendte Generalen følgende Melding til Overkommandoen: »Jeg skylder at melde, at Oberst Baggesens Brigade, der efter hans mundtlige Rapport var saa aldeles opløst, dog efter nøjere Mønstring ikke er i saa maadelig Tilstand. — I min Stilling her ved Isted er nu samlet

udhvilede	$\left\{ \begin{array}{l} 5. \text{ Bataillon} \\ 13. \text{ —} \\ 12. \text{ lette Bataillon} \\ 2. \text{ Reservebataillon} \\ 1. \text{ Reservebataillon} \\ 2 \text{ sammenbragte Komp. (3. Res.-Batl.)} \end{array} \right.$	} slagfærdige.
-----------	---	----------------

Under Oberst Thestrup:

1. Forstærkningsjægerkorps Fragmenter.	} ganske friske«.
5. Reservebataillon	
6. —	
2. Jægerkorps	

Inden Overkommandoen modtog denne Melding, havde den, Klokkeren omtrent 9, besluttet at gribe Offensiven Kl. 10¹/₂ for at forcere Istedpasset og sende General de Meza Anmodning om at holde Fægtningen staaende, indtil han fik Klarhed. Da Overkommandoen fik hans sidste Melding, besluttede den at opsætte Angrebet, for at det kunde forberedes saa meget omhyggeligere og gennemføres med saa megen større Sikkerhed. Men nu, da alt laa rent og klart, nu, da der ikke mere var nogen Fare, nu, da man af Kampen paa Bøgmose havde Grund til at formode, at Fjendens Tilbagegang vilde ske over Slesvig, og nu, da man som Følge heraf vidste, at Schepelerns Fremrykning maatte fremkalde Fjendens Nederlag, nu tænkte man ikke paa at sende et Par Officerer sporenstrængs ad den korteste Vej til Oberst Schepelern for at beordre ham til at vende om og gaa frem i Ryggen paa Fjenden.

Saa snart General de Meza modtog Overkommandoens Meddelelse, beordrede han Oberstløjtnant Henckell og Oberst Thestrup til foreløbig at blive staaende og sendte de 3 Kanoner af Batteriet Baggesen, der havde faaet deres Ammunition kompletteret, frem til Løjtnant Lønborg, som tog Kommandoen over det samlede Batteri (5 Kanoner).

For at forberede Angrebet sendte Overkommandoen Batterierne Haxthausen og Lunn samt Halvbatteriet Jonquières, ialt 20 Kanoner, frem til Sortehøj, og strax udspandt der sig en heftig Artillerikamp med Fjendens Kanoner ved Isted Skov.

Af de Afdelinger, der havde kæmpet paa Bøgmose, fortsatte 11. Bataillon, samt 3. Bataillon og 5. Forstærkningsbataillon Kampen ved Vejen, der fra Gammellund fører til Isted. Men de to sidstnævnte Batailloner havde lidt saa meget, at de maatte trækkes tilbage, saa at 11. Bataillon maatte føre Kampen alene fra en Stilling bag Hegnene S. for Bøgmose. Her stødte saavel 3. Bataillon som 5. Forstærkningsbataillon senere til, og der toges Stilling med den venstre Fløj støttet til Chausseen.

Da 5. Reservebataillon led meget i den af Fjendens Ild fremskudte Stilling S. for Isted og blev nødt til at udvikle sig paa én Linje, anmodede den om Forstærkning. 2. Forstærknings-

bataillon sendtes derfor frem og besatte Isted By, og et af dens Kompagnier rykkede op og forlængede 5. Reservebataillons Fægtningslinje. 2. Jægerkorps dannede Reserven i en Stilling V. for Isted, og bag det stod 2 Kompagnier af 6. Reserve. Lidt senere ankom saavel 1. som 2. Forstærkningsjægerkorps, som havde ordnet sig efter de betydelige Tab, de havde lidt.

General Willisen havde foreløbig opgivet Tilbagegangen. Oberst Abercron holdt igen paa Mysundevejen, General v. d. Horst var i Færd med at samle sine Tropper bag Lang Sø, og vel var det i Centrum lykkedes vore Tropper at erobre Isted, men, da vi blev staaende og forøgede Artilleristyrken, var Willisen strax paa det rene med vore Hensigter. Han betragtede Artillerikampen som Forspillet til en Storm paa Isted-passet. Da han den Gang ikke nærede nogen Frygt for vor omgaaende Bevægelse, og han i alle Tilfælde mellem Chausseen og Arnholt havde en Styrke til at møde et Angreb fra denne Kant, besluttede han at blive staaende for at modtage Stormen.

Vore Tropper var imidlertid blevne forøgede med Reservekavaleriet.

Det var brudt op Kl. 2 Morgen for at rykke frem over Engbro. For at lette Overgangen sendtes en Fordækning paa 2 Eskadroner, Kompagniet Gørtz af 1. Forstærkningsbataillon og 2 Kanoner under Oberstløjtnant Honnens mod Bollingsted for at forcere dette Pas og derved komme i Ryggen paa Engbro.

Passet ved Bollingsted var besat af Kaptajn Schöning med 2 Kompagnier af 1. Jægerkorps og 2 Kanoner. Oberstløjtnant Honnens naaede frem mod Fjenden Klokken 4 F. og sendte Kompagniet Gørtz og de 2 Kanoner frem til Angreb. Efter flere Timers Kamp lykkedes det at komme i Besiddelse af Byen. Men Fjenden tog Stilling S. for Aaen i en Mølle og bag Indskæringer. Kompagniet Gørtz kunde derfor ikke komme frem. Kl. 8 $\frac{1}{4}$ modtog Slesvigholstenerne Ordre til at gaa tilbage til Arnholt. Nu kunde vore Tropper komme over, og Broen blev istandsat. Men Reservekavaleriets Hovedstyrke var ikke fulgt efter.

Overkommandoen var forberedt paa, at Rytteriet vilde støde paa Vanskeligheder ved Overgangen over Engbro, og havde derfor

afsendt Kaptajn Sperling med 2 Kompagnier af 1. Forstærkingsbataillon over Bøgholt for at besætte Engbro. Men, da Sperling blev dragen med ind i Kampen om Bøgholt og nødt til at trække sig tilbage, blev Overkommandoen betænkelig. Derfor befalede den Kl. 6^{1/2} F., at Reservekavaleriet uopholdelig skulde søge fra Langsted at naa bagom ind paa Chausseen og marchere til Helligbæk. Som Følge af denne Ordre lod General Flindt Fordækningen under Honnens blive staaende ved Bollingsted og marcherede med Hovedstyrken til Chausseen, hvor han Kl. 9 lod den opmarchere S. for Helligbæk bag Fodfolket.

Overkommandoen havde fortsat sine Forberedelser til Angrebet, og henimod Middag var Stillingen følgende:

Ø. for Isted Sø stod under Oberstløjtnant Henckell 5^{1/4} Bataillon, 3^{1/4} Eskadron og 8 Kanoner rede til at rykke frem imod Grydeskov.

V. for Isted Sø fandtes 6^{1/2} Bataillon, 3/4 Eskadron og 5 Kanoner.

Paa og ved Chausseen stod 5^{1/2} Bataillon, 9 Eskadroner og 62 Kanoner.

Paa Marchen fra Bollingsted og ved Engbro var 3 Kompagnier, 2 Eskadroner og 2 Kanoner.

S. for Bøgmose stod 4^{1/4} Bataillon.

Vor i Centrum samlede Styrke udgjorde saaledes 22^{1/4} Bataillon, 15 Eskadroner og 77 Kanoner.

Af Slesvigholstenerne stod ved Grydeskov, Kathrineskov og i den østlige Del af Isted Skov 4^{1/2} Bataillon og 2 Kanoner.

Foran og i Isted Skov fandtes 7^{1/4} Bataillon, 4 Eskadroner og 44 Kanoner.

Mellem Chausseen og Arnholt stod 2^{1/2} Bataillon, 3 Eskadroner og 2 Kanoner.

Hele Styrken udgjorde 14^{1/4} Bataillon, 7 Eskadroner og 48 Kanoner.

Men nu var Oberst Schepelern kommen frem med sin Brigade og begyndte at øve sin Indflydelse.

Obersten var Kl. 3 F. brudt op fra Sollerup og havde sendt 8. Bataillon mod Hønning. 1. Jægerkorps, en Eskadron og 2 Kanoner rykkede mod Solbro, efterfulgt af 6. Bataillon.

Fjendens Forposter stod V. for Solbro. Vore Skytter kastede dem tilbage over Broen, som de stak i Brand. Men uden at ændse Ilden styrtede Løjtnant Ludvigsen sig over den brændende Bro med 2 Delinger af 1. Jægerkorps og satte sig fast paa den østlige Flodbred. 1. Jægerkorps fulgte efter; Ingeniørerne begyndte at istandsætte Broen og slog desuden en Bro noget sydligere. Disse Arbejder var endte Kl. 5, saa at Brigadens Hovedstyrke kunde gaa over. 8. Bataillon var imidlertid gaaet mod Hønning, hvor den stødte paa en svag Postering, der trak sig tilbage til Jydbæk.

Posteringen ved Solbro, et Kompagni af IV Bataillon, trak sig tilbage paa et andet Kompagni af samme Bataillon og 4 Kanoner, der stod ved Korsvejen Ø. for Passet. Efter at Kampen var begyndt, kom 2 Kompagnier af III Bataillon til og tog Stilling bag Stokvad Bro, V. for Jydbæk.

Efter Overgangene ved Solbro og Hønning rykkede 1. Jægerkorps og 8. Bataillon frem fra 2 Sider. Fjendens Styrke ved Korsvejen maatte derfor trække sig tilbage til Stokvad Bro, og herfra fortsattes den tilbagegaaende Bevægelse i 2 Træfninger, der skiftevis gik gennem hinanden. Vore Tropper fulgte efter, og Kl. 8 var Fjenden kastet tilbage til Friedrichsau, hvor Kampen ophørte.

Oberst Schepelern var med Hovedstyrken gaaet over Esperstoft paa Sylvested, og de Tropper, der havde kæmpet, blev nu trukne til.

General Willisen havde gennem fremsendt Rytteri faaet Melding om denne Fremrykning, men i Meldingen var Styrken angiven til omtrent en Bataillon. Da denne Melding kom paa det Tidspunkt, da Willisen første Gang besluttede at trække sig tilbage, blev Reservekavaleriet beordret til at holde sig rede til at marchere til Kurborg for at dække hans Tilbagetog.

Schepelern naaede Sylvested, da Klokken var 10 F. Herfra fortsattes Marchen ad Vejen, der over Skovby fører til Slesvig. Hans Fordækning bestod af 6. Bataillon. Taagen og det regnfulde Vejr var mægtige Hjælpere for Obersten, saa at Fjenden var ude af Stand til at bedømme hans Styrke. Først ved Jægerkro traf Blænkerne paa en Kavaleripatrouille. Den gik

tilbage. Schepelern fulgte efter, til han ankom ca. 2000 Alen fra Skovby. Her lod han 2 Kanoner køre op for ved nogle Skud at henlede vor Overkommandos Opmærksomhed paa, at han var i Ryggen paa Fjenden.

Klokken var 11 $\frac{1}{2}$ F.

Da 6. Bataillon rykkede frem mod Skovby, viste der sig 3 Eskadroner og et ridende Halvbatteri, som det slesvigholstenske Reservekavaleri havde sendt ud i den Retning for at observere. Fjendens Kanoner beskød vort Artilleri, men hele Batteriet Glahn optog Kampen og tvang Slesvigholstenerne til at gaa tilbage.

6. Bataillon fortsatte derpaa Fremrykningen, efterfulgt af Hovedstyrken, som Schepelern under Artillerikampen havde ladet opmarchere i 2 Træfninger.

De slesvigholstenske Dragoner havde meldt til Oberst Fürsen-Bachmann, der efter Willisens Befaling havde taget Kommandoen over den Styrke, der var samlet mellem Chausseen og Arnholt. Obersten sendte strax 2 Kompagnier af I Jægerkorps og et Kompagni af IV Bataillon til Understøttelse, hvorpaa der atter rykkedes frem mod Schepelern. Ved Korsvejen N. for Skovby gik Jægerne frem mod Vejen til Sylvested, og Kompagniet af IV Bataillon mod Skovby. Sidstnævnte Kompagni naaede Byen i samme Øjeblik, som 6. Bataillons Skytter trængte ind i den. Klokken var den Gang henimod 1. Men netop som Kampen var begyndt, fik vore Skytter Ordre til at trække sig tilbage.

Det var den ulyksalige Befaling, som Overkommandoen havde afsendt Kl. 8 $\frac{1}{2}$, der naaede Oberst Schepelern Kl. 12 $\frac{1}{4}$, som foranledigede Tilbagekaldelsen.

Ordren var udfærdiget bestemt nok, saa at den ikke kunde gjøres til Genstand for Fortolkning. Men der var hengaaet over 3 Timer, siden den var afsendt, saa at meget kunde have forandret sig i Mellemtiden. At diskutere, hvad der kunde og burde være gjort af Schepelern, bliver ørkesløst, thi Overkommandoen, der kendte ham, vidste, at han vilde holde sig til Ordlyden af den Ordre, der var given. Derfor kunde det heller ikke nytte, at Major Wilster saavel som de andre Officerer,

Oberst Schepelern viste Ordren, anvendte hele deres Indfyldelse paa at faa ham til at blive og handle efter bedste Skøn. Schepelern vilde ikke paatage sig det dermed forbundne Ansvar. Han holdt sig til Ordren. Følgen blev, at Fjenden undgik at blive sprængt.

Oberst Schepelern vendte altsaa om. Fordækningen, 6. Bataillon, der skulde have banet Vej for hans Sejrsmarche, blev nu gjort til en Bagdækning, der skulde dække en Tilbagegang. Da Kolonnen naaede Sylvested, gjorde Schepelern dog et kort Holdt, fordi han ventede at faa en anden Befaling. Men at benytte sit Rytteri til gennem udsendte Patrouiller at skaffe Efterretninger, tænkte han ikke paa, og, da der ingen Kontraordre kom, fortsatte han Marchen over Solbro og Sollerup.

General Willisen, der ved Isted ventede paa vort Angreb, fik Melding om, at man hørte Kanontorden ved Skovby. Han afsendte Major Wynecken for at undersøge Forholdene og bemyndigede ham til at tage II Bataillon, der stod ved Lyrskov, med sig. Men inden Wynecken kom tilbage, besluttede Willisen at afbryde Kampen og at trække sig tilbage. Klokkeren omtrent 12^{1/2} gav han derfor Oberst v. d. Tann Ordre til at træffe de nærmere Bestemmelser om Tilbagoet, og selv red han mod Skovby medtagende I Bataillon. Ved Arnholt Sø traf han Major Wynecken, der meldte, at den fjendtlige Styrke ved Skovby angaves at være 2 Batailloner, 1 Batteri og noget Kavaleri. Willisen lod Wynecken ride tilbage til Stabschefen, men sagde ham intet om, at der var given Ordre til Tilbagoet.

Oberst v. d. Tann havde imidlertid givet sine Befalinger. Han begyndte med at lade den højstkommanderende Artilleriofficer, Oberst Wissel, trække Reserveartilleriet tilbage. Wissel demonstrerede, fordi han ikke fandt, at der var nogen Grund til øjeblikkelig at opgive Stillingen. Men v. d. Tann fastholdt Ordren, og Wissel befalede da, at Halvdelen af Artilleriet, der var i Stilling, skulde gaa tilbage. Ved en Misforstaaelse gik den anden Halvdel ogsaa med, saa at alt, hvad der blev staaende i Stilling, var 4 Kanoner, der stod V. for Chausseen, dækkede af III Jægerkorps og VIII Bataillon samt af 2 Eskadroner

Rytterer, der havde taget en skjult Opstilling. Ogsaa Fodfolket var begyndt at trække sig tilbage. Da kom vort Angreb.

4. Stormen.

Da vort Artilleri ikke havde været i Stand til at bringe det fjendtlige, der var overlegent i Kaliber til Tavshed, befalede Overkommandoen Kl. 12^{1/2}, at Fodfolket skulde rykke frem paa hele Linjen.

V. for Chausseen og til begge Sider af denne gik 2 Kompagnier af 1. Reservejægerkorps, Garden og 4. Forstærkningsbataillon frem som første Træfning. Brigadekommandøren, Oberst Irminger, satte sig i Spidsen for 4. Forstærkningsbataillon tillige med Bataillonskommandøren, Major Saint-Aubain; begge var til Fods. Vore Tropper modtoges af en heftig Artilleriild. En Granatstump ramte Major Saint-Aubain og knuste hans højre Ben. Dødelig saaret maatte han blive tilbage, men hans Soldater fortsatte Fremrykningen. III Jægerkorps, der stod Ø. for Chausseen, maatte gaa tilbage, men VIII Bataillon og de 4 Kanoner, der stod V. for samme, vedblev at hævde Stillingen. Da gav Oberst Gerhardt disse Afdelinger Ordre til at retirere, saaledes at Bataillonnen skulde dække Kanonerne Afmarche. Vore Skytter nærmede sig Halvbatteriet. Omtrent samtidig brød Skytterne af 4. Forstærkningsbataillon, Garden og Reservejægerkorpset ind paa dem. En af de slesvigholstenske Eskadroner, der stod skjult, gik frem til Attake, men den blev modtagen af en saa morderisk Ild, at den maatte gaa tilbage. Eskadronens Attake skaffede Batterichefen Tid til at faa en af Kanonerne tilbage, men de 3 blev erobrede.

12 af vore Kanoner fulgte frem med Fodfolket og tog Stilling ca. 1500 Alen S. for Sortehøj, hvorfra de beskød Chausseen og Indgangen til Isted Skov. Alt, hvad der af fjendtlige Tropper stod paa og ved Chausseen, gik derfor i den største Uorden tilbage gennem Skoven uden at tænke paa at gøre Modstand. Forvirringen øgedes ved, at de 2 Eskadroner Ryttere, der havde været fremme, jagede tilbage for at komme bort, sprængende alt, hvad der stod paa deres Vej. Forvirringen voxede yder-

ligere ved, at Slesvigholstenerne i første Øjeblik troede, at det var vort Rytteri, der rykkede frem for at forfølge.

Vore Tropper fulgte efter og trængte frem forbi den brændende Isted Kro. Foruden Garden, 4. Forstærkningsbataillon og Kompagnierne af 1. Reservejægerkorps var ogsaa 2. lette Bataillon og 3. Reservejægerkorps rykkede frem i første Linje. Det varede ikke længe, før vi var gennem Isted Skov, hvis sydlige Udkant blev besat, da Klokken var 1 $\frac{1}{2}$.

De Afdelinger, der stod S. for Bøgmose, saavel som dem, der var paa Chausseen i anden Træfning, fulgte den fremad-gaaende Bevægelse.

Af Tropperne, der stod S. for Isted, gik 5. Reservebataillon og 2. Forstærkningsbataillon frem i første Linje, fulgte af 2 Jægerkorps og 2 Kompagnier af 6. Reservebataillon. Fjenden søgte at gjøre Modstand fra Skovudkanten, men denne blev tagen i første Tilløb, og under uafbrudt Forfølgelse naaede vore Skytter frem til den sydlige Udkant af Skoven og til Neu Behrent. Her stødte de sammen med de Afdelinger, der var rykkede frem Ø. om Isted Sø.

Oberstløjtnant Henckell var rykket frem med hele den ham underlagte Styrke. 2. Reservebataillon stormede Grydeskov og fortsatte derpaa Bevægelsen uden at støde paa nogen stærk Modstand. Da der blev Plads til Udvikling, gik 12. lette frem paa højre, og 1. Reservebataillon og Kompagniet Kløcker frem paa venstre Fløj af Fægtningslinjen. Henckell passerede Kathrineskov, og, da han her fik Forbindelse med Tropperne, der var rykkede frem fra Isted, fortsattes Fremrykningen i Forening. Fjendtlige Skytter søgte at rejse Modstand ved at sætte sig fast i Neu Behrent. Derved kom det til en Kamp, under hvilken nogle Gaarde blev skudte i Brand, men Kl. 2 $\frac{1}{2}$ var Fjenden ogsaa fordreven fra denne Stilling.

Fra slesvigholstensk Side er det bleven gjort gældende, at hvis Willisen ikke havde givet Ordre til Tilbagegangen, og hans Artilleri i Centrumstillingen var bleven staaende, vilde vort Angreb paa Chausseen være bleven slaaget tilbage. At dette er muligt, kan ikke benegtes, men det vilde have været uden Betydning. Thi Oberst Thestrups Angreb paa Isted Skov og

Oberstløjtnant Henckells Fremrykning gennem Kathrineskov maatte, hvad der end skete paa Chausseen, fremkalde Afgørelsen og tvinge den fjendtlige Styrke paa Chausseen til Tilbagegang.

General de Meza gav nu Ordre til foreløbig at standse Fremrykningen for at skaffe Tropperne nogen Hvile. De bagved værende Afdelinger sluttede paa, og alle ordnede sig efter Kampen og de lidte Tab. Under dette Hvil ankom Oberst Baggesen. Obersten havde fra Rømek afsendt en Ordonnans med skriftlig Ordre til 12. lette, 5. og 2. Reservebataillon om, at de skulde trække sig tilbage til Popholt. Ordonnansen mødte paa sin Vej Adjutanten ved 2. Reservebataillon. Han tog imod Ordren og lovede at besørge den videre, men, da han havde læst den, besluttede han at holde den tilbage. Ordonnansen har rimeligvis meldt, at han havde afleveret Ordren. Man vil derfor finde det forstaaeligt, at da Oberst Baggesen langt om længe begav sig paa Vej for at søge sin Brigade, red han til Over Stolk. N. for Byen traf han Batteriet Justs Vognlinje, og af Kommandøren for denne fik han Meddelelse om, at alle Tropperne paa denne Fløj var rykkede frem gennem Grydeskov. Han red saa frem i denne Retning, og derved fandt han sin Brigade.

Af den slesvigholstenske Styrke, der havde kæmpet i Centrum, var 3 Kompagnier af XV samt XIII og XIV Bataillon, IV Jægerkorps, General v. d. Horsts Brigade og 10 Kanoner gaaede tilbage i Retning af Mysunde. Resten af III Bataillon samt VIII, XII og et Kompagni af XV Bataillon tilligemed III Jægerkorps gik tilbage ad Chausseen til Slesvig og søgte at sætte sig fast mellem Reth Sø og Behrent Heide. Men Opløsningen blandt Tropperne var saa stor, at det kun lykkedes at samle mindre Afdelinger til Modstand. Derfor nyttede det heller intet, at en Del af Artilleriet havde taget Stilling Ø. for Arnholt Sø, thi det maatte gaa tilbage Klokkeren omtrent 2, fordi det ikke blev dækket af Fodfolket.

Alt, hvad der af slesvigholstenske Tropper befandt sig paa Chausseen, kom i Uorden tilbage til Slesvig. Her blev Tropperne ved Ankomsten dels dirigerede ad Ekernførdeveien, og dels benyttedes de til at besætte Afsnittet ved Fahrdorf, fordi

Willisen vilde sætte sig i Forbindelse med den Del af Hæren, der var gaaet tilbage over Mysunde. Derved undgik han til lige et Tilbagetog over det aabne Terræn mellem Slesvig og Rendsborg, hvor hans Tropper vilde blive stillede blot for vort Rytteri.

En Bagdækning paa 5 Kompagnier besatte Gottorp og den nordlige Del af Thiergarten.

De slesvigholstenske Tropper, der stod mellem Lyrskov og Arnholt —, Brigaden Baudissin og en Del af Avantgarden — trak sig over Hysby og Skovby tilbage for over Lille Dannevirke at naa Rendsborg.

For os gjaldt det nu om at forfølge den slagne Fjende og derved i alt Fald opnaa noget af det meget, der kunde været vundet, hvis Schepelerns Brigade i dette Øjeblik havde været under Fremrykning mod Slesvig. Reservekavaleriet var disponibelt. Alt var lagt til Rette for det, thi Fjenden gik tilbage i Uorden.

General Flindt fik Ordre til at rykke frem. Men Ordren maatte gentages, fordi Rytteriet ikke strax satte sig i Bevægelse. Kl. 2¹/₄ rykkede det frem. General Flindts Ordre lød paa, at han skulde rykke frem ad Vejen, som over Lyrskov, Skovby og Hysby fører paa Lille Dannevirke. Fremrykningen skete i en eneste lang Kolonne, og kun langsomt, thi Tiden blev spildt med at trække Batteriet Wegener frem for at beskyde nogle fjendtlige Kanoner, der ikke kunde gøre nogen Skade.

Kolonnen naaede frem gennem Skovby og Hysby og nærmede sig Lille Dannevirke, da viste det sig, at Vejen var spærret med en Barrikade, bag hvilken der laa 30—40 Mand af III Bataillon. Slesvigholstenerne ventede, til Rytterkolonnens Tête naaede ind paa kort Hold, saa gav de en Salve.

Kommandøren for Tête-Eskadronen styrtede, en af hans Løjtnanter blev saaret, og 5—6 Dragoner samt nogle Heste blev dræbte eller saarede.

General Flindt standsede øjeblikkelig, fordi han ansaa det for umuligt at komme frem uden Fodfolk. Forgæves forsøgte man at formaa ham til at søge at bryde Modstanden. Han gav Ordre

til at vende om og marcherede til Skovby, hvor han ankom Klokken noget over 5.

Kl. 3 fortsattes vor Fremrykning paa Chausseen mod Slesvig. General Flindts Tilbagegang gav Anledning til nogen Standsning, og det samme var Tilfældet, da man fik Efterretning om, at Thiergarten var besat. 2. Jægerkorps sendtes frem for at rense denne Skov, og Fjenden gik tilbage uden Modstand af Betydning.

Under Bevægelsen rykkede Divisionen Moltke frem mod Skovby, hvor den om Aftenen Klokken henimod 8 indtog en Bivuaakstilling.

General de Mezas Division saavel som nogle af Divisionen Moltkes Afdelinger rykkede mod Slesvig, hvor 2. lette Bataillon Kl. henved 9 rykkede ind fra Flensborg Chaussee. 3. Reservejægerkorps var dog ankommen forinden. Det var fulgt efter som Reserve for 2. Jægerkorps og marcherede gennem Gottorp Slot ind i Friedrichsberg. De Afdelinger, der rykkede frem til Slesvig, indtog en Bivuaakstilling bag Dannevirkeveld mellem Hadeby Nor og den fra Bustrup udgaaende Kløft.

Reservekavaleriet blev, saa snart Overkommandoen fik Melding om dets Tilbagegang til Skovby, beordret til at marchere til Lyrskov.

Schepelerns Brigade havde, Klokken mellem 5 og 6 naaet Solbro. Kl. 6¹/₄ kom Overkommandoen i Tanke om den og beordrede den til at slutte sig til Hovedstyrken ved Slesvig og foreløbig tage Stilling ved Nykro SO. for Lyrskov.

Brigaden naaede samme Aften Jørl Kirke, hvor den bivuaakerede til Kl. 3¹/₂ næste Morgen. Saa fortsatte den Marchen over Eggebæk og Langsted til Bollingsted, og først, da den naaede denne By, modtog den Overkommandoens Ordre. Marchen blev da bøjet af imod Syd, og den 26. Juli Klokken mellem 4 og 5 E. naaede Brigaden Nykro.

Det er alt tidligere omtalt, at Kampen ved Vedelsvang var ophørt. Oberst Krabbe vilde ikke rykke frem mod Oberst Abercrons Overmagt, og Abercron, der gennem Major Wynecken havde faaet Ordre til at hævde Defileets Besiddelse, ind-

skrænkede sig til at blive staaende bag dette. Kl. 4 E. fik Oberst Abercron Ordre til at gaa tilbage til Mysunde. Netop paa samme Klokkeslet afsendte General de Meza en Ordre, efter hvilken Oberst Krabbe skulde forfølge den tilbagegaaende Fjende til Mysunde. Abercron foretog Tilbagegangen. Oberst Krabbe fulgte efter, men Troppernes Træthed nødsagede ham til at lade 10. lette Bataillon og 2 Kanoner bivakere ved Tolk. Resten af Styrken gik i Bivuak ved Nybøl.

General Willisen var naaet tilbage til Flækkeby. Det havde været hans Hensigt at lade sine slagne Tropper blive staaende Natten over ved Fahrdorf og Mysunde, men han fik Betænkeligheder og lod Tropperne bryde op Kl. 10 Aften for at naa Sehested. I meget opløst Tilstand naaede Tropperne dertil den 26. om Morgen Kl. 8, og i Løbet af samme Dag — siger Willisen i sin Rapport — »forenede Hæren sig i sikker Forbindelse med Rendsborg«.

General Krogh ankom den 25. Juli om Aftenen til Slesvig, hvor han tog sit Hovedkvarter paa Gottorp Slot og meldte til Krigsministeren: »Efter 2 Dages Kamp har Armeen vundet en afgørende, men blodig Sejr og naaet Byen Slesvig. Vi har taget 5 Kanoner og 1000 Fanger. Vort Tab er stort«.

Ja, Slaget var vundet, og Kampen havde været afgørende, thi det var lykkedes at kaste den slesvigholstenske Hær tilbage i Uorden. Men Sejren kunde have været vunden med langt færre Ofre og givet større Resultater.

Vort Tab beløb sig til 140 Officerer, 183 Underofficerer og 3295 Menige. Deraf faldt 48 Officerer, 47 Underofficerer og 750 Menige; 88 Officerer, 121 Underofficerer og 2149 Menige blev saarede, og 4 Officerer, 15 Underofficerer og 396 Menige fangedes. Af Fangerne var 2 Underofficerer og 25 Mand saarede.

De faldne Officerer var:

Generalmajor F. A. Schleppegrell,

Obersterne Trepka og Læssøe, Major de Saint Aubain, Ritmester Meyer, Kaptajnerne I. F. L. Mathiesen, C. Mathiesen, F. C. N. Møller, Kranold, Falkenberg, Baggesen, Lunddahl og Dau samt Løjtnanterne Blom, Popp, H. W. Bech, Kall, G. Car-

stensen, Ørsted, Fønss, Nellemann, Orlamundt, Baron Gülden-
crone, Freiesleben, Bechmann, Strauss, Homann, Christensen,
Falkenskjold, Gautesen, Brede, W. Bache, A. Møller, Rovsing,
C. F. Hansen, Mariboe, Brorson, Harpøth, P. E. Lorentzen,
Albrechtsen, Ohmeyer, Bodenhoff, Printzen, Lindorph, Nordberg,
Pontoppidan, Garde og Kofoed.

Slesvigholstenerne mistede ialt 77 Officerer og 2731 Under-
officerer og Menige. Deraf faldt 22 Officerer og 512 Mand,
31 Officerer og 760 Mand blev saarede, og 24 Officerer og
1459 Mand fangne. Af Fangerne var 14 Officerer og 397
Mand saarede.

Ser man hen til hele Slaget, da var det gaaet her som saa
ofte før. Der var fra Ledelsen begaaet Fejl paa begge Sider,
og den danske Overkommando sejrede, dels fordi den havde
begaaget de færreste Fejl, men især fordi den Tapperhed og Ud-
holdenhed, hvormed Tropperne kæmpede, bar over de Vanske-
ligheder, Ledelsen skabte.

Den 28. Juli udstedte Willisen følgende Armeebefaling:
»Soldater! Vi har tabt Slaget, men vi er kun slagne, naar vi
selv anser os derfor og taber Modet. Det vil og bør vi ikke;
vi har ikke mistet Materiel og forefinder i Rendsborg alt, hvad
vi behøver, for at blive ligesaa stærke som før Slaget. Derfor
— kun Mod og Tillid, naar I alle vil gøre Eders Pligt, er stand-
haftige og lydige, saa er endnu intet tabt«.

Bemærkningen om, at intet Materiel var tabt, var ikke
ganske rigtig, og den stod ogsaa i Modstrid med Forsikringen
om, at Hæren i Rendsborg vilde kunde finde, hvad den be-
høvede, thi det viser jo netop, at den behøvede Erstatning for
det Materiel, der var gaaet tabt.

General Krogh udstedte Dagen efter Slaget en Armeebe-
faling, hvori han takkede Hæren.

Mod Sædvane udtalte Kongen ikke ved denne Lejlighed
sin Tak til Hæren, men overlod det til Krigsministeren at bringe
den, da denne kort efter Slaget ankom til Slesvig. I en Pro-
klamation af 5. August udtalte Ministeren: »I Hans Majestæt
Kongens Navn og efter Hans Befaling bringer jeg samtlige

Krigere af den aktive Hær, Befalingsmænd og Undergivne, Hans Tak for den Sejr, Hæren har vundet. Kongen er tilfreds med sine Tropper. Han er stolt af sin Hær. Han véd, at han i sine Krigeres Tapperhed og i sine Undersaatters Kærlighed ejer et urokkeligt Værn for sin Trone. Soldater! I har Tillid til Eder selv og Eders heltmodige Officerer. Men nye Kampe forestaar, i hvilke Europas Øjne vil være henvendte paa Eder. Velan, vis Eder som ved Slesvig, som ved Fredericia, som ved Isted, og Sejren vil følge Eder.

Fra Isted til Mysunde.

Da General Bonin havde tabt Slaget ved Fredericia vendte saavel Hæren som Befolkningen sig imod ham som den, der selv havde fremkaldt Ulykken. Det samme var ikke Tilfældet, da Willisen kom tilbage til Rendsborg efter Slaget ved Isted. I sin 3. Armeerberetning angav han som Grund til Tilbagetoget, at vi havde omgaaet hans venstre Fløj og besat Skovby. Først, da der var gaaet nogen Tid, begyndte Rygterne at fortælle, at Resultatet ved Isted for en væsentlig Del skyldtes en mangelfuld Ledelse, der ikke havde forstaaet at benytte de gunstige Chancer, der fremkom under Slagets Gang. Følgerne deraf vil senere blive omtalte.

Efter Tilbagekomsten skred Willisen strax ind over for dem, der ikke havde gjort deres Pligt. Oberst Garrelts maatte fratræde Kommandoen, og ikke faa Officerer, navnlig af XIII og XIV Bataillon, blev stillede for Krigsret og kasserede eller afskedigede.

Det gjaalt nu først og fremmest om at erstatte de Tab, som Hæren havde lidt.

Forstærkningsbrigaden blev reduceret til 2 Garnisonsbatalioner. Alle de, der var tjenstdygtige, men som ikke tjente i Hæren, opfordredes til at melde sig ved Hæren som frivillige. Den Tilgang, Hæren fik ad denne Vej, oversteg dog ikke 700 Mand. Desuden fortsattes Hvervingerne overalt i Tyskland. De Hvervedes Antal voxede i Aarets Løb til mellem 6 og 7000 Mand, men blandt dem fandtes en stor Del maadelige Subjekter, der gjorde mere Skade end Gavn, og som derfor enten blev kasseret eller afskediget. Tilgangen havde dog allerede

den 1. August bragt Hæren op til den nominelle Styrke af 35,900 Mand. Yderligere at forøge den gennem Udskrivning kunde man ikke, thi det 20aarige Mandskab var opbrugt, og udskrive det 19aarige kunde kun ske med Landsforsamlingens Samtykke.

Afgangen under Slaget havde betydelig forøget Manglen paa Officerer. For at raade Bod derpaa afskaffede Willisen alle Afdelingsadjutanterne ved Bataillonerne, hvorved han fik Raadighed over 60 Løjtnanter, og endvidere bestemte han, at Bataillonskommandøren tillige skulde være Fører for Bataillonens 1. Afdeling (2 Kompagnier), hvorved han vandt 20 Kaptajner. Men desuagtet var der Mangler overalt. Den 27. Juli udstedte Willisen derfor følgende Opraab: »Alle Officerer ved tyske Tropper, der endnu er unge og kraftige nok og har Hjerte for den Sag, for hvilken her kæmpes, opfordres til saa hurtigt som muligt at komme til Rendsborg, hvor de kan være sikre paa at finde en til deres Dygtighed og Tjenestetid passende Stilling enten som midlertidigt eller som endeligt ansatte«.

Denne Opfordring synes at have foranlediget en lille Folkevandring til Rendsborg af afskedigede tyske Officerer. Willisen maatte derfor i en Bekendtgørelse af 20. August meddele, at kun saadanne tyske Officerer kunde vente Ansættelse, som, foruden at være unge og kraftige, tillige var forsynede med Tjenestepapirer, der gav de fornødne Oplysninger om dem. Desuden maatte de ikke have været ude af Tjenesten i for lang Tid, og deres Afskedigelse maatte være foranlediget ved deres eget Ønske.

Ad denne Vej fik man nogen Tilgang, men, da der endnu var stor Mangel, greb man til den Udvej, man for længe siden burde have benyttet, idet man søgte Erstatning ved at udnævne unge Mænd med den nødvendige Fordannelse, der tjente i Gledet, til Officerer. Derved lykkedes det henimod Aarets Udgang at faa de ledige Pladser besat.

Willisen var gaaet tilbage til Rendsborg, fordi han betragtede det som givet, at vor Hær strax vilde rykke mod Fæstningen, og i sin 4. Armeebæretning, der var af 4. August, udtalte han: »I direkte og umiddelbar Forbindelse med Rends-

borg er Hæren stærkere, end den var ved Isted. Kun et andet eller tredje Slag kan drive os bort fra Slesvigs Jord, og det vil blive blodigere end det første«.

Den 27. Juli var Hæren bleven disloceret, saaledes at Avantgarden stod i Egnen ved Sehested, Reservekavaleriet ved Duvensted, Brigaden Abercron Ø. for Rendsborg ved Raade og Ehlersdorf, og 3 Brigader i Rendsborg, hvor Willisen havde taget sit Hovedkvarter. Hvert af Overgangsstederne over Ejderkanalen havde en lille Besætning, men Ekernførde var bleven rømmet.

Statholderskabet ønskede saa længe som muligt at bevare Herredømmet over den rige, sydvestlige Del af Slesvig, og det gav Anledning til, at Kaptajn Schöning med 2 Kompagnier af I Jægerkorps rykkede frem til Süderstapel, hvorfra han besatte hver af Byerne Fredriksstad og Wolde med et Kompagni. Byerne indrettedes til Forsvar, og ved Wolde anlagdes en Skanse, der forsynedes med 4 Kanoner; Fredriksstad forsynedes med 2 Kanoner, og Smaaposteringer sikrede Kommunikationslinjerne bagud.

Den 2. August blev Brigaden Abercron skudt frem over Ejderen med Hovedkvarter i Lehmbeek. Avantgarden blev samtidig trukken mere vesterpaa og udstillede Forposter mellem Duvensted og Bünstorf. Paa sidstnævnte Punkt havde den Forbindelse med Abercrons Forposter, der stod bag Sorgfloden.

De Arbejder, der allerede før Slaget ved Isted var paabegyndte for ved fremskudte Værker at sikre Rendsborg, var blevne fortsatte. Willisen var paa dette Punkt greben af en formelig Skansemani, saa at der blev anlagt 13 Skanser N. for og 10 Skanser S. for Ejderen, bestykkede med ialt 87 Kanoner og 12 Morterer. Skanserne krævede en Maximumbesætning af henved 9000 Mand.

Den 6. August foretog Willisen nogle Forandringer i Hærens Slagorden, og samme Dag gav han Instrux for den Stilling, der, støttet af Skanserne, skulde tages foran Rendsborg, naar vi rykkede frem til Angreb.

Den 7. August ramtes Slesvigholstenerne af et Uheld af alvorlig Art, idet Laboratoriet i Rendsborg sprang i Luften. Efter at Skrækken over Sprængningen havde sat sig, fik Willisen

samme Dag Efterretning om, at den danske Hær den 8. August vilde rykke frem til Angreb. Han befalede derfor, at alt den følgende Morgen skulde staa under Vaaben for at modtage Angrebet.

Willisens Frygt for, at vor Hær skulde rykke mod Rendsborg, var fuldstændig ubegrundet; thi Overkommandoen var af Krigsministeriet bleven instrueret om, at Hæren, som Følge af en Statsraadsbeslutning, hverken maatte gaa mod Rendsborg eller rykke ind i Holsten.

Efter Slaget ved Isted stod vor Hærs Hovedstyrke ved Slesvig, og Brigaden Krabbe ved Mysunde.

Hovedstyrken ved Slesvig havde følgende Stilling:

Af General de Mezas Division, der efter Brigaden Krabbes Detachering til Mysunde kun talte 2 Brigader, blev en Brigade indkvarteret i Slesvig, og en Brigade bivuakerede ved Bustrup. Det var Brigaderne Baggesen og Ræder, som anvendtes paa denne Maade, og det blev bestemt, at de skulde skifte hver 4. Dag.

Af General Moltkes Division bivuakerede Brigaden Thestrup ved Store Dannevirke, og Brigaden Irminger kantonnerede i Hysby og Skovby.

Brigaden Schepelern dannede Reserven og bivuakerede ved Nykro.

Oberstløjtnant du Plat blev med 2. Forstærkningsbataillon forlagt som Besætning til Slesvig By.

Til Sikringstjenesten afgav Brigaden i Bustrup 2^{1/2}, og Brigaderne Thestrup og Irminger hver 1 Bataillon daglig. 4. Dragonregiment og Gardehusarregimentet, der udelukkende anvendtes til Forposttjeneste, afgav hvert daglig 1 Eskadron. Forpostlinjen gik fra Over Selk over Friedrichshejde og S. om Lille Dannevirke til Vejen til Ellingsted. Mindre Kavaleriposteringer afgaves af Reservekavaleriet og stilledes foran Vedetkæden. Forposterne var delt i 2 Fløje; Major Hegermann-Lindencrone førte Kommandoen over venstre, og Major Marcher over den højre Fløj.

Desuden detacherede Brigaden Irminger den 27. Juli 2 Kompagnier af 1. Reservejægerkorps samt en Deling Dragoner

til Hollingsted for derfra at patrouillere i sydlig og vestlig Retning.

Oberst Krabbes Brigade var bleven samlet ved Mysunde. Herfra sendtes den 28. Juli Major Neergaard med 4. Bataillon, 1 Deling Ryttere og 2 Kanoner til Ekernførde, der blev besat uden Modstand samme Dags Middag. Ligesom der S. for denne By blev udstillet Forposter, saaledes havde ogsaa Oberst Krabbe sendt en Bataillon over Slien, der udstillede Forposter mellem Holm og Kochendorf; Kaptajn Magius fungerede som Forpostkommandør.

Krigsministeren havde den 31. Juli andraget paa at maatte rejse til Hæren. Tilladelsen blev given, og den 2. August ankom han til Slesvig.

Skønt Kongen klart og tydeligt havde tilkendegivet ham, at Overkommandoen skulde have Operationsfrihed, saa havde det ikke hjulpet.

Overkommandoen havde den 26. Juli indberettet, at Hæren var bleven staaende ved Slesvig og Mysunde og var i fuldkommen kampdygtig Stand, men at den trængte til nogen Ro og Hvile.

Krigsministeren vilde, at Hæren skulde rykke frem i sydøstlig Retning, basere sig paa Ekernførde, der skulde gøres til et Hoveddepot, om muligt bemægtige sig Friedrichsort og tage Stilling mellem Bünstorf og Schirnau for at være nærmere ved Rendsborg. Den 28. Juli telegraferede han til Overkommandoen, at Ekernførde skulde besættes, og at Operationerne skulde fortsættes af yderste Kraft. Da Overkommandoen modtog Depechen, var Ekernførde allerede besat, og den besluttede alene at indskrænke sig dertil.

Saaledes stod Sagerne, da Krigsministeren kom til Slesvig for at faa sin Plan sat igennem. Men denne Gang stødte han paa en bestemt Modstand, der fandt sit Udtryk i en af Overkommandoen afgiven Betænkning af 4. August. Det blev deri hævdet, at saa længe Hæren ikke maatte rykke ind i Holsten, var den ude af Stand til at tilintetgøre den fjendtlige Hær, der i Rendsborg havde et stærkt Støttepunkt. Opgaven maatte derfor være at sikre det, der allerede var vundet — Slesvig —

og sørge for, at Lovlighed og Orden atter genoprettedes i Hertugdømmet. Dette opnaaedes bedst ved at lade Hærens Hovedstyrke blive staaende i Dannevirkestillingen og at holde et Fløjkorps til hver Side, hvoraf det ene besatte Mysunde og Ekernførde og det andet Schwabsted. Fjenden blev derved indskrænket til Besættelsen af Terrænet foran Rendsborg mellem denne Fæstning og Sorgfloden.

I Henhold til denne Opfattelse var det Overkommandoen Agt at sende et Fløjkorps til Schwabsted den 6. August og samme Dag at foretage en Rekognoscering mod Rendsborg. Men Aftenen forud fik den Efterretning om, at Fjenden havde besat Husum med en betydelig Styrke. Denne Efterretning skrev sig fra, at Kaptajn Schøning af I Jægerkorps den 3. August havde foretaget en Expedition til Husum med 100 kørende Jægere, 2 Kanoner og nogle Dragoner, men han var endnu samme Aften vendt tilbage til Fredriksstad med hele Styrken. Efterretningen gav Anledning til, at Rekognosceringen mod Rendsborg blev opgivet, og at Marcheordren for Fløjkorpsset blev modificeret.

Fløjkorpsset skulde bestaa af Brigaden Schepelern, Batteriet Glahn, en Eskadron af 6. Dragonregiment, en Deling Ingeniører under Kaptajn Schrøder og et Brotræn, alt under Kommando af Oberst Schepelern. Korpsets Hovedopgave var: 1) at tilbagevise Fjenden ved et Angreb, 2) at udelukke ham fra Slesvig N. for Ejdermundingen og Trenen og om muligt fra Stapelholm og 3) at drage Omsorg for sin egen samt Hærens Sikkerhed. Oberstløjtnant Helgesen samt Kaptajn Hoffmann af 5. Forstærkningsbataillon, der var nøje kendte i denne Del af Slesvig, attachededes Staben. Oberst Schepelern modtog tillige en Afskrift af en Skrivelse fra Gehejmerraad Tillisch, der havde overtaget Regeringen i Slesvig, om Forholdene i Husum og om Ønskeligheden af Arrestationen af en Del navngivne Embedsmænd, samt en Del Proklamationer, der skulde udbredes blandt Befolkningen.

I Henhold til Ordren brød Schepelern op den 6. August Kl. 4 F.; Kl. 8 naaede han Treja, hvor Broen fandtes afbrudt. Efter dens Istandsættelse rykkede Major Wilster Kl. 1 over

Broen for med 1. Jægerkorps, 6. Bataillon, $\frac{1}{2}$ Eskadron og 4 Kanoner at marchere til Husum. Wilster naaede Maalet samme Aften Kl. 7. Hans Fordækning besatte Byen, Resten bivuakerede udenfor. De Embedsmænd, der skulde arresteres, var flygtede paa en enkelt nær, der sendtes til Slesvig.

Schepelerns Hovedstyrke var bleven staaende ved Vester Ørsted, indtil den Klokken omtrent 9 fik Melding om, at Husum var besat. Saa rykkede den videre og naaede Ostenfeld, hvor den gik i Bivuak. Her stødte den sammen med en Styrke, der var rykket frem fra Hollingsted. Paa Overkommandoens Foranstaltning var nemlig 2. lette Bataillon, 4. Forstærkningsbataillon og 4 Kanoner afsendte til denne By, hvor Major Bonnez nu havde faaet samlet 3 Kompagnier af sit Korps, 1. Reservejægerkorps, det fjerde stod endnu i Tønder. 2. lette og 2 Kanoner blev staaende som Besætning, og med den øvrige Styrke rykkede Major Bonnez frem Kl. 9 $\frac{1}{2}$ Morgen for at naa Ostenfeld, hvor Styrken ankom, forinden Schepelern naaede Byen. Bonnez overtog Forposttjenesten.

Da det var Hensigten at angribe Fredriksstad, fik Major Wilster Ordre til at støde til undervejs, dog skulde han efterlade 6. Bataillon som Besætning i og ved Husum.

Den 7. August Kl. 6 F. brød Schepelern op, og Kl. 10 naaede han Lehmsiek. Efter et Hvil til Kl. 3 $\frac{1}{2}$ brød Fordækningen op. Den var stillet under Kommando af Oberstløjtnant Helgesen, bestod af 7. og 4. Reservebataillon, 1 Deling Dragoner og 6 Kanoner og havde Ordre til at rykke frem over Ramsted mod Fredriksstad for at besætte denne By. 1. Jægerkorps skulde følge med til Ramsted for at demonstrere ved Færgestederne og derved vildlede Fjenden med Hensyn til Hovedovergangsstedet.

Kaptajn Schönning af I Jægerkorps, der førte Kommandoen i Schwabsted, havde fordelt sin Styrke paa følgende Maade: I Fredriksstad $\frac{3}{4}$ Kompagni og 2 Kanoner, i Seeth 1 Deling, i Norderstapel 3 Delinger, i Wolde 3 Delinger, 80 Mand Infanteri af I Bataillon og 4 Kanoner, i Berghenhusen 2 Delinger og ved Sønderschleuse 80 Jægere. Kaptajnen havde Ordre til, hvis han blev angreben af en overlegen Styrke, at trække sig

tilbage, dog skulde Wolde holdes, »fordi der ikke var noget at frygte fra Husum«. For at styrke Forsvaret af Fredrikstad havde Schøning begyndt paa Anlæget af Forskansninger.

Schøning havde besat det vestre Trededige og Forskansningerne ved Husumvejen samt den østlige Adgang til Seeth (Holmer Thor).

Kompagniet Schack af 7. Bataillon dannede Helgesens Fortrop. Schack rykkede frem ad Vejen, der fra Schwabsted fører til Koldenbüttel. Da han derved naede det vestre Trededige, blev han beskudt fra en Mølle, der ligger ved den vestlige Ende af Trene, og nogle Forskansninger. 2 af Fjendens Kanoner gjorde nogle Skud, men gik derefter tilbage til Ejderdiget. Kaptajn Schack trængte rask frem ad Tredediget, og 2 af vore Kanoner kørte op paa Vejen til Koldenbüttel og rettede derfra Ilden mod Møllen. Denne faldt i vore Hænder. Understøttet af Kompagniet Hammer tvang Schack derpaa Fjenden til at gaa tilbage til Byens Indgang.

Kaptajn Schøning besluttede nu at gaa tilbage. Han vilde dertil benytte Færgen over Ejderen. Kanonerne sendtes først bort, men inden Færgen atter naede Byen, var Schacks Kompagni rykket frem til Storm. Kaptajn Schack blev saaret, men Løjtnant O. Grüner overtog Kommandoen, erobrede Møllen og trængte frem mod en Palisadering. Her kom det til Haandgemæng, skønt Palisaderingen ikke var fuldendt. Imidlertid kom de andre Kompagnier af 7. Bataillon til og trængte ind i Byen. Fjenden trak sig tilbage ad Vejen til Seeth. Oberstløjtnant Helgesen besatte Byen og sendte Melding til Oberst Schepelern.

Hele Kampen havde varet en Time. Vort Tab beløb sig til 1 Underofficer og 6 Mand faldne og 1 Officer og 18 Mand saarede. Fjenden angiver sit Tab til 9 Mand, hvoraf 4 blev fangne.

Krigsministeren var meget misfornøjet med, at den større Rekognoscering blev opgiven. Det gav Anledning til, at Overkommandoen paany udtalte sig i fuldstændig Overensstemmelse med Betænkningen af 4. August. Den sluttede med: »Ved at fremsende disse Bemærkninger, som kun har deres Grund i

Overkommandoens faste Overbevisning om, at Hæren bør føres i Overensstemmelse med en Plan, som med Kraft og Besindighed leder til de gunstigste Resultater, tør man, dersom de ikke har Ministerens Bifald, udbede sig bestemte Instruktioner for de Operationer, der skal foretages«.

Overkommandoen mente dog at kunne gøre Krigsministeren en lille Indrømmelse. Den bestod i den saakaldte Halmrekognoscering. Man kombinerede en Fouragering med en Rekognoscering, men paa en Maade, der gav det hele Karakteren af en Forestilling, der udførtes for Krigsministeren og en fransk Oberst la Tour du Pin, der netop var kommen til Hæren. Den kommanderende General med Stab ledsagede Ministeren og afgav Kommandoen under sin Fraværelse til General Moltke. General de Meza fik Kommandoen over den Styrke, der skulde rykke frem.

Expeditionen skulde udføres den 8. August, og dertil skulde anvendes Brigaderne Baggesen og Thestrup, hver forøget med et Batteri og en Eskadron, samt 4 Eskadroner, 1 Bataillon og Batteriet Wegener under Oberstløjtnant Freiesleben. Desuden skulde Brigaden Krabbe rykke frem fra Mysunde til Damdorf med hele sin Styrke og fremsende Rekognosceringskommandoer.

Oberst Thestrup skulde rykke frem til Kl. Brekendorf og derfra sende en højre Fløjkolonne, 1 Bataillon og 4 Kanoner, mod Stentenmühle, en Centrumskolonne, 1 Bataillon, gennem Skoven ved Friedrichshof, og en venstre Fløjkolonne, 1 Bataillon, gennem Ahlefeld paa Friedrichshof. Resten af Brigaden skulde følge som Reserve ad Vejen til Steinsiek. Oberst Baggesen skulde følge efter til Kl. Brekendorf, tage en Optagelsestilling og fouragere i de nærmeste Byer. Oberstløjtnant Freiesleben skulde gaa mod Heidebünge og fouragere i Krop og de nærmeste Byer.

Rekognosceringskommandoerne maatte kun foretage Skinangreb paa Passene, der fandtes besat.

Fremrykningen skete i Overensstemmelse med den givne Ordre. Kl. henved 10 F. gik Thestrups 3 Kolonner mod deres respective Maal. 6. Reservebataillon havde højre Fløj, 11. Bataillon Midten og 2. Jægerkorps venstre Fløj.

Fjenden havde et Kompagni af II Jægerkorps ved Stentenmühle. Det blev tvunget til at gaa tilbage og forfulgt S. for Vandløbet af Kompagniet Hammeleff af 6. Reservebataillon. Under Forfølgelsen blev Kaptajn Hammeleff dødelig saaret. Da Overgangen stred imod Ordren, befalede Brigaden, at Kompagniet skulde trækkes N. for Aaen. Centrumskolonnen, 11. Bataillon, der havde deltaget i Angrebet, stod her til Venstre for 6. Reservebataillon.

2. Jægerkorps var kommet mod to østligere Overgangssteder, der var besatte af et andet Kompagni af II Jægerkorps, og angreb hvert af disse med et Kompagni. Slesvigholstenerne blev kastede og forfulgte af de danske Jægere. Løjtnant Beissenherz, der havde været detacheret mod Øst med et Halvkompagni, passerede ogsaa Vandløbet og greb ind i Kampen.

Klokken var bleven 12. Fourageringen var endt, og Thestrup fik derfor Ordre til at gaa tilbage. Fjenden var bleven forstærket. Da 2. Jægerkorps endnu var S. for Vandløbet og i Kamp med Fjenden, burde Tilbagegangen ske fra venstre Fløj. Men ved en Fejltagelse blev den begyndt fra den modsatte Fløj, og Følgen var, at 2. Jægerkorps »pludselig og uventet« blev angreben i højre Flanke og Ryg af en betydelig Overmagt, thi Fjenden var bleven forstærket. Haardt trængt lykkedes det dog Korpset at komme tilbage, saa at det Kl. 3¹/₂ stødte til Brigaden. Denne mistede 4 Officerer, 6 Underofficerer og 56 Mand, men af Tabet faldt 3 Officerer, 3 Underofficerer og 31 Mand paa 2. Jægerkorps. Løjtnant Beissenherz blev saa haardt saaret, at han, som ved Oversø, betragtedes som Dødens Bytte. Fjenden mistede 20 Mand.

Oberstløjtnant Freiesleben havde haft en lille Fægtning ved Sorgbrück, og Brigaden Krabbe var kun stødt paa en Patrouille.

General Willisen fandt det formaalstjenligt at gøre et større Numer af den i og for sig ubetydelige Kamp og udstedte i den Anledning en Armeebefaling (Nr. 5) hvori det hed: »Jeg selv var Øjenvidne til Kampen og har glædet mig over at bemærke, at Uheldet ved Isted kun har opildnet Soldaterne til forøget Energi. II og III Jægerkorps forenede Angreb blev udført mønsterværdigt, og det blev ogsaa ledsaget af et hurtigt Resultat. Hvis

Fjenden havde til Hensigt at bemægtige sig Overgangene over Sorgen, er dette fuldstændigt mislykkedes«. At det ikke var vor Hensigt, fremgaar af Dispositionen, men desuagtet mente Willisen at burde forberede sig paa et Angreb den følgende Dag. Da blev hans Opmærksomhed henledet i en anden Retning ved en Melding af 7. August fra Kaptajn Schøning om, at de danske Tropper havde erobret Fredriksstad. 2 Kompagnier af I Jægerkorps blev sendt til Understøttelse for Schøning, og hele Korpset fik Befaling til at besætte Afsnittet ved Ervde.

Efter Fredriksstads Erobring blev der strax tagen fat paa Byens Forskansning. Den 8. August om Morgenen paabegyndtes en Rekognoscering for at træffe Bestemmelse om Anlægene, og allerede ved Middagstid var Spaderne i Arbejde. 7. Bataillon, 4. Forstærkningsbataillon, 1 Deling Dragoner samt 4 Kanoner under Kaptajn Stiernholm forblev i Byen. Hvad der i øvrigt havde været tildelt Avantgarden, sendtes tilbage til Lehmsiek. De 2 Batailloner — 2. lette og 4. Forstærkningsbataillon — der var detacherede fra Hovedstyrken, marcherede tilbage til deres Brigade, og 1. Reservejægerkorps under Major Bonnez dannede som før Besætningen i Hollingsted. Oberst Schepelern blev med Hovedstyrken staaende ved Lehmsiek og trak 6. Bataillon til sig fra Husum, dog saaledes at et Kompagni under Kaptajn Ahlefeld Laurvig blev tilbage som Besætning.

Da man hverken i Tønning eller i Garding eller overhovedet i det Ejderstedtske vilde bøje sig under den kongelige Regering, blev der snart fra Fredriksstad og snart fra Lehmsiek sendt Kompagnier frem til disse Byer for at opfordre Befolkningen til at vise Lydighed mod Loven. Men, saasnart de marcherede tilbage, blev Loven overtraadt, fordi Overtræderne fandt Støtte hos Detachementer udsendte fra et Kompagni af I Jægerkorps, der stod ved St. Annen. Oberst Schepelern ansaa derfor en varig Besættelse af de vigtigste Byer i Ejdersted for en Nødvendighed, og han anmodede derfor Overkommandoen om Forstærkning. Overkommandoen udtalte, at den kunde intet detachere, men, naar Forskansningerne ved Fredriksstad var blevne færdige, skulde denne By nøjes med en Besætning

af 1^{1/2} Bataillon, og af de 2 Kompagnier, som derved blev tilovers, skulde det ene forlægges til Tønning og det andet til Garding, Reimersbude og andre Byer, der behøvede Besætning. Den 17. August om Aftenen besatte derfor Kompagniet Buhl af 4. Reservebataillon Tønning, og Kompagniet Kühle af 7. Bataillon Reimersbude, Kating og Garding.

At der i den slesvigholstenske Hær som hos Befolkningen var stærk Misfornøjelse over, at Willisen ikke, medens det var Tid, havde søgt at opretholde Herredømmet i det sydvestlige Slesvig, var naturligt. Men, hvad der ikke var sket, kunde ske. Her var en Opgave, der laa indenfor det mulige, naar Willisen ved en rask og energisk Fremrykning fra Rendsborg kastede sig over den Del af vor Styrke, der var detacheret til det sydvestlige Slesvig. Willisen indsaa Nødvendigheden af i alle Tilfælde at gøre noget.

Den 3. September Kl. 5 F. sendtes Oberstløjtnant Grothaus frem mod Fredriksstad med IX og XI Bataillon samt et Batteri, og han fik tillige Raadighed over I Jægerkorps. Hans Ordre kendes ikke, men vist er det, at han vendte tilbage med uforrettet Sag. Styrken marcherede til Rendsborg med Undtagelse af XI Bataillon, som blev i Stapelholm, og hvis Kommandør, Major Cramer, fordelte Tropperne paa følgende Maade: I Jægerkorps besatte Syderstapel samt Norderstapel hver med et Kompagni, Wolde og Bergenhusen med et Kompagni, og et blev staaende ved St. Annen. XI Bataillon sendte et Kompagni til Norderstapel for at bygge en stor Redoute, et Kompagni til Steinschleuse, og 2 Kompagnier og et Halvbatteri dannede Reserven ved Ervde.

Vor Hovedstyrke var imidlertid bleven staaende i Dannevirkestillingen, og den 10. August var der bleven given nye Bestemmelser for dens Fordeling og Forposternes Udstilling. General de Mezas Division fik en Brigade i Hadeby og Bustrup og en Brigade i Friedrichsberg. Af Moltkes Division blev Thestrups Brigade staaende i Store Dannevirke, men havde en Bataillon i den sydlige Del af Lille Dannevirke. Resten af denne By og Hysby var belagt af Brigaden Irminger. Reservekavaleriet stod ved Lyrskov, og Reserveartilleriet ved Nykro. Største

Delen af Tropperne havde hidtil udelukkende bivuakeret, og Forandringen tilsigtede kun at faa en større Del af Tropperne under Tag, medens Resten maatte bivuakere. Forposttjenesten krævede samme Styrke som tidligere, men den omfattede ogsaa Observationen af Reidedalen. Samtidig paabegyndtes Anlæget af Forskansninger, saa at den befæstede Linje kom til at gaa fra Hadeby Nor til S. for Lille Dannevirke, hvorfra den bøjede imod Nord til den vestlige Ende af Hysby. Foran hele Strækningen blev alle Gærder sløjfede i en Afstand af 800 Alen.

Krigsministeren rejste den 10. August til Kjøbenhavn. Det varede ikke længe, før han atter begyndte at blande sig i Operationerne. Han udtalte sin Misfornøjelse med, at Tønning ikke strax var bleven besat med en tilstrækkelig Styrke, ivrede imod, at der blev udsendt smaa Detachementer og Patrouiller, hvilket ikke førte til noget Resultat, og ankede over, at Overkommandoen ikke greb Offensiven. Han ønskede, at der skulde foretages en Operation mod Stapelholm og mente, at Forskansningsarbejderne i Dannevirkestillingen nu maatte være saa langt fremskredne, at man dertil kunde undvære en Brigade. I senere Skrivelser kom han tilbage til det samme Forlangende, og da Efterretninger gik ud paa, at Fjenden vilde angribe vor højre Fløj, hævdede han saa meget stærkere Nødvendigheden af at besætte Stapelholm som det bedste Middel til at undgaa Angrebet. Hovedindholdet af alle Krigsministerens Skrivelser var, at vi skulde angribe.

Overkommandoen fastholdt i Skrivelse af 28. August sit Standpunkt og endte med at udtale det Haab, »at den Divergens, der muligvis bestod imellem Ministeriets og dens Betragtningensmaade, sikkert ene fremgik af, at Ministeriet fra sit Standpunkt naturligvis maatte skænke de politiske Hensyn en Indflydelse, som hos Overkommandoen maatte vige for de militære Hensyn, saa længe indtil Ministeriets Befaling ophævede denne ifølge Sagens Natur Overkommandoen paahvilende Forpligtelse«.

Krigsministeren brugte nu et andet Argument. Han henviste til, at det var muligt, at Stormagterne vilde søge at fremkalde en Vaabenhvile, og at det da havde Betydning, at vi

stod langt fremme for at have en saa stor Del af Hertugdømmet under vort Herredømme som muligt.

De stadige Efterretninger om et forestaaende Angreb fra Slesvigholstenernes Side havde foranlediget Overkommandoen til at træffe de fornødne Foranstaltninger til at møde det, uanset mod hvilket Punkt det blev rettet. 1. Reservejægerkorps var bleven trukket til Irmingers Brigade og samlet med sin fulde Styrke. Til Gengæld besattes Hollingsted med 2 Kompagnier af Schepelerns Korps. Krabbe maatte sende 1. Reservebataillon til Slesvig.

Den 6. September indløb følgende Telegram fra Krigsministeren: »Et Angreb siges at være nær forestaaende«. Det blev strax befaleet, at fra den næste Dag og indtil videre skulde alle Tropper holdes under Gevær Kl. 4 og blive paa Alarmpladserne til Kl. 8, dog skulde Arbejdskommandoerne afgaa til sædvanlig Tid. Tidligere var der truffen Foranstaltninger til, at Hovedstyrken gennem Signalstationer stod i Forbindelse med begge Fløjkorps, saa at Overkommandoen hurtigt kunde faa Melding.

Da der intet Angreb skete den 7. September, besluttede Overkommandoen at lade foretage en stor Rekognoscering. Den maatte dog nærmest betragtes som en Indrømmelse over for Krigsministeren.

Det blev bestemt, at den 8. September skulde General de Mezas Division sende 3 Batailloner, en Eskadron og et Batteri til Brekendorf for at rekognoscere Fjendens Forposter; Moltkes Division skulde sende 2 Batailloner, en Eskadron og 4 Kanoner til Klein Bennebek for derfra at fremsende Rekognosceringer mod Børm Kog, og Schepelerns Korps fik Ordre til at sende en Styrke frem fra Fredriksstad mod Norder- og Syderstapel »for at okkupere Besætningen i Stapelholm og indhente Efterretninger om dens Styrke m. m.«.

Fremrykningen skulde ske ved Daggy.

Rekognosceringen over Brekendorf gav som Resultat, at Fjenden havde en Styrke paa 3 Batailloner fra Damdorf over Friedrichshof til Stentenmühle. De Tropper, der sendtes frem fra Moltkes Division, stødte ikke sammen med Fjenden, og det,

de erfarede af Beboerne, var kun, hvad vi længe havde vidst gennem Forposttrytteriet.

Til at foretage Expeditionen fra Fredriksstad beordrede Oberstløjtnant Helgesen 3 Kompagnier af 7. Bataillon, Kompagniet Haffner af 4. Reservebataillon, 2 Kanoner og en Snes Dragoner, ialt ca. 900 Mand, under Kommando af Major Vogt. Majoren fik Ordre til at kaste, hvad han stødte paa.

Fremrykningen skete Kl. 5 $\frac{1}{2}$ F. Hovedstyrken marcherede mod Seeth; Kompagniet Nickolin sendtes mod Drage. De fjendtlige Forposter ved sidstnævnte By trak sig tilbage, og efter at Byen var bleven besat, rykkede Hovedstyrken ind i Seeth. Kl. 7 fortsattes Fremrykningen fra Seeth og Drage, henholdsvis mod Norderstapel og Syderstapel. Fjenden, der talte 2 Kompagnier af I Jægerkorps og et Kompagni af XI Bataillon, ialt henved 850 Mand, havde besat en forskanset Stilling paa et Bakkedrag, der fuldstændigt beherskede det foran liggende Terræn.

Kompagniet Nickolin naaede Mosen foran Bakkedraget, men modtoges med en saa heftig Ild, at det anmodede om Forstærkning. Kompagniet Haffner sendtes til Understøttelse, men undervejs blev det indviklet i en heftig Kamp med Besætningen, der stod mellem Stapelmølle og Syderstapel, og kunde ikke komme videre. Kompagniet Christiani gik frem mod Stapelmølle. Da ogsaa dette Kompagni blev standset af Fjendens Ild, rykkede Kompagniet Hammer frem til dets Understøttelse. Med stor Uforfærdethed gik Hammer mod Forskansningerne ved Møllen, men Angrebet blev afslaaet. En Løjtnant blev dødelig saaret, og 2 Løjtnanter saarede. Frontalangrebene gentoges, men uden Held. Kanonerne blev da trukne frem og tog Stilling N. for Vejen fra Seeth, men deres Kugler gjorde ingen Virkning.

Holdende paa sin Hest, hvor Faren var størst, opmuntrede Vogt bestandig sit Mandskab til at forny Angrebene. Da han ikke kunde komme frem i Fronten, søgte han langs Mosen at omgaa Fjendens højre Flanke, men ogsaa dette mislykkedes.

Kl. 8 $\frac{1}{2}$ meldte Vogt til Helgesen: »Ved Møllerne i Højde med Syderstapel er meget stærkt besat. I Syderstapel er om-

trent 2 Kompagnier. Ved Møllerne er der Forskansninger, der er besatte af en lignende Styrke. De er stærkere end jeg. Endnu holdes Stillingen. Der haves ikke faa saarede.« Major Vogt ventede nu at faa Hjælp, dels fordi Helgesen havde udtalt Formodningen om, at Fremrykningen vilde blive støttet fra Schwabsted, og dels fordi han vidste, at der fra Hovedstillingen ved Dannevirke skulde skydes Kommandoer frem i Børm Kog. Men der kom ingen Hjælp. Vogt maatte derfor beslutte sig til at gaa tilbage. Klokken var 9¹/₄. Næppe opdagede Fjenden dette, før han greb Offensiven og fulgte efter. Vogt havde givet Ordre til, at alt skulde trække sig til Seeth, hvor han haabede at kunne holde sig, til han fik Svar fra Helgesen. Men Fjenden besatte Drage, og herfra rettede han et Angreb i Vogts højre Flanke, saa at det blev umuligt at blive staaende i Seeth. Under Dækning af Kompagniet Nickolin tiltraadtes Tilbagetoget til Fredriksstad. Bagtroppen førtes af Løjtnant Binzer, skønt han under Kampen var bleven haardt saaret i Fingrene. Ved Seeth blev han ramt af en Kugle i Underlivet og som formentlig død bragt tilbage af sit Mandskab.

Helgesen havde som Følge af den modtagne Melding vel sendt et Kompagni frem; men det kom ikke til at øve nogen Indflydelse.

Vort Tab beløb sig til 6 Officerer, 5 Underofficerer og 104 Mand. Deraf faldt 2 Officerer, 2 Underofficerer og 25 Mand; de øvrige blev — fraregnet 8 Mand, som toges til Fange — saarede. De faldne Officerer var Løjtnanterne Fick og Wendt. De saavel som de saarede Officerer hørte til 7. Bataillon. Fjendens Tab beløb sig til 3 døde og 18 saarede.

Oberstløjtnant Helgesen var kommen i stærk Affekt over, hvad der var sket, og gav sine Tanker Udtryk i den Rapport, han den 9. om Morgenen sendte til Oberst Schepelern i Lehm-siek. Han lod det skinne igennem, at man havde ladet ham i Stikken, udtalte, at han nu havde taget sine Forholdsregler, saa at han troede ikke at trænge til Brigadens Bistand og sluttede med at sige: »Hvis Fjenden maaske vil indbilde sig at have opnaaet en Sejr, vil sikkert Korpset tage de fjernere Hensyn under Overvejelse.«

Rapporten blev af Oberst Schepelern samme Eftermiddag sendt til Overkommandoen. Han tilføjede kun en Beklagelse over det store Tab, samt at han følte sig overbevist om, at Tropperne havde kæmpet med Ære. Men Overkommandoen beordrede Schepelern at give Oberstløjtnant Helgesen en Tilrettevisning for hans Skrivemaade og gjorde ham til den Skyldige, fordi han havde angrebet i Stedet for at rekognoscere. Det var med Urette, thi Fejlen laa i den uklare Ordre, som Overkommandoen havde givet. I samme Skrivelse hed det, at, for saa vidt Slutningsbemærkningen i Helgesens Rapport skulde forstaas som en indirekte Opfordring til et fornyet Foretagende, holdt Overkommandoen sig forvisset om, at Korpset kun i paa-trængende Tilfælde vilde foretage noget uden forinden at henvende sig til Overkommandoen.

Man har fra tysk Side lagt General Krogh følgende Ord i Munden, som han skal have udtalt en Dag ved et større Taffel: »General Willisen venter paa, at vi skal angribe ham, vi derimod venter paa, at han skal angribe os. Vi vil se, hvem af os der kan holde længst ud at vente.« Om dette er historisk, er tvivlsomt, men sikkert er det, at General Willisen ventede et Angreb paa Rendsborg. Hans Souschef, Major Wynecken, støttede ham i denne Opfattelse, og havde Willisen faaet Lov til at raade, var han bleven ved med at vente. Men hans saavel som Wyneckens Stilling var bleven svækket. Hvad der var sket under Slaget ved Isted, blev gjort til Genstand for Artikler i Pressen, og ikke alene de holstenske, men især de mere fremragende tyske Aviser fremkom med Afsløringer, der stillede Willisen og Wynecken i et meget uheldigt Lys. Tilliden til Ledelsen var dermed tabt, skulde den genvindes, maatte Operationerne optages energisk. Pressen, Befolkningen og Hæren forlangte det stedse mere og mere højroestet, og Statholderskabet gjorde alt for at formaa Generalen til at gribe Offensiven. Det havde ogsaa andre Grunde til at ønske dette. Fra det Øjeblik, Slesvig var tabt, havde det kun Indtægterne fra Holsten at holde sig til. Men Hæren kostede store Summer, og Willisens Forskansningsarbejder ikke mindre. Derfor ønskede Statholder-

skabet, at Willisen skulde rykke frem for atter at besætte en større Del af Slesvig, navnlig den rige sydvestlige Del.

Men Willisen vendte det døde Øre til for alle Statholderskabets Anmodninger, og for at forsvare sin Handlemaade skrev han en anonym Artikel i Hamburger Correspondent. Man var ikke i Tvivl om, at han var Forfatteren, og paa en bestemt Forespørgsel vedgik han det, men erklærede paa samme Tid, »at han ikke havde tænkt tilstrækkeligt over Artiklen, indsaa sin Uret og anerkendte Statholderskabets Anskuelse«. Statholderskabet besluttede nu, den 7. September, at afskedige Willisen, men, da han lovede Bod og Bedring, samt at han vilde gribe Offensiven, lod det ham blive, men advarede ham imod at høre for meget paa sin Souschef, Major Wynecken. Dette fortalte Willisen til Wynecken. Denne var ilde set af mange Grunde, men mest fordi han ved alle Lejligheder erklærede, at han ingen Interesse havde for Hertugdømmernes Sag. Saaret over den Meddelelse, Willisen havde givet ham, forlangte han og fik sin Afsked, men vedblev dog indtil videre at forrette sin Tjeneste, til man fandt en Afløser.

Willisen kunde gaa mod en af vore Fløjstillinger eller mod Hollingsted. Han valgte at gaa mod Mysunde, thi lykkedes Overgangen, laa Vejen aaben til Flensborg, og vi kunde da ikke blive staaende ved Dannevirke.

Ved Mysunde stod, som oftere omtalt, Brigaden Krabbe med Detachering i Ekernførde. Stillingen var forstærket gennem Forskansninger.

Paa Halvøen ved Mysunde var der 3—400 Alen S. for Byen indrettet en Stilling, bestaaende af en Løbegrav, der støttede begge sine Fløje til Slien, og en Indskæring til 2 Kanoner. Over Slien var der slaet en Bro med et bevægeligt Broled og dækket af et Brohovede paa den sydlige Side. Paa den nordlige Bred var der anlagt Løbegrave for Fodfolk og Indskæringer for Kanoner.

Den Styrke, Oberst Krabbe raadede over, bestod af 10. lette Bataillon, 3. Jægerkorps, 3. Reservebataillon og 10 Kanoner, 6 af Batteriet Dinesen og 4 af Batteriet Lumholtz. Forpostlinjen gik fra Østerbækken, 1500 Alen S. for Kochendorf,

over Frohsein til Vindeby Nor. 3 Kompagnier var paa Forpost, et i Reserve. Brigadens øvrige Styrke stod i Kosel og Mysunde.

Ekernførde var besat af 4. Bataillon og 2 Kanoner under Major Neergaard. Desuden var der i Byen 150 Mand af Eskadrens Landgangstroppe under Kaptajn G. A. Falkenberg, hvis Opgave det var at passe paa »Gefion«, der med tysk Besætning laa i Løbet mellem Noret og Fjorden.

Af Forskansninger var der S. for Ekernførde anlagt 3 lukkede Lynetter, og Byens sydlige Udkant var indrettet til Forsvar. Et Kompagni stod paa Forpost S. for Byen, og Forbindelsen med Mysunde vedligeholdtes gennem en Postering paa 1 Løjtnant og en Deling ved Snap Mølle.

Kampen ved Mysunde.

Den 12. September rykkede Willisen frem.

Højre Flankekorps under Kaptajn van Aller bestod af 2 Kompagnier af V Jægerkorps, 2 Kompagnier af Besætningsbataillonen fra Friedrichsort, $\frac{1}{2}$ Eskadron og 4 Kanoner. Korpsset rykkede fra Holtenau mod Ekernefærde.

Højre Fløj var delt i 3 Kolonner:

1. Kolonne, III og IV Bataillon og 4 Kanoner under Major Gagern, afmarcherede Kl. 9 fra Bünstorf langs den vestlige Bred af Wittensee til Østerby.

2. Kolonne, II og III Jægerkorps, I, II og XII Bataillon, 2 Eskadroner, 22 Kanoner og et Brotræn under Oberst Gerhardt, gik Kl. $9\frac{1}{2}$ fra Bünge over Damdorf og Østerby mod Kochendorf.

3. Kolonne, 2 Kompagnier af V Jægerkorps, XIII og XV Bataillon, $\frac{1}{2}$ Eskadron, 4 Kanoner og 10 Morterer under Major Lange, fulgte efter 2. Kolonne til Østerby, hvorfra den Kl. 1 skulde marchere over Hummelfeld mod Holm.

Centrum (Reserven), 2. Brigade, Oberst Abercron, bestaaende af V, VI, VII og VIII Bataillon, $\frac{1}{2}$ Eskadron og 16 Kanoner, rykkede Kl. 10 fra Neu Büdelsdorf til Damdorf for at besætte Højderne ved Hütten og Aschepel.

Venstre Fløj, Brigaden v. d. Horst og Reservekavaleriet, bestaaende af IX, X, XIV og 2 Kompagnier af XI Bataillon, IV Jægerkorps, $7\frac{1}{2}$ Eskadron og 26 Kanoner, samledes Kl. 8 ved Stentenmühle og Duvensted.

Oberst Gerhardt med 2. Kolonne dannede Avantgarden.

Skønt Obersten efter Ordren først skulde bryde op Kl. 10, rykkede han frem en halv Time tidligere.

Vore Forposter var besatte af 10. lette Bataillon.

II Jægerkorps, der havde Têten i Oberst Gerhardts Kolonne, angreb vore Vedetter NO. for Østerby, da Kl. var 11¹/₂, men, da de andre Kolonner den Gang var for langt tilbage, blev Fremrykningen foreløbig standset. Paa vor Side gik man paa Grund af Standsningen ud fra, at Angrebet kun tilsigtede en Alarmering. Kaptajn Junghans, mod hvem Stødet var rettet, samlede sin Styrke mod det truende Punkt. Da Standsningen havde varet henved ¹/₂ Time, lod Gerhardt II Jægerkorps rykke frem paa ny langs Vejen til Kochendorf.

Forpostkommandøren, Kaptajn Magius, kom nu til Erkendelse af, at det var et alvorligt Angreb, og beordrede derfor Kompagnierne til at trække deres fremskudte Poster til sig. Reservekompagniet besatte Kochendorf. Fjenden trængte stærkt paa, vore Forposter maatte vige, og Klokkeren omtrent 1 naaede Fjenden frem til Kochendorf. Kommandøren for 10. lette Bataillon, Major J. Ræder, overtog nu Kommandoen. Brigadekommandøren Oberst Krabbe, var kommen til Stede og holdt paa en Kæmpehøj N. for Kochendorf.

Klokkeren omtrent 1¹/₂ trængte de fjendtlige Jægere ind i Kochendorf. Ræder satte sig i Spidsen for en Deling og kastede Fjenden ud af Byen. Men Oberst Gerhardt, der havde udviklet I Bataillon til Højre og III Jægerkorps til Venstre for Vejen fra Østerby til Kochendorf, rykkede frem og tvang Major Ræder til Klokkeren omtrent 2 at trække sig V. om Bulsø for at gaa gennem den Stilling, Besætningen i Kosel imidlertid havde indtaget.

III Jægerkorps og I Bataillon fulgte efter henholdsvis V. og Ø. om Bulsø tilligemed en Del af II Jægerkorps og et Batteri. En Del af II Jægerkorps havde vendt sig mod Defileet ved Snap Mølle, der var besat med et Detachement fra Ekernførde. Det blev tvunget til at gaa tilbage, men Skydningen paa dette Punkt bevirkede, at II Bataillon blev sendt frem for at kunne tjene til Understøttelse. Avantgardens øvrige Afdelinger fulgte Bevægelsen mod Kosel. I. Kolonne var naaet frem og tog Kl.

2½ en koncentreret Stilling N. for Kochendorf. 3. Kolonne naaede Hummelfeld Kl. 1½ og gik saa mod Gøteby, hvorfra 2 Kompagnier af V Jægerkorps sendtes mod Flekkeby, og XV Bataillon mod Holm. Klokken var den Gang 2½.

3. Jægerkorps havde imidlertid indtaget en Optagelsesstilling ved Kosel, støttet af 4 Kanoner af Batteriet Dinesen.

Da III Jægerkorps, der forfulgte 10. lette Bataillon, havde passeret Chausseen fra Slesvig til Ekernefærde, blev det standset af Dinesen, og 10. lette Bataillon fik derved Lejlighed til at komme tilbage. Men nu ankom I Bataillon Ø. for Bulsø. Den rykkede frem i sluttet Kolonne, dækket af Skytter. Kaptajn Dinesen sendte den et Par Kugler, der slog ned midt i Kolonnen. Bataillonens spredte sig, og der hengik Tid, inden det atter lykkedes at faa den samlet. Da kom det fjendtlige Batteri til. Beskudt under Fremrykningen naaede det dog frem Ø. for Bulsø, tog Stilling bag et Gærde omtrent 1200 Alen fra Dinesens Kanoner og aabnede Ilden saavel mod disse som mod de Kanoner, der stod længere tilbage.

Efter at 10. lette Bataillon var kommen tilbage, havde Optagelsesstillingen løst sit Hverv, og Tilbagegangen tiltraadtes derfor langsomt, i mønsterværdig Orden og virksomt understøttet af Artilleriet.

Da Fjenden rykkede frem med en saa betydelig Styrke, gik man ud fra, at han vilde forcere Overgangen ved Mysunde. Oberst Krabbe indrettede sig derfor paa at gøre saa energisk Modstand som muligt. 3. Reservebataillon besatte den forskansede Stilling S. for Mysunde tillige med Brohovedet. 10. lette og 3. Jægerkorps gik over Broen og tog Stilling paa Sliens nordlige Bred til begge Sider af Flensborgvejen. 3. Jægerkorps efterlod dog lidt over ½ Kompagni i den forskansede Stilling under Løjtnant Dalgas. Paa den nordlige Bred stod tillige 4 Kanoner (Lumholtz) under Kaptajn H. Schau, der optog Kampen med Fjenden.

Fjendens Skytter nærmede sig, men maatte standse paa en Afstand af 400 Alen fra Løbegravnen. Herfra optog de ikke alene Kampen mod disses Besætning, men beskød tillige Halvbatteriet Schau og Tropperne paa den nordlige Slibred. Det fjendt-

lige Batteri var rykket frem og havde taget Stilling ved Lang Søens nordlige Ende. Kaptajn Dinesen havde først søgt at holde en Stilling S. for Mysunde, men, da det ikke lykkedes ham, gik hans Kanoner over Broen — Klokken var den Gang $3\frac{3}{4}$ —, og hele hans Batteri — 6 Kanoner — optog nu Kampen fra den nordlige Bred tilligemed Kaptajn Schaus 4 Kanoner. Kort forinden Dinesens Tilbagegang blev Kaptajn Schau dødelig saaret af en Spidskugle, og Dinesen overtog derefter Ledelsen af hele Artilleristyrken.

General Willisen havde i sin Disposition ikke udtalt noget om, hvad der var Hensigten med Fremrykningen. Men — i Betragtning af det store Apparat, han havde sat i Bevægelse — kan der jo næppe være Tvivl om, at han vilde gøre et alvorligt Forsøg paa at slaa vor venstre Fløj og benytte de deraf flydende Chancer.

Da Oberst Gerhardt naaede frem mod Mysunde, henvendte han sig til General Willisen og bad om Ordre. Generalen svarede: »Vi vil se, hvordan der ser ud her.« Gerhardt gav derfor Befaling til, at Artilleriet skulde trækkes frem, saa at ialt 22 Kanoner fik Stilling paa Højderne S. for Mysunde, henved 1000 Alen fra vore Løbegrave og noget over 2000 Alen fra vore Kanoner. Artillerikampen begyndte, og under den sluttede det slesvigholstenske Infanteri op.

I Bataillon stod bag de af Artilleriet besatte Højder med et Kompagni fremskudt mod vore Løbegrave, og II og III Jægerkorps stod i en Halvbue 4—500 Skridt fra Løbegravene, skilte fra disse ved en Dal. XII Bataillon og 2 Eskadroner havde Stilling Ø. for Lang Sø, og 2 Kompagnier af III samt IV Bataillon ved Kosel. 3. Kolonne stod ved Holm og havde sendt XII Bataillon og 2 Kompagnier frem til Vesby. 1. Kolonne stod mellem Bul Sø og Lang Sø og havde detacheret 2 Kompagnier af III Bataillon og 2 Kanoner mod Ekernførde.

Det var en haard Kamp, vore 10 Kanoner maatte optage, men det skete med en høj Grad af Uforfærdethed, og i Løbet af en Time blev Ilden uafbrudt besvaret. Men Fjenden sendte saa 4 Kanoner frem paa den Halvø, der skyder ud V. for Mysunde mod Store Bredning, og herfra blev vore Kanoner be-

skudte paa langs. Kaptajn Dinesen lod derfor de to Kanoner, der stod paa vor højre Fløj, foretage en Frontforandring til Højre, og skønt Stillingen havde mange Mangler, fortsattes dog Kampen uafbrudt.

De fjendtlige Skytter søgte at nærme sig vore Løbegrave mere og mere, og paa disses venstre Fløj blev Besætningen enfleret. Samtidig blev denne nu og da overdænget med Granater, men desuagtet holdt den standhaftig ud. Kaptajn Kühle og Løjtnant Dalgas blev dødeligt saarede; Tabet var ikke ringe, men ingen tænkte paa at vige.

Klokken var bleven henimod 5. Da styrtede pludselig I Bataillon i 2 Kolonner, ledsaget af Jægere paa Fløjene, frem til Angreb. Kaptajn Dinesen saae det. Han sendte den ene af Kolonnerne to Kanonkugler, der faldt foran dens Tête, desuagtet forsatte den Fremrykningen, saa at den kun havde 200 Alen til Løbegraven. Da faldt 2 Granater midt i Kolonnen. I et Nu var den splittet og løb tilbage, ledsaget af et Hurra fra Besætningen i Løbegravene. Den anden Kolonne naede frem til Dalsænkningen. Der blev den standset af Ilden fra Løbegravene, og kort efter maatte ogsaa den gaa tilbage bag Højderne.

Vort Artilleri havde lidt betydeligt. Den første Storm var afslaaet, men en ny kunde ventes. For at afværge den lod Kaptajn Dinesen 2 af sine egne og Lumholtz 4 Kanoner gaa tilbage for at istandsætte den skete Skade og forsyne sig med Ammunition. De 4 tilbageblivende Kanoner fortsatte Ilden. Efter en halv Times Forløb rykkede de 6 Kanoner atter ind i Stillingen.

General Willisen indtraf ved Avantgarden Kl. 5^{3/4} Eft. Da der ikke var opnaaet noget Resultat, og ingen Udsigt var dertil, befalede han, at alt skulde gaa tilbage til Kochendorf, hvor han agtede at lade de 3 Kolonner bivakere Natten over. Artilleriet skulde trække sig tilbage efterhaanden batterivis. Men Ordrene var ikke tilstrækkeligt klare, derfor gik alle Kanonerne tilbage paa én Gang.

Da Kaptajn Dinesen opdagede Tilbagegangen, meldte han den til Oberst Krabbe. Denne lod sit Infanteri og 4 Kanoner

gaa frem til Forfølgelse, og under denne toges 1 Officer og henved 100 Mand tilfange. Klokkeren henimod 7 naaede vore Tropper Skylbæk. Her blev de standsede og fik Ordre til at gaa tilbage til Mysunde.

De slesvigholstenske Tropper samledes ved Østerby og Hummelfeld, hvor de gik i Bivuaak. Willisen tog sit Hovedkvarter i Damdorf.

Slesvigholstensernes højre Fløjkolonne under Kaptajn van Aller var imidlertid Kl. 10 F. rykket mod Ekernførde. Major Neergaard lod strax alarmere og stillede 3 Kompagnier N. for Byen, men da han saa begav sig op paa en Høj for at rekognoscere, gik disse Kompagnier ved en Misforstaaelse tilbage til Kappel, og Neergaard maatte derfor trække sig sammesteds hen med Forpostkompagniet.

Da Forpostkompagniet forlod Lynetterne, besattes de af Slesvigholstenerne, der herfra beskød Kaptajn Falkenberg, som med sin Styrke havde besat den sydlige Udkant af Ekernførde. Men paa Fjorden laa Fregatten Thetis, 4 Kanonchaluper og 2 Dampskibe under Kommandørkaptajn Steen Bille. De aabnede Ilden mod Lynetterne, saa at Slesvigholstenerne maatte forlade dem. Nogle Delinger viste sig derefter N. for Byen. Det gav Anledning til en Beskydning fra 2 Kanonchaluper over Vindeby, og ved den faldt en 60pundig Granat i Gefion, der laa fortøjet, og dræbte 3 Mand. Om Aftenen trak Steen Bille Falkenbergs Styrke om Bord i Skibene, men den landsattes atter den 13. ved Daggry.

Vort Tab i Kampen ved Mysunde beløb sig til 7 Officerer, 8 Underofficerer og 227 Mand. Deraf faldt 3 Officerer, 2 Underofficerer og 51 Menige; 4 Officerer, 6 Underofficerer og 148 Menige blev saarede, og 28 Menige fangedes.

De faldne Officerer var: Kaptajn H. B. Schau af Artilleriet og Kaptajn W. S. v. d. Aa Kühle samt Løjtnant E. Dalgas.

Fjenden angiver sit Tab til 9 Officerer og 287 Mand. Deraf faldt 14 Underofficerer og Menige, 8 Officerer og 132 Mand blev saarede, og 1 Officer og 141 Mand fangedes. Forholdet mellem døde og saarede viser, at Opgørelsen maa være urigtig, men hvori Fejlen ligger, kan ikke oplyses.

Den 13. September om Morgenen trak Willisen sin Hær tilbage til en Stilling mellem Wittensee og Bistensee med Hovedkvarter i Schulendam. Skønt hans Plan var mislykket, søgte han gennem en Proklamation at give det Udseende af, at han havde opnaaet det, han vilde:

»Jeg takker Hæren for den i Dagene den 12. og 13. September udviste Udholdenhed og Tapperhed. Alle Tropper, der har taget Del i Fægtningen, har gjort deres Pligt; Hæren bliver bestandig mere krigsdygtig. Dagene har ikke været uden smertelige Tab. I Bataillon har gennem sit hæderlige Angreb paa Brohovedet lidt mest. Vi har naaet, hvad vi vilde. Vi har ved et vovet Foretagende, som skulde lokke Fjenden ud af hans Stilling ved Slesvig, tilbudt ham Slaget i aaben Mark under de for ham gunstigste Betingelser; vi har ødelagt alle hans Forskansninger og Lejre imod Øst ved Ekernførde, Holm, Kochendorf og Hummelfeld; vi har vist ham, at han ikke er Herre i Slesvig i den Grad, som han foregiver. Jeg imødeser Tropperne Indberetninger for at kunne belønne udvist Tapperhed ved Forfremmelse.«

Den Tapperhed, der var bleven udvist den 13. September, er det vanskeligt at faa Øje paa, thi alt, hvad der skete paa denne Dag, indskrænkede sig til, at Oberst Krabbe den 13. om Morgenen rykkede frem fra Mysunde til Kosel, hvorfra 10. lette Bataillon sendtes til Holm og indtog Forpoststillingen. Derpaa fremsendtes Rekognosceringskommandoer, der, uden at træffe paa Fjenden, bragte Efterretning om, at Fjenden var gaaet tilbage paa hele Linjen. Da Oberst Krabbe ved denne Lejlighed fik at vide, at Major Neergaard var gaaet til Kappel, fik Majoren Ordre til atter at besætte Ekernførde, hvilket skete Natten til den 14. September.

General Krogh indtraf samme Dag ved Krabbes Brigade for at bringe den en velfortjent Tak for den smukke Maade, hvorpaa den havde kæmpet.

Den 14. September gik Willisen tilbage til den tidligere Stilling. Hovedkvarteret kom til Rendsborg tillige med nogle Stabe, men i øvrigt blev kun en eneste Bataillon indkvarteret i Byen, fordi der sammesteds var udbrudt Kolera.

Sygdommon optraadte vel ikke meget ondartet, men den bortrev dog 7 Officerer og 189 Underofficerer og Menige.

Efterretningen om Koleraens Udbrud naaede vor Overkommando. Udstille en Kordon behøvedes ikke, thi vi havde jo Forposterne.

Ifølge Erfaringerne fra den 12. September blev det paa Indstilling af Oberst Krabbe bestemt, at 3 Kompagnier af 4. Bataillon skulde afmarchere fra Ekernførde for at besætte Overgangsstederne ved Kappel og Arnæs m. m. Et Kompagni blev tilbage i Ekernførde tillige med Marinetropperne under Kaptajn Falkenberg, og Kaptajnen overtog Kommandoen over hele Styrken. Desuden blev der af Marinen sendt 3 Kanonjoller ind paa Slien for at støtte Forsvaret, hvis Fjenden skulde foretage et nyt Angreb.

Krigsministeren var meget tilfreds med Kampen ved Mysunde og udtalte sin Tak til Oberst Krabbe og Tropperne, men han var fremdeles misfornøjet med Hærens Uvirksomhed, og ved bestandig at bearbejde Konsejlspræsidenten og Statsraadet fik han sat igennem, at det blev tilladt Overkommandoen at gaa over Ejderen og ind i Holsten, for saa vidt det af militære Grunde skønnedes tilraadeligt. Meddelelsen herom sendtes Overkommandoen den 17. September. Skønt Statsraadsbeslutningen tydeligt nok reserverede Overkommandoen Retten til at skønne, søgte Ministeren dog at øve Tryk. Nu vilde han en Expedition til Heiligenhafen. Men Overkommandoen holdt fast ved sin en Gang tagne Beslutning og indskrænkede sig til at meddele Oberst Schepelern og Oberstløjtnant Helgesen, for hvem det kunde have Betydning i givne Tilfælde, at det var tilladt at passere Ejderen.

Det var ikke lykkedes Willisen at dække over det bedrøvelige Udfald af hans Operation mod Mysunde, og Uviljen imod ham blev stærkere og stærkere. Major Wynecken, der endnu ved Mysunde havde udført sine Funktioner, traadte tilbage og blev erstattet som Souschef af Major Stutterheim.

Willisen havde faaet Efterretning om, at en Del af den Styrke, vi havde sendt til det sydvestlige Slesvig, var bleven trukken bort til Centrumstillingen ved Dannevirke; men senere

Efterretninger gik ud paa det modsatte, saa at vor Styrke var bleven forøget og tilsigtede et Angreb paa Stapelholm. For at faa Klarhed sendtes General v. d. Horst Natten til den 17. September til Stapelholm med 2 Batailloner, 1 Eskadron og et Batteri. Da vort Angreb udeblev, blev v. d. Horst trukken tilbage, men, med Muligheden af at kunne foretage Operationer paa denne Fløj for Øje, blev to Batailloner og et Batteri af 1. Brigade forlagt til Stapelholm, og Oberstløjtnant Gagern fik Kommandoen over alle de Tropper, der var detacherede til denne Side.

Den 20. September blev Oberst Wissel sendt paa Rekognoscering mod Fredriksstad. Han vendte tilbage til Rendsborg den følgende Aften og forelagde Willisen Planen til et Angreb.

Samme Dag modtog Willisen et Brev fra Statholderskabet, hvori han blev anmodet om at indberette, hvilke offensive Bevægelser han agtede at foretage i den nærmeste Fremtid, og samtidig opfordredes han til, paa Grund af de politiske Forhold, at angribe den danske Hær paa en ganske anden og kraftigere Maade, end dette var sket ved Mysunde.

Efter Modtagelsen af Brevet skal der af Willisen være bleven afholdt et Krigsraad, hvori alle Tilstedeværende modsatte sig et Angreb paa Fredriksstad. Derimod var der i Raadet Stemning for en Fremrykning mod Hollingsted, men det vilde Willisen ikke inklade sig paa.

Willisen havde Kniven paa Struben, thi han skulde svare Statholderskabet. Imod Raadets og sine egne Anskuelser indberettede han, at han agtede at angribe Fredriksstad. Oberst v. d. Tann fik Befaling til at lede Angrebet, der skulde udføres den 28. September.

Fredriksstad.

Fredriksstad var bleven befæstet. Da det især gjaldt at værges Byen mod et Angreb ført fra Rendsborg, var der til denne Side, altsaa imod Øst, anlagt 3 befæstede Linjer. Den første gik langs det østre Trededige med højre Fløj til Ejderen. Ved Ejderdiget var der anlagt et stærkt Værk, den saakaldte Mølleskanse. Paa den østlige Side af Tredediget var Gaarden Gooshof, indrettet til Forsvar, og foran den laa en Fleche med Plads til en Kanon. Ved Rendsborg Chaussee var der anlagt et Værk, Saugværket, samt et blenderet Batteri til 2 Kanoner. Den venstre Fløj var dækket af en paa Tredediget anbragt Fleche, og foran denne var Tredediget gennemskaaret, saa at der fandtes en Grav, der var 18' bred og 12' dyb.

Den anden Linje, i hvilken Hovedforsvaret skulde føres, bestod af 3 Værker, Kalkovnsskansen med 2 Kanoner, der laa paa højre Fløj, Centralskansen paa Rendsborg-Chausseen med 5 Kanoner, og Treneskansen paa venstre Fløj med 2 Kanoner.

Den tredje Linje, hvis Opgave var at lette et Tilbagetog, gik bag Trenens østlige Afløb i Udkanten af Byen og indeholdt Placementer til Kanoner og Brystværn for Fodfolk, ligesom ogsaa Bygningerne i Byens Udkant var indrettede til Forsvar.

Paa Vestsiden var der anbragt Palisaderinger, tilvejebragt Indskæringer for Feltskyts og Fodfolk samt paabegyndt Anlægget af Skanser, og imod Syd var der paa Ejderdiget indrettet Placement for Kanoner.

Det var Ingeniørkaptajn Schrøder, der havde Fortjenesten af Befæstningsanlægene. Men Indblanding fra Feltingeniørde-tachementets Side, der blev støttet af Overkommandoen, førte

til, at Kaptajnen blev kaldt tilbage til Slesvig og erstattet af Løjtnant Carstensen. Senere indtraf Kaptajn Ernst og overtog Ledelsen.

Den Styrke, General Willisen havde stillet til Oberst v. d. Tanns Raadighed, bestod af 5 Batailloner, 26 Kanoner og 22 Morterer.

Ifølge den af Oberst Wissel fremsatte Plan skulde der til Angrebet anvendes 2 Brigader, og Fredriksstad skulde samtidig angribes fra Ø., S. og V. Men Willisen vilde ikke anvende saa stor en Styrke, og derfor modificerede han Planen. Fredriksstad skulde angribes fra Øst ad Rendsborg Chaussee og Ejderdiget, og samtidig med Angrebet skulde den beskydes af et Batteri paa sex 24 Pds. Kanoner og en Del Morterer, der skulde anbringes ved Færgehuset over for Frederiksstad paa det sydlige Ejderdige. Angrebet, der førtes frem ad Ejderdiget, skulde støttes af 4 Kanonbaade, der skulde slæbes frem af et Dampskib, og Fjenden skulde vildledes gennem Demonstrationer.

Den 27. September om Morgenen indtraf Oberst v. d. Tann i Ervde, hvor han traf Oberstløjtnant Gagern, som han overlod at træffe nærmere Bestemmelse med Hensyn til Angrebet. Derpaa begav han sig til Færgehuset paa det sydlige Ejderdige for at inspicere Batteribygningen.

Da Batteriet først kunde blive færdigt den 29. om Morgenen, maatte Angrebet opsættes til denne Dag. Paa Anmodning blev v. d. Tann forstærket med 1 Bataillon.

Oberstløjtnant Gagern rykkede frem den 29. September Kl. 7¹/₂ F.

Hans 2 Angrebskolonner var formerede, som følger:

- a. Kolonnen paa Ejderdiget:
 - ¹/₄ Kompagni af I Jægerkorps,
 - 1 Sektion Pionerer,
 - 1 Raketbatteri,
 - 1¹/₂ Kompagni af VI Bataillon,
 - 1¹/₄ Kompagni af I Jægerkorps.

- b. Kolonnen paa Rendsborg Chaussee:
- $\frac{1}{2}$ Kompagni af I Jægerkorps,
 - 1 Kompagni af III Bataillon,
 - 2 24 Pds. Kanoner,
 - 6 12 Pds. Kanoner,
 - 2 24 Pds. Morterer,
 - 3 Kompagnier af III Bataillon,
 - og $\frac{1}{2}$ Kompagni af I Jægerkorps.

Som Reserve opstilledes der ved Seeth 2 Kompagnier af VI Bataillon.

I Fredriksstad havde man Natten til den 28. hørt Uro ved Færgehuset paa den modsatte Bred, ligesom ogsaa forskellige andre Tegn tydede paa, at der var noget i Gære. Rekognosceringskommandoer, der sendtes frem imod Seeth, opdagede dog intet, der tydede paa et forestaaende Angreb.

Den 29. om Morgenen havde 7. Bataillon overtaget Forposterne. Kompagniet Nickolin stod i 1. Linje. Morgenen var mørk, men man opdagede dog Fjendens Batteri ved Færgehuset, og Kaptajn Stiernholm, der førte Kommandoen over Artilleriet, lod derfor 2 Kanoner rykke ud paa Rendsborg Chaussee, 2 tage Stilling Ø. for Færgehuset og 2 i Centralværket. Kl. $7\frac{1}{2}$ saas fjendtlige Tropper debouchere fra Seeth; Klokken lidt før 8 viste der sig 2 Dampskibe med 4 Kanoner paa Slæb paa Ejderen staaende vestefter, og Kl. 8 faldt det første Skud fra Færgehusbatteriet. Der blev strax alarmeret, og Tropperne indtog de foreskrevne Stillinger: 7. Bataillon — Forpostkompagniet undtagen — besatte Værkerne i 2. Linje, et Kompagni af 4. Reserve forstærkede Besætningen i Værkerne i 1. Linje, og et Kompagni af samme Bataillon holdtes i Reserve.

Det fjendtlige Batteri ved Færgehuset beskød Mølleskansen og vort Færgehusbatteri; dets Morterer bekastede Byens vestlige Udkant. Vore Kanoner ved Færgehuset maatte trækkes tilbage, saa at de kom til at staa dækket af Ejderdiget. I Byen opstod der Ildebrand.

Nu rykkede Angrebskolonnen paa Ejderdiget frem langs Diget, fulgt i samme Højde af Kanonbaadene, der lagde sig

for Anker omtrent 800 Alen fra vor fremskudte Indskæring for Infanteri og aabnede Ilden. Løjtnant Poulsen, der kommanderede her og tillige raadede over nogle Espingoler, værgede sig paa bedste Maade og ikke uden Virkning. Men Fjenden skød Brystværnnet bort, og Løjtnanten maatte derfor trække sig tilbage til Mølleskansen. Fjenden besatte den forladte Stilling, og hans forreste Delinger skar sig ind paa Ejderdiget. Kanonbaadene gik ind paa nærmere Hold og beskød Mølleskansen og den sydlige Del af Byen.

Fjenden var ogsaa rykket frem ad Chausseen og havde tvunget vore fremsendte Posteringer til at gaa tilbage til Saugværket. Dækket af Jægerne, der gik frem til begge Sider af Chausseen, kørte Slesvigholstenerne to 24 Pds. Kanoner frem; men det skete saa hurtigt, at den ene styrtede ned i Vejgrøften, og den anden væltede. Oberstløjtnant Gagern sendte to 12 Pds. Kanoner frem i Stedet. De fik en Del Heste skudt, men naaede dog den første Gennemskæring paa Chausseen, aabnede Ilden, og ved medbragte Sandsække tilvejebragtes Dækning for Kanonerne.

Klokken var den Gang 9.

Fire 12 Pds. Kanoner var omtrent samtidig ført frem S. for Chausseen og tog Stilling midtvejs mellem denne og Ejderdiget, omtrent 1900 Alen fra det blanderede Kanonplacement ved Saugværket. Efter at Stillingen var indtagen, aabnedes Ilden mod dette Værk. Den væltede Kanon, der laa paa Chausseen, blev stillet paa ret Køl og aabnede tilligemed 2 Morterer Ilden fra en Standplads ca. 200 Alen S. for Bomhuset mod Gooshof. Vi besvarede Ilden, men efter kort Tids Forløb blev den standset af Kaptajn Stiernholm paa Grund af Afstanden, og der blev gjort alt for at dække Kanonerne og bevare deres Betjeningsmandskab, til det rette Øjeblik kom.

Oberst v. d. Tann var kommen til Stede. Da vore Kanoner tav, troede han, at de var bragte til Tavshed og befalede Oberstløjtnant Gagern til ad Rendsborg Chaussee at gaa mod vort blanderede Kanonplacement. 2 Delinger Jægere sendtes frem, ledsagede af Sappører med Stiger og Brædder for at kunne komme over Gennemskæringerne. Resten af Kompagniet

fulgte i 600 Alens Afstand. Vi lod Fjenden komme ind paa 500 Alen og modtog ham da med en saa voldsom Gevær- og Kardætskild, at Slesvigholstenerne kastede sig fladt ned paa Jorden, og der blev de liggende Resten af Dagen, til Mørket faldt paa; saa søgte de tilbage. Reserven var strax vendt om.

Ifølge Oberstløjtnant Helgesens Ordre blev der under Ledelse af Major Meincke gjort et Forsøg paa at erobre den tabte Indskæring paa Ejderdiget, men det mislykkedes. Fjenden benyttede Lejligheden til med 2 Delinger Jægere og et Kompagni af VI Bataillon at forfølge saa hurtigt, at han naaede ind til de passive Hindringer foran Mølleskansen. Dennes Besætning var kort forinden bleven forstærket med $\frac{1}{2}$ Kompagni af 4. Reservebataillon under Løjtnant Voss, og dette saavel som den øvrige Besætning modtog Angrebet med en saa levende Gevær- og Kardætskild, at Fjenden maatte trække sig tilbage, efterladende mange døde og saarede.

Fjenden havde hovedsagelig gjort Regning paa Virkningen af sin Artilleriild, men han opnaaede intet, fordi han ikke forstod at samle Virkningen paa et enkelt eller enkelte Punkter og holdt sig paa for lang Afstand. Kl. 3 lykkedes det ham dog at faa 2 Kanoner frem ad Ejderdiget til et Punkt noget foran vor tabte Infanteriindskæring. Afstanden var nu betydeligt kortere, og den flankerende Ild, disse Kanoner rettede mod det blanderede Kanonplacement, gjorde megen Skade. En Forstilling sprang i Luften, og vi mistede tillige en Del Mandskab.

Kanonbaadene, hvoraf den ene var kommen paa Grund, havde lidt en Del, og dette samt Mangel paa Ammunition bragte dem til at trække sig tilbage, inden det blev mørkt. Da Mørket indtraadte, befalede v. d. Tann, at alt skulde gaa tilbage, dog skulde der efterlades et Kompagni ved Indskæringen paa Ejderdiget, et Kompagni paa Chausseen ved Bomhuset og $\frac{3}{4}$ Kompagni paa Tredediget.

Desuden forlangte v. d. Tann Forstærkning af Artilleri, og fik den 30. om Morgenen et Feltbatteri.

Vort Artilleri havde i Løbet af Dagen gjort henved 400 Skud.

Næppe var Kampen endt, før vi tog fat paa at udbedre den skete Skade.

Om Aftenen bad Byens civile Øvrighed Oberstløjtnant Helgesen om at maatte sende en Skrivelse til den fjendtlige Højstkommanderende med Beklagelse over, at Byen var bleven beskudt. Tilladelsen blev given, og en civil Mand afleverede følgende Skrivelse til Fjendens Vedetter ved Bomhuset: »Byen Fredriksstads Magistrat underretter Dem herved om, at der ved det i Dag stedfundne Bombardement er bleven saaret og dræbt flere af Byens Indvaanere end af kongelige danske Soldater. Magistraten maa herved lægge dem paa Hjerte, om De tror at kunne paatage Dem Ansaret for Byens Ødelæggelse.« Skrivelsen blev modtagen af v. d. Tann, som sendte den til General Willisen, der gjorde det eneste, han i dette Tilfælde kunde gøre: han tav. Da man ikke fik Svar, og Byen derfor maatte forberede sig paa en fortsat Beskydning, blev Kvinder og Børn sendt ud af Byen den 30. September om Morgen.

Samme Morgen, som Angrebet skete ved Fredriksstad, gik Kaptajn Schøning af I Jægerkorps over Ejderen ved Wollersum Færge med $\frac{1}{2}$ Kompagni Jægere og $\frac{1}{2}$ Kompagni af V Bataillon samt 2 Haandmorderer. 2 Kanoner, som han raadede over, blev staaende ved Færgestedet, til Overgangen var sket, hvorpaa de sendtes mod Syd og tog Stilling lige over for Tønning.

Tønning var besat af Kompagniet Buhl af 4. Reservebataillon. Paa Melding om Fjendens Overgang tog Kaptajn Buhl Stilling bag et Knæk, som Ejderdiget gør tæt N. for Tønning, og søgte at standse Fjenden. Denne placerede de 2 Haandmorderer paa Ejderdiget, og med dem og de 2 Kanoner, der nu var ankomne og havde taget Stilling over for Tønning, blev Kaptajn Buhl overøst med Bomber og Granater og samtidig livlig beskudt af det fjendtlige Fodfolk. Desuagtet holdt han Stand. For at sikre sig mod en Fremrykning ad Chausseen, detacherede han en lille Styrke under Løjtnant Wohnsen derhen; Reserven stod i Byen. Endnu gik Alt godt, da blev Buhl dødelig saaret. Hans Mandskab, der, opmuntret af hans Exempel, hidtil havde holdt frejdigt ud, blev saa rystet derved, at det løb ind i Tønning under Raabet: »Kaptajnen er skudt«. Løjtnant Vaupell overtog Kommandoen over Kompagniet og førte det

ud af Byen over Kotzenbüll, men Fjenden fulgte rask efter, saa at det kun skyldtes Løjtnant Wohnsens opofrende Optræden ved at dække Tilbagegangen, at det lykkedes Kompagniet at komme tilbage. Men Wohnsen og en lille Trop blev fangen.

Ankommen til Kleihörn stødte den tilbagegaaende Styrke paa Kompagniet Kühle af 7. Bataillon, der paa Efterretning om Angrebet paa Tønning havde trukket sig tilbage fra Katingsiel. Et Detachement, som Kühle havde i Garding, havde faaet Ordre til at gaa tilbage, og for at optage det blev Kühle staaende i $\frac{3}{4}$ Time. Men, da alle Efterretninger gik ud paa, at Fjenden var gaaet over Ejderen med betydelig Styrke og havde afskaaret Forbindelsen østerpaa, trak Kühle sig tilbage til Husum, hvor han ankom om Aftenen.

Detachmentet fra Garding var brudt op ved Middagstid. Løjtnant Wedell, der førte Detachmentet, naaede frem imod Kleihörn, hvor han saae Kaptajn Kühle trække sig tilbage ad Husumvejen. For hurtigere at naa Kaptajnen forlod han Vejen for at skraa over Marken, men standsedes undervejs af brede Grøfter, som det ikke var muligt at komme over. Fjenden var fulgt efter paa Digerne og omringede ham, saa at han blev nødt til at overgive sig med en Styrke paa 2 Underofficerer og 31 Mand.

Vort hele Tab beløb sig til 3 Officerer, 7 Underofficerer og 96 Menige. Deraf faldt 1 Officer og 3 Mand, 2 Underofficerer og 25 Mand saaredes, Resten blev fangen.

Den faldne Officer var Kaptajn F. C. R. Buhl.

Fjenden angiver sit Tab til 1 Officer og 12 Mand.

Den Demonstration der samme Dag foretoges mod Schwabsted, indskrænkedes til nogle Kanonskud, men de averterede Korpskommandoen i Lehmsiek om, at der var noget i Gære.

Oberst Schepelern var bleven syg, og Kommandoen var bleven overdraget Oberst Irminger. Denne indsaa strax, at Faren truede Fredriksstad.

Da Irminger fik at vide, at Helgesen havde afslaaet Angrebet, men at Fjenden var gaaet over ved Tønning, afsendte han Oberstløjtnant Lemmich med 8. Bataillon vesterpaa for at

standse Fjenden, men hele Stillingen syntes ham saa betænkelig, at han Kl. 3^{1/2} E. skrev til Helgesen:

»Hr. Oberstløjtnant! Det glæder mig, at Angrebet paa Fredriksstad synes afslaaet, og jeg gratulerer dertil. Imidlertid er Fjendens Overgang over Ejderen meget betænkelig; jeg har afsendt, hvad jeg kan undvære, for at kaste ham tilbage over Ejderen, men er han for stærk, vil det ikke nytte. Da De er nærmere ved det kritiske Punkt og hurtigere har Efterretninger om Fjendens Styrke, saa overlader jeg til Dem at bestemme, naar de af denne Grund anser det nødvendigt at forlade Fredriksstad. De vil da strax lade de i Koldenbüttel og længere vestlig værende Tropper underrette derom og ligeledes strax lade mig det vide. Jeg anser det ikke for rigtigt at udsætte Deres Besætning for at blive afskaaret eller Korpset for at blive trængt tilbage med alt for megen Opofrelse.«

Da Irminger ikke kunde faa at vide, hvor stor den Tropemasse var, som Fjenden havde benyttet til Overgangen, skrev han Kl. 8 Aften til Overkommandoen og bad om Forstærkning. Kort efter modtog han en samme Eftermiddag fra Overkommandoen afsendt Skrivelse, hvori det blev ham meddelt, at hvis det var fornødent, vilde han blive forstærket med 1 Bataillon og 4 Kanoner, samt at Fredriksstad kun maatte forlades i yderste Nødtilfælde. Lidt senere fik han Melding om, at de fjendtlige Tropper havde trukket sig tilbage til Tønning. Det beroligede. Helgesen fik en Meddelelse om Indholdet af Overkommandoens Skrivelse og Anmodning om at holde ud. Men allerede den Gang var der en Indberetning undervejs fra Helgesen, hvori han meddelte, at hans Stilling ikke var »meget fortvivlet«, og at han ikke vilde forlade Byen, før Fjenden drev ham ud af den, eller han fik bestemt Ordre til at forlade den.

Oberst Irminger havde givet Oberstløjtnant Lemmich Ordre til, naar han havde trukket den Styrke, der var gaaet tilbage til Husum, til sig, da at rykke den 30. September mod Tønning og kaste Fjenden over Ejderen. Over for Overkommandoen vedblev Irminger at hævde Nødvendigheden af at blive forstærket. Det var ham ikke nok, at Kaptajn Hirsch af Overkommandoens Stab bragte ham Meddelelse om, at 1. Reserve-

bataillon og 4 Kanoner (Mossin) vilde i Løbet af Natten afgaa fra Slesvig til Winnert, fordi han frygtede for, at disse Tropper paa Grund af den lange Marche, ikke vilde være i Stand til at deltage i Expeditionen mod Tønning.

Paa Efterretning om Begivenhederne den 29. September, og da v. d. Tann havde anmodet om Forstærkning af Artilleri og betydelig forøget daglig Ammunitionsforsyning, fordi han vilde lægge Hovedvægten paa Artilleriangrebet, svarede Willisen, at han vilde føje v. d. Tanns Ønsker. Samtidig stillede han det udtrykkelige Forlangende, at der ikke maatte foretages nogen Storm, før vort Skyts var bleven demonteret.

Den 30. September blev der som Følge heraf kun gjort en Del Skud fra Færgesbatteriet imod vore Skanser, og Natten til den 1. Oktober blev der af og til kastet Bomber ind i Fredriksstad.

Det eneste, der vakte Helgesens Betænkelighed, var Spørgsmaalet om, hvorvidt Besætningens Kræfter vilde slaa til lige over for de Fordringer, der maatte stilles til den. I Erkendelse heraf indberettede Helgesen den 30. September Kl. 9 F.: »Efter at Besætningen Natten mellem den 27. og 28. September paa Grund af en Alarmering har staaet under Gevær i Forskansningerne, har den atter fra i Gaar Morges og indtil nu, altsaa i en Tid af 25 Timer, maattet indtage sine Stillinger. Der gives saaledes Mandskab, som siden den 27. om Aftenen stadig har været under Gevær. Følgen heraf har naturligvis maattet være, at Besætningen er bleven i høj Grad udmattet og afkræftet. Hertil kommer endnu, at Mandskabet for i Gaar og i Dag saa godt som har savnet al Proviant. Jeg har konfereret med samtlige kommanderende Officerer, og vi er enige i ej at kunne holde Byen, naar Fjenden maatte foretage et alvorligt Angreb, med mindre Besætningen afløses af 2 friske Batailloner eller modtager en Tilvæxt af en Bataillon til at besætte Linjerne, medens den nuhavende Besætning kan erholde den aldeles uundværlige Hvile og Pleje. — Fra Tønning vides intet«.

Da Irminger modtog dette Brev, var Forstærkningen ankommen, men saa længe Forholdene vesterpaa var uopklarede, ansaa han det rigtigst at beholde de 3 Kompagnier af 1. Re-

serve og Kanonerne ved Lehmsiek og sendte kun et Kompagni til Ramsted. Han sendte Helgesens Skrivelse til Overkommandoen; men denne havde allerede, i Erkendelse af Forstærknings Nødvendighed, samme Morgen, den 30. September, afsendt 9. Bataillon til Vogns til Winnert, og i Meddelelsen herom paa ny fremhævet Nødvendigheden af, at Fredriksstad blev holdt.

Faren for et Angreb ført over Tønning eksisterede ikke længere. Kaptajn Schøning var allerede den 29. om Aftenen gaaet tilbage til den sydlige Bred af Ejderen. Oberstløjtnant Lemmich fandt derfor den 30., da han naaede Tønning, Byen rømmet. Paa Melding herom sendte Irminger 1. Reservebataillon og 2 Kanoner den 1. Oktober Kl. 7 F. til Fredriksstad, og 9. Bataillon blev forlagt til Lehmsiek.

Slesvigholstenerne havde anvendt den 30. September til at forberede sig til Angrebet den 1. Oktober.

Færgehusbatteriet begyndte den 1. om Morgenens Ilden med sine 6 Kanoner, fire 50 Pds. Morterer og 8 Haandmorterer og rettede et Bombardement mod Skanserne og den sydøstlige Del af Byen. Om Aftenen blev Byen endvidere beskydt med glødede Kugler. Kanonbaadene deltog i Beskydningen fra om Eftermiddagen Kl. 3. Et Batteri paa det nordlige Ejderdige begyndte Beskydningen Kl. 11 F. med 8 Kanoner, der rettede Ilden først mod det blanderede Batteri, senere ogsaa mod Centralskansen og Infanteriindskæringerne paa venstre Fløj. Paa Chausseen virkede to 24 Pds. Kanoner fra Klokken mellem 9 og 10, én Kanon var placeret paa Tredediget, og 5 Kanoner virkede i Terrænet mellem Chausseen og Ejderdiget.

Beskydningen varede til Mørkets Indtræden. Om Natten fortsattes Bombardementet fra Færgehusbatteriet, og paa Chausseen tilvejebragtes, i ca. 1000 Alens Afstand fra det blanderede Batteri, et Brystværn af Sandsække, Skansekurve og tilkørt Jord for to 24 Pds. Kanoner. Til Siden af dette Batteri lavedes Indskæring for Fodfolk. 800 Alen Ø. for Gooshof samt paa Tredediget skabtes der ligeledes dækkede Opstillinger for 2 Kanoner paa hvert Sted. Vore Kanoner fra det blanderede Batteri maatte flyttes til Holmer Thor, hvilket kun lykkedes med store Vanskeligheder. Skydningen blev, som den fore-

gaaende Dag, ikke besvaret, og Helgesen troede, at der heller ikke paa denne Dag vilde blive gjort Forsøg paa en Storm.

Om Eftermiddagen saae man Fjenden bringe Stiger frem. Helgesen anmodede derfor om, at en Bataillon maatte holdes rede i Ramsted for eventuelt at understøtte ham.

Oberstløjtnant Henckell var med 3 Kompagnier af 1. Reservebataillon ankommen til Byen, og de detacherede Kompagnier, Kühle af 7. Bataillon og Vaupell af 4. Reservebataillon, var stødte til deres Batailloner.

Fjenden havde paa denne Dag slynget omtrent 3000 Projektiler mod Skanserne og Byen. Besætningen havde haft et Tab af 13 døde og 45 saarede, og desuden var 13 af Byens Indvaanere blevne dræbte eller saarede.

Oberst Irminger havde besøgt Fredriksstad om Formiddagen og forlod Byen med ringe Tro paa, at det vilde være muligt at holde den. Men Helgesen tænkte ikke paa at opgive Forsvaret. Han vilde kun vide, om Fjenden vilde storme, og hvad det var for Forberedelser, han syntes at træffe paa Tredediget. Derfor lod han Løjtnant J. Vaupell af 4. Reservebataillon med en Snes Mand, der medførte Stiger, om Aftenen, da det var bleven mørkt, gaa frem af Tredediget. Løjtnanten traf paa en Afdeling af III Bataillon, der var i Færd med at slaa Bro over Gennemskæringen i Tredediget. Fjenden blev kastet, men senere understøttet, saa at Vaupell maatte trække sig tilbage. Men han havde fanget 2 Mand, og af dem fik Oberstløjtnant Helgesen temmelig nøjagtige Oplysninger.

Bombardementet havde tilføjet Byen megen Skade, men takket være den Raskhed, hvormed Borgerne, understøttet af Soldaterne, betjente Sprøjterne, var det lykkedes at undgaa større samlede Ildebrande. Hidtil havde den mandlige Del af Befolkningen ikke maattet forlade Byen, men nu fandt man det rigtigst at overlade til den selv at bestemme, hvad den vilde gøre, og Friheden blev benyttet, saaledes at største Delen af Borgerne søgte Ly paa Landet.

Den 2. Oktober tidlig om Morgenen besatte 1. Reservebataillon Værkerne, 7. Bataillon stod som Reserve i Byen, og 4. Reservebataillon gik til Koldenbüttel.

Oberst Irminger havde forberedt Overkommandoen paa Muligheden af en Tilbagegang. Svaret gik ud paa at paavise, hvor vigtigt det var at hævde Fredriksstad.

Fjenden begyndte samme Morgen Beskydningen fra Batterierne og Kanonbaadene, og den vedblev som den foregaaende Dag, til det blev mørkt. Vort Tab beløb sig til 11 døde og 23 saarede. Skaden paa Værkerne var ikke ubetydelig, men det lykkedes dog at faa den istandsat om Natten. Branden i Byen tog mere og mere Overhaand, og om Eftermiddagen maatte man foreløbig standse Slukningsarbejderne, fordi største Delen af det civile Sprøjtemandskab havde forladt Byen, og den Del, der blev tilbage, var dødstræt.

Kaptajn Hirsch ankom den 2. Oktober om Formiddagen til Lehmsiek fra Overkommandoen og bragte Ordre til, at Korpset i Tilfælde af Tilbagegang skulde tage Stilling mellem Husum og Ramsted, dækket af en Oversvømmelse, der skulde tilvejebringes ved at gennemstikke Digerne.

Mørkt Vejr og Taage bevirkede, at Beskydningen den 3. Oktober først begyndte op paa Dagen og gennemgaaende var svagere end de foregaaende Dage. Om Natten havde Fjenden faaet opkastet Skulderværn for Fodfolk foran Greveshof, og det gav Anledning til, at vi med Kanonerne i Centralskansen søgte at ødelægge disse Arbejder. Det fjendtlige Fodfolk, der stod bag ved Skulderværnet, blev nødt til at gaa tilbage, og de fortsatte Arbejder maatte standses. Vort Tab paa denne Dag var 2 døde og 7 saarede.

General Willisen havde den 2. om Aftenen besøgt Stillingerne foran Fredriksstad, men han indskrænkede sig til at se og gav hverken Anvisninger i den ene eller den anden Retning. Den 3. ved Middagstid kom han igen. Denne Gang befalede han, at de højstkommanderende Officerer for Ingeniørerne og Artilleriet skulde møde den 4. Oktober om Morgenen for at konferere med Oberst v. d. Tann.

Natten til den 4. havde v. d. Tann efter sin ledende Artilleriofficers, Major Aldossers, Raad ladet opføre en Tværvold paa Diget, der dækkede mod Beskydningen fra Kanonerne ved Fredriksstads

Færgehus, og et Batteri paa Ejderdiget for to 84 Pds. Kanoner ca. 500 Alen fra Mølleskansen.

De Ønsker, Oberst v. d. Tann havde fremsat om at faa Styrken forøget, var efterkommede, saa at han nu raadede over 9 $\frac{1}{2}$ Bataillon med ialt henved 12,000 Mand og 68 Stykker Skyts.

Oberstløjtnant Helgesen var fremdeles ved godt Mod, men han kunde ikke lukke Øjet for, at Besætningen, paa Grund af Fæstningstab og Sygelighed fremkaldt ved stærk Overanstrengelse, var svundet stærkt ind. Det gjaldt især 4. Reservebataillon, der fra en Styrke den 29. September af 17 Officerer, 41 Underofficerer og 861 Underkorporaler og Menige den 3. Oktober var gaaet ned til 12 Officerer, 33 Underofficerer og 593 Mand. Bataillonskommandøren, Major Thrane, var bleven ved Bataillon, skønt hans Nerver var svækkede i højeste Grad; en Kaptajn var falden, en saaret og 2 syge, saa at alle 4 Kompagnier kommanderedes af Løjtnanter. — Helgesen sendte sin Stabschef, Kaptajn Hoffmann, til Lehmsiek for at anmode om, at Bataillon maatte blive afløst og fik Tilsagn derom.

Endnu levede Oberst Irminger i en stadig Frygt for, at Fjenden vilde gaa over Ejderen V. for Fredriksstad, og at det vilde føre til en Katastrofe. Den 4. om Formiddagen gav han derfor Overkommandoen en meget udførlig Skildring af den vanskelige Stilling, hvori hans Korps befandt sig. Kaptajn Hirsch skrev samtidig til Overkommandoens Souschef, at det vilde være rigtigst snarest at trække Korpset tilbage, hvis ikke Omstændighederne bydende fordrede, at Fredriksstad blev holdt.

Den 4. Oktober var det os, der begyndte Skydningen. Centralskansens Kanoner samt en Kanon, der var bleven anbragt i Blenderingen, beskød Skulderværnene foran Gooshof, der var besat af Infanteri. Dette maatte trække sig tilbage, men nu begyndte der en Beskydning, hvori fra Middag samtlige Fjendens Batterier deltog.

Ved den Konference, der havde fundet Sted om Morgenen hos v. d. Tann, var man kommen til det Resultat, at nu kunde man ikke begynde paa at gaa frem efter Reglerne for en regelmæssig Belejring. Der kunde kun være Tale om at opgive

hele Foretagendet eller at afslutte det snarest muligt med en Storm. Da v. d. Tann erklærede, at Hærens Ære og Landets politiske Stilling krævede, at Stormen foretoges, blev det bestemt, at den skulde indledes ved en almindelig Beskydning, der skulde begynde om Eftermiddagen Kl. 5 med den størst mulige Kraft. Derpaa skulde Stormkolonnerne rykke frem.

Kl. 4 E. gav Oberst v. d. Tann Bestemmelser for Stormen, der skulde foretages Kl. 6 paa Signal af 3 Raketter fra en af Kanonbaadene. Angrebet skulde udføres i 4 Kolonner en echelon fra venstre Fløj. Den 1. Kolonne skulde ad Ejderdiget gaa mod Mølleskansen, den 2. fra Skulderværnene mod Gooshof, den 3. fra Chausseen mod Blenderingen, og den 4. ad Trene-diget mod Forskansningerne mellem Greveshof og Chausseen. Selv vilde Oberst v. d. Tann lede 1. Kolonne; Oberstløjtnant Gagern skulde lede de andre.

Det var 7. Bataillon, forstærket med en Del af 4. Reservebataillon, som paa denne Dag stod i første Linje af vore Forskansninger. Kompagniet Hammer havde besat venstre Fløj, Treneskansen, Greveshof og Værkerne ved Trenediget, Kompagniet Nickolin stod i Centrum ved Chausseen og til Gooshof inklusive. Fra Gooshof og til Mølleskansen samt i denne og Kalkovnsværket samt langs Ejderdiget til Porten ved Husumvejen havde Kompagniet Vaupell af 4. Reservebataillon Plads. Endelig havde Kompagniet Nissen af 7. Bataillon besat Centralværket. Kompagnierne Gyntelberg og Nicolaysen af 4. Reservebataillon dannede Reserven paa Torvet. 1. Reservebataillon var i Koldenbüttel.

Helgesen havde om Morgenen foreslaaet Irminger at foretage en Demonstration i Baade langs Trenen, men havde faaet Afslag. Korpset havde lovet ham at afløse 4. Reservebataillon; det var ikke sket, og, da Helgesen i disse Omstændigheder saae et Vidnesbyrd om, at man ikke støttede ham paa den Maade, han mente at kunne gøre Krav paa, sendte han en ny Indberetning til Korpset, af hvilken han sendte en Afskrift til Overkommandoen. Heri beklagede han sig især over, at 4. Reservebataillon ikke var bleven afløst. Hans Opfattelse var, at Overkommandoen havde befalet »at holde Stillingen i Fredriks-

stad saa længe som muligt uden at udsætte sig for, at Besætningen blev opreven«, og, da denne Opfattelse ikke deltes af Korpset, havde han sendt Overkommandoen en Afskrift af sin Skrivelse. »Jeg har« — skrev Helgesen — »Bevidstheden om at have forstaaet min Opgave og at være den voxen, da jeg er sekunderet af et ej ringe Antal udmærkede Officerer, og Mandskabet, endskønt udmattet i højeste Grad, dog er at stole paa og vil gøre det yderste. Hvis Bombekanonerne« — der var bleven lovet ham to 84 Pds. Kanoner — »kan indtræffe betimeligt nok til at kunne blive satte i Batteri inden Solopgang den 5. Oktober, da haaber jeg, at Kl. 2 Eft. hverken Kanonbaadene skal være i Skudvide eller betydelig fjendtlig Styrke paa denne Side af Bomhuset paa Rendsborgvejen, med ét Ord, at Besætningen vil kunne nyde nogen Ro.« Sluttelig bad Helgesen om at faa en Officer til Assistance for Kaptajn Hoffmann, som det var umuligt at overkomme alle de Forretninger, der paahvilede ham.

Samme Eftermiddag svarede Oberst Irminger, at Major Thrane kunde afløses af Major Meincke, og at Løjtnant Ludvigsen af 1. Jægerkorps vilde tilgaa som Adjutant, men samtidig mindede Irminger om, at Helgesen maatte adlyde Korpsets Befalinger. Et Kompagni af 9. Bataillon vilde blive beordret til strax at afgaa til Fredriksstad, imod at der til Gengæld afgik 1 à 2 Kompagnier af 4. Reservebataillon til Ramsted.

Overkommandoen svarede, at 5. Bataillon vilde blive sat paa Vogne og transporteret til Fredriksstad for at afløse 4. Reservebataillon.

Men inden Helgesen fik disse gode Løfter om snarlig Hjælp, havde han maattet hjælpe sig selv.

Den 4. Kl. 5 Eft. begyndte en Beskydning, der var saa stærk, at der taltes 30—40 Skud i Minutet. Foreløbig var der for Besætningen intet andet at gøre end at dække sig saa godt som muligt og gennem Observationsposter holde Udkig. Den reformerte Kirke i Byen blev skudt i Brand, og den sydvestlige Del af Byen dannede et eneste Flammehav.

Saae man bort fra Ødelæggelsen, der anrettedes, var det et glimrende Fyrværkeri, og det havde sine Tilskuere; thi i masse-

vis var Befolkningen fra Rendsborg dragen ud til St. Annen for fra det sydlige Ejderdige at være Vidne til den Storm, der skulde krone de foregaaende Dages Anstrængelser og Tab med Sejr.

Kl. 5^{3/4} om Eftermiddagen meldte Kommandøren for 7. Bataillon, Major Vogt, at der paa Digerne og Chausseen viste sig Kolonner, der bevægede sig fremad som til Storm. Helgesen befalede strax, at Reservekompagnierne af 4. Reservebataillon skulde rykke frem for at forstærke Besætningen i Mølleskansen, og en Ordonnans begav sig til Koldenbüttel for at beordre 1. Reservebataillon til hurtigst muligt at ile til Hjælp. Derpaa begav Helgesen sig til Mølleskansen, thi han vilde være der, hvor Faren var størst.

Kanonbaadene var i Mellemtiden komne op og laa 4—500 Alen fra Mølleskansen, som de overdængede med Granater.

Som omtalt, skulde Angrebet udføres af 4 Stormkolonner. Hver af disse var delt i 2 Afdelinger og en Reserve, der fulgte med Mellemrum. De var sammensatte, som følger:

1. Kolonne:

Major Lützen:

- $\frac{1}{4}$ Komp. af I Jægerkorps.
- 1 Sektion Pionerer.
- 2 Komp. af VI. Bataillon.

Major Lüders:

- $\frac{1}{4}$ Komp. af I Jægerkorps.
- 2 Komp. af VI Bataillon.
- Reserve: 2 Halvkompanier af I Jægerkorps.

2. Kolonne, Major Cramer:

- $\frac{1}{4}$ Komp. af V Jægerkorps.
- 1 Sektion Pionerer.
- 1 Komp. af XI Bataillon.
- Reserve: 2 Kompagnier af XI Bataillon.

3. Kolonne, Major Lauer v. Münchhofen:

- $\frac{1}{4}$ Komp. af I Jægerkorps.
- 1 Sektion Pionerer.
- 1 Kompagni af III Bataillon.
- Reserve: 2 Kompagnier af IV Bataillon.

4. Kolonne, Kaptajn Bischofshausen :

1/4 Komp. af I Jægerkorps. 1/4 Komp. af I Jægerkorps.
 1 Komp. af III Bataillon. 1 Komp. af III Bataillon.

Et Kompagni af V Jægerkorps skulde forbinde Kolonnerne og tillige besætte Skulderværnet foran Gooshof. Hovedreserven, der stod ved Bomhuset, bestod af 3/4 Kompagni af V Bataillon, XV Bataillon og 4 Kanoner.

Klokken var bleven 5^{3/4}, men v. d. Tann vilde ikke vente det Kvarter, der endnu var tilbage.

Solen var ved at gaa ned. Det brændende Fredriksstad løste den af og kastede sit Skin frem over Digerne, Chausseen og det mellemliggende Terræn.

Pludselig tav alle Fjendens Kanoner N. for Ejderen. Fra det sydlige Ejderdige, hvor et mægtigt Musikkorps var opstillet, intoneredes »Schleswigholstein meerumschlungen«, og i samme Nu trængte den første Stormkolonne frem mellem Forlandet og Ejderdiget. Jægerne rykkede rask frem og naaede Skansens sønderskudte Palisadering; Pionererne og de 2 Kompagnier af VI Bataillon søgte at komme med. Da faldt det første Skud fra 2 Kanoner, som Kaptajn Stiernholm havde bragt i Stilling ved Færgehuset, saa at de kunde bestrøge Ejderdiget. Pionererne vendte om, og det forreste Kompagni af VI Bataillon, der den 29. September havde prøvet et lignende Angreb, negtede at rykke frem. I den Pause, som derved opstod, blev Besætningen i Mølleskansen forstærket, og, da det endelig lykkedes Officerernes Anstrængelse at faa det slesvigholstenske Kompagni frem for at hjælpe Jægerne, der imidlertid havde søgt at fjerne de udlagte Harver og at ødelægge Palisaderne, var det for sent. Begge Kompagnier af VI naaede vel frem til Bøjningen af Diget, men her modtoges de af en saa voldsom Kardætskreg, at den langt overvejende Del af Mandskabet kastede sig fladt ned for derved at finde Dækning mod Ilden. En ringe Del gik med stor Tapperhed mod Mølleskansen og plantede Kompagniets Fane paa Brystværnets ydre Skraaning. Men Fanen blev af vore Soldater reven ned, og de, der forsøgte at storme, faldt

for Størstedelen; de enkelte, som det lykkedes at komme ind i Værket, blev afvæbnede.

Major Lützen ilede tilbage for at melde v. d. Tann Resultatet; denne befalede, at Stormen skulde fortsættes. Turen kom nu til Major Lüders. Han blev af Stiernholms Artilleri modtaget paa samme Maade, og en Del af hans Styrke, der fulgte langs Digets indre Skraaning, blev tagen under Behandling af Kanonerne i Centralskansen. Men Artilleriilden kunde ikke forhindre Fjenden i at naa frem til Mølleskansen. Her var der fra vor Side atter indtruffen Forstærkninger af 4. Reservebataillon. Det lykkedes Fjenden at hugge Palisaderne om. Kun Graven og Brystværnet skilte begge Parter fra hinanden. Paa og om Brystværnet kom det til en blodig Kamp mellem Mand og Mand. Det varede ikke længe, før Graven var fyldt med døde og saarede. Bestandig opfordrede Officererne til at gentage Stormforsøgene; »Hurrah« og »Vorwärts« hørtes uafbrudt, og over Ejderen tonede Sangen, der skulde begejstre Angriberne. Men intet hjalp. Sejgt og støt forsvarede vore Jenser deres Skanse. Geværerne var ikke de eneste Vaaben, Slesvigholsterne benyttede. De kastede ogsaa Palisadestumper og det Materiale, de havde medbragt for at komme frem, ind i Skansen, men de fik det tilbage med Protest. Ogsaa Skansens Espingoler kom til Anvendelse. Det førte til, at Fjenden søgte Dækning under den døde Vinkel eller bag den indvendige Side af Ejderdiget. Skydningen vedblev.

Pludselig blev der Angst i Skansen. Der var bleven rekvireret Reserveammunition, men den var ikke kommen, og det begyndte at skorte paa Patroner. Helgesen havde et Øjeblik begivet sig til Færgehuset, men var vendt tilbage. Han hørte, hvad der var i Vejen, og i samme Nu kommanderede han: »Hold inde med Skydningen!«

Fjenden blev liggende foran Skansen, men dennes Besætning kunde ikke se, hvad han foretog sig. Løjtnant Güntelberg fik da Ordre til med 4 Mand at snige sig ud for at skaffe Efterretning. Med en høj Grad af Uforfærdethed gik han frem og opdagede, at en betydelig fjendtlig Styrke havde samlet sig paa den indre Skraaning af Ejderdiget, og at man var i Færd

med at gennemgrave Brystværnet for derved at skaffe sig en Vej ind i Skansen. Fjenden opdagede Patrouillen, og det lykkedes kun Løjtnanten og 2 Mand at naa tilbage og bringe Helgesen Melding. Der blev nu passet paa for at forhindre Gennemgravningen, og man fandt 2 Steder, hvor Fjenden var kommen temmelig langt ind. Saa tog man Tornystrene af, og med dem stoppede man Hullerne og dannede et nyt Brystværn.

I. Reservebataillon ankom nu til Fredriksstad og sendte 1½ Kompagni frem for at forstærke Besætningen i Mølleskansen og paa Strækningen til Chausseen. Samtidig ankom Reserveammunitionen, som det forvoldte store Vanskeligheder at faa transporteret gennem den brændende By.

Kampen vedvarede til Kl. 8½ Eft. Først saa opgav Fjenden det haabløse Forsøg og trak sig lidt efter lidt tilbage ad Diget. Ved dette Klokkeslet meldte Helgesen til Oberst Irminger: »Stormen er afslaaet; om en ny begynder senere, véd vi ikke; Fredriksstad staar i Flammer.«

Hvad Helgesen ikke vidste, det vidste v. d. Tann. Endnu havde han ikke opgivet Kampen, der jo desuden var en personlig Æressag for ham. XV Bataillon blev trukket til, og 2 af dens Kompagnier sendtes mod Mølleskansen. De naaede Palisaderne, uagtet de blev beskydte af vort Artilleri, og gik derpaa under Hurra frem til Storm. Den blev afslaaet lige saa kækt som de tidligere Forsøg. Endnu tonede Musikken fra den anden Flodbred. Vore Batailloner havde intet Musikkorps, der kunde opmuntre Soldaterne, saa lavede de selv Musik. En begyndte: »Dengang jeg drog af Sted«, og strax stemmede alle i. Under den Sang fortsattes Kampen.

Klokken var bleven II.

Ved dette Klokkeslet saaes pludselig en Ildsøjle stige i Vejret paa Ejderdiget, og samtidig hørtes et forfærdeligt Knald. Det var en Vogn, som bragte Ammunition til Fjenden, der var sprungen i Luften. Det dannede Slutningen paa Kampen fra Fjendens Side. Vi sluttede Dagen med et jublende Hurra.

Den anden Stormkolonne blev allerede stærkt beskydt af vore Kanoner under Fremrykningen. Klokken omtrent 6¼ gik den frem fra Skulderværnet mod Goosshof. Vanskeligt gik det

med at komme frem i Terrænet, og, da Kolonnen naaede Gooshof, kunde den ikke komme over en Grav. Vor Styrke her, der kommanderedes af Løjtnanterne Sténstrup og Arnesen, havde taget Stilling bag Tredediget. Gooshof stod i Flamme. Efter mange Vanskeligheder lykkedes det de fjendtlige Jægere samt de 2 forreste Kompagnier af XI Bataillon, der førtes af Kaptajn Wedderkop, at naa frem til Graven foran Tredediget, men her modtoges de af en overvældende Ild fra vor Styrke, og den blev saa meget mere dræbende, som Afstanden kun var kort, og de brændende Bygninger skinnede paa vore Soldaters Maal, medens de selv laa i Skygge. Kun ganske enkelte Slesvigholstenere lykkedes det at komme over Graven og naa op ad Diget, og, da de faldt, blev Angrebet paa dette Punkt opgivet, og Kolonnen trak sig tilbage til Skulderværnet. Da XV Bataillon gik frem til en ny Storm paa Mølleskansen, sendtes ogsaa et Kompagni af XI fra Reserven frem paa dette Punkt, men det havde ikke bedre Held, og efter Ordre samledes derfor XI Bataillon bag Skulderværnet.

Den tredje Stormkolonne gik Kl. 6³/₄ i dybeste Stilhed i Rodemarche og uden at løse et Skud frem ad Chausseen. Da der overalt maatte skaffes Overgange, blev Klokken 8, inden Kolonnen naaede hen imod Graven foran Blenderingen.

Løjtnant Nickolin, der førte Kommandoen her, lod, saa snart han fik Melding herom, sit Mandskab skyde ned ad Chausseegrøfterne, som Fjenden fulgte. Graven foran Blenderingen var næsten fyldt af nedfalden Jord, saa at Stormen for saa vidt ikke frembød Vanskelighed. Men den heftige Ild, hvormed Forsvarerne modtog Angriberne, virkede demoraliserende paa disse, saa at Têten, trods Officerernes Anstrængelser, ikke var til at faa fremad. Kun nogle enkelte Trops gjorde Gavn og gik frem til Siderne, men de opnaaede kun at falde eller blive fangne. Kolonnen blev liggende til Klokken henimod 11, da den trak sig tilbage efter Ordre.

Denne Kolonnes Uvirksomhed kom til at øve sin Indflydelse paa den fjerde Kolonne. Den rykkede frem ad Tredediget Kl. 7 og naaede Gennemskæringen, hvor den blev modtagen med Ilden fra Besætningen, der kommanderedes af Løjtnant

Langballe. Nu blev Kolonnen staaende, fordi den efter Instruxen ikke maatte rykke frem, før den tredje Kolonne havde erobret Blenderingen. Mindre Delinger søgte at komme frem til Siderne af Diget, men sloges tilbage af Kaptajn Hammer, der med sit Kompagni havde Befalingen paa denne Fløj. Da det ikke lykkedes tredje Kolonne at erobre Blenderingen, endte fjerde Kolonne sin Virksomhed med, ligesom de andre, at gaa tilbage.

Da alt tydede paa, at Fjenden havde trukket sig tilbage, kunde vore Tropper unde sig nogen Hvile, men alle maatte dog blive i Stillingen. Den næste Morgen blev det meldt, at Fjenden rykkede frem. Det viste sig at være urigtigt, og 7. Bataillon samt 4. Reservebataillon sendtes derfor tilbage til Byen, medens 1. Reservebataillon besatte Stillingen.

General Willisen havde hidtil uafbrudt været Tilskuer. Nu greb han ind; han forbød at fortsætte Angrebet og befalede Oberst v. d. Tann at lade Tropperne afmarchere. VI Bataillon, der havde lidt mest, blev allerede den 5. sendt tilbage til Rendsborg, hvor dens Ankomst gjorde et dybt Indtryk, der nær havde givet Anledning til Uroligheder. De øvrige Tropper fulgte efter i de følgende Dage, med Undtagelse af III, IV, V Bataillon, I Jægerkorps, 1 Eskadron, 14 Feltkanoner og 4 Stykker Positions-skyts, som blev tilbage under Oberstløjtnant Gagern.

Paa vor Side foregik følgende Forandringer: 5. Bataillon ankom den 5. om Eftermiddagen. Den afløste 4. Reservebataillon, der blev sendt tilbage, og 7. Bataillon blev forlagt til et Kantonnement i Byerne bag Fredriksstad for at udhvile. Da Faren betragtedes som overstaaet, sendtes 9. Bataillon til Slesvig.

Vort Tab i Kampen den 4. Oktober beløb sig til 5 Officerer, 14 Underofficerer og 320 Menige. Deraf faldt 2 Officerer, 4 Underofficerer og 99 Menige; 3 Officerer, 10 Underofficerer og 219 Menige blev saared, og 2 Menige fangne.

De faldne Officerer var: Løjtnanterne J. Vaupell og Wad-skjær.

Fjenden mistede 40 Officerer og 680 Underofficerer og Menige. Deraf faldt 18 Officerer og 180 Mand, og saaredes 22 Officerer og 475 Mand; Resten var Fangere.

Af Byens Befolkning dræbtes 10, og saaredes 21. Byen

var bleven forvandlet til en Grushob. Af dens 506 Bygninger var 137 fuldstændigt nedbrændte, og 285 stærkt beskadigede.

Fredriksstads Forsvar var en Vaabendaad, der blev paa-skønnet.

I en Dagsbefaling af 7. Oktober bragte General Krogh i eget og Hærens Navn sin Tak til »Fredriksstads tapre Forsvarere«.

Kongen skrev under 8. til Krigsministeren: »Det er Vor allernaadigste Vilje, at Du i Vort Navn tilkendegiver samtlige Tropper, der har deltaget i det heltemodige Forsvar af Fredriksstad og saaledes paa ny ved en glimrende Vaabendaad har retfærdiggjort den Kærlighed og Stolthed, hvormed Vi omfatter Vor tapre Hær, Vor velfortjente, allernaadigste Tak og Tilfredshed. — Hvilket Vi saaledes allernaadigst giver Dig til Kende til fornøden, allerunderdanigst Efterretning og Iagttagelse, idet Vi derhos lader medfølge en egenhændig Skrivelse til Fredriksstads tapre Kommandant, Oberstløjtnant Helgesen, for igennem Dig at indhændiges Oberstløjtnanten.«

Ogsaa Rigsdagen, der netop var traadt sammen, bragte sin Tak.

General Willisen udtalte sig ligeledes. Det var naturligt, thi han maatte overfor Tropperne og Befolkningen forklare, hvad han havde villet, og hvad der var opnaaet.

»Dagene foran Fredriksstad,« hed det i hans Proklamation »har ikke været lykkelige, men de har været Æresdage for Hæren. Stormen den 4. Oktober paa den af Natur og Kunst lige faste Plads er en saa smuk Vaabendaad, som nogen Hær har at opvise. Alle Vaabenarter har gjort deres Pligt. Oberst v. d. Tann har ledet hele Foretagendet med sædvanlig Virksomhed og dristig Foretagelsesaand. I Jægerkorps har hævdet sin gamle Hæder, XI og XV Bataillon har opført sig hæderligt, men VI Bataillon har efterladt $\frac{2}{3}$ af sine Officerer paa Valpladsen. Bataillonnen kan med Stolthed skrive »Fredriksstad« paa sine Faner. Artilleriet har overalt — som altid — opført sig udmærket. De vanskelige indledende Arbejder, der blev uhyre besværliggjorte ved Vejrliget, er blevne anordnede af det med den største Omsigt og gennemførte med den største Stand-

haftighed. Pionererne er ikke skyede tilbage for nogen Vanskelighed. Kun uoverstigelige Hindringer kunde sætte en Bom for en saadan Tapperhed. — For anden Gang har vi forsøgt ved langtudgaaende vovede Foretagender at lokke Fjenden ud til lige Kamp i fri Mark; heller ikke denne Gang er det lykkedes os. Vi maa, saa synes det, fremdeles have Taalmodighed. Ved Opgivelsen af Angrebet er der intet tabt af den tidligere Stilling. Vort Tab er smerteligt, men Hærens Selvfølelse kan kun voxer ved, at den ikke alene ikke træder tilbage for saa vanskelige og farefulde Foretagender som det ved Fredriksstad, men at den endog bestaar dem, om ikke lykkeligt, saa dog hæderligt. Enhver, der har set Hæren i disse Dage, vil ikke negte den sin fuldeste Anerkendelse. — Jeg takker alle Troppesafdelinger, der har kunnet tage Del i Foretagendet, for hvad de derved har ydet, i Fædrelandets Navn. Fædrelandet gør ogsaa i Fremtiden Regning paa deres fulde Hengivelse. — Jeg venter Afdelingernes Rapporter for at kunne belønne enkelte fremragende Handlinger ved Forfremmelse.«

General Willisen havde nu foretaget to offensive Stød uden at opnaa andet end et stort Offer af Menneskeliv, og uden derved at have gavnet Hertugdømmernes politiske Stilling. At han havde indladt sig paa disse Operationer imod sine egne Anskuelser, og kun fordi han blev tvungen dertil af Statholderskabet, er ingen Undskyldning, thi en kommanderende General bør aldrig lade sig tvinge til at udføre, hvad han anser for unyttigt. I saa Fald har han kun ét at gøre, og det er at forlange sin Afsked. Dette Middel burde Willisen for længst have valgt. Nu, efter den mislykkede Storm paa Fredriksstad, var Forholdet et andet. Hvor meget han end søgte at dække derover, saa kunde det dog ikke undgaaes, at hele Misfornøjelsen vendte sig imod ham som den virkelig Skyldige, og derfor havde han ikke længere frit Valg. Han maatte være forberedt paa, at Statholderskabet vilde forlange af ham, at han indgav sin Begæring om Afsked, eller i modsat Fald afskedigede ham. Da han indsaa dette, vilde han søge at frelse Skinnet, og derfor skrev han den 6. Oktober til Statholderskabet:

»De Omstændigheder og Forhold, hvorved jeg imod mine

egne Anskuelse og Overbevisninger gik ind paa til sidst ogsaa at foretage Operationen mod Fredriksstad, er kendte af det høje Statholderskab. Skønt der blev anvendt større Styrke til Foretagendet, end der var tænkt paa af en eneste af dem, der bestandig drev paa det, har anset for nødvendigt, er det dog mislykkedes. Derved har min Anseelse lidt et Knæk, og jeg har maaske skadet Sagen lige saa meget. Da det nu umuligt kan forlanges af mig, at jeg længere skal blive i en Stilling, hvori jeg bestandig løber den Fare at maatte handle i afgjort Uoverensstemmelse med min Overbevisning, maa jeg — for saa vidt Statholderskabet ikke tror at kunne afvige fra den Anskuelse, at det, under de Forhold, hvorunder Landet befinder sig, er absolut nødvendigt bestandig at gribe Offensiven, og at det desaaarsag ikke er muligt at give mig ganske frie Hænder med Hensyn til, hvad der over for de militære Foretagender og Bestemmelserne derom er muligt eller ikke — ærbødigst anmode det høje Statholderskab om, saa snart ske kan, at give mig en Efterfølger, der tror sig i Stand til at gennemføre de Anskuelse, som jeg for Tiden anser som udførlige. Jeg beder det høje Statholderskab lige saa ærbødigt som indtrængende om, at det i denne Bøn ikke vil se andet end et Skridt, der er fremtvunget, foruden af en billig Hensyntagen til min Anseelse, i lige saa høj Grad af Hensyn til den ædle og store Sag. Thi maa og skal en Forandring foretages i Kommandoen, saa er det visselig godt, at den finder Sted saa snart som muligt.«

Hvor ubegribeligt det end er, benyttede Statholderskabet ikke Lejligheden til at afskedige Generalen.

Fra Fredriksstad til Krigens Slutning.

Efter at Krigsminister Hansen havde meddelt Overkommandoen, at der intet var til Hinder for at overskride Ejderen eller at angribe Rendsborg, vedblev han at fremsætte Forlangendet om, at der skulde foretages offensive Operationer, men Overkommandoen fastholdt sit Standpunkt. Forsøg, som af Krigsministeren synes at være foretagne for at formaa Statsraadet til at opfordre Overkommandoen til at gribe Offensiven, lykkedes ikke. Da Vinteren nærmede sig, opstod det Spørgsmaal ganske naturligt, om Hæren var i Stand til at blive staaende i den udstrakte Stilling, naar de Vanddrag, som dels dækkede og dels indsnævrede de enkelte Poster, frøs til. Krigsministeren æskede derfor i en Skrivelse af 9. Oktober Overkommandoens Mening.

Overkommandoens Svar var af 15. s. M. Det gik ind paa en Betragtning af hele den militære Stilling.

Hærens Styrke beregnede Overkommandoen til ca. 30,000 Kombattanter, og den gik ud fra, at Fjenden havde omtrent samme Styrke. Rykkede man imod Fjenden, vilde han sikkert ikke optage Kampen i aaben Mark, men trække sig tilbage til den forskansede Lejr foran Rendsborg. Var saa end den danske Hær Fjendens moralsk overlegen, saa hævdedes dette ikke alene ved det Plus, som Befæstningerne gav Fjenden, men disse gav ham endog Overvægten, saa at en Fremrykning mod Rendsborg kun vilde medføre Tab uden rimelig Udsigt til et gunstigt Resultat. — Rykkede man ind i Holsten uden at gaa mod Rendsborg, dækkede man ikke længere Slesvig og maatte forlægge Operations- og Kommunikationslinjen til en af Havnene

ved Østersøen. Den eneste Havn, der kunde benyttes, var Kiel. Men der vandtes i Virkeligheden intet, thi man kunde ikke afskære Fjenden fra hans Hjælpekilder, og, hvad han tabte i Holsten, vilde blive rigeligt erstattet for ham ved, at Vejen til Slesvig stod ham aaben. — En Operation i Holsten med en mindre Styrke maatte rettes mod den østlige Del med Femern som eventuel Retræte, men Følgen vilde blive, at Slesvigs Okkupation vilde blive svækket, og de Fordele, der muligvis kunde vindes, vilde staa i omvendt Forhold til den Risiko, man løb. En Operation i det vestlige Holsten vilde af Hensyn til Vejenes Beskaffenhed paa denne Aarstid ikke let kunne udføres.

Derfor mente Overkommandoen, at Hæren burde blive staaende i den Stilling, den havde. Heri kunde Vinteren ikke øve anden Indflydelse, end at den kunde bevirke, at man, hvis Vinteren blev meget haard, kunde blive nødt til at koncentrere Hæren noget stærkere og at trække Irmingers Korps til sig. At man derved blev nødt til at prisgive en Del af det vestlige Slesvig, var uundgaeligt. At Dannevirkestillingen ikke frembød de samme Fordele om Vinteren som om Sommeren, var en Selvfølge, og det var ligeledes muligt, at Aarstiden kunde øve en saadan Indflydelse paa Mandskab og Heste, at Afgangen paa Grund af Sygelighed kunde blive saa stor, at man maatte søge en Stilling, som stillede færre Krav. Man kunde i saa Fald benytte Stillingen S. for Flensborg, men skulde man overhovedet opgive Dannevirkestillingen, var der kun én gunstig og holdbar Stilling, og det var Dybbølstillingen.

Ministeren fremsatte ingen Indvendinger mod disse almindelige Betragtninger, men han vedblev at presse paa for at faa Overkommandoen til at foretage en Expedition til Heiligenhafen eller Neustadt. For at faa Ende herpaa erklærede Overkommandoen, at den ikke agtede at udføre Expeditionen, medmindre den fik en bestemt Ordre. Saa gav Ministeren Ordren, men Expeditionen skulde nu udføres ved Marineministeriets Foranstaltning af Kommandørkaptajn Steen Bille, og Overkommandoen beordredes til paa hans Rekvisition at afgive de fornødne Tropper. Men Kommandørkaptajn Steen Bille erklærede i en Indberetning til Marineministeriet, at Vanskelighederne var saa

store, at han maatte fraaade Foretagendet. Dermed blev det skrinlagt, og Overkommandoen fik Fred.

Maa man nu end give Overkommandoen Ret i det Standpunkt, den hævdede overfor Krigsministeriet, saa kan det paa den anden Side ikke negtes, at den holdt sig for udelukkende paa Defensiven. Da General Willisen rykkede frem til Angreb paa Fløjstillingerne ved Mysunde og Fredriksstad, var det, netop fordi Overkommandoen vilde hævde begge Stillinger, ikke rigtigt, at den lod det komme an paa, hvorvidt den — i Forhold til Fjenden — svage Besætning paa begge Steder var i Stand til at holde igen. Overkommandoen burde i begge Tilfælde have degageret de truede Punkter ved at rykke frem til et energisk Angreb paa Sorglinjen, fordi det lovede Resultater af Betydning. Overhovedet burde det have været Principet, hver Gang Fjenden greb Offensiven med større Styrker, da at optage Kampen med ham, thi derved styrkedes det moralske Element i Hæren.

Efter Angrebet paa Fredriksstad kom der en Periode, der varede lige til Krigens Slutning, hvori der ikke forefaldt en eneste større Fægtning. Derimod kom det nu og da til Kamp med Rekognosceringskommandoer, ligesom der i hele Tiden, fra vi efter Slaget ved Isted naaede frem i Dannevirkestillingen, næsten daglig var forefaldet større eller mindre Sammenstød mellem de fra Forposterne paa begge Sider fremsendte Smaakommandoer og Patrouiller. Forpostkampene udfægtedes i Centrum, næsten bestandig i Egnen ved Krop, hvortil der daglig sendtes Kavaleripatrouiller fra begge Sider, nu og da kombinerede med smaa Infanterikommandoer. Denne Kamp krævede megen Aarvaagenhed fra Forpostkommandørernes Side. Og det skal siges til Ære for den Maade, hvorpaa vort Rytteri bestred Forposttjenesten, at det forstod at holde Fjenden saaledes fra Livet, at han ikke naaede frem til Infanteriets Vedetkæde. Følgen deraf var atter, at i den hele Periode blev de bag Forposterne hvilende Afdelinger næsten aldrig alarmerede. Ved Fløjstillingerne, hvor man var blottet for Rytteri, var Forholdene ikke saa gunstige, og derfor forefaldt der flere Gange Angreb med større Rekognosceringskommandoer mod Forposterne. Det sidste

af disse rettedes imod Brigaden Krabbes Forposter ved Møhlhorst paa Aarets sidste Dag. Det kom her til en livlig Kamp om Gaarden Møhlhorst. I den havde vi et Tab af 1 Officer og 5 Mand, der faldt, 2 Mand blev saarede, og 1 Underofficerer og 24 Mand fangne. Den faldne Officer var Løjtnant C. Dalgas af 10. lette Bataillon. En Broder af ham faldt ved Mysunde. Begge var lovende unge Mænd, der var gaaede med som Frivillige. De fandt begge Hvile ved hinandens Side paa Friedrichsberg Kirkegaard.

Det var den sidste Kamp i dette Felttog.

Da vor Flaade, efter Fredslutningen med Prøjssen, kun havde en mindre Opgave at løse, var den ikke saa stor som det foregaaende Aar. Slesvigholstenernes Flaade var voxet op til 3 Dampskibe, 1 Skonnert og 12 Kanonbaade, hvoraf den ene, v. d. Tann, var forsynet med Skruer. Deraf sendtes et Dampskib og 3 Kanonbaade gennem Ejderkanalen til Vesterhavsøerne, 2 Kanonbaade posteredes ved Heiligenhafen, v. d. Tann i Neustadt Bugten, og Resten af Skibene i Kiels Fjord.

Vi havde som de foregaaende Aar udrustet en Østersøeskadre og en Eskadrille paa Vestkysten af Slesvig.

Østersøeskadren talte 1 Linjeskib, 2 Fregatter, 1 Korvet, 1 Barkskib, 1 Brig, 4 Dampskibe samt 12 Kanonbaade og Chaluper. Kommandørkaptajn Steen Bille var Chef for Eskadren.

Som det var Flaadens Skibe, der havde begyndt Kampen i 1848, saaledes skete det ogsaa i 1850.

Kaptajn Suenson paa Dampskibet Hekla blev den 20. Juli sendt paa Jagt efter v. d. Tann, men den undløb og kom ind i Traven. Den lybske Øvrighed gav Føreren Valget imellem at forlade det neutrale Territorium eller aflevere Vaabnene; han valgte at gaa til Søs den 20. ved Mørkets Frembrud for at komme tilbage til Neustadt. Men Kaptajn Suenson passede paa, og ved Midnat opdagede han v. d. Tann, der sejlede inde under Land. Et Varselsskud fra Suenson blev besvaret med 2

skarpe Skud, der gjorde Virkning. Thi en Bombe saarede 4 Mand ved Heklas agterste Kanon, og en anden Bombe gik gennem en af dens Skibssider. Men Suenson gav Svar paa Tiltale, og v. d. Tann søgte, haardt forfulgt, ind imod Land. Til sidst saae dens Fører ingen anden Udvej end at sætte Skibet paa Grund og stikke det i Brand, hvorpaa han og Mandskabet reddede sig til Land i Baadene. Kort efter sprang v. d. Tann, og dets Vrag var Kl. 5 F. brændt ned til Vandgangen.

Samme Morgen, som dette passerede med v. d. Tann, gik Dampskibene »Løve« og »Bonin«, hvert med en Kanonbaad paa Slæb, ud af Kiels Fjord for at angribe de danske Skibe, der bevogtede Fjorden. Men Kaptajn Aschlund, der førte Hekla, tvang dem til at gaa tilbage under Friedrichsorts Kanoner. Dermed var Østersøeskadrens Kampe, fraegnet den i Ekernførde Fjord den 12. September, afsluttede.

Paa Vestkysten var Eskadrillen under Kommandørkaptajn Ellbrecht for lille til at kunne optage Kampen med Slesvigholstenerne, og disse spillede derfor Herrer. I August Maaned sendtes Fregatten Flora og Dampskibet Gejser til Vesterhavet, men deres Dybtgaaende tillod dem ikke at operere i Farvandene; det man behøvede, var Kanonbaade, og dem fik man først hen i September Maaned. Slesvigholstenernes Fartøjer, der havde haft deres Station ved Før, søgte derpaa tilbage til Ejderkanalen, og skønt Gejser laa paa Vagt, lykkedes det dem dog at komme igennem. Løjtnant Hammer, der var ansat hos Ellbrecht, førte i Løbet af Sommeren den lille Krig langs Kysten for at holde Befolkningen i Ave.

Som det vil erindres, var det ved Fredstraktaten af 2. Juli 1850 bleven bestemt, at Kongen som Hertug af Holsten skulde have Ret til at forlange det tyske Forbunds Mellekomst for at genoprette den lovlige Orden i Holsten. Men for at dette kunde ske, maatte Fredstraktaten først ratificeres af det tyske Forbund. Her laa en Vanskelighed at overinde, og den blev

saa meget større, som Kampen mellem Prøjssen og Østerrig om Hegemoniet i Tyskland endnu bestandig fortsattes. Havde det staaet til Østerrig, vilde vi sikkert snart have faaet en Løsning i den Retning, vi ønskede, og det saa meget mere, som Rusland, til hvilket Østerrig var nødt til at tage Hensyn, ved alle Lejligheder traadte i Skranken og talte Danmarks Sag. Men Prøjssen forstod paa alle Maader at lægge Hindringer i Vejen. Tvungne af Prøjssen maatte vi derfor træde i Forhandling med de 17 enkelte tyske Stater, der havde sluttet sig til det, og først den 6. September lykkedes det at faa dem hver for sig til at gaa ind paa Fredstraktaten. Men det var jo ikke nok, thi man kunde hverken formaa Prøjssen eller disse Stater til at gaa ind paa at anvende Exekution mod Holsten, hvis Statholderskabet ikke vilde falde til Føje. Det gjaldt derfor om at faa Østerrig og de 13 tyske Stater, der havde sluttet sig til denne Magt, til at støtte vor Sag. Enkelte af disse Stater gjorde Vanskeligheder, saa at det først den 26. Oktober lykkedes at faa Forbundsdagen til at udvexle Ratifikationen af Fredstraktaten. Men Dagen forinden var man kommen os i Møde netop i Overensstemmelse med vore Ønsker, idet Forbundsdagen havde besluttet at opfordre Statholderskabet til at standse Fjendtlighederne, rømme Slesvig og hjemforlove $\frac{1}{3}$ af Hærens Styrke. Forbundsdagen besluttede endvidere at anmode Hannover om at sende en Civilkommissær til Holsten som Forbundsagens Repræsentant, og hvis Statholderskabet ikke gik ind paa Forslaget, strax at skride til Exekution.

Prøjssen havde søgt at modvirke dette Skridt ved at henvende sig til Statholderskabet med Forespørgsel om, paa hvilke Betingelser det vilde indlade sig paa en Vaabenstilstand.

Da Statholderskabet endnu den Gang ikke indsaa, at det ikke havde noget Valg, opstillede det saa vidtgaende Forlangender for en Vaabenstilstand, at det endog stod Prøjssen klart, at det vilde være ørkesløst at bringe Statholderskabets Forslag til den danske Regerings Kundskab. Derimod vilde det modarbejde Østerrig, og Forholdet mellem begge Magter antog en saa truende Karakter, at det begyndte at tegne til Krig imellem dem. I Troen paa, at denne Krig vilde udbryde, svarede Stat-

holderskabet Forbundsdagen i Frankfurt: »Skulde det være os beskaaret at falde, saa er det ærefuldest for os, hvor skænselsfuldt det end maatte være for Tyskland, at falde for Tyske«.

General Willisen beklædte endnu sin Post. Men næppe fik han Efterretning om, hvad der var sket i Frankfurt, før han den 4. November underrettede Statholderskabet om, at da dette var indsat af den tyske Centralmagt og førte Krigen i dens Navn og med dens Billigelse, vilde han underkaste sig Centralmagten og ikke fortsætte Krigen, hvis denne forlangte, at Fjendtlighederne skulde standses. Hvis Statholderskabet derfor agtede at fortsætte Krigen, bad han om sin Afsked.

Hvor besynderligt det end er, lod Statholderskabet ham ogsaa denne Gang beholde sin Post, fordi det haabede, at et den Gang indtraadt Frostvejr skulde foranledige, at han greb Offensiven. Da det ikke skete, rettede Statholderskabet i Begyndelsen af December det Spørgsmaal til ham, om han, overensstemmende med Statholderskabets Vilje, var rede til energisk at angribe den danske Hær.

Den 7. December svarede Willisen, at han fremdeles fastholdt sin Anskuelse om, at der efter hele Situationen ikke var Anledning til at foretage en afgørende offensiv Operation og derved at sætte mere paa Spil, end der var Rimelighed for at vinde. Da han imidlertid maatte gaa ud fra, at Statholderskabet absolut vilde, at der skulde foretages en saadan Operation, bad han om sin Afsked. Samme Dag Kl. 1¹/₂ efterkom Statholderskabet hans Anmodning og udnævnte General v. d. Horst til kommanderende General for den slesvigholstenske Hær. Den 8. December tog Willisen Afsked med Hæren i en Proklamation, hvori han ikke nævnte sin Efterfølger med et Ord, men omvendt glemte han ikke at omtale sine egne Fortjenester.

General v. d. Horst udstedte en Proklamation, hvori han bad Hæren vise ham samme Tillid, som han havde til den. Det var hans Agt at genoptage Operationerne, saa snart der gennem længere Tids Frost kom Stadighed i Vejret.

Men nu greb Tyskland ind.

Netop som det stod paa Nippet til en Krig mellem Prøjsen og Østerrig, kom disse to Magter til en Forstaaelse. Det

var Kejseren af Rusland, der var skreden ind og havde erklæret Prøjssen, at han vilde betragte ethvert Skridt, som det foretog for at forhindre Forbundsagen i Frankfurt i at bekæmpe det slesvigholstenske Oprør, som en personlig Fornærmelse og træffe militære Foranstaltninger derimod. Det hjalp. Den 29. November blev der afsluttet en Traktat i Ollmütz, hvorved det blandt andet blev bestemt, at Østerrig og Prøjssen skulde hidføre en endelig Ordning i det holstenske Anliggende. Som Følge heraf blev Grev Mensdorf-Pouilly for Østerrig og General Thümen for Prøjssen sendt som Kommissærer til Holsten for at forlange Fjendtlighedernes Ophør, Rømningen af Slesvig og Hærens Reduktion til en Tredjedel af Styrken. Hvis Statholderskabet modsatte sig, skulde 25,000 Østerrigere og 25,000 Prøjssere rykke over Elben for at udføre Exekutionen.

Den 6. Januar 1851 ankom de 2 Kommissærer til Kiel. Efter et Møde med Statholderskabet og efter at have meddelt dette Forbundets Forlangende, afrejste de til Hamborg for at afvente Statholderskabets Svar, der skulde afgives inden den 9. Januar. Denne Frist blev dog senere forlænget til den 11. s. M.

Statholderne var fra Kiel rejste til Rendsborg for at konferere med General v. d. Horst og Hærens højere Kommanderende om Mulighederne af et fortsat Forsvar. Det gjaldt om, samtidig med at gøre Front mod Nord mod den danske Hær, at gøre Front mod Syd for at optage Kampen med 50,000 Mand tyske Exekutionstropper. Svaret kunde ikke være tvivlsomt. General v. d. Horst og de Officerer, der blev tilkaldte, erklærede, at en saadan Kamp ikke kunde optages med Udsigt til et heldigt Resultat. Statholderne rejste tilbage til Kiel, hvor de afholdt Statsraadmøde. Grev Reventlow og Ministrene vilde give efter for Kommissærernes Forlangende; Beseler alene holdt paa, at man skulde fortsætte Kampen til det yderste og hellere bukke under end underkaste sig. Mødet endte med, at man besluttede at lade Landsforsamlingen træffe Afgørelsen. Den holdt Møde Natten til den 11. Januar. Venstre sluttede sig til Beselers Anskuelse, men ved Afstemningen sejrede de besindige, saa at det med 47 Stemmer mod 28 blev vedtaget at slutte sig til Grev Reventlows og Ministrenes Anskuelse og gaa ind

paa Kommissærernes Forlangende. Hertugen af Augustenborg talte og stemte for Underkastelsen. Hvad der sikkert ikke mindst har tynget i Vægtskaalen, var den Omstændighed, at Francke, der var Finansminister, oplyste om, at der kun var Pengemidler til Krigens Fortsættelse til Begyndelsen af Februar Maaned.

Som Følge af Beslutningen nedlagde Beseler den 11. Januar sit Embede. Grev Reventlow, der nu stod alene, meddelte Kommissærerne, at man underkastede sig.

Den fra vor Side udnævnte Kommissær, Grev Reventlow-Criminil, traadte nu til. Han ankom til Kiel den 12. Januar og opfordrede strax General Krogh til at standse Fjendtlighederne. Generalen gav paa eget Ansvar de fornødne Befalinger dertil, skønt han endnu ikke havde modtaget Instruktioner fra Krigsministeren.

Den 18. Januar begyndte de slesvigholstenske Tropper at trække sig tilbage fra Rendsborg, hvor der efterlodes 7 Batailloner og Fæstningsartilleriet, til Købstæderne, og derpaa begyndte Hjemsendelsen. Hæren talte den Gang 860 Officerer og 42,428 Mand, hvoraf omtrent 41,000 Kombattanter. Den 27. Januar var Styrken formindsket til lidt over 13,000 Mand foruden Officererne. Alle Slesvigerne var hjemsendte. De tyske Forbundskommissærer indvilgede i, at Friedrichsort, som hørende til Slesvig, blev rømmet af slesvigholstenske Tropper, samt, for at forebygge at det skulde komme til Konflikt i Rendsborg, i at vi skulde besætte Kronværket, og at den øvrige Del af Fæstningen skulde besættes af Forbundstropper. Det var saaledes lykkedes den danske Regering at faa slaæet fast, at Ejderen var Grænsen mellem Danmark og Tyskland, saaledes som den havde været det fra Arilds Tid.

Den 1. Februar fratraadte Grev Reventlow Statholderskabet, og den følgende Dag overtoges Hertugdømmet Holstens Bestyrelse af en Kommission paa 4 Medlemmer med Baron Blome-Heiligenstedten som Præsident under Kontrol af Landsherren og Kommissærerne. Den slesvigholstenske Valglov og Grundlov blev sat ud af Kraft, Landsforsamlingen opløst, og det blev erklæret, at ingen af de Love eller Anordninger, der var udstedte

efter den 24. Marts 1848, og som manglede Landsherrens Sanktion, skulde gælde længere, end Bestyrelseskommissionen ansaa det fornødent.

Endnu stod tilbage at faa ordnet de holstenske Kontingentsforhold. General F. L. Bardenfleth var bleven sendt til Kiel for at overtage Kommandoen over de holstenske Tropper, men det var først gennem mange Vanskeligheder, at det lykkedes. I Slutningen af Marts Maaned blev General v. d. Horst afskediget tillige med største Delen af de slesvigholstenske Officerer, og fra 1. April var den tidligere slesvigholstenske Hær bleven bragt ned til kun at omfatte det Antal Afdelinger, Holsten og Lauenborg skulde stille til 10. Armeekorps. Officerskorpset kom til at bestaa af 104 Officerer, hvoraf 46 af den danske Hær og 46 Holstenere samt 12 Udlændinge af den slesvigholstenske Hær.

Østerrigerne havde imidlertid besat Rendsborg og de større Byer i Holsten.

Medens dette var foregaaet ved den slesvigholstenske Hær, var ogsaa vor Hær bleven formindsket.

Den 24. Januar sendte Kongen den sin Tak i følgende Proklamation: »Soldater! Efter 3 Aars Anstrængelser og Kampe kalder Freden Eder tilbage. Forinden I forlader den Stilling, som Eders Mod har tilkæmpet sig, og Eders Udholdenhed og Standhaftighed under alle Farer og Møjsommeligheder har hævdet, modtag endnu en Gang Eders Konges Tak. Den danske Krigers Navn genlyder atter over Europa, og det er min Stolthed, at I ikke mindre har fortjent dette ved Tapperhed og Ufortrødenhed end ved Menneskelighed og Disciplin. — Erkendtlige Medborgere vil snart byde Eder Velkommen. Jeg iler med at bringe min Velkomsthilsen og Tak til enhver Krieger, Befalingsmand som undergIVEN i Hæren. — Soldater! I er min Stolthed, som min Tillid! Værer alle takkede.«

Den 26. Januar afholdt General Krogh Revu over Tropperne, der laa i Centrumstillingen, og samme Dag udstedte han en Dagsbefaling, hvori ogsaa han takkede Hæren. Den havde gjort sin Gerning; nu blev den opløst. Linjeafdelingerne sendtes tilbage til deres Garnisoner, Reserve- og Forstærkningsafdelingerne

blev tilbage i Slesvig tillige med 4. og 5. Dragonregiment samt 3 hele og 3 halve Batterier for at opretholde Ordenen og bringe alt tilbage til det gamle.

Hæren vendte hjem til Garnisonsbyerne. Ligesom i Septemberdagene 1849 havde Byerne atter denne Gang gjort alt for at berede Tropperne en festlig Modtagelse, og ligesom den Gang gik Hovedstaden i Spidsen. Dannebrog vajede overalt, og var der paa Grund af Aarstiden færre Blomster og Kranse, saa var dog Hjerteligheden, hvormed Soldaterne blev modtagne, den samme.

Treaarskrigen var endt, og vi var gaaede frelste ud af Faren. Aarsagerne laa først og fremmest i, at vi søgte og fandt Styrken hos os selv. Dertil kom, at vi var Herrer til Søs, saa at Flaaden ikke alene støttede Hærens Operationer og gav den Midlerne til at forlægge Forsvarets Tyngdepunkt derhen, hvor det i det givne Øjeblik var nødvendigt, men den sikrede tillige vore Kyster og tilføjede den tyske Handel og Skibsfart megen Skade. Disse Fordele øgedes ved, at den indre Splid i Tyskland forhindrede de tyske Regeringer i at sende en saa stor Styrke ind paa Halvøen, som Tilfældet vilde have været, hvis de havde haft frie Hænder. Desuagtet maatte vi dog saavel i 1848 som i 1849 kæmpe mod betydelig Overmagt. Naar Fjenden ikke opnaaede større Resultater dermed, saa laa det ikke i hans Mangel paa Vilje til at ødelægge vor Hær, men det laa i, at vi efter Omstændighederne enten optog Kampen eller trak os ud af den i Tide, saa at han ikke naaede sit Forsæt. En tysk Forfatter siger derom: »I de tre Krigsaar har de Danske aldrig opgivet en Fodsbred Jord uden Kamp«, med andre Ord: vi løste den Opgave, der kan forlanges af en lille Stats Forsvarsvæsen, idet vi førte Kampen paa en saadan Maade, at vi

skaffede de Magter, der var interesserede i vor Bestaaen, Tid til at gribe ind og øve deres Indflydelse. Desværre var Hjælpen kun af diplomatisk Natur, thi vel sendte den svensk-norske Regering i 1848 Tropper til Fyn, men den var ikke at formaa til at lade dem gribe ind i Kampen paa Halvøen, uagtet Overførslen af svenske Tropper til jydsk eller slesvigsk Grund, som Forholdene var, vistnok vilde have skabt et Vendepunkt til vor Fordel. Til Gengæld stod det svenske saavel som det norske Folk paa vor Side, og det skal med Taknemmelighed mindes, at mange af vore Brødrefolks bedste Sønner gik frejdigt med i Kampen, og at ikke faa af dem bragte Livet som Offer for vor Sag.

Ved Krigen voxede Hærens Tillid og Tro paa sig selv, thi Kampen blev fra Bov til Fredriksstad ført uden et eneste Nederlag, og Slesvig saavel som Dybbøl, Fredericia, Isted, Mysunde og Fredriksstad er Minder, som ikke alene Hæren, men ogsaa Folket har Grund til at frede om. Det er til disse lyse Minder, man skal se tilbage, naar Tiderne synes trange.

Et var vundet ved Krigen: Slesvig var ikke bleven indlemmet i det tyske Forbund, men desværre afgjorde Kampen intet med Hensyn til Hovedspørgsmaalet: Slesvigs Stilling til Danmark. Freden, der blev sluttet i Berlin, lod det blive staaende aabent, saa at Tyskland, naar det fandt Øjeblikket belejligt, kunde optage det paa ny. Men det var hverken Hærens eller Flaadens Skyld. Havde vort Diplomati forstaaet at virke lige saa godt som Forsvaret, og havde det navnlig forstaaet i 1850 at drage den rette Nytte af den Støtte, vi den Gang som under hele Krigen fandt hos Rusland, maatte der kunne have været opnaaet Resultater, der havde ydet os større Sikkerhed med Hensyn til Fremtiden. Da det ikke skete, maatte de Felttog, der var førte og endte med Sværdet, fortsættes i et nyt Felttog, der skulde føres med Pennen. Da dette Felttog kunde tabes, var der kun tilvejebragt en Vaabenhvile, og derfor gjaldt det om at benytte de Erfaringer, vi havde haft Lejlighed til at gøre, saa at vi, hvis det ætter kom til Kamp, kunde staa bedre rustede, end Tilfældet var, da Krigen begyndte i 1848. Det skete ikke; den Tid, der var os levnet, blev forsømt, og, da det

i 1864 atter kom til Kamp, var Forsvaret ikke forberedt paa den Maade, det kunde og burde have været.

Vort Fædreland er nu blevet saa lille, at det ikke kan taale at miste mere, hvis det skal bestaa som selvstændig Stat. Det er os selv, der skal værges dets Fremtid, men Forsvarets Ordning er et Led deri. Derfor maa vi søge at finde hinanden, medens det er Tid. Det er et Jubelaar, vi er gaaede ind i. Maatte da Aanden fra 1848, der samlede alle om Fædrelandet, atter vækkes, saa kommer Løsningen af sig selv.

INDHOLD

1848

	Side
Aarsagerne til Krigen	1
Oprørets Udbrud	49
Forberedelser til Kampen	80
Kampen ved Bov den 9. April	117
Fra Flensborg til Slesvig	129
Slaget ved Slesvig den 23. April	147
Fra Slesvig til Als og Jylland	174
Paa Als og paa Fyn	196
Wrangel i Nørrejylland	210
Kampen ved Nybøl den 28. Maj	226
Mellem Nybøl og Dybbøl	236
Kampen ved Dybbøl den 5. Juni	243
Kampen i Nordslesvig	253
Forhandlinger om Vaabenstilstand	271
Under Vaabenstilstanden	279

1849

Før Felttoget	291
Fjendtlighedernes Udbrud. Fra den 3. til den 6. April	301
Ekernførde den 5. April	312
Mellem Ekernførde og Kolding	323
Slaget ved Kolding den 23. April	337
Fra Slaget ved Kolding til General Ryes Tilbagetog	350
General Ryes Tilbagetog	366
Fredericia	384

	Side
Forholdene paa Als og Forberedelserne til Slaget ved Fredericia	401
Slaget ved Fredericia den 6. Juli	418
Felttogets Slutning	448
Under Vaabenstilstanden	462

1850

Under Vaabenstilstanden	469
Forberedelserne til Kampen	483
Slaget ved Isted	504
Den 24. Juli	504
Den 25. Juli	514
Fra Isted til Mysunde	562
Kampen ved Mysunde	581
Fredriksstad	590
Fra Frederiksstad til Krigens Slutning	614

SUNDEVED

Nord

1/40,000

5000 Mtr.

Ekernförde.

5 April 1849

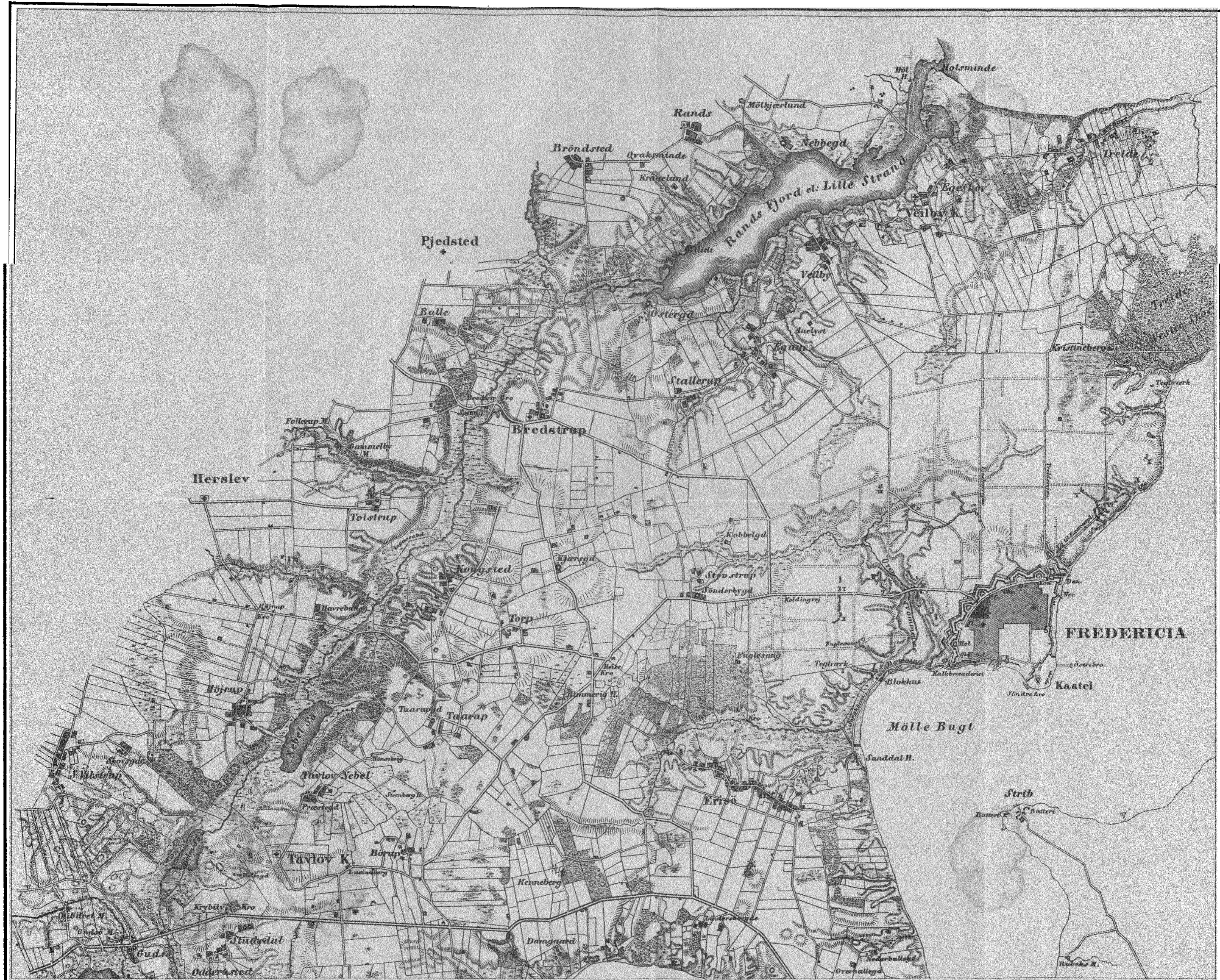

1: 20000

1000 500 0 1 2 3000 Alen

FREDERICIA

den 6te Juli 1849

1:40000

0 1 2 3 4 5 6000 Alen

Egnen om Kolding.

Kolding

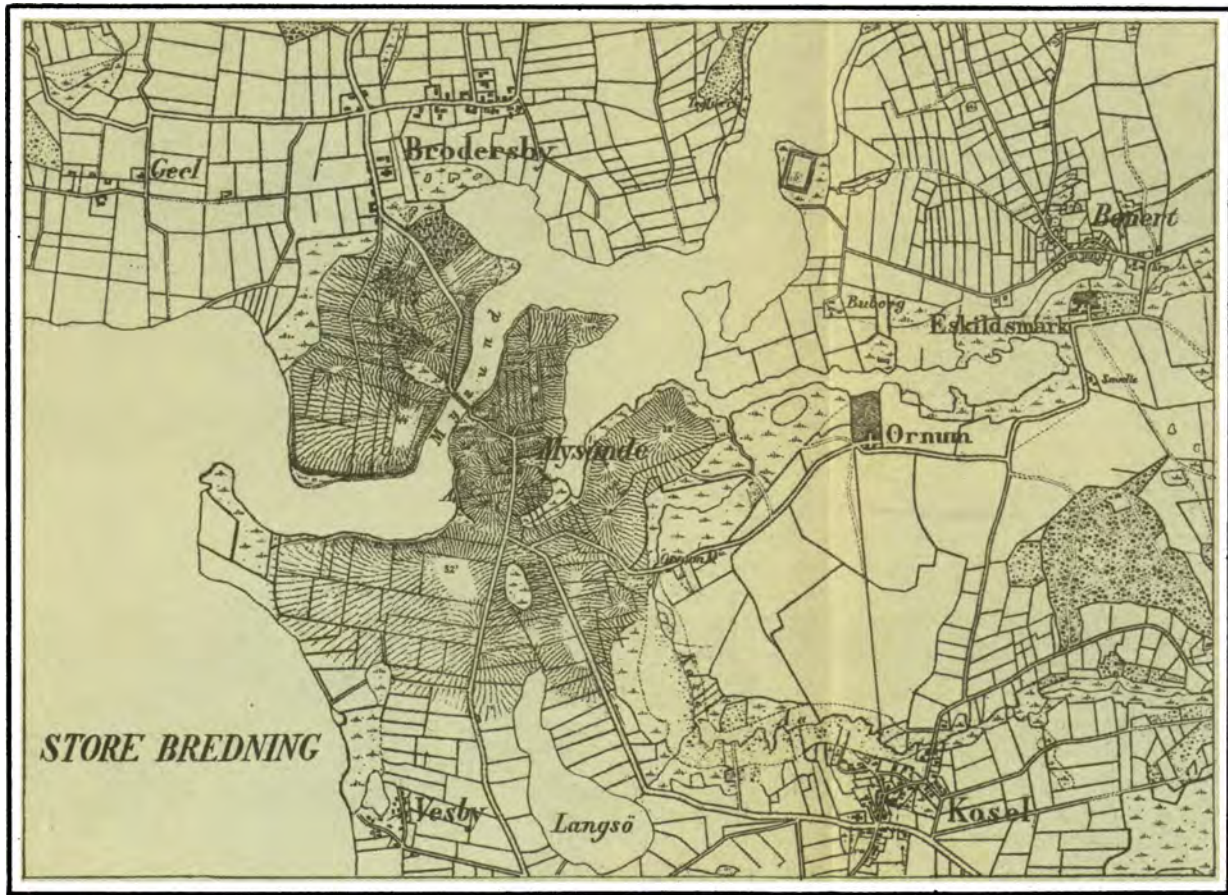

1:40000

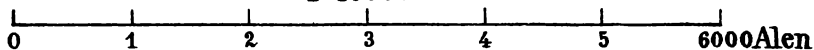
0 1 2 3 4 5 6000Alen

Mysunde.

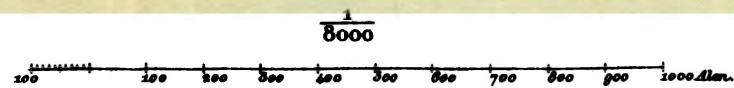
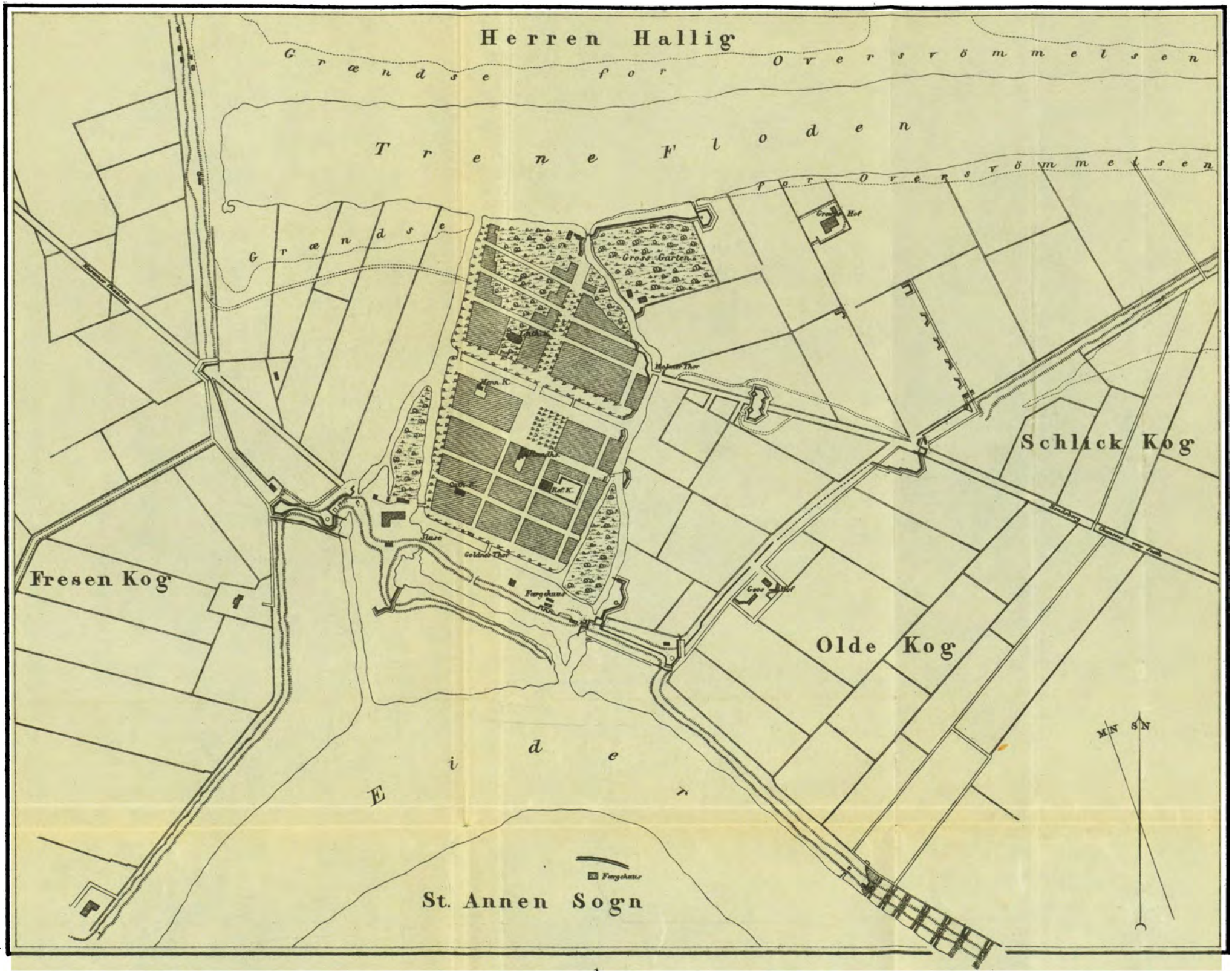
12 September 1850

1:40000

Fredriks stad.

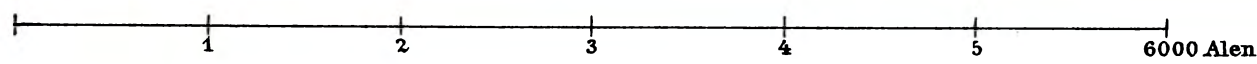

Bov - Flensborg.

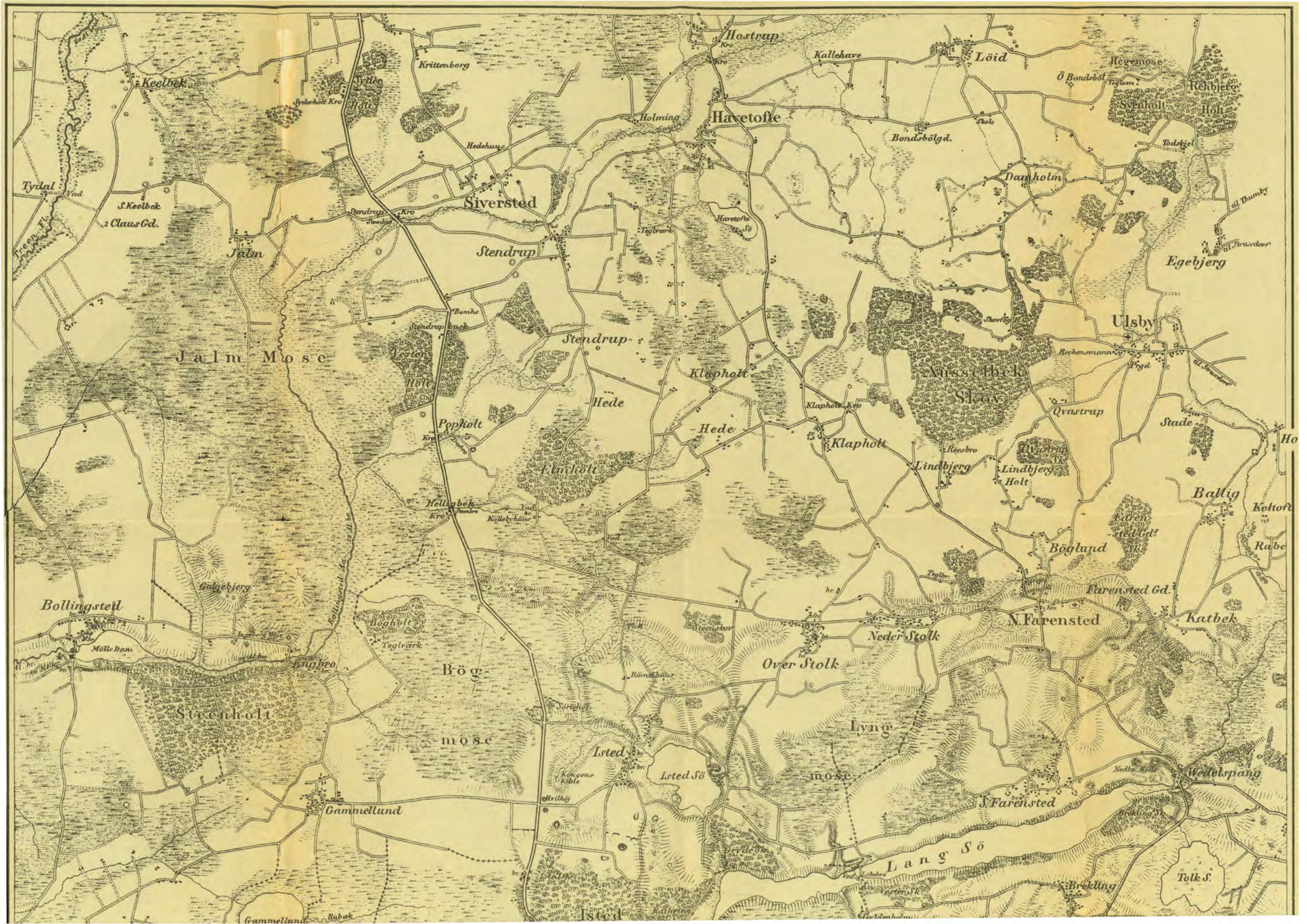
Skovtro

SLESVIG

Valpladsen ved Isted.

24 & 25 Juli 1850

1:40000
 0 1 2 3 4 5 6000Alen